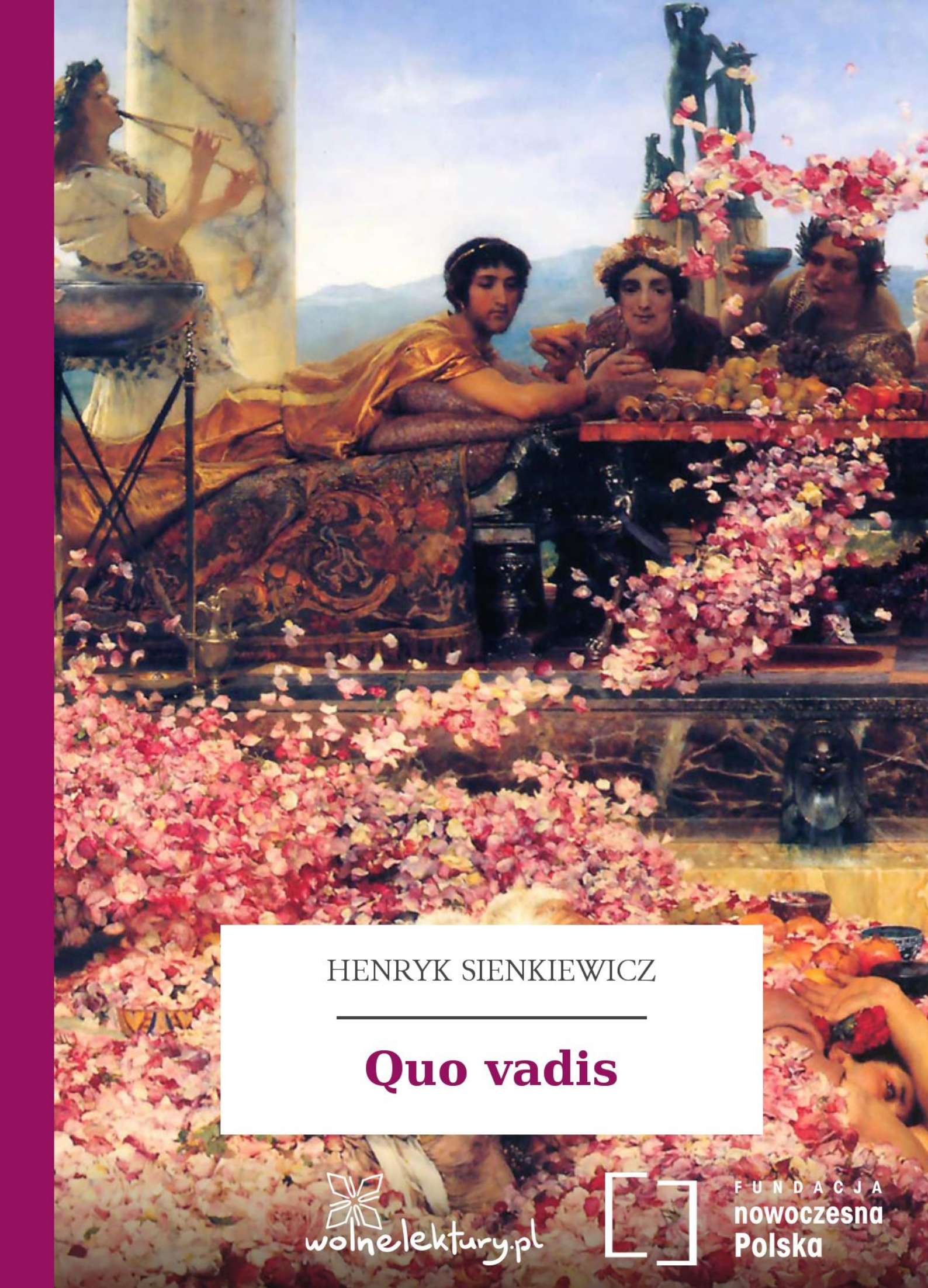

HENRYK SIENKIEWICZ

Quo vadis

HENRYK SIENKIEWICZ

Quo vadis

ROZDZIAŁ PIERWSZY

Petroniusz¹ obudził się zaledwie koło południa i jak zwykle, zmęczony bardzo. Poprzedniego dnia był na uczcie u Nerona², która przeciągnęła się do późna w noc. Od pewnego czasu zdrowie jego zaczęło się psuć. Sam mówił, że rankami budzi się jakby zdrętwiały i bez możliwości zebrania myśli. Ale poranna kąpiel i staranne wygniatanie ciała przez wprawionych do tego niewolników przyspieszało stopniowo obieg jego leniwej krwi, rozbudzało go, cucilo, wracało mu siły, tak że z elaeothesium³, to jest z ostatniego kąpielowego przedziału, wychodził jeszcze jakby wskrzeszony, z oczami błyszczącymi dowcipem i wesołością, odmłodzon⁴, pełen życia, wykwintny, tak niedościgniony, że sam Otho⁵ nie mógł się z nim porównać, i prawdziwy, jak go nazywano: arbiter elegantiarum⁶.

Zdrowie

W łaźniach publicznych⁷ bywał rzadko: chyba że zdarzył się jakiś budzący podziw rektor⁸, o którym mówiono w mieście, lub gdy w efebiach⁹ odbywały się wyjątkowo zajmujące zapasy. Zresztą miał w swej insuli¹⁰ własne kąpiele, które słynny współnik Sewerusa, Celer¹¹, rozszerzył mu, przebudował i urządził z tak nadzwyczajnym smakiem, iż sam Nero przyznawał im wyższość nad cezariańskimi, chociaż cezariańskie były obszerniejsze i urządzone z nierównie większym przepychem.

¹Kajus a. Gajusz Petroniusz (27 r. p.n.e.–66 r. n.e.) — potomek daw. rzym. rodu Petroniuszy, pisarz, związany z epikureizmem filozof i polityk (był prokonsulem rzym. w Bitynii nad Morzem Czarnym). Tradycyjnie przypisuje się mu autorstwo wydanej anonimowo powieści *Satyricon* opisującej prześmiewczo obyczaje współczesnych mu obywateli rzym. różnych stanów. Najbardziej znany fragment niedochowanego w całości tekstu znany jest pod tytułem *Uczta Trymalchiona*. Petroniusz był osobą wpływową na dworze Nerona, jego doradcą w kwestiach artystycznych i estetycznych.

²Neron właśc. Lucjusz Domicjusz (37–68 r. n.e.) — cesarz rzym. od 54 r. n.e. Był synem konsula Gnejusza Domicjusza Ahenobarbusa i Agrypiny Młodszej, siostry Kaliguli. Kiedy jego matka została żoną cesarza Klaudiusza, ten adoptował Lucjusza, który wówczas przyjął imię Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus. Wkrótce Agrypina otruła męża i przejęła władzę, a siedemnastoletni Neron został cesarzem. Stopniowo ograniczał wpływy matki, by w 59 r. n.e. kazać ją skrytobójczo zamordować. Wbrew świadectwu Tacyty, za którym zwykło się podążać, Neron był utalentowanym poetą i aktorem, miłośnikiem kultury i sztuki gr., jego wczesnym wychowawcą był filozof stoicki, Seneka.

³elaeothesium (łac.) — pomieszczenie w łaźni, w którym nacierano ciało olejkami.

⁴odmłodzon (daw.) — rzeczownikowa forma przymiotnika, dziś: odmłodzony.

⁵Marek Salwiusz Otho a. Oton (32–69 r. n.e.) — doradca i dworzanin Nerona, odsunięty od łask i wysłany w charakterze gubernatora do Luzytanii (dziś terytorium Portugalii i zach. Hiszpanii), gdy jego żona, Poppea Sabina, została kochanką, a następnie żoną Nerona. Po upadku i śmierci Nerona był przez trzy miesiące na pocz. 69 r. n.e. cesarzem rzymskim z wyboru pretorianów.

⁶arbiter elegantiarum (łac.) — arbiter elegancji; osoba, której osąd w kwestiach dobrego smaku uznawany jest za obowiązującą opinię. Wobec Petroniusza określenia tego użył Tacyt, rzym. historyk z I w. n.e.

⁷łaźnie publiczne — terminy; zespół budynków użyteczności publicznej obejmujący sale do kąpiei zimnych, ciepłych, gorących i parowych, sale gimnastyczne, boiska i ogrody, niekiedy biblioteki. Można z nich było korzystać bezpłatnie. Stanowiły rodzaj centrów rekreacyjno-rozrywkowych, w których kwitło życie towarzyskie.

⁸retor — mówca; osoba wykształcona w zakresie logicznego i przekonywującego formułowania przemówień oraz wygłaszania ich.

⁹efebie (z łac. *efeb*: młodzieniec) — sale, boiska i place do ćwiczeń dla młodych chłopców.

¹⁰insula (łac.) — zespół budynków tworzących jedno gospodarstwo, obejmujący pokoje mieszkalne oraz sklepy, warsztaty itd.

¹¹Sewerus, Celer — architekci Nerona, po spaleniu Rzymu w 66 r. n.e. kierowali odbudową miasta.

Po owej więc uczcie, na której znudziwszy się błaznowaniem Watyniusza¹² brał wraz z Neronem, Lukanem¹³ i Senecjonem¹⁴ udział w diatrybie¹⁵: czy kobieta ma duszę — wstawszy późno, zażywał, jak zwykle, kąpeli. Dwaj ogromni balneatorzy¹⁶ złożyli go właśnie na cyprysowej mensie¹⁷, pokrytej śnieżnym egipskim bysem¹⁸, i dłońmi, maczanymi w wonnej oliwie, poczęli nacierać jego kształtne ciało — on zaś z zamkniętymi oczyma czekał, aż ciepło laconicum¹⁹ i ciepło ich rąk przejdzie w niego i usunie zeń znużenie.

Lecz po pewnym czasie przemówił — i otworzywszy oczy jął rozpytywać o pogodę, a następnie o gemmy²⁰, które jubiler Idomen obiecał mu przysłać na dzień dzisiejszy do obejrzenia... Pokazało się, że pogoda jest piękna, połączona z lekkim powiewem od Gór Albańskich²¹, i że gemmy nie przysły. Petroniusz znów przymknął oczy i wydał rozkaz, by przeniesiono go do tepidarium²², gdy wtem spoza kotary wychylił się nomenclator²³ oznajmiając, że młody Markus Winicjusz, przybyły świeżo z Azji Mniejszej²⁴, przyszedł go odwiedzić.

Petroniusz kazał wpuścić gościa do tepidarium, dokąd i sam się przeniósł. Winicjusz był synem jego starszej siostry, która przed laty wyszła za Marka Winicjusza²⁵, męża konsularnego z czasów Tyberiuszowych²⁶. Młody służył obecnie pod Korbulonem²⁷ przeciw Partom²⁸ i po ukończonej wojnie wracał do miasta. Petroniusz miał dla niego pewną słabość, graniczącą z przywiązaniem, albowiem Markus był pięknym i atletycznym młodzieńcem, a zarazem umiał zachowywać pewną estetyczną miarę w zepsuciu, co Petroniusz cenił nad wszystko.

— Pozdrowienie Petroniuszowi! — rzekł młody człowiek wchodząc sprężystym krokiem do tepidarium — niech wszyscy bogowie darzą cię pomyślnością, a zwłaszcza Asklepios²⁹ i Kipryda³⁰, albowiem pod ich podwójną opieką nic złego spotkać cię nie może.

— Witaj w Rzymie i niech ci odpoczynek będzie słodki po wojnie — odrzekł Petroniusz wyciągając rękę spomiędzy fałd miękkiej karbassowej tkaniny³¹, w którą był obwinięty. — Co słychać w Armenii³² i czy bawiąc w Azji nie zawadziłeś o Bitynię³³?

Petroniusz był niegdyś rządcą Bitynii i co większa, rządził nią sprężysto i sprawiedliwie. Stanowiło to dziwną sprzeczność z charakterem człowieka słynnego ze swej zniechęcałości i zamiłowania do rozkoszy — dlatego lubił wspominać te czasy, albowiem stanowiły one dowód, czym by być mógł i umiał, gdyby mu się podobało.

Młodość

Wspomnienia

¹²Watyniusz — jeden z towarzyszy Nerona, organizator walk gladiatorów.

¹³Lukan (39–65 r. n.e.) — poeta z czasów Nerona, stracony po tzw. spisku Pizona w 65 r.

¹⁴Klaudiusz Senecjon — przyjaciel Othona, stracony po tzw. spisku Pizona w 65 r., zginął wraz z Lukanem.

¹⁵diatryba — tu: dyskusja, spór.

¹⁶balneatorzy — niewolnicy (służący) obsługujący łaźnię.

¹⁷mensa (łac.) — stół.

¹⁸byss — cienka, kosztowna tkanina lniana, używana na szaty dla dostojników.

¹⁹laconicum (łac.) — łaźnia parowa.

²⁰gemma — kamień szlachetny lub półszlachetny zdobiony reliefem, używany jako ozdoba lub pieczęć.

²¹Góry Albańskie — pasmo wulkaniczne w pobliżu Rzymu.

²²tepidarium (łac.) — pomieszczenie w łaźni o letniej temperaturze.

²³nomenclator (łac.) — niewolnik oznajmujący przybycie gości.

²⁴Azja Mniejsza — azjatycki półwysep między Morzem Czarnym a Morzem Śródziemnym. W czasach rzymskich początkowo była na tym terenie jedna duża prowincja, z czasem podzielona na: Frygię, Bitynię, Cylicję, Kapadocję, Galację, Lycję i Pont. Obecnie jest to azjatycka część Turcji, Anatolia.

²⁵Mark Winicjusz — dwukrotny konsul rzymski, spowinowacony przez małżeństwo z rodziną cesarską, zginął otruty. W powieści ożeniony z siostrą Petroniusza, miał z nią syna, Marka Winicjusza.

²⁶Tyberiusz (42 r. p.n.e. – 37 r. n.e.) — cesarz rzymski od 14. r. n.e. Pochodził z rodu Klaudiuszów, a dzięki adopcji przez cesarza Augusta wszedł do rodu Juliuszów (wszyscy kolejni cesarze aż do Nerona byli w różnym stopniu spokrewnieni z tymi rodami, stąd nazwa dynastii julijsko-klaudyjska). Panowanie Tyberiusza to czas narastającej tyranii i terroru.

²⁷Domicjusz Korbulon — wódz rzymski w I w. n.e. Za panowania cesarza Klaudiusza dowodził wojskami w walkach z plemionami germańskimi, a w 55 r. n.e. został mianowany przez Nerona naczelnym wodzem

— Zdarzyło mi się być w Heraklei³⁴ — odrzekł Winicjusz. — Wysłał mnie tam Korbulo z rozkazem ściągnięcia posiłków.

— Ach, Herakle! Znałem tam jedną dziewczynę z Kolchidy³⁵, za którą oddałbym wszystkie tutejsze rozwódki, nie wyłączając Poppei³⁶. Ale to dawne dzieje. Mów raczej, co słyhać od ściany partyjskiej. Nudzą mnie wprawdzie te wszystkie Wologezy, Tyrydasy, Tygranesy³⁷ i cała ta barbaria³⁸, która, jak twierdzi młody Arulanus, chodzi u siebie w domu jeszcze na czworakach, a tylko wobec nas udaje ludzi. Ale teraz dużo się o nich mówi w Rzymie, choćby dlatego, że niebezpiecznie mówić o czym innym.

— Ta wojna źle idzie i gdyby nie Korbulo, mogłaby się zmienić w klęskę.

— Korbulo! Na Bakcha³⁹! Prawdziwy to bożek wojny, istny Mars⁴⁰: wielki wódz, a zarazem zapalczywy, prawy i głupi. Lubię go, choćby dlatego, że Nero go się boi.

— Korbulo nie jest człowiekiem głupim.

— Może masz słuszość, a zresztą wszystko to jedno. Głupota, jak powiada Pyrron⁴¹, w niczym nie jest gorsza od mądrości i w niczym się od niej nie różni.

Winicjusz począł opowiadać o wojnie, lecz gdy Petroniusz przymknął powieki, młody człowiek, widząc jego znużoną i nieco wychudłą twarz, zmienił przedmiot rozmowy i jął wypytывать go z pewną troskliwością o zdrowie.

Petroniusz otworzył znów oczy.

Zdrowie!... Nie. On nie czuł się zdrów. Nie doszedł jeszcze wprawdzie do tego, do czego doszedł młody Sisenna, który stracił do tego stopnia czucie, że gdy go przynoszono rano do łaźni, pytał: „Czy ja siedzę?” Ale nie był zdrów. Winicjusz oddał go oto pod opiekę Asklepiosa i Kiprydy. Ale on, Petroniusz, nie wierzy w Asklepiosa. Nie wiadomo nawet, czym był synem ten Asklepios, czy Arsinoe, czy Koronidy, a gdy matka niepewna, cóż dopiero mówić o ojcu. Kto teraz może ręczyć nawet za swego własnego ojca!

Tu Petroniusz począł się śmiać, po czym mówił dalej:

— Posłałem wprawdzie dwa lata temu do Epidaury trzy tuziny żywych paszkotów⁴² i kubek złota, ale wiesz dlaczego? Oto powiedziałem sobie: pomoże — nie pomoże, ale nie zaszkodzi. Jeśli ludzie składają jeszcze na świecie ofiary bogom, to jednak myślę, że wszyscy rozumują tak jak ja. Wszyscy! Z wyjątkiem może mulników⁴³, którzy najmują się podróżnym przy Porta Capena⁴⁴. Prócz Asklepiosa miałem także do czynienia i z askle-

Głupota

Zdrowie

wojsk na wschodzie, gdzie rozpoczął wieloletnią, ale zwycięską wojnę z Partami o Armenię. W 67 r. Neron, zaniepokojony jego wzrastającą popularnością, zmusił go do popełnienia samobójstwa.

²⁸Partowie — wschodnioirańskie plemię koczowniców, które w III w. p.n.e. utworzyło państwo.

²⁹Asklepios (mit. gr.) — bóg a. heros, opiekun sztuki lekarskiej. W starożytnym Rzymie, czczony jako Eskulap, przedstawiany był jako brodaty mężczyzna z laską, wokół której wiję się wąż.

³⁰Kipryda (mit. gr.) — przydomek Afrodyty (rzym. Wenus), bogini miłości, pochodzący od wyspy Cypr, gdzie wg mit. gr. zamieszkała, po tym jak wyłoniła się z morskiej piany i gdzie znajdowała się najważniejsza siedziba jej kultu. Ze względu na swe narodziny, była również patronką żegluga i żeglarzy.

³¹karbassowa tkanina — delikatna, lniana tkanina, wytwarzana w rzymskich prowincjach na Płw. Iberyjskim, na terenie dzisiejszej Hiszpanii.

³²Armenia — kraina na południe od Kaukazu, w I w. n.e. odgrywała istotną rolę w rywalizacji między Rzymem a Partami. Armenia właściwa obejmuje dzisiejszą Armenię, a także tereny dzisiejszej wsch. Turcji.

³³Bitynia — prowincja rzym. w Azji Mniejszej, nad Morzem Czarnym, na terenie dzisiejszej Turcji. Petroniusz był tam prokonsulem, pełniąc funkcję jej zarządcy.

³⁴Heraklea Pontica (a. Herakleja Pontyjska) — miasto portowe w Bitynii, w Azji Mniejszej. Obecnie Ereğli w Turcji.

³⁵Kolchida — historyczna nazwa krainy na wybrzeżu Morza Czarnego, na terenie dzisiejszej Gruzji.

³⁶Poppea Sabina (ok. 30–65 r. n.e.) — słynąca z urody żona prefekta pretorianów Rufusa Kryspinusa, potem Othona, a od 62 r. n.e. żona Nerona. Prowadziła wystawny tryb życia. Niektóre jej zabiegi kosmetyczne zyskały wielką sławę (np. kąpiele w mleku). To ona namówiła Nerona, aby zamordował swoją matkę, Agrypinę Młodszą.

³⁷Wologezes, Tyrydates, Tygranes — wodzowie Partów w I w. n.e.

³⁸barbaria — kraje barbarzyńskie, czyli zamieszkałe przez ludzi nienależących do cywilizacji grecko-rzymskiej.

³⁹Bakchus (mit. rzym., gr. Dionizos) — syn Zeusa i Symele, wynalazł wino; był patronem odbywających się co roku ku jego czci bachanalii.

⁴⁰Mars (gr. Ares) — bóg wojny, jeden z najważniejszych bogów w starożytnym Rzymie.

⁴¹Pyrron (376–286 r. p.n.e.) — filozof gr., główny przedstawiciel sceptycyzmu, szkoły filozoficznej odrzucającej możliwość poznania prawdy.

⁴²paszkot — ptak wędrowny z rodziny drozdów.

⁴³mulnik — właściciel mulów.

⁴⁴Porta Capena — jedna z bram Rzymu.

piadami⁴⁵, gdy zeszłego roku chorował trochę na pęcherz. Odprawiali za mnie inkubację⁴⁶. Wiedziałem, że to oszuści, ale również mówiłem sobie: co mi to szkodzi! Świat stoi na oszustwie, a życie jest złudzeniem. Dusza jest także złudzeniem. Trzeba mieć jednak tyle rozumu, by umieć rozróżnić złudzenia rozkoszne od przykrych. W moim hypocaustum⁴⁷ każę palić cedrowym drzewem posypywanym ambra⁴⁸, bo wolę w życiu zapachy od zaduchów. Co do Kiprydy, której mnie także poleciłeś, doznałem jej opieki o tyle, że mam strzykanie w prawej nodze. Ale zresztą to dobra bogini! Przypuszczam, że i ty także poniesiesz teraz prędzej czy później białe gołębie na jej ołtarz.

— Tak jest — rzekł Winicjusz. — Nie dosięgnęły mnie strzały Partów, ale trafił mnie grot Amora⁴⁹... najniespodzianie, o kilka stadiów od bramy miasta.

— Na białe kolana Charytek⁵⁰! Opowiesz mi to wolnym czasem — rzekł Petroniusz.

— Właśnie przyszedłem zasięgnąć twej rady — odpowiedział Markus.

Lecz w tej chwili weszli epilatorowie⁵¹, którzy zajęli się Petroniuszem, Markus zaś zrzuciwszy tunikę wstąpił do wanny z letnią wodą, albowiem Petroniusz zaprosił go do kąpieli.

— Ach, nie pytam nawet, czy masz wzajemność — odrzekł Petroniusz spoglądając na młode, jakby wykute z marmuru ciało Winicjusza. — Gdyby Lizypp był cię widział⁵², zdobyłbyś teraz bramę wiodącą do Palatynu, jako posąg Herkulesa⁵³ w młodzieńczym wieku.

Młody człowiek uśmiechnął się z zadowoleniem i począł zanurzać się w wannie, wychlustywując przy tym obficie ciepłą wodę na mozaikę przedstawiającą Herę w chwili, gdy prosi Sen o uśpienie Zeusa. Petroniusz patrzył na niego zadowolonym okiem artysty.

Lecz gdy skończył i oddał się z kolei epilatorom, wszedł lector⁵⁴ z puszką brązową na brzuchu i zwojami papieru w puszcze.

— Czy chcesz posłuchać? — spytał Petroniusz.

— Jeśli to twój utwór, chętnie! — odpowiedział Winicjusz — ale jeśli nie, wolę rozmawiać. Poeci łapią dziś ludzi na wszystkich rogach ulic.

— A jakże. Nie przejdiesz koło żadnej bazyliki, koło termów⁵⁵, koło biblioteki lub księgarni, żebyś nie ujrzał poety gestykującego jak małpa. Agryppa, gdy tu przyjechał ze Wschodu, wziął ich za opętanych. Ale to teraz takie czasy. Cezar pisuje wiersze, więc wszyscy idą w jego ślady. Nie wolno tylko pisywać wierszy lepszych od cezara i z tego powodu boję się trochę o Lukana... Ale ja pisuję prozą, którą jednak nie częstuję ani samego siebie, ani innych. To, co lector miał czytać, to są codicilli⁵⁶ tego biednego Fabrycjusza Wejenta.

— Dlaczego „biednego”?

— Bo mu powiedziano, żeby zabawił się w Odysa⁵⁷ i nie wracał do domowych pieleszy aż do nowego rozporządzenia. Ta odyseja o tyle mu będzie lżejsza niż Odyszeuszowi, że żona jego nie jest Penelopą. Nie potrzebuję ci zresztą mówić, że postąpiono głupio. Ale tu nikt inaczej rzeczy nie bierze, jak po wierzchu. To dość licha i nudna książka, którą zaczęto namiętne czytać dopiero wówczas, gdy autor został wygnany. Teraz słyszać na

Młodość

Poeta

Odyszeusz

Wygnanie

Książka

⁴⁵asklepiada — uczeń i naśladowca rzym. lekarza Asklepiadesa (128–56 r. p.n.e.); asklepiadzi tworzyli tajne stowarzyszenia przy świątyniach Asklepiosa (w Epidauros, na wyspie Kos, W Rzymie), będących zarazem lecznicami (asklepiada był m.in. Hipokrates); tu po prostu: lekarz.

⁴⁶inkubacja (z łac.) — spanie w świątyniach w celu otrzymania od bogów wskazówek.

⁴⁷hypocaustum (łac.) — w starożytnych domach centralne ogrzewanie powietrzem krążącym w przewodach podłogowych i ściennych.

⁴⁸ambra — substancja używana jako kadzidło i do wyrobu perfum.

⁴⁹Amor (mit. rzym.) — bóg miłości, gr. Eros, przedstawiany jako chłopiec z łukiem i strzałami.

⁵⁰Charytki (mit. gr.) — boginie radości życia, zabawy i urody.

⁵¹epilator (z łac.) — niewolnik usuwający zbędne owłosienie, wykonujący depilację.

⁵²był cię widział (daw.) — forma czasu zaprzeczonego oznaczającego czynność wcześniejszą w stosunku do innej przeszłej.

⁵³Herkules (mit. rz.) — syn Zeusa i Alkmeny; cechował się nadludzką siłą, odwagą, urodą; patron kultury, atletyki, handlu.

⁵⁴lector (łac.) — niewolnik czytający na głos wskazane teksty.

⁵⁵termów (przestarz. forma D. lm.) — dziś: term.

⁵⁶codicillum (łac.) — pismo na drewnianej tabliczce, tu: utwór sztydzący z cezara; por. kodycył jako dodatek do testamentu.

⁵⁷Odys — bohater *Odysei* Homera, opisującej jego długi i pełen przygód powrót spod Troi do wiernej żony Penelopy i syna.

wszystkie strony: „Scandala! Scandala!”⁵⁸, i być może, że niektóre rzeczy Wejento wymyślał, ale ja, który znam miasto, znam naszych patres⁵⁹ i nasze kobiety, upewniam cię, iż to wszystko bledsze niż rzeczywistość. Swoją drogą każdy szuka tam obecnie — siebie z obawą, a znajomych z przyjemnością. W księgarni Awirunusa stu skrybów przepisuje książkę za dyktandem — i powodzenie jej zapewnione.

— Twoich sprawek tam nie ma?

— Są, ale autor chybił, albowiem jestem zarazem i gorszy, i mniej płaski, niż mnie przedstawił. Widzisz, my tu dawno zatraciliśmy poczucie tego, co jest godziwe lub niegodziwe, i mnie samemu wydaje się, że tak naprawdę to tej różnicy nie ma, chociaż Seneka, Muzoniusz i Trazea udają, że ją widzą. Mnie to wszystko jedno! Na Herkulesa, mówię, jak myślę! Ale zachowałem tę wyższość, że wiem, co jest szpetne, a co piękne, a tego na przykład nasz miedzianobrody poeta, furman, śpiewak, tancerz i histrio⁶⁰ — nie rozumie.

— Żal mi jednak Fabrycjusza! To dobry towarzysz.

— Zgubiła go miłość własna. Każdy go podejrzewał, nikt dobrze nie wiedział, ale on sam nie mógł wytrzymać i na wszystkie strony rozgadywał pod sekretem. Czy ty słyszałeś historię Rufinusa?

— Nie.

— To przejdźmy do frigidarium⁶¹, gdzie wychłodniemy i gdzie ci ją opowiem.

Przeszli do frigidarium, na środku którego była fontanna zabarwiona na kolor jasnoróżowy i roznosząca woń fiołków. Tam siadłszy w niszach wysłanych jedwabiem, poczęli się ochładzać. Przez chwilę panowało milczenie. Winicjusz patrzył czas jakiś w zamyśleniu na brązowego fauna, który przegiąwszy sobie przez ramię nimfę szukał chciwie ustami jej ust, po czym rzekł:

— Ten ma słuszość. Oto co jest w życiu najlepsze.

— Mniej więcej! Ale ty prócz tego kochasz wojnę, której ja nie lubię, albowiem pod namiotami paznokcie pękają i przestają być różowe. Zresztą każdy ma swoje zamięłowania. Miedzianobrody lubi śpiew, zwłaszcza swój własny, a stary Scaurus swoją wazę koryncką, która w nocy stoi przy jego łożu i którą całuje, jeśli nie może spać. Wycalał już jej brzegi. Powiedz mi, czy ty nie pisujesz wierszy?

— Nie. Nie złożyłem nigdy całego heksametru⁶².

— A nie grywasz na lutni i nie śpiewasz?

— Nie.

— A nie powozisz?

— Ścigałem się swego czasu w Antiochii, ale bez powodzenia.

— Tedy jestem o ciebie spokojny. A do jakiego stronnictwa należysz w hipodromie⁶³?

— Do Zielonych.

— Tedy jestem zupełnie spokojny, zwłaszcza że posiadasz wprawdzie duży majątek, ale nie jesteś tak bogaty jak Pallas albo Seneka. Bo widzisz, u nas teraz dobrze jest pisać wiersze, śpiewać przy lutni, deklamować i ścigać się w cyrku, ale jeszcze lepiej, a zwłaszcza bezpieczniej jest nie pisywać wierszy, nie grać, nie śpiewać i nie ścigać się w cyrku. Najlepiej zaś jest umieć podziwiać, gdy to czyni Miedzianobrody. Jesteś pięknym chłopcem, więc ci to chyba może grozić, że Poppea zakocha się w tobie. Ale ona zbyt na to doświadczona. Miłości zażyła dość przy dwóch pierwszych mężach, a przy trzecim chodzi jej o co innego. Czy wiesz, że ten głupi Otho kocha ją dotąd do szaleństwa... Chodzi tam po skałach Hiszpanii i wzdycha, tak zaś stracił dawne przyzwyczajenia i tak przestał dbać o siebie, że na układanie fryzury wystarczy mu teraz trzy godziny dziennie. Kto by się tego spodziewał, zwłaszcza po Othonie.

— Ja go rozumiem — odrzekł Winicjusz. — Ale na jego miejscu robiłbym co innego.

— Co mianowicie?

— Tworzyłbym wierne sobie legie z tamtejszych górali. To tędy żołnierze ci Iberowie.

⁵⁸scandala (łac.) — skandal, zgorszenie.

⁵⁹pater (łac.) — ojciec.

⁶⁰histrio (łac.) — komediant, aktor, błazen.

⁶¹frigidarium (łac.) — pomieszczenie w łaźni przeznaczone do ochładzania się.

⁶²heksametr — miara antycznego wiersza bohaterskiego, składająca się z sześciu stóp; heksametrem są napisane eposy Homera.

⁶³hipodrom (z gr.) — tor wyścigów konnych i wyścigów rydwanów.

— Winicjusz! Winicjusz! Chce mi się prawie powiedzieć, że nie byłbyś do tego zdolny. A wiesz dlaczego? Oto takie rzeczy się robi, ale się o nich nie mówi nawet warunkowo. Co do mnie, śmiałbym się na jego miejscu z Poppei, śmiałbym się z Miedzianobrodego i formowałbym sobie legie, ale nie z Iberów, tylko z Iberek. Co najwyżej, pisałbym epigramata⁶⁴, których bym zresztą nie odczytywał nikomu, jak ten biedny Rufinus.

— Miałeś mi opowiedzieć jego historię.

— Opowiem ci ją w unctuarium⁶⁵.

Ale w unctuarium uwaga Winicjusza zwróciła się na co innego, mianowicie na cudne niewolnice, które czekały tam na kąpiących się. Dwie z nich, Murzynki, podobne do wspaniałych posągów z hebanu, poczęły masć ich ciała delikatnymi woniami Arabii, inne, biegle w czesaniu Frygijki, trzymały w rękach, miękkich i giętkich jak węże, polerowane stalowe zwierciadła i grzebienie, dwie zaś, wprost do bóstw podobne greckie dziewczyny z Kos, czekały jako *vestiplicae*⁶⁶, aż przyjdzie chwila posągowego układania fałd na togach⁶⁷ panów.

— Na Zeusa Chmurozbiórcę! — rzekł Markus Winicjusz — jaki ty masz u siebie wybór!

— Wolę wybór niż liczbę — odpowiedział Petroniusz. — Cała moja familia⁶⁸ w Rzymie nie przenosi czterystu głów i sądzę, że do osobistej posługi chyba dorobkiewiczze potrzebują większej ilości ludzi.

— Piękniejszych ciał nawet i Miedzianobrody nie posiada — mówił rozdymając nozdrza Winicjusz.

Na to Petroniusz odrzekł z pewną przyjazną niedbalością:

— Jesteś moim krewnym, a ja nie jestem ani taki nieużyty jak Bassus, ani taki pedant⁶⁹ jak Aulus Plaucjusz.

Lecz Winicjusz usłyszawszy to ostatnie imię zapomniał na chwilę o dziewczynach z Kos i podniósłszy żywo głowę, spytał:

— Skąd ci przyszedł na myśl Aulus Plaucjusz? Czy wiesz, że ja, wybiwszy rękę pod miastem, spędziłem kilkanaście dni w ich domu. Zdarzyło się, że Plaucjusz nadjechał w chwili wypadku i widząc, że cierpię bardzo, zabrał mnie do siebie, tam zaś niewolnik jego, lekarz Merion, przyprowadził mnie do zdrowia. O tym właśnie chciałem z tobą mówić.

— Dlaczego? Czy nie zakochałeś się wypadkiem w Pomponii? W takim razie żał mi cię: niemłoda i cnotliwa! Nie umiem sobie wyobrazić gorszego nad to połączenia. Brr!

— Nie w Pomponii — *eheu*⁷⁰! — rzekł Winicjusz.

— Zatem w kim?

— Gdybym ja sam wiedział w kim? Ale ja nie wiem nawet dobrze, jak jej imię: Ligia czy Kallina? Nazywają ją w domu Ligią, gdyż pochodzi z narodu Ligów, a ma swoje barbarzyńskie imię: Kallina. Dziwny to dom tych Plaucjuszów. Rojno w nim, a cicho jak w gajach w Subiacum. Przez kilkanaście dni nie wiedziałem, że mieszka w nim bóstwo. Aż raz o świcie zobaczyłem ją myjącą się w ogrodowej fontannie. I przysięgam ci na tę pianę, z której powstała Afrodyta, że promienie zorzy przechodziły na wylot przez jej ciało. Myślałem, że gdy słońce zejdzie, ona rozplynie mi się w świetle, jak rozplywa się jutrzienka. Od tej pory widziałem ją dwukrotnie i od tej pory również nie wiem, co spokój, nie wiem, co inne pragnienia, nie chcę wiedzieć, co może mi dać miasto, nie chcę kobiet, nie chcę złota, nie chcę korynckiej miedzi ani bursztynu, ani perłowca, ani wina, ani uczt, tylko chcę Ligii. Mówię ci szczerze, Petroniuszu, że tęsknię za nią, jak tęsknił ten Sen, wyobrażony na mozaice w twoim tepidarium⁷¹, za Pasyteją, tęsknię po całych dniach i nocach.

— Jeśli to niewolnica, to ją odkup.

Niewola

Miłość

Tęsknota

⁶⁴*epigramat* (z gr.) — starożytny gatunek lit., pochodzący od napisów na grobowcach i pomnikach.

⁶⁵*unctuarium* (łac.) — pomieszczenie w łaźni służące do masażu i namaszczania ciała.

⁶⁶*vestiplica* (łac.) — niewolnica (służąca) układająca szaty.

⁶⁷*toga* — wierzchnie okrycie obywateli rzymskich.

⁶⁸*familia* (łac. rodzina) — tu: niewolnicy domowi.

⁶⁹*pedant* (z wł.) — człowiek drobiazgowo, często przesadnie dokładny.

⁷⁰*eheu* (łac.) — niestety, ach.

⁷¹*tepidarium* (łac.) — sala w łaźni służąca do ciepłych kąpiei.

- Ona nie jest niewolnicą.
- Czymże jest? Wyzwolenicą Plaucjusza?
- Nie będąc nigdy niewolnicą, nie mogła być wyzwolona.
- Więc?
- Nie wiem: córką królewską czy czymś podobnym.
- Zaciekawiasz mnie, Winicjuszu.

— Lecz jeśli zechcesz mnie posłuchać, zaraz zaspokoję twoją ciekawość. Historia nie jest zbyt długa. Ty może osobiście znałeś Wanniusza, króla Swebów, który, wypędzony z kraju, długi czas przesiadywał tu w Rzymie, a nawet wslawił się szczęśliwą grą w kości i dobrym powożeniem. Cezar Drusus wprowadził go znów na tron. Wanniusz, który był w istocie rzeczy tegim człowiekiem, rządził z początku dobrze i prowadził szczęśliwe wojny, później jednak zaczął nadto łupić ze skóry nie tylko sąsiadów, ale i własnych Swebów. Wówczas Wangio i Sido, dwaj jego siostrzeńcy, a synowie Wibiliusza, króla Hermandurów, postanowili zmusić go, by znów pojechał do Rzymu... próbować szczęścia w kości.

— Pamiętam, to Klaudiuszowe, niedawne czasy.

— Tak. Wybuchła wojna. Wanniusz wezwał na pomoc Jazygów, jego zaś mili siostrzeńcy Ligów, którzy, zasłyszawszy o bogactwach Wanniusza i zwabieni nadzieją łupów, przybyli w takiej liczbie, iż sam cesarz Klaudiusz zaczął obawiać się o spokój granicy. Klaudiusz nie chciał mieszać się w wojny barbarzyńców, napisał jednak do Ateliusza Histera, który dowodził legią naddunajską, by zwracał pilne oko na przebieg wojny i nie pozwolił zamącić naszego pokoju. Hister zażądał wówczas od Ligów, by przyrzekli, iż nie przekroczą granicy, na co nie tylko zgodzili się, ale dali zakładników, między którymi znajdowała się żona i córka ich wodza... Wiadomo ci, że barbarzyńcy wyciągają na wojny z żonami i dziećmi... Otóż moja Ligia jest córką owego wodza.

— Skąd to wszystko wiesz?

— Mówił mi to sam Aulus Plaucjusz. Ligowie nie przekroczyli istotnie wówczas granicy, ale barbarzyńcy przychodzą jak burza i uciekają jak burza. Tak znikli i Ligowie, razem ze swymi turzymi⁷² rogami na głowach. Zbili Wanniuszowych Swebów i Jazygów, ale król ich poległ, za czym odeszli z łupami, a zakładniczki zostały w ręku Histera. Matka wkrótce umarła, dziecko zaś Hister, nie wiedząc, co z nim robić, odesłał do rządcy całej Germanii, Pomponiusza. Ów po ukończeniu wojny z Kattami wrócił do Rzymu, gdzie Klaudiusz, jak wiesz, pozwolił mu odprawić tryumf. Dziewczyna szła wówczas za wozem zwycięzcy, ale po skończonej uroczystości, ponieważ zakładniczki nie można było uważać za brankę, z kolei i Pomponiusz nie wiedział, co z nią zrobić, a wreszcie oddał ją swej siostrze, Pomponii Grecynie, żonie Plaucjusza. W tym domu, gdzie wszystko, począwszy od panów, a skończywszy na drobie w kurniku, jest cnotliwe, wyrosła na dziewicę, niestety, tak cnotliwą jak sama Grecyna, a tak piękną, że nawet Poppea wyglądałaby przy niej jak jesienna figa przy jabłku hesperyjskim⁷³.

— I co?

— I powtarzam ci, że od chwili gdy widziałem, jak promienie przechodziły przy fontannie na wskroś przez jej ciało, zakochałem się bez pamięci.

— Jest więc tak przezroczysta jak lampryska⁷⁴ albo jak młoda sardynka?

— Nie żartuj, Petroniuszu, a jeśli cię łudzi swoboda, z jaką ja sam o mojej żądzy mówię, wiedz o tym, że jaskrawa suknia częstokroć głębokie rany pokrywa. Muszę ci też powiedzieć, że wracając z Azji przespałem jedną noc w świątyni Mopsusa⁷⁵, aby mieć sen wróżebny. Otóż we śnie pojawił mi się sam Mopsus i zapowiedział, że w życiu moim nastąpi wielka przemiana przez miłość.

— Słyszałem, jak Pliniusz mówił, że nie wierzy w bogów, ale wierzy w sny i być może, że ma słuszość. Moje żarty nie przeszkadzają mi też myśleć czasem, że naprawdę

Wojna

Dziewiectwo

Sen

Filozof, Obraz świata

⁷²tur — wymarły ssak z rodziny putorożców, przodek bydła domowego, odznaczał się potężnymi rogami.

⁷³hesperyjskie jabłka (mit. gr.) — złote jabłka, rosnące w ogrodzie, którego strzegły Hesperidy, córki Atlasa i Hesperii.

⁷⁴lampryska — węgorz.

⁷⁵Mopsus (mit. gr.) — bohater wojny trojańskiej, założyciel wyroczni przepowiadającej przyszłość ze snów.

jest tylko jedno bóstwo, odwieczne, wszechwładne, twórcze — Venus Genitrix⁷⁶. Ona skupia dusze, skupia ciała i rzeczy. Eros wywołał świat z chaosu. Czy dobrze uczynił, to inna rzecz, ale gdy tak jest, musimy uznać jego potęgę, choć wolno jej nie błogosławić...

— Ach, Petroniuszu! Łatwiej na świecie o filozofię niż o dobrą radę.

— Powiedz mi, czego ty właściwie chcesz?

— Chcę mieć Ligię. Chcę, by te moje ramiona, które obejmują teraz tylko powiętrze, mogły objąć ją i przycisnąć do piersi. Chcę oddychać jej tchnieniem. Gdyby była niewolnicą, dałbym za nią Aulusowi sto dziewcząt z nogami pobielonymi wapnem na znak, że je pierwszy raz wystawiono na sprzedaż. Chcę ją mieć w domu moim dopóty, dopóki głowa moja nie będzie tak biała, jak szczyt Soracte⁷⁷ w zimie.

— Ona nie jest niewolnicą, ale ostatecznie należy do rodziny Plaucjusza, a ponieważ jest dzieckiem opuszczonym, może być uważana jako alumna⁷⁸. Plaucjusz mógłby ci ją odstąpić, gdyby chciał.

— To chyba nie znasz Pomponii Grecyny. Zresztą oboje przywiązali się do niej jak do własnego dziecka.

— Pomponię znam. Istny cyprys. Gdyby nie była żoną Aulusa, można by ją wynajmować jako płaczkę. Od śmierci Julii nie zrzuciła ciemnej stoli⁷⁹ i w ogóle wygląda, jakby za życia jeszcze chodziła po łące porosłej asfodelami⁸⁰. Jest przy tym univira⁸¹, a więc między naszymi cztero— i pięciokrotnymi rozwódkami jest zarazem Feniksem⁸²... Ale... czy słyszałeś, że Feniks jakoby naprawdę wyłgł się teraz w górnym Egipcie, co mu się zdarza nie częściej jak raz na pięćset lat?

— Petroniuszu! Petroniuszu! O Feniksie pogadamy kiedy indziej.

— Cóż ja ci powiem, mój Marku. Znam Aulusa Plaucjusza, który lubo naganian mój sposób życia, ma do mnie pewną słabość, a może nawet szanuje mnie więcej od innych, wie bowiem, że nie byłem nigdy donosicielem, jak na przykład Domicjusz Afer, Tygellinus i cała zgraja przyjaciół Ahenobarba⁸³. Nie udając przy tym stoika krzywiłem się jednak nieraz na takie postęпки Nerona, na które Seneka i Burrhus patrzyli przez szpary. Jeśli sądzisz, że mogę coś dla ciebie u Aulusa wyjednać — jestem na twoje usługi.

— Sądzę, że możesz. Ty masz na niego wpływ, a przy tym umysł twój posiada niewyczerpane sposoby. Gdybyś się rozejrzał w położeniu i pomówił z Plaucjuszem...

— Zbyt nie masz pojęcie o moim wpływie i o dowcipie, ale jeśli tylko o to chodzi, pomówię z Plaucjuszem, jak tylko przeniosą się do miasta.

— Oni wrócili dwa dni temu.

— W takim razie pójdziemy do triclinium⁸⁴, gdzie czeka na nas śniadanie, a następnie, nabrawszy sił, każemy się zanieść do Plaucjusza.

— Zawsze mi był miły — odrzekł na to z żywością Winicjusz — ale teraz każę chyba ustawić wśród moich larów⁸⁵ twój posąg — ot, taki piękny jak ten — i będę mu składał ofiary.

To rzekłszy zwrócił się w stronę posągów, które zdobiły całą jedną ścianę wonnej świetlicy, i wskazał ręką na posąg Petroniusza, przedstawiający go jako Hermesa z posochem⁸⁶ w dłoni.

Po czym dodał:

— Na światło Heliosa! Jeśli „boski” Aleksander⁸⁷ był do ciebie podobny — nie dziwić

Miłość

Pochlebstwo

⁷⁶Venus Genitrix (mit. rzym.) — Wenus Rodzicielka, matka Eneasza, babka Askaniusza, rzekomego protoplasty rodu julijskiego, a więc i Cezara.

⁷⁷Sorakte — szczyt górski znany z poezji Horacego.

⁷⁸alumna (łac.) — wychowanka.

⁷⁹stola — długa szata noszona przez szlachetnie urodzone Rzymianki na tunice, rozcięta z boków.

⁸⁰asfodel (z gr.) — zlotogłów; wg mit. gr. po łąkach nim porośniętych przechadzają się cienie zmarłych w świecie podziemnym.

⁸¹univira (łac.) — kobieta zamężna tylko raz.

⁸²Feniks (mit. gr.) — legendarny ptak odradzający się co kilkaset lat z popiołów, pojawiający się w egipskim Heliopolis; symbol zmartwychwstania.

⁸³Ahenobarbus (łac.) — miedzianobrody, przydomek rodu Domicjuszów.

⁸⁴triclinium (łac.) — sala jadalna, u Greków trójkątny stół jadalny.

⁸⁵lary (mit. rzym.) — domowe bóstwa opiekuńcze, miały w domach kapliczki zw. lararium; por. lary i penaty (sprzęty domowe, ognisko domowe).

⁸⁶posoch (słow.) — ozdobna laska, odmiana pastorału, zakończona głowicą, używana przez biskupów w kościołach wschodnich.

się Helenie.

I w okrzyku tym było tyleż szczerości, ile pochlebstwa, Petroniusz bowiem, lubo starszy i mniej atletyczny, piękniejszy był nawet od Winicjusza. Kobiety w Rzymie podziwiał nie tylko jego giętki umysł i smak, który mu zjednał nazwę arbitra elegancji, ale i ciało. Podziw ów znać było nawet na twarzach owych dziewcząt z Kos, które układały teraz fałdy jego togi, a z których jedna, imieniem Eunice, skrycie go kochająca, patrzyła mu w oczy z pokorą i zachwytem.

Lecz on nie zwrócił nawet na to uwagi, jeno uśmiechnąwszy się do Winicjusza począł cytować mu w odpowiedzi wyrażenie Seneki o kobietach:

— *Animal impudens*⁸⁸... etc...

A następnie otoczywszy ręką jego ramiona wyprowadził go do triclinium.

W unctuarium dwie greckie dziewczyny, Frygijki i dwie Murzynki poczęły uprzętać *epilichnia*⁸⁹ z woniami. Lecz w tejże chwili spoza uchylonej kotary od frigidarium ukazały się głowy balneatorów i rozległo się ciche: „psst” — a na to wezwanie jedna z Greczynek, Frygijki i dwie Etiopki, poskoczywszy żywo, znikły w mgnieniu oka za kotarą. W termach rozpoczynała się chwila swawoli i rozpusty, której inspektor⁹⁰ nie przeszkadzał, albowiem sam częstokroć brał w podobnych hulankach udział. Domyślał się ich zresztą i Petroniusz, ale jako człowiek wyrozumiały i nie lubiący karać, patrzył na nie przez szpary.

W unctuarium pozostała tylko Eunice. Czas jakiś nasłuchiwała oddalających się w kierunku *laconicum* głosów i śmiechów, wreszcie uniósłszy wykładany bursztynem i kością słoniową stół, na którym przed chwilą siedział Petroniusz, przysunęła się ostrożnie do jego posągu.

Unctuarium pełne było słonecznego światła i kolorów bijących od tęczowych marmurów, którymi wyłożone były ściany.

Eunice wstała na stół — i znalazłszy się na wysokości posągu, nagle zarzuciła mu na szyję ramiona, po czym odrzuciwszy w tył swe złote włosy i tuląc różowe ciało do białego marmuru, poczęła przyciskać w uniesieniu usta do zimnych warg Petroniusza.

Pocałunek

ROZDZIAŁ DRUGI

Po posiłku, który zwał się śniadaniem, a do którego dwaj towarzysze zasiedli wówczas, gdy zwykli śmiertelni byli już dawno po południowym *prandium*⁹¹, Petroniusz zaproponował lekką drzemkę. Według niego pora była jeszcze za wczesna na odwiedziny. Są wprawdzie ludzie, którzy poczynają odwiedzać znajomych o wschodzie słońca, uważając w dodatku zwyczaj ten za stary, rzymski. Ale on, Petroniusz, uważa go za barbarzyński. Godziny popołudniowe są najwłaściwsze, nie wcześniej jednak, zanim słońce nie przejdzie w stronę świątyni Jowisza Kapitońskiego i nie pocnie patrzeć z ukosa na Forum⁹². Jesienią bywa jeszcze gorąco i ludzie radzi śpią po jedzeniu. Tymczasem miło jest posłuchać szumu fontanny w atrium⁹³ i po obowiązkowym tysiącu kroków zdrzemnąć się w czerwonym świetle, przecedzonym przez purpurowe, na wpół zaciągnięte *velarium*⁹⁴.

Winicjusz uznał słuszość jego słów i poczęli się przechadzać rozmawiając w sposób niedbały o tym, co słychać na Palatynie i w mieście, a po trochu filozofując nad życiem. Po czym Petroniusz udał się do *cubiculum*⁹⁵, lecz nie spał długo. Po upływie pół godziny wyszedł i kazawszy sobie przynieść werweny⁹⁶ począł ją wachać i nacierać sobie nią ręce i skronie.

— Nie uwierzysz — rzekł — jak to ożywia i orzeźwia. Teraz jestem gotów.

Obyczaje

⁸⁷Aleksander (mit. gr.) — Parys, syn Priama, uwiódł i porwał Helenę, piękną żonę Menelaosa, wywołując w ten sposób wojnę trojańską.

⁸⁸*animal impudens* (łac.) — zwierzę bezwstydne.

⁸⁹*epilichnia* (z gr.) — małe naczynka z wonnościami.

⁹⁰*inspektor* — nadzorca.

⁹¹*prandium* (łac.) — posiłek południowy.

⁹²Forum — chodzi o Forum Romanum, główny plac w Rzymie, ośrodek władz politycznych i kultu religijnego.

⁹³*atrium* (łac.) — centralne pomieszczenie w domu rzymskim, bez okien, z otworem w pułapie i basenem na wodę deszczową.

⁹⁴*velarium* (łac.) — zasłona.

⁹⁵*cubiculum* (łac.) — sypialnia.

⁹⁶*werwena* — właścić. werbena; roślina o pachnących liściach i kwiatach.

Lektyka⁹⁷ czekała już od dawna, więc wsiedli i kazali się ponieść na Vicus Patricius, do domu Aulusa. Insula Petroniusza leżała na południowym stoku Palatynu około tak zwanych Carinae, najkrótsza więc droga wypadała im poniżej Forum, lecz ponieważ Petroniusz chciał zarazem wstąpić do złotnika Idomena, wydał przeto polecenie, by niesiono ich przez Vicus Apollinis i Forum w stronę Vicus Sceleratus, na rogu którego pełno było wszelkiego rodzaju tabern⁹⁸.

Olbrzymi Murzyni podnieśli lektykę i ruszyli, poprzedzani przez niewolników zwanych pedisequi⁹⁹. Petroniusz przez czas jakiś podnosił w milczeniu swe dłonie, pachnące werweną, ku nozdrzom i zdawał się nad czymś namyślać, po chwili zaś rzekł:

— Przychodzi mi do głowy, że jeśli twoja leśna boginka nie jest niewolnicą, tedy mogłaby porzucić dom Plaucjuszów, a przenieść się do twego. Otoczyłbyś ją miłością i obsypał bogactwami, tak jak ja moją ubóstwioną Chryzotemis, której, mówiąc między nami, mam przynajmniej o tyle dosyć, o ile ona mnie.

Markus potrząsnął głową.

— Nie? — pytał Petroniusz. — W najgorszym razie sprawa oparłaby się o cezara, a możesz być pewny, że choćby dzięki moim wpływom nasz Miedzianobrody byłby po twojej stronie.

— Nie znasz Ligii! — odparł Winicjusz.

— To pozwólże się zapytać, czy ty ją znasz — inaczej jak z widzenia? Mówiłżeś z nią? Wyznałżeś jej swą miłość?

— Widziałem ją naprzód przy fontannie, a potem spotkałem ją dwukrotnie. Pamiętam, że podczas pobytu w domu Aulusów mieszkalem w bocznej willi, przeznaczonej dla gości, i mając wybitą rękę nie mogłem zasiadać do wspólnego stołu. Dopiero w wigilię dnia, na który zapowiedziałem swój odjazd, spotkałem Ligię przy wieczerzy — i nie mogłem słowa do niej przemówić. Musiałem słuchać Aulusa i jego opowiadań o zwycięstwach, jakie odniósł w Brytanii, a następnie o upadku małych gospodarstw w Italii, któremu jeszcze Licyniusz Stolo starał się zapobiec. W ogóle nie wiem, czy Aulus potrafi mówić o czym innym i nie mniemam, że zdołamy się od tego wykręcić, chyba że zechcesz słuchać o zniewieściałości czasów dzisiejszych. Oni tam mają bażanty w kurnikach, ale ich nie jedzą wychodząc z zasady, że każdy zjedzony bażant przybliża koniec potęgi rzymskiej. Drugi raz spotkałem ją koło ogrodowej cysterny¹⁰⁰ ze świeżo wyrwaną trzcina w rękę, którą zanurzała kiścią w wodzie i skrapiała rosnące wokół irysy. Spójrz na moje kolana. Na tarczę Herakła, mówię ci, że nie drżały, gdy na nasze maniple¹⁰¹ szły z wyciem chmury Partów, ale drżały przy owej cysternie. I zmieszany jak pachole, które nosi jeszcze bullę¹⁰² na szyi, oczyma tylko żebrałem litości, długo nie mogąc słowa przemówić.

Petroniusz spojrzał na niego jakby z pewną zazdrością.

— Szczęśliwy! — rzekł. — Choćby świat i życie były jak najgorsze, jedno w nich zostanie wieczne dobro — młodość!

Po chwili zaś spytał:

— I nie przemówiłeś do niej?

— Owszem. Oprzytomniawszy nieco, rzekłem, że wracam z Azji, żem wybił rękę pod miastem i cierpiałem srodze, ale w chwili gdy mi przychodzi porzucić ten dom gościnny, widzę, że cierpienie w nim więcej jest warte niż gdzie indziej rozkosz — choroba więcej niż gdzie indziej zdrowie. Ona słuchała słów moich także zmieszana i ze schyloną głową, kreśląc coś trzcina na szafrańnym¹⁰³ piasku. Po czym podniosła oczy, raz jeszcze spojrzała na owe skreślone znaki, raz jeszcze na mnie, jakby chcąc o coś spytać — i nagle uciekla jak hamadriada¹⁰⁴ przed głupowatym faunem.

— Musi mieć piękne oczy.

Zabobony

Miłość

Młodość

⁹⁷lektyka (z łac.) — łożo lub fotel na drążkach do przenoszenia ludzi.

⁹⁸taberna (z łac.) — buda, szopa, warsztat, karczma; por. tawerna.

⁹⁹pedisequus (łac.) — niewolnik idący za lub przed lektyką.

¹⁰⁰cysterna (z łac.) — zbiornik, rezerwuuar cieczy.

¹⁰¹manipul (z łac.) — jednostka wojskowa, kompania (60–120 ludzi).

¹⁰²bull (łac.) — medalion z amuletem, noszony przez chłopców rzymskich.

¹⁰³szafrańny — intensywnie żółty; od nazwy szafranu, barwnika roślinnego.

¹⁰⁴hamadriada (mit. gr.) — boginka drzew, nimfa, driada.

— Jak morze — i utonąłem w nich też jak w morzu. Wierz mi, że Archipelag mniej jest błękitny. Po chwili przybiegł mały Plaucjusz i począł o coś pytać. Ale ja nie rozumiałem, o co mu chodzi.

— O Atene¹⁰⁵! — zawołał Petroniusz — zdejmi temu chłopcu opaskę z oczu, którą zawiązał Eros, bo inaczej rozbije sobie głowę o kolumnę świątyni Wenus.

Po czym zwrócił się do Winicjusza:

— O ty wiosenny pączku na drzewie życia, ty pierwsza zielona gałązko winogrodu! Powinien bym zamiast do Plaucjuszów kazać cię zanieść do domu Gelocjusza, gdzie jest szkoła dla nieświadomych życia chłopców.

— Czego ty właściwie chcesz?

— A co skreśliła na piasku? Czy nie imię Amora, czy nie serce przeszyte jego grotem lub nie coś takiego, z czego mógłbyś poznać, że satyry szeptały już tej nimfie do ucha różne tajemnice życia? Jak można było nie spojrzeć na te znaki!

— Dawniej wdziałem togę, niż myślisz — rzeki Winicjusz — i zanim nadbiegł mały Aulus, patrzyłem pilnie na te znaki. Wszakże wiem, że i w Grecji, i w Rzymie nieraz dziewczęta kreśliły na piasku wyznania, których nie chcą wymówić ich usta... Ale zgadnij, co nakreśliła?

— Jeśli co innego, niż przypuszczałem, to nie zgadnę.

— Rybę.

— Jak powiadasz?

— Powiadam: rybę. Czy miało to znaczyć, że w żyłach jej zimna dotąd krew płynie — nie wiem! Ale ty, któryś mnie nazwał wiosennym pąkowiem na drzewie życia — zapewne potrafisz lepiej ten znak zrozumieć.

— Carissime¹⁰⁶! O taką rzecz spytaj Pliniusza. On się zna na rybach. Gdyby stary Apicjusz żył jeszcze, może by ci także umiał coś o tym powiedzieć, albowiem zjadł w ciągu życia więcej ryb, niż może ich od razu pomieścić Zatoka Neapolitańska.

Lecz dalsza rozmowa urwała się, wniesiono ich bowiem na rojne ulice, na których przeszkadzał jej gwar ludzki. Przez Vicus Apollinis skręcili na Forum Romanum, gdzie w dnie pogodne przed zachodem słońca gromadziły się tłumy próżniaczkiej ludności, by przechadzać się wśród kolumn, opowiadać nowiny i słuchać ich, widzieć przenoszone lektyki ze znakomitymi ludźmi, a wreszcie zaglądać do sklepów złotniczych, do księgarni, do sklepów, w których zmieniano monetę, do bławatnych¹⁰⁷, brązowniczych i wszelkich innych, których pełno było w domach obejmujących część Rynku położoną naprzeciw Kapitolu. Połowa Forum, leżąca tuż pod wiszarami¹⁰⁸ zamku, pogrążona była już w cieniu, natomiast kolumny położonych wyżej świątyń złościły się w blasku i na błękicie. Leżące niżej rzuciły wydłużone cienie na marmurowe płyty, wszędzie zaś było ich tak pełno, że oczy gubiły się wśród nich jak w lesie. Zdawało się, że tym budowlom i kolumnom aż ciasno koło siebie. Piętrzyły się jedne nad drugimi, biegly w prawo i w lewo, wdzierały się na wzgórze, tuliły się do zamkowego muru lub jedne do drugich, na podobieństwo większych i mniejszych, grubszych i cieńszych, złotawych i białych pni, to rozkwitłych pod architrawami¹⁰⁹ kwiatami akantu¹¹⁰, to pozawijanych w jońskie rogi, to zakończonych prostym doryckim kwadratem. Nad owym lasem błyszczwały barwne tryglify¹¹¹, z tympanów¹¹² wychylały się rzeźbione postaci bogów, ze szczytów uskrzydłone złote kwadrygi zdawały się chcieć ulecieć w powietrze, w ów błękit, który zwieszał się spokojnie nad owym zbitym miastem świątyń. W środku Rynku i po brzegach płynęła rzeka ludzka: tłumy przechadzały się pod łukami bazyliki Juliusza Cezara, tłumy siedziały na schodach Kastora i Polluksa i kręciły się koło świątyni Westy, podobne na tym wielkim marmurowym tle do różnokolorowych rojów motyli lub żuków. Z góry, przez ogromne stopnie, od strony świątyni poświęconej „Jovi Optimo Maximo”, napływały

Młodość

Miasto

Handel

¹⁰⁵Atene (łac. forma W. lp.) — Ateno.

¹⁰⁶carissimus (łac.) — najdroższy; tu: forma W. lp: carissime.

¹⁰⁷bławatny (daw.) — tu: sklep z tkaninami.

¹⁰⁸wiszar — urwisko, torfowisko wiszące, tu: elementy zamku nadwieszające się nad placem.

¹⁰⁹architrav (z łac.) — główna belka spoczywająca na kolumnach.

¹¹⁰akant (z gr.) — rzeźbiony motyw dekoracyjny w formie splotu liści; roślina o wielkich, kolczastych liściach.

¹¹¹tryglif (z gr.) — ornament nad architrawem w kolumnie doryckiej, z pionowymi wrębami.

¹¹²tympan (z gr.) — właściwie tympanon, bogato rzeźbiona płyta półkola lub ostrołukowa.

nowe fale; przy rostrach¹¹³ słuchano jakichś przygodnych mówców; tu i ówdzie słychać było okrzyki przekupniów sprzedających owoce, wino lub wodę pomieszaną z figowym sokiem, oszustów polecających cudowne lekarstwa, wróżbitów, odgadywaczy ukrytych skarbów, tłumaczy snów. Gdziekolwiek z gwarem rozmów i nawoływań mieszały się dźwięki sistry¹¹⁴, egipskiej sambuki¹¹⁵ lub greckich fletów. Gdziekolwiek chorzy, pobożni lub stroskani nieśli do świątyni ofiary. Wśród ludzi, na kamiennych płytach, zbierały się chciwe na ofiarne ziarno, podobne do ruchomych, pstrych i ciemnych plam, stadka gołębi, to wzbijając się chwilowo z rozgłosnym szumem skrzydeł w górę, to znów zapadając na opróżnione przez tłum miejsca. Od czasu do czasu gromady ludzkie rozstępowały się przed lektykami, w których widać było wykwintne twarze kobiece lub głowy senatorów i rycerzy, o rysach jakby zakrzepłych i wyniszczonych życiem. Różnorodna ludność powtarzała w głos ich imiona z dodatkiem przezwisk, szyderstw lub pochwał. Między bezładnymi grupami przeciskały się czasem postępujące miarowym krokiem oddziały żołnierzy lub wigilów¹¹⁶ czuwających nad ulicznym porządkiem. Język grecki dawał się słyszeć naokół równie często, jak łaciński.

Winicjusz, który dawno nie był w mieście, patrzył z pewną ciekawością na owo rojowisko ludzkie i na owo Forum Romanum, zarazem panujące nad falą świata i zarazem tak nią zalane, że Petroniusz, który odgadł myśl towarzysza, nazwał je „gniazdem Kwirytów — bez Kwirytów”¹¹⁷. Istotnie, miejscowy żywioł ginał niemal w tym tłumie złożonym ze wszystkich ras i narodów. Widać tu było Etiopów, olbrzymich jasnowłosych ludzi z dalekiej północy, Brytanów, Galów i Germanów, skośnookich mieszkańców Sericum, ludzi znad Eufratu i ludzi znad Indu, o brodach barwionych na kolor cegły, Syryjczyków znad brzegów Orontu, o oczach czarnych i słodkich; wyschniętych jak kość mieszkańców pustyni arabskich, Żydów z zapadłą piersią, Egipcjan z wiecznym, obojętnym uśmiechem w twarzach i Numidów, i Afrów; Greków z Hellady, którzy na równi z Rzymianami władali nad miastem, ale władali wiedzą, sztuką, rozumem i szalbierstwem, Greków z wysp i z Azji Mniejszej, i z Egiptu, i z Italii, i z Narbońskiej Galii. W tłumie niewolników z podziurawionymi uszami nie brakło i wolnej, próżniaczkiej ludności, którą cesarz bawił, żywił, a nawet odziewał, i wolnych przybyszów, których do olbrzymiego miasta zwabiła łatwość życia i widoki fortuny; nie brakło przekupniów i kapłanów Serapisa z palmowymi gałęziami w ręku, i kapłanów Izidy, na której ołtarze znoszono więcej ofiar niż do świątyni Kapitońskiego Jowisza, i kapłanów Kibeli, noszących w ręku złote kiście ryżu, i kapłanów wędrownych bóstw, i tanecznic wschodnich z jaskrawymi mitrami¹¹⁸, i sprzedających amulety, i poskromców wężów, i chaldejskich magów, wreszcie ludzi bez wszelkich zajęć, którzy co tydzień zgłaszali się do spichlerzy nadtybrzańskich po zboże, bili się o loteryjne bilety w cyrkach, spędzali noce w walących się ustawicznie w zatybrzańskiej dzielnicy domach, a dnie słoneczne i ciepłe w kryptoportykach¹¹⁹, w brudnych garkuchniach Subury¹²⁰, na moście Milwiusa lub przed insulami możnych, gdzie im od czasu do czasu wyrzucano resztki ze stołu niewolników.

Petroniusz dobrze był znany przez te tłumy. O uszy Winicjusza obijało się ustawicznie: „Hic est!” — „To on!” — Lubiono go za hojność, a zwłaszcza popularność jego wzrosła od czasu, gdy dowiedziano się, że przemawiał przed cezarem przeciw wyrokowi śmierci wydanemu na całą rodzinę, to jest na wszystkich bez różnicy płci i wieku niewolników prefekta Pedaniusza Sekunda, za to, iż jeden z nich zabił tego okrutnika w chwili rozpacz. Petroniusz powtarzał wprawdzie głośno, że mu to było wszystko jedno i że przemawiał do cesarza tylko prywatnie, jako arbiter elegantiarum, którego estetyczne uczucia oburzała owa barbarzyńska rzeź, godna jakichś Scytów, nie Rzymian. Niemniej lud, który wzburzył się z powodu tej rzezi, kochał od tej pory Petroniusza.

Sława

Lud

¹¹³rostra — mównica publiczna.

¹¹⁴sistra — instrument muz., rodzaj grzechotki.

¹¹⁵sambuka — instrument muz., rodzaj harfy.

¹¹⁶wigil — policjant, strażnik miejski w starożytnym Rzymie.

¹¹⁷Kwiryci — pierwotni mieszkańcy Italii mający być potomkami Romulusa; tu: zaszczytne określenie rdzennych Rzymian.

¹¹⁸mitra — przepaska na głowę.

¹¹⁹kryptoportyk — ukryte przejście.

¹²⁰Subura — dzielnica Rzymu.

Lecz on o to nie dbał. Pamiętał, że ten lud kochał także i Brytanika, którego Nero otrul, i Agrypinę, którą kazał zamordować, i Oktawię, którą na Pandatarii uduszono po uprzednim otwarciu jej żył w gorącej parze, i Rubeliusza Plauta, który został wygnany, i Trazeasza, któremu każde jutro mogło przynieść wyrok śmierci. Miłość ludu mogła być uważana raczej za złą wróżbę, a sceptyczny Petroniusz był zarazem przesądny. Tłumem gardził podwójnie: i jako arystokrata, i jako esteta. Ludzie pachnący prażonym bobem, który nosili w zanadrzu, a przy tym wiecznie schrypnięci i spotnieli od gry w morę¹²¹ po rogach ulic i perystylach¹²², nie zasługiwali w jego oczach na miano ludzi.

Nie odpowiadając też wcale ani na oklaski, ani na posyłane tu i owdzie od ust pocałunki, opowiadał Markowi sprawę Pedaniusza, drwiąc przy tym ze zmienności ulicznej hałastury, która nazajutrz po groźnym wzburzeniu oklaskiwała Nerona przejeżdżającego do świątyni Jowisza Statora. Lecz przed księgarnią Awirunusa kazał się zatrzymać i wysiadłszy zakupił ozdobny rękopis, który oddał Winicjuszowi.

— To podarek dla ciebie — rzekł.

— Dzięki! — odrzekł Winicjusz. Po czym spojrzawszy na tytuł zapytał: — *Satyricon*¹²³. To coś nowego. Czyje to?

— Moje. Ale ja nie chcę iść śladem Rufinusa, którego historię miałem ci opowiedzieć, ani też śladem Fabrycjusza Wejenta, dlatego nikt o tym nie wie, ty zaś nikomu nie mów.

— A mówileś, że nie piszesz wierszy — rzekł Winicjusz zaglądając do środka — tu zaś widzę prozę gęsto nimi przeplataną.

— Jak będziesz czytał, zwróć uwagę na ucztę Trymalchiona. Co do wierszy, zbrzydły mi od czasu, jak Nero pisze epos. Witeliusz, widzisz, chcąc sobie ulżyć, używa pałeczki z kości słoniowej, którą zasuwa sobie w gardło; inni posługują się piórami flamingów maczanymi w oliwie lub w odwarze macierzanki — ja zaś odczytuję poezje Nerona — i skutek jest natychmiastowy. Mogę je potem chwalić, jeśli nie z czystym sumieniem, to z czystym żołądkiem.

To rzekłszy zatrzymał znów lekturę przed złotnikiem Idomenem i załatwiwszy sprawę gemm kazał nieść lekturę wprost do domu Aulusa.

— Po drodze opowiem ci na dowód, co jest miłość własna autorska, historię Rufinusa — rzekł.

Lecz zanim ją rozpoczął, skręcili na Vicus Patricius i niebawem znaleźli się przed mieszkaniem Aulusa. Młody i tęgi ianitor¹²⁴ otworzył im drzwi wiodące do ostium¹²⁵, nad którymi sroka, zamknięta w klatce, witała ich wrzaskliwie słowem: „Salve!”¹²⁶

Po drodze z drugiej sieni, zwanej ostium, do właściwego atrium, Winicjusz rzekł:

— Czyś zauważył, że odzwierny tu bez łańcuchów?

— To dziwny dom — odpowiedział półgłosem Petroniusz — Pewno ci wiadomo, że Pomponię Grecynę podejrzewano o wyznawanie wschodniego zabobonu, polegającego na czci jakiegoś Chrestosa. Zdaje się, że przysłużyła się jej Kryspinilla, która nie może darować Pomponii, że jeden mąż wystarczył jej na całe życie. — Univira!... Łatwiej dziś w Rzymie o półmisek rydzów z Noricum. Sądzone ją sądem domowym...

— Masz słuszność, że to dziwny dom. Później opowiem ci, com tu słyszał i widział.

Tymczasem znaleźli się w atrium. Przełożony nad nim niewolnik, zwany atriensis, wysłał nomenclatora, by oznajmił gości, jednocześnie zaś służba podsunęła im krzesła i stołeczki pod nogi. Petroniusz, który wyobrażając sobie, że w tym surowym domu panuje wieczny smutek, nigdy w nim nie był, spoglądał naokół z pewnym zdziwieniem i jakby z poczuciem zawodu, albowiem atrium czyniło raczej wesołe wrażenie. Z góry przez duży otwór wpadał snop jasnego światła, łamiącego się w tysiące skier na wodotrysku. Kwadratowa sadzawka z fontanną w środku, przeznaczona do przyjmowania dżdżu wpadającego w czasie niepogody przez górny otwór, a zwana impluvium, otoczona była anemonami i liliami. Szczególnie w liliach widocznie kochano się w domu, gdyż były ich

Kwiaty

¹²¹*mora* — gra hazardowa; grający jednocześnie podnosili prawe dłonie, wygrywał ten, kto pierwszy odgadł liczbę wyprostowanych palców.

¹²²*perystyl* — dziedziniec otoczony kolumnami.

¹²³*Satyricon* — utwór przypisywany Petroniuszowi, obrazujący stosunki panujące w Cesarstwie Rzymskim.

¹²⁴*ianitor* (łac.) — odzwierny.

¹²⁵*ostium* (łac.) — wejście.

¹²⁶*salve* (łac.) — witaj.

całe kępy, i białych, i czerwonych, i wreszcie szafirowych irysów, których delikatne płatki były jakby posrebrzone od wodnego pyłu. Wśród mokrych mchów, w których ukryte były donice z liliami, i wśród pęków liści widniały brązowe posążki, przedstawiające dzieci i ptactwo wodne. W jednym rogu odlana również z brązu lania pochylała swą zaśniedziałą od wilgoci, zielonawą głowę ku wodzie, jakby się chciała napić. Podłoga atrium była z mozaiki; ściany, częścią wykładane czerwonym marmurem, częścią malowane w drzewa, ryby, ptaki i gryfy¹²⁷, nęciły oczy grą kolorów. Odrzwia do bocznych izb zdobne były żółwiowcem¹²⁸ lub nawet kością słoniową; przy ścianach, między drzwiami, stały posągi przodków Aulusa. Wszędy znać było spokojny dostatek, daleki od zbytku, ale szlachetny i pewny siebie.

Petroniusz, który mieszkał nierównie okazalej i wykwintniej, nie mógł tu jednak znaleźć żadnej rzeczy, która by razila jego smak — i właśnie zwrócił się z tą uwagą do Winicjusza, gdy wtem niewolnik velarius¹²⁹ odsunął kotarę dzielącą atrium od tablinum¹³⁰ i w głębi domu ukazał się nadchodzący śpiesznie Aulus Plaucjusz.

Był to człowiek zbliżający się do wieczornych dni życia, z głową pobieloną szronem, ale czerstwy, o twarzy energicznej, nieco za krótkiej, ale też nieco podobnej do głowy orla. Tym razem malowało się na niej pewne zdziwienie, a nawet niepokój, z powodu niespodziewanego przybycia Neronowego przyjaciela, towarzysza i zausznika.

Lecz Petroniusz był nadto światowcem i nadto bystrym człowiekiem, by tego nie zauważyć, zatem po pierwszych powitaniach oznajmił z całą wymową i swobodą, na jaką było go stać, że przychodzi podziękować za opiekę, jakiej w tym domu doznał syn jego siostry, i że jedynie wdzięczność jest powodem jego odwiedzin, do których zresztą ośmieliła go dawna z Aulusem znajomość.

Aulus zapewnił go ze swej strony, iż miłym jest gościem, a co do wdzięczności, oświadczył, że sam się do niej poczuwa, chociaż zapewne Petroniusz nie domyśla się jej powodów.

Jakoż Petroniusz nie domyślał się ich rzeczywiście. Próżno, podniósłszy swe orzechowe oczy w górę, biedził się, by sobie przypomnieć najmniejszą usługę oddaną Aulusowi lub komukolwiek. Nie przypominał sobie żadnej, prócz tej chyba, którą zamierzał wyświadczyć Winicjuszowi. Mimo woli mogło się wprawdzie coś podobnego zdarzyć, ale tylko mimo woli.

— Kocham i cenię bardzo Wespazjana — odrzekł Aulus — któremu uratowałeś życie, gdy raz zdarzyło mu się nieszczęście usnąć przy słuchaniu wierszy cezara.

— Zdarzyło mu się szczęście — odrzekł Petroniusz — bo ich nie słyszał, nie przeczę jednak, że mogło się ono skończyć nieszczęściem. Miedzianobrody chciał mu koniecznie posłać centuriona¹³¹ z przyjacielskim zleceniem, by sobie otworzył żyły.

— Ty zaś, Petroniuszu, wyśmiałeś go.

— Tak jest, a raczej przeciwnie: powiedziałem mu, że jeśli Orfeusz umiał pieśnią usypiać dzikie bestie, jego tryumf jest równy, skoro potrafił uspić Wespazjana. Ahenobarbowi można przyganiać pod warunkiem, żeby w małej przyganie mieściło się wielkie pochlebstwo. Nasza miłościwa Augusta, Poppea, rozumie to doskonale.

— Niestety, takie to czasy — odrzekł Aulus. — Brak mi na przodzie dwóch zębów, które mi wybił kamień rzucony ręką Brytana, i przez to mowa moja stała się świszczącą, a jednak najszczęśliwsze chwile mego życia spędziłem w Brytanii...

— Bo zwycięskie — dorzucił Winicjusz.

Lecz Petroniusz zląkłszy się, by stary wódz nie zaczął opowiadać o dawnych swych wojnach, zmienił przedmiot rozmowy. Oto w okolicy Praeneste wieśniacy znaleźli martwe wilcze szczenię o dwu głowach, w czasie zaś onegdajszej burzy piorun oberwał narożnik w świątyni Luny, co było rzeczą, ze względu na spóźnioną jesień, niesłychaną. Niejaki też Kotta, który mu to opowiadał, dodawał zarazem, iż kapłani tejże świątyni przepowiadają z tego powodu upadek miasta lub co najmniej ruinę wielkiego domu, która tylko nadzwyczajnymi ofiarami da się odwrócić.

¹²⁷gryf — legendarne stworzenie, lew z głową i skrzydłami orla.

¹²⁸żółwiowiec — szylkret, masa ze skorupy żółwia.

¹²⁹velarius (łac.) — niewolnik zajmujący się zasłonami i kotarami.

¹³⁰tablinum (łac.) — pokój gościnny.

¹³¹centurion — dowódca centurii, oddziału złożonego ze stu żołnierzy.

Starość

Pochlebstwo

Zabobony

Aulus wysłuchawszy opowiadania wyraził zdanie, że takich oznak nie można jednak lekceważyć. Że bogowie mogą być zgniewani przebraną miarą zbrodni, w tym nie masz nic dziwnego — a w takim razie ofiary błagalne są zupełnie na miejscu.

Na to Petroniusz rzekł:

— Twój dom, Plaucjusz, nie jest zbyt wielki, choć mieszka w nim wielki człowiek; mój jest wprawdzie za duży na tak lichego właściciela, ale również mały. A jeśli chodzi o ruinę jakiegoś tak wielkiego, jak na przykład domus transitoria¹³², to czy opłaci się nam składać ofiary, by tę ruinę odwrócić?

Plaucjusz nie odpowiedział na to pytanie, która to ostrożność dotknęła nawet nieco Petroniusza, albowiem przy całym swym braku poczucia różnicy między złem a dobrem nie był nigdy donosicielem i można z nim było rozmawiać z pełnym bezpieczeństwem. Za czym zmienił znów rozmowę i począł wychwalać mieszkanie Plaucjuszowe oraz dobry smak panujący w domu.

— Stara to siedziba — odrzekł Plaucjusz — w której nic nie zmieniłem od czasu, jakem ją odziedziczył.

Po odsunięciu kotary dzielącej atrium od tablinum dom otwarty był na przestrzał, tak że przez tablinum, przez następny perystyl i leżącą za nim salę, zwaną oecus¹³³, wzrok biegł aż do ogrodu, który widniał z dala jak jasny obraz, ujęty w ciemną ramę. Wesołe dziecinne śmiechy dolatywały stamtąd do atrium.

— Ach, wodzu — rzekł Petroniusz — pozwól nam posłuchać z bliska tego szczerzego śmiechu, o który dziś tak trudno.

— Chętnie — odrzekł powstając Plaucjusz. — To mój mały Aulus i Ligia bawią się w piłki. Ale co do śmiechu, mniemam, Petroniuszu, że całe życie schodzi ci na nim.

— Życie jest śmiechu warte, więc się śmieję — odpowiedział Petroniusz — tu jednak śmiech brzmi inaczej.

— Petroniusz — dodał Winicjusz — nie śmieje się zresztą po całych dniach, ale raczej po całych nocach.

Tak rozmawiając przeszli przez długość domu i znaleźli się w ogrodzie, gdzie Ligia i mały Aulus bawili się piłkami, które niewolnicy wyłącznie do tej zabawy przeznaczeni, zwani spheristae, zbierali z ziemi i podawali im do rąk. Petroniusz rzucił szybkie, przelotne spojrzenie na Ligę, mały Aulus ujrawszy Winicjusza przybiegł się z nim witać, ów zaś przechodząc schylił głowę przed piękną dziewczyną, która stała z piłką w ręku, z włosiem nieco rozwianym, trochę zdyszana i zarumieniona.

Lecz w ogrodowym triclinium, zacięzionym przez bluszcz, winograd i kozie ziele, siedziała Pomponia Grecyna; poszli się więc z nią witać. Petroniuszowi, jakkolwiek nie uczęszczał do domu Plaucjuszów, była ona znajoma, albowiem widywał ją u Antystii, córki Rubeliusza Plauta, a dalej w domu Seneków i u Poliona. Nie mógł też oprzeć się pewnemu podziwowi, jakim przejmowała go jej twarz smutna, ale pogodna, szlachetność jej postawy, ruchów, słów. Pomponia mąciła do tego stopnia jego pojęcie o kobietach, że ów zepsuty do szpiku kości i pewny siebie, jak nikt w całym Rzymie, człowiek nie tylko odczuwał dla niej pewien rodzaj szacunku, ale nawet tracił poniekąd pewność siebie. I teraz oto dziękując jej za opiekę nad Winicjuszem wtrącał jakby mimo woli wyraz: „domina”¹³⁴, który nigdy nie przychodził mu na myśl, gdy na przykład rozmawiał z Kalwią Kryspinillą, ze Skrybonią, z Walerią, Soliną i innymi niewiastami z wielkiego świata. — Po przywitaniu i złożeniu podzięków począł też zaraz narzekać, że Pomponię widuje się tak rzadko, że jej nie można spotkać ni w cyrku, ni w amfiteatrze, na co odpowiedziała mu spokojnie, położywszy dłoń na dłoni męża:

— Starzejemy się i oboje lubimy coraz więcej domowe zacisze.

Petroniusz chciał przeczyć, lecz Aulus Plaucjusz dodał swoim świszczącym głosem:

— I coraz nam bardziej obco między ludźmi, którzy nawet naszych bogów rzymskich greckimi nazywają imionami.

— Bogowie stali się od pewnego czasu tylko retorycznymi figurami — odrzekł nie dbale Petroniusz — że zaś retoryki uczyli nas Grecy, przeto mnie samemu łatwiej na przykład powiedzieć: Hera niż Juno.

Śmiech

Kobieta

Religia

¹³²domus transitoria (łac.) — dom przechodni, nazwa pałacu Nerona.

¹³³oecus (łac.) — reprezentacyjne pomieszczenie z oknem wychodzącym na ogród.

¹³⁴domina (łac.) — pani.

To rzekłszy zwrócił oczy na Pomponię, jakby na znak, że wobec niej żadne inne bóstwo nie mogło mu przyjść na myśl, a następnie ją przeczył temu, co mówiła o starości: „Ludzie starzeją się wprawdzie prędko, ale tacy, którzy żyją zgoła innym życiem, a prócz tego są twarze, o których Saturn¹³⁵ zdaje się zapominać.” Petroniusz mówił to z pewną nawet szczerością, albowiem Pomponia Grecyna, jakkolwiek schodziła z południa życia, zachowała niezwykłą świeżość cery, a że głowę miała małą i twarz drobną, chwilami więc, mimo swej ciemnej sukni, mimo powagi i smutku, czyniła wrażenie kobiety zupełnie młodej.

Tymczasem mały Aulus, który podczas pobytu Winicjusza w domu zaprzyjaźnił się był z nim nadzwyczajnie, zbliżywszy się począł go zapraszać do gry w piłkę. Za chłopcem weszła do triclinium i Ligia. Pod firanką bluszczów, ze światełkami drgającymi na twarzy, wydała się teraz Petroniuszowi ładniejszą niż na pierwszy rzut oka i istotnie podobną do jakiejś nimfy. Że zaś nie przemówił do niej dotąd, więc podniósł się, pochylił przed nią głowę i zamiast zwykłych wyrazów powitania począł cytować słowa, którymi Odys powitał Nauzykaę:

Nie wiem, czyliś jest bóstwem, czy panną śmiertelną,
Lecz jeśliś jest mieszkanką ziemskiego padołu,
Błogosławiony ojciec z matką twą pospołu,
Błogosławieni bracia¹³⁶.

Nawet Pomponii podobała się wykwintna grzeczność tego światowca. Co do Ligii, słuchała zmieszana i zapłoniona, nie śmiać oczu podnieść. Lecz stopniowo w kątach jej ust począł drgać swawolny uśmiech, na twarzy znać było walkę między dziewczęcym zawstyżeniem a chęcią odpowiedzi — i widocznie chęć ta przemogła, spojrzawszy bowiem nagle na Petroniusza, odpowiedziała mu słowami tejże Nauzykai, cytując je jednym tchem i trochę jak wydawaną lekcję:

Nie byle kto ty jesteś — i nie byle głowa!

Po czym, zawróciwszy w miejscu, uciekła, jak ucieka spłoszony ptak.

Teraz na Petroniusza przyszła kolej zdziwienia — nie spodziewał się bowiem usłyszeć Homerowego wiersza w ustach dziewczyny, o której barbarzyńskim pochodzeniu był przez Winicjusza uprzedzony. Spojrzał też pytającym wzrokiem na Pomponię, lecz ta nie mogła mu dać odpowiedzi, patrzyła bowiem w tej chwili, uśmiechając się, na dumę, jaka odbiła się w obliczu starego Aulusa.

On zaś nie umiał tej dumy ukryć. Naprzód przywiązał się był do Ligii jak do własnego dziecka, a po wtóre, mimo swych starorzymskich uprzedzeń, które kazały mu przeciw greczyźnie i jej rozpowszechnieniu piorunować, uważał ją za szczyt towarzyskiej ogłady. Sam nie mógł się jej nigdy dobrze nauczyć, nad czym skrycie bolał, rad był więc teraz, że temu wytwornemu panu, a zarazem i literatowi, który gotów był uważać dom jego za barbarzyński, odpowiadano w nim językiem i wierszem Homera.

— Jest w domu pedagogus¹³⁷ Grek — rzekł zwracając się do Petroniusza — który uczy naszego chłopaka, a dziewczyna przysłuchuje się lekcjom. Pliszka to jeszcze, ale miła pliszka, do której nawykliśmy oboje.

Petroniusz patrzył teraz poprzez skręty bluszczów i kapryfolium¹³⁸ na ogród i na bawiącą się trójkę. Winicjusz zrzucił togę i w tunice tylko podbijał w górę piłkę, którą stojąca naprzeciw z wzniesionymi ramionami Ligia usiłowała schwytać. Dziewczyna na pierwszy rzut oka nie uczyniła wielkiego na Petroniuszu wrażenia. Wydała mu się zbyt szczupłą. Lecz od chwili gdy w triclinium spojrzął na nią bliżej, pomyślał sobie, że tak

¹³⁵Saturn (mit. rzym.) — starorzymski bóg rolnictwa i zasiewów, przedstawiany jako starzec; utożsamiany z gr. Kronosem (a. Chronosem), bogiem czasu i śmierci.

¹³⁶Nie wiem, czyliś jest bóstwem (...) — cytat z *Odysei* Homera (pieśń VI, w. 149-155 i 188), początek przemowy Odyseusza do Naukazykai.

¹³⁷pedagogus (łac.) — nauczyciel.

¹³⁸kapryfolium — krzew pnący o różowych lub białych kwiatach.

jednak mogłaby wyglądać jutrzienka — i jako znawca zrozumiał, że jest w niej coś niezwykłego. Wszystko zauważył i wszystko ocenił: więc i twarz różową i przezroczą¹³⁹, i świeże usta, jakby do pocałunku złożone, i niebieskie jak lazur mórz oczy, i alabastrową białosć czoła, i bujność ciemnych włosów przeświecających na skrętach odbłaskiem bursztynu albo korynckiej miedzi, i lekką szyję, i „boską” spadzistość ramion, i całą postać giętką, smukłą, młodą młodością maju i świeżo rozkwitłych kwiatów. Zbudził się w nim artysta i czciciel piękności, który odczuł, że pod posągami tej dziewczyny można by podpisać: „Wiosna”. — Nagle przypomniał sobie Chryzotemis i wziął go pusty śmiech. Wydała mu się razem ze swoim złotym pudrem na włosach i uczernionymi brwiami bajecznie zwiędłą, czymś w rodzaju poślizgu i roniącej płatki róży. A jednak tej Chryzotemis zażyczył mu cały Rzym. Następnie przypomniał sobie Poppeę — i owa przesławna Poppea również wydała mu się bezduszną woskową maską. W tej dziewczynie o tanagryjskich kształtach¹⁴⁰ była nie tylko wiosna — była i promienista „Psyche”, która przeświecała przez jej różane ciało, jak promyk prześwieca przez lampę.

„Winicjusz ma słuszość — pomyślał — a moja Chryzotemis jest stara, stara... jak Troja!”

Po czym zwrócił się do Pomponii Grecyny — i wskazawszy na ogród, rzekł:

— Rozumiem teraz, domina, że wobec takich dwojga wolicie dom od uczt na Pałacyńce i cyrku.

— Tak — odpowiedziała zwracając oczy w stronę małego Aulusa i Ligii.

A stary wódz zaczął opowiadać historię dziewczyny i to, co słyszał przed laty od Ateliusza Histera o siedzącym w mrokach północy narodzie Ligów.

Tamci zaś skończyli grać w piłkę i przez czas jakiś chodzili po piasku ogrodowym, odbijając na czarnym tle mirtów i cyprysów jak trzy białe posągi. Ligia trzymała małego Aulusa za rękę. Pochodząc nieco, siedli na ławce przy pieszczynie¹⁴¹ zajmującej środek ogrodu. Lecz po chwili Aulus zerwał się, by płoszyć ryby w przezroczym wodzie. Winicjusz zaś prowadził dalej rozmowę zaczęłą w czasie przechadzki:

— Tak jest — mówił niskim, drgającym głosem. — Zaledwie zrzucił pretekst¹⁴², wysłano mnie do azjatyckich legii. Miastem nie zaznał — ani życia, ani miłości. Umieję na pamięć trochę Anakreonta i Horacjusza, ale nie potrafiłbym tak jak Petroniusz mówić wierszy wówczas, gdy rozum niemniej z podziwu i własnych słów znaleźć nie może. Chłopcem będąc chodziłem do szkoły Muzoniusza, który mawiał nam, że szczęście polega na tym, by chcieć tego, czego chcą bogi — a zatem od naszej woli zależy. Ja jednak myślę, że jest inne, większe i droższe, które od woli nie zależy, bo je tylko miłość dać może. Szukają tego szczęścia sami bogowie, więc i ja, o Ligio, którym nie zaznał dotąd miłości, idąc w ich ślady szukam także tej, która by mi szczęście dać chciała...

Miłość, Szczęście

Umilkł i przez czas jakiś słysząc było tylko lekki plusk wody, w którą mały Aulus ciskał kamyki płosząc nimi ryby. Po chwili jednak Winicjusz znów mówić zaczął głosem jeszcze miększym i cichszym:

— Wszak znasz Wespazjanowego syna, Tytusa? Mówią, że zaledwie z chłopięcego wieku wyszedłszy pokochał tak Berenikę, iż omal tęsknota nie wyssała mu życia... Tak i ja bym umiał pokochać, o Ligio!... Bogactwo, sława, władza — czyż dym! marność! Bogaty znajdzie bogatszego od siebie, sławnego zaćmi cudza większa sława, potężnego potężniejszy pokona... Lecz zali sam cesarz, zali który bóg nawet może doznawać większej rozkoszy lub być szczęśliwszym niż prosty śmiertelnik, w chwili gdy mu przy piersi dyszy pierś droga lub gdy całuje usta kochane... Więc miłość z bogami nas równa — o Ligio!...

A ona słuchała w niepokoju, w zdziwieniu i zarazem tak, jakby słuchała głosu greckiej fletni lub cytry. Zdawało się jej chwilami, że Winicjusz śpiewa jakąś pieśń dziwną, która sączy się w jej uszy, porusza w niej krew, a zarazem przejmuje serce omdleniem, strachem i jakąś niepojętą radością... Zdawało jej się też, że on mówi coś takiego, co w niej już było poprzednio, ale z czego nie umiała sobie zdać sprawy. Czuła, że on w niej coś budzi, co

¹³⁹przezroczysty (przestarz.) — dziś: przezroczysty.

¹⁴⁰tanagryjskie kształty — kształty piękne, harmonijne; nazwa od odnalezionych w Tanagrze posążków taneczek.

¹⁴¹piscina (łac.) — sadzawka.

¹⁴²preteksta (łac.) — szata noszona przez wysokich urzędników i arystokratów przed uzyskaniem pełnoletniości; por. pretekst: pozór, fałszywy powód.

drzemało dotąd, i że w tej chwili zamglony sen zmienia się w kształt coraz wyraźniejszy, bardziej upodobany i śliczny.

Miłość

Tymczasem słońce przetoczyło się dawno za Tyber i stanęło nisko nad Janikulskim wzgórzem. Na nieruchome cyprysy padało czerwone światło — i całe powietrze było nim przesycone. Ligia podniosła swoje błękitne, jakby rozbudzone ze snu oczy na Winicjusza i nagle — w wieczornych odbłaskach, pochylony nad nią, z prośbą drgającą w oczach, wydał się jej piękniejszy od wszystkich ludzi i od wszystkich greckich i rzymskich bogów, których posągi widywała na frontonach świątyń. On zaś objął z lekka palcami jej rękę powyżej kostki i pytał:

— Zali ty nie odgadujesz, Ligio, czemu ja mówię to tobie?...

— Nie — odszepnęła tak cicho, że Winicjusz zaledwie dosłyszał.

Lecz nie uwierzył jej i przyciągając coraz silniej jej rękę, byłby ją przyciągnął do serca, bijącego jak młotem pod wpływem żądz rozbudzonej przez cudną dziewczynę — i byłby wprost do niej zwrócił palące słowa, gdyby nie to, że na ścieżce, ujętej w ramy mirtów, ukazał się stary Aulus, który zbliżywszy się rzekł:

— Słońce zachodzi, więc strzeżcie się wieczornego chłodu i nie żartujcie z Libityną¹⁴³...

— Nie — odrzekł Winicjusz — nie wdziałem dotąd togi i nie poczułem chłodu.

— A oto już ledwie pół tarczy zza wzgórz wygląda — odpowiedział stary wojownik. — Bogdaj to słodki klimat Sycylii, gdzie wieczorami lud zbiera się na rynkach, aby chóralnym śpiewem żegnać zachodzącego Feba.

I zapomniawszy, że przed chwilą sam ostrzegał przed Libityną, począł opowiadać o Sycylii, gdzie miał swe posiadłości i duże gospodarstwo rolne, w którym się kochał. Wspominał też, że nieraz przychodziło mu na myśl przenieść się do Sycylii i tam dokonać spokojnie życia. Dość ma zimowych szronów ten, komu zimy ubielily już głowę. Jeszcze liść nie opada z drzew i nad miastem śmieje się niebo łaskawie, ale gdy winogrod pożółknie, gdy śnieg spadnie w Górach Albańskich, a bogowie nawiedzą przejmującym wichrem Kampanię, wówczas kto wie, czy z całym domem nie przeniesie się do swojej zacisznej wiejskiej sadyby.

Wieś

— Miałabyś chęć opuścić Rzym, Plaucjuszu? — spytał z nagłym niepokojem Winicjusz.

— Chęć tę mam dawno — odpowiedział Aulus — bo tam spokojniej i bezpieczniej.

I jał znowu wychwalać swoje sady, stada, dom ukryty w zieleni i wzgórza porosłe tymem¹⁴⁴ i cząbrami, wśród których brzęczą roje pszczół. Lecz Winicjusz nie zważał na tę bukoliczną¹⁴⁵ nutę — i myśląc tylko o tym, że może utracić Ligię, spoglądał w stronę Petroniusza, jakby od niego jedynie wyglądał ratunku.

Tymczasem Petroniusz siedząc przy Pomponii lubował się widokiem zachodzącego słońca, ogrodu i stojących przy sadzawce ludzi. Białe ich ubrania na ciemnym tle mirtów świeciły złotem od wieczornych blasków. Na niebie zorza poczęła zabarwiać się purpurą, fioletem i mienić się na kształt opalu. Strop nieba stał się liliowy. Czarne sylwetki cyprysów uczyniły się jeszcze wyrazistsze niż w dzień biały, zaś w ludziach, w drzewach i w całym ogrodzie zapanował spokój wieczorny.

Światło

Petroniusza uderzył ten spokój i uderzył go zwłaszcza w ludziach. W twarzy Pomponii, starego Aulusa, ich chłopca i Ligii — było coś, czego nie widywał w tych twarzach, które go co dzień, a raczej co noc otaczały: było jakieś światło, jakieś ukojenie i jakaś pogoda płynąca wprost z takiego życia, jakim tu wszyscy żyli. I z pewnym zdziwieniem pomyślał, że jednak mogła istnieć piękność i słodycz, których on, wiecznie goniący za pięknnością i słodyczą, nie zaznał. Myśli tej nie umiał ukryć w sobie i zwróciwszy się do Pomponii rzekł:

— Rozważam w duszy, jak odmienny jest wasz świat od tego świata, którym włada nasz Nero.

Pobożność

Ona zaś podniosła swoją drobną twarz ku zorzy wieczornej i odrzekła z prostotą:

— Nad światem włada nie Nero — ale Bóg.

¹⁴³Libityna (mit. rzym.) — bogini śmierci i pogrzebów.

¹⁴⁴tym (łac. thyme) — tymianek.

¹⁴⁵bukoliczny — sielankowy, idylliczny, pogodny.

Nastała chwila milczenia. W pobliżu triclinium dały się słyszeć w alei kroki starego wodza, Winicjusza, Ligii i małego Aula — lecz nim nadeszli, Petroniusz spytał jeszcze:

— A więc ty wierzysz w bogi, Pomponio?

— Wierzę w Boga, który jest jeden, sprawiedliwy i wszechmocny — odpowiedziała żona Aula Plaucjusza.

ROZDZIAŁ TRZECI

Wierzy w Boga, który jest jeden, wszechmocny i sprawiedliwy — powtórzył Petroniusz, w chwili gdy znów znalazł się w lektyce sam na sam z Winicjuszem. — Jeśli jej Bóg jest wszechmocny, tedy rządzi życiem i śmiercią; a jeśli jest sprawiedliwy, tedy słusznie zsyła śmierć. Czemu więc Pomponia nosi żalobę po Julii? Żałując Julii przygania swemu Bogu. Muszę to rozumowanie powtórzyć naszej miedzianobrodziej malpie, uważam bowiem, że w dialektyce dorównywał Sokratesowi¹⁴⁶. Co do kobiet, zgadzam się, że każda posiada trzy lub cztery dusze, ale żadna nie ma duszy rozumnej. Niechby Pomponia rozmyślała sobie z Seneką¹⁴⁷ lub z Kornutusem¹⁴⁸ nad tym, czym jest ich wielki Logos¹⁴⁹... Niechby razem wywoływali cienie Ksenofanesa¹⁵⁰, Parmenida¹⁵¹, Zenona¹⁵² i Platona¹⁵³, które nudzą się tam w kimeryjskich krainach¹⁵⁴ jak czyże w klatce. Ja chciałem mówić z nią i z Plaucjuszem o czym innym. Na święty brzuch egipskiej Izys! Gdybym im tak po prostu powiedział, po cośmy przyszli, przypuszczam, że cnota ich zadźwięczałaby jak miedziana tarcza, w którą ktoś pałą uderzy. I nie śmiałem! Dasz wiarę, Winicjusz, że nie śmiałem! Pawie są piękne ptaki, ale krzyczą zbyt przeraźliwie. Złakłem się krzyku. Muszę jednak pochwalić twój wybór. Istna „różanopalcu Jutrzenka”... i wiesz, co mi także przypominała? Wiosnę! — i to nie naszą w Italii, gdzie ledwie tu i ówdzie jabłoni pokryje się kwiatem, a oliwki szarzeją, jak szarzały, ale tę wiosnę, którą niegdyś widziałem w Helwecji, młodą, świeżą, jasnozieloną... Na tę bladą Selenę¹⁵⁵ — nie dziwię ci się, Marku — wiedz jednak, że Dianę¹⁵⁶ miłujesz i że Aulus i Pomponia gotowi cię rozszarpać, jak niegdyś psy rozszarpały Akteona¹⁵⁷.

Winicjusz, nie podnosząc głowy, przez chwilę milczał, po czym jął mówić przerywanym przez żądzę głosem:

— Pragnąłem jej poprzednio, a teraz pragnę jeszcze więcej. Gdybym objął jej rękę, owionął mnie ogień... Muszę ją mieć. Gdybym był Zeusem, otoczyłbym ją chmurą, jak on otoczył Io¹⁵⁸, lub spadłbym na nią dżdżem, jak on spadł na Danae¹⁵⁹. Chciałbym całować jej usta aż do bólu! Chciałbym słyszeć jej krzyk w moich ramionach. Chciałbym zabić Aula i Pomponię, a ją porwać i zanieść na rękę do mego domu. Nie będę dziś spał. Rozkażę ćwiczyć któregoś z niewolników i będę słuchał jego jęków...

— Uspokój się — rzekł Petroniusz. — Masz zachcianki cieśli z Subury.

— Wszystko mi jedno. Muszę ją mieć. Udałem się do ciebie po radę, lecz jeśli ty jej nie znajdziesz, znajdę ją sam... Aulus uważa Ligię za córkę, czemuż bym ja miał patrzeć

Bóg

Żaloba

Kobieta

Tchórzostwo

Miłość, Pożądanie

Okrucieństwo

¹⁴⁶Sokrates (469–399r. p.n.e.) — filozof ateński, znany z ulicznej działalności nauczycielskiej, polegającej na dyskusji eleuktycznej (zbijanie argumentów przeciwnika poprzez doprowadzenie go do sprzeczności) oraz majeutycznej (kierowanie rozmową tak, by przeciwnik był przekonany, że sam doszedł do prawdy).

¹⁴⁷Seneka Młodszy (4r. p.n.e.–65r. n.e.) — filozof i tragic, wychowawca Nerona, przedstawiciel rzym. szkoły stoickiej.

¹⁴⁸Kornutus, właśc. Lucius Annaeus Cornutus — żyjący w I w.n.e. filozof rzym., stoik.

¹⁴⁹Logos (gr.) — słowo, mowa, myśl, umysł; w filozofii gr. powszechna prawidłowość, przeznaczenie, rozum kosmiczny, w teologii chrześcijańskiej Syn Boży.

¹⁵⁰Ksenofanes z Kolofonu (ok.575–480r. p.n.e.) — filozof gr., krytykował religię grecką za przypisywanie bogom cech ludzkich.

¹⁵¹Parmenides z Elei (ok.540–ok.470r. p.n.e.) — filozof gr., uczeń Ksenofanesa, twórca teorii bytu jako tożsamesgo z prawdą, wiecznego (bez początku i końca), stałego, jednego i niepodzielnego.

¹⁵²Zenon z Kition (IV–IIIw. p.n.e.) — filozof ateński, twórca szkoły stoickiej.

¹⁵³Platon (427–347r. p.n.e.) — filozof, uczony i nauczyciel ateński, uczeń Sokratesa, założyciel szkoły zwanej Akademią Platónską, autor 35 dialogów filoz. oraz listów; twórca idealizmu filozoficznego.

¹⁵⁴kimeryjskie krainy — krainy nieprzeniknionych ciemności, tu: miejsce przebywania dusz zmarłych.

¹⁵⁵Selene (mit. gr.) — bogini księżyca.

¹⁵⁶Diana (mit. rzym.) — bogini łowów, lasów, gór i księżyca, opiekunka kobiet, utożsamiana z gr. Artemidą.

¹⁵⁷Akteon (mit. gr.) — myśliwy zamieniony w jelenia i rozszarpany przez psy za podglądanie Artemidy i jej nimf w kąpielu.

¹⁵⁸Io (mit. gr.) — zakochany Zeus zamienił ją w jałówkę, by uratować przed zazdrosną Herą.

¹⁵⁹Danae (mit. gr.) — zakochany Zeus przedostał się do niej, zamkniętej w wieży, w postaci złotego deszczu.

na nią jak na niewolnicę? Więc skoro nie ma innej drogi, niechże oprzędzie drzwi mego domu, niech je namaści wilczym tłuszczem i niechaj siedzie jako żona przy moim ognisku.

— Uspokój się, szalony potomku konsulów. Nie po to sprowadzamy barbarzyńców na sznurach za naszymi wozami, byśmy mieli zaślubiać ich córki. Strzeż się ostateczności. Wyczerpnij proste, uczciwe sposoby i zostaw sobie i mnie czas do namysłu. Mnie także Chryzotemis wydawała się córką Jowisza, a jednak nie zaślubiłem jej — tak jak i Nero nie zaślubił Akte, choć ją czyniono córką króla Attala... Uspokój się... Pomyśl, że jeśli ona zechce opuścić Aulusów dla ciebie, oni nie mają prawa jej wstrzymać, wiedz zaś o tym, że nie tylko sam gorejesz, bo i w niej Eros rozniecił płomień... Jam to widział, a mnie należy wierzyć. Miej cierpliwość. Na wszystko jest sposób, ale dziś i tak już za dużo myślałem, a to mnie nuży. Natomiast przyrzekam ci, że jutro pomyślę jeszcze o twojej miłości, i chyba Petroniusz nie byłby Petroniuszem, gdyby jakiegoś środka nie znalazł.

Umilkli znów obaj — wreszcie po jakimś czasie Winicjusz rzekł już spokojniej:

— Dziękuję ci i niech Fortuna szczerą ci będzie.

— Bądź cierpliwy.

— Dokąd się nieść kazałeś?

— Do Chryzotemis...

— Szczęśliwyś, że posiadasz tę, którą kochasz.

— Ja? Wiesz, co mnie jeszcze bawi w Chryzotemis? Oto, że ona mnie zdradza z moim własnym wyzwoleniec, lutnistą Teoklesem, i myśli, że tego nie widzę. Niegdyś kochałem ją, a teraz bawią mnie jej kłamstwa i jej głupota. Chodź ze mną do niej. Jeśli pocznie cię bałamucić i kreślić ci litery na stole palcem umoczonym w winie, wiedz o tym, że nie jestem zazdrosny.

I kazali się ponieść razem do Chryzotemis.

Lecz w przedsionku Petroniusz położył rękę na ramieniu Winicjusza i rzekł:

— Czeka, zdaje mi się, że obmyśliłem sposób.

— Niech wszystkie bogi ci nagrodzą...

— Tak jest! Sądzę, że środek jest nieomylny. — Wiesz co, Marku?

— Słucham cię, moja Atene...

— Oto za kilka dni boska Ligia będzie spożywała w twoim domu ziarno Demetry¹⁶⁰.

— Jesteś większy niż cesarz! — zawołał z uniesieniem Winicjusz.

Zdrada

ROZDZIAŁ CZWARTY

Jakoż Petroniusz dotrzymał obietnicy. Nazajutrz, po odwiedzinach u Chryzotemis, spał wprawdzie cały dzień, ale wieczorem kazał się zanieść na Palatyn i miał z Neronem poufną rozmowę, skutkiem której na trzeci dzień przed domem Plaucjusza pojawił się centurion na czele kilkuset pretoriańskich żołnierzy.

Czasy były niepewne i straszne. Posłańcy tego rodzaju byli zarazem najczęściej zwiastunami śmierci. Toteż z chwilą, w której centurion uderzył młotkiem we drzwi Aulusa, i gdy nadzorca atrium dał znać, iż w sieni znajdują się żołnierze, przerażenie zapanowało w całym domu. Rodzina wnet otoczyła starego wodza, nikt bowiem nie wątpił, że niebezpieczeństwo przede wszystkim nad nim zawisło. Pomponia objąwszy ramionami jego szyję przytuliła się do niego ze wszystkich sił, a zsiniałe jej usta poruszały się szybko, wymawiając jakieś ciche wyrazy; Ligia, z twarzą bladą jak płótno, całowała jego rękę; mały Aulus czepiał się togi — z korytarzy, z pokoi leżących na piętrze i przeznaczonych dla służebnic, z czeladnej, z łaźni, ze sklepionych dolnych mieszkań, z całego domu poczęły się wysypywać roje niewolników i niewolnic. Dały się słyszeć okrzyki: „Heu, heu, me miserum!”¹⁶¹ — kobiety uderzyły w wielki płacz; niektóre poczęły już sobie drapać policzki lub nakrywać głowy chustkami.

Sam tylko stary wódz, przywykły od lat całych patrzeć śmierci prosto w oczy, pozostał spokojny i tylko jego krótka orla twarz stała się jakby z kamienia wykutą. Po chwili, uciszywszy wrzaski i rozkazawszy rozejść się służbie, rzekł:

— Puść mnie, Pomponio. Jeśli mi nadszedł kres, będziemy mieli czas się pożegnać.

I usunął ją z lekka — ona zaś rzekła:

Strach

¹⁶⁰ziarno Demetry — zboże, chleb; Demeter w mit. gr. była boginią przyrody i urodzaju.

¹⁶¹heu, heu, me miserum (łac.) — ach, ach, biada mi.

— Bodajby twój los był zarazem i moim, o Aulu!

Po czym padłszy na kolana, poczęła się modlić z tą siłą, jaką jedynie bojaźń o drogą istotę dać może.

Aulus przeszedł do atrium, gdzie czekał nań centurion. Był to stary Kajusz Hasta, dawny jego podwładny i towarzysz z wojen brytańskich.

— Witaj, wodzu — rzekł. — Przynoszę ci rozkaz i pozdrowienie cesza — a oto są tabliczki i znak, że w jego imieniu przychodzę.

— Wdzięcznym jest cesarzowi za pozdrowienie, a rozkaz wykonam — odrzekł Aulus. — Witaj, Hasto, i mów, z jakim zleceniem przychodzisz.

— Aulu Plaucjusz — począł Hasta — cesarz dowiedział się, iż w domu twoim przebywa córka króla Ligów, którą ów król jeszcze za życia boskiego Klaudiusza oddał w ręce Rzymian jako rękojmnię, że granice imperium nigdy nie zostaną przez Ligów naruszone. Boski Nero wdzięczny ci jest, o wodzu, za to, iżes jej przez lat tyle dawał gościnność u siebie, lecz nie chcąc dłużej obciążać twego domu, jak również bacząc, iż dziewczyna, jako zakładniczka, winna zostawać pod opieką samego cesza i senatu — rozkazuje ci ją wydać w moje ręce.

Aulus nadto był żołnierzem i nadto hartownym mężem, by wobec rozkazu pozwolić sobie na żal, na marne słowa lub skargi. Jednakże zmarszczka nagłego gniewu i bólu zjawiła mu się na czole. Przed takim zmarszczeniem brwi drżały niegdyś legie brytańskie — i nawet w tej chwili jeszcze na twarzy Hasty odbił się przestach. Lecz obecnie, wobec rozkazu, Aulus Plaucjusz uczuł się bezbronnym. Przez czas jakiś patrzył na tabliczki, na znak, po czym podniósłszy oczy na starego centuriona rzekł już spokojnie:

— Zaczekaj, Hasto, w atrium, zanim zakładniczka zostanie ci wydana.

I po tych słowach przeszedł na drugi koniec domu do sali zwanej oecus, gdzie Pomponia Grecyna, Ligia i mały Aulus czekali nań w niepokoju i trwodze.

— Nikomu nie grozi śmierć ani wygnanie na dalekie wyspy — rzekł — a jednak poseł cesza jest zwiastunem nieszczęścia. O ciebie chodzi, Ligio.

— O Ligie? — zawołała ze zdumieniem Pomponia.

— Tak jest — odrzekł Aulus.

I zwróciwszy się do dziewczyny, począł mówić:

— Ligio, byłaś chowana w naszym domu jak własne nasze dziecko i oboje z Pomponią miłujemy cię jak córkę. Ale wiesz o tym, że nie jesteś naszą córką. Jesteś zakładniczką daną przez twój naród Rzymowi i opieka nad tobą należy do cesza. Otóż cesarz zabiera cię z naszego domu.

Wódz mówił spokojnie, ale jakimś dziwnym, niezwykłym głosem. Ligia słuchała słów jego mrugając oczyma i jakby nie rozumiejąc, o co chodzi; policzki Pomponii pokryły się błądźcą; we drzwiach, wiodących z korytarza do oecus, poczęły się znów ukazywać przerażone twarze niewolnic.

— Wola cesza musi być spełniona — rzekł Aulus.

— Aulu! — zawołała Pomponia obejmując ramionami dziewczynę, jakby chciała jej bronić — lepiej by dla niej było umrzeć.

Ligia zaś, tuląc się do jej piersi, powtarzała: „Matko! matko!”, nie mogąc zdobyć się wśród łkań na inne słowa.

Na twarzy Aulusa znów odbił się gniew i ból.

— Gdybym był sam na świecie — rzekł ponuro — nie oddałbym jej żywej — i krewni moi dziś jeszcze mogliby złożyć za nas ofiary Jowi Liberatori¹⁶²... Lecz nie mam prawa gubić ciebie i naszego dziecka, które może szczęśliwszych dożyć czasów... Udam się dziś jeszcze do cesza i będę go błagał, by rozkaz odmienił. Czy mnie wysłucha — nie wiem. Tymczasem bądź zdrowa, Ligio, i wiedz o tym, że i ja, i Pomponia błogosławiliśmy zawsze dzień, w którym zasiadłaś przy naszym ognisku.

To rzekłszy położył jej rękę na głowie, ale choć starał się zachować spokój, jednakże w chwili gdy Ligia zwróciła ku niemu oczy zalane łzami, a potem chwyciłszy jego rękę poczęła ją do ust przyciskać, w głosie jego zadrgał żal głęboki, ojcowski.

— Zegnaj, radości nasza i światło oczu naszych! — rzekł.

Żołnierz

Opieka

Rozpacz

¹⁶²Jovis Liberator (łac.) — Jowisz Wyzwoliciel.

I prędko wyszedł z powrotem do atrium, by nie pozwolić opanować się niegodnemu Rzymianina i wodza wzruszeniu.

Tymczasem Pomponia zaprowadziwszy Ligię do cubiculum poczęła ją uspokajać, pocieszać, dodawać jej otuchy i mówić słowa — brzmiące dziwnie w tym domu, w którym tuż obok, w przyległej świetlicy, stało jeszcze lararium i ognisko, na którym Aulus Plaucjusz, wierny dawnemu obyczajowi, poświęcał ofiary bogom domowym. Oto czas próby nadszedł. Niegdyś Wirginiusz przebił pierś własnej córki, by ją wyzwolić z rąk Appiusza; dawniej jeszcze Lukrecja dobrowolnie przypląciła życiem hańbę. Dom cezara jest jaskinią hańby, zła, zbrodni. „Lecz my, Ligio, wiemy, dlaczego nie mamy prawa podnieść na siebie ręki!...” Tak jest! To prawo, pod którym obie żyją, jest inne, większe, świętsze, pozwala jednak bronić się od zła i hańby, choćby tę obronę życiem i męką przyszło przypłacić. Kto czysty wychodzi z przybytku zepsucia, tym większa jego zasługa. Ziemia jest takim przybytkiem, ale na szczęście życie jest jednym mgnieniem oka, a zmartwychwstaje się tylko z grobu, za którym nie władnie już Nero, lecz Miłosierdzie — i zamiast bólu jest radość, i zamiast łez — wesele.

Kondycja ludzka

Po czym ją mówiła o sobie. Tak! Spokojna jest, ale i w jej piersiach nie brak ran bolesnych. Oto na oczach jej Aulusa leży jeszcze bielmo, jeszcze nie spłynął na niego źródło światła. Nie wolno jej także wychowywać syna w Prawdzie. Więc gdy pomyśli, że tak może być do kresu życia i że nadejść może chwila rozłączenia się z nimi, stokroć większego i straszniejszego niż to czasowe, nad którym obie teraz boją — nie umie nawet pojąć, jakim sposobem potrafi być bez nich, nawet w niebie, szczęśliwa. I wiele już nocy przepłakała, wiele spędziła na modlitwie, żebrać o zmiłowanie i łaskę. Lecz swój ból ofiaruje Bogu — i czeka — i ufa. A gdy teraz nowy spotyka ją cios, gdy rozkaz okrutnika zabiera jej drogą głowę — tę, którą Aulus nazwał światłem oczu, ufa jeszcze, wierząc, że jest moc nad Neronową większa i Miłosierdzie od jego złości silniejsze.

I przycisnęła jeszcze silniej do piersi główkę dziewczyny, ta zaś osunęła się po chwili do jej kolan i ukrywając oczy w fałdach jej peplum¹⁶³, pozostała tak przez długi czas w milczeniu, lecz gdy się wreszcie podniosła, na twarzy jej widać już było nieco spokoju.

— Żal mi ciebie, matko, i ojca, i brata, ale wiem, że opór nie przydałby się na nic, a zgubił was wszystkich. Natomiast przyrzekam ci, że słów twoich nie zapomnę nigdy w domu cezara.

Raz jeszcze zarzuciła jej ramiona na szyję, a potem, gdy obie wyszły do oecus, poczęła się żegnać z małym Plaucjuszem — ze starszym Grekiem, który był ich nauczycielem, ze swoją szatną¹⁶⁴, która niegdyś niańczyła ją, i ze wszystkimi niewolnikami.

Śługa, Poświęcenie

Jeden z nich, wysoki i barczysty Ligijczyk, którego w domu zwano Ursus, a który w swoim czasie razem z matką Ligii i z nią przybył z inną ich służbą do obozu Rzymian, padł teraz do jej nóg, a następnie pochylił się do kolan Pomponii, mówiąc:

— O domina! Pozwólcie mi iść z moją panią, abym jej służył i czuwał nad nią w domu cezara.

— Nie naszym, lecz Ligii jesteś służą — odrzekła Pomponia Grecyna — lecz zali cię dopuszczą do drzwi cezara? I w jaki sposób potrafisz czuwać nad nią?

— Nie wiem, domina, wiem jeno, że żelazo kruszy się w moich rękach jak drzewo...

Aulus Plaucjusz, który nadszedł na tę chwilę, dowiedziawszy się, o co chodzi, nie tylko nie sprzeciwił się chęci Ursusa, ale oświadczył, że nie mają nawet prawa go zatrzymywać. Odsyłają Ligię jako zakładniczkę, o którą upomina się cesarz — a zatem obowiązani są odesłać jej orszak, który przechodzi wraz z nią pod opiekę cezara. Tu szepnął Pomponii, że pod pozorem orszaku może jej dodać tyle niewolnic, ile uzna za stosowne — centurion bowiem nie może odmówić ich przyjęcia.

Dla Ligii była w tym pewna pociecha. Pomponia zaś również była rada, że może ją otoczyć służbą swego wyboru. Jakoż prócz Ursusa wyznaczyła jej starą szatną, dwie Cypryjki biegłe w czesaniu i dwie kąpielowe dziewczyny germańskie. Wybór jej padł wyłącznie na wyznawców nowej nauki, gdy zaś i Ursus wyznawał ją już od lat kilku, Pomponia mogła liczyć na wierność tej służby, a zarazem cieszyć się myślą, że ziarna prawdy zostaną posiane w domu cezara.

¹⁶³peplum (łac.) — szata kobieca, długi prostokątny pas materiału spięty na barkach klamrami, na biodrach ściągnięty pasem.

¹⁶⁴szatna — niewolnica (służąca) opiekująca się szatami; garderobiana.

Napisała też kilka słów polecając opiekę nad Ligią wyzwolenicy Neronowej, Akte. Pomponia nie widywała jej wprawdzie na zebraniach wyznawców nowej nauki, słyszała jednak od nich, że Akte nie odmawia im nigdy usług i że czytuje chciwie listy Pawła z Tarsu. Wiadomym jej było zresztą, iż młoda wyzwolenica żyje w ciągłym smutku, że jest istotą odmienną od wszystkich domowniczek Nerona i że w ogóle jest dobrym duchem pałacu.

Hasta podjął się sam wręczyć list Akte. Uważając też za rzecz naturalną, że córka królewska musi mieć orszak swych sług, nie czynił najmniejszej trudności w zabraniu ich do pałacu, dziwiąc się raczej małej ich liczbie. Prosił jednakże o pośpiech, z obawy, by nie być posądzonym o brak gorliwości w spełnianiu rozkazów. Godzina rozstania nadeszła. Oczy Pomponii i Ligii znów zapłynęły łzami; Aulus jeszcze raz złożył dłoń na jej głowie i po chwili żołnierze, przeprowadzani krzykiem małego Aulusa, który w obronie siostry wygrażał swymi małymi pięściami centurionowi — uprowadzili Ligię do domu cezara.

Lecz stary wódz kazał gotować dla siebie lektykę, tymczasem zaś zamknąwszy się z Pomponią w przyległej do oecus pinakotece¹⁶⁵, rzekł jej:

— Słuchaj mnie, Pomponio. Udaję się do cezara, choć sądzę, że na próżno, a jakkolwiek słowo Seneki nic już u niego nie znaczy, będę i u Seneki. Dziś więcej znaczą: Sofroniusz, Tygellinus, Petroniusz lub Watyniusz... Co do cezara, może i nie słyszał on nigdy w życiu o narodzie Ligów i jeśli zażądał wydania Ligii jako zakładniczki, to dlatego, iż ktoś go do tego podmówił, łatwo zaś odgadnąć, kto mógł to uczynić.

A ona podniosła na niego nagle oczy.

— Petroniusz?

— Tak jest.

Nastała chwila milczenia, po czym wódz mówił dalej:

— Oto co jest wpuścić przez próg którego z tych ludzi bez czci i sumienia. Przeklęta niech będzie chwila, w której Winicjusz wszedł w nasz dom! On to sprowadził do nas Petroniusza. Biada Ligii, albowiem nie o zakładniczkę, tylko o nałożnicę im chodzi.

I mowa jego z gniewu, z bezsilnej wściekłości i z żalu za przybranym dzieckiem stała się jeszcze bardziej świszcząca niż zwykle. Czas jakiś zmagał się sam ze sobą i tylko zaciśnięte pięści świadczyły, jak ta wewnętrzna walka jest ciężka.

— Czciłem dotychczas bogów — rzekł — ale w tej chwili myślę, że nie masz ich nad światem i że jest tylko jeden, zły, szalony i potworny, któremu imię Nero.

— Aulu! — rzekła Pomponia. — Nero jest tylko garścią zgnilego prochu wobec Boga.

On zaś począł chodzić szerokimi krokami po mozaice pinakoteki. W życiu jego były wielkie czyny, ale nie było wielkich nieszczęść, więc nie był do nich przyzwyczajony. Stary żołnierz przywiązał się był do Ligii więcej, niż sam o tym wiedział, i teraz nie umiał się pogodzić z myślą, iż ją stracił. Prócz tego czuł się upokorzony. Zaciężyła nad nim ręka, którą pogardzał, a jednocześnie czuł, że wobec jej siły jego siła jest niczym.

Lecz gdy wreszcie potłumił w sobie gniew, który mieszał mu myśli, rzekł:

— Sądzę, że Petroniusz nie odjął nam jej dla cezara, nie chciałby bowiem narazić się Poppei. Więc albo dla siebie, albo dla Winicjusza... Dziś jeszcze dowiem się o tym.

I po chwili lektyka unosiła go w stronę Palatynu, Pomponia zaś, zostawszy sama, poszła do małego Aula, który nie ustawał w płaczu za siostrą i w pogroźkach przeciw cesarzowi.

ROZDZIAŁ PIĄTY

Aulus słusznie jednak domyślał się, że nie zostanie dopuszczony przed oblicze Nerona. Odpowiedziano mu, że cesarz zajęty jest śpiewem z lutnistą Terpnosem i że w ogóle nie przyjmuje tych, których sam nie wezwał. Innymi słowy, znaczyło to, by Aulus nie próbował i na przyszłość widzieć się z nim. Natomiast Seneka, jakkolwiek chory na gorączkę, przyjął starego wodza ze czcią mu przynależną, ale gdy wysłuchał, o co mu chodzi, uśmiechnął się gorzko i rzekł:

— Jedną ci tylko mogę oddać usługę, szlachetny Plaucjuszu, to jest — nie okazać nigdy cesarzowi, że serce moje odczuwa twój ból i że chciałbym ci dopomóc, gdyby bowiem

¹⁶⁵pinakoteka (z gr.) — galeria obrazów.

Kłamstwo, Podstęp

Bóg

Rozpacz

cezar powziął najmniejsze pod tym względem podejrzenie, wiedząc o tym, że nie oddałby ci Ligii, choćby nie miał do tego żadnych innych powodów, jak tylko, by mi uczynić na złość.

Nie radził mu również udawać się ni do Tygellina, ni do Watyniusza, ni do Witeliusza. Może pieniędzmi można by z nimi coś wskórać, może także chcieliby uczynić na złość Petroniuszowi, którego wpływ starają się podkopać, lecz najprawdopodobniej zdradziliby przed cezarem, jak dalece Ligia jest dla Plaucjuszów droga, a wówczas cezar tym bardziej by jej nie oddał. Tu stary mędrzec począł mówić z gryzącą ironią, którą zwracał przeciw sobie samemu:

— Milczałeś, Plaucjuszu, milczałeś przez lata całe, a cezar nie lubi tych, którzy milczą! Jakże ci było nie unosić się nad jego pięknoscią, cnotą, śpiewem, nad jego deklamacją, powożeniem i wierszami. Jakże ci było nie wysławiać śmierci Brytanika, nie powiedzieć mowy pochwalnej na cześć matkobójcy i nie złożyć życzeń z powodu uduszenia Oktawii. Brak ci przezorności, Aulu, którą my, żyjący szczęśliwie przy dworze, posiadamy w stopniu odpowiednim.

Tak mówiąc wziął kubek, który nosił u pasa, zaczerpnął wody z fontanny impluvium, odświeżył spalone usta i mówił dalej:

— Ach, Nero ma wdzięczne serce. Kocha ciebie, boś służył Rzymowi i imię jego rozślawił na krańcach świata, i kocha mnie, bom mu był mistrzem w młodości. Dlatego, widzisz, wiem, że ta woda nie jest zatruta, i piję ją spokojny. Wino w moim domu byłoby mniej pewne, ale jeśliś spragniony, to napij się śmiało tej wody. Wodociągi prowadzą ją aż z Gór Albańskich i chcąc ją zatruci, trzeba by zatruci wszystkie fontanny w Rzymie. Jak widzisz, można być jeszcze na tym świecie bezpiecznym i mieć spokojną starość. Jestem chory wprawdzie, ale to raczej dusza choruje, nie ciało.

Była to prawda. Senece brakło tej siły duszy, jaką posiadał na przykład Kornutus lub Trazeasz, więc życie jego było szeregiem ustępstw czynionych zbrodni. Sam to czuł, sam rozumiał, że wyznawca zasad Zenona z Citium inną powinien był iść drogą, i cierpiał z tego powodu więcej niż z obawy samej śmierci.

Lecz wódz przerwał mu teraz zgryźliwe rozmyślanie.

— Szlachetny Anneuszu — rzekł — wiem, jak cezar wypłacił ci się za opiekę, którą otoczyłeś jego młode lata. Lecz sprawcą porwania nam dziecka jest Petroniusz. Wskaż mi na niego sposoby, wskaż wpływy, jakim ulega, i sam wreszcie użyj z nim całej wymowy, jaką cię stara przyjaźń dla mnie natchnąć zdoła.

— Petroniusz i ja — odpowiedział Seneka — jesteśmy ludzie z dwóch przeciwnych obozów. Sposobów na niego nie wiem, wpływom niczym nie podlega. Być może, że przy całym swym zepsuciu więcej on jeszcze wart od tych łotrów, którymi Nero dziś się otacza. Ale dowodzić mu, że popełnił zły uczynek, jest to tylko czas tracić; Petroniusz dawno zatracił ten zmysł, który zle od dobrego odróżnia. Dowiedź mu, że jego postępek jest szpetny, wówczas zawstydzi się. Gdy się z nim zobaczę, powiem mu: „Czyn twój jest godny wyzwolenia”. Jeśli to nie pomoże, nic nie pomoże.

— Dzięki i za to — odrzekł wódz.

Po czym kazał się nieść do Winicjusza, którego zastał fechtującego się z domowym lanistą¹⁶⁶. Aulusa na widok młodego człowieka oddającego się spokojnie ćwiczeniom w chwili, gdy zamach na Ligię został spełniony, porwał straszliwy gniew, który też, zaledwie zasłona opadła za lanistą, wybuchnął potokiem gorzkich wyrzutów i obelg. Lecz Winicjusz dowiedziawszy się, że Ligia została porwana, pobił tak straszliwie, iż ani na chwilę nawet Aulus nie mógł go posądzać o współnictwo w zamachu.

Czoło młodzieńca pokryło się kroplami potu; krew, która na chwilę uciekła do serca, napłynęła znów gorącą falą do twarzy, oczy poczęły sypać skrami, usta rzucać bezładne pytania. Zazdrość i wściekłość miotły nim na przemian jak wichry. Zdawało mu się, że Ligia, raz przestąpiwszy próg domu cezara, jest dla niego stracona na zawsze, gdy zaś Aulus wymówił imię Petroniusza, podejrzenie, niby błyskawica, przeleciało przez myśl młodego żołnierza, że Petroniusz zdradził z niego i że albo podarkiem Ligii chciał sobie zjednać nowe łaski cezara, albo ją chciał zatrzymać dla siebie. To, żeby ktoś ujrzawszy Ligię nie zapragnął jej zarazem, nie mieściło mu się w głowie.

¹⁶⁶lanista — nauczyciel, trener gladiatorów.

Zapamiętałość, dziedziczna w jego rodzie, unosiła go teraz jak rozhukany koń i odejmowała mu przytomność.

Wodzu — rzekł przerywanym głosem — wracaj do siebie i czekaj na mnie... Wiedź, że gdyby Petroniusz był ojcem moim, jeszcze bym pomścił na nim krzywdę Ligii. Wracaj do siebie i czekaj na mnie. Ni Petroniusz, ni cesarz mieć jej nie będą.

Po czym zwrócił zaciśnięte pięści ku woskowym maskom stojącym w szafach w atrium i wybuchnął:

— Na te maski śmiertelne! Pierwej zabiję ją i siebie.

To rzekłszy zerwał się i rzuciwszy raz jeszcze Aulusowi słowo: "Czekaj na mnie", wybiegł jak szalony z atrium i leciał do Petroniusza roztrącając po drodze przechodniów.

Aulus zaś wrócił do domu z pewną otuchą. Sądził, że jeśli Petroniusz namówił cesarza do porwania Ligii dla oddania jej Winicjuszowi, to Winicjusz odprowadzi ją do ich domu. Wreszcie niemalą pociechą była mu myśl, że Ligia, jeśli nie zostanie uratowaną, to będzie pomszczoną i zasłoniętą przez śmierć od hańby. Wierzył, że Winicjusz dokona wszystkiego, co przyrzekł. Widział jego wściekłość i znał zapalczywość wrodzoną całemu temu rodowi. On sam, choć miłował Ligię jak rodzony ojciec, wolałby był ją zabić niż oddać cesarzowi, i gdyby nie wzgląd na syna, ostatniego potomka rodu, byłby niechybnie to uczynił. Aulus był żołnierzem, o stoikach zaledwie słyszał, ale charakterem nie był od nich daleki i do jego pojęć, do jego dumy śmierć przypadała łatwiej i lepiej od hańby.

Wróciwszy do domu uspokoił Pomponię, przelał w nią swą otuchę i oboje poczęli oczekiwać wieści od Winicjusza. Chwilami, gdy w atrium odzywały się kroki którego z niewolników, sądzili, że to może Winicjusz odprowadza im kochane dziecko, i gotowi byli z głębi duszy pobłogosławić obojgu. Ale czas upływał i wieść żadna nie nadchodziła. Wieczorem dopiero ozwał się młotek przy bramie.

Po chwili niewolnik wszedł i oddał Aulusowi list. Stary wódz, jakkolwiek lubił okazywać panowanie nad sobą, wziął go jednak nieco drżącą ręką i począł czytać tak skwapliwie, jakby chodziło o cały jego dom.

Nagle twarz mu zmierzchła, jak gdyby padł na nią cień od przelatującej chmury.

— Czytaj — rzekł zwróciwszy się do Pomponii.

Pomponia wzięła list i czytała, co następuje:

„Markus Winicjusz pozdrowienie Aulowi Plaucjuszowi. Co się stało, stało się z woli cesarza, przed którą schylcie głowy, jako schylamy ja i Petroniusz.”

Po czym nastąpiło długie milczenie.

ROZDZIAŁ SZÓSTY

Petroniusz był w domu. Odzwierny nie śmiał zatrzymać Winicjusza, który wpadł do atrium jak burza i dowiedziawszy się, że gospodarza należy szukać w bibliotece, tym samym pędem wpadł do biblioteki i zastawszy Petroniusza piszącego, wyrwał mu trzcinę z ręki, złamał ją, cisnął na ziemię, następnie wpił palce w jego ramiona i zbliżając twarz do jego twarzy, począł pytać chrapliwym głosem:

— Coś z nią uczynił? Gdzie ona jest?

Lecz nagle stała się rzecz zdumiewająca. Oto ów wysmukły i zniewieściały Petroniusz chwycił wpijającą mu się w ramię dłoń młodego atlety, za czym chwycił drugą i trzymając je obie w swojej jednej z siłą żelaznych kleszczy, rzekł:

— Ja tylko z rana jestem niedołęgą, a wieczorem odzyskuję dawną sprężystość. Spróbuj się wyrwać. Gimnastyki musiał cię uczyć tkacz, a obyczajów kowal. — Na twarzy jego nie znać było nawet gniewu, tylko w oczach mignął mu jakiś płowy odbłask odwagi i energii. Po chwili puścił ręce Winicjusza, który stał przed nim upokorzony, zawstydzony i wściekły.

— Stałową masz rękę — rzekł — ale na wszystkich bogów piekielnych przysięgam ci, że jeśliś mnie zdradził, wepchnę ci nóż w gardło, choćby w pokojach cesarza.

— Pogadajmy spokojnie — odpowiedział Petroniusz. — Stał mocniejsza jest, jak widzisz, od żelaza, więc choć z twego jednego ramienia można by moich dwa uczynić, nie potrzebuję się ciebie bać. Natomiast boleję nad twym grubiaństwem, a gdyby niewdzięczność ludzka mogła mnie jeszcze dziwić, dziwiłbym się twej niewdzięczności.

— Gdzie jest Ligia?

Honor, Śmierć, Zemsta

Rozczarowanie

Bijatyka, Klótnia

— W lupanarze¹⁶⁷, to jest w domu cezara.

— Petroniuszu!

— Uspokój się i siadaj. Poprosiłem cezara o dwie rzeczy, które mi przyrzekł: naprzód o wydobyć Ligii z domu Aulusów, a po wtóre o oddanie jej tobie. Czy nie masz tam gdzie noża w fałdach togi? Może mnie pchniesz? Ale ja ci radzę poczekać parę dni, bo wzięto by cię do więzienia, a tymczasem Ligia nudziłaby się w twym domu.

Nastało milczenie. Winicjusz poglądał czas jakiś zdumionymi oczyma na Petroniusza, po czym rzekł:

— Przebac mi. Miłuję ją i miłość miesza moje zmysły.

— Podziwiał mnie, Marku. Onegdaj rzekłem cesarowi tak: „Mój siostrzeniec Winicjusz pokochał tak pewną chuderławą dziewczynę, która hoduje się u Aulusów, że dom jego zmienił się w łaźnię parową od westchnień. Ty (powiadam), cesarze, ani ja, którzy wiemy, co jest prawdziwa piękność, nie dalibyśmy za nią tysiąca sestercji¹⁶⁸, ale to chłopak zawsze był głupi jak trójnóg, a teraz zgłupiał do reszty.”

— Petroniuszu!

— Jeśli nie rozumiesz, żem to powiedział chcąc zabezpieczyć Ligię, gotówem uwierzyć, żem powiedział prawdę. Wmówiłem w Miedzianobrodego, że taki esteta jak on nie może uważać takiej dziewczyny za piękność, i Nero, który dotąd nie śmie patrzeć inaczej, jak przez moje oczy, nie znajdzie w niej piękności, a nie znalazłszy, nie będzie jej pożądał. Trzeba się było przed małpą zabezpieczyć i wziąć ją na sznur. Na Ligii pozna się teraz nie on, ale Poppea, i oczywiście postara się ją jak najprędzej z pałacu wyprowadzić. Ja zaś mówiłem dalej z niechcenia Miedzianej Brodzie: „Weź Ligię i daj ją Winicjuszowi! Masz prawo to uczynić, bo jest zakładniczką, a gdy tak postąpisz, wyrządzisz krzywdę Aulusowi.” I zgodził się. Nie miał najmniejszego powodu nie zgodzić się, tym bardziej że dałem mu sposobność dokuczenia porządnym ludziom. Uczynią cię urzędowym stróżem zakładniczki, oddadzą ci w ręce ów skarb ligijski, ty zaś, jako sprzymierzeniec walecznych Ligów, a zarazem wierny sługa cezara, nie tylko nic ze skarbu nie strwonisz, ale postarasz się o jego pomnożenie. Cezar dla zachowania pozorów zatrzyma ją kilka dni w domu, a potem odeśle do twojej insuli, szczęśliwczel!

— Prawdą to jest? Nicze jej tam nie grozi w domu cezara?

— Gdyby tam miała stale zamieszkać, Poppea pogadałaby o niej z Lokustą, ale przez kilka dni nic jej nie grozi. W pałacu cezara jest dziesięć tysięcy ludzi. Być może, że jej Nero wcale nie zobaczy, tym bardziej że wszystko powierzył mi do tego stopnia, iż przed chwilą centurion był u mnie z wiadomością, że odprowadził dziewczynę do pałacu i zdał ją w ręce Akte. To dobra dusza ta Akte, dlatego kazałem jej ją oddać. Pomponia Grecyna jest widocznie również tego zdania, bo do niej pisała. Jutro jest uczta u Nerona. Wymówiłem ci miejsce obok Ligii.

— Wybacz mi, Kaju, moją porywczosć — rzekł Winicjusz. — Sądziłem, żeś ją kazał uprowadzić dla siebie lub dla cezara.

— Ja mogę ci wybaczyć porywczosć, ale trudniej mi wybaczyć gminne gesta¹⁶⁹, rubaszne krzyki i głos przypominający grających w morę. Tego nie lubię, Marku, i tego się strzeż. Wiedz, że stręczycielem cezara jest Tygellinus, i wiedz także, że gdybym dziewczynę chciał wziąć dla siebie, to bym teraz, patrząc ci prosto w oczy, powiedział, co następuje: „Winicjusz, odbieram ci Ligię i będę ją trzymał póty, póki mi się nie znudzi.”

Tak mówiąc począł patrzeć swymi orzechowymi żrenicami wprost w oczy Winicjusza, z wyrazem chłodnym i zuchwałym, młody człowiek zaś zmieszał się do reszty.

— Wina jest moja — rzekł. — Jesteś dobry, zacny, i dziękuję ci z całej duszy. Pozwól mi tylko zadać ci jeszcze jedno pytanie. Czemu nie kazałeś odesłać Ligii wprost do mego domu?

— Bo cesarz chce zachować pozory. Będą o tym ludzie mówili w Rzymie, że zaś Ligię zabieramy jako zakładniczkę, więc póki będą mówili, póty zostanie w pałacu cezara. Potem odeślą ci ją po cichu i będzie koniec. Miedzianobrody jest tchórzliwym psem. Wie, że władza jego jest bez granic, a jednak stara się upozorować każdy postępek. Czy ochłonął już do tego stopnia, abyś mógł trochę pofilozofować? Mnie samemu nie raz przychodziło

Podstęp, Pozory

Głupota

Pozory

Tchórzostwo

Zbrodnia

¹⁶⁷lupanar (z łac.) — przestasz. dom publiczny.

¹⁶⁸sestercja (z łac.) — moneta rzymska, najpierw srebrna, potem kuta w brązie.

¹⁶⁹gesta (daw. forma M i B lm.) — dziś: gesty.

na myśl, dlaczego zbrodnia, choćby była potężna jak cesarz i pewna jak on bezkarność, stara się zawsze o pozory prawa, sprawiedliwości i cnoty?... Na co jej ten trud? Ja uważam, że zamordować brata, matkę i żonę jest rzeczą godną jakiegoś azjatyckiego królika, nie rzymskiego cesarza; ale gdyby mi się to przytrafiło, nie pisałbym usprawiedliwiających listów do senatu... Nero zaś pisze — Nero szuka pozorów, bo Nero jest tchórzem. Ale taki Tyberiusz nie był tchórzem, a jednak usprawiedliwiał każdy swój występki. Czemu tak jest? Co to za dziwny, mimowolny hołd, składany przez zło cnotcie? I wiesz, co mi się zdaje? Otóż, iż dzieje się tak dlatego, że występki jest szpetny, a cnota piękna. Ergo, prawdziwy esteta jest tym samym cnotliwym człowiekiem. Ergo¹⁷⁰, ja jestem cnotliwym człowiekiem. Muszę dziś wylać nieco wina ceniom Protagora¹⁷¹, Prodyka¹⁷² i Gorgiasa¹⁷³. Pokazuje się, że i sofisci¹⁷⁴ mogą się na coś przydać. Słuchaj, albowiem mówię dalej. Odjąłem Ligię Aulusom, by ją oddać tobie. Dobrze. Ale Lizypp utworzyłby z was cudowne grupy. Oboje jesteście piękni, a więc i mój postępek jest piękny, a będąc pięknym nic może być złym. Patrz, Marku, oto siedzi przed tobą cnota wcielona w Petroniusza! Gdyby Arystydes żył, powinien by przyjść do mnie i ofiarować mi sto min za krótki wykład o cnotcie.

Cnota

Pycha

Lecz Winicjusz, jako człowiek, którego rzeczywistość więcej obchodziła od wykładów o cnotcie, rzekł:

— Jutro zobaczę Ligię, a potem będę ją miał w domu moim co dzień, ciągle i do śmierci.

— Ty będziesz miał Ligię, a ja będę miał na głowie Aulusa. Wezwie na mnie pomsty wszystkich podziemnych bogów. I gdyby przynajmniej bestia wzięła przedtem lekcję porządkowej deklamacji... Ale on będzie wymyślał tak, jak moim klientom wymyślał dawny mój odzwierzy, którego zresztą wysłałem za to na wieś do ergastulum.

— Aulus był u mnie. Obiecałem mu przesłać wiadomość o Ligii.

— Napisz mu, że wola „boskiego” cesarza jest najwyższym prawem i że pierwszy twój syn będzie miał na imię Aulus. Trzeba, żeby stary miał jakąś pociechę. Jestem gotów prosić Miedzianobrodego, by go wezwał jutro na ucztę. Niechby cię zobaczył w triclinium obok Ligii.

— Nie czyn tego — rzekł Winicjusz. — Mnie ich jednak żal, zwłaszcza Pomponii.

I zasiadł, by napisać ów list, który staremu wodzowi odebrał resztę nadziei.

ROZDZIAŁ SIÓDMY

Przed Akte, dawną kochanką Nerona, schylały się niegdyś najwyższe głowy w Rzymie. Lecz ona i wówczas nawet nie chciała się mieszać do spraw publicznych i jeśli kiedykolwiek używała swego wpływu na młodego władcę, to chyba dla wyproszenia dla kogoś litości. Cicha i pokorna, zjednała sobie wdzięczność wielu, nikogo zaś nie uczyniła swym nieprzyjacielem. Nie potrafiła jej znienawidzić nawet Oktawia. Zazdrosnym wydawała się zbyt mało niebezpieczną. Wiedzano o niej, że kocha zawsze Nerona miłością smutną i zbolalą, która żyje już nie nadzieją, ale tylko wspomnieniami chwil, w których ów Nero był nie tylko młodszym i kochającym, ale lepszym. Wiedzano, że od tych wspomnień nie może oderwać duszy i myśli, ale niczego już nie czeka, że zaś nie było istotnie obawy, aby cesarz do niej wrócił, patrzano na nią jak na istotę zgoła bezbronną i z tego powodu pozostawiano ją w spokoju. Poppea miała ją tylko za cichą sługę, tak dalece nieszkodliwą, że nie domagała się nawet usunięcia jej z pałacu.

Pokora

Miłość niespełniona,
Wspomnienia

Ponieważ jednak cesarz kochał ją niegdyś i porzucił bez urazy, w spokojny, a nawet poniekąd przyjazny sposób, zachowano dla niej pewne względy. Nero wyzwolewszy ją dał jej w pałacu mieszkanie, a w nim osobne cubiculum i garść ludzi ze służby. A gdy swego

¹⁷⁰ergo (łac.) — więc, zatem.

¹⁷¹Protagor — Protagoras z Abdery (ok.485–415 p.n.e.), filozof gr., nauczał cnoty polegającej na zwyciężaniu rozmówcy w każdej sprawie, twierdził, że o każdej rzeczy mogą istnieć dwa przeciwstawne sądy.

¹⁷²Prodyk — Prodikos z Iulis (465–399 p.n.e.), filozof gr., uczeń Protagorasa, nauczał odpłatnie sztuki przekonywania.

¹⁷³Gorgias — Gorgiasz z Leontoi (485–380 p.n.e.), filozof, retor i stylista gr., twórca mów popisowych, uczył sztuki przemawiania i przekonywania.

¹⁷⁴sofisci (z gr.) — filozofowie gr. i wędrowni nauczyciele, którzy za wysoką opłatą przygotowywali do życia publicznego i kariery politycznej, uczyli sztuki przemawiania i przekonywania, głosili względność prawdy.

czasu Pallas i Narcyz, chociaż Klaudiuszowi wyzwolenicy, nie tylko zasiadali z Klaudiuszem do uczt, ale jako potężni ministrowie zabierali poczesne miejsca, więc i ją zapraszano czasem do stołu cezara. Czyniono to może dlatego, że jej śliczna postać stanowiła prawdziwą ozdobę uczty. Zresztą cesarz w doborze towarzystwa od dawna już przestał się rachować z jakimikolwiek względami. Do stołu jego zasiadała najróżnorodniejsza mieszanina ludzi wszelkich stanów i powołań. Byli między nimi senatorowie, ale przeważnie tacy, którzy godzili się być zarazem błaznami. Byli patrycjusze starzy i młodzi, spragnieni rozkoszy, zbytku i użycia. Bywały kobiety noszące wielkie imiona, lecz nie wahające się wkładać wieczorem płowych peruk i szukać dla rozrywki przygód na ciemnych ulicach. Bywali i wysocy urzędnicy, i kapłani, którzy przy pełnych czarach sami radzi drwili z własnych bogów, obok nich zaś wszelkiego rodzaju hałastra, złożona ze śpiewaków, z mimów, muzyków, tancerzy i tancerek, z poetów, którzy deklamując wiersze myśleli o sestercjach, jakie im za pochwałę wierszy cesarowych spaść mogą, z filozofów-głodomorów odprowadzających chciwymi oczyma podawane potrawy, wreszcie ze słynnych woźniców, sztukmistrzów, cudotwórców, bazarzy, trefnisiów, wreszcie z przeróżnych pasowanych przez modę lub głupotę na jednodniowe znakomitości drapichrustów, między którymi nie brakło i takich, co długimi włosami pokrywali przekłute na znak niewolnictwa uszy.

Słynniejsi zasiadali wprost do stołów, mniejsi służyli do rozrywki w czasie jedzenia, czekając na chwilę, w której służba pozwoli im rzucić się na resztki potraw i napojów. Gości tego rodzaju dostarczali Tygellinus, Watyniusz i Witeliusz, gościom zaś zmuszeni byli nieraz dostarczać odzieży odpowiedniej do pokojów cezara, który zresztą lubił takie towarzystwo czując się w nim najswobodniejszym. Zbytek dworu złożył wszystko i wszystko pokrywał blaskiem. Wielcy i mali, potomkowie wielkich rodów i hołota z bruku miejskiego, potężni artyści i liche wyskrobki talentów cisnęli się do pałacu, by nasycić olśnione oczy przepychem, niemal przechodzącym ludzkie pojęcie, i zbliżyć się do rozdawcy wszelkich łask, bogactw i dobra, którego jedno widzimisię mogło wprowadzić poniżyć, ale mogło i wynieść bez miary.

Dnia tego i Ligia miała wziąć udział w podobnej uczcie. Strach, niepewność i oburzenie, niedziwne po nagłym przejściu, walczyły w niej z chęcią oporu. Bała się cezara, bała się ludzi, bała się pałacu, którego gwar odejmował jej przytomność, bała się uczt, o których sromocie słyszała od Aulusa, od Pomponii Grecyny i ich przyjaciół. Będąc młodą dziewczyną nie była jednak nieświadomą, albowiem świadomość złego w owych czasach wcześniej dochodziła nawet do dziecięcych uszu. Wiedziała więc, że w tym pałacu grozi jej zguba, o której zresztą ostrzegała ją w chwili rozstania i Pomponia. Mając jednak duszę młodą, nieobytą z zepsuciem, i wyznając wysoką naukę wszczepioną jej przez przybraną matkę, przyrzekła bronić się od owej zguby: matce, sobie i zarazem temu Boskiemu Nauczycielowi, w którego nie tylko wierzyła, ale którego pokochała swym wpółdziecinny sercem za słodycz nauki, za gorzkość śmierci i za chwałę zmartwychpowstania.

Była też pewna, że teraz już ni Aulus, ni Pomponia Grecyna nie będą odpowiadali za jej postęпки, zamyślała więc, czy nie lepiej będzie stawiać opór i nie iść na ucztę. Z jednej strony strach i niepokój głośno gadały w jej duszy, z drugiej rodziła się w niej chęć okazania odwagi, wytrwałości, narażenia się na mękę i śmierć. Wszakże Boski Nauczyciel tak kazał. Wszakże sam dał przykład. Wszakże Pomponia opowiadała jej, że gorliwsi między wyznawcami pożądają całą duszą takiej próby i modlą się o nią. I Ligię, gdy jeszcze była w domu Aulusów, opanowywała chwilami podobna żądza. Widziała się męczennicą, z ranami w rękach i stopach, białą jak śniegi, piękną nadziemską pięknnością, niesioną przez równie białych aniołów w błękit, i podobnymi widzeniami lubowała się jej wyobraźnia. Było w tym dużo marzeń dziecinnych, ale było i nieco upodobania w samej sobie, które karmiła Pomponia. Teraz zaś, gdy opór woli cezara mógł pociągnąć za sobą jakąś okrutną karę i gdy widywane w marzeniach męczarnie mogły się stać rzeczywistością, do pięknych widzeń, do upodobań dołączyła się jeszcze, pomieszana ze strachem, jakaś ciekawość, jak też ją skażą i jaki rodzaj męk dla niej obmyślą.

I tak wahała się jej wpół jeszcze dziecinna dusza na dwie strony. Lecz Akte dowiedziawszy się o tych wahaniach spojrzała na nią z takim zdumieniem, jakby dziewczyna mówiła w gorączce. Okazać opór woli cezara? Narazić się od pierwszej chwili na jego gniew? Na to trzeba chyba być dzieckiem, które nie wie, co mówi. Z własnych oto słów

Dwór

Falsz, Pozory

Bogactwo

Strach

Pobożność

Bunt, Pokusa

Marzenie

Ligii pokazuje się, że właściwie nie jest ona zakładniczką, ale dziewczyną zapomnianą przez swój naród. Nie broni jej żadne prawo narodów, a gdyby jej nawet broniło, cesarz dość jest potężny, by je w chwili gniewu podeptać. Cesarzowi spodobało się ją wziąć i odtąd nią rozporządza. Odtąd jest ona na jego woli, nad którą nie masz innej na świecie.

— Tak jest — mówiła dalej — i ja czytałam listy Pawła z Tarsu, i ja wiem, że nad ziemią jest Bóg i jest Syn Boży, który zmartwychwstał, ale na ziemi jest tylko cesarz. Pamiętaj o tym, Ligio. Wiem także, że twoja nauka nie pozwala ci być tym, czym ja byłam, i że wam, jak i stoikom, o których opowiadał mi Epiktet, gdy przyjdzie wybór między sromotą a śmiercią, śmierć tylko wybrać wolno. Ale czy możesz zgadnąć, że cię czeka śmierć, nie sromota? Zali nie słyszałaś o córce Sejana, która małym była jeszcze dziewczątkiem, a która z Tyberiuszowego rozkazu musiała dla zachowania prawa, które zabrania karać dziewic śmiercią, przejść przez hańbę przed zgonem! Ligio, Ligio, nie drażnij cesarza! Gdy przyjdzie chwila stanowcza, gdy musisz wybierać między hańbą a śmiercią, postąpisz tak, jak ci twoja Prawda wskazuje, ale nie szukaj dobrowolnie zguby i nie drażnij z błahego powodu ziemskiego, a przy tym okrutnego boga.

Akte mówiła z wielką litością i nawet z uniesieniem, a mając z natury wzrok nieco krótki, przysunęła blisko swą słodką twarz do twarzy Ligii, jakby chcąc sprawdzić, jakie jej słowa czynią wrażenie.

Ligia zaś, zarzuciwszy z ufnością dziecka ręce na jej szyję, rzekła:

— Ty dobra jesteś, Akte.

Akte, ujęta pochwałą i ufnością, przycisnęła ją do serca, a następnie uwolniwszy się z ramion dziewczyny odpowiedziała:

— Moje szczęście minęło i radość minęła, ale zła nie jestem.

Po czym jęła chodzić szybkimi krokami po izbie i mówić do siebie jakby z rozpaczą:

— Nie! I on nie był zły. On sam myślał wówczas, że jest dobry, i chciał być dobrym. Ja to wiem najlepiej. To wszystko przyszło później... gdy przestał kochać... To inni uczynili go takim, jak jest — to inni — i Poppea!

Tu rzęsy jej pokryły się łzami. Ligia wodziła za nią czas jakiś swymi błękitnymi oczyma, a wreszcie rzekła:

— Ty go żałujesz, Akte?

— Żałuję! — odpowiedziała głucho Greczynka.

I znów poczęła chodzić ze ściśniętymi jakby z bólu rękoma i twarzą bezradną.

A Ligia pytała nieśmiało dalej:

— Ty go jeszcze kochasz, Akte?

— Kocham...

Po chwili zaś dodała:

— Jego nikt prócz mnie nie kocha...

Nastąpiło milczenie, podczas którego Akte usiłowała odzyskać zmaconą wspomnieniami spokojność, i gdy wreszcie twarz jej przybrała znowu zwykły wyraz cichego smutku, rzekła:

— Mówmy o tobie, Ligio. Nie myśl nawet o tym, by sprzeciwić się cesarzowi. To byłoby szaleństwem. Wreszcie uspokój się. Znam dobrze ten dom i sądzę, że ze strony cesarza nic ci nie grozi. Gdyby Nero kazał cię porwać dla siebie, nie sprowadziliby cię na Palatyn. Tu włada Poppea, a Nero, od czasu gdy mu powiła córkę, jest jeszcze bardziej pod jej władzą... Nie. Nero kazał wprawdzie, byś była na uczcie, ale nie widział cię dotąd, nie zapytał o ciebie, więc mu o ciebie nie chodzi. Może odebrał cię Aulusowi i Pomponii tylko przez złość do nich... Do mnie Petroniusz pisał, bym miała nad tobą opiekę, a że pisała, jak wiesz, i Pomponia, więc chyba porozumieli się ze sobą. Może on to uczynił na jej prośbę. Jeśli tak jest, jeśli i on na prośbę Pomponii zaopiekuje się tobą, nic ci nie grozi i kto wie nawet, czy Nero za jego namową nie odeśle cię do Aulusów. Nie wiem, czy Nero zbyt go kocha, ale wiem, że rzadko śmie być przeciwnego z nim zdania.

— Ach Akte! — odpowiedziała Ligia. — Petroniusz był u nas przedtem, nim mnie zabrali, i matka moja była przekonana, iż Nero zażądał wydania mnie z jego namowy.

— To byłoby źle — rzekła Akte.

Lecz zamyśliwszy się przez chwilę, mówiła dalej:

— Może jednak Petroniusz wygadał się tylko przed Neronem przy jakiej wieczerzy, że widział u Aulusów zakładniczkę Ligów, i Nero, który jest zazdrosny o swoją władzę,

Władza

Dziewictwo

Miłość, Miłość
niespełniona

zażądał cię dlatego, że zakładnicy należą do cezara. On zresztą nie lubi Aulusa i Pomponii... Nie! Nie zdaje mi się, by Petroniusz, gdyby cię chciał odebrać Aulusowi, chwycił się takiego sposobu. Nie wiem, czy Petroniusz jest lepszy od tych, którzy otaczają cezara, ale jest inny... Może wreszcie prócz niego znajdziesz jeszcze kogo, kto by się chciał wstawić za tobą. Czy u Aulusów nie poznałeś kogo z bliskich cezara?

— Widywałam Wespazjana i Tytusa.

— Cezar ich nie lubi.

— I Senekę.

— Dość, by Seneka coś poradził, aby Nero postąpił inaczej.

Jasna twarz Ligii poczęła pokrywać się rumieńcem.

— I Winicjusza...

— Nie znam go.

— To krewny Petroniusza, który wrócił niedawno z Armenii.

— Czy myślisz, że Nero rad go widzi?

— Winicjusza lubią wszyscy.

— I chciałby się wstawić za tobą?

— Tak.

Akte uśmiechnęła się tkliwie i rzekła:

— To go pewnie na uczcie zobaczysz. Być na niej musisz, naprzód dlatego, że musisz... Tylko takie dziecko jak ty mogło pomyśleć inaczej. Po wtóre, jeśli chcesz wrócić do domu Aulusów, znajdziesz sposobność proszenia Petroniusza i Winicjusza, by swoim wpływem wyjednali dla cię prawo powrotu. Gdyby tu byli, obaj powiedzieliby ci to co ja, że szaleństwem i zgubą byłoby próbować oporu. Cezar mógłby wprawdzie nie dostrzec twej nieobecności, lecz gdyby dostrzegł i pomyślał, że śmiałaś się sprzeciwić jego woli, nie byłoby już dla ciebie ratunku. Chodź, Ligio... Czy słyszysz ten gwar w domu? Słońce się zniża i goście już wkrótce zaczną przybywać.

— Masz słuszość, Akte — odpowiedziała Ligia — i pójde za twoją radą.

Ile w tym postanowieniu było chęci zobaczenia Winicjusza i Petroniusza, ile kobiecej ciekawości, by raz w życiu ujrzeć taką ucztę, a na niej cezara, dwór, słynną Poppeę i inne piękności, i cały ten niesłychany przepych, o którym cuda opowiadano w Rzymie, sama Ligia nie umiała sobie zapewne zdać sprawy. Lecz Akte swoją drogą miała słuszość i dziewczyna czuła to dobrze. Iść było trzeba, więc gdy konieczność i prosty rozum wsparły ukrytą pokusę, przestała się wahać.

Akte zaprowadziła ją wówczas do własnego unctuarium, by ją namaścić i ubrać, a jakkolwiek w domu cezara nie brakło niewolnic i Akte miała ich sporo dla osobistej usługi, jednak przez współczucie dla dziewczyny, której niewinność i piękność chwyciła ją za serce, sama postanowiła ją ubrać, i zaraz pokazało się, że w młodej Greczynce, mimo jej smutku i mimo wcztywania się w listy Pawła z Tarsu, zostało wiele jeszcze dawnej duszy hellenńskiej, do której piękność ciała przemawiała silniej niż wszystko inne na świecie. Obnażywszy Ligię, na widok jej kształtów zarazem wiotkich i pełnych, utworzonych jakby z perłowej masy i róży, nie mogła wstrzymać okrzyku podziwienia i odstąpiwszy kilka kroków, patrzyła z zachwytem na tę niezrównaną, wiosenną postać.

— Ligio! — zawołała wreszcie — tyś stokroć piękniejsza od Poppei!

Lecz dziewczyna, wychowana w surowym domu Pomponii, gdzie skromności przestrzegano nawet wówczas, gdy kobiety były same ze sobą, stała — cudna jak cudny sen, harmonijna jak dzieło Praksytelesa lub jak pieśń, ale zmieszana, różowa od wstydu, ze ściśniętymi kolany, z rękoma na piersi i ze spuszczonej na oczy rzęsami. Wreszcie, podniósłszy nagłym ruchem ramiona, wyjęła szpilki podtrzymujące włosy i w jednej chwili, jednym wstrząśnięciem głowy, okryła się nimi jak płaszczem.

Akte zaś zbliżywszy się i dotykając jej ciemnych splotów, mówiła:

— O, jakie ty masz włosy! Nie posypię ich złotym pudrem, one same przeświecają gdzieś tam złotem na skrętach... Ledwie że może tu i ówdzie dodam złotego połysku, lecz lekko, lekko, jakby rozjaśnił je promień... Cudny musi być wasz kraj ligijski, gdzie takie się rodzą dziewczyny.

— Ja go nie pamiętam — odrzekła Ligia. — Ursus tylko mi mówił, że u nas lasy, lasy i lasy.

— A w lasach kwiaty kwitną — mówiła Akte maczając dłonie w wazie pełnej werweny i zwilżając nią włosy Ligii.

Po ukończeniu zaś tej roboty poczęła maścić leciuchno całe jej ciało wonnymi olejkami z Arabii, a następnie przyoblekła je w miękką złotej barwy tunikę bez rękawów, na którą miało przyjść śnieżne peplum. Lecz że przedtem trzeba było uczesać włosy, więc tymczasem owinęła ją w rodzaj obszernej szaty, zwanej *synthesis*, i usadziwszy na krześle, oddała ją na chwilę w ręce niewolnic, by czuwać z daleka nad czesaniem. Dwie niewolnice poczęły nakładać jednocześnie na nóżki Ligii białe, haftowane purpurą trzewiki, przypasując je na krzyż złotymi taśmami do alabastrowych kostek. Gdy wreszcie czesanie było skończone, ułożono na niej peplum w prześliczne lekkie fałdy, po czym Akte, zapiawszy jej perły na szyi i dotknawszy włosów na skrętach złocistym pyłem, sama kazała się przybierać, wodząc przez cały czas zachwyconymi oczyma za Ligią.

Lecz wnet była gotowa, a gdy przed główną bramą pierwsze dopiero zaczęły ukazywać się lektyki, weszły obie do bocznego kryptoportyku, z którego widać było główną bramę, wewnętrzne galerie i dziedziniec otoczony kolumnadą z numidyjskiego marmuru.

Stopniowo coraz więcej ludzi przechodziło pod wyniosłym łukiem bramy, nad którą wspaniała kwadryga¹⁷⁵ Lizyppa zdawała się unosić w powietrzu Apollina i Dianę. Oczy Ligii uderzył pyszny widok, o którym skromny dom Aulusa nie mógł jej dać najmniejszego pojęcia. Była to chwila zachodu słońca i ostatnie jego promienie padały na żółty numidyjski marmur kolumn, który w tych blaskach świecił jak złoto i zarazem mienił się na różowo. Wśród kolumn, obok białych posągów Danaid i innych, przedstawiających bogów lub bohaterów, przepływały tłumy ludzi, mężczyzn i kobiet, podobnych również do posągów, bo udrapowanych w togi, peplumy i stole spływające z wdziękiem ku ziemi miękkimi fałdami, na których dogasały blaski zachodzącego słońca. Olbrzymi Herkules, z głową jeszcze w świetle, od piersi pogrążon już w cieniu rzucanym przez kolumnę, spoglądał z góry na ów tłum. Akte pokazywała Ligii senatorów w szeroko obramowanych togach, w barwnych tunikach i z półksiężycami na obuwiu, i rycerzy, i słynnych artystów, i rzymskie panie przybrane w sposób rzymski, to grecki, to w fantastyczne wschodnie stroje, z włosami upiętymi w wieże, w piramidy lub zaczesane na wzór posągów bogiń nisko przy głowie, a strojne w kwiaty. Wielu mężczyzn i wiele kobiet nazywała Akte po imieniu, dodając do imion krótkie i nieraz straszne historie, przejmujące Ligię strachem, podziwem, zdumieniem. Był to dla niej świat dziwny, którego pięknnością napawały się jej oczy, ale którego przeciwieństw nie umiał pojąć jej dziewczęcy rozum. W tych zorzach na niebie, w tych szeregach nieruchomych kolumn, ginących w głębi, i w tych ludziach, podobnych do posągów, był jakiś wielki spokój; zdawało się, że wśród owych prostolinijnych marmurów powinni żyć jacyś próżni trosk, ukojeni i szczęśliwi półbogowie, tymczasem cichy głos Akte odkrywał raz po raz coraz inną, straszną tajemnicę i tego pałacu, i tych ludzi. Oto tam z dala widać kryptoportyk, na którego kolumnach i podłodze czerwieniła się jeszcze krwawe plamy krwi, którą obluzgał białe marmury Kaligula, gdy padł pod nożem Kasjusza Cherei; tam zamordowano jego żonę, tam dziecko rozbito o kamienie; tam pod tym skrzydłem jest podziemie, w którym gryzł ręce z głodu młodszy Drusus; tam otruto starszego, tam wił się ze strachu Gemellus, tam z konwulsji Klaudiusz, tam Germanik. Wszędzie te ściany słyszały jęki i chrapanie konających, a ci ludzie, którzy śpieszą teraz na ucztę w togach, w barwnych tunikach, w kwiatkach i klejnotach, to może jutrzejsi skazańcy; może na niejednej twarzy uśmiech pokrywa strach, niepokój, niepewność jutra; może gorączka, chciwość, zazdrość wżerają się w tej chwili w serca tych na pozór beztroskich, uwieńczonych półbogów. Spłoszone myśli Ligii nie mogły nadążyć za słowami Akte i gdy ów cudny świat przyciągał z coraz większą siłą jej oczy, serce ścisnęło się w niej przestraczem, a w duszy zerwała się nagle niewypowiedziana i niezmierna tęsknota za kochaną Pomponią Grecyną i za spokojnym domem Aulusów, w którym panowała miłość, nie zbrodnia.

Tymczasem od Vicus Apollinis napływały coraz nowe fale gości. Zza bramy dochodził gwar i okrzyki klientów odprowadzających swych patronów. Dziedziniec i kolumnady zaroily się od mnóstwa cesarowych niewolników, niewolnic, małych pacholąt i preto-

Światło

Pozory

Tęsknota

¹⁷⁵kwadryga (łac.) — dwukołowy rydwan zaprzężony w cztery konie, używany do wyścigów i uroczystych pochodów.

riańskich żołnierzy utrzymujących straż w pałacu. Gdzieniegdzie między białymi lub smagłymi twarzami zaczerniała twarz Numida w pierzastym hełmie i z wielkimi złocistymi kółkami w uszach. Niesiono lutnie, cytry, pęki sztucznie wyhodowanych, mimo późnej jesieni, kwiatów, lampy ręczne srebrne, złote i miedziane. Coraz głośniejszy szmer rozmów mieszał się z pluskiem fontanny, której różowe od wieczornych blasków warkocze, spadając z wysoka na marmury, rozbijały się na nich jakby z łkaniem.

Woda

Akte przestała opowiadać, lecz Ligia patrzyła ciągle, jakby wypatrując kogoś w tłumach. I nagle twarz jej pokryła się rumieńcem. Spomiędzy kolumn wysunęli się Winicjusz i Petroniusz i szli ku wielkiemu triclinium, piękni, spokojni, podobni w swoich togach do białych bogów. Ligii, gdy wśród obcych ludzi ujrzała te dwie znajome i przyjazne twarze, a zwłaszcza gdy ujrzała Winicjusza, zdawało się, że wielki ciężar spadł z jej serca. Uczuła się mniej samotną. Ta niezmierna tęsknota za Pomponią i domem Aulusów, która zerwała się w niej przed chwilą, przestała nagle być dotkliwą. Pokusa widzenia Winicjusza i rozmowy z nim zgłuszyła inne głosy. Próżno przypominała sobie wszystko złe, które słyszała o domu cezara, i słowa Akte, i przestrogi Pomponii. Mimo tych słów i przestróg poczuła nagle, że na tej uczcie nie tylko być musi, ale chce: na myśl, że za chwilę usłyszy ten miły i upodobany głos, który jej mówił o miłości i o szczęściu godnym bogów i który brzmiał dotąd w jej uszach jak pieśń, chwyciła ją wprost radość.

Rozpacz

Lecz nagle złękła się tej radości. Wydało jej się, że w tej chwili zdradza i tę czystą naukę, w jakiej ją wychowano, i Pomponię, i siebie samą. Inna rzecz jest iść pod przymusem, a inna radować się taką koniecznością. Uczuła się winną, niegodną i zgubioną. Porwała ją rozpacz i chciało jej się płakać. Gdyby była sama, byłaby klękała i poczęła się bić w piersi, powtarzając: moja wina, moja wina! Akte, wzięwszy teraz jej rękę, wiodła ją przez wewnętrzne pokoje do wielkiego triclinium, w którym miała odbywać się uczta, a jej ćmiło się w oczach, szumiało od wewnętrznych wzruszeń w uszach i bicie serca tamowało jej oddech. Jak przez sen ujrzała tysiące lamp migoczących i na stołach, i na ścianach, jak przez sen usłyszała okrzyk, którym witano cezara, jak przez mgłę dojrzała jego samego. Okrzyk zgłuszył ją, blask olśnił, odurzyły wonie i straciwszy resztę przytomności, zaledwie mogła rozpoznać Akte, która umieściwszy ją przy stole, sama zajęła miejsce obok.

Lecz po chwili niski, znajomy głos ozwał się z drugiej strony:

— Bądź pozdrowiona, najpiękniejsza z dziewcząt na ziemi i z gwiazd na niebie! Bądź pozdrowiona, boska Kallino!

Ligia, oprzytomniawszy nieco, spojrzała: obok niej spoczywał Winicjusz.

Obyczaje

Był bez togi, albowiem wygodą i zwyczaj nakazywały zrzucić togi do uczty. Ciało okrywała mu tylko szkarłatna tunika bez rękawów, wyszyta w srebrne palmy. Ramiona miał nagie, ozdobione obyczajem wschodnim dwoma szerokimi złotymi naramiennikami upiętymi powyżej łokci, niżej starannie oczyszczone z włosów, gładkie, lecz zbyt muskularne, prawdziwe ramiona żołnierza, stworzone do miecza i tarczy. Na głowie nosił wieniec z róż. Ze swymi zrosniętymi nad nosem brwiami, z przepysznymi oczyma i smagłą cerą był jakby uosobieniem młodości i siły. Ligii wydał się tak piękny, że jakkolwiek pierwsze jej odurzenie już przeszło, zaledwie zdołała odpowiedzieć:

— Bądź pozdrowiony, Marku...

On zaś mówił:

— Szczęśliwe oczy moje, które cię widzą; szczęśliwe uszy, które słyszały twój głos, milszy mi od głosu fletni i cytr. Gdyby mi kazano wybierać, kto ma spoczywać przy mnie na tej uczcie, czy ty, Ligio, czy Wenus, wybrałbym ciebie, o boska!

Pożądanie

I począł patrzeć na nią, jakby chciał nasycić się jej widokiem, i palił ją oczyma. Wzrok jego ześlizgiwał się z jej twarzy na szyję i obnażone ramiona, pieścił jej śliczne kształty, lubował się nią, ogarniał ją, pochłaniał, lecz obok żądz świeciło w nim szczęście i rozmiłowanie, i zachwyt bez granic.

— Wiedziałem, że cię zobaczę w domu cezara — mówił dalej — a jednak gdyś mnie ujrzał, całą duszą moją wstrząsnęła taka radość, jakby mnie całkiem niespodziane szczęście spotkało.

Ligia oprzytomniawszy i czując, że w tym tłumie i w tym domu jest on jedyną bliską jej istotą, poczęła mówić z nim i wypytywać go o wszystko, co było dla niej niezrozumiałe i co przejmowało ją strachem. Skąd wiedział, że ją znajdzie w domu cezara, i dlaczego ona

tu jest? Dlaczego cesarz odebrał ją Pomponii? Ona się tu boi i chce do niej powrócić. Umarłaby z tęsknoty i niepokoju, gdyby nie nadzieja, że Petroniusz i on wstawią się za nią do cesarza.

Winicjusz tłumaczył jej, iż o jej porwaniu dowiedział się od samego Aulusa. Dlaczego ona tu jest, nie wie. Cesarz nikomu nie zdaje sprawy ze swoich rozporządzeń i rozkazów. Jednakże niechaj się nie boi. Oto on, Winicjusz, jest przy niej i pozostanie przy niej. Wolałby stracić oczy niż jej nie widzieć, wolałby stracić życie niż ją opuścić. Ona jest jego duszą, więc będzie jej strzegł jak własnej duszy. Zbuduje jej u siebie w domu ołtarz jak swemu bóstwu, na którym będzie ofiarowywał mirrę i aloes, a wiosną sasanki i kwiat jabłoni... A skoro się boi domu cesarza, więc jej przyrzeka, że w domu tym nie pozostanie.

A jakkolwiek mówił wykrętnie i chwilami zmyślał, w głosie jego czuć było prawdę, ponieważ uczucia jego były prawdziwe. Ogarniała go także szczerza litość i słowa jej wnikały mu do duszy tak, że gdy zaczęła dziękować i zapewniać go, że Pomponia pokocha go za jego dobroć, a ona sama będzie mu całe życie wdzięczna, nie mógł opanować wzruszenia i zdawało mu się, że nigdy w życiu nie potrafi się oprzeć jej prośbie. Serce poczęło w nim topnieć. Piękność jej upajała jego zmysły i pragnął jej, lecz zarazem czuł, że jest mu bardzo droga i że naprawdę mógłby ją wielbić jak bóstwo; czuł również niepohamowaną potrzebę mówienia o jej piękności i o swym dla niej uwielbieniu, że zaś gwar przy uczcie wzmagał się, więc przysunawszy się bliżej, począł jej szeptać wyrazy dobre, słodkie, płynące z głębi duszy, dźwięczne jak muzyka, a upajające jak wino.

I upajał ją. Wśród tych obcych, którzy ją otaczali, wydawał jej się coraz bliższym, coraz miłszym i zupełnie pewnym, i całą duszą oddanym. Uspokoił ją, obiecał wyrwać z domu cesarza, obiecał, że jej nie opuści i że będzie jej służył. Prócz tego przedtem u Aulusów rozmawiał z nią tylko ogólnie o miłości i o szczęściu, jakie ona dać może, teraz zaś mówił już wprost, że ją kocha, że mu jest najmilszą i najdroższą. Ligia po raz pierwszy słyszała takie słowa z męskich ust i w miarę jak słuchała, zdawało się jej, że coś budzi się w niej jak ze snu, że ogarnia ją jakieś szczęście, w którym niezmierna radość miesza się z niezmiernym niepokojem. Policzki jej poczęły pałać, serce bić, usta rozchyliły się jakby z podziwu. Brał ją strach, że takich rzeczy słucha, a nie chciałaby za nic w świecie uronić jednego słowa. Chwilami spuszczała oczy, to znów podnosiła na Winicjusza wzrok świetlisty, bojaźliwy i zarazem pytający, jakby pragnęła mu powiedzieć: „Mów dalej!” Gwar, muzyka, woń kwiatów i woń arabskich kadzideł poczęły ją znów odurzać. W Rzymie było zwyczajem spoczywać przy ucztach, lecz w domu Ligia zajmowała miejsce między Pomponią i małym Aulusem, teraz zaś spoczywał obok niej Winicjusz, młody, ogromny, rozkochany, pałający, ona zaś czując żar, który od niego bił, doznawała zarazem wstydu i rozkoszy. Ogarniała ją jakaś słodka niemoc, jakaś omdłość i zapomnienie, jakby ją morzył sen.

Lecz bliskość jej poczęła działać i na niego. Twarz mu zbladła. Nozdrza rozdęły mu się jak u wschodniego konia. Widać i jego serce biło pod szkarlatną tuniką niezwykle tętnem, bo oddech jego stał się krótki, a wyrazy rwały mu się w ustach. I on po raz pierwszy był tak tuż przy niej. Myśli poczęły mu się mącić; w żyłach czuł płomień, który próżno chciał ugasić winem. Nie wino jeszcze, ale jej cudna twarz, jej nagie ręce, jej dziewczęca pierś, falująca pod złotą tuniką, i jej postać, ukryta w białych fałdach peplum, upajały go coraz więcej. Wreszcie objął jej rękę powyżej kostki, jak to raz już uczynił w domu Aulusów, i ciągnąc ją ku sobie, począł szeptać drżącymi wargami:

— Ja ciebie kocham, Kallino... boska moja!...

— Marku, puść mnie — rzekła Ligia.

On zaś mówił dalej z oczyma zaszły mi mgłą:

— Boska moja! Kochaj mnie...

Lecz w tej chwili ozwał się głos Akte, która spoczywała z drugiej strony Ligii:

— Cesarz patrzy na was.

Winicjusza porwał nagły gniew i na cesarza, i na Akte. Oto słowa jej rozproszyły czar upojenia. Młodemu człowiekowi nawet przyjazny głos wydałby się w takiej chwili natrętnym, sądził zaś, że Akte pragnie umyślnie przeszkodzić jego rozmowie z Ligią.

Więc podniósłszy głowę i spojrzawszy na młodą wyzwolenicę poprzez ramiona Ligii, rzekł ze złością:

Opieka

Miłość, Pożądanie

Wino

— Minął czas, Akte, gdyś na ucztach spoczywała obok cezara, i mówią, że ci grozi ślepotą, więc jakże możesz go dojrzeć?

A ona odpowiedziała jakby ze smutkiem:

— Widzę go jednak... On także ma krótki wzrok i patrzy na was przez szmaragd.

Wszystko, co czynił Nero, wzbudzało czujność nawet w jego najbliższych, więc Winicjusz zaniepokoił się, ochłonął — i zaczął spoglądać nieznacznie w stronę cezara. Ligia, która na początku uczyty widziała go ze zmieszania jak przez mgłę, a potem, pochłonięta przez obecność i rozmowę Winicjusza, nie patrzyła nań wcale, teraz zwróciła także ku niemu zarazem ciekawe i przestraszone oczy.

Akte mówiła prawdę. Cezar pochylony nad stołem i zmrużywszy jedno oko, a trzymając palcami przy drugim okrągły, wypolerowany szmaragd, którym stale się posługiwał, patrzył na nich. Na chwilę wzrok jego spotkał się z oczyma Ligii i serce dziewczyny ścisnęło się przerażeniem. Gdy, dzieckiem jeszcze, bywała w wiejskiej sycylijskiej posiadłości Aulusów, stara niewolnica egipska opowiadała jej o smokach zamieszkujących czeluści gór, i otóż teraz wydało jej się, że nagle spojrzano na nią zielonawe oko takiego smoka. Dłonią chwyciła rękę Winicjusza, jak dziecko, które się boi, a do głowy poczęły jej się cisnąć bezładne i szybkie wrażenia. Więc to był on? Ten straszny i wszechmocny? Nie widziała go dotąd nigdy, a myślała, że wygląda inaczej. Wyobrażała sobie jakieś okropne oblicze ze skamieniałą w rysach złością, tymczasem ujrzała wielką, osadzoną na grubym karku głowę, straszną wprawdzie, ale niemal śmieszna, albowiem podobną z daleka do głowy dziecka. Tunika ametystowej barwy, zabronionej zwykłym śmiertelnikom, rzuciła sinawy odbłask na jego szeroką krótką twarz. Włosy miał ciemne, utrefione modą zaprowadzoną przez Othona, w cztery rzędy pukli. Brody nie nosił, gdyż przed niedawnym czasem poświęcił ją Jowiszowi, za co cały Rzym składał mu dziękczynienie, jakkolwiek po cichu szeptano sobie, iż poświęcił ją dlatego, że jak wszyscy z jego rodziny zarastał na czerwono. W jego silnie występującym nad brwiami czole było jednak coś olimpijskiego. W ściągniętych brwiach znać było świadomość wszechmocy; lecz pod tym czołem półboga mieściła się twarz małpy, pijaka i komedianta, próżna, pełna zmiennych żądz, zalana mimo młodego wieku tłuszczem, a jednak chorobliwa i plugawa. Ligii wydał się wrogim, lecz przede wszystkim ohydny.

Po chwili położył szmaragd i przestał patrzeć na nią. Wówczas ujrzała jego wypukłe, niebieskie oczy, mrużące się pod nadmiarem światła, szkliste, bez myśli, podobne do oczu umarłych.

On zaś zwróciwszy się do Petroniusza rzekł:

— Czy to jest owa zakładniczka, w której się kocha Winicjusz?

— To ona — rzekł Petroniusz.

— Jak się nazywa jej naród?

— Ligowie.

— Winicjusz uważa ją za piękną?

— Przybierz w niewieście peplum spróchniały pień oliwny, a Winicjusz uzna go za piękny. Ale na twoim obliczu, o znawco niezrównany, czytam już wyrok na nią! Nie potrzebujesz go ogłaszać! Tak jest! Za sucha! Chuderława, istna makówka na cienkiej łodydze, a ty, boski esteto, cenisz w kobiecie łodygę, i po trzykroć, po czterokroć masz słusność! Sama twarz nic nie znaczy. Jam dużo skorzystał przy tobie, ale tak pewnego rzutu oka nie mam jeszcze... I gotówem oto się założyć z Tuliuszem Senecjonem o jego kochankę, że jakkolwiek przy uczcie, gdy wszyscy leżą, trudno o całej postaci wyrokować, ty jużś sobie powiedział: „Za wąska w biodrach.”

— Za wąska w biodrach — odrzekł przymykając oczy Nero.

Na ustach Petroniusza pojawił się ledwo dostrzegalny uśmiech, zaś Tuliusz Senecjo, który był zajęty aż do tej chwili rozmową z Westynusem, a raczej przedrzwianiem snów, w które Westynus wierzył, zwrócił się do Petroniusza i chociaż nie miał najmniejszego pojęcia, o co chodzi, rzekł:

— Mylisz się! Ja trzymam z cezarem.

— Dobrze — odparł Petroniusz. — Dowodziłem właśnie, że masz szczyptę rozumu, cesarz zaś twierdzi, iż jesteś osłem bez domieszki.

Oko, Wzrok

Plotka

Oko

— Habet!¹⁷⁶ — rzekł Nero śmiejąc się i zwracając w dół wielki palec ręki, jak to czyniło się w cyrkach na znak, że gladiator otrzymał cios i ma być dobity.

A Westynus sądząc, że mowa ciągle o snach, zawołał:

— A ja wierzę w sny i Seneka mówił mi kiedyś, że wierzy także.

— Ostatniej nocy śniło mi się, że została westalką — rzekła przechylając się przez stół Kalwia Kryspinilla.

Na to Nero począł bić w dłonie, inni poszli za jego przykładem i przez chwilę naokół rozlegały się oklaski, albowiem Kryspinilla, kilkakrotna rozwódka, znana była ze swej bajecznej rozpusty w całym Rzymie.

Lecz ona nie zmieszawszy się bynajmniej rzekła:

— I cóż! Wszystkie one stare i brzydkie. Jedna Rubria do ludzi podobna, a tak byłoby nas dwie, chociaż i Rubria dostaje latem piegów.

— Pozwól jednak, przeczysta Kalwio — rzekł Petroniusz — iż westalką mogłaś zostać chyba przez sen.

— A gdyby cesarz kazał?

— Uwierzyłbym, że sprawdzają się sny nawet najdziwniejsze.

— Bo się sprawdzają — rzekł Westynus. — Rozumiem ludzi, którzy nie wierzą w bogów, ale jak można nie wierzyć w sny?

— A wróżby? — spytał Nero. — Wróżono mi niegdyś, że Rzym przestanie istnieć, a ja będę panował nad całym Wschodem.

— Wróżby i sny to się ze sobą łączy — mówił Westynus. — Raz jeden prokonsul, wielki niedowiarek, posłał do świątyni Mopsusa niewolnika z opieczętowanym listem, którego nie pozwolił otwierać, by sprawdzić, czy bóg potrafi odpowiedzieć na pytanie w liście zawarte. Niewolnik przespał noc w świątyni, by mieć sen wróżebny, po czym wrócił i rzekł tak: „Śnił mi się młodzian, jasny jak słońce, który rzekł mi jeden tylko wyraz: »czarnego«.” Prokonsul usłyszawszy to zbłądł i zwracając się do swych gości, równych mu niedowiarków, powiedział: „Czy wiecie, co było w liście?”

Tu Westynus przerwał i podniósłszy czaszę z winem począł pić.

— Co było w liście? — spytał Senecjo.

— W liście było pytanie: „Jakiego byka mam ofiarować: białego czy czarnego?”

Lecz zajęcie wzbudzone opowiadaniem przerwał Witeliusz, który, przyszedłszy już podпиты na ucztę, wybuchnął nagle, bez żadnego powodu, bezmyślnym śmiechem.

— Z czego ta beczka łoju śmieje się? — spytał Nero.

— Śmiech odróżnia ludzi od zwierząt — rzekł Petroniusz — a on nie ma innego dowodu, że nie jest wieprzem.

Witeliusz zaś urwał wpół śmiechu i cmokając świecącymi od sosów i tłuszczów wargami, począł spoglądać na obecnych z takim zdumieniem, jakby ich nigdy przedtem nie widział.

Następnie podniósł swą podobną do poduszki dłoń i rzekł ochrypłym głosem:

— Spadł mi z palca rycerski pierścień po ojcu.

— Który był szewcem — dodał Nero.

Lecz Witeliusz wybuchnął znowu niespodzianym śmiechem i począł szukać pierścienia w peplum Kalwii Kryspinilli.

Na to Watyniusz jął udawać okrzyki przestraszonej kobiety, Nigidia zaś, przyjaciółka Kalwii, młoda wdowa z twarzą dziecka, a oczyma nierządnicy, rzekła w głos:

— Szuka, czego nie zgubił.

— I co mu się na nic nie przyda, choćby znalazł — dokończył poeta Lukan.

Uczta stała się weselszą. Tłumy niewolników roznosiły coraz nowe dania; z wielkich waz, napełnionych śniegiem i okręconych bluszczem, wydobywano co chwila mniejsze kratery¹⁷⁷ z licznymi gatunkami win. Wszyscy pili obficie. Z pułapu na stół i na biesiadników spadały raz wraz róże.

Petroniusz począł jednak prosić Nerona, by nim goście się popiją, uszlachetnił ucztę swym śpiewem. Chór głosów poparł jego słowa, ale Nero począł się wzbraniać. Nie o samą odwagę chodzi, chociaż brak mu jej zawsze... Bogowie wiedzą, ile go kosztują wszelkie

¹⁷⁶*habet* (łac.) — ma; tu: trafił.

¹⁷⁷*krater* — tu: naczynie do mieszania wody z winem.

popisy... Nie uchyla się wprawdzie od nich, boć trzeba coś uczynić dla sztuki, i zresztą, jeśli Apollo obdarzył go pewnym głosem, to darów bożych nie godzi się marnować. Rozumie nawet, że jest to jego obowiązkiem względem państwa. Ale dziś jest naprawdę zachrypnięty. W nocy położył sobie ołowiane ciężarki na piersiach, ale i to nie pomogło... Myśli nawet jechać do Ancjum, by odetchnąć morskim powietrzem.

Lecz Lukan począł go zaklinać w imię sztuki i ludzkości. Wszyscy wiedzą, że boski poeta i śpiewak ułożył nowy hymn do Wenus, wobec którego Lukrecjuszowy jest skomleniem rocznego wilczęcia. Niechże ta uczta będzie prawdziwą ucztą. Władca tak dobry nie powinien zadawać takich mąk swym poddanym: „Nie bądź okrutnikiem, cesarze!”

— Nie bądź okrutnikiem! — powtórzyli wszyscy siedzący bliżej.

Nero rozłożył ręce na znak, że musi ustąpić. Wówczas wszystkie twarze ubrały się w wyraz wdzięczności, a wszystkie oczy zwróciły się ku niemu. Lecz on kazał jeszcze przedtem oznajmić Poppei, że będzie śpiewał, obecnym zaś oświadczył, że nie przyszła ona na ucztę, bo nie czuła się zdrową, ponieważ jednak żadne lekarstwo nie sprawia jej takiej ulgi jak jego śpiew, przeto żał by mu było pozbawić ją sposobności.

Jakoż Poppea nadeszła niebawem. Władza ona dotąd Neronem jak poddanym, wiedziała jednak, że gdy chodziło o jego miłość własną jako śpiewaka, woźnicy lub poety, niebezpiecznie byłoby ją zadrażnić. Weszła więc, piękna jak bóstwo, przybrana równie jak Nero w ametystowej barwy szatę i w naszyjnik z olbrzymich pereł, złupiony niegdyś na Masynissie, złotowłosa, słodka i jakkolwiek po dwóch mężach rozwódka, z twarzą i wejrzeniem dziewczycy.

Witano ją okrzykami i mianem „boskiej Augusty”. Ligia nigdy w życiu nie widziała nic równie pięknego, i oczom własnym nie chciało jej się wierzyć, albowiem wiadomo jej było, że Poppea Sabina jest jedną z najniegodziwszych w świecie kobiet. Wiedziała od Pomponii, że ona doprowadziła cezara do zamordowania matki i żony, znała ją z opowieści Aulusowych gości i służby; słyszała, że jej to posągi obalano po nocach w mieście; słyszała o napisach, których sprawców skazywano na najcięższe kary, a które jednak zjawiały się każdego rana na murach miasta. Tymczasem teraz na widok tej osławionej Poppei, uważanej przez wyznawców Chrystusa za wcielenie zła i zbrodni, wydało jej się, że tak mogli wyglądać aniołowie lub jakieś duchy niebiańskie. Po prostu nie umiała od niej oderwać oczu, a z ust mimo woli wyrwało się jej pytanie:

— Ach, Marku, czy to być może?...

On zaś, podniecony winem i jakby zniecierpliwiony, że tyle rzeczy rozpraszało jej uwagę i odrywało ją od niego i jego słów, mówił:

— Tak, ona piękna, aleś ty stokroć piękniejsza. Ty się nie znasz, inaczej zakochałabyś się w sobie jak Narcyz... Ona się kąpie w mleku oślic, a ciebie chyba Wenus wykąpała we własnym. Ty się nie znasz, ocelle mi!¹⁷⁸ Nie patrz na nią. Zwróć oczy ku mnie, ocelle mi!... Dotknij ustami tej kruży¹⁷⁹ wina, a potem ja oprę na tym samym miejscu moje...

I przysuwał się coraz bliżej, a ona poczęła się cofać ku Akte. Ale w tej chwili nakazano ciszę, albowiem cesarz powstał. Śpiewak Diodor podał mu lutnię z rodzaju zwanych delta, drugi, Terpnos, który miał mu towarzyszyć w graniu, zbliżył się z instrumentem zwanym nablium, Nero zaś, oparłszy delfę o stół, wzniosł oczy w górę i przez chwilę w triclinium zapanowała cisza przerywana tylko szmerem, jaki wydawały spadające wciąż z pułapu róże.

Po czym ją śpiewać, a raczej mówić śpiewnie i rytmicznie, przy odgłosie dwóch lutni, swój hymn do Wenus. Ani głos, lubo nieco przyćmiony, ani wiersz nie były złe, tak że biedną Ligię znowu opanowały wyrzuty sumienia, albowiem hymn, jakkolwiek sławiący nieczystą pogańską Wenus, wydał się jej aż nadto piękny, a i sam cesarz, ze swoim wieńcem laurowym na czole i wzniesionymi oczyma, wspanialszym, daleko mniej strasznym i mniej ohydny niż na początku uczty.

Lecz biesiadnicy ozwali się grzotem oklasów. Wołania: „O, głosie niebiański!”, rozległy się naokół; niektóre z kobiet, podniósłszy dłonie w górę, pozostały tak na znak zachwyty nawet po skończeniu śpiewu, inne obcierały załzawione oczy; w całej sali zawrzało jak w ulu. Poppea, schyliwszy swą złotowłosą główkę, podniosła do ust rękę Nerona i trzymała ją długo w milczeniu, młody zaś Pitagoras, Grek precudnej urody, ten sam,

Kobieta

Zbrodnia, Zło

Muzyka, Poeta

¹⁷⁸ *ocelle mi* (łac.) — oczko moje, zwrot pieszczotliwy.

¹⁷⁹ *kruża* — rodzaj dzbanki z szyjką i uchwytem.

z którym później na wpół już obłąkany Nero kazał sobie dać ślub flaminom¹⁸⁰ z zachowaniem wszelkich obrzędów, ukląkł teraz u jego nóg.

Lecz Nero patrzył pilnie na Petroniusza, którego pochwały przede wszystkim były mu zawsze pożądane, ów zaś rzekł:

— Jeśli chodzi o muzykę, Orfeusz musi być w tej chwili tak żółty z zazdrości, jak tu obecny Lukan, a co do wierszy, żałuję, że nie są gorsze, bo może bym znalazł wówczas odpowiednie na ich pochwałę słowa.

Zazdrość

Lecz Lukan nie wziął mu za złe wzmianki o zazdrości, owszem, spojrzał na niego z wdzięcznością i udając zły humor począł mruczeć:

— Przekłęte Fatum, które kazało mi żyć współcześnie z takim poetą. Miałby człek miejsce w pamięci ludzkiej i na Parnasie, a tak zgaśnie jak kaganek przy słońcu.

Próżność

Petroniusz jednak, który miał pamięć zadziwiającą, począł powtarzać ustępy z hymnu, cytować pojedyncze wiersze, podnosić i rozbierać piękniejsze wyrażenia. Lukan, zapomniawszy niby o zazdrości wobec uroku poezji, dołączył do jego słów swoje zachwyty. Na twarzy Nerona odbiła się rozkosz i bezdenne próżność, nie tylko granicząca z głupotą, lecz zupełnie jej równa. Sam podsuwał im wiersze, które uważał za najpiękniejsze, a wreszcie jął pocieszać Lukana i mówić mu, by nie tracił odwagi, bo jakkolwiek czym się kto urodzi, tym jest, jednakże cześć, jaką ludzie oddają Jowiszowi, nie wyłącza czci innych bogów.

Po czym wstał, by odprowadzić Poppeę, która będąc istotnie niezdrową pragnęła odejść. Wszelako biesiadnikom, którzy pozostali, rozkazał zająć znów miejsca i zapowiedział, że wróci. Jakoż wrócił po chwili, by odurzać się dymem kadzideł i patrzeć na dalsze widowiska, jakie on sam, Petroniusz lub Tygellinus przygotowali na ucztę.

Taniec

Czytano znów wiersze lub słuchano dialogów, w których dziwactwo zastępowało dowcip. Za czym słynny mima¹⁸¹, Parys, przedstawiał przygody Iony, córki Inacha. Gościom, a zwłaszcza Ligii, nieprzywykłej do podobnych widowisk, wydało się, że widzą cuda i czary. Parys ruchami rąk i ciała umiał wyrażać rzeczy na pozór do wyrażenia w tańcu niemożliwe. Dłonie jego zamąciły powietrze, tworząc chmurę świetlistą, żywą, pełną drgań, lubieżną, otaczającą na wpół omdlały dziewiczy kształt, wstrząsany spazmem rozkoszy. Był to obraz, nie taniec, obraz jasny, odsłaniający tajnie miłości, czarowny i bezwstydnny, a gdy po jego ukończeniu weszli korybanci¹⁸² i rozpoczęli z syryjskimi dziewczętami, przy odgłosie cytr, fletni, cymbałów i bębenków, taniec bachiczny¹⁸³, pełen dzikich wrzasków i dzikszej jeszcze rozpusty, Ligii wydało się, że spali ją żywy ogień, że piorun powinien uderzyć w ten dom lub pułap zapaść się na głowy biesiadników.

Lecz ze złotego niewodu¹⁸⁴ upiętego pod pułapem padały tylko róże, a natomiast na wpół pijany już Winicjusz mówił jej:

Miłość

— Widziałem cię w domu Aulusów przy fontannie i pokochałem cię. Był świt i myślałaś, że nikt nie patrzy, a jam cię widział... I widzę cię taką dotąd, chociaż kryje mi cię to peplum. Zrzuć peplum jak Kryspinilla. Widzisz! Bogowie i ludzie szukają miłości. Nie ma prócz niej nic w świecie! Oprzyj mi głowę na piersiach i zmruż oczy.

Otchłań

A jej tętna były ciężko w skroniach i rękach. Ogarniało ją wrażenie, że leci w jakąś przepaść, a ten Winicjusz, który przedtem wydawał jej się tak bliskim i pewnym, zamiast ratować, ciągnie ją do niej. I uczuła do niego żal. Poczęła się znów bać i tej ucztę, i jego, i siebie samej. Jakiś głos, podobny do głosu Pomponii, wołał jeszcze w jej duszy: „Ligio, ratuj się!”, ale coś mówiło jej także, że już za późno i że kogo obwiał podobny płomień, kto to wszystko, co działo się na tej uczcie, widział, w kim serce tak biło, jak biło w niej, gdy słuchała słów Winicjusza, i kogo przejmował taki dreszcz, jaki przejmował ją, gdy on przybliżał się do niej, ten jest już zgubiony bez ratunku. Czyniło jej się słabo. Chwilami zdawało jej się, że zemdleje, a potem stanie się coś strasznego. Wiedziała, że pod groźbą gniewu cezara nie wolno nikomu wstać, póki nie wstanie cesarz, ale choćby i tak nie było, nie miałyby już na to sił.

¹⁸⁰flamin (z gr.) — kapłan.

¹⁸¹mima (z gr.) — mim, aktor występujący w mimie czyli skieczu, farsie, komicznej scenie.

¹⁸²korybant — kapłan Kybele, frygijskiej bogini płodności; w czasie jej świąt korybanci uczestniczyli w tańcach i pochodach przy hałaśliwej muzyce.

¹⁸³bachiczny — hulańczy, rozwiązły; por. Bachus, bóg wina.

¹⁸⁴niewód — sieć.

Tymczasem do końca uczty było daleko. Niewolnicy przynosili jeszcze nowe dania i ustawicznie napełniali kruże winem, a przed stołem, ustawionym w otwartą z jednej strony kłamrę, zjawili się dwaj atleci, by dać gościom widok zapasów.

I wnet poczęli się zmagać. Potężne, świecące od oliwy ciała utworzyły jedną bryłę, kości ich chrzęściały w żelaznych ramionach, z zaciśniętych szczęk wydobywał się zgrzyt złowrogi. Chwilami słychać było szybkie, głucho uderzenia ich stóp o przytrząśniętą szafranem podłogę, to znów stawali nieruchomie, cichli i widzom wydawało się, że mają przed sobą grupę wykutą z kamienia. Oczy Rzymian z lubością śledziły grę straszliwie napiętych grzbietów, łyd i ramion. Lecz walka nie trwała zbyt długo, albowiem Kroto, mistrz i przełożony szkoły gladiatorów, niepróżno uchodził za najsilniejszego w państwie człowieka. Przeciwnik jego począł oddychać coraz śpieszniej, potem rzeźzić, potem twarz mu posiniała, wreszcie wyrzucił krew ustami i zwiśł.

Grzmot okłasków powitał koniec walki, zaś Kroto, oparłszy stopy na plecach przeciwnika, skrzyżował olbrzymie ramiona na piersiach i toczył oczyma tryumfatora po sali.

Weszli następnie udawacze zwierząt i ich głosów, kuglarze i błazny, lecz mało na nich patrzono, gdyż wino ćmiło już oczy patrzących. Uczta zmieniała się stopniowo w pijacką i rozpustną orgię. Syryjskie dziewczęta, które poprzednio tańczyły taniec bachiczny, pomieszały się z gośćmi. Muzyka zmieniła się w bezładny i dziki hałas cytr, lutni, cymbałów armeńskich, sistr egipskich, trąb i rogów, gdy zaś niektórzy z biesiadników pragnęli rozmawiać, poczęto krzyczeć na muzykantów, by poszli precz. Powietrze przesyczone zapachem kwiatów, pełne woni olejków, którymi śliczne pacholeta przez czas uczty skrapiały stopy biesiadników, przesyczone szafranem i wyziewami ludzkimi stało się duszne; lampy paliły się mdłym płomieniem, poprzekrzywiała się wieńce na czołach, twarze pobiadły i pokryły się kroplami potu.

Witeliusz zwałił się pod stół. Nigidia, obnażywszy się do wpół ciała, wsparła swą pijaną, dziecinną głowę na piersi Lukana, a ów, równie pijany, począł zdmuchiwać złoty puder z jej włosów, podnosząc oczy z niezmierną uciechą ku górze. Westynus z uporem pijaka powtarzał po raz dziesiąty odpowiedź Mopsusa na zapieczętowany list prokonsula. Tuliusz zaś, który drwił z bogów, mówił przerywanym przez czkawkę, rozwlekłym głosem:

— Bo jeśli Sferos Ksenofanesa jest okrągły, to uważasz, takiego boga można toczyć nogą przed sobą jak beczkę.

Lecz Domicjusz Afer, stary złodziej i donosiciel, oburzył się tą rozmową i z oburzenia polał sobie falernem¹⁸⁵ całą tunikę. On zawsze wierzył w bogów. Ludzie mówią, że Rzym zginie, a są nawet tacy, którzy twierdzą, że już ginie. I pewno!... Ale jeśli to nastąpi, to dlatego, że młodzież nie ma wiary, a bez wiary nie może być cnoty. Zaniechano także dawnych surowych obyczajów i nikomu nie przychodzi do głowy, że epikurejczycy nie oprą się barbarzyńcom. A to darmo! Co do niego, żałuje, że dożył takich czasów i że w uciechach szukać musi obrony przed zmartwieniami, które inaczej rychło by sobie dały z nim rady.

To rzekłszy przygarnął ku sobie syryjską tancerkę i bezzębnymi ustami począł całować jej kark i plecy, co widząc konsul Memmiusz Regulus rozśmiał się i podniósłszy swą łysinę przybraną w wieniec na bakier, rzekł:

— Kto mówi, że Rzym ginie?... Głupstwo!... Ja, konsul, wiem najlepiej... Videant consules¹⁸⁶!... trzydzieści legii... strzeże naszej pax romana¹⁸⁷!...

Tu przyłożył pięści do skroni i począł krzyczeć na całą komnatę:

— Trzydzieści legii! — trzydzieści legii!... od Brytanii do granic Partów!

Lecz nagle zastanowił się i przyłożywszy palec do czoła, rzekł:

— A bodaj że nawet trzydzieści dwie...

I stoczył się pod stół, gdzie po chwili począł oddawać języki flamingów, pieczone rydze, mrożone grzyby, szarańcze na miodzie, ryby, mięsiwa i wszystko, co zjadł lub wypił.

Domicjusza nie uspokoiła jednak ilość legii strzegących rzymskiego pokoju: Nie, nie! Rzym musi zginąć, bo zginęła wiara w bogów i surowy obyczaj! Rzym musi zginąć, a szkoda, bo życie jednak jest dobre, cesarz łaskawy, wino dobre! Ach, co za szkoda!

¹⁸⁵ *falerno* (z łac.) — najlepsze wino starożytnej Italii.

¹⁸⁶ *videant consules* (łac.) — niech baczą konsulowie; początek senackiej formuły wzywającej konsulów do wprowadzenia stanu wyjątkowego.

¹⁸⁷ *pax romana* (łac.) — pokój rzymski; pokój narzucony podbitym ludom i utrzymywany zbrojnie.

Walka

Pijaństwo

I ukrywszy głowę w łopatki syryjskiej bachantki, rozplakał się.

Co tam to życie przyszło!... Achilles miał słuszność, że lepiej jest być parobkiem w podślonecznym świetle niż królować w kimeryjskich krainach. A i to pytanie, czy istnieją jacy bogowie, chociaż niewiara gubi młodzież...

Lukan tymczasem rozdmuchał wszystek złoty puder z włosów Nigidii, która, spiwszy się, usnęła. Następnie zdjął zwoje bluszczów ze stojącej przed nim wazy i obwinął w nie śpiącą, a po dokonaniu dzieła jął patrzeć na obecnych wzrokiem rozradowanym i pytającym.

Po czym ustroił i siebie w bluszcz, powtarzając tonem głębokiego przekonania:

— Wcale nie jestem człowiekiem, tylko faunem.

Petroniusz nie był pijany, ale Nero, który z początku pił ze względu na swój „niebieski” głos mało, pod koniec wychylał czasę po czaszy i upił się. Chciał nawet śpiewać dalej swe wiersze, tym razem greckie, ale ich zapomniał i przez omyłkę zaśpiewał piosenkę Anakreona. Wtórowali mu do niej Pitagoras, Diodor i Terpnos, ale ponieważ wszystkim nie szło, więc dali spokój. Nero natomiast począł się zachwycać, jako znawca i esteta, urodą Pitagorasa i z zachwyty całować go po rękach. Tak piękne ręce widział tylko niegdyś... u kogo?

I przyłożywszy dłoń do mokrego czoła począł sobie przypominać. Po chwili na twarzy jego odbił się strach:

— Aha! U matki! U Agrypiny!

I nagle opanowały go posępne widzenia.

— Mówią — rzekł — że ona nocami chodzi przy księżycu po morzu, koło Baiae i Bauli... Nic, tylko chodzi, chodzi, jakby czego szukała. A jak zbliży się do łódki, to popatrzy i odejdzie, ale rybak, na którego spojrzała, umiera.

— Niezły temat — rzekł Petroniusz.

Westynus zaś wyciągnąwszy szyję jak żuraw, szeptał tajemniczo:

— Nie wierzę w bogów, ale wierzę w duchy... oj!

Lecz Nero nie uważał na ich słowa i mówił dalej:

— Przecie odbyłem lemuralia¹⁸⁸. Nie chcę jej widzieć! To już piąty rok. Musiałem, musiałem ją skazać, bo nasłata na mnie mordercę, i gdybym jej nie był uprzedził, nie słyszelibyście dziś mego śpiewu.

— Dzięki, cesarze, w imieniu miasta i świata — zawołał Domicjusz Afer.

— Wina! I niech uderzą w tympany¹⁸⁹.

Hałas wszczął się na nowo. Lukan, cały w bluszczach, chcąc go przekrzyczeć wstał i począł wołać:

— Nie jestem człowiekiem, jeno faunem i mieszkam w lesie. E...cho...oooo!

Spіл się wreszcie cesarz, spili się mężczyźni i kobiety. Winicjusz nie mniej był pijany od innych, a w dodatku obok żądz budziła się w nim chęć do kłótni, co zdarzało mu się zawsze, ilekroć przebrał miarę. Jego czarniawa twarz stała się jeszcze bledszą i język płątał mu się już, gdy mówił głosem podniesionym i rozkazującym:

— Daj mi usta! Dziś, jutro, wszystko jedno!... Dość tego! Cezar wziął cię od Aulusów, by cię darować mnie, rozumiesz! Jutro o zmroku przyszlę po ciebie, rozumiesz!... Cezar mi cię obiecał, nim cię wziął... Musisz być moją! Daj mi usta! Nie chcę czekać jutra... daj prędko usta!

I objął ją, ale Akte poczęła jej bronić, a i ona sama broniła się ostatkiem sił, bo czuła, że ginie. Próżno jednak usiłowała obu rękami zdjąć z siebie jego bezwłose ramię; próżno głosem, w którym drgał żal i strach, błagała go, by nie był takim, jak jest, i by miał nad nią litość. Przesycony winem oddech oblewał ją coraz bliżej, a twarz jego znalazła się tuż koło jej twarzy. Nie był to już dawny, dobry i niemal drogi duszy Winicjusz, ale pijany, zły satyr, który napęlniał ją przerażeniem i wstrętem.

Siły jednak opuszczały ją coraz bardziej. Daremnie, przechyliwszy się, odwracała twarz, by uniknąć jego pocałunków. On podniósł się, chwycił ją w oba ramiona i przyciągnąwszy jej głowę ku piersiom, począł dysząc rozgniatać ustami jej zbladłe usta.

Pijaństwo

Pocałunek

Rozczarowanie

¹⁸⁸lemuralia (z łac.) — obrzędy prześlęgalne ku czci duchów zmarłych zwanych lemurami.

¹⁸⁹tympa (z gr.) — bęben, kocioł.

Lecz w tejże chwili jakaś straszna siła odwinęła jego ramiona z jej szyi z taką łatwością, jakby to były ramiona dziecka, jego zaś odsunęła na bok jak suchą gałązkę lub zwiędły liść. Co się stało? Winicjusz przetarł zdumione oczy i nagle ujrzał nad sobą olbrzymią postać Liga zwanego Ursusem, którego poznał w domu Aulusów.

Lig stał spokojny i tylko patrzył na Winicjusza błękitnymi oczyma tak dziwnie, iż młodemu człowiekowi krew ścięła się w żyłach, po czym wziął na ręce swą królową i krokiem równym, cichym wyszedł z triclinium.

Akte w tej chwili wyszła za nim.

Winicjusz siedział przez mgnienie oka jak skamieniały, po czym zerwał się i począł biec ku wyjściu:

— Ligio! Ligio!...

Lecz żądza, zdumienie, wściekłość i wino podcięły mu nogi. Zatoczył się raz i drugi, po czym chwycił za nagie ramiona jednej z bachantek i począł pytać mrugając oczyma:

— Co się stało?

A ona wzięwszy krużę z winem podała mu ją z uśmiechem w zamglonych oczach.

— Pij! — rzekła.

Winicjusz wypił i zwałił się z nóg.

Większa część gości leżała już pod stołem; inni chodzili chwiejnym krokiem po triclinium, inni spali na sofach stołowych, chrapiąc lub oddając przez sen zbytek wina, a na pijanych konsulów i senatorów, na pijanych rycerzy, poetów, filozofów, na pijane tancerki i patrycjuszki, na cały ten świat, wszechwładny jeszcze, ale już bezduszny, uwieńczony i rozpasany, ale już gasnący, ze złotego niewodu upiętego pod pułapem kapąły i kapąły wciąż róże.

Na dworze poczęło świtać.

ROZDZIAŁ ÓSMY

Ursusa nikt nie zatrzymał, nikt nie zapytał nawet, co czyni. Ci z gości, którzy nie leżeli pod stołem, nie pilnowali już swych miejsc, więc służba, widząc olbrzyma niosącego na rękę biesiadniczkę, sądziła, że to jakiś niewolnik wynosi pijaną swoją panią. Zresztą Akte szła z nimi i obecność jej usuwała wszelkie podejrzenia.

W ten sposób wyszli z triclinium do przyległej komnaty, a stamtąd na galerię wiodącą do mieszkania Akte.

Ligę opuściły siły tak dalece, że ciężła jak martwa na ramieniu Ursusa. Ale gdy oblało ją chłodne i czyste poranne powietrze, otworzyła oczy. Na świecie czyniło się coraz widniej. Po chwili, idąc kolumnadą, skręcili w boczny portyk wychodzący nie na dziedziniec, ale na pałacowe ogrody, w których wierzchołki pinii i cyprysów rumieniły się już od zorzy porannej. W tej części gmachu było pusto, a odgłosy muzyki i wrzaski biesiadne dochodziły ich coraz niewyraźniej. Ligii wydało się, że wyrwano ją z piekła i wyniesiono na jasny świat boży. Było jednak coś poza tym ohydny trójkąt. Było niebo, zorze, światło i cisza. Dziewczynę chwycił nagły płacz i tuląc się do ramienia olbrzyma, poczęła powtarzać ze łkaniem:

— Do domu, Ursusie, do domu, do Aulusów!

— Pójdziemy! — odrzekł Ursus.

Tymczasem jednak znaleźli się w małym atrium przynależnym do mieszkania Akte. Tam Ursus posadził Ligę na marmurowej ławce opodal fontanny. Akte zaś poczęła ją uspokajać i zachęcać do spoczynku upewniając, że chwilowo nic jej nie grozi, gdyż pijani biesiadnicy będą po uczcie spali do wieczora. Lecz Ligia przez długi czas nie chciała się uspokoić i przycisnąwszy rękoma skronie powtarzała tylko jak dziecko:

— Do domu, do Aulusów!...

Ursus był gotów. Przy bramach stoją wprawdzie pretorianie, ale on i tak przejdzie. Żołnierze nie zatrzymują wychodzących. Przed łukiem mrowi się od lektyk. Ludzie po-
czną wychodzić całymi kupami. Nikt ich nie zatrzyma. Wyjdą razem z tłumem i pój-
dą prosto do domu. Zresztą, co mu tam! Jak królowa każe, tak musi być. Po to on tu jest.

A Ligia powtarzała:

— Tak, Ursusie, wyjdziemy.

Rozpacz, Tęsknota

Sługa

Lecz Akte musiała mieć rozum za oboje. Wyjdą! Tak! Nikt ich nie zatrzyma. Ale z domu cezara uciekać nie wolno i kto to czyni, obraża jego majestat. Wyjdą, ale wieczorem centurion na czele żołnierzy przyniesie wyrok śmierci Aulusowi, Pomponii Grecynie, Ligię zaś zabierze na powrót do pałacu i wówczas już nie będzie dla niej ratunku. Jeśli Aulusowie przyjmą ją pod swój dach, śmierć czeka ich na pewno.

Ligii opadły ręce. Nie było rady. Musiała wybierać między zgubą Plaucjuszów a własną. Idąc na ucztę miała nadzieję, że Winicjusz i Petroniusz wyproszą ją od cezara i oddadzą Pomponii, teraz zaś wiedziała, że to oni właśnie namówili cezara, by ją odebrał Aulusom. Nie było rady. Cud chyba mógł ją wyrwać z tej przepaści. Cud i potęga Boża.

— Akte — rzekła z rozpaczą — czy słyszałaś, co mówił Winicjusz, że mu cesarz mnie darował i że dziś wieczór przyśle po mnie niewolników i zabierze mnie do swego domu?

— Słyszałam — rzekła Akte.

I rozłożywszy ręce umilkła. Rozpacz, z jaką mówiła Ligia, nie znajdowała w niej echa. Ona sama była przecie kochanką Nerona. Serce jej, jakkolwiek dobre, nie umiało dość odczuć sromoty takiego stosunku. Jako dawna niewolnica, nadto żyła się z prawem niewoli, a oprócz tego kochała dotąd Nerona. Gdyby chciał powrócić do niej, wyciągnęłaby do niego ręce jak do szczęścia. Rozumiejąc teraz jasno, że Ligia albo musi zostać kochanką młodego i pięknego Winicjusza, albo narazić siebie i Aulusów na zgubę, nie pojmowała po prostu, jak dziewczyna mogła się wahać.

— W domu cezara — rzekła po chwili — nie byłoby ci bezpieczniej niż w domu Winicjusza.

I nie przyszło jej na myśl, że jakkolwiek mówiła prawdę, słowa jej znaczyły: „Zgódź się z losem i zostań nałożnicą Winicjusza.” Lecz Ligii, która czuła jeszcze na ustach jego pełne zwierzęcej żądz i pałace jak węgiel pocałunki, krew napłynęła ze wstydu na samo wspomnienie o nich do twarzy.

— Nigdy! — zawołała z wybuchem. — Nie zostanę ani tu, ani u Winicjusza, nigdy!

Akte zadziwił ów wybuch.

— Zali — spytała — Winicjusz jest ci tak nienawistny?

Lecz Ligia nie mogła odpowiedzieć, gdyż porwał ją znów płacz. Akte przygarnęła ją do piersi i poczęła uspokajać. Ursus oddychał ciężko i zaciskał olbrzymie pięści, albowiem kochając z wiernością psa swą królową, nie mógł znieść widoku jej łez. W jego ligijskim, półdzikim sercu rodziła się chęć, by wrócić do sali, zdławić Winicjusza, a w razie potrzeby cezara, bał się jednak zaofiarować z tym swej pani, nie będąc pewnym, czy taki postępek, który zrazu wydał mu się nader prostym, byłby odpowiednim dla wyznawcy Ukrzyżowanego Baranka.

A Akte utuliwszy Ligię poczęła znów pytać:

— Zali on ci tak nienawistny?

— Nie — rzekła Ligia — nie wolno mi go nienawidzić, bo jestem chrześcijanką.

— Wiem, Ligio. Wiem także z listów Pawła z Tarsu, iż wam nie wolno ni się pohańbić, ni bać się więcej śmierci niż grzechu, ale powiedz mi, czy twoja nauka pozwala śmierć zadawać?

— Nie.

— Więc jakże możesz ściągać pomstę cezara na dom Aulusów?

Nastąpiła chwila milczenia. Przepaść bez dna otworzyła się przed Ligią na nowo.

Zaś młoda wyzwolenica mówiła dalej:

— Pytam, bo mi cię żal i żal dobrej Pomponii, i Aulusa, i ich dziecka. Ja dawno żyję w tym domu i wiem, czym grozi gniew cezara. Nie! Wy nie możecie stąd uciekać. Jedna ci droga zostaje: błagać Winicjusza, aby cię wrócił Pomponii.

Lecz Ligia obsunęła się na kolana, by błagać kogo innego. Ursus ukląkł po chwili także i oboje poczęli się modlić w domu cezara, przy rannej zorzy.

Akte po raz pierwszy widziała taką modlitwę i nie mogła oczu oderwać od Ligii, która zwrócona do niej profilem, ze wzniesioną głową i rękoma, patrzyła w niebo, jakby czekając stamtąd ratunku. Świt obrzucił światłem jej ciemne włosy i białe peplum, odbił się w żrenicach i cała w blasku, sama wyglądała jak światło. W jej pobladłej twarzy, w otwartych ustach, we wzniesionych rękach i oczach znać było jakieś nadziemskie uniesienie.

Rozpacz

Kobieta, Niewola

Modlitwa

Światło

I Akte zrozumiała teraz, dlaczego Ligia nie może zostać niczyją nałożnicą. Przed dawną kochanką Nerona uchylił się jakby róg zasłony kryjącej świat zgoła inny niż ów, do którego przywykła. Zdumiewała ją ta modlitwa w tym domu zbrodni i sromoty. Przed chwilą wydawało się jej, że nie ma dla Ligii ratunku, teraz zaś poczęła wierzyć, że może stać się coś nadzwyczajnego, że przyjdzie jakiś ratunek tak potężny, iż i sam cesarz oprzeć mu się nie zdoła, że z nieba zejdą jakieś skrzydlate wojska w pomoc dziewczynie albo że słońce podścicie pod nią promienie i pociągnie ją ku sobie. Słyszała już o wielu cudach między chrześcijanami i myślała teraz, że widocznie wszystko to prawda, skoro Ligia tak się modli.

Ligia zaś podniosła się wreszcie z twarzą rozjaśnioną nadzieją. Ursus podniósł się także i przykucnąwszy obok ławki, patrzył w swą panią czekając jej słów.

A jej oczy zaszyły mgłą i po chwili dwie wielkie łzy poczęły się toczyć z wolna po jej policzkach.

— Niech Bóg błogosławi Pomponii i Aulusowi — rzekła. — Nie wolno mi ściągać zguby na nich, więc nie zobaczę ich nigdy więcej.

Po czym zwróciwszy się do Ursusa poczęła mu mówić, iż on jeden zostaje jej teraz na świecie, że musi być teraz jej ojcem i opiekunem. Nie mogą szukać schronienia u Aulusów, albowiem ściągnęliby na nich gniew cesarza. Ale ona nie może pozostać także ni w domu cesarza, ni Winicjusza. Niechże więc Ursus ją weźmie, niech wyprowadzi z miasta, niech ukryje gdzieś, gdzie jej nie znajdzie ni Winicjusz, ni jego słudzy. Ona wszędzie pójdzie za nim, choćby za morza, choćby za góry, do barbarzyńców, gdzie nie słyszano rzymskiego imienia i gdzie władza cesarza nie sięga. Niech ją weźmie i ratuje, bo on jej jeden pozostał.

Ligia był gotów i na znak posłuszeństwa pochyliwszy się objął jej nogi. Lecz na twarzy Akte, która spodziewała się cudu, odbiło się rozczarowanie. Tyleż tylko sprawiła ta modlitwa? Uciec z domu cesarza jest to dopuścić się zbrodni obrazy majestatu, która musi być pomszczona, i gdyby nawet Ligia zdołała się ukryć, cesarz pomści się na Aulusach. Jeśli chce uciekać, niech ucieka z domu Winicjusza. Wówczas cesarz, który nie lubi zajmować się cudzymi sprawami, może nawet nie zechce pomagać Winicjuszowi w pościgu, a w każdym razie nie będzie zbrodni obrażonego majestatu.

Lecz Ligia tak właśnie myślała. Aulusowie nie będą nawet wiedzieli, gdzie ona jest, nawet Pomponia. Ucieknie jednak nie z domu Winicjusza, tylko z drogi. On oświadczył jej po pijanemu, iż wieczorem przyśle po nią swych niewolników. Mówił pewno prawdę, której nie byłby wyznał, gdyby był trzeźwym. Widocznie on sam lub może obaj z Petroniuszem widzieli przed ucztą cesarza i wymogli na nim obietnicę, że ją nazajutrz wieczorem wyda. A jeśliby dziś zapomnieli, to przyślą po nią jutro. Ale Ursus ją uratuje. Przyjdzie, wyniesie ją z lektyki, jak wyniósł z triclinium, i pójdą w świat. Ursusowi nie potrafi się oprzeć nikt. Jemu nie oparłby się nawet ów straszny zapaśnik, który wczoraj zmagął się w triclinium. Ale że Winicjusz może przysłać bardzo dużo niewolników, więc Ursus pójdzie zaraz do biskupa Linusa o radę i pomoc. Biskup ulituje się nad nią, nie zostawi jej w rękach Winicjusza i każe chrześcijanom iść z Ursusem na jej ratunek. Odbiją ją i uprowadzą, a potem Ursus potrafi ją wywieść z miasta i ukryć gdzieś przed mocą rzymską.

I twarz jej poczęła się powlekać rumieńcem i śmiać. Otucha wstąpiła w nią na nowo, tak jakby nadzieja ratunku zmieniła się już w rzeczywistość. Nagle rzuciła się na szyję Akte i przyłożywszy swe śliczne usta do jej policzka, poczęła szeptać:

— Ty nas nie zdradzisz, Akte, nieprawda?

— Na cień matki mojej — odpowiedziała wyzwolenica — nie zdradzę was i proszę tylko swego Boga, by Ursus potrafił cię odebrać.

Ale niebieskie, dziecinne oczy olbrzyma świeciły szczęściem. Oto nie potrafił nic wymyśleć, choć łamał swą biedną głowę, ale taką rzecz to on potrafi. I czy w dzień, czy w nocy, wszystko mu jedno!... Pójdzie do biskupa, bo biskup w niebie czyta, co trzeba, a czego nie trzeba. Ale chrześcijan to by i tak potrafił zebrać. Małoż to on ma znajomych i niewolników, i gladiatorów, i wolnych ludzi, i na Suburze, i za mostami. Zebrałby ich tysiąc i dwa. I odbije swoją panią, a wyprowadzić ją z miasta także potrafi, i pójść z nią potrafi. Pójdą choćby na koniec świata, choćby tam, skąd są, gdzie i nie słyszał nikt o Rzymie.

Przyjaźń

Tu począł wpatrywać się przed siebie, jakby chciał dojrzeć jakieś rzeczy przeszłe i nie-
zmiernie odległe, po czym jął mówić:

— Do boru? Hej, jaki bór, jaki bór!...

Lecz po chwili otrząsnął się z widzeń.

Ot, pójdzie zaraz do biskupa, a wieczorem będzie już w jakie sto głów czatował na
lektykę. I niechby ją prowadzili nie tylko niewolnicy, ale nawet pretorianie¹⁹⁰! Już tam
lepiej nikomu nie podsuwać się pod jego pięści, choćby w żelaznej zbroi... Bo czy to żelazo
takie mocne! Jak godnie stuknąć w żelazo, to i głowa pod nim nie wytrzyma.

Lecz Ligia z wielką, a zarazem dziecinną powagą podniosła palec w górę:

— Ursusie! „Nie zabijaj!” — rzekła.

Lig założył swą podobną do maczugi rękę na tył głowy i począł mrucząc pocierać
kark z wielkim zakłopotaniem. On przecie musi ją odebrać... „swoje światło”... Sama
powiedziała, że teraz jego kolej... Będzie się starał, ile będzie mógł. Ale jakby się zdarzyło
niechcący?... Przecie musi ją odebrać! No, jakby się zdarzyło, to już on tak będzie poku-
tował, tak Baranka Niewinnego przepraszał, że Baranek Ukrzyżowany zlituje się nad nim
biednym... On by przecie Baranka nie chciał obrazić, tylko że ręce ma takie ciężkie...

I wielkie rozczulenie odmalowało się na jego twarzy, lecz pragnąc je ukryć pokłonił
się i rzekł:

— To ja idę do świętego biskupa.

Akte zaś objawszy szyję Ligii poczęła płakać...

Raz jeszcze rozumiała, że jest jakiś świat, w którym nawet w cierpieniu więcej jest
szczęścia niż we wszystkich zbytkach i rozkoszach domu cezara; raz jeszcze uchyliły się
przed nią jakieś drzwi na światło, lecz zarazem uczuła, że niegodna jest przejść przez te
drzwi.

ROZDZIAŁ DZIEWIĄTY

Ligii żal było Pomponii Grecyny, którą kochała z całej duszy, i żal całego domu Aulu-
sów, jednakże rozpacz jej minęła. Czuła nawet pewną słodycz w myśli, że oto dla swej
Prawdy poświęca dostatek, wygodę i idzie na życie tułacz i nieznane. Może było w tym
trochę i dziecinnej ciekawości, jakim będzie to życie gdzieś w odległych krajach, wśród
barbarzyńców i dzikich zwierząt, było wszelako jeszcze więcej głębszej i ufnej wiary, że
postępując w ten sposób, czyni tak, jak nakazał Boski Mistrz, i że odtąd On sam bę-
dzie czuwał nad nią jak nad dzieckiem posłusznym i wiernym. A w takim razie cóż złego
mogło ją spotkać? Przyjdą-li jakie cierpienia, to ona je zniesie w Jego imię. Przyjdzie-li
śmierć niespodziana, to On ją zabierze, i kiedyś, gdy umrze Pomponia, będą razem przez
całą wieczność. Nieraz, jeszcze w domu Aulusów, trapiła swą dziecinną główkę, że ona,
chrześcijanka, nic nie może uczynić dla tego Ukrzyżowanego, o którym z takim rozczu-
leniem wspominał Ursus. Lecz teraz chwila nadeszła. Ligia czuła się prawie szczęśliwa
i poczęła mówić o swoim szczęściu Akte, która jednak nie mogła jej zrozumieć. Porzucić
wszystko, porzucić dom, dostatki, miasto, ogrody, świątynie, portyki, wszystko, co jest
piękne, porzucić kraj słoneczny i ludzi bliskich, i dlaczego? Dlatego, by skryć się przed
miłością młodego i pięknego rycerza?... W głowie Akte nie chciały się te rzeczy pomie-
ścić. Chwilami odczuwała, że jest w tym słuszność, że może być nawet jakieś ogromne,
tajemnicze szczęście, ale jasno nie umiała zdać sobie z tego sprawy, zwłaszcza że Ligię
czekało jeszcze przejście, które mogło się źle skończyć i w którym mogła stracić wprost
życie. Akte była bojaźliwą z natury i ze strachem myślała o tym, co ów wieczór może
przynieść. Lecz o obawach swych nie chciała mówić Ligii, że zaś tymczasem uczynił się
dzień jasny i słońce zajrzało do atrium, więc poczęła ją namawiać na spoczynek, potrzebny
po bezsennie spędzonej nocy. Ligia nie stawiała oporu i obie weszły do cubiculum, które
było obszerne i urządzone z przepychem, skutkiem dawnych stosunków Akte z cezarem.
Tam położyły się jedna obok drugiej, lecz Akte mimo zmęczenia nie mogła zasnąć. Od
dawna była smutna i nieszczęśliwa, lecz teraz począł ją chwytać jakiś niepokój, którego
nie doznawała nigdy przedtem. Dotychczas życie wydawało się jej tylko ciężkim i pozba-
wionym jutra, teraz wydało się jej nagle bezecnym.

W głowie jej powstawał coraz większy zamęt. Drzwi na światło poczęły się znów to

Prawda

Światło

¹⁹⁰pretor — wyższy urzędnik, członek gwardii cesarza, sprawujący władzę sądowniczą.

odchyłać, to zamykać. Ale w chwili, gdy się otwierały, światło owo olśniewało ją tak, że nie widziała nic wyraźnie. Raczej odgadywała tylko, że tkwi w tej jasności jakieś szczęście po prostu bez miary, wobec którego wszelkie inne jest tak dalece niczym, że gdyby na przykład cesarz oddał Poppeę a pokochał na nowo ją, Akte, to i to byłoby marnością. Naraz przyszła jej myśl, że ten cesarz, którego kochała i którego mimo woli uważała za jakiegoś półboga, jest czymś tak lichym jak i każdy niewolnik, a ów pałac z kolumnadami z numidyjskiego marmuru czymś nie lepszym od kupy kamieni. Lecz w końcu te poczucia, z których nie umiała sobie zdać sprawy, poczęły ją męczyć. Pragnęła zasnąć, lecz nurtowana przez niepokój nie mogła.

Na koniec, sądząc, że Ligia, nad którą zawisło tyle gróźb i niepewności, nie śpi także, zwróciła się ku niej, by rozmawiać o jej wieczornej ucieczce.

Lecz Ligia spała spokojnie. Do ciemnego cubiculum przez zasuniętą nie dość szczelnie zasłonę wpadało kilka jasnych promieni, w których kręcił się pył złoty. Przy ich świetle Akte spostrzegła jej delikatną twarz, wspartą na obnażonym ramieniu, zamknięte oczy i otwarte nieco usta. Oddychała równo, ale tak, jak oddycha się we śnie.

„Śpi, może spać! — pomyślała Akte. — To jeszcze dziecko.”

Wszelako po chwili przyszło jej do głowy, że to dziecko woli jednak uciekać niż zostać kochanką Winicjusza, woli nędzę niż hańbę, tułactwo niż wspaniały dom koło Karynów, niż stroje, klejnoty, niż uczyty, głosy lutni i cytr.

„Dlaczego?”

I poczęła patrzeć na Ligię, jakby chcąc znaleźć odpowiedź w jej uśpionej twarzy. Patrzyła na jej przeczyste czoło, na pogodny łuk brwi, na ciemne rzęsy, na rozchylone usta, na poruszaną spokojnym oddechem pierś dziewczęcą, po czym pomyślała znów:

„Jaka ona inna ode mnie!”

I Ligia wydała jej się cudem, jakimś boskim widzeniem, jakimś ukochaniem bogów, stokroć piękniejszym od wszystkich kwiatów w ogrodzie cesarza i od wszystkich rzeźb w jego pałacu. Lecz w sercu Greczynki nie było zazdrości. Owszem, na myśl o niebezpieczeństwach, jakie groziły dziewczynie, chwyciła ją wielka litość. Zbudziło się w niej jakieś uczucie matki; Ligia wydała się jej nie tylko piękną jak piękny sen, ale zarazem bardzo kochaną, i zbliżywszy usta do jej ciemnych włosów poczęła je całować.

A Ligia spała spokojnie jakby w domu, pod opieką Pomponii Grecyny. I spała dość długo. Południe przeszło już, gdy otworzyła swe błękitne oczy i poczęła spoglądać po cubiculum z wielkim zdziwieniem.

Widocznie dziwiło ją, że nie jest w domu, u Aulusów.

— To ty, Akte? — rzekła wreszcie, dojrawszy w mroku twarz Greczynki.

— Ja, Ligio.

— Czy to już wieczór?

— Nie, dziecko, ale południe już minęło.

— A Ursus nie wrócił?

— Ursus nie mówił, że wróci, tylko że wieczorem będzie czatował z chrześcijanami na lektykę.

— Prawda.

Po czym opuściły cubiculum i udały się do łaźni, gdzie Akte, wykąpawszy Ligię, zaprowadziła ją na śniadanie, a potem do ogrodów pałacowych, w których żadnego niebezpiecznego spotkania nie należało się obawiać, albowiem cesarz i jego przedniejsi dworzcy spali jeszcze. Ligia po raz pierwszy w życiu widziała te wspaniałe ogrody, pełne cyprysów, pinii¹⁹¹, dębów, oliwek i mirtów¹⁹², wśród których biegał cały lud posągów, błyszczały spokojne zwierciadła sadzawek, kwieciły się całe gaiki róż zraszanych pyłem fontann, gdzie wejścia do czarownych grot obrastał bluszcz lub winograd, gdzie na wodach pływały srebrne łabędzie, a wśród posągów i drzew chodziły przyswojone gazele z pustyń Afryki i barwne ptactwo sprowadzane ze wszystkich znanych krain świata.

Ogrody były puste; tu i ówdzie tylko pracowali z łopatami w ręku niewolnicy, śpiwając półgłosem pieśni; inni, którym dano chwilę wypoczynku, siedzieli nad sadzawkami

Ogród

¹⁹¹ *pinia* — gatunek sosny.

¹⁹² *mirt* (z gr.) — rodzaj obejmujący ok. 60 gatunków krzewów, w starożytności roślina poświęcona Afrodycie, Demeter, Apollinowi, symbol miłości i męstwa; z destylatu liści i jagód wyrabiano środek kosmetyczny.

lub w cieniu dębów, w drgających światełkach utworzonych od promieni słońca przedzierających się przez liście, inni na koniec zraszali róże lub bladolila kwiaty szafranu. Akte z Ligią chodziły dość długo, oglądając wszelkie cuda ogrodów, i jakkolwiek Ligii brakło swobody myśli, była jednak jeszcze nadto dzieckiem, aby mogła oprzeć się zajęciu, ciekawości i podziwowi. Przychodziło jej nawet na myśl, że gdyby cesarz był dobry, to w takim pałacu i w takich ogrodach mógłby być bardzo szczęśliwy.

Lecz wreszcie, zmęczone nieco, siadły na ławce ukrytej prawie całkiem w gąszczu cyprysów i poczęły rozmawiać o tym, co im najbardziej ciążyło na sercu, to jest o wieczornej ucieczce Ligii. Akte była daleko mniej spokojną od Ligii o powodzenie tej ucieczki. Chwilami wydawało się jej nawet, że to jest zamiar szalony, który nie może się udać. Czuła coraz większą litość nad Ligią. Przychodziło jej też do głowy, że stokroć bezpieczniej byłoby próbować przejednać Winicjusza. Po chwili poczęła ją wypytywać, jak dawno zna Winicjusza i czy nie myśli, że dałby się może ubłagać i wrócił ją Pomponii.

Lecz Ligia potrząsnęła smutno swą ciemną główką.

— Nie. W domu Aulusów Winicjusz był inny, dobry bardzo, ale od wczorajszej uczty boję się go i wolę uciec do Ligów.

Akte pytała dalej:

— Jednak w domu Aulusów był ci miłym?

— Tak — odrzekła Ligia schylając głowę.

— Ty przecie nie jesteś niewolnicą, tak jak ja byłam — rzekła po chwili namysłu Akte. — Ciebie Winicjusz mógłby zaślubić. Jesteś zakładniczką i córką króla Ligów. Aulusowie kochają cię jak własne dziecko i jestem pewna, że gotowi cię przyjąć za córkę. Winicjusz mógłby cię zaślubić, Ligio.

Lecz ona odpowiedziała cicho i jeszcze smutniej:

— Wolę uciec do Ligów.

— Ligio, czy chcesz, bym zaraz poszła do Winicjusza, zbudziła go, jeśli śpi, i powiedziała mu to, co tobie mówię w tej chwili? Tak, droga moja, pójdę do niego i powiem mu: „Winicjuszu, to córka królewska i drogie dziecko sławnego Aulusa; jeśli ją kochasz, wróć ją Aulusom, a potem weź ją jako żonę z ich domu.”

A dziewczyna odpowiedziała głosem tak już cichym, że Akte zaledwie mogła dosłyszeć:

— Wolę do Ligów...

I dwie łzy zawisły na jej spuszczonej rzęsach.

Lecz dalszą rozmowę przerwał szelest zbliżających się kroków i zanim Akte miała czas zobaczyć, kto nadchodzi, przed ławką ukazała się Sabina Poppea z małym orszakiem niewolnic. Dwie z nich trzymały nad jej głową pęki strusich piór, osadzone na złotych prętach, którymi wachlowały ją lekko, a zarazem i zasłaniały przed palącym jeszcze jesiennym słońcem, przed nią zaś czarna jak heban Etiopka, o wyдутych, jakby wezbranych mlekiem piersiach, niosła na ręku dziecko owinięte w purpurę ze złotą frędzlą. Akte i Ligia powstały mniemając, że Poppea przejdzie obok ławki nie zwróciwszy na nie uwagi, lecz ona zatrzymała się przed nimi i rzekła:

— Akte, dzwonki, któreś przyszyła na icunculi (lalce), źle były przyszyte; dziecko oderwało jeden i poniosło do ust; szczęście, że Lilith zobaczyła dość wcześnie.

— Wybacz, boska — odpowiedziała Akte krzyżując ręce na piersi i pochylając głowę.

Lecz Poppea poczęła patrzeć na Ligię.

— Co to za niewolnica? — spytała po chwili.

— To nie jest niewolnica, boska Augusto, ale wychowanka Pomponii Grecyny i córka króla Ligów, dana przez tegoż jako zakładniczka Rzymowi.

— I przyszła cię odwiedzić?

— Nie, Augusto. Od onegdaj mieszka w pałacu.

— Była wczoraj na uczcie?

— Była, Augusto.

— Z czyjego rozkazu?

— Z rozkazu cesarza...

Poppea poczęła jeszcze uważniej patrzeć na Ligię, która stała przed nią z głową pochyloną, to wznosząc z ciekawości swe promienne oczy, to nakrywając je znów powiekami. Nagle zmarszczka zjawiała się między brwiami Augusty. Zazdrośna o własną urodę

Zazdrość

i o władzę, żyła ona w ustawicznej trwodze, by kiedyś jakaś szczęśliwa współzawodniczka nie zgubiła jej tak, jak ona sama zgubiła Oktawię. Dlatego każda piękna twarz w pałacu wzbudzała w niej podejrzenie. Okiem znawczyni ogarnęła od razu wszystkie kształty Ligii, oceniła każdy szczegół jej twarzy i zlekła się. „To jest wprost nimfa — rzekła sobie. — Ją urodziła Wenus.” I nagle przyszło jej do głowy to, co nie przychodziło jej nigdy dotąd na widok żadnej piękności: że jest znacznie starsza! Zadrzała w niej zraniona miłość własna, chwycił ją niepokój i różne obawy poczęły jej przesuwac się szybko przez głowę. „Może jej Nero nie widział albo patrząc przez szmaragd, nie ocenił. Ale co może się zdarzyć, jeśli ją spotka w dzień, przy słońcu, taką cudną?... W dodatku nie jest niewolnicą! Jest córką królewską, z barbarzyńców wprawdzie, ale córką królewską!... Bogowie nieśmiertelni! Ona równie piękna jak ja, a młodsza!” I zmarszczka między brwiami stała się jeszcze większą, a oczy jej spod złotych rzęs poczęły świecić zimnym blaskiem.

Lecz zwróciwszy się do Ligii poczęła pytać z pozornym spokojem:

— Mówiłaś z cezarem?

— Nie, Augusto.

— Dlaczego wolisz tu być niż u Aulusów?

— Ja nie wolę, pani. Petroniusz namówił cezara, by mnie odebrał Pomponii, ale jam tu po niewoli, o pani!...

— I chciałybyś wrócić do Pomponii?

Ostatnie pytanie Poppea zadała głosem miększym i łagodniejszym, więc w serce Ligii wstąpiła nagle nadzieja.

— Pani! — rzekła wyciągając ku niej ręce — cesarz obiecał oddać mnie, jak niewolnicę, Winicjuszowi, ale ty się wstaw za mną i wróc mnie Pomponii.

— Więc Petroniusz namówił cezara, by cię zabrał Aulusowi i oddał Winicjuszowi?

— Tak, pani. Winicjusz ma dziś jeszcze przysłać po mnie, lecz ty, dobra, ulituj się nade mną.

To rzekłszy schyliła się i chwyciwszy za brzeg sukni Poppei poczęła czekać na jej słowo z bijącym sercem. Poppea zaś patrzyła na nią przez chwilę z twarzą rozjaśnioną złym uśmiechem, po czym rzekła:

— Więc ci obiecuję, że dziś jeszcze zostaniesz niewolnicą Winicjusza.

I odeszła jak widziadło piękne, ale złe. Do uszu Ligii i Akte doszedł tylko krzyk dziecka, które nie wiadomo dlaczego zaczęło płakać.

Ligii oczy również weszły łzami, lecz po chwili wzięła rękę Akte i rzekła:

— Wróćmy. Pomocy stąd tylko czekać należy, skąd przyjść może.

I wróciły do atrium, którego nie opuszczały już do wieczora. Gdy się ściemniło i gdy niewolnicy wnieśli poczwórne kaganki o wielkich płomieniach, obie były bardzo blade. Rozmowa ich rwała się co chwila. Obie nasłuchiwały wciąż, czy się kto nie zbliża. Ligia powtarzała ustawicznie, że jakkolwiek żał jej porzucać Akte, ale ponieważ Ursus musi tam już czekać w ciemnościach, więc wołałaby, żeby wszystko stało się dziś. Jednakże oddech jej uczynił się ze wzruszenia szybszy i głośniejszy. Akte gorączkowo zgarniała, jakie mogła, klejnoty i wiążąc je w róg peplum zaklinała Ligię, by nie odrzucała tego daru i tego środka ucieczki. Chwilami zapadała głucha cisza, pełna złudzeń słuchu. Obydwom zdawało się, że słyszą to jakiś szept za kotarą, to daleki płacz dziecka, to szczekanie psów.

Nagle zasłona od przedsionka poruszyła się bez szelestu i wysoki, czarniawy człowiek z twarzą poznaczoną ospą zjawił się jak duch w atrium. Ligia w jednej chwili poznała Atacynę, wyzwolenicę Winicjuszowego, który przychodził do domu Aulusów.

Akte krzyknęła, lecz Atacynus skłonił się nisko i rzekł:

— Pozdrowienie boskiej Ligii od Marka Winicjusza, który czeka ją z ucztą w domu przybranym w zieleń.

Usta dziewczyny pobierały zupełnie.

— Idę — rzekła.

I zarzuciła na pożegnanie ręce na szyję Akte.

ROZDZIAŁ DZIESIĄTY

Dom Winicjusza przybrany był istotnie w zieleń mirtową i bluszcze, z których poczyniono upięcia na ścianach i nad drzwiami. Kolumny okręcono zwojami winogrodu. W atrium,

nad którego otworem rozciągnięto dla ochrony od nocnego chłodu wełnianą purpurową zasłonę, widno było jak w dzień. Płonęły ośmio- i dwunastopłomienne kaganki, mające kształt naczyń, drzew, zwierząt, ptaków lub posągów trzymających lampy napelnione wonną oliwą, wykutych z alabastru, z marmuru, ze złoczonej miedzi korynckiej, nie tak cudnych jak ów sławny świecznik ze świątyni Apollina, którym posługiwał się Nero, ale pięknych i przez sławnych mistrzów rzeźbionych. Niektóre poosławiane były aleksandryjskim szkłem lub przezroczystymi tkaninami znad Indu, barwy czerwonej, błękitnej, żółtej, fioletowej, tak że całe atrium pełne było różnokolorowych promieni. Wszędy rozchodziła się woń nardu, do której Winicjusz przywykł i którą polubił na Wschodzie. Głębokości domu, w której snuły się żeńskie i męskie postacie niewolników, jaśniała także światłem. W triclinium stół był przygotowany na cztery osoby, do uczty bowiem prócz Winicjusza i Ligii miał zasiąść Petroniusz i Chryzotemis.

Winicjusz szedł we wszystkim za słowami Petroniusza, który radził mu nie iść po Ligię, ale posłać Atacynę z uzyskanym od cezara pozwoleniem, samemu zaś przyjąć ją w domu i przyjąć uprzejmie, a nawet z oznakami czci.

— Wczoraj byłeś pijany — mówił mu. — Widziałem cię: postępowałeś z nią jak kamieniarz z Gór Albańskich. Nie bądź zbyt natarczywy i pamiętaj, że dobre wino należy pić powoli. Wiedz także, że słodko jest pożądać, lecz jeszcze słodziej być pożądanym.

Chryzotemis miała o tym własne, nieco odmienne zdanie, lecz Petroniusz, nazywając ją swoją westalką i gołąbką, począł jej tłumaczyć różnicę, jaka być musi między wprawnym cyrkowym woźnicą a pacholęciem, które po raz pierwszy wsiada na kwadrygę. Po czym zwróciwszy się do Winicjusza mówił dalej:

— Zyskaj jej ufność, rozwesel ją, bądź z nią wspaniałomyślny. Nie chciałbym widzieć smutnej uczty. Przysięgnij jej nawet na Hades, że ją wrócisz Pomponii, a już twoją będzie rzeczą, by wołała nazajutrz zostać niż wrócić.

Po czym ukazując na Chryzotemis dodał:

— Ja od pięciu lat co dzień postępuję w ten mniej więcej sposób z tą płochliwą turkawką i nie mogę się uskarżać na jej srogość...

Chryzotemis uderzyła go na to wachlarzem z pawich piór i rzekła:

— Alboż się nie opierałam, satyrze!

— Ze względu na mego poprzednika...

— Alboż nie byłeś u moich nóg?

— Żeby na ich palce zakładać pierścionki.

Chryzotemis spojrzała mimo woli na swe stopy, na których palcach połyskiwały istotnie skry klejnotów, i oboje z Petroniuszem poczęli się śmiać. Lecz Winicjusz nie słuchał ich sprzeczki. Serce biło mu niespokojnie pod wzorzystą szatą syryjskiego kapłana, w którą się przybrał na przyjęcie Ligii.

— Już powinni byli wyjść z pałacu — rzekł, jakby mówiąc sam do siebie.

— Powinni byli — odpowiedział Petroniusz. — Może ci tymczasem opowiedzieć o wróżbach Apoloniusza z Tiany lub ową historię o Rufinie, której, nie pamiętam dla czego, nie skończyłem.

Lecz Winicjusza zarówno mało obchodził Apoloniusz z Tiany, jak i historia Rufina. Myśl jego była przy Ligii i choć czuł, że piękniej było przyjąć ją w domu niż iść w roli zbira do pałacu, żałował jednak chwilami, że nie poszedł, tylko dlatego, że mógłby wcześniej widzieć Ligię i siedzieć koło niej w ciemnościach w podwójnej lektyce.

Tymczasem niewolnicy wnieśli trójnożne, zdobne głowami tryków¹⁹³, brązowe misy z węglami, na które poczęli sypać małe żdzbla mirry i nardu¹⁹⁴.

— Już skracają ku Karynom — rzekł znów Winicjusz.

— On nie wytrzyma, wybiegnie naprzeciw i gotów się jeszcze z nimi rozminąć — zawołała Chryzotemis.

Winicjusz uśmiechnął się bezmyślnie i rzekł:

— Owszem, wytrzymam.

Lecz począł poruszać nozdrzami i sapać, co widząc Petroniusz wzruszył ramionami.

Wino

¹⁹³tryk — samiec owcy dojrzały do rozrodu.

¹⁹⁴nard (z gr.) — nazwa pachnących części wielu gatunków roślin; także: olejek eteryczny otrzymywany z nich.

— Nie ma w nim filozofa za jedną sestercję — rzekł — i nigdy nie zrobię z tego syna Marsa człowieka.

Winicjusz nawet nie usłyszał.

— Są już na Karynach!...

Oni zaś rzeczywiście skręcili ku Karynom. Niewolnicy, zwani lampadarii¹⁹⁵, szli na przedzie, inni zwani pedisequi — po obu stronach lektyki, Atacynus zaś tuż za nią czuwając nad pochodem.

Lecz posuwali się z wolna, bo latarnie w mieście wcale nie oświetlonym źle rozjaśniały drogę. Przy tym ulice w pobliżu pałacu były puste, zaledwie gdzieś jakiś człowiek przesuwiał się z latarką, ale dalej niezwykle ożywione. Z każdego prawie zaułku wychodzili ludzie po trzech, po czterech, wszyscy bez pochodni, wszyscy w ciemnych płaszczach. Niektórzy szli razem z pochodem, mieszając się z niewolnikami, inni w większych gromadach zachodzili z naprzeciwka. Niektórzy taczali się jak pijani. Chwilami pochód stawał się tak trudny, że lampadarii poczęli wołać:

— Miejsce dla szlachetnego trybuna, Marka Winicjusza!

Ligia widziała przez rozsunięte firanki te ciemne gromady i poczęła dygotać ze wzruszenia. Porywała ją na przemian to nadzieja, to trwoga. „To on! to Ursus i chrześcijanie! To stanie się już zaraz — mówiła drżącymi ustami. — O Chryste, pomagaj! o Chryste, ratuj!”

Ale i Atacynus, który z początku nie zważał na owo niezwykle ożywienie ulicy, począł się wreszcie niepokoić. Było w tym coś dziwnego. Lampadarii musieli coraz częściej wołać: „Miejsce dla lektyki szlachetnego trybuna!” Z boków nieznani ludzie naciskali tak lektykę, że Atacynus kazał niewolnikom odganiać ich kijami.

Nagle krzyk uczynił się na przodzie pochodu, w jednej chwili pogasły wszystkie światła. Koło lektyki uczynił się tłok, zamieszanie i bitwa.

Atacynus zrozumiał: był to wprost napad.

I zrozumiałwszy struchlał. Wiadomym było wszystkim, że cesarz często dla zabawy rozbija¹⁹⁶ w gronie augustianów i na Suburze, i w innych dzielnicach miasta. Wiadomym było, że czasem nawet przynosił z tych nocnych wycieczek guzy i sińce, lecz kto się bronił, szedł na śmierć, choćby był senatorem. Dom wigilów, których obowiązkiem było czuwać nad miastem, nie był zbyt odległy, ale straż udawała w podobnych wypadkach, że była głuchą i ślepą. Tymczasem koło lektyki wrzało; ludzie poczęli się zмагаć, bić, obalać i deptać. Atacynusowi błysnęła myśl, że przede wszystkim należy ocalić Ligię i siebie, a resztę zostawić losowi. Jakoż wyciągnąwszy ją z lektyki, porwał na ręce i usiłował się wymknąć w ciemności.

Lecz Ligia poczęła wołać:

— Ursus! Ursus!

Była białą ubrana, więc łatwo było ją dojrzeć. Atacynus począł drugą wolną ręką narzucać na nią gwałtownie własny płaszcz, gdy naraz straszliwe cęgi chwyciły jego kark, a na głowę spadła mu, jak kamień, olbrzymia druzgocąca masa.

On zaś padł w jednej chwili, jak wół uderzony obuchem przed ołtarzem Jowisza.

Niewolnicy leżeli po większej części na ziemi lub ratowali się, rozbijając się wśród grubych ciemności o załomy murów. Na miejscu pozostała tylko podruzgotana w zamieszaniu lektyka. Ursus unosił Ligię ku Suburze, towarzysze jego dążyli za nim rozpraszając się stopniowo po drodze.

Lecz niewolnicy poczęli się zbierać przed domem Winicjusza i naradzać. Nie śmieli wejść. Po krótkiej naradzie wrócili na miejsce spotkania, na którym znaleźli kilka ciał martwych, a między nimi ciało Atacyna. Ten drgał jeszcze, lecz po chwilowej silniejszej konwulsji wyprężył się i pozostał nieruchomy.

Wówczas zabrali go i wróciwszy zatrzymali się znów przed bramą. Trzeba było jednak oznajmić panu, co się stało.

— Guló niech oznajmi — zaczęło szeptać kilka głosów. — Krew mu płynie, jak i nam, z twarzy i pan go kocha. Gulowi bezpieczniej od innych.

¹⁹⁵lampadario (wł.) — świecznik, żyrandol.

¹⁹⁶rozbijać (daw.) — czynić rozboje, napady, rabunki.

A Germanin Gulo, stary niewolnik, który niegdyś wyniańczył Winicjusza, a odziedziczony był przez niego po matce, siostrze Petroniusza, rzekł:

— Ja oznajmię, ale pójdźmy wszyscy. Niech na mnie jednego nie spada jego gniew.

Winicjusz zaś począł się już niecierpliwić zupełnie. Petroniusz i Chryzotemis wysmiewali go, lecz on chodził szybkim krokiem po atrium powtarzając:

— Już powinni być!... Już powinni być!

I chciał iść, a tamci oboje go wstrzymywali.

Lecz nagle w przedsionku dały się słyszeć kroki i do atrium wpadli hurmem niewolnicy, a stanąwszy szybko pod ścianą, podnieśli ręce w górę i poczęli powtarzać jęklivymi głosami:

— Aaaa! — aa!

Winicjusz skoczył ku nim.

— Gdzie Ligia? — zawołał strasznym, zmienionym głosem.

— Aaaa!...

Wtem Gulo wysunął się naprzód ze swoją pokrwawioną twarzą, wołając z pośpiechem i żalością:

— Oto krew, panie! Broniliśmy! Oto krew, panie, oto krew!...

Lecz nie zdołał dokończyć, gdyż Winicjusz chwycił brązowy świecznik i jednym uderzeniem strząsnął czerep niewolnika, po czym, objawszy się za głowę rękoma, wpił palce we włosy, powtarzając chrapliwie:

— Me miserum! Me miserum!...

Twarz mu posiniała, oczy uciekły pod czoło, piana wystąpiła na usta.

— Różę! — ryknął wreszcie nieludzkim głosem.

— Panie! Aaaa!... Ulituj się! — jęczyli niewolnicy.

Lecz Petroniusz podniósł się z wyrazem niesmaku w twarzy.

— Chodź, Chryzotemis! — rzekł. — Jeśli chcesz patrzeć na mięso, każę odbić sklep rzeźnika na Karynach.

I wyszedł z atrium, w całym zaś domu, ubranym w zieleni bluszców i gotowym do uczt, rozległy się po chwili jęki i świst różę, który trwał niemal do rana.

Kara

ROZDZIAŁ JEDENASTY

Tej nocy Winicjusz nie kładł się wcale. W czas jakiś po odejściu Petroniusza, gdy jęki smaganych niewolników nie mogły ukoić ani jego bólu, ani wściekłości, zebrał gromadę innych sług i na ich czele późną już nocą wypadł na poszukiwanie Ligii. Zwiedził dzielnicę eskwilińską, potem Suburę, Vicus Sceleratus i wszystkie przyległe zaułki. Po czym obszedłszy Kapitol, przez most Fabrycjusza przedostał się na wyspę, za czym przebiegł część miasta zatybrzańską. Lecz była to gonitwa bez celu, gdyż sam nie miał nadziei odnalezienia Ligii i jeśli jej szukał, to głównie dlatego, by zapełnić czymkolwiek noc straszną. Jakoż wrócił do domu dopiero o świtanie, gdy już w mieście poczęły się zjawiać wozy i muły przekupniów jarzyn i gdy piekarze otwierali już sklepy. Wróciwszy kazał uprzątnąć ciało Gula, którego nikt nie śmiał tknąć dotąd, następnie tych niewolników, którym odbito Ligię, kazał wysłać do wiejskich ergastulów, co było karą straszniejszą niemal od śmierci, wreszcie, rzuciwszy się na wysłaną ławę w atrium, począł bezładnie rozmyślać, jakim sposobem odnajdzie i zabierze Ligię.

Kara

Wyrzec się jej, stracić ją, nie zobaczyć jej więcej, wydawało mu się niepodobieństwem i na samą myśl o tym ogarniał go szal. Samowolna natura młodego żołnierza pierwszy raz w życiu trafiła na opór, na inną niezłomną wolę, i wprost nie mogła pojąć, jak to być może, by ktoś śmiał stawać w poprzek jego żądy. Winicjusz wołałby raczej, żeby świat i miasto zapadły w gruzy, niż żeby on nie miał dopiąć tego, czego chciał. Odjęto mu czarę rozkoszy niemal sprzed ust, więc wydało mu się, iż spełniło się coś niesłychanego, wołającego o pomstę do praw boskich i ludzkich.

Szaleństwo

Lecz przede wszystkim nie chciał i nie mógł się pogodzić z losem, albowiem nigdy niczego tak nie pragnął w życiu jak Ligii. Zdawało mu się, że nie potrafi bez niej istnieć. Nie umiał sobie odpowiedzieć, co zrobiłby bez niej jutro, jak by mógł przeżyć dni następne. Chwilami porywał go na nią gniew bliski oblędu. Chciałby ją mieć po to, by ją bić, włóczyć za włosy do cubiculów i pastwić się nad nią, to znów porywała go straszna

Miłość

tęsknota za jej głosem, postacią, oczyma, i czuł, że gotów by był leżeć u jej nóg. Wołał na nią, gryzł palce, obejmował głowę rękoma. Zmuszał się ze wszystkich sił, by myśleć spokojnie o jej odzyskaniu, i nie mógł. Przez głowę przelatywały mu tysiączne środki i sposoby, ale jedno od drugich szaleńsze. Wreszcie błysnęła mu myśl, że nikt inny jej nie odbił, tylko Aulus, że w najgorszym razie Aulus musiał wiedzieć, gdzie ona się ukrywa.

I zerwał się, by biec do domu Aulusów. Jeśli mu jej nie oddadzą, jeśli nie ulękną się gróźb, pójdzie do cezara, oskarży starego wodza o nieposłuszeństwo i uzyska na niego wyrok śmierci, ale przedtem wydobędzie z nich wyznanie, gdzie jest Ligia. Lecz jeśli ją oddadzą, nawet dobrowolnie, i tak się pomści. Przyjęli go wprawdzie w dom i pielęgnowali, ale to nic. Tą jedną krzywdą uwolnili go od wszelkiej wdzięczności. Tu mściwa i zawzięta jego dusza poczęła się lubować myślą o rozpaczycy Pomponii Grecyny, gdy staremu Aulusowi centurion przyniesie wyrok śmierci. Był zaś niemal pewny, że go uzyska. Pomoże mu w tym Petroniusz. Zresztą i sam cesarz nie odmawia niczego swym towarzyszom augustianom, chyba że mu nakazuje odmówić osobista niechęć lub żądza.

I nagle serce zamarło w nim niemal pod wpływem strasznego przypuszczenia.

A nuż to sam cesarz odbił Ligię?

Wszyscy wiedzieli, że cesarz często szukał w nocnych rozbojach rozrywek wśród nudów. Nawet Petroniusz przyjmował udział w tych zabawach. Głównym ich celem było wprawdzie chwywanie kobiet i podrzucanie ich na płaszczu żołnierskim aż do omdlenia. Jednakże sam Nero nazywał czasami owe wyprawy „połowem pereł”; zdarzało się bowiem, że w głębi dzielnic zamieszkałych przez rojną ubogą ludność wyławiano prawdziwą perłę wdzięku i młodości. Wówczas sagatio, jak nazywano podrzucanie na żołnierskiej guni¹⁹⁷, zmieniał się na prawdziwe porwanie i „perłę” odsyłano albo na Palatyn, albo do którejś z niezliczonych willi cezara, albo wreszcie Nero odstępował ją któremuś z towarzyszy¹⁹⁸. Tak mogło zdarzyć się z Ligią. Cezarz przypatrywał się jej w czasie uczty i Winicjusz ani na chwilę nie wątpił, że musiała mu się wydać najpiękniejszą z kobiet, jakie dotąd widział. Jakżeby mogło być inaczej! Wprawdzie Nero ją miał u siebie na Palatynie i mógł otwarcie zatrzymać, lecz, jak słusznie mówił Petroniusz, cesarz nie miał odwagi w zbrodniach i mogąc działać otwarcie, wołał zawsze działać tajemnie. Tym razem mogła go do tego skłonić i obawa przed Poppeą. Winicjuszowi przyszło teraz do głowy, że Aulusowie może by nie śmieli porywać przemocą dziewczyny podarowanej mu przez cezara. Kto by zresztą śmiał? Czy może ów olbrzymi Lig z błękitnymi oczyma, który odważył się jednak wejść do triclinium i wynieść ją z uczty na rękę? Ale gdzież by się z nią schronił, dokąd by ją mógł zaprowadzić? Nie, niewolnik nie zdobyłby się na to. Zatem nie uczynił tego nikt inny jak cesarz.

Na tę myśl Winicjuszowi pociemniało w oczach i krople potu pokryły mu czoło. W takim razie Ligia była straconą na zawsze. Można ją było wyrwać z każdych innych rąk, lecz nie z takich. Teraz z większą niż przedtem słusnością mógł powtarzać: *Vae misero mihi!*¹⁹⁹ Wyobraźnia przedstawiła mu Ligię w ramionach Nerona i po raz pierwszy w życiu zrozumiał, że są myśli, których człowiek po prostu znieść nie może. Dopiero teraz poznał, jak ją pokochał. Jak tonącemu przesuwają się błyskawicznie przez pamięć całe jego życie, tak jemu poczęła się przesuwać Ligia. Widział ją i słyszał każde jej słowo. Widział ją przy fontannie, widział u Aulusów i na uczcie. Czuł ją znów blisko, czuł zapach jej włosów, ciepło jej ciała, rozkosz pocałunków, którymi na uczcie rozgniatał jej niewinne usta. Wydała mu się stokroć piękniejszą, pożądańszą, słodsza, stokroć więcej jedyną, wybraną spośród wszystkich śmiertelnych i wszystkich bóstw niż kiedykolwiek. I gdy pomyślał, że to wszystko, co tak wszczęło mu się w serce, co stało się krwią i życiem, mógł osiąść Nero, chwycił go ból zupełnie fizyczny, tak straszny, że chciało mu się bić głową o ściany atrium, póki jej nie roztrzaska. Czuł, że może oszaleć i że oszalałby z pewnością, gdyby mu jeszcze nie pozostawała zemsta. Lecz jak poprzednio wydało mu się, że nie będzie mógł żyć, jeśli Ligii nie odzyska, tak obecnie, że nie będzie mógł umrzeć, póki jej nie pomści. Ta jedna myśl sprawiała mu niejaka ulgę. „Będę twoim Kasjuszem Chereą!”²⁰⁰ — powtarzał sobie, myśląc o Neronie. Po chwili chwyciwszy w ręce ziemi z waz kwiatowych

Zemsta

Nuda

Kobieta

Bunt

¹⁹⁷gunia — wierzchnie okrycie męskie.

¹⁹⁸towarzyszów (daw. D.lm) — dziś: towarzyszy.

¹⁹⁹vae misero mihi! (łac.) — biada mi, nieszczęsnemu!

²⁰⁰Kasjusz Cherea — trybun wojskowy, zabójca cesarza Kaliguli.

otaczających impluvium, wykonał straszną przysięgę Erebowi²⁰¹, Hekacie²⁰² i własnym domowym larom, że zemsty dokona.

I doznał istotnie ulgi. Miał przynajmniej dla czego żyć i czym zapełnić dnie i noce. Po czym zaniechawszy myśli udania się do Aulusów kazał się nieść na Palatyn. Po drodze myślał, że jeśli go nie dopuszczą do cezara lub zechcą sprawdzać, czy nie ma przy sobie broni, to będzie dowód, że Ligię porwał cesar. Broni jednak nie wziął. Stracił przytomność w ogóle, lecz jak zwykle ludzie pochłonięci jedną myślą, zachował ją w tym, co się tyczyło zemsty. Nie chciał, by mu spelzła przedwcześnie. Prócz tego pragnął przede wszystkim zobaczyć Akte, sądził bowiem, że od niej może dowiedzieć się prawdy. Chwilami przebłykiwała mu nadzieja, że może zobaczy Ligię, i na tę myśl poczynął drżeć. Nuż bowiem cesar porwał ją nie wiedząc, kogo porywa, i dziś mu ją wróci? Ale po chwili odrzucił to przypuszczenie. Gdyby chciano mu ją odesłać, odesłano by wczoraj. Akte jedna mogła wszystko wyjaśnić i ją przed innymi należało zobaczyć.

Utwierdziwszy się w tym, kazał niewolnikom przyspieszyć kroku, po drodze zaś rozmyślał beładnie to o Ligii, to o zemście. Słyszał, że kapłani egipskiej bogini Pacht umieją sprowadzać choroby, na kogo zechcą, i postanowił dowiedzieć się od nich o sposobie. Na Wschodzie mówiono mu także, że Żydzi mają jakieś zaklęcia, za pomocą których pokrywają wrzodami ciała nieprzyjaciół. Między niewolnikami miał w domu kilkunastu Żydów, obiecał sobie więc, że za powrotem każe ich ćwiczyć, póki mu tej tajemnicy nie wyjawią. Z największą jednak rozkoszą myślał o krótkim mieczu rzymskim, który wytacza strumienie krwi, takie właśnie, jakie wytrysły z Kajusa Kaliguli i potworzyły niestarte plamy na kolumnie portyku. Gotów był teraz wymordować cały Rzym, a gdyby jacy mściwi bogowie obiecali mu, że wszyscy ludzie wymrą z wyjątkiem jego i Ligii, byłby się na to zgodził.

Przed łukiem zebrał całą przytomność i na widok straży pretoriańskiej pomyślał, że jeśli mu będą czynili choćby najmniejsze trudności przy wejściu, to będzie dowód, że Ligia jest z woli cezara w pałacu. Lecz pryncypilarny²⁰³ centurion uśmiechnął się do niego przyjaźnie i postąpiwszy kilka kroków rzekł:

— Witaj, szlachetny trybunie. Jeśli pragniesz złożyć pokłon cesarowi, na złą trafiłeś chwilę i nie wiem, czy będziesz mógł go zobaczyć.

— Co się stało? — spytał Winicjusz.

— Boska mała Augusta zachorowała niespodzianie od dnia wczorajszego. Cezar i Augusta Poppea są przy niej wraz z lekarzami, których z całego miasta wezwano.

Był to wypadek ważny. Cezar, gdy mu się urodziła ta córka, szalał po prostu ze szczęścia i przyjął ją *extra humanum gaudium*²⁰⁴. Przedtem jeszcze senat polecał najuroczyściej bogom łono Poppei. Czyniono wota²⁰⁵ i wyprawiano w Ancjum, gdzie nastąpiło rozwiązanie, wspaniałe igrzyska, a oprócz tego wzniesiono świątynię dwom Fortunom. Nero, który w niczym nie umiał zachować miary, bez miary również kochał to dziecię, Poppei zaś było ono także droгим, choćby dlatego, że umacniało jej stanowisko i wpływ czyniło nieprzepartym.

Od zdrowia i życia małej Augusty mogły zależeć losy całego imperium, lecz Winicjusz tak był zajęty sobą, własną sprawą i własną miłością, że nie zwróciwszy prawie uwagi na wiadomość centuriona, odrzekł:

— Chcę widzieć się tylko z Akte.

I przeszedł.

Lecz Akte zajęta była także przy dziecku i musiał czekać na nią długo. Nadeszła dopiero koło południa z twarzą zmęczoną i bladą, która na widok Winicjusza pobladła jeszcze bardziej.

— Akte — zawołał chwytając jej ręce Winicjusz i ciągnąc ją na środek atrium — gdzie jest Ligia?

— Chciałam się ciebie o to zapytać — odrzekła patrząc mu z wyrzutem w oczy.

²⁰¹Ereb (mit. gr.) — bóg ciemności, też królestwo zmarłych.

²⁰²Hekate (mit. gr.) — bogini ciemności, strzegła bram Hadesu.

²⁰³pryncypilarny (z łac.) — pryncypalny; główny, naczelny.

²⁰⁴*extra humanum gaudium* (łac.) — nadludzka radość.

²⁰⁵wotum (z łac.) — tu: ślub złożony bogom.

A on, jakkolwiek przyrzekał sobie, że wybada ją spokojnie, ścisnął znów dłońmi głowę i począł powtarzać z twarzą ściągniętą przez ból i gniew:

— Nie ma jej. Porwano mi ją w drodze!

Po chwili jednak opamiętał się i zbliżywszy swą twarz do twarzy Akte, począł mówić przez zaciśnięte zęby:

— Akte... Jeśli ci życie miłe, jeśli nie chcesz stać się przyczyną nieszczęść, których nie potrafisz sobie nawet wyobrazić, odpowiedz mi prawdę: czy nie cesarz ją odbił?

— Cezar nie wychodził wczoraj z pałacu.

— Na cień matki twojej, na wszystkich bogów! Czy nie ma jej w pałacu?

— Na cień matki mojej, Marku, nie masz jej w pałacu i nie cesarz ją odbił. Od wczoraj zachorowała mała Augusta i Nero nie oddala się od jej kołyski.

Winicjusz odetchnął. To, co wydawało mu się najstraszniejszym, przestało mu grozić.

— A więc — rzekł siadając na ławie i zaciskając pięści — porwali ją Aulusowie i w takim razie biada im!

— Aulus Plaucjusz był tu dziś rano. Nie mógł się ze mną widzieć, gdyż byłam zajęta przy dziecku, ale wypytywał o Ligię Epafrodyta i innych ze służby cesarskiej, a potem oświadczył im, że przyjdzie jeszcze, aby się widzieć ze mną.

— Chciał odwrócić od siebie podejrzenia. Gdyby nie wiedział, co się stało z Ligią, byłby przyszedł szukać jej do mego domu.

— Zostawił mi kilka słów na tabliczce, z których zobaczysz, że wiedząc, iż Ligia została zabrana z jego domu przez cesarza na twoje i Petroniusza żądanie, spodziewał się, iż zostanie tobie odesłana, i dziś rano był w twoim domu, gdzie mu powiedziano, co się stało.

To rzekłszy poszła do cubiculum i po chwili wróciła z tabliczką, którą jej zostawił Aulus.

Winicjusz przeczytał i zamilkł. Akte zaś zdawała się czytać myśli w jego posępnej twarzy, gdyż po chwili rzekła:

— Nie, Marku. Stało się to, czego chciała sama Ligia.

— Tyś wiedziała, że ona chce uciec! — wybuchnął Winicjusz.

A ona spojrzała na niego swymi mglistymi oczyma niemal surowo.

— Wiedziałam, że nie chce zostać twoją nałożnicą.

— A ty czym byłaś całe życie?

— Ja byłam przedtem niewolnicą.

Lecz Winicjusz nie przestał się burzyć. Cezar darował mu Ligię, więc on nie potrzebuje pytać, czym była przedtem. Wynajdzie ją choćby pod ziemią i uczyni z niej wszystko, co mu się podoba. Tak jest! Będzie jego nałożnicą. Każe ją chłostać, ilekroć mu się podoba. Gdy mu się sprzykrzy, odda ją ostatniemu ze swoich niewolników albo każe jej obracać żarna w swoich posiadłościach w Afryce. Będzie jej teraz szukał i odnajdzie ją tylko po to, by ją zgnieść, zdeptać i upokorzyć.

I podniecając się coraz bardziej, tracił wszelką miarę do tego stopnia, że nawet Akte poznała, iż zapowiadał więcej, niż byłby zdolny dotrzymać, i że mówi przez niego gniew i męka. Nad męką miałyby litość, lecz przebrana miara wyczerpała jej cierpliwość, tak że wreszcie spytała go, dlaczego do niej przyszedł.

Winicjusz nie znalazł na razie odpowiedzi. Przyszedł do niej, bo tak chciał, bo sądził, że udzieli mu jakich wiadomości, ale właściwie przyszedł tylko do cesarza, a nie mogąc się z nim zobaczyć wstąpił do niej. Ligia uciekając sprzeciwiła się woli cesarza, więc on ubłaga go, by nakazał jej szukać w całym mieście i państwie, choćby przyszło użyć do tego wszystkich legii i przetrząsnąć kolejno każdy dom w imperium. Petroniusz poprze jego prośbę i poszukiwania rozpoczną się od dziś dnia.

Na to Akte rzekła:

— Strzeż się, byś jej nie stracił na zawsze wówczas dopiero, gdy ją z rozkazu cesarza odnajdą.

Winicjusz zmarszczył brwi.

— Co to znaczy? — spytał.

— Słuchaj mnie, Marku! Wczoraj byliśmy z Ligią w tutejszych ogrodach i spotkałyśmy Poppeę, a z nią małą Augustę, którą niosła Murzynka Lilith. Wieczorem dziecko zachorowało, a Lilith twierdzi, że zostało urzeczzone i że urzekła je ta cudzoziemka, którą

Konflikt wewnętrzny

Okrucieństwo, Przemoc

Czary

spotkały w ogrodach. Jeśli dziecko wyzdrowieje, zapomną o tym, lecz w razie przeciwnym pierwsza Poppea oskarży Ligię o czary, a wówczas, gdziekolwiek ją odnajdą, nie będzie dla niej ratunku.

Nastała chwila milczenia, po czym Winicjusz ozwał się:

— A może ją urzekła? I mnie urzekła.

— Lilita powtarza, że dziecko zaraz zapłakało, gdy je przeniosła koło nas. I prawda! Zapłakało. Pewno wyniesiono je do ogrodów już chore. Marku, szukaj jej sam, gdzie chcesz, ale póki ma Augusta nie wyzdrowieje, nie mów o niej z cezarem, bo ściągniesz na nią pomstę Poppei. Dość już jej oczy płakały przez ciebie i niech wszyscy bogowie strzegą teraz jej biednej głowy.

— Ty ją kochasz, Akte? — spytał posępnie Winicjusz.

A w oczach wyzwolenicy błysnęły łzy.

— Tak! Pokochałam ją.

— Bo ci nie odpłaciła nienawiścią jak mnie.

Akte popatrzyła na niego przez chwilę, jakby wahając się lub jakby pragnąc zbadać, czy mówił szczerze, po czym odrzekła:

— Człowieku zapalczywy i ślepy! Ona cię kochała.

Winicjusz zerwał się pod wpływem tych słów jak opętany. Nieprawda! Nienawidziła go. Skąd Akte może wiedzieć?! Czy po jednym dniu znajomości Ligia uczyniła jej wyznanie? Co to jest za miłość, która woli tułactwo, hańbę ubóstwa, niepewność jutra, a może i nędzną śmierć — od uwięzionego domu, w którym czeka z uczcią kochany! Lepiej mu takich rzeczy nie słyszeć, bo gotów oszaleć. Oto nie oddałby tej dziewczyny za wszystkie skarby tego pałacu, a ona uciekła. Co to jest za miłość, która boi się rozkoszy, a płodzi boleść! Kto to pojmie? Kto może zrozumieć? Gdyby nie nadzieja, że ją odnajdzie, to utopiłby w sobie miecz! Miłość się oddaje, nie odbiera. Były chwile u Aulusów, że sam wierzył w bliskie szczęście, ale teraz wie, że go nienawidziła, nienawidzi i umrze z nienawiścią w sercu.

Lecz Akte, zwykle bojaźliwa i łagodna, wybuchnęła z kolei oburzeniem. Jakże to on starał się ją pozyskać? Zamiast pokłonić się o nią Aulusowi i Pomponii, odebrał dziecko podstępem rodzicom. Chciał ją uczynić nie żoną, ale nałożnicą, ją, wychowaną z zacnego domu, ją, córkę królewską. I sprowadził ją do tego domu zbrodni i sromoty, pokalał jej niewinne oczy widokiem bezecnej uczty, postępował z nią jak z nierządnicą. Zali zapomniał, czym jest dom Aulusów i kim Pomponia Grecyna, która wychowała Ligię? Zali nie ma dość rozumu na to, by odgadnąć, że to są kobiety inne niż Nigidia, niż Kalwia Kryspinilla, niż Poppea i niż te wszystkie, które napotyka w domu cezara? Zali ujrzawszy Ligię nie zrozumiał od razu, że to jest czyste dziewczę, które woli śmierć od hańby? Skądże wie, jakich ona bogów wyznaje i czy nie czystszych, nie lepszych niż nierządna Wenus lub niż Izys, którą czczą rozpustne Rzymianki? Nie! Ligia nie czyniła jej wyznań, ale mówiła jej, że ratunku wygląda od niego, od Winicjusza; miała nadzieję, że on wyprosi dla niej od cezara powrót do domu i że wróci ją Pomponii. A mówiąc o tym płonęła się jak dziewczę, które kocha i ufa. I jej serce biło dla niego, ale on sam przestraszył ją, zraził, oburzył i niechże teraz jej szuka z pomocą żołnierzy cezara, ale niech wie, że jeśli dziecko Poppei umrze, to na nią padnie podejrzenie i zguba jej będzie nieuchronna.

Przez gniew i ból Winicjusza poczęło się przeciskać wzruszenie. Wiadomość, że Ligia kochała go, wstrząsnęła do głębi jego duszą. Przypomnił ją sobie w ogrodzie u Aulusów, gdy słuchała jego słów z rumieńcem na twarzy i z oczyma pełnymi światła. Wydało mu się, że wówczas istotnie poczyniła go kochać, i nagle ogarnęło go na tę myśl poczucie jakiegoś szczęścia stokroć jeszcze większego niż to, którego pragnął. Pomyślał, że istotnie mógł ją mieć powolną²⁰⁶, a w dodatku kochającą. Oto byłaby oprzędła drzwi jego i namaściła je wilczym tłuszczem, a potem zasiadła, jako żona, na owczym runie, u jego ogniska. Oto usłyszałby z jej ust sakramentalne: „Gdzie ty Kajus, tam i ja Kaja”²⁰⁷, i byłaby na zawsze jego. Cemu on tak nie postąpił? Był przecie gotów. A teraz jej nie ma i może jej nie odnaleźć, a gdyby odnalazł, może ją zgubić, a gdyby nawet nie zgubił, nie zechcą go już ani Aulusowie, ani ona. Tu gniew począł mu znów podnosić włosy na głowie,

Miłość, Zwątpienie

Kobieta "upadła"

Religia

Obyczaje

²⁰⁶powolny — tu: uległy, posłuszny czyjejś woli.

²⁰⁷Gdzie ty Kajus, tam i ja Kaja — formuła wypowiedziana podczas ceremonii zaślubin przez kobiety rzymskie.

lecz teraz zwrócił się już nie przeciw Aulusom lub Ligii, lecz przeciw Petroniuszowi. On był wszystkiemu winien. Gdyby nie on, Ligia nie potrzebowałaby się tulać, byłaby jego narzeczoną i żadne niebezpieczeństwo nie wisiałoby nad jej drogą głową. A teraz stało się i za późno naprawiać złe, które się naprawić nie da.

— Za późno!

I zdawało mu się, że otchłań otworzyła się przed jego nogami. Nie wiedział, co przedsięwziąć, jak postąpić, dokąd się udać. Akte powtórzyła, jak echo, słowo „za późno”, które w cudzych ustach zabrzmiało mu jak wyrok śmierci. Rozumiał tylko jedną rzecz, że trzeba mu znaleźć Ligię, bo inaczej stanie się z nim coś złego.

I okręciwszy się machinalnie w toę chciał odejść nie żegnając się nawet z Akte, gdy wtem zasłona dzieląca przedsionek od atrium uchyliła się i nagle ujrzał przed sobą żalobną postać Pomponii Grecyny.

Widocznie i ona dowiedziała się już o zniknięciu Ligii i sądząc, że jej łatwiej będzie niż Aulusowi widzieć się z Akte, przychodziła do niej po wiadomości.

Lecz spostrzegłszy Winicjusza zwróciła ku niemu swą drobną, bladą twarz i po chwili rzekła:

— Marku, niech Bóg ci przebaczy krzywdę, jaką wyrządziłeś nam i Ligii.

A on stał z czołem spuszczone, z poczuciem nieszczęścia i winy, nie rozumiejąc, jaki Bóg miał i mógł mu przebaczyć ni daczego Pomponia mówiła o przebaczeniu, gdy powinna była mówić o zemście.

I wreszcie wyszedł z głową bezzadną, pełną ciężkich myśli, ogromnej troski i zdumienia.

Na dziedzińcu i pod galerią stały niespokojne gromady ludzi. Między pałacowymi niewolnikami widać było rycerzy i senatorów, którzy przybyli dowiedzieć się o zdrowie małej Augusty, a zarazem pokazać się w pałacu i złożyć dowód swej troskliwości choćby wobec niewolników cezariańskich. Wieść o chorobie „bogini” rozeszła się widać szybko, bo w bramie ukazywały się coraz nowe postacie, a przez otwór łuku widać było całe tłumy. Niektórzy z przybywających widząc, że Winicjusz wychodził z pałacu, zaczepiali go o nowiny, lecz on nie odpowiadając na pytania szedł przed siebie, dopóki Petroniusz, który także przybył już po wiadomości, nie potrącił go omal piersią i nie zatrzymał.

Winicjusz byłby niechybnie zawrzał na jego widok i dopuścił się jakiego bezprawia w pałacu cezara, gdyby nie to, że od Akte wyszedł jak złamany, w takim wyczerpaniu i pogębieniu, że chwilowo opuściła go nawet wrodzona mu zapalczywość. Odsunął jednak Petroniusza i chciał przejść, lecz ów zatrzymał go prawie przemocą.

— Jak się ma boska? — spytał.

Ale owa przemoc rozdrażniła znów Winicjusza i wzburzyła go w jednej chwili.

— Niech piekło pochłonie ją i cały ten dom! — odpowiedział ściskając zęby.

— Milcz, nieszczęśliwy! — rzekł Petroniusz i rozejrzawszy się naokół dodał pośpiesznie:

— Chcesz wiedzieć coś o Ligii, to chodź ze mną. Nie! Tu nic nie powiem! Chodź ze mną, powiem ci moje domysły w lektyce.

I otoczywszy ramieniem młodego człowieka wyprowadził go co prędzej z pałacu.

Lecz o to mu głównie chodziło, gdyż nowin nie miał żadnych. Natomiast będąc człowiekiem zaradnym i mając mimo wczorajszego oburzenia dużo współczucia dla Winicjusza, a wreszcie poczuwając się poniekąd do odpowiedzialności za wszystko, co się stało, już był coś przedsięwziął i gdy wsiedli do lektyki, rzekł:

— Przy wszystkich bramach kazałem czuwać moim niewolnikom, dawszy im dokładny opis dziewczyny i tego olbrzyma, który ją u cezara wyniósł z uczty, nie ma bowiem wątpliwości, że to on ją odbił. Słuchaj mnie! Być może, że Aulusowie zechcą ją ukryć w której ze swych wiejskich posiadłości, a w takim razie będziemy wiedzieli, w którą stronę ją uprowadzą. Jeśli zaś przy bramach jej nie dostrzegą, to będzie dowód, że została w mieście, i dziś jeszcze w mieście rozpoczniemy poszukiwania.

— Aulusowie nie wiedzą, gdzie ona jest — odrzekł Winicjusz.

— Masz-li pewność, że tak jest?

— Widziałem Pomponię. Oni szukają jej także.

— Wczoraj nie mogła z miasta wyjść, bo nocą bramy zamknięte. Dwóch z moich ludzi krąży koło każdej bramy. Jeden ma iść w ślad za Ligią i za olbrzymem, drugi wróci

Otchłań

Błądzenie, Konflikt
wewnętrzny

Bunt

natychmiast, by dać znać. Jeśli jest w mieście, znajdziemy ją, bo owego Liga, choćby po wzroście i barkach, rozpoznać łatwo. Szczęśliwyś, że nie porwał jej cesarz, mogę cię zaś upewnić, że nie, bo na Palatynie nie ma dla mnie tajemnic.

Lecz Winicjusz wybuchnął więcej jeszcze żalem niż gniewem i głosem przerywanym przez wzruszenie począł Petroniuszowi opowiadać, co słyszał od Akte i jakie nowe niebezpieczeństwa zawisły nad głową Ligii, tak straszne, że wobec nich, znalazłszy zbiegów, trzeba będzie ukrywać ją jak najstaranniej przed Poppeą. Po czym ją wyrzucać gorzko Petroniuszowi jego rady. Gdyby nie on, wszystko by poszło inaczej. Liga byłaby u Aulusów, a on, Winicjusz, mógłby ją widywać codziennie i byłby szczęśliwszy od cesarza. I unosząc się w miarę opowiadania, poddawał się coraz bardziej wzruszeniu, aż wreszcie łyż żalu i wściekłości poczęły mu kapać z oczu.

Petroniusz zaś, który wprost nie spodziewał się, by młody człowiek mógł kochać i pożądać do tego stopnia, widząc te łyż rozpacz mówił sobie w duchu z pewnym zdziwieniem:

— O potężna pani Cypru! Ty jedna królujesz bogom i ludziom!

Rozpacz

Łzy

ROZDZIAŁ DWUNASTY

Lecz gdy wysiedli przed domem Petroniusza, przełożony nad atrium oświadczył im, że żaden z niewolników, wysłanych do bram, jeszcze nie wrócił. Atrienis kazał im ponieść żywność i nowy rozkaz, by pod groźbą chłosty dawali pilne baczenie na wszystkich wychodzących z miasta.

— Widzisz — rzekł Petroniusz — niewątpliwie są dotąd w mieście, a w takim razie znajdziemy ich. Każ jednak i swoim ludziom czuwać przy bramach, tym mianowicie, którzy byli posłani po Ligię, bo ci łatwo ją rozpoznają.

— Kazałem ich zesłać do wiejskich ergastulów — rzeki Winicjusz — ale wnet rozkaz odwołam, niech idą do bram.

I skreśliwszy kilka słów na powleczonej woskiem tabliczce oddał ją Petroniuszowi, który polecił odesłać ją natychmiast do domu Winicjusza.

Po czym przeszli do wewnętrznego portyku i tam zasiadłszy na marmurowej ławie, poczęli rozmawiać.

Złotowłosa Eunice i Iras podsunęły im pod nogi brązowe stołeczki, a następnie przystawiwszy do ławki stolik poczęły im lać wino do czasz z cudnych wąskoszyjastych dzbanów, które sprowadzono z Volaterrae i Ceryny.

Wino

— Czy masz między swymi ludźmi kogo, co by znał tego olbrzymiego Liga? — spytał Petroniusz.

— Znał go Atacynus i Gulo. Ale Atacynus legł wczoraj przy lektyce, a Gulo zabiłem ja.

— Szkoda mi go — rzekł Petroniusz. — On nosił na ręku nie tylko ciebie, ale i mnie.

— Chciałem go nawet wyzwolić — odparł Winicjusz — lecz mniejsza z tym. Mówmy o Ligii. Rzym to morze...

— Perły poławiają się²⁰⁸ właśnie w morzu... Zapewne nie znajdziemy jej dziś lub jutro, jednakże znajdziemy niechybnie. Ty mnie obecnie obwiniasz, że ci podałem ten środek, ale środek sam w sobie był dobry, a stał się zły dopiero wówczas, gdy na złe się obrócił. Wszakżeś słyszał od samego Aulusa, że zamierza z całą rodziną przenieść się do Sycylii. W ten sposób dziewczyna byłaby i tak daleko od ciebie.

— Byłbym za nimi pojechał — odrzekł Winicjusz — a w każdym razie byłaby bezpieczna, teraz zaś, jeśli tamto dziecko umrze, Poppea i sama uwierzy, i wmówi w cesarza, że to z winy Ligii.

— Tak jest. To mnie zaniepokoiło także. Ale ta mała kukła może jeszcze wyzdrowieć. Gdyby zaś miała umrzeć, znajdziemy i wówczas jakiś sposób.

Tu Petroniusz zamyślił się na chwilę, po czym rzekł:

— Poppea wyznaje jakoby religię Żydów i wierzy w złe duchy. Cesarz jest przesądny... Jeśli rozpuścimy wieść, że Ligę porwały złe duchy, wieść znajdzie wiarę, zwłaszcza że, gdy nie odbił jej ani cesarz, ani Aulus Plaucjusz, zniknęła w sposób istotnie tajemniczy. Lig

Wierzenia, Zabobony

²⁰⁸perły poławiają się (daw.) — dziś: perły są poławiane.

sam jeden nie byłby tego dokazał. Musiałby mieć pomoc, a skąd by niewolnik w ciągu jednego dnia mógł zebrać tylu ludzi?

— Niewolnicy wspierają się wzajem w całym Rzymie.

— Który krwawo to kiedykolwiek przypłaci. Tak, wspierają się, ale nie jedni przeciw drugim, a tu wiadomo było, że na twoich spadnie odpowiedzialność i kara. Gdy poddasz swoim myśl o złych duchach, potwierdzą natychmiast, że je na własne oczy widzieli, bo to ich wobec ciebie od razu uniewinni... Spytaj którego na próbę, czy nie widział, jak unosiły Ligię w powietrzu, a na egidę²⁰⁹ Zeusa, zaprzysięgnie natychmiast, że tak było.

Winicjusz, który był także przesądny, spojrzał na Petroniusza z nagłym, ogromnym niepokojem.

— Jeśli Ursus nie mógł mieć ludzi do pomocy i nie mógł sam jeden jej porwać, to kto ją porwał?

Lecz Petroniusz począł się śmiać.

— Widzisz — rzekł — uwierz, skoro i ty już na wpół wierzysz. Taki jest nasz świat, który drwi z bogów. Uwierzą i nie będą jej szukali, a my tymczasem umieścimy ją gdzieś daleko od miasta, w jakiejś mojej lub twojej willi.

— Jednakże kto mógł jej pomóc?

— Jej współwyznawcy — odpowiedział Petroniusz.

— Jacy? Jakież ona czci bóstwo? Powinien bym wiedzieć lepiej od ciebie.

— Każda niemal kobieta w Rzymie czci inne. Jest rzeczą niezawodną, że Pomponia wychowała ją w czci dla tego bóstwa, które sama wyznaje, jakie zaś wyznaje, nie wiem. Jedna jest rzecz pewna, że nikt nie widział jej, by w którejkolwiek z naszych świątyń ofiarowała naszym bogom. Oskarżano ją nawet, że jest chrześcijanką, ale to rzecz niepodobna. Sąd domowy oczyścił ją z tego zarzutu. O chrześcijanach mówią, że nie tylko czczą osłą głowę, ale są nieprzyjaciółmi rodzaju ludzkiego i dopuszczają się najbezpieczniejszych zbrodni. Zatem Pomponia nie może być chrześcijanką, gdyż cnota jej jest znaną, a nieprzyjaciółka rodzaju ludzkiego nie obchodziłaby się tak z niewolnikami, jak ona się obchodzi.

— W żadnym domu nie obchodzą się z nimi tak jak u Aulusów — przerwał Winicjusz.

— Więc widzisz. Pomponia wspominała mi o jakimś bogu, który ma być jeden, wszechmocny i miłosierny. Gdzie pochowała wszystkich innych, to jej rzecz, dość, że ten jej Logos nie byłby chyba bardzo wszechmocny, a raczej musiałby być marnym bogiem, gdyby miał tylko dwie czcicielki, to jest Pomponię i Ligię z dodatkiem ich Ursusa. Musi ich być więcej, tych wyznawców, i ci dali pomoc Ligii.

— Ta wiara każe przebaczać — rzekł Winicjusz. — Spotkałem u Akte Pomponię, która powiedziała mi: „Niech ci Bóg przebaczy krzywdę, jaką wyrządziłeś Ligii i nam.”

— Widocznie ich bóg to jakiś curator²¹⁰ bardzo dobrowolny. Ha, niechże ci przebaczy, a na znak przebaczenia niechaj ci wróci dziewczynę.

— Ofiarowałbym mu jutro hekatombę²¹¹. Nie chcę jadła ni kąpieli, ni snu. Wezmę ciemną lacerę²¹² i pójdę włóczyć się po mieście. Może ją w przebraniu znajdę. Chory jestem!

Petroniusz spojrzał na niego z pewnym politowaniem. Istotnie, oczy Winicjusza podsiniały, źrenice świeciły gorączką; nie ogolony rano zarost powłókł ciemnym pasem jego silnie zarysowane szczęki, włosy miał w nieładzie i wyglądał naprawdę jak chory. Iras i złotowłosa Eunice patrzyły na niego także ze współczuciem, lecz on zdawał się ich nie widzieć i obaj z Petroniuszem tak nic nie zważali na obecność niewolnic, jak by nie zważali na kręcące się koło nich psy.

— Gorączka cię trawi — rzekł Petroniusz.

— Tak jest.

— Więc posłuchaj mnie... Nie wiem, co by ci zapisał lekarz, ale wiem, jak ja bym

Kondycja ludzka

Bóg, Kobieta

Religia

Kobieta

Miłość, Pokusa

²⁰⁹*egida* (mit. gr.) — tarcza sporządzona przez Hefajstosa z metalu lub koziej skóry, cudowny atrybut Zeusa.

²¹⁰*curator* (łac.) — opiekun.

²¹¹*hekatomba* (z gr.) — w staroż. Grecji ofiara składana bogom ze stu sztuk bydła lub wołów, później z każdej dużej liczby zwierząt.

²¹²*lacerna* (z łac.) — szeroki płaszcz z kapturem, noszony jako wierzchnie okrycie przez wszystkie warstwy społeczne.

postąpił na twoim miejscu, ja. Oto zanim się tamta odnajdzie, poszukałbym w innej tego, czego mi wraz z tamtą zabrakło. Widziałem w twojej willi ciała wyborne. Nie przecz mi... Wiem, co jest miłość, i wiem, że gdy się jednej pożąda, inna jej zastąpić nie może. Ale w pięknej niewolnicy można zawsze znaleźć chociaż chwilową rozrywkę...

— Nie chcę! — odpowiedział Winicjusz.

Lecz Petroniusz, który miał do niego rzeczywistą słabość i który pragnął istotnie złagodzić jego cierpienie, począł rozmyślać, jak by to uczynić.

— Może twoje nie mają dla ciebie uroku nowości — rzekł po chwili — lecz (i tu jął patrzeć kolejno na Iras i na Eunice, a wreszcie położył dłoń na biodrze złotowłosej Greczynki) przypatrz się tej Charytce. Kilka dni temu młodszy Fontejus Kapiton dawał mi za nią troje cudnych pacholąt z Klazomene, albowiem piękniejszego ciała chyba i Skopas²¹³ nie stworzył. Sam nie rozumiem, dlaczego dotąd pozostałem dla niej obojętny, nie wstrzymała mnie przecie myśl o Chryzotemis! Otóż daruję ci ją, weź ją sobie!

A złotowłosa Eunice usłyszawszy to pobladła w jednej chwili jak płótno i patrząc przestraszonymi oczyma na Winicjusza, zdawała się bez tchu w piersi czekać na jego odpowiedź.

Lecz on zerwał się nagle i ścisnąwszy rękoma skronie począł mówić prędko jak człowiek, który trawiony chorobą, nie chce słyszeć o niczym:

— Nie!... nie!... Nic mi po niej! Nic mi po innych... Dziękuję ci, ale nie chcę! I idę szukać tamtej po mieście. Każ mi dać galijską lacerne z kapturem. Pójdę za Tyber. Gdybym choć Ursusa mógł zobaczyć!...

I wyszedł śpiesznie. Petroniusz zaś widząc, że istotnie nie może usiedzieć na miejscu, nie próbował go wstrzymywać. Biorąc jednak odmowę Winicjusza za chwilową niechęć do każdej kobiety, która nie była Ligią, i nie chcąc, by wspaniałomyślność jego poszła na marne, zwróciwszy się do niewolnicy rzekł:

— Eunice, wykąpiesz się, namaścisz i przybierzesz, a potem pójdziesz do domu Winicjusza.

Lecz ona padła przed nim na kolana i ze złożonymi rękoma poczęła go błagać, by jej nie oddalał z domu. Ona nie pójdzie do Winicjusza i woli tu nosić drwa do hypocaustum niż tam być pierwszą ze sług! Nie chce! nie może! I błaga go, by zlitował się nad nią. Niechaj ją każe chłostać codziennie, byle jej nie wysyłał z domu.

I trzęsąc się jak liść, zarazem z bojaźni i uniesienia, wyciągała ku niemu ręce, on zaś słuchał jej ze zdumieniem. Niewolnica, która śmie się wypraszać od spełnienia rozkazu, która mówi: „Nie chcę i nie mogę”, była czymś tak niesłychanym w Rzymie, że Petroniusz na razie nie chciał uszom uwierzyć. Wreszcie zmarszczył brwi. Był on zbyt wykwinłym, by być okrutnym. Niewolnikom jego, zwłaszcza w zakresie rozpusty, więcej było wolno niż innym, pod warunkiem, by wzorowo spełniali służbę i wolę pańską czcili na równi z bożą. W razie uchybienia tym dwom obowiązkom umiał jednak nie żałować kar, jakim wedle ogólnego obyczaju podlegali. A gdy prócz tego nie cierpiał i wszelkich przeciwności, i wszystkiego, co mu mieszało spokój, więc popatrzwszy chwilę na klęczącą rzekł:

— Przywołasz mi Tejrezjasza i powrócisz tu z nim razem.

Eunice wstała drżąc, ze łzami w oczach, i odeszła, po chwili zaś wróciła z przełożonym nad atrium Kreteńczykiem Tejrezjaszem.

— Weźmiesz Eunice — rzekł mu Petroniusz — i dasz jej dwadzieścia pięć plag, tak jednak, by nie popsuć skóry.

To rzekłszy przeszedł do biblioteki i zasiadłszy przy stole z różowego marmuru począł pracować nad swoją *Uczcią Trymalchiona*.

Ale ucieczka Ligii i choroba małej Augusty nadto rozrywały mu myśl, tak że nie mógł długo pracować. Zwłaszcza choroba owa była ważnym wypadkiem. Petroniuszowi przyszło do głowy, że jeśli cesarz uwierzy, iż Ligia rzuciła czar na małą Augustę, to odpowiedzialność może spaść i na niego, albowiem na jego to prośbę sprowadzono dziewczynę do pałacu. Liczył jednak, że za pierwszym widzeniem się z cesarzem potrafi w jakikolwiek sposób wytłumaczyć mu całą niedorzeczność podobnego przypuszczenia, a po trochu liczył i na pewną słabość, jaką czuła dla niego Poppea, ukrywając ją wprawdzie starannie, ale nie tak starannie, by nie miał jej odgadnąć. Po chwili też wzruszył ramionami na swe obawy

Kuszenie

Kobieta, Niewola

Miłość platoniczna,
Niewola

Kara

²¹³Skopas (IV w.p.n.e.) — gr. architekt i rzeźbiarz, autor m.in. rzeźb Afrodyty.

i postanowił zejść do triclinium, by się posilić, a następnie kazać się zanieść jeszcze raz do pałacu, potem na Pole Marsowe, a potem do Chryzotemis.

Lecz po drodze do triclinium, przy wejściu do korytarza przeznaczonego dla służby, dojrzał nagle stojącą pod ścianą wśród innych niewolników wysmukłą postać Eunice i zapomniawszy, że nie wydał Tejrezjaszowi innego rozkazu, jak aby ją wychłostał, zmarszczył znów brwi i począł się za nim oglądać.

Nie dostrzegłszy go jednak między służbą zwrócił się do Eunice:

— Czy otrzymałaś chłostę?

A ona po raz drugi rzuciła się do jego nóg, przycisnęła na chwilę do ust brzeg jego togi, po czym odrzekła:

— O tak, panie! Otrzymałam! O tak, panie!...

W głosie jej brzmiała jakby radość i wdzięczność.

Widocznym było, iż sądziła, że chłosta miała zastąpić oddanie jej z domu i że teraz może już pozostać. Petroniusza, który to zrozumiał, zadziwił ten namiętny opór niewolnicy, ale nadto był biegłym znawcą natury ludzkiej, by nie odgadnąć, że jedna chyba miłość mogła być takiego oporu powodem.

— Masz-li kochanka w tym domu? — spytał.

A ona podniosła na niego swoje niebieskie, łzawe oczy i odrzekła tak cicho, że ledwo można ją było usłyszeć:

— Tak, panie!...

I z tymi oczyma, z odrzuconym w tył złotym włosom, z obawą i nadzieją w twarzy, była tak piękna, patrzyła na niego tak błagalnie, że Petroniusz, który, jako filozof, sam głosił potęgę miłości, a jako esteta, czcił wszelką piękność, uczuł dla niej pewien rodzaj politowania.

— Który z nich jest twoim kochankiem? — spytał wskazując głową na służbę.

Lecz na to nie było odpowiedzi, tylko Eunice schyliła twarz aż do jego stóp i pozostała nieruchoma.

Petroniusz spojrział po niewolnikach, między którymi byli piękni i dorodni młodzieńcy, lecz z żadnego oblicza nie mógł nic wyczytać, a natomiast wszystkie miały jakieś dziwne uśmiechy; za czym popatrzył chwilę jeszcze na leżącą u jego nóg Eunice i odszedł w milczeniu do triclinium.

Po posiłku kazał się zanieść do pałacu, a potem do Chryzotemis, u której pozostał do późnej nocy. Lecz wróciwszy rozkazał wezwać do siebie Tejrezjasza.

— Czy Eunice dostała chłostę? — spytał go.

— Tak, panie. Nie pozwoliłeś jednak przecinać skóry.

— Czym nie wydał co do niej innego rozkazu?

— Nie, panie — odpowiedział z niepokojem atriensis.

— To dobrze. Kto z niewolników jest jej kochankiem?

— Nikt, panie.

— Co o niej wiesz?

Tejrezjasz począł mówić nieco niepewnym głosem:

— Eunice nigdy nie opuszcza nocą cubiculum, w którym sypia ze starą Akryzjoną i Ifdą; nigdy po twej kąpeli, panie, nie zostaje w łaźni... Inne niewolnice śmieją się z niej i nazywają ją Dianą.

— Dosyć — rzekł Petroniusz. — Mój krewny, Winicjusz, któremu darowałem dziś rano Eunice, nie przyjął jej, więc pozostanie w domu. Możesz odejść.

— Czy wolno mi jeszcze mówić o Eunice, panie?

— Kazałem ci mówić wszystko, co wiesz.

— Cała familia mówi, panie, o ucieczce dziewczycy, która miała zamieszkać w domu szlachetnego Winicjusza. Po twoim odejściu Eunice przyszła do mnie i powiedziała mi, iż zna człowieka, który potrafi ją odnaleźć.

— A! — rzekł Petroniusz. — Co to za człowiek?

— Nie znam go, panie, myślałem jednak, że powinienem ci to oznajmić.

— Dobrze. Niech ten człowiek czeka jutro w moim domu na przybycie trybuna, którego jutro poprosisz w moim imieniu, by rano mnie odwiedził.

Atriensis skłonił się i wyszedł.

Kara

Miłość

Petroniusz zaś począł mimo woli myśleć o Eunice. Z początku zdawało mu się rzeczą jasną, że młoda niewolnica pragnie, by Winicjusz odzyskał Ligię dlatego tylko, by nie być zmuszoną do zastąpienia jej w jego domu. Lecz następnie przyszło mu do głowy, że ów człowiek, którego Eunice nastrocza, może być jej kochankiem, i ta myśl wydała mu się nagle przykrą. Był wprawdzie prosty sposób dowiedzenia się prawdy, wystarczało bowiem kazać zawołać Eunice, lecz godzina była późna, Petroniusz zaś czuł się strudzony po długich odwiedzinach u Chryzotemis i pilno mu było do snu. Jednakże idąc do cubiculum przypomniał sobie, nie wiadomo dlaczego, że w kątach oczu Chryzotemis dostrzegł dziś zmarszczki. Pomyślał też, że jej piękność była bardziej rozgłosną w całym Rzymie niż prawdziwą i że Fontejus Kapiton, który mu ofiarował trzy pacholęta z Klazomene za Eunice, chciał ją jednak kupić zbyt tanio.

ROZDZIAŁ TRZYNASTY

Nazajutrz Petroniusz kończył się zaledwie ubierać w unctuarium, gdy nadszedł wezwany przez Tejrezjasza Winicjusz. Wiedział on już, że żadne nowiny od bram nie przyszły, i wiadomość ta zamiast go ucieszyć, jako dowód, że Ligia znajduje się w mieście, przynębiła go jeszcze bardziej, albowiem począł przypuszczać, że Ursus mógł ją wyprowadzić z miasta natychmiast po porwaniu, a więc przedtem, zanim niewolnicy Petroniusza poczęli przy bramach strażować. Wprawdzie jesienią, gdy dni stawały się krótsze, zamykano je dość wcześnie, ale też i otwierano je dla wyjeżdżających, których liczba bywała znaczna. Za mury można się też było wydostać i innymi sposobami, o których na przykład niewolnicy, którzy chcieli zbiec z miasta, wiedzieli dobrze. Winicjusz wysłał wprawdzie swych ludzi i na wszystkie drogi, wiodące na prowincję do wigilów w pomniejszych miastach, z ogłoszeniem o zbiegłej parze niewolników, z dokładnym opisem Ursusa i Ligii i z oznajmieniem nagrody za ich schwytanie. Było jednak rzeczą wątpliwą, czy ten pościg może ich dosięgnąć, a gdyby nawet dosięgnął, czy władze miejscowe będą się czuły w prawie zatrzymać ich na prywatne żądanie Winicjusza, nie poświadczone przez pretora. Owóż na podobne poświadczenie nie było czasu. Ze swej strony Winicjusz przez cały wczorajszy dzień szukał Ligii w przebraniu niewolnika po wszystkich zaułkach miasta, nie zdołał jednak odnaleźć najmniejszego śladu ni wskazówki. Widział wprawdzie ludzi Aulusowych, ale ci zdawali się także czegoś szukać i to utwierdziło go tylko w mniemaniu, że nie Aulusowie ją odbili i że nie wiedzą także, co się z nią stało.

Przebranie

Gdy więc Tejrezjasz oświadczył mu, że jest człowiek, który podejmuje się jej odszukać, pośpieszył co tchu do domu Petroniusza i zaledwie się z nim powitawszy począł o owego człowieka wypytywać.

— Zaraz go zobaczymy — rzekł Petroniusz. — Jest to znajomy Eunice, która w tej chwili nadejdzie ułożyć fałdy mojej togi i która da nam o nim bliższą wiadomość.

— Ta, którą wczoraj chciałeś mi darować?

— Ta, którą wczoraj odrzuciłeś, za co ci zresztą jestem wdzięczny, jest to bowiem najlepsza vestiplica w całym mieście.

Jakoż vestiplica nadeszła, prawie zanim skończył mówić, i wzięwszy togę, złożoną na krześle wykładanym kością słoniową, rozwinęła ją, by zarzucić na ramiona Petroniusza. Twarz miała jasną, cichą, a w oczach jej świeciła radość.

Kobieta

Petroniusz spojrział na nią i wydała mu się bardzo piękna. Po chwili, gdy okręciwszy go w togę, poczęła ją układać, schylając się chwilami dla wydłużenia fałd, spostrzegł, że jej ramiona mają precudny kolor bladej róży, a pierś i barki przeźrocze odbłaski perłowca lub alabastru.

— Eunice — rzekł — czy jest ten człowiek, o którym wspominałaś wczoraj Tejrezjaszowi?

— Jest, panie.

— Jak się zowie?

— Chilon Chilonides, panie.

— Kto on jest?

— Lekarz, mędrzec i wróżbita, który umie czytać w losach ludzkich i przepowiadać przyszłość.

— Czy przepowiedział przyszłość i tobie?

Eunice oblała się rumieńcem, który zaróżowił nawet jej uszy i szyję.

— Tak, panie.

— Cóż ci wywróżył?

— Że spotka mnie boleść i szczęście.

— Boleść spotkała cię wczoraj z ręki Tejrezjasza, a więc powinno przyjść i szczęście.

— Już przyszło, panie.

— Jakie?

A ona szepnęła cicho:

— Zostałam.

Petroniusz położył dłoń na jej złotej głowie.

— Dobrześ ułożyła dziś fałdy i rad jestem z ciebie, Eunice.

Jej zaś pod tym dotknięciem oczy w jednej chwili zaszyły mgłą szczęścia i pierś poczęła się szybko poruszać.

Lecz Petroniusz z Winicjuszem przeszli do atrium, gdzie czekał na nich Chilon Chilonides, który ujrawszy ich oddał głęboki pokłon. Petroniuszowi na myśl o przypuszczeniu, które uczynił wczoraj, że może to być kochanek Eunice, uśmiech wybiegł na usta. Człowiek, który stał przed nim, nie mógł być niczym kochankiem. W tej dziwnej figurze było coś i plugawego, i śmiesznego. Nie był stary: w jego niechlujnej brodzie i kręconej czuprynie ledwie gdzieniegdzie przeświecał włos siwy. Brzuch miał zapadły, plecy zgarbione tak, że na pierwszy rzut oka wydawał się być garbatym, nad owym garbem zaś wznosiła się głowa wielka, o twarzy małpiej i zarazem lisiej, i przenikliwym wejrzeniu. Żółtawa jego cera popstrzona była pryszczami, a pokryty nimi całkowicie nos mógł wskazywać zbyt nie zamiłowanie do butelki. Zaniedbany ubiór, składający się z ciemnej tuniki utkanej z koziej wełny i takiegoż dziurawego płaszcza, dowodził prawdziwej lub udanej nędzy. Petroniuszowi na jego widok przyszedł na myśl Homerowy Tersytes, więc też odpowiedziawszy skinieniem ręki na jego ukłon rzekł:

— Witaj, boski Tersytesie²¹⁴! Jak się miewają twoje guzy, których ci nabił pod Troją Ulisses, i co on sam porabia na Polach Elizejskich²¹⁵?

— Szlachetny panie — odpowiedział Chilon Chilonides — najmędrszy z umarłych, Ulisses, zasyła przeze mnie najmędrszemu z żyjących, Petroniuszowi, pozdrowienie i prośbę, by okrył nowym płaszczem moje guzy.

— Na Hekate Triformis²¹⁶! — zawołał Petroniusz — odpowiedź warta płaszcza...

Lecz dalszą rozmowę przerwał niecierpliwy Winicjusz, który spytał wręcz:

— Czy wiesz dokładnie, czego się podejmujesz?

— Gdy dwie rodziny w dwóch wspaniałych domach nie mówią o niczym innym, a za nimi powtarza wiadomość połowa Rzymu, nietrudno wiedzieć — odparł Chilon. — Wczorajszej nocy odbito dziewicę, wychowaną w domu Aula Plaucjusza, imieniem Ligia albo właściwie: Kallina, którą twoi niewolnicy, o panie, przeprowadzali z pałacu cezara do twojej insuli, ja zaś podejmuję się odnaleźć ją w mieście lub, jeśli, co jest mało prawdopodobnym, opuściła miasto, wskazać ci, szlachetny trybunie, dokąd uciekła i gdzie się ukryła.

— Dobrze! — rzekł Winicjusz, któremu podobala się ścisłość odpowiedzi. — Jakie masz do tego środki?

Chilo uśmiechnął się chytrze:

— Środki ty posiadasz, panie, ja mam tylko rozum.

Petroniusz uśmiechnął się także, albowiem był zupełnie zadowolony ze swego gościa.

„Ten człowiek może odnaleźć dziewczynę” — pomyślał.

Tymczasem Winicjusz zmarszczył swe zrośnięte brwi i rzekł:

— Nędzarzu, jeśli mnie zwodzisz dla zysku, każę ci zabić pod kijami.

— Filozofem jestem, panie, a filozof nie może być chciwym na zysk, zwłaszcza na taki, jaki wspaniałomyślnie obiecujesz.

— Ach, jesteś filozofem? — spytał Petroniusz. — Eunice mówiła mi, że jesteś lekarzem i wróżbitą. Skąd znasz Eunice?

²¹⁴Tersytes — postać lit., jedyny przedstawiciel ludu w *Iliadzie* Homera, ukazany karykaturalnie jako człowiek brzydki, gadatliwy, niesforny.

²¹⁵Polu Elizejskie (mit. gr.) — kraina w której przebywali po śmierci wybrani przez Zeusa bohaterowie.

²¹⁶Triformis (łac.) — trójkształtna; Hekate była przedstawiana jako trzy postacie lub posąg o trzech głowach.

Bieda, Mędrzec

Filozof

— Przychodziła do mnie po radę, gdyż sława moja obila się o jej uszy.
 — Jakiejże chciała rady?
 — Na miłość, panie. Chciała się wyleczyć z bezwzajemnej miłości.
 — I wyleczyłeś ją?
 — Uczyniłem więcej, panie, dałem jej bowiem amulet, który zapewnia wzajemność.
 W Pafos, na Cyprze, jest świątynia, o panie, w której chowają przepaskę Wenery. Dałem jej dwie nitki z tej przepaski, zamknięte w skorupie migdała.

— I kazałeś sobie dobrze zapłacić?
 — Za wzajemność nigdy nie można dość zapłacić, ja zaś nie mając dwóch palców u prawej ręki zbieram na niewolnika-skrybę, który by spisywał moje myśli i zachował moją naukę dla świata.

— Do jakiejże szkoły należysz, boski mędrzec?
 — Jestem cynikiem²¹⁷, panie, bo mam dziurawy płaszcz; jestem stoikiem²¹⁸, bo biedę znoszę cierpliwie, a jestem perypatetykiem²¹⁹, bo nie posiadając lektyki chodzę piechotą od winiarza do winiarza i po drodze nauczam tych, którzy obiecują za dzban zapłacić.

— Przy dzbanku zaś stajesz się retorem?
 — Heraklit powiedział: „Wszystko płynie”, a czy możesz zaprzeczyć, panie, że wino jest płynem?

— I głosi, że ogień jest bóstwem, bóstwo zaś to płonie na twym nosie.
 — A boski Diogenes z Apolonii głosił, że istotą rzeczy jest powietrze, a im powietrze cieplejsze, tym doskonalsze tworzy istoty, a z najcieplejszego tworzą się dusze mędrców. Że zaś jesienią przychodzą chłody, ergo prawdziwy mędrzec powinien ogrzewać duszę winem... Bo również nie możesz zaprzeczyć, panie, by dzban, choćby cienkuszka spod Kapui lub Telezji, nie roznosił ciepła po wszystkich kościach znikomego ludzkiego ciała.

— Chilonie Chilonidesie, gdzie jest twoja ojczyzna?
 — Nad Pontem Euxynem. Pochodzę z Mezembrii²²⁰.
 — Chilonie, jesteś wielki!
 — I zapoznany²²¹! — dodał melancholijnie mędrzec.

Jednakże Winicjusz zniecierpliwił się znowu. Wobec nadziei, jaka mu zabłysła, chciałby, by Chilo natychmiast wyruszył na wyprawę, i cała rozmowa wydała mu się tylko marną stratą czasu, o którą zły był na Petroniusza.

— Kiedy rozpoczniesz poszukiwania? — rzekł zwracając się do Greka.
 — Już je rozpocząłem — odpowiedział Chilon. — I gdy tu jestem, gdy odpowiadam na twe uprzejme pytania, szukam także. Miej tylko ufność, cyn trybunie, i wiedz, że gdyby ci zginęła zawiązka od obuwia, potrafiłbym odszukać zawiązkę lub tego, który ją na ulicy podjął.

— Czy byłś już używany do podobnych posług? — spytał Petroniusz.
 Grek podniósł w górę oczy:
 — Zbyt nisko dziś cenią cnotę i mądrość, by nawet filozof nie był zmuszony szukać innych do życia sposobów.

— Jakież są twoje?
 — Widzieć wszystko i służyć nowinami tym, którzy ich pragną.
 — I którzy za nie płacą?
 — Ach, panie, potrzebuję kupić pisarza. Inaczej moja mądrość umrze wraz ze mną.
 — Jeśliś nie zebrał dotąd nawet na cały płaszcz, zasługi twe nie muszą być znakomite.
 — Skromność przeszkadza mi je wynosić. Lecz pomyśl, panie, że nie ma dziś takich dobroczyńców, jakich było pełno dawniej i którym obsypać złotem zasługę było tak miło, jak połknąć ostrygę z Puteoli. Nie zasługi moje są małe, lecz wdzięczność ludzka jest mała. Czasem, gdy ucieknie cenny niewolnik, kto go wynajdzie, jeśli nie jedyny syn mego ojca? Gdy na murach zjawia się napisy na boską Poppeę, kto wskaże sprawców? Kto wyszpera

²¹⁷cynik — zwolennik filoz. szkoły cyników, pot. człowiek gardzący autorytetami, nie uznający powszechnie poważanych wartości.

²¹⁸stoik — zwolennik filoz. szkoły stoików, pot. człowiek wyznający równowagę duchową nie zakłóconą radością ani smutkiem.

²¹⁹perypatetyk — członek grupy uczniów Arystotelesa, pot. człowiek lubiący spacerować podczas rozmyślań lub rozmów.

²²⁰Mezembria — Mesembria, kolonia grecka założona w VI w. p.n.e. na zach. wybrzeżu M. Czarnego.

²²¹zapoznany (daw.) — nieznan, niedoceniony, zapomniany.

Filozof, Mędrzec

Szpieg

u księgarzy wiersz na cezara? Kto doniesie, co mówią w domach senatorów i rycerzy? Kto nosi listy, których nie chcą powierzyć niewolnikom, kto nasłuchuje nowin przy drzwiach balwierzy²²², dla kogo nie mają tajemnic winiarze i piekarczycy, komu ufają niewolnicy, kto umie przejrzeć na wylot każdy dom od atrium do ogrodu? Kto zna wszystkie ulice, zaułki, kryjówki, kto wie, co mówią w termach, w cyrku, na targach, w szkołach lanistów, w szopach u handlarzy niewolników i nawet w arenariach²²³?...

— Na bogi, dosyć, szlachetny mędrcze! — zawołał Petroniusz — bo utoniemy w twych zasługach, cnotcie, mądrości i wymowie. Dosyć! Chcieliśmy wiedzieć, kim jesteś, i wiemy.

Lecz Winicjusz rad był, pomyślał bowiem, że człowiek ten, podobnie jak pies gończy, raz puszczony na trop, nie ustanie, póki nie odnajdzie kryjówek.

— Dobrze — rzekł. — Czy potrzebujesz wskazówek?

— Potrzebuję broni.

— Jakiej? — spytał ze zdziwieniem Winicjusz.

Greki nadstawił jedną dłoń, drugą zaś uczynił gest liczenia pieniędzy.

— Takie dziś czasy, panie — rzekł z westchnieniem.

— Będziesz więc osłem — rzekł Petroniusz — który zdobywa fortecę za pomocą worków złota.

— Jestem tylko biednym filozofem, panie — odrzekł z pokorą Chilon — złoto macie wy.

Winicjusz cisnął mu kieskę, którą Grek chwycił w powietrzu, jakkolwiek istotnie nie miał dwóch palców u prawej ręki.

Po czym podniósł głowę i rzekł:

— Panie, wiem już więcej, niż się spodziewasz. Nie przyszedłem tu z próżnymi rękoma. Wiem, że dziewicy nie porwali Aulusowie, gdyż mówiłem już z ich sługami. Wiem, że jej nie ma na Palatynie, gdzie wszyscy zajęci są chorą małą Augustą, i może nawet domyślam się, dlaczego wolicie szukać dziewicy z moją pomocą niż z pomocą wigilów i żołnierzy cezara. Wiem, że ułatwił jej ucieczkę sługa pochodzący z tegoż samego co i ona kraju. Nie mógł on znaleźć pomocy u niewolników, bo niewolnicy, którzy się wszyscy razem trzymają, nie pomogliby mu przeciw twoim. Mogli mu pomóc tylko współwyznawcy...

— Słuchaj, Winicjuszu — przerwał Petroniusz — czym ci tego samego słowo w słowo nie mówił?

— Honor to dla mnie — rzekł Chilo. — Dziewica, panie — mówił zwracając się znów do Winicjusza — niechybnie czci jednakże bóstwo z tą najcnotliwszą z Rzymianek, z tą prawdziwą matroną stolatą²²⁴, Pomponią. Słyszałem i to, że Pomponia była sądzona w domu za wyznawanie jakichś obcych bóstw, nie mogłem się jednak od jej sług dowiedzieć, jakie jest owo bóstwo i jak się zowią jego wyznawcy. Gdybym mógł o tym wiedzieć, udałbym się do nich, stałbym się najpobożniejszym między nimi i zyskał ich ufność. Lecz ty, panie, który, jak wiem, także spędziłeś kilkanaście dni w domu szlachetnego Aulusa, czy możesz dać mi jakąś o tym wiadomość?

— Nie mogę — rzekł Winicjusz.

— Pytaliście mnie długo o różne rzeczy, szlachetni panowie, i ja odpowiadałem na pytania, pozwólcie, bym je teraz zadawał. Czy nie widziałeś, cny trybunie, żadnych posągów, żadnych ofiar, żadnych oznak, żadnych amuletów na Pomponii lub na twej boskiej Ligii? Czy nie widziałeś, aby kreśliły między sobą jakieś znaki zrozumiałe dla nich tylko?

— Znaki?... Czekaj!... Tak! Widziałem raz, jak Ligia nakreśliła na piasku rybę.

— Rybę? Aa! Ooo! Czy uczyniła to raz, czy kilkakrotnie?

— Raz jeden.

— I jesteś, panie, pewien, że nakreśliła... rybę? Oo!...

— Tak jest! — odrzekł zaciekawiony Winicjusz. — Czy odgadujesz, co to znaczy?

— Czy odgaduję?! — zawołał Chilon.

I skłoniwszy się na znak pożegnania, dodał:

— Niechaj Fortuna rozsypie na was po równie²²⁵ wszystkie dary, dostojni panowie.

²²²balwierz (daw.) — fryzjer wykonujący również zabiegi medyczne.

²²³arenarium (z łac.) — tu: zaplecze amfiteatru

²²⁴matrona stolata (łac.) — dostojna mężatka.

²²⁵po równie (daw.) — dziś: po równo.

— Każ sobie dać płaszcz! — rzekł mu na drogę Petroniusz.
 — Ulisses składa ci dzięki za Tersytesa — odpowiedział Grek.
 I skłoniwszy się powtórnie wyszedł.
 — Cóż powiesz o tym szlachetnym mędrцу? — spytał Winicjusza Petroniusz.
 — Powiem, że on odnajdzie Ligię! — zawołał z radością Winicjusz — ale powiem także, że gdyby istniało państwo łotrów, on mógłby być królem w tym państwie.
 — Niewątpliwie. Muszę z tym stoikiem zabrać bliższą znajomość, ale tymczasem każe wykadzić po nim atrium.

A Chilon Chilonides, okręciwszy się swym nowym płaszczem, podrzucał na dłoni pod jego fałdami otrzymaną od Winicjusza kieskę i lubował się zarówno jej ciężarem, jak dźwiękiem. Idąc z wolna i oglądając się, czy z domu Petroniusza za nim nie patrzą, minął portyk Liwii i doszedłszy do rogu Clivus Virbius skręcił na Suburę.

„Trzeba pójść do Sporusa — mówił sobie — i ułać trochę wina Fortunie. Znalazłem wreszcie, czegom od dawna szukał. Młody jest, zapalczywy, hojny jak kopalnie Cypru i za tę ligijską makolągwę²²⁶ gotów by oddać pół mienia. Tak, takiego właśnie szukałem od dawna. Trzeba jednak być z nim ostrożnym, bo jego zmarszczenie brwi nie zapowiada nic dobrego. Ach! Szczenięta wilcze²²⁷ panują dziś nad światem!... Mniej bym się bał tego Petroniusza. O, bogowie! Przecz stręczycielstwo lepiej dziś popłaca niż cnota? Ha! Nakreśliła ci rybę na piasku? Jeśli wiem, co to znaczy, niech się udławię kawałkiem koziego sera! Ale będę wiedział! Ponieważ jednak ryby żyją pod wodą, a poszukiwanie pod wodą trudniejsze jest niż na lądzie, ergo: zapłaci mi za tę rybę osobno. Jeszcze jedna taka kieska, a mógłbym porzucić dziadowskie biesagi²²⁸ i kupić sobie niewolnika... Lecz co byś powiedział, Chilonie, gdybym ci doradził kupić nie niewolnika, ale niewolnicę?... Znam cię! Wiem, że się zgodzisz!... Gdyby była piękna, jak na przykład Eunice, sam byś przy niej odmłodził, a zarazem miałbyś z niej uczciwy i pewny dochód. Sprzedałem tej biednej Eunice dwie nitki z mego własnego starego płaszcza... Głupia jest, ale gdyby mi ją Petroniusz darował, to bym ją wziął... Tak, tak, Chilonie, synu Chilona... Straciłeś ojca i matkę!... Jesteś sierotą, więc kup sobie na pociechę choć niewolnicę. Musi ona wprowadzić gdzieś mieszkać, więc Winicjusz najmie jej mieszkanie, w którym i ty się przytulisz; musi się ubrać, więc Winicjusz zapłaci za jej ubiór, i musi jeść, więc będzie ją żywił... Och, jakie życie ciężkie! Gdzie te czasy, w których za obola²²⁹ można było dostać tyle bobu ze słoniny, ile można było w obie dłonie objąć, lub kawał koziej kiszki, nalanej krwią, tak długi jak ramię dwunastoletniego pacholęcia!... Ale oto i ten złodziej, Sporus! W winiarni najłatwiej czegoś się dowiedzieć.”

Tak mówiąc wszedł do winiarni i kazał sobie podać dzbaniec „ciemnego”, widząc zaś nieufne spojrzenie gospodarza wydłubał złoty pieniądz z kieski i położywszy go na stole rzekł:

— Sporusie, pracowałem dziś z Seneką od świtu do południa i oto, czym mój przyjaciel obdarzył mnie na drogę.

Okrągłe oczy Sporusa uczyniły się na ten widok jeszcze okrągłejsze i wino wnet znalazło się przed Chilonem, ten zaś umoczywszy w nim palec nakreślił rybę na stole i rzekł:

— Wiesz, co to znaczy?

— Ryba? No, ryba to ryba!

— Głupis, choć dolewasz tyle wody do wina, że mogłaby się w nim znaleźć i ryba. To jest symbol, który w języku filozofów znaczy: uśmiech Fortuny. Gdybyś go był odgadł, byłbyś i ty może zrobił fortunę. Szanuj filozofię, mówię ci, bo inaczej zmienię winiarnię, do czego mój osobisty przyjaciel, Petroniusz, od dawna mnie namawia.

ROZDZIAŁ CZTERNASTY

Przez kilka dni następnych Chilon nie pokazywał się nigdzie. Winicjusz, który od czasu, jak dowiedział się od Akte, że Ligia go kochała, stokroć jeszcze więcej pragnął ją odnaleźć,

²²⁶makolągwa — gatunek ptaka.

²²⁷szczenięta wilcze — chodzi o Rzymian; według legendy założycieli Rzymu, Romulusa i Remusa, wykarmiła wilczyca.

²²⁸biesagi (daw.) — podwójny worek do przewieszania przez ramię lub siodło; sakwa.

²²⁹obol — drobna moneta grecka.

rozpoczął poszukiwania na własną rękę, nie chcąc, a zarazem i nie mogąc udać się o pomoc do cezara, pogrążonego w trwodze z powodu zdrowia małej Augusty.

Jakoż nie pomogły ofiary składane w świątyniach, modły i wota, jak również sztuka lekarska i wszelkie czarodziejskie środki, jakich się w ostateczności chwytało. Po tygodniu dziecko umarło. Żałoba padła na dwór i na Rzym. Cezar, który przy urodzeniu dziecka szalał z radości, szalał teraz z rozpacz i zamknąwszy się u siebie, przez dwa dni nie przyjmował pokarmu, a jakkolwiek pałac roił się tłumami senatorów i augustianów, którzy śpieszyli z oznakami żalu i współczucia, nie chciał nikogo widzieć. Senat zebrał się na nadzwyczajne posiedzenie, na którym zmarłe dziecko ogłoszone zostało boginią; uchwalono wzniesić jej świątynię i ustanowić osobnego przy niej kapłana. Składano też w innych nowe na cześć zmarłej ofiary, odlewano jej posągi z drogocennych metali, a pogrzeb był jedną niezmierną uroczystością, na której lud podziwiał niepomiarkowane oznaki żalu, jakie dawał cezarski, płakał z nim razem, wyciągał ręce po podarki i nade wszystko bawił się niezwykłym widowiskiem.

Petroniusza zaniepokoiła ta śmierć. Wiadomym już było w całym Rzymie, że Poppea przypisuje ją czarom. Powtarzali to za nią i lekarze, którzy w ten sposób mogli usprawiedliwić bezskuteczność swych wysiłków, i kapłani, których ofiary okazały się bezsilne, i zamawiacze, którzy drżeli o swoje życie, i lud. Petroniusz rad był teraz, że Ligia uciekła; ponieważ jednak nie życzył źle Aulusom, a życzył dobrze i sobie, i Winicjuszowi, przeto gdy zdjęto cyprys zatknięty na znak żałoby przed Palatynem, udał się na przyjęcie zgotowane dla senatorów i augustianów, by się przekonać, o ile Nero podał ucho wieści o czarach, i zapobiec następstwom, jakie by mogły z tego wyniknąć.

Przypuszczał też, znając Nerona, że ten choćby w czary nie wierzył, będzie udawał, że wierzy, i dlatego, by oszukać własny ból, i dlatego, by się na kimkolwiek pomścić, i wreszcie, by zapobiec przypuszczeniom, że bogowie poczynają go karać za zbrodnie. Petroniusz nie sądził, by cezarski mógł nawet własne dziecko kochać prawdziwie i głęboko, jakkolwiek kochał je zapalczywie, był jednak pewien, że będzie przesadzał w boleści. Jakoż nie omylił się. Nero słuchał pociech senatorów i rycerzy z kamienną twarzą, z oczyma utkwionymi w jeden punkt, i widać było, że jeśli nawet cierpi istotnie, to zarazem myśli o tym, jakie wrażenie czyni jego ból na obecnych, zarazem pozuje na Niobe²³⁰ i daje przedstawienie rodzicielskiego żalu, tak jakby je dawał komediant na scenie. Nie umiał nawet przy tym wytrwać w milczącej i niby skamieniałej boleści, albowiem chwilami czynił gesta, jak gdyby posypywał głowę prochem ziemi, a chwilami jęczał głucho, ujrzawszy zaś Petroniusza zerwał się i tragicznym głosem począł wołać tak, aby go wszyscy mogli dosłyszeć:

— Eheu!... I tyś winien jej śmierci! Za twoją to radą wszedł w te mury zły duch, który jednym spojrzeniem wyssał życie z jej piersi... Biada mi! I wolej²³¹, by oczy moje nie patrzyły na światło Heliosa... Biada mi! Eheu! Eheu!...

I podnosząc coraz głos, przeszedł w krzyk rozpaczliwy, lecz Petroniusz w tejże samej chwili postanowił stawić wszystko na jeden rzut kości, za czym, wyciągnąwszy rękę, zerwał szybko jedwabną chustkę, którą Nero zawsze nosił na szyi, i położył mu ją na ustach.

— Panie! — rzekł z powagą. — Spal Rzym i świat z boleści, lecz zachowaj nam swój głos!

Zdumieni się obecni, zdumiał się na chwilę sam Nero, jeden tylko Petroniusz pozostał niewzruszony. Wiedział on nadto dobrze, co robi. Pamiętał przecie, że Terpnos i Diodor mieli wprost rozkaz zatykać usta cesarzowi, gdyby podnosząc zbyt głos narażał go na szwank jakikolwiek.

— Cezarze — mówił dalej z tą samą powagą i smutkiem — ponieśliśmy stratę niezmierną, niech nam choć ten skarb pociechy zostanie!

Twarz Nerona zadrgała i po chwili z oczu puściły mu się łzy; nagle wsparł dłonie na ramionach Petroniusza i złożony głowę na jego piersiach jął powtarzać wśród łkań:

— Tyś jeden ze wszystkich o tym pomyślał, ty jeden, Petroniuszu! Ty jeden!

Tygelinus położył z zazdrości. Petroniusz zaś mówił:

Pogrzeb, Śmierć, Żałoba

Rozpacz

Lud

Falsz

Falsz, Pozory

²³⁰Niobe (mit. gr.) — matka czarnaściorga dzieci, ukarana ich śmiercią przez zazdrosną Latonę, z rozpacz zamieniła się w skałę.

²³¹wolej (daw.) — lepiej, trzeba.

— Jedź do Ancjum! Tam ona przyszła na świat, tam spłynęła na cię radość, tam spłynie ukojenie. Niech morskie powietrze odświeży twe boskie gardło; niechaj pierś twoja odetchnie słoną wilgocią. My, wierni, pójdziemy wszędy za tobą i gdy twój ból będziemy koili przyjaźnią, ty ukoisz nas pieśnią.

— Tak! — odrzekł żałośnie Nero — napiszę hymn na jej cześć i ułożę do niego muzykę.

— A potem poszukasz ciepłego słońca w Baiae.

— A potem zapomnienia w Grecji.

— W ojczyźnie poezji i pieśni!

I kamienny, ponury nastrój mijał stopniowo, jak mijają chmury pokrywające słońce, a natomiast poczęła się rozmowa niby pełna jeszcze smutku, lecz pełna i układów na przyszłość, tyczących podróży, artystycznych wystąpień, a nawet i przyjęć, jakich wymagało zapowiedziane przybycie Tyrydata, króla Armenii. Tygellinus próbował wprowadzić jeszcze wspomnień o czarach, lecz Petroniusz, pewny już wygranej, podjął wprost wyzwanie.

— Tygellinie — rzekł — czy sądzisz, że czary mogą szkodzić bogom?

— Sam cesarz o nich mówił — odpowiedział dworak.

— Boleść mówiła, nie cesarz, lecz ty co o tym mniemasz?

— Bogowie są zbyt potężni, by mogli podlegać urokom.

— Miałebyś zaś odmawiać boskości cesarzowi i jego rodzinie?

— *Peractum est!*²³² — mruknął stojący obok Epriusz Marcellus powtarzając okrzyk, jaki wydawał lud, gdy gladiator w arenie ugodzony został od razu tak, że nie potrzebował dobicia.

Tygellinus zgryzł w sobie gniew. Między nim i Petroniuszem z dawna istniało współzawodnictwo wobec Nerona i Tygellinus miał tę wyższość, że Nero mniej albo raczej wcale się wobec niego nie krępował, aż dotąd jednak Petroniusz, ilekroć się zetknęli, pokonywał go rozumem i dowcipem.

Tak się stało i teraz. Tygellinus umilkł i tylko zapisywał sobie w pamięci tych senatorów i rycerzy, którzy w chwili, gdy Petroniusz cofnął się w głąb sali, otoczyli go zaraz, mniemając, że po tym, co zaszło, on będzie stanowczo pierwszym ulubieńcem cesarza.

Petroniusz zaś wyszedłszy z pałacu udał się do Winicjusza i opowiedziawszy mu zajście z cesarzem i Tygellinem rzekł:

— Nie tylko odwróciłem niebezpieczeństwo od Aulusa Plaucjusza i Pomponii, a zarazem od nas obydwóch, ale nawet od Ligii, której nie będą poszukiwali choćby dlatego, że namówiłem tamtą miedzianobrodą małpę, by pojechała do Ancjum, a stamtąd do Neapolis lub Baiae. I pojedzie, w Rzymie bowiem nie śmiał dotąd wystąpić publicznie w teatrze, wiem zaś, że od dawna ma zamiar wystąpić w Neapolis. Potem marzy o Grecji, gdzie chce mu się śpiewać we wszystkich znaczniejszych miastach, a potem wraz ze wszystkimi wieńcami, które mu ofiarują Graeculi²³³, odprawić triumfalny wjazd do Rzymu. Przez ten czas będziemy mogli szukać Ligii swobodnie i ukryć ją bezpiecznie. A cóż? Czy nasz szlachety filozof nie był dotąd?

— Twój szlachetny filozof jest oszust. Nie! Nie był, nie pokazał się i nie pokaże się więcej!

— A ja lepsze mam pojęcie, jeśli nie o jego uczciwości, to o rozumie. Upuścił już raz krwi twemu workowi i przyjdzie choćby po to, żeby jej upuścić po raz drugi.

— Niech się strzeże, bym ja mu krwi nie upuścił!

— Nie czyn tego; miej z nim cierpliwość, póki się dowodnie o oszustwie nie przekonasz. Nie dawaj mu więcej pieniędzy, a natomiast obiecuj hojną nagrodę, jeśli ci przyniesie wiadomość pewną. Czy przedsięwzięjesz coś także na własną rękę?

— Dwaj moi wyzwolenicy, Nimfidiusz i Demas, szukają jej na czele sześćdziesięciu ludzi. Ten z niewolników, który ją odnajdzie, ma obiecaną wolność. Wysłałem prócz tego umyślnych na wszystkie drogi wiodące z Rzymu, by w gospodach wypytywali o Ligę i dziewicę. Sam przebiegam miasto dniem i nocą, licząc na traf szczęśliwy.

— Cokolwiek będziesz wiedział, daj mi znać, bo ja muszę jechać do Ancjum.

— Dobrze.

²³²*peractum est!* (łac.) — dokonało się!

²³³Graeculi (łac.) — lekceważąco o Grekach.

Czary

Walka, Zazdrość

— A jeśli któregośkolwiek rana obudziwszy się powiesz sobie, że dla jednej dziewczyny nie warto się dręczyć i czynić dla niej tylu zabiegów, to przyjeżdżaj do Ancjum. Tam nie zbraknie ni kobiet, ni uciech.

Winicjusz począł chodzić szybkimi krokami, Petroniusz zaś spoglądał czas jakiś za nim, wreszcie rzekł:

— Powiedz mi szczerze — nie jak zapaleniec, który coś w sobie wmawia i sam się podnieca, ale jak człowiek rozsądny, który odpowiada przyjacielowi: czy tobie zawsze jednakowo chodzi o tę Ligię?

Winicjusz zatrzymał się na chwilę i spojrzał tak na Petroniusza, jak gdyby go przedtem nie widział, po czym znów począł chodzić. Widocznym było, że hamuje w sobie wybuch. Wreszcie w oczach, z poczucia własnej bezsilności, z żalu, gniewu i niepokonanej tęsknoty, zebrały mu się dwie łzy, które przemówiły silniej do Petroniusza niż najwymowniejsze słowa.

Łzy

Więc zamyśliwszy się przez chwilę rzekł:

— Świat dźwiga na barkach nie Atlas, ale kobieta, i czasem igra nim jak piłką.

Kobieta

— Tak! — rzekł Winicjusz.

I poczęli się żegnać. Lecz w tej chwili niewolnik dał znać, że Chilon Chilonides czeka w przedsionku i prosi, aby mógł być dopuszczony przed oblicze pana.

Winicjusz kazał wpuścić go natychmiast, Petroniusz zaś rzekł:

— Ha! Nie mówiłem ci! Na Herkulesa! Zachowaj tylko spokój; inaczej on tobą owładnie, nie ty nim.

— Pozdrowienie i cześć szlachetnemu wojskowemu trybunowi i tobie, panie! — mówił wchodząc Chilon. — Niech szczęście wasze równe będzie waszej sławie, a sława niech obiegnie świat cały, od słupów Herkulesa aż po granice Arsacydów.

— Witaj, prawodawco cnoty i mądrości! — odpowiedział Petroniusz.

Lecz Winicjusz spytał z udanym spokojem:

— Co przynosisz?

— Za pierwszym razem przyniosłem ci, panie, nadzieję, obecnie przynoszę pewność, że dziewica zostanie odnaleziona.

— To znaczy, żeś jej nie odnalazł dotąd?

— Tak, panie, alem odnalazł, co znaczy znak, który ci uczyniła; wiem, kto są ludzie, którzy ją odbili, i wiem, między jakiego bóstwa wyznawcami szukać jej należy.

Winicjusz chciał się zerwać z krzesła, na którym siedział, lecz Petroniusz położył mu dłoń na ramieniu i zwracając się do Chilona rzekł:

— Mów dalej!

— Czy jesteś zupełnie pewny, panie, że dziewica nakreśliła ci rybę na piasku?

— Tak jest! — wybuchnął Winicjusz.

— A zatem jest chrześcijanką i odbili ją chrześcijanie.

Nastała chwila milczenia.

— Słuchaj, Chilonie — rzekł wreszcie Petroniusz. — Krewny mój przeznaczył ci za odszukanie dziewczyny znaczną ilość pieniędzy, ale nie mniej znaczną ilość różeg, jeśli go zechcesz oszukiwać. W pierwszym razie kupisz nie jednego, ale trzech skrybów, w drugim filozofia wszystkich siedmiu mędrców, z dodatkiem twojej własnej, nie stanie ci za maść gojącą.

— Dziewica jest chrześcijanką, panie! — zawołał Grek.

— Zastanów się, Chilonie. Tyś człek niegłupi! Wiemy, że Junia Sylana wraz z Kalwią Kryspinillą oskarżyły Pomponię Grecynę o wyznawanie chrześcijańskiego zabobonu, ale wiemy także, że sąd domowy uwolnił ją od tego zarzutu. Czyżbyś ty chciał go teraz podnosić? Czy chciałbyś w nas wmówić, że Pomponia, a z nią razem i Ligia mogą należeć do nieprzyjaciół rodu ludzkiego, do zatruwaczy fontann i studzien, do czcicieli osłej głowy, do ludzi, którzy mordują dzieci i oddają się najplugawszej rozpucie? Pomyśl, Chilonie, czy ta teza, którą nam głosisz, nie odbija się jako antyteza na twoim grzbiecie.

Plotka

Chilon rozłożył ręce na znak, że to nie jego вина, po czym rzekł:

— Panie! Wymów po grecku następujące zdanie: Jezus Chrystus, Boga Syn, Zbawiciel²³⁴.

— Dobrze. Oto mówię!... Cóż z tego?

— A teraz weź pierwsze litery każdego z tych wyrazów i złóż je tak, aby stworzyły jeden wyraz.

— Ryba! — rzekł ze zdziwieniem Petroniusz.

— Oto dlaczego ryba stała się godłem chrześcijan — odpowiedział z dumą Chilon.

Nastąpiła chwila milczenia. W wywodach Greka było jednak coś tak uderzającego, że obaj przyjaciele nie mogli się oprzeć zdumieniu.

— Winicjuszu — spytał Petroniusz — czy się nie mylisz i czy istotnie Ligia nakreśliła ci rybę?

— Na wszystkich bogów podziemnych, można oszaleć! — zawołał z uniesieniem młody człowiek. — Gdyby mi nakreśliła ptaka, powiedziałbym, że ptaka!

— A więc jest chrześcijanką — powtórzył Chilon.

— To znaczy — rzekł Petroniusz — że Pomponia i Ligia zatruwają studnie, mordują schwyte na ulicy dzieci i oddają się rozpucie! Głupstwo! Ty, Winicjuszu, byłeś dłużej w ich domu, ja byłem krótko, ale znam dość i Aulusa, i Pomponię, dość nawet znam Ligię, żeby powiedzieć: potwarz i głupstwo! Jeśli ryba jest godłem chrześcijan, czemu istotnie zaprzeczyć trudno, i jeśli one są chrześcijankami, to na Prozerpinę! widocznie chrześcijanie nie są tym, za co ich mamy.

— Mówisz jak Sokrates, panie — odpowiedział Chilon. — Kto kiedy badał chrześcijanina? Kto poznał ich naukę? Gdym wędrował przed trzema laty z Neapolis tu, do Rzymu (o, czemuż tam nie zostałem!), przyłączył się do mnie człowiek, lekarz, imieniem Glaukos, o którym mówiono, że był chrześcijaninem, a mimo tego przekonałem się, że był to dobry i cnotliwy człowiek.

— Czy nie od tego cnotliwego człowieka dowiedziałeś się teraz, co znaczy ryba?

— Niestety, panie! Po drodze w jednej gospodzie pchnął ktoś pocziwego starca nożem, a żonę i dziecko jego uprowadzili handlarze niewolników, ja zaś w obronie ich straciłem te oto dwa palce. Ale że między chrześcijanami nie brak, jak mówią, cudów, więc mam nadzieję, że mi odrosną.

— Jak to? Zali zostałeś chrześcijaninem?

— Od wczoraj, panie! Od wczoraj! Uczyniła mnie nim ta ryba. Patrz, jaka jednak w niej siła! I za kilka dni będę najgorliwszym z gorliwych, aby mnie przypuścili do wszystkich swych tajemnic, a gdy mnie przypuszczą do wszystkich tajemnic, będę wiedział, gdzie się ukrywa dziewica. Wówczas może moje chrześcijaństwo lepiej mi się opłaci od mojej filozofii. Uczyniłem też Merkuremu ślub, że jeśli mi pomoże do odszukania dziewicy, ofiaruję mu dwie jałówki jednych lat i jednakiej miary, którym każę pozłocić rogi.

— Więc twoje wczorajsze chrześcijaństwo i twoja dawniejsza filozofia pozwalają ci wierzyć w Merkurego?

— Wierzę zawsze w to, w co mi wierzyć potrzeba, i to jest moja filozofia, która zwłaszcza Merkuremu powinna przypaść do smaku. Na nieszczęście, wiecie, dostojni panowie, jaki to jest bóg podejrzliwy. Nie ufa on obietnicom nawet nieskazitelnym filozofów i wolałby może naprzód dostać jałówki, a tymczasem to jest wydatek ogromny. Nie każdy jest Seneką i mnie na to nie stać, gdyby jednak szlachetny Winicjusz chciał na rachunek tej sumy, którą mi obiecał... cośkolwiek...

— Ani obola, Chilonie! — rzekł Petroniusz — ani obola! Hojność Winicjusza przewyższy twoje nadzieje, ale dopiero wówczas, gdy Ligia zostanie odnaleziona, to jest, gdy nam wskażesz jej kryjówkę. Merkury musi ci zakredytować dwie jałówki, chociaż nie dziwię mu się, że nie ma do tego ochoty, i poznaję w tym jego rozum.

— Posłuchajcie mnie, dostojni panowie. Odkrycie, jakie uczyniłem, jest wielkie, albowiem chociaż nie odnalazłem dotąd dziewicy, odnalazłem drogę, na której jej szukać należy. Oto rozesłaliście wyzwolenców i niewolników na całe miasto i prowincję, a czyż który dał wam jakąś wskazówkę? Nie! Ja jeden dałem. I powiem wam więcej. Między waszymi niewolnikami mogą być chrześcijanie, o których nie wiecie, gdyż zabobon ten

Pozory

Falsz, Szpieg

Filozof, Religia

²³⁴Jezus Chrystus, Boga Syn, Zbawiciel — wyraz utworzony od pierwszych liter tych słów po grecku to *Ichthys* a. *Ichthys*, czyli ryba, symbol chrześcijaństwa z okresu prześladowań pierwszych chrześcijan.

rozszerzył się już wszędzie, i ci, zamiast pomagać, będą was zradzali. Żle nawet jest, że mnie tu widzą, i dlatego ty, szlachetny Petroniuszu, nakaz milczenie Eunice, ty zaś, równie szlachetny Winicjusz, rozgłoś, iż ci sprzedaję maść, która posmarowanym nią koniom zapewnia zwycięstwo w cyrku... Ja jeden będę szukał i ja jeden zbiegów odnajdę, wy zaś ufajcie mi i wiedźcie, że cokolwiek bym dostał naprzód, będzie to tylko dla mnie zachętą, gdyż zawsze będę się spodziewał więcej i tym większą miał pewność, że przyobiecana nagroda mnie nie minie. Ach, tak! Jako filozof, pogardzam pieniędzmi, chociaż nie pogardzają nimi ani Seneka, ani nawet Muzoniusz lub Kornutus, którzy jednak nie stracili palców w niczyjej obronie i którzy sami pisać i imiona swe potomności przekazać mogą. Ale prócz niewolnika, którego kupić zamierzam, i prócz Merkurego, któremu obiecałem jałówkę (a wiecie, jak bydło podróżowało), samo poszukiwanie pociąga mnóstwo wydatków. Posłuchajcie tylko cierpliwie. Oto od tych kilku dni na nogach poczyniły mi się rany od ciągłego chodzenia. Zachodziłem do winiarni, by gadać z ludźmi, do piekarzy, rzeźników, do sprzedających oliwę i do rybaków. Przebiegłem wszystkie ulice i zaułki; byłem w kryjówkach zbiegłych niewolników; przegrałem blisko sto asów w morę; byłem w pralniach, suszarniach i garkuchniach, widziałem mulników i rzeźbiarzy; widziałem ludzi, którzy leczą na pęcherz i wyrywają zęby, gadałem z przekupnikami suszonych fig, byłem na cmentarzach, a wiecie po co? Oto, aby kreślić wszędzie rybę, patrzeć ludziom w oczy i słuchać, co na ów znak powiedzą. Długo nie mogłem dostrzec nic, aż raz spostrzegłem starego niewolnika przy fontannie, który czerpał wiadrami wodę i płakał. Zbliżywszy się wówczas do niego spytałem o przyczynę łez. Na to, gdyśmy siedli na stopniach fontanny, odrzekł mi, że zbierał całe życie sestercję do sestercji, by wykupić umiłowanego syna, ale pan jego, niejaki Pansa, gdy zoczył pieniądze, zabrał mu je, syna zaś zatrzymał nadal w niewoli. „I tak płaczę — mówił stary — bo choć powtarzam: dziej się wola boska, nie mogę, biedny grzesznik, łez powstrzymać.” Wówczas, jakby tknięty przeczuciem, umoczywszy palec w wiadrze, nakreśliłem mu rybę, on zaś odrzekł: „I moja nadzieja w Chrystusie”. A ja spytałem: „Poznałeś mnie po znaku?” On rzekł: „Tak jest i pokój niech będzie z tobą.” Wtedy pocałem go ciągnąć za język i pocziwina wygadał wszystko. Jego pan, ów Pansa, sam jest wyzwoleniec wielkiego Pansy i dostawia kamienie Tybrem do Rzymu, które niewolnicy i ludzie najemni wyładowują z trawek i dźwigają do budujących się domów nocami, by we dnie nie tamować ruchu na ulicach. Pracuje między nimi wielu chrześcijan i jego syn, lecz że to robota nad siły, więc dlatego chciał go wykupić. Lecz Pansa wolał zatrzymać i pieniądze, i niewolnika. Tak mówiąc, znów począł płakać, ja zaś pomieszałem z jego łzami moje, co mi przyszło łatwo z powodu dobroci serca i strzykania w nogach, którego ze zbytniego chodzenia dostałem. Pocałem też przy tym narzekać, że przyszedłszy przed kilku dniami z Neapolis, nie znam nikogo z braci, nie wiem, gdzie się zbierają, by modlić się razem. On zdziwił się, że mi chrześcijanie z Neapolis nie dali listów do rzymskich braci, ale mu powiedział, że mi je ukradziono w drodze. Wówczas rzekł mi, bym przyszedł w nocy nad rzekę, a on mnie z braćmi pozna, ci zaś doprowadzą mnie do domów modlitwy i do starszych, którzy rządzą gminą chrześcijańską. Co usłyszawszy ucieszyłem się tak, iż dałem mu sumę potrzebną na wykupienie syna, w tej nadziei, że wspomniały Winicjusz w dwójnasób mi ją powróci...

Pieniądz

Łzy

Łzy

— Chilonie — przerwał Petroniusz — w twoim opowiadaniu kłamstwo pływa po powierzchni prawdy jak oliwa po wodzie. Przyniosłeś wiadomości ważne, temu nie przeczę. Twierdzę nawet, że na drodze do odszukania Ligii wielki krok został uczyniony, lecz ty nie omaszczaj kłamstwem swych nowin. Jak się nazywa ów starzec, od którego dowiedziałeś się, że chrześcijanie poznają się za pomocą znaku ryby?

Kłamstwo

— Eurycjusz, panie. Biedny, nieszczęśliwy starzec! Przypomni mi Glauka lekarza, którego broniłem od zbójców, i tym mnie głównie wzruszył.

— Wierzę, że go poznałeś i że potrafisz skorzystać z tej znajomości, aleś mu pieniędzy nie dał. Nie dałeś mu ani asa, rozumiesz mnie! Nie dałeś nic!

— Ale mu pomógł dźwigać wiadra i o jego synu mówiłem z największym współczuciem. Tak, panie! Cóż się może ukryć przed przenikliwością Petroniusza? A więc nie dałem mu pieniędzy, a raczej dałem mu je, ale tylko w duszy, w umyśle, co, gdyby był prawdziwym filozofem, powinno mu być wystarczyć... Dałem zaś dlatego, żem uznał taki postępek za niezbędny i pożyteczny, albowiem pomyśl, panie, jak by on mi zjednał

od razu wszystkich chrześcijan, jaki do nich przystęp otworzył i jaką wzbudził w nich ufność.

— Prawda — rzekł Petroniusz — i powinienes to był uczynić.

— Właśnie dlatego tu przychodzę, abym mógł to uczynić.

Petroniusz zwrócił się do Winicjusza:

— Każ mu wyliczyć pięć tysięcy sestercji, ale w duszy, w umyśle...

Lecz Winicjusz rzekł:

— Dam ci pachółka, który poniesie sumę potrzebną, ty zaś powiesz Eurycjuszowi, że pacholek jest twoim niewolnikiem, i wyliczysz staremu przy nim pieniądze. Ponieważ jednak przyniosłeś wiadomość ważną, otrzymasz drugie tyle dla siebie. Przyjdź po pachółka i po pieniądze dziś wieczór.

— Oto prawdziwy cesarz! — rzekł Chilon. — Pozwolisz, panie, że ci zadedykuję moje dzieło, ale pozwolisz także, że dziś wieczór przyjdę tylko po pieniądze, albowiem Eurycjusz powiedział mi, że wyładowano już wszystkie tratwy, a nowe przyholują z Ostii dopiero za dni kilka. Pokój niech będzie z wami! Tak się żegnają chrześcijanie... Kupię sobie niewolnicę, to jest, chciałem powiedzieć: niewolnika. Ryby łapią się na wędkę, a chrześcijanie na rybę. Pax vobiscum²³⁵! Pax!... Pax!... Pax!...

ROZDZIAŁ PIĘTNASTY

Petroniusz do Winicjusza:

„Przez zaufanego niewolnika posyłam ci z Ancjum ten list, na który, jakkolwiek ręka twa więcej do miecza i do włóczni niż do pióra przywykła, mniemam, że przez tegoż samego posłańca bez zbytniej zwłoki odpiszesz. Zostawiłem cię na dobrym śladzie i pełnego nadziei, tuszę więc, że alboś już słodkie żądze w objęciach Ligii ukoił, albo że ukoisz je, zanim prawdziwy zimowy wicher powieje na Kampanię ze szczytów Sorakte. O, mój Winicjuszu! Niech ci mistrzynią będzie złota bogini Cypru, ty zaś bądź mistrzem tej ligijskiej jutrenki, która ucieka przed słońcem miłości. A pomnij zawsze, że marmur, sam w sobie choćby najdroższy, jest niczym i że prawdziwej wartości nabiera wówczas dopiero, gdy go w arcydzieło przemieni ręka rzeźbiarza. Bądź takim rzeźbiarzem ty, carissime²³⁶! Kochać jest nie dość, trzeba umieć kochać i trzeba umieć nauczyć miłości. Wszak rozkosz odczuwa i plebs, i nawet zwierzęta, lecz prawdziwy człowiek tym się właśnie od nich odróżnia, że ją niejako w szlachetną sztukę zamienia, a lubując się nią, wie o tym, całą jej boską wartość w myśli uprzytomnia, a przez to nie tylko ciało, ale i duszę nasycza. Nieraz, gdy tu pomyślę o czczości, niepewności i nudzie naszego życia, przychodzi mi do głowy, że ty może i lepiej wybrałeś i że nie dwór cesarza, ale wojna i miłość są dwiema jedynymi rzeczami, dla których się rodzić i żyć warto.

W wojnie byłeś szczęśliwym, bądźże nim i w miłości, a jeśliś ciekaw, co się dzieje na dworze cesarza, ja ci o tym od czasu do czasu doniosę. Siedzimy tedy w Ancjum i pielęgnujemy nasz niebiański głos, czujemy zawsze jednak nienawiść do Rzymu, a na zimę zamierzamy się udać do Baiae, aby wystąpić publicznie w Neapolis, którego mieszkańcy, jako Grecy, lepiej potrafią nas ocenić niż wilcze plemię zamieszkujące pobrzeże Tybru. Zbiegną się ludzie z Baiae, Pompei, z Puteoli, z Cumae, ze Stabiów, oklasków ni wieńców nam nie zbraknie i to będzie zachętą do zamierzonej wyprawy do Achai.

A pamięć małej Augusty? Tak! Jeszcze ją oplakujemy. Śpiewamy hymny własnego układu tak cudnie, że syreny z zazdrości pochowały się w najgłębszych jaskiniach Amfitryty²³⁷. Słuchałyby nas natomiast delfiny, gdyby im nie przeszkadzał szum morza. Boleść nasza nie uspokoiła się dotąd, pokazujemy więc ją ludziom we wszystkich postaciach, jakich naucza rzeźba, bacząc przy tym pilnie, czy nam z nią pięknie i czy ludzie umieją się na tej piękności poznać. Ach, mój drogi! Pomrzemy jako błazny i komedianci.

Są tu wszyscy augustianie i wszystkie augustianki, nie licząc pięciuset oślic, w których mleku kąpie się Poppea, i dziesięciu tysięcy sług. Czasem też bywa wesoło. Kalwia Kryspinilla starzeje się; mówią, że uprosiła Poppei, by wolno jej było brać kąpiel zaraz po niej. Nigidii Lukan dał w twarz posadzając ją o związek z gladiatorem. Sporus przegrał

²³⁵*pax vobiscum* (łac.) — pokój z wami.

²³⁶*carissime* (łac.) — najdroższy.

²³⁷Amfitryta (mit.gr.) — bogini mórz, żona Posejdona, jedna z nereid, córek Okeanosa.

List

Kondycja ludzka, Miłość,
Wojna

Falsz, Pozory, Żaloba

Teatr

żonę w kości do Senecjona. Torkwatus Sylanus ofiarował mi za Eunice cztery kasztany, które w tym roku niewątpliwie wyścig wygrają. Nie chciałem! A tobie dzięki także, żeś jej nie przyjął. Co do Torkwata Sylana, ani domyśla się biedak, że jest już więcej cieniem niż człowiekiem. Śmierć jego jest postanowiona. A czy wiesz, jaka jego wina? Oto jest prawnukiem boskiego Augusta. Nie ma dla niego ratunku. Taki jest nasz świat!

Zbrodnia

Spodziewaliśmy się tu, jak ci wiadomo, Tyrydata, tymczasem Wologezes napisał list obraźliwy. Ponieważ podbił Armenię, prosi, żeby mu ją zostawić dla Tyrydata, bo jeśli nie, to i tak jej nie odda. Czyste drwiny! Więc postanowiliśmy wojnę. Korbulon dostanie taką władzę, jaką za czasów wojny z rozbójnikami morskimi miał wielki Pompejusz. Była jednak chwila, że Nero wahał się: boi się widocznie sławy, jaką na wypadek zwycięstw może uzyskać Korbulon. Namysłano się nawet, czy naczelnego dowództwa nie ofiarować naszemu Aulusowi. Sprzeciwiała się Poppea, której cnota Pomponii jest widocznie solą w oku.

Wojna

Watyniusz zapowiedział nam jakieś nadzwyczajne walki gladiatorów, które ma wyprawić w Benewencie. Patrz, do czego, wbrew zdaniu: *ne sutor supra crepidam*²³⁸, dochodzą szewcy w naszych czasach! Witeliusz — potomek szewca, a Watyniusz — syn rodzony! Może sam jeszcze ciągnął dratwę²³⁹! Histrio Aliturus cudnie wczoraj przedstawiał Edypa. Pytałem go też, jako Żyda, czy chrześcijanie a Żydzi to jedno? Odpowiedział mi, że Żydzi mieli odwieczną religię, chrześcijanie zaś są nową sektą, która niedawno powstała w Judei. Ukrzyżowano tam za czasów Tyberiusa pewnego człowieka, którego wyznawcy mnożą się z dniem każdym, uważają go zaś za boga. Zdaje się, że żadnych innych bogów, a zwłaszcza naszych, znać nie chcą. Nie rozumiem, co by im to mogło szkodzić.

Żyd

Religia

Tygelinus okazuje mi już jawną nieprzyjaźń. Dotychczas nie może mi dać rady, ma wszelako nade mną jedną wyższość. Oto bardziej dba o życie i zarazem jest większym ode mnie łotrem, co go zbliża do Ahenobarba. Ci dwaj porozumieją się prędzej, później, a wówczas przyjdzie moja kolej. Kiedy to nastąpi, nie wiem, ale że i tak kiedyś musi nastąpić, więc mniejsza o termin. Trzeba się tymczasem bawić. Życie samo w sobie byłoby niezłe, gdyby nie Miedzianobrody. Dzięki jemu człowiek czasem brzydzi się samym sobą. Próżno uważać walkę o jego łaski za jakiś wyścig cyrkowy, za jakąś grę, za jakieś zapasy, w których zwycięstwo schlebia miłości własnej. Ja wprawdzie często sobie tak to tłumaczę, a jednak czasem wydaje mi się, że jestem takim Chilonem i niczym lepszym od niego. Gdy ci przestanie być potrzebny, przyślij mi go. Polubiłem jego budującą rozmowę. Pozdrów ode mnie twą boską chrześcijankę, a raczej proś jej w moim imieniu, by nie była dla ciebie rybą. Donieś mi o swym zdrowiu, donieś o miłości, umiej kochać, naucz kochać i żegnać!”

Los, Zabawa

M. C. Winicjusz do Petroniusza:

„Ligii nie ma dotąd! Gdyby nie nadzieja, że ją wkrótce odnajdę, nie otrzymałbyś odpowiedzi, bo gdy życie się mierzi²⁴⁰, to i pisać się nie chce. Chciałem sprawdzić, czy Chilon mnie nie oszukuje, i tej nocy, której przyszedł po pieniądze dla Eurycjusza, okryłem się płaszczem wojskowym i poszedłem niepostrzeżenie za nim i za chłopcem, którego mu dodałem. Gdy przyszedli na miejsce, śledziłem ich z daleka, ukryty za słupem portowym, i przekonałem się, że Eurycjusz nie był zmyśloną postacią. W dole, przy rzece, kilkudziesięciu ludzi wyładowywało przy pochodniach kamienie z wielkiej komiegi²⁴¹ i układało je przy brzegu. Widziałem, jak Chilo zbliżył się ku nim i począł rozmawiać z jakimś starcem, który po chwili upadł mu do nóg. Inni otoczyli ich wkoło, wydając okrzyki podziwu. W moich oczach pacholek oddał worek Eurycjuszowi, który chwyciwszy go jął się modlić ze wznieśionymi w górę rękoma, a przy nim klęknął ktoś drugi, widocznie jego syn. Chilon mówił coś jeszcze, czego nie mogłem dosłyszeć, i błogosławił zarówno tych dwóch klęczących, jak i innych, czyniąc w powietrzu znaki na kształt krzyża, który oni czczą widocznie, bo wszyscy zginali kolana. Brała mnie ochota zejść między nich i obiecać trzy takie worki temu, który by mi wydał Ligię, ale bałem się popsuć Chilonowi robotę i po chwili zastanowienia odszedłem.

List

²³⁸*ne sutor supra crepidam* (łac.) — przysłowie odpowiadające polskiemu: pilnuj, szewcze, kopyta

²³⁹*dratwa* — mocna nić szewska.

²⁴⁰*mierzić się* (daw.) — dziś bez strony zwrotnej; budzić odrazę, niechęć.

²⁴¹*komigga* (przestarz.) — starop. wiosłowy statek rzeczny.

Działo się to w dni przynajmniej dwanaście od twego wyjazdu. Od tej pory był u mnie kilkakrotnie. Sam mi powiadał, że nabral między chrześcijanami wielkiego znaczenia. Mówi, że jeśli Ligii dotąd nie znalazł, to dlatego, że ich jest już nieprzeliczone mnóstwo w samym Rzymie, więc nie wszyscy się znają i nie wszystko mogą wiedzieć, co się między nimi dzieje. Są też ostrożni i w ogóle małowinni, on jednak zaręcza, że byle dotarł do starszych, których prezbiterami zowią, potrafi od nich wszystkie tajemnice wydobyć. Kilku już poznał i próbował ich badać, ale ostrożnie, by przez pośpiech nie wzbudzić podejrzeń i nie utrudnić dzieła. I chociaż czekać ciężko, chociaż nie staję cierpliwości, czuję, że ma słuszność, i czekam.

Dowiedział się już także, że na modlitwy mają wspólne miejsca, często za bramami miasta, w pustych domach, a nawet w arenariach. Tamże czczą Chrystusa, śpiewają i uczują. Miejsc takich jest wiele, Chilon przypuszcza, iż Ligia chodzi umyślnie do innych niż Pomponia dlatego, by ta w razie sądu i badania śmiało mogła zaprzysiąc, że o jej schronieniu nie wie. Być może, że prezbiterowie²⁴² doradzili jej tę ostrożność. Gdy Chilon pozna już te miejsca, będę chodził z nim razem i jeśli bogowie pozwolą mi ujrzyć Ligię, przysięgam ci na Jowisza, że tym razem nie ujdzie z rąk moich.

Myślę ciągle o tych miejscach modlitwy. Chilon nie chce, bym z nim chodził. Boi się, ale ja nie mogę siedzieć w domu. Poznam ją od razu, choćby w przebraniu lub za zasłoną. Oni się zbierają tam w nocy, ale ja ją poznam i w nocy. Poznałbym wszędzie jej głos i ruchy. Sam pójdę w przebraniu i będę uważał na każdego, kto wchodzi i wychodzi. Ciągle o niej myślę, więc ją poznam. Chilon powinien przyjść jutro i pójdziemy. Wezmę ze sobą broń. Kilku moich niewolników, wysłanych na prowincję, wróciło z niczym. Ale teraz jestem pewny, że ona tu jest, w mieście, może nawet niedaleko. Zwiedziłem i sam dużo domów pod pozorem najmu. U mnie będzie jej stokroć lepiej, bo tam żyje całe mrowie ubóstwa. Ja przecie niczego jej nie pożałuję. Piszesz, że dobrze wybrałem: wybrałem oto troski i zgryzotę. Pójdziemy naprzód do tych domów, które są w mieście, potem za bramy. Nadzieja czegoś od każdego jutra wygląda, inaczej nie można by żyć. Ty mówisz, że trzeba umieć kochać, i ja umiałem mówić z Ligią o miłości, ale teraz tylko tęsknię, tylko wyczekuję Chilona i w domu jest mi nieznośnie. Żegnaj.”

ROZDZIAŁ SZESNASTY

Chilon nie pokazywał się jednak dość długo, tak że Winicjusz nie wiedział w końcu, co o tym sądzić. Próżno powtarzał sobie, że poszukiwania, jeśli mają doprowadzić do wyników pomyślnych i pewnych, muszą być powolne. Zarówno jego krew, jak i porywczą naturą burzyły się przeciw głosowi rozsądku. Nie czynić nic, czekać, siedzieć z założonymi rękoma było czymś tak przeciwnym jego usposobieniu, że w żaden sposób nie umiał się z tym pogodzić. Przebieganie zaułków miasta w ciemnym niewolniczym płaszczu przez to samo, że było daremnym, wydało mu się tylko oszukiwaniem własnej bezczynności i nie mogło go zaspokoić. Wyzwolenicy jego, ludzie przebiegli, którym kazał czynić poszukiwania na własną rękę, okazali się stokroć mniej zręcznymi od Chilona. Tymczasem obok miłości, jaką czuł dla Ligii, rodziła się w nim jeszcze zawziętość gracza, który chce wygrać. Winicjusz takim był zawsze. Od najmłodszych lat przeprowadzał, co chciał z namiętnością człowieka, który nie rozumie, że może się coś nie udać i że trzeba się czegoś wyrzec. Karność wojskowa ujęła wprawdzie na czas w karby jego samowolę, ale wszczepiła weń zarazem przekonanie, że każdy rozkaz, który wydawał niższym od siebie, musi być spełniony, dłuższy zaś pobyt na Wschodzie, wśród ludzi giętkich i do niewolniczego posłuchu przywykłych, utwierdził go tylko w wierze, że dla jego ”chcę” nie ma granic. Obecnie więc krwawiła ciężko i jego miłość własna. Było przy tym w tych przeciwnościach, w tym oporze i w samej ucieczce Ligii coś dla niego niezrozumiałego, jakaś zagadka, nad której rozwiązaniem męczył śmiertelnie głowę. Czuł, że Akte powiedziała prawdę i że nie był dla Ligii obojętnym. Ale jeśli tak, to dlaczego przełożyła tułactwo i nędzę nad jego miłość, nad jego pieszczoty i nad pobyt w jego rozkosznym domu? Na to pytanie nie umiał znaleźć odpowiedzi, a natomiast dochodził tylko do pewnego niejasnego poczucia, że między nim a Ligią i między ich pojęciami, i między światem jego

Próżność

²⁴²prezbiter (z łac.) — przełożony gminy chrześcijańskiej.

i Petroniusza a światem Ligii i Pomponii Grecyny istnieje jakaś różnica i jakieś nieporozumienie głębokie jak przepaść, której nic nie zdoła zapełnić i wyrównać. Wówczas zdawało mu się, że musi Ligię stracić, i na tę myśl tracił tę resztę równowagi, którą chciał w nim utrzymać Petroniusz. Były chwile, w których sam nie wiedział, czy Ligię kocha, czy jej nienawidzi, rozumiał tylko, że musi ją znaleźć i że wołałby, żeby go ziemia pochłonęła, niż żeby nie miał jej zobaczyć i posiąść. Mocą wyobraźni widywał ją czasem tak dokładnie, jakby przed nim stała; przypominał sobie każde słowo, które do niej mówił i które od niej usłyszał. Czuł ją blisko; czuł ją na piersi, w ramionach, i wówczas żądza obejmowała go jak płomień. Kochał ją i wzywał jej. A gdy pomyślał, że był przez nią kochany i że mogła dobrowolnie spełnić wszystko, czego od niej żądał, chwycił go żal ciężki, nieprzebrany i jakaś wielka tkliwość zalewała mu serce na kształt niezmiernej fali. Lecz miewał i chwile, w których błądł z wściekłości i lubował się myślami o upokorzeniu i mękach, jakie Ligii zada, gdy ją odnajdzie. Chciał ją nie tylko mieć, ale mieć zdeptaną niewolnicą, a jednocześnie czuł, że gdyby mu zostawiono wybór; czy być jej niewolnikiem, czy nie widzieć jej więcej w życiu, to wołałby być jej niewolnikiem. Bywały dnie, w których myślał o znakach, jakie na jej różanym ciele zostawiłby batog²⁴³, i zarazem chciałby całować te ślady. Przychodziło mu także do głowy, że byłby szczęśliwy, gdyby ją mógł zabić.

W tej rozterce, w zmęczeniu, niepewności i zgryzocie tracił zdrowie, a nawet i piękność. Stał się też panem niewyrozumiałym i okrutnym. Niewolnicy, a nawet wyzwolenicy zbliżali się do niego z drżeniem, a gdy kary spadały na nich bez żadnego powodu, zarówno niemiłosierne, jak niesłuszne, poczęli go skrycie nienawidzić. On zaś czując to i czując swoje osamotnienie, mścił się na nich tym bardziej. Hamował się teraz z jednym tylko Chilonem z obawy, żeby nie zaprzestał poszukiwań, ów zaś zmiarkowawszy to począł go opanowywać i stawać się coraz bardziej wymagającym. Z początku za każdą bytnością upewniał Winicjusza, że sprawa pójdzie łatwo i prędko, teraz ją sam wynajdywał trudności i nie przestając wprawdzie zaręczać za niezawodny skutek poszukiwań, nie ukrywał jednak, że muszą one trwać jeszcze długo.

Przyszedł wreszcie, po długich dniach oczekiwania, z twarzą tak posępną, że młody człowiek zbladł na jego widok i skoczywszy ku niemu, zaledwie miał siłę zapytać:

— Nie ma jej między chrześcijanami?

— Owszem, panie — odpowiedział Chilon — ale znalazłem między nimi Glauka lekarza.

— O czym mówisz i co to za jeden?

— Zapomniałeś więc, panie, o starcu, z którym wędrowałem z Neapolis do Rzymu i w którego obronie straciłem te oto dwa palce, których strata nie pozwala mi utrzymać pióra w dłoni. Rozbójnicy, którzy porwali jego żonę i dzieci, pchnęli go nożem. Zostawiłem go konającego w gospodzie pod Minturnae i opłakiwałem go długo. Niestety! Przekonałem się, że żyje dotąd i należy do gminy chrześcijańskiej w Rzymie.

Winicjusz, który nie mógł pojąć, o co chodzi, zrozumiał tylko, że ów Glaukus stanowi jakąś przeszkodę w odnalezieniu Ligii, więc potłumił gniew, który w nim wzbierał, i rzekł:

— Jeśliś go bronił, to powinien być ci wdzięczny i pomagać.

— Ach, dostojny trybunie! Nawet bogowie nie zawsze bywają wdzięczni, a cóż dopiero ludzie. Tak! powinien mi być wdzięczny. Na nieszczęście jednak jest to starzec słabego umysłu, przyćmionego przez wiek i zmartwienia, z którego to powodu nie tylko nie jest mi wdzięczny, ale, jak dowiedziałem się właśnie od jego współwyznawców, oskarża mnie, że się zmówił z rozbójnikami i że to ja jestem powodem jego nieszczęść. Oto mi nagroda za dwa palce!

— Jestem pewny, lotrze, że tak było, jak on mówi! — rzekł Winicjusz.

— Tedy wiesz więcej od niego, panie — odpowiedział z godnością Chilo — on bowiem tylko przypuszcza, że tak było, co jednak nie przeszkadzałoby mu wezwać chrześcijan i pomścić się na mnie okrutnie. Uczyniłby to niechybnie, inni zaś również niechybnie by mu pomogli. Szczęściem, nie wie mego imienia, w domu zaś modlitwy, w którym spotkaliśmy się, nie dostrzegł mnie. Ja jednak poznałem go od razu i w pierwszej chwili chciałem się mu rzucić na szyję. Wstrzymała mnie tylko roztropność i zwyczaj zastana-

Pożądanie

Miłość, Nienawiść

Niewola

Konflikt wewnętrzny

Okrucieństwo

²⁴³batog — mocny bat.

wiania się nad każdym krokiem, który zamierzam uczynić. Począłem się więc po wyjściu z domu modlitwy o niego wypytywać i ci, którzy go znają, powiedzieli mi, iż jest to człowiek, którego zdradził towarzysz podróży z Neapolis... Inaczej nie wiedziałbym przecie, że on tak opowiada.

— Co mnie to obchodzi! Mów, coś widział w domu modlitwy!

— Ciebie nie obchodzi, panie, ale mnie obchodzi zupełnie tyle, ile własna moja skóra. Ponieważ zaś chcę, by nauka moja mnie przeżyła, wolę się wyrzec nagrody, jaką mi obiecałeś, niż narażać życie dla marnej mamony, bez której, jako prawdziwy filozof, żyć i szukać boskiej prawdy potrafię.

Lecz Winicjusz zbliżył się ku niemu z twarzą złowrogą i począł mówić stłumionym głosem:

— A kto ci powiedział, że z ręki Glauka prędzej cię śmierć spotka niż z mojej? Skąd wiesz, psie, czy cię zaraz nie zakopią w moim ogrodzie?

Chilo, który był tchórzem, spojrzał na Winicjusza i w mgnieniu oka zrozumiał, że jeszcze jedno niebaczne słowo, a zginie bez ratunku.

— Będę jej szukał, panie, i znajdę ją! — zawołał pośpiesznie.

Nastąpiło milczenie, w czasie którego słychać było tylko szybki oddech Winicjusza i odległy śpiew niewolników, którzy pracowali w ogrodzie.

Po chwili dopiero Grek spostrzegłszy, że młody patrycjusz uspokoił się już nieco, począł mówić:

— Śmierć przeszła koło mnie, ale ja patrzyłem na nią z takim spokojem jak Sokrates. Nie, panie! Nie powiedziałem, że wyrzekam się szukania dziewicy, i chciałem ci tylko powiedzieć, że szukanie jej połączone jest teraz z wielkim dla mnie niebezpieczeństwem. Wątpiłem w swoim czasie, czy jest na świecie jaki Eurycjusz, a chociaż na własne oczy przekonałeś się, że syn mojego ojca mówił ci prawdę, posądzasz teraz, że ci wymyślił Glaukusa. Niestety! Gdyby to on był tylko wymysłem, gdybym mógł z pełnym bezpieczeństwem chodzić między chrześcijan, tak jak chodziłem dawniej, odstąpiłbym za to tę biedną starą niewolnicę, którą kupiłem trzy dni temu, aby miała pieczę nad moim wiekiem i kalectwem. Lecz Glaukus żyje, panie, i gdyby mnie raz ujrzał, ty byś nie ujrzał mnie więcej, a w takim razie kto by ci odnalazł dziewicę?

Tu umilkł znów i począł obcierać łzy, po czym mówił dalej:

— Lecz póki Glaukus żyje, jakże mi jej szukać, gdy w każdej chwili mogę go napotkać, a gdy go napotkam, zginę i wraz ze mną przepadną moje poszukiwania.

— Do czego zmierzasz? jaka jest rada? i co chcesz przedsięwziąć? — spytał Winicjusz.

— Arystoteles uczy nas, panie, że mniejsze rzeczy trzeba poświęcać dla większych, a król Priam mawiał często, że starość jest ciężkim brzemieniem. Owóż brzemień starości i nieszczęść przygniata Glauka od dawna i tak ciężko, że śmierć byłaby dla niego dobrodziejstwem. Czymże bowiem wedle Seneki jest śmierć, jeśli nie wyzwoleniem?...

— Błaznuj z Petroniuszem, nie ze mną, i mów, czego chcesz.

— Jeśli cnota jest błęźństwem, niech mi bogowie pozwolą zostać błęźnem na zawsze. Chcę, panie, usunąć Glauka, albowiem póki on żyje, i życie moje, i poszukiwania w ciągłym są niebezpieczeństwie.

— Najmij więc ludzi, którzy go zatłuką kijami, ja ich zapłacę.

— Zedrą cię, panie, i będą później wyzyskiwali tajemnicę. Łotrów w Rzymie tylu jest, ile ziarn piasku w arenie, nie uwierzysz jednak, jak się drożą, gdy uczciwy człowiek potrzebuje wynająć ich łotrostwo. Nie, dostojny trybunie! A nużby wigilowie schwytali zbrojców na zabójstwie? Ci niewątpliwie wyznaliby, kto ich najął, i miałbyś kłopot. Mnie zaś nie wskażą, bo im imienia swego nie powiem. Źle robisz, że mi nie ufasz, albowiem pomijając nawet moją rzetelność, pomnij, że tu chodzi o dwie inne rzeczy: o moją własną skórę i o nagrodę, jaką mi przyrzekłeś.

— Ile ci potrzeba?

— Potrzeba mi tysiąc sestercji, albowiem zwróc, panie, uwagę, że muszę znaleźć łotrów uczciwych, takich, którzy by wzięwszy zadatek nie zniknęli z nim razem bez wieści. Za dobrą robotę dobra zapłata! Przydałoby się też coś i dla mnie na obtarcie łez, które wyleję z żalu nad Glaukiem. Bogów biorę na świadectwo, jakim go kochał. Jeśli dziś dostanę tysiąc sestercji, za dwa dni dusza jego będzie w Hadesie i tam dopiero, jeśli dusze

Tchórzostwo

Niebezpieczeństwo

Starość

Śmierć

Morderstwo

Pieniądz

zachowują pamięć i dar myśli, pozna, jakim go kochał. Ludzi znajdę dziś jeszcze i zapowiem im, że od jutra wieczór za każdy dzień życia Glauka strącam po sto sestercji. Mam też pewien pomysł, który mi się wydaje niechybnym.

Winicjusz raz jeszcze przybiecał mu żadaną sumę, lecz zabronił mówić więcej o Glauku, a natomiast zapytał, jakie inne przynosi nowiny, gdzie przez ten czas był, co widział i co odkrył. Lecz Chilo niewiele nowego mógł mu powiedzieć. Był w dwóch jeszcze domach modlitwy i uważał pilnie na wszystkich, a zwłaszcza na kobiety, ale nie spostrzegł żadnej, która byłaby podobną do Ligii. Chrześcijanie jednak uważają go za swego, a od czasu gdy dał na wykupno syna Eurycjusza, czczą go jako człowieka, który wstępuje w ślady Chrestosa. Dowiedział się też od nich, że jeden wielki prawodawca, niejaki Paweł z Tarsu, znajduje się w Rzymie, uwięziony skutkiem skargi podanej przez Żydów, i postanowił się z nim poznać. Ale najbardziej ucieszyła go inna wiadomość, mianowicie, że najwyższy kapłan całej sekty, który był uczniem Chrystusa i któremu tenże powierzył zarząd chrześcijan całego świata, ma także lada chwila przyjechać do Rzymu. Wszyscy chrześcijanie zechcą go oczywiście widzieć i słuchać jego nauk. Nastąpią jakieś wielkie zebrania, na których i on, Chilo, będzie obecny, a co więcej, ponieważ w tłumie ukryć się łatwo, więc wprowadzi na nie i Winicjusza. Wówczas odnajdą Ligię na pewno. Gdy Glauka raz się usunie, nie będzie to połączone nawet z wielkim niebezpieczeństwem. Zemścić, zemściliby się oczywiście i chrześcijanie, ale w ogóle są to ludzie spokojni.

Religia

Tu Chilon począł opowiadać z pewnym zdziwieniem, że nie dostrzegł nigdy, by oddawali się rozpucie, zatruli studnie i fontanny, by byli nieprzyjaciółmi rodzaju ludzkiego, czcili osła lub karmili się mięsem dzieci. Nie! Nie! Tego nie widział. Zapewne, że znajdzie między nimi i takich, którzy za pieniądze sprzątną Glauka, ale nauka ich, o ile mu wiadomo, do żadnych zbrodni nie zachęca, owszem, każe urazy przebaczać.

Winicjusz zaś przypomniał sobie, co mu u Akte powiedziała Pomponia Grecyna, i w ogóle słów Chilona słuchał z radością. Jakkolwiek uczucie jego dla Ligii przybierało pozory nienawiści, doznawał ulgi słysząc, że nauka, którą i ona, i Pomponia wyznawały, nie była ani zbrodniczą, ani plugawą. Powstawało w nim jednak jakieś niejasne poczucie, że to ona właśnie, że to ta nie znana mu i tajemnicza część dla Chrystusa stworzyła rozdział między nim i Ligią, więc począł zarazem bać się tej nauki i nienawidzić jej.

ROZDZIAŁ SIEDEMNASTY

Chilonowi zaś istotnie chodziło o usunięcie Glauka, który jakkolwiek podeszły w leciech²⁴⁴, nie był wcale niedołężnym starcem. W tym, co Chilo opowiadał Winicjuszowi, była znaczna część prawdy. Znał on w swoim czasie Glauka, zdradził go, zaprzedał rozbójnikom, pozbawił rodziny, mienia i wydał na mord. Pamięć tych zdarzeń znosił jednak lekko, albowiem porzucił go konającego nie w gospodzie, ale w polu pod Minturnae, i nie przewidział tej jednej tylko rzeczy, że Glaukus wyleczy się z ran i przybędzie do Rzymu. Toteż gdy ujrzał go w domu modlitwy, przeraził się rzeczywiście i w pierwszej chwili chciał naprawdę zrzec się poszukiwania Ligii. Lecz z drugiej strony Winicjusz przeraził go jeszcze więcej. Zrozumiał, że musi wybrać między obawą Glauka a pościgiem i zemstą potężnego patrycjusza, któremu niechybnie przyszedłby w pomoc drugi, jeszcze większy, Petroniusz. Wobec tego Chilo przestał się wahać. Pomyślał, że lepiej jest mieć nieprzyjaciół małych niż wielkich, i jakkolwiek tchórzliwa jego natura wzdragała się nieco przed krwawymi sposobami, uznał jednak za konieczność zamordowanie Glauka za pomocą obcych rąk.

Zdrada, Zbrodniarz

Tchórzostwo

Obecnie chodziło mu tylko o wybór ludzi i do nich to właśnie odnosił się jego pomysł, o którym Winicjuszowi wspominał. Spędzając najczęściej noce w winiarniach i nocując w nich między ludźmi bez dachu, bez czci i wiary, łatwo mógł znaleźć takich, którzy by podjęli się każdej roboty, ale jeszcze łatwiej takich, którzy zwiwszy u niego pieniądze, zaczęliby od niego robotę lub wzięwszy zadatek, wymusili z niego całą sumę postrachem wydania go w ręce wigilów. Zresztą od pewnego czasu Chilo czuł wstręt do hołoty, do plugawych, a zarazem strasznych figur, które gnieździły się w podejranych domach na Suburze lub na Zatybrzu. Mierząc wszystko własną miarą i nie zgłębiwszy dostatecznie

Bieda, Szantaż

Podstęp, Zbrodnia

²⁴⁴leciech (daw.) — forma N. Im od rzeczownika rok.

chrześcijan ani ich nauki, sądził, że i między nimi znajdzie powolne narzędzia, że zaś wydawali mu się rzetelniej niż inni, do nich postanowił się udać i sprawę przedstawić w ten sposób, aby podjęli się jej nie tylko dla pieniędzy, ale i przez gorliwość.

W tym celu poszedł wieczorem do Eurycjusza, o którym wiedział, że jest mu oddanym całą duszą i że uczyni wszystko, by mu pomóc. Będąc jednak z natury ostrożnym, ani myślał zwierzyć mu się ze swych prawdziwych zamiarów, które zresztą stałyby w jawnym przeciwieństwie z wiarą starca w jego cnotę i bogobojność. Chciał mieć gotowych na wszystko ludzi i z nimi dopiero ułożyć się o sprawę w ten sposób, by ze względu na samych siebie zachowali ją w wieczystej tajemnicy.

Starzec Eurycjusz, wykupiwszy syna, wynajął jeden z takich małych kramików, jakie mrowiły się przy Circus Maximus, aby sprzedawać w nim oliwki, bób, praśne²⁴⁵ ciasto i osłodzoną miodem wodę widzom przybywającym na wyścigi. Chilo zastał go w domu, urządzającego kramik, i powitawszy w imię Chrystusa, począł mówić o sprawie, która go do niego przywiodła. Oto oddawszy mu usługę liczył, że mu się wypłacą wdzięcznością. Potrzeba mu dwóch lub trzech ludzi silnych i odważnych dla odwrócenia niebezpieczeństwa grożącego nie tylko jemu, ale wszystkim chrześcijanom. Jest wprawdzie biedny, gdyż niemal wszystko, co miał, oddał Eurycjuszowi, jednakże ludziom takim zapłaciłby za ich usługi, pod warunkiem, aby mu ufali i spełnili wiernie, co im spełnić nakaze.

Eurycjusz i syn jego Kwartus słuchali go, jako swego dobroczyńcy, niemal na kolanach. Obaj oświadczyli też, że sami gotowi są wykonać wszystko, czego od nich zażąda, wierząc, że mąż tak święty nie może żądać uczynków, które by nie były zgodne z nauką Chrystusa.

Chilo zapewnił ich, że tak jest, i podniósłszy oczy w górę, zdawał się modlić, w rzeczywistości zaś namyślał się, czy nie będzie dobrze przyjąć ich ofiary, która mogłaby zaoszczędzić mu tysiąc sestercji. Lecz po chwili namysłu odrzucił ją. Eurycjusz był starcem, może nie tyle przyciśniętym przez wiek, ile wycieńczonym przez troski i chorobę. Kwartus liczył lat szesnaście, Chilonowi zaś trzeba było ludzi sprawnych, a przede wszystkim silnych. Co do tysiąca sestercji, spodziewał się, że dzięki pomysłowi, na jaki wpadł, potrafi w każdym razie znaczną ich część oszczędzić.

Oni napierali się czas jakiś, lecz gdy odmówił stanowczo, ustąpili. Kwartus rzekł wówczas:

— Znam piekarza Demasa, panie, u którego przy żarnach²⁴⁶ pracują niewolnicy i ludzie najemni. Jeden z tych najemników jest tak silny, że starczyłby nie za dwóch, ale za czterech, sam bowiem widziałem, jak podnosił kamienie, których czterech ludzi ruszyć z miejsca nie mogło.

— Jeśli to jest człowiek bogobojny i zdolny poświęcić się za braci, poznaj mnie z nim — rzekł Chilo.

— Jest chrześcijaninem, panie — odpowiedział Kwartus — gdyż u Demasa pracują po większej części chrześcijanie. Są tam robotnicy nocni i dzienni, ów zaś należy do nocnych. Gdybyśmy teraz poszli, trafilibyśmy na ich wieczerzę i mógłbyś się z nim swobodnie rozmówić. Demas mieszka koło Emporium.

Chilo zgodził się najchętniej. Emporium leżało u stóp wzgórza Awentyńskiego, zatem niezbyt od Wielkiego Cyrku daleko. Można było, nie obchodząc wzgórz, udać się wzdłuż rzeki, przez Porticus Aemilia, co jeszcze znacznie skracało drogę.

— Stary jestem — rzekł Chilo, gdy weszli pod kolumnadę — i czasem miewam zaćmienia pamięci. Tak! Wszakże nasz Chrystus wydany został przez jednego ze swoich uczniów! Ale imienia zdrajcy nie mogę sobie w tej chwili przypomnieć...

— Judasz, panie, który się powiesił — odpowiedział Kwartus dziwiąc się nieco w duszy, jak można było tego imienia nie pamiętać.

— A tak! Judasz! Dziękuję ci — powiedział Chilo.

I czas jakiś szli w milczeniu. Doszedłszy do Emporium, które było już zamknięte, minęli je i obszedłszy spichlerze, w których wydawano ludowi zboże, skręcili na lewo, ku domom, które ciągnęły się wzdłuż Via Ostiensis, aż do wzgórka Testacius i Forum Pistorium. Tam zatrzymali się przed drewnianym budynkiem, z którego wnętrza dochodził

²⁴⁵praśny — niekwaśny, taki, który nie uległ fermentacji.

²⁴⁶żarna (przestarz.) — urządzenie do mielenia ziarna, składające się z dwóch płaskich kamieni.

huk żaren. Kwartus wszedł do środka, Chilo zaś, który nie lubił pokazywać się wielkiej ilości ludzi i który w ciągłej był obawie, że jakieś fatum może go zetknąć z Glaukiem lekarzem, pozostał na zewnątrz.

„Ciekawym tego Herkulesa, który służy za młynarczyka — mówił sobie spoglądając na jasno świecący księżyc — jeśli to jest łotr i człowiek mądry, będzie mnie trochę kosztował, jeśli zaś cnotliwy chrześcijanin a głupi, zrobi za darmo wszystko, czego od niego zażądam.”

Dalsze rozmyślania przerwał mu powrót Kwartusa, który wyszedł z budynku z drugim człowiekiem, przybranym tylko w tunikę zwaną exomis, skrajaną w ten sposób, że prawe ramię i prawa pierś pozostawały nagie. Odzieży podobnej, jako pozostawiającej zupełną swobodę ruchów, używali szczególnie robotnicy. Chilo spojrzawszy na przybysza odetchnął z zadowoleniem, w życiu bowiem nie widział dotąd takiego ramienia i takiej piersi.

— Oto jest, panie — rzekł Kwartus — brat, którego chciałeś widzieć.

— Niechaj pokój Chrystusów²⁴⁷ będzie z tobą — ozwał się Chilo — ty zaś, Kwartusie. powiedz temu bratu, czy zasługuję na wiarę i ufność, a potem wracaj w imię Boże, albowiem nie trzeba, abyś sędziwego ojca zostawiał w samotności.

— Jest to święty człowiek — rzekł Kwartus — który oddał całe mienie, aby mnie, nie znanego sobie, wykupił z niewoli. Niechaj mu Pan nasz, Zbawiciel, zgotuje za to niebieską nagrodę.

Olbrzymi robotnik usłyszawszy to schylił się i ucałował rękę Chilona.

— Jak ci na imię, bracie? — spytał Grek.

— Na chrzcie świętym dano mi, ojcie, imię Urbana.

— Urbanie, bracie mój, masz-li czas, aby pomówić ze mną swobodnie?

— Robota nasza poczyna się o północy, a teraz gotują nam dopiero wieczerzę.

— Czasu jest więc dość — pójźmy nad rzekę, a tam wysłuchasz słów moich.

Poszli i siedli na kamiennej brzeźnicy w ciszy przerywanej tylko przez odległy huk żaren i bełkotanie płynącej w dole fali. Tam Chilo wpatrzył się w twarz robotnika, która mimo nieco groźnego i smutnego wyrazu, jaki miały zazwyczaj twarze barbarzyńców zamieszkałych w Rzymie, wydała mu się jednak dobrotliwą i szczerą.

„Tak jest! — rzekł sobie w duchu. — To jest człowiek dobry i głupi, który darmo zabije Glauka.”

Po czym spytał:

— Urbanie, miłujesz ty Chrystusa?

— Miłuję z duszy, serca — odpowiedział robotnik.

— A braci swoich? A siostry, a tych, którzy nauczili cię prawdy i wiary w Chrystusa?

— Miłuję ich także, ojcie.

— Tedy niech pokój będzie z tobą.

— I z tobą, ojcie.

Nastąpiła znów cisza — tylko w oddaleniu huczały żarna, a w dole bełkotała rzeka.

Chilo wpatrzył się w jasny blask miesięczny²⁴⁸ i wolnym, stłumionym głosem począł mówić o śmierci Chrystusa. Mówił jakby nie do Urbana, ale jakby sam dla siebie rozpamiętywał ową śmierć lub jakby jej tajemnicę zwierzał temu uspijonemu miastu. Było w tym coś wzruszającego i zarazem uroczystego. Robotnik płakał, a gdy Chilo począł jęczeć i ubolewać nad tym, że w chwili śmierci Zbawiciela nie było nikogo, kto by go bronił, jeśli nie od ukrzyżowania, to przynajmniej od zniewag żołnierzy i Żydów, olbrzymie pięści barbarzyńcy poczęły zaciskać się z żalu i tłumionej wściekłości. Śmierć wzruszała go tylko, lecz na myśl o tej tłuszczy, sztydzącej z przybitego na krzyżu Baranka, burzyła się w nim prostacza dusza i ogarniała go dzika chęć zemsty.

A Chilo spytał nagle:

— Urbanie, zali wiesz, kto był Judasz?

— Wiem, wiem! Ale on się powiesił! — zawołał robotnik.

I w głosie jego był jakby żal, że zdrajca sam już wymierzył sobie karę i że nie może spaść w jego ręce.

Chrystus, Pobożność

Zdrada

²⁴⁷ *pokój Chrystusów* (daw. forma D.) — pokój Chrystusowy.

²⁴⁸ *miesięczny* (poet.) — księżycowy.

A Chilon mówił dalej:

— Gdyby się jednak nie był powiesił i gdyby który z chrześcijan spotkał go na lądzie lub na morzu, czy by nie powinien się pomścić za mękę, krew i śmierć Zbawiciela?

— Kto by się nie pomścił, ojcze!

— Pokój z tobą, wierny sługo Baranka. Tak! Wolno swoje krzywdy odpuszczać, któż jednakże ma prawo odpuścić krzywdę Boga? Ale jako wąż płodzi węża, jako złość złość i jako zdrada zdradę, tak z jadu Judasza zrodził się drugi zdrajca, a jako tamten wydał Żydom i żołnierzom rzymskim Zbawiciela, tak ów, który żyje między nami, chce wydać wilkom owieczki jego i jeśli nikt nie zapobieży zdradzie, jeśli nikt nie zetrze przed czasem głowy węża, wszystkich nas czeka zguba, a z nami razem zginie i cześć Baranka²⁴⁹.

Robotnik patrzył na niego z ogromnym niepokojem, jakby nie zdając sobie sprawy z tego, co słyszał, Grek zaś, okrywając głowę rogiem płaszcza, począł powtarzać głosem jakby spod ziemi wychodzącym:

— Biada wam, słudzy prawdziwego Boga, biada wam, chrześcijanie i chrześcijanki!

I znów nastało milczenie, znów było słychać tylko huk żaren, głuchy śpiew młynarczyków i szum rzeki.

— Ojcze — spytał wreszcie robotnik — co to za zdrajca?

Chilo opuścił głowę. Co to za zdrajca? Syn Judasza, syn jego jadu, który udaje chrześcijanina i chodzi do domów modlitwy dlatego tylko, by oskarżać braci przed cezarem, że cezara nie chcą uznawać za boga, że zatrują fontanny, mordują dzieci i chcą zniszczyć to miasto tak, żeby kamień na kamieniu nie został. Oto za kilka dni będzie wydany rozkaz pretorianom, by uwięzili starców, niewiasty i dzieci i powiedli ich na stracenie, tak jak posłano na śmierć niewolników Pedaniusza Sekunda. I wszystko to uczynił ów drugi Judasz. Ale jeśli pierwszego nikt nie skarał, jeśli nikt się nad nim nie pomścił, jeśli nikt nie bronił Chrystusa w godzinę męki, któż zechce tego ukarać, kto zetrze węża, zanim go cesarz wysłucha, kto go zgładzi, kto obroni przed zgubą braci i wiarę w Chrystusa?

A Urban, który siedział dotąd na kamiennej cembrowinie, powstał nagle i rzekł:

— Ja to uczynię, ojcze.

Chilon powstał również, przez chwilę patrzył na twarz robotnika, oświeconą blaskiem księżyca, po czym wyciągnąwszy ramię położył z wolna dłoń na jego głowie.

— Idź między chrześcijan — rzekł uroczyście — idź do domu modlitwy i pytaj braci o Glauka lekarza, a gdy ci go wskażą, wówczas, w imię Chrystusa, zabij!...

— O Glauka?... — powtórzył robotnik, jakby chcąc utwierdzić sobie w pamięci to imię.

— Znasz-li go?

— Nie, nie znam. Chrześcijan jest tysiące w całym Rzymie i nie wszyscy się znają. Ale jutro w Ostrianum²⁵⁰ zbiorą się w nocy bracia i siostry, co do jednej duszy, albowiem przybył Wielki Apostoł Chrystusowy, który tam będzie nauczał, i tam bracia wskażą mi Glauka.

— W Ostrianum? — spytał Chilon. — Wszak to za bramami miasta. Bracia i wszystkie siostry? W nocy? Za bramami w Ostrianum?

— Tak, ojcze. To jest nasz cmentarz, między Via Salaria a Nomentana. Zali ci nie wiadomo, że tam będzie nauczał Wielki Apostoł?

— Nie byłem dwa dni w domu, przeto nie odebrałem jego listu, a nie wiedziałem, gdzie jest Ostrianum, ponieważ niedawno przybyłem tu z Koryntu, gdzie zarządzam gminą chrześcijańską... Ale tak jest! I skoro Chrystus tak cię natchnął, pójdiesz w nocy, mój synu, do Ostrianum, tam wynajdziesz między braćmi Glauka i zabijesz go w drodze powrotnej do miasta, za co będą ci odpuszczone wszystkie grzechy. A teraz pokój niech będzie z tobą.

— Ojcze...

— Słucham cię, sługo Baranka.

Na twarzy robotnika odbiło się zakłopotanie. Oto niedawno zabił człowieka, a może i dwóch, a nauka Chrystusa zabrania zabijać. Nie zabił ich wszelako w swojej obronie bo i tego nie wolno! Nie zabił, Chryste uchowaj, dla zysku... Biskup sam mu dał braci do

Zemsta

Wąż

Zdrada

Cmentarz

Grzech

Morderstwo

²⁴⁹cześć Baranka — w znaczeniu: kult relig.

²⁵⁰Ostrianum — jeden z cmentarzy w Rzymie.

pomocy, ale zabijać nie pozwolił, on zaś niechcący zabił, bo Bóg pokarał go siłą zbyt wielką... I teraz ciężko pokutuje... Inni śpiewają przy żarnach, a on nieszczęsny myśli o swoim grzechu, o obrazie Baranka... Ile się już namodlił, napłakał! Ile Baranka naprzeczaszał! I czuje dotąd, że nie odpokutował dosyć... A teraz znów przyrzekł zabić zdrajcę... I dobrze! Własne tylko krzywdy wolno przebaczać, więc zabije go choćby w oczach wszystkich braci i sióstr, które jutro będą w Ostrianum. Ale niech Glaukus będzie wprzód skazany przez starszych między bracią, przez biskupa albo przez Apostoła. Zabić niewielka rzecz, a zabić zdrajcę to nawet i miło, jak zabić wilka lub niedźwiedzia, ale nuży Glaukus zginął niewinnie? Jakże brać na sumienie nowe zabójstwo, nowy grzech i nową obrazę Baranka?

— Na sąd nie ma czasu, mój synu — odrzekł Chilon — albowiem zdrajca prosto z Ostrianum podąży do cezara do Ancjum lub schroni się w domu pewnego patrycjusza, na którego jest usługach, ale oto dam ci znak, który gdy pokażesz po zabiciu Glauka, i biskup, i Wielki Apostoł pobłogosławią twój uczynek.

To rzekłszy wydobyl pieniądze, po czym ją szukać za pasem noża, a znalazłszy go wyskrobał na sestercji ostrzem znak krzyża i podał ją robotnikowi.

— Oto wyrok na Glauka i znak dla ciebie. Gdy go po zgładzeniu Glauka pokażesz biskupowi, odpuści ci i tamto zabójstwo, któregoś się niechcący dopuścił.

Robotnik wyciągnął mimo woli rękę po pieniądze, ale mając właśnie zbyt świeżo w pamięci pierwsze zabójstwo, doznał jakby uczucia przestachu.

— Ojcze — rzekł prawie błagalnym głosem — zali bierzesz na sumienie ten uczynek i zali sam słyszałeś Glaukusa zaprzędającego braci?

Chilo zrozumiał, że trzeba dać jakieś dowody, wymienić jakieś nazwiska, albowiem inaczej w serce olbrzyma może się wkraść wątpliwość. I nagle szczęśliwa myśl zaświtała mu w głowie.

— Słuchaj, Urbanie — rzekł — mieszkam w Koryncie, ale pochodzę z Kos i tu, w Rzymie, uczę nauki Chrystusa pewną służebną dziewczynę z mojego kraju, której imię jest Eunice. Służy ona jako vestiplica w domu przyjaciela cezara, niejakiego Petroniusza. Otóż w tym domu słyszałem, jak Glaukus podejmował się wydać wszystkich chrześcijan, a oprócz tego obiecywał innemu zausznikowi²⁵¹ cesarskiemu, Winicjuszowi, że odnajdzie mu między chrześcijanami dziewicę...

Tu przerwał i spojrział ze zdumieniem na robotnika, którego oczy zaświeciły nagle jak oczy zwierza, a twarz przybrała wyraz dzikiego gniewu i groźby.

— Co tobie jest? — zapytał prawie z przestachem.

— Nic, ojcze. Zabiję jutro Glauka!...

Lecz Grek umilkł; po chwili wzięwszy za ramiona robotnika, zwrócił go tak, aby światło księżyca padało wprost na jego twarz, i począł mu się przypatrywać uważnie. Widocznym było, że w duszy wahał się, czy go pytać dalej i wydobyć wszystko na jaw, czy też na razie poprzestać na tym, czego się dowiedział lub domyślił.

W końcu jednak wrodzona mu ostrożność przemogła.

Odetchnął głęboko raz i drugi, po czym, położywszy znów dłoń na głowie robotnika, spytał uroczystym, dobitnym głosem:

— Wszakże na chrzcie świętym dano ci imię Urbana?

— Tak jest, ojcze.

— A zatem niech pokój będzie z tobą, Urbanie.

ROZDZIAŁ OSIEMNASTY

Petroniusz do Winicjusza:

„Źle z tobą, carissime! Wenus widocznie pomieszała ci zmysły, odjęła rozum, pamięć i dar myślenia o czymkolwiek innym jak miłość. Odczytaj kiedyś to, coś mi na mój list odpowiedział, a poznasz, jak twój umysł zubożał teraz na wszystko, co nie jest Ligią, jak nią się tylko zajmuje, do niej ustawicznie wraca i krąży nad nią niby jastrząb nad upatrzonym łupem. Na Polluksa! Znajdź ją prędzej; inaczej, o ile cię ogień w popiół nie obróci, zmienisz się w egipskiego Sfinksa, który zakochawszy się, jak mówią, w błędej

List

Miłość

²⁵¹zausznik (przestarz.) — powiernik, donosiciel.

Izys, stał się na wszystko głuchy, obojętny i czeka tylko nocy, aby mógł wpatrywać się w kochankę kamiennymi oczyma.

Przebiegaj sobie wieczorami miasto w przebraniu, uczęszczaj nawet wraz z twoim filozofem do chrześcijańskich domów modlitwy. Wszystko, co budzi nadzieję i zabija czas, jest godnym pochwały. Ale dla mojej przyjaźni uczyn rzecz jedną: oto ów Ursus, niewolnik Ligii, jest podobno człowiekiem siły niezwyklej, najmij więc sobie Krotona i przedsięwierzcie we trzech wyprawę. Tak będzie bezpieczniej i rozumniej. Chrześcijanie, skoro do nich należy Pomponia Grecyna i Ligia, nie są zapewne takimi łotrami, za jakich mają ich powszechnie, dali jednak przy porwaniu Ligii dowód, że gdy chodzi o jaką owieczkę z ich stada, umieją nie żartować. Gdy ujrzysz Ligię, wiem, że się wstrzymać nie zdołasz i zechcesz ją uprowadzić natychmiast, jakże zaś tego z samym Chilonidesem dokonasz? A Kroto da sobie rady, choćby jej dziesięciu takich, jak ów Ursus, Ligów broniło. Nie daj się wyzyskiwać Chilonowi, lecz na Krotona pieniędzy nie żałuj. Ze wszystkich rad, jakie ci mogę przesłać, ta jest najlepszą.

Tu już przestali mówić o małej Augustie i o tym, że z czarów umarła. Wspomina jeszcze czasem o niej Poppea, ale cezara umysł zaprzątnięty jest czym innym; zresztą, jeśli prawda, że *diva*²⁵² Augusta jest znów w stanie odmiennym, to i w niej pamięć tamtego dziecka rozwije się bez śladu. Jesteśmy już od dni kilkunastu w Neapolis, a raczej w Baiae. Gdybyś był zdolny do myślenia o czymkolwiek, to echa naszego tu pobytu musiałyby się obić o twe uszy, albowiem cały Rzym nie mówi zapewne o niczym innym. Zachełaliśmy tedy wprost do Baiae, gdzie naprzód opadły nas wspomnienia matki i wyrzuty sumienia. Ale czy wiesz, do czego Ahenobarbus już doszedł? Oto, że nawet zabójstwo matki jest dla niego tylko tematem do wierszy i powodem do odegrywania błazeńsko-tragicznych scen. On czuł dawniej prawdziwe wyrzuty o tyle jedynie, o ile jest tchórzem. Teraz, gdy się przekonał, że świat jest, jak był, pod jego stopami, a żaden bóg nie pomścił się nad nim, udaje je tylko, aby wzruszać ludzi swym losem. Czasem zrywa się po nocach, twierdząc, że go ścigają Furie²⁵³, budzi nas, spogląda za siebie, przybiera postawę komedianta grającego rolę Oresta, i to lichego komedianta, deklamuje greckie wiersze i patrzy, czy go podziwiamy. A my, oczywiście, podziwiamy! I zamiast powiedzieć mu: „Idź spać, błaznie!”, nastrajamy się także na ton tragedii i bronimy wielkiego artysty od Furii. Na Kastora! Musiało ci dojść przynajmniej to, że wystąpił już publicznie w Neapolis. Spędzono wszystkich greckich drapichrustów²⁵⁴ z Neapolis i miast okolicznych, którzy napełnili arenę tak nieprzyjemnymi wyziewami czosnku i potu, iż dziękowałem bogom, że zamiast siedzieć w pierwszych rzędach między augustianami, byłem z Ahenobarbem za sceną. I czy dasz wiarę, że się bał? Bał się naprawdę! Brał moją rękę i przykładł ją sobie do serca, które biło rzeczywiście przyspieszonym tętnem. Oddech miał krótki, a w chwili gdy trzeba było wychodzić, pobladł jak pergamin i czoło pokryło mu się kroplami potu. A przecie wiedział, że po wszystkich rzędach siedzą gotowi pretorianie, zbrojni w kije, którymi w razie potrzeby mieli podniecać zapal. Ale potrzeby nie było. Żadne stado małp z okolic Kartaginy nie potrafi tak wyć, jak wyła owa hołota. Mówię ci, że zapach czosnku dolatywał aż na scenę. Nero zaś kłaniał się, przyciskał ręce do serca, posyłał od ust pocałunki i płakał. Potem wpadł między nas, którzyśmy czekali za sceną, jak spity, wołając: „Czymże są wszystkie tryumfy wobec tego mego tryumfu?” A tam hołota ciągle jeszcze wyła i klaskała wiedząc, że wyklaskuje sobie łaskę, dary, biesiadę, bilety loteryjne i nowe widowisko z cezara-błazna. Ja im się nawet nie dziwię, że klaskali, bo tego dotąd nie widziano. On zaś powtarzał co chwila: „Oto, co są Grecy! Oto, co są Grecy!” I zdaje mi się, że od tej chwili jego nienawiść do Rzymu wzmogła się jeszcze. Swoją drogą do Rzymu wysłani zostali umyślni gońcy z doniesieniem o tryumfie, i spodziewamy się w tych dniach dziękczynień senatu. Zaraz po pierwszym wystąpieniu Nerona zaszedł tu dziwny przypadek. Oto teatr zawałił się nagle, ale wówczas, gdy ludzie już byli wyszli. Byłem na miejscu wypadku i nie widziałem, by wydobyto choć jednego trupa spod gruzów. Wielu, nawet między Grekami, patrzy na to jak na gniew bogów za sponiewieranie cesarskiej władzy, ale on, przeciwnie, twierdzi, iż to jest łaska bogów, którzy mają w widocznej opiece jego śpiew i tych, którzy go słuchają. Stąd ofiary po

Teatr

Strach

Falsz

²⁵²*diva* (łac.) — boska; tytuł żony cezara.

²⁵³Furie (mit.rzym.) — boginie zemsty.

²⁵⁴*drapichrust* (pot.) — włóczęga, łobuz.

wszystkich świątyniach i wielkie dziękczynienia, dla niego zaś nowa zachęta do podróży do Achai²⁵⁵. Przed kilku dniami mówił mi jednak, że boi się, co na to powie lud rzymski i czy się nie wzburzy, tak z miłości dla niego, jak z obawy o rozdawnictwo zboża i igrzyska, które by go mogły w razie dłuższej nieobecności cezara ominąć.

Jedziemy jednak do Benewentu²⁵⁶ oglądać szewckie²⁵⁷ przepychy, z którymi się popisze Watyniusz, a stamtąd, pod opieką boskich braci Heleny, do Grecji. Co do mnie, zauważyłem jedną rzecz, że gdy się jest między szalonymi, staje się także szalonym, a co więcej, znajduje się pewien urok w szaleństwach. Grecja i podróż w tysiąc cytr, jakiś tryumfalny pochód Bakcha, wśród uwieńczonych w zieleń mirtową, w liście winogrodu i w wiciokrzew nimf i bachantek, wozy zaprzężone w tygrysy, kwiaty, tyrsy²⁵⁸, wieńce, okrzyki: *evoe!*²⁵⁹ muzyka, poezja i Hellada klaszcząca, wszystko dobrze, ale my tu żywimy jeszcze śmielsze zamysły. Chce nam się stworzyć jakieś wschodnie bajeczne imperium, państwo palm, słońca, poezji i zmienionej w sen rzeczywistości, i zmienionego w jedną rozkosz życia. Chce nam się zapomnieć o Rzymie, a wagę świata umieścić gdzieś między Grecją, Azją i Egiptem, żyć życiem nie ludzi, ale bogów, nie znać, co to powszedniość, błąkać się w złotych galerach²⁶⁰ pod cieniem purpurowych żagli po Archipelagu, być Apollinem, Ozyrysem i Baalem²⁶¹ w jednej osobie, różowieć z zorzą, złocić się ze słońcem, srebrzyć z księżycem, władać, śpiewać, śnić... I czy uwierzysz, że ja, który mam jeszcze za sesterce rozsądku, a za asa sądu, daję się jednak porywać tym fantazjom, a daję się porywać dlatego, że jeśli są niemożliwe, to są przynajmniej wielkie i niezwykle... Takie imperium bajeczne byłoby jednak czymś, co kiedyś, kiedyś, po długich wiekach, wydałoby się ludziom snem. O ile Wenus nie przybierze na się postaci takiej Ligii lub chociaż takiej niewolnicy jak Eunice i o ile nie przyozdobi go sztuka, to życie samo jest czcze i częstokroć miewa twarz małpy. Ale Miedzianobrody nie urzeczywistni swych pomysłów choćby dlatego, że w owym bajecznym królestwie poezji i Wschodu nie powinno być miejsca na zdrady, podłości i śmierć, a w nim pod pozorami poety siedzi lichy komediant, głupowaty furman i płaski tyran. Jakoż tymczasem dusimy ludzi, gdy nam w jakikolwiek sposób zawadzą. Biedny Torkwatus Syllanus jest już cieniem. Otworzył sobie żyły kilka dni temu. Lekaniusz i Licyniusz ze strachem przyjmują konsulat, stary Trazeasz nie ujdzie śmierci, albowiem śmie być uczciwym. Tygellinus nie może dotąd wyrobić dla mnie rozkazu, bym sobie żyły otworzył. Potrzebny jestem jeszcze nie tylko jako *elegantiae arbiter*²⁶², ale jako człowiek, bez którego rad i smaku wycieczka do Achai mogłaby się nie udać. Nieraz jednak myślę, że prędzej, później, musi się na tym skończyć, i wiesz-li, o co mi wówczas chodzi: o to, aby Miedzianobrody nie dostał tej mojej czary mirreńskiej, którą znasz i podziwiasz. Jeśli w chwili mej śmierci będziesz przy mnie, to ci ją oddam, jeśli będziesz daleko, to ją rozbiję. Ale tymczasem mamy przed sobą jeszcze szewcki Benewent, olimpijską Grecję i Fatum²⁶³, które nieznana i nieprzewidziana wytyka każdemu drogę. Bądź zdrow i najmiej Krotona, inaczej po raz drugi wydrą ci Ligię. Chilonidesa, gdy ci przestanie być potrzebny, przyślij mi, gdziekolwiek będę. Może uczynię z niego drugiego Watyniusza i może konsularni męże i senatorowie będą jeszcze drżeli przed nim, jak drżał przed tamtym rycerzem Dratewką. Warto by się doczekać tego widowiska. Gdy odzyskasz Ligię, daj mi znać, abym ofiarował za was parę łabędzi i parę gołębi w tutejszej okrągłej świątyni Wenusy. Widziałem kiedyś we śnie Ligię na twoich kolanach, szukającą twych pocałunków. Postaraj się, by to był sen wróżebny. Niech na twym niebie nie będzie chmur, a jeśli będą, to niech mają kolor i zapach róży. Bądź zdrow i żegnaj!"

Szaleństwo

Marzenie

Pozory

Sen

²⁵⁵Achaja — nazwa północnej cz. Peloponezu; Rzymianie nazywali tak całą Grecję.

²⁵⁶Benewent — Beneventum, miasto na pld. Plw. Apenińskiego, zdobyte przez Rzymian w III w. p.n.e.

²⁵⁷szewckie — dziś: szewskie.

²⁵⁸tyrs (mit. gr.) — laska Bachusa, opleciona bluszczem i winoroślą.

²⁵⁹evoe! (łac.) — okrzyk radości.

²⁶⁰galera — statek wojenny lub handlowy, z żaglami, poruszany głównie przy pomocy wiosł.

²⁶¹Baal — bóstwo semickie, czczone też w Egipcie, potem w Rzymie jako bóg słońca.

²⁶²elegantiae arbiter (łac.) — znawca, autorytet w sprawach dobrego gustu.

²⁶³Fatum (łac.) — przeznaczenie, los, nieszczęście; w mit. rzym. bóstwo przeznaczenia, konieczności.

ROZDZIAŁ DZIEWIĘTNASTY

Zaledwie Winicjusz skończył czytać, gdy do biblioteki wsunął się cicho niezapowiedziany przez nikogo Chilon, służba bowiem miała rozkaz puszczać go o każdej godzinie dnia i nocy.

— Niech boska matka twego wielkodusznego przodka, Eneasza²⁶⁴ — rzekł — będzie na cię tak łaskawą, panie, jako na mnie był łaskawym boski syn Mai²⁶⁵.

— To się znaczy? — spytał Winicjusz, zrywając się od stołu, przy którym siedział.

A Chilon podniósł głowę i rzekł:

— Eureka!²⁶⁶

Młody patrycjusz wzruszył się tak, że przez dłuższy czas nie mógł słowa przemówić.

— Widziałeś ją? — spytał nareszcie.

— Widziałem Ursusa, panie, i mówiłem z nim.

— I wiesz, gdzie się skryli?

— Nie, panie. Inny byłby przez samą miłość własną dał poznać Ligowi, że odgadł, kto on jest, inny starałby się wybać go, gdzie mieszka, i byłby albo otrzymał uderzenie pięścią, po którym wszystkie ziemskie sprawy stałyby mu się obojętne, albo wzbudziłby nieufność olbrzyma i sprawił to, że dla dziewczicy poszukano by może jeszcze tej nocy innej kryjówki. Jam tego nie uczynił, panie. Dość mi wiedzieć, że Ursus pracuje u młynarza koło Emporium, który zowie się Demas, tak jak twój wyzwoleniec, a dość mi dlatego, że teraz pierwszy lepszy zaufany twój niewolnik może rano pójść jego śladem i wysledzić ich kryjówkę. Ja przynoszę ci tylko pewność, panie, że skoro Ursus się tu znajduje, to i boska Ligia jest w Rzymie, i drugą wiadomość, że dzisiejszej nocy będzie niemal na pewno w Ostrianum...

— W Ostrianum? Gdzie to jest? — przerwał Winicjusz, chcąc widocznie biec zaraz na wskazane miejsce.

— Stare hypogeum²⁶⁷ między Via Salaria a Nomentana. Ów pontifex maximus²⁶⁸ chrześcijan, o którym wspominałem ci, panie, a którego spodziewano się znacznie później, przyjechał już i dziś w nocy będzie chrzczył i nauczał na tym cmentarzu. Oni kryją się ze swoją nauką, bo jakkolwiek nie ma dotąd żadnych edyktów, które by jej wzbraniały, ludność ich nienawidzi, więc muszą być ostrożni. Sam Ursus mówił mi, że wszyscy, co do jednej duszy, zgromadzą się dziś w Ostrianum, każdy bowiem chce widzieć i słyszeć tego, który był pierwszym uczniem Chrystusa i którego oni zowią Wysłannikiem. Że zaś u nich niewiasty na równi z mężami słuchają nauk, przeto z niewiast nie będzie może jedna Pomponia, ta bowiem nie mogłaby się usprawiedliwić przed Aulusem, czcicielem dawnych bogów, dlaczego nocą opuszcza dom, Ligia jednak, o panie, która zostaje pod opieką Ursusa i starszych gminy, pójdzie wraz z innymi niewiastami niewątpliwie.

Winicjusz, który żył dotąd jakby w gorączce, podtrzymywany jedynie nadzieją, teraz, gdy ta nadzieja zdawała się spełniać, uczuł nagle takie osłabienie, jakie odczuwa człowiek po podróży nad siły, u celu. Chilon zauważył to i postanowił z tego korzystać:

— Bramy są wprawdzie strzeżone przez twoich ludzi, panie, i chrześcijanie muszą o tym wiedzieć. Ale oni nie potrzebują bram. Tyber także ich nie potrzebuje, a choć od rzeki do tamtych dróg daleko, warto nadłożyć drogi dla widzenia „Wielkiego Apostoła”. Zresztą oni mieć mogą tysiączne sposoby wydostania się za mury i wiem, że je mają. W Ostrianum znajdziesz, panie, Ligię, a gdyby nawet, czego nie przypuszczam, jej nie było, będzie Ursus, albowiem ten przyrzekł mi zamordować Glauka. Sam mi mówił, że będzie i tam go zamorduje, słyszysz, szlachetny trybunie? Otóż albo pójdiesz w ślad za nim i dowiesz się, gdzie Ligia mieszka, albo każesz go schwycić swoim ludziom jako mordercę i mając go w ręku, wydobędziesz z niego wyznanie, gdzie ukrył Ligię. Ja swoje zrobiłem! Inny, o panie, powiedziałby ci, że wypił z Ursusem dziesięć kantarów najprzedszego wina, zanim tajemnicę z niego wydobył; inny powiedziałby ci, że przegrał do niego tysiąc sestercji w scriptae duodecim²⁶⁹ lub że za dwa tysiące kupił wiadomość...

²⁶⁴boska matka... Eneasza — chodzi o Wenus.

²⁶⁵boski syn Mai — chodzi o Hermesa.

²⁶⁶eureka! (łac.) — znalazłem!

²⁶⁷hypogeum (łac.) — podziemie.

²⁶⁸pontifex maximus (łac.) — najwyższy kapłan.

²⁶⁹scriptae duodecim (łac.) — dosł. 12 linii, gra podobna do warcabów.

Uczeń

Kobieta

Wiem, że wróciłbyś mi to podwójnie, ale mimo tego raz w życiu... to jest, chciałem powiedzieć: jak zawsze w życiu, będę uczciwym, tuszę bowiem, że jak mówił wielkoduszny Petroniusz, wszelkie moje wydatki i nadzieje twoja wspaniałomyślność przewyższy.

Lecz Winicjusz, który był żołnierzem i przywykł nie tylko radzić sobie wobec wszelkich zdarzeń, ale i działać, wnet opanował chwilową słabość i rzekł:

— Nie zawiedziesz się na mojej wspaniałomyślności, pierwszej jednak pójdziesz ze mną do Ostrianum.

— Ja do Ostrianum? — pytał Chilo, który nie miał najmniejszej chęci tam iść. — Ja, szlachetny trybunie, obiecałem ci wskazać Ligię, ale nie przyrzekłem jej porywać... Pomyśl, panie, co by się ze mną stało, gdyby ten niedźwiedź ligijski rozdarłszy Glauka przekonał się jednocześnie, że nie całkiem słusznie go rozdarł? Czy nie poczytałby mnie (zresztą niesłusznie) za sprawcę spełnionego morderstwa? Pamiętaj, panie, że im kto większym jest filozofem, tym mu trudniej odpowiadać na głupie pytania prostaków, cóż bym mu więc odpowiedział, gdyby mnie spytał, dlaczego oskarżył Glauka lekarza? Jeśli jednak posądzasz mnie, że cię zwodzę, tedy ci powiem, zapłać mi wówczas dopiero, gdy ci wskażę dom, w którym mieszka Ligia, dziś okaż mi zaś tylko częśćkę twej szczodrobliwości, abym, gdybyś i ty, o panie (czego niech wszystkie bogi bronią), miał ulec jakiemu wypadkowi, nie pozostał całkiem bez nagrody. Serce twoje nie zniosłoby tego nigdy.

Winicjusz poszedł do skrzyni stojącej na marmurowym podnóżu, zwanej arca, i wydobywszy z niej kieskę cisnął ją Chilonowi.

— To są scrupula²⁷⁰ — rzekł. — Gdy Ligia będzie u mnie w domu, dostaniesz taką samą napełnioną aureusami.

— Jowiszu! — zawołał Chilon.

Lecz Winicjusz zmarszczył brwi.

— Tu dostaniesz jeść, po czym możesz odpocząć. Do wieczora nie ruszysz się stąd, gdy zaś noc zapadnie, będziesz mi towarzyszył do Ostrianum.

Na twarzy Greka odbiły się przez chwilę strach i wahanie, po czym jednak uspokoił się i rzekł:

— Któż ci się oprze, panie! Przyjmij te słowa za dobrą wróżbę, tak jak przyjął podobne wielki nasz bohater w świątyni Ammona²⁷¹. Co do mnie, te „skrupuły” (tu potrząsnął kieską) przeważały moje, nie mówiąc już o twym towarzystwie, które dla mnie jest szczęściem i rozkoszą.

Lecz Winicjusz przerwał mu niecierpliwie i począł wypytywać o szczegóły rozmowy z Ursusem. Jedna rzecz wykazywała się z nich jasno: to jest, że albo schronienie Ligii zostanie jeszcze tej nocy wykrytym, albo ją samą można będzie porwać w czasie drogi powrotnej z Ostrianum. I na tę myśl Winicjusza porywała szalona radość. Teraz, gdy miał niemal pewność, że Ligię odzyska, i gniew przeciw niej, i uraza, jaką dla niej żywił, znikły. Za tę właśnie radość darowywał jej wszystkie winy. Myślał tylko o niej jak o drogiej i pożądanej istocie i miał takie wrażenie, jakby po długiej podróży miała wrócić. Brała go ochota zwołać niewolników i kazać im przybrać dom w girlandy. Nie miał w tej chwili żalu nawet do Ursusa. Gotów był wszystko wszystkim przebaczyć. Chilo, do którego do tychczas mimo jego usług czuł pewien wstręt, po raz pierwszy wydał mu się człowiekiem zabawnym i zarazem niepospolitym. Rozjaśnił mu się dom, rozjaśniły się oczy i rozjaśniła twarz. Począł na nowo czuć młodość i rozkosz życia. Dawniejsze ponure cierpienie nie dało mu jeszcze dostatecznej miary, jak Ligię pokochał. Zrozumiał to dopiero teraz, gdy spodziewał się ją mieć. Pragnienie jej budziło się w nim, jak na wiosnę budzi się ziemia przygrzana słońcem, ale żądze jego były obecnie jakby mniej ślepe i dzikie, a więcej radosne i tklive. Czuł też w sobie energię bez granic i był przekonany, że gdy tylko zobaczy Ligię własnymi oczyma, wówczas nie odbiorą mu już jej wszyscy chrześcijanie całego świata ani nawet sam cesarz.

Chilon jednakże, ośmielony jego radością, zabrał głos i począł dawać rady. Według niego należało sprawy nie uważać jeszcze za wygraną i zachować jak największą ostrożność, bez której całe dzieło może pójść na nic. Zaklinał też Winicjusza, by nie porywał

²⁷⁰scrupulum (łac.) — mała złota moneta, równająca się trzeciej części złotego denara, czyli aureusa.

²⁷¹wielki nasz bohater... — chodzi o Aleksandra Wielkiego, który w świątyni Ammona usłyszał wróżbę o swojej przyszłej sławie i władzy.

Filozof

Miłość

Ligii z Ostrianum. Powinni tam pójść w kapturach na głowach, z twarzami przysłoniętymi, i poprzestać na przypatrywaniu się z jakiego mrocznego kąta wszystkim obecnym. Dopiero gdy ujrzą Ligię, najbezpieczniej będzie pójść za nią z daleka, obaczyć, do którego domu wchodzi, a nazajutrz o świcie otoczyć go wielką siłą niewolników i zabrać ją w białym dniu. Ponieważ jest ona zakładniczką i należy właściwie do cezara, zatem można to uczynić bez obawy prawa. W razie gdyby jej nie znaleźli w Ostrianum, pójdą za Ursusem i skutek będzie ten sam. Na cmentarz z wielką liczbą ludzi udawać się nie można, łatwo bowiem mogliby zwrócić na siebie uwagę, a wówczas chrześcijanie potrzebowaliby tylko pogasić wszystkie światła, tak jak to uczynili przy pierwszym porwaniu, i rozproszyć się lub pochować w ciemnościach, w kryjówkach im tylko znanych. Natomiast trzeba się uzbroić, a jeszcze lepiej wziąć ze sobą ze dwóch ludzi pewnych i silnych, aby w danym razie mieć w nich obronę.

Winicjusz przyznawał mu słusność zupełną i wspomniawszy zarazem na rady Petroniusza, wydał rozkaz niewolnikom, aby sprowadzili do niego Krotona. Chilo, który wszystkich znał w Rzymie, uspokoił się znacznie słysząc nazwisko znanego atlety, którego nadludzką siłę podziwiał niejednokrotnie na arenie, i oświadczył, że do Ostrianum pójdzie. Kieszka, napełniona wielkimi aureusami, wydawała mu się przy pomocy Krotona o wiele łatwiejszą do zdobycia.

Zasiadł więc z dobrą myślą do stołu, do którego wezwał go po jakimś czasie przełożony nad atrium, i w czasie jedzenia opowiadał niewolnikom, jako dostarczył ich panu cudownej maści, którą dość posmarować kopyta najlichszym koniom, aby pozostawiły daleko za sobą wszystkie inne. Nauczył go przyrządzać tę maść pewien chrześcijanin, albowiem starsi chrześcijańscy daleko lepiej rozumieją się na czarach i cudach niż nawet Tesalczy, chociaż Tesalia słynie ze swoich czarownic. Chrześcijanie mają do niego ufność ogromną, dlatego zaś ją mają, domyśli się łatwo każdy, kto wie, co znaczy ryba. Tak rozmawiając patrzył pilnie w twarze niewolników, w nadziei, że może odkryje między nimi chrześcijanina i doniesie o nim Winicjuszowi. Gdy jednak ta nadzieja go zawiodła, począł jeść i pić nadzwyczaj obficie, nie szczędząc pochwał kucharzowi i zapewniając, że postara się go od Winicjusza odkupić. Wesołość jego mąciła jedynie myśl, że nocą trzeba będzie pójść do Ostrianum, pocieszał się jednak, że to będzie w przebraniu, po ciemku i w towarzystwie dwóch ludzi, z których jeden jest, jako siłacz, bożyszczem całego Rzymu, drugi patrycjuszem i wysokim urzędnikiem wojskowym. „Choćby Winicjusza i odkryli — mówił sobie — nie ośmielą się podnieść na niego ręki, co do mnie zaś, będą mądrzy, jeśli zobaczą choć koniec mego nosa.”

Po czym jął sobie przypominać rozmowę z robotnikiem i rozpamiętywanie to nową napełniło go otuchą. Nie miał najmniejszej wątpliwości, że ów robotnik był Ursusem. Wiedział z opowiadań Winicjusza i tych, którzy przeprowadzali Ligię z pałacu cezara, o niezwyklej sile tego człowieka. Otóż ponieważ u Eurycjusza wypytywał o ludzi wyjątkowo silnych, nie było nic dziwnego, że wskazano mu Ursusa. Potem zmieszanie i wzburzenie robotnika na wzmiankę o Winicjuszu i Ligii nie pozwalało wątpić, że osoby te szczególnie go obchodzą; robotnik wspominał także o pokucie za zabicie człowieka, Ursus zaś zabił Atacynę; na koniec rysopis robotnika odpowiadał zupełnie temu, co Winicjusz opowiadał o Ligu. Jedno tylko zmienione imię mogło wzbudzać wątpliwość, lecz Chilo już wiedział, że chrześcijanie często przy chrzcie przyjmują nowe imiona.

„Jeśli Ursus zabije Glauka — mówił sobie Chilo — to będzie jeszcze lepiej, jeśli zaś nie zabije, to także będzie dobry znak, pokaże się bowiem, z jaką trudnością przychodzi chrześcijanom zabójstwo. Przedstawiłem przecie tego Glauka jako rodzonego syna Judasza i zdrajcę wszystkich chrześcijan; byłem tak wymowny, że kamień by się wzruszył i obiecałby spaść na głowę Glaukowi, a jednak ledwie nakłonił tego ligijskiego niedźwiedzia, by mi przyrzekł położyć na nim łapę... Wahał się, nie chciał, opowiadał o swoim żalu i pokucie. Widocznie między nimi to nie uchodzi... Swoje krzywdy trzeba przebaczać, za cudze nie bardzo wolno się mścić, ergo, zastanów się, Chilonie, cóż ci może grozić? Glaukusowi nie wolno się nad tobą pomścić... Ursus, jeśli nie zabije Glauka za tak wielką winę, jak zdrada wszystkich chrześcijan, to tym bardziej nie zabije ciebie za tak małą, jak zdrada jednego chrześcijanina. Zresztą, gdy raz wskażę temu jurnemu

Czary

grzywaczowi²⁷² gniazdo tamtej turkawki²⁷³, umyłam ręce od wszystkiego i przenoszę się na powrót do Neapolis. Chrześcijanie mówią także o jakimś umywaniu rąk, jest to więc widocznie sposób, w który, jeśli się ma z nimi sprawę, można ją ostatecznie zakończyć. Jacyś dobrzy ludzie ci chrześcijanie, a tak źle o nich mówią! O, bogowie! Taka to sprawiedliwość na świecie. Lubię jednak tę naukę za to, że nie pozwala zabijać. Ale jeśli nie pozwala zabijać, to nie pozwala zapewne ani kraść, ani oszukiwać, ani fałszywie świadczyć, a zatem nie powiem, żeby była łatwą. Uczy ona widocznie nie tylko uczciwie umierać, jak uczą stoicy, ale i uczciwie żyć. Jeśli kiedy dojdę do majątku i będę miał taki dom jak ten i tylu niewolników, to może zostanę chrześcijaninem na tak długo, jak mi to będzie na rękę. Bo bogaty może sobie na wszystko pozwolić, nawet na cnotę... Tak! To jest religia dla bogatych i dlatego nie rozumiem, jakim sposobem jest między nimi tylu biednych. Co im z tego przyjdzie i dlaczego pozwalają cnotcie zawiązywać sobie ręce? Muszę się kiedyś nad tym zastanowić. Tymczasem chwała ci, Hermesie, żeś mi pomógł odnaleźć tego borsuka... Ale jeśliś to uczynił dla dwóch jałówek, białych jednolatek z pozłożonymi rogami, to cię nie poznaję. Wstydz się, Argobójco²⁷⁴! Taki mądry bóg, żeby też z góry nie przewidział, że nic nie dostanie! Ofiaruję ci za to moją wdzięczność, a jeśli wolisz od mojej wdzięczności dwoje bydła, tedy sam jesteś trzecim i w najlepszym razie powinienes być pastuchem, nie bogiem. Strzeż się także, żebym jako filozof nie dowiódł ludziom, że cię nie ma, bo wówczas wszyscy by ci przestali składać ofiary. Z filozofami lepiej być dobrze."

Tak rozmawiając ze sobą i z Hermesem, wyciągnął się na ławie, podłożył sobie płaszcz pod głowę i gdy niewolnicy sprzątnęli naczynia, zasnął. Zbudził się dopiero, a raczej zbudzono go, gdy nadszedł Kroto. Wówczas udał się do atrium i z przyjemnością począł przyglądać się potężnej postaci lanisty, eks-gladiatora, która swym ogromem zdawała się wypełniać całe atrium. Kroto już był się ułożył o cenę wyprawy i mówił właśnie Winićjuszowi:

— Na Herkulesa! Dobrze, panie, żeś się dziś do mnie zgłosił, albowiem jutro udaję się do Benewentu, dokąd wezwał mnie szlachetny Watyniusz, abym się tam wobec cezara próbował z niejakim Syfaksem, najsilniejszym Negrem, jakiego wydała kiedykolwiek Afryka. Czy wyobrażasz sobie, panie, jak jego kość pacierzowa chrupnie w moich ramionach, ale prócz tego strzaskam mu pięścią jego czarną szczękę.

— Na Polluksa! — odpowiedział Winićjusz. — Jestem pewien, że tak uczynisz, Krotonie.

— I wyśmienicie postąpisz — dodał Chilo. — Tak!... Prócz tego strzaskaj mu szczękę! To dobra myśl i godny ciebie czyn. Gotów jestem założyć się, że mu strzaskasz szczękę. Posmaruj jednak tymczasem członki oliwą, mój Herkulesie, i przepasz się, albowiem wiedz o tym, iż z prawdziwym Kakusem²⁷⁵ możesz mieć sprawę. Człowiek, co strzeże tej dziewicy, o którą chodzi dostojnemu Winićjuszowi, posiada podobno wyjątkową siłę.

Chilon mówił tak tylko dla podniecenia ambicji Krotona, lecz Winićjusz rzekł:

— Tak jest, nie widziałem tego, ale mówiono mi o nim, że byka chwyciwszy za rogi, może go zawlec, dokąd chce.

— Oj! — zawołał Chilo, który nie wyobrażał sobie, by Ursus był tak silnym.

Lecz Kroto uśmiechnął się pogardliwie.

— Podejmuję się, dostojny panie — rzekł — porwać tą oto ręką, kogo mi każesz, a tą drugą obronić się przeciw siedmiu takim Ligom i przynieść ci dziewicę do domu, choćby wszyscy chrześcijanie z Rzymu gonili za mną jak kalabryjskie wilki. Jeśli tego nie dokażę, pozwolę sobie dać batogi na tym impluvium.

— Nie pozwól mu na to, panie! — zawołał Chilo. — Poczną w nas godzić kamieniami, a wówczas co jego siła pomoże? Czyż nie lepiej zabrać dziewicę z domu i nie narażać ani jej, ani siebie na zgubę?

— Tak ma być, Krotonie — rzekł Winićjusz.

— Twoje pieniądze, twoja wola! Pamiętaj tylko, panie, że jutro jadę do Benewentu.

— Mam pięciuset niewolników w samym mieście — odpowiedział Winićjusz.

²⁷²grzywacz — gatunek dużego gołębia.

²⁷³turkawka — najmniejszy ptak z rodziny gołębiowatych.

²⁷⁴Argobójca (mit. gr.) — przydomek Hermesa, który zabił Argusa.

²⁷⁵Kakus (mit. rzym.) — syn Wulkana, siłacz i rozbójnik.

Po czym dał im znak, by odeszli, sam zaś udał się do biblioteki i usiadłszy, napisał do Petroniusza następne²⁷⁶ słowa:

„Chilon odnalazł Ligię. Dziś wieczór udaję się z nim i z Krotonem do Ostrianum i porwę ją zaraz lub jutro z domu. Niech bogowie zleją na cię wszelkie pomyślności. Bądź zdrow, carissime, gdyż radość nie pozwala mi pisać dłużej.”

I złożywszy trzcinę począł przechadzać się szybkim krokiem, albowiem prócz radości, która zalewała mu duszę, trawiła go gorączka. Mówił sobie, że nazajutrz Ligia będzie w tym domu. Nie wiedział, jak z nią postąpi, czuł jednak, że jeśli go zechce kochać, to będzie jej sługą. Przypominał sobie upewnienia Akte, że był kochanym, i wzruszał się do głębi. Więc będzie chodziło tylko o przezwyciężenie jakiegoś dziewiczego wstydu i jakichś ślubów, które widocznie nauka chrześcijańska nakazuje? Ale jeśli tak, to gdy Ligia raz będzie w jego domu i ulegnie namowie lub przemocy, wówczas musi powiedzieć sobie: „Stało się”, i następnie będzie już powolną i kochającą.

Lecz wejście Chilona przerwało mu bieg tych błogich myśli.

— Panie — rzekł Grek — oto co mi jeszcze przyszło do głowy: nuż chrześcijanie mają jakoweś znaki, jakoweś tessery²⁷⁷, bez których nikt nie będzie dopuszczony do Ostrianum? Wiem, że w domach modlitwy tak bywa i że takową tesserę dostałem od Eurycjusza; pozwól mi więc pójść do niego, panie, rozpytać dokładnie i zaopatrzyć się w owe znaki, jeśli okażą się konieczne.

— Dobrze, szlachetny mędrco — odpowiedział wesoło Winicjusz. — Mówisz jak człek przezorny i należy ci się za to pochwała. Pójdiesz więc do Eurycjusza lub gdzie ci się podoba, ale dla pewności zostawisz na tym oto stole tę sakiewkę, którą dostałeś.

Chilo, który zawsze niechętnie rozstawał się z pieniędzmi, skrzywił się, jednakże uczynił zadość rozkazowi i wyszedł. Z Karyn do Cyrku, przy którym leżał sklepik Eurycjusza, nie było zbyt daleko, dlatego też wrócił znacznie jeszcze przed wieczorem.

— Oto są znaki, panie. Bez nich nie puszczono by nas. Rozpytałem się też dobrze o drogę, a zarazem powiedziałem Eurycjuszowi, że potrzebuję znaków tylko dla moich przyjaciół, sam zaś nie pójdę, bo to dla mnie starego za daleko, i wreszcie, że jutro zobaczę Wielkiego Apostoła, który mi powtórzy najpiękniejsze ustępy ze swego przemówienia.

— Jak to: nie będziesz? Musisz iść! — rzekł Winicjusz.

— Wiem, że muszę, ale pójdę dobrze zakapturzony i wam radzę toż samo uczynić, inaczej możemy spłoszyć ptaki.

Jakoż niebawem poczęli się zbierać, albowiem mrok czynił się na świecie. Wzięli galijskie płaszcze z kapturami, wzięli latarki; Winicjusz uzbroił nadto siebie i towarzyszków w krótkie zakrzywione noże. Chilon zaś wdział perukę, w którą się po drodze od Eurycjusza zaopatrzył, i wyszli, śpiesząc się, by do odległej bramy Nomentańskiej dojść przed jej zamknięciem.

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY

Szli przez Vicus Patricius, wzdłuż Wiminalu²⁷⁸, do dawnej bramy Wiminalskiej, koło płaszczyzny, na której Dioklecjan wznosił później wspaniałe łaźnie. Minęli resztki muru Serwiusza Tuliusza i przez bardziej już puste miejsca doszli do drogi Nomentańskiej, tam zaś skręciwszy na lewo, ku Salaria, znaleźli się wśród wzgórz, pełnych kopalni piasku, a gdzienigdzie i cmentarzy. Ściemniło się tymczasem już zupełnie, że zaś księżyc jeszcze nie wszedł, więc drogę dość trudno przyszloby im znaleźć, gdyby nie to, że jak przewidział Chilo, wskazywali ją sami chrześcijanie. Jakoż na prawo, na lewo i na przodzie widać było ciemne postaci, zdążające ostrożnie ku piaszczystym wądom²⁷⁹. Niektórzy z owych ludzi nieśli latarki, okrywając je jednak ile możliwości płaszciami, inni, znający lepiej drogę, szli po ciemku. Wprawne żołnierskie oczy Winicjusza odróżniały po ruchach młodszych mężczyzn od starców wlokących się na kijach i od kobiet poobwijanych starannie w długie stole. Rzadcy przechodnie i wieśniacy, wyjeżdżający z miasta, brali widocznie tych

List

Ciemność, Noc

Przebranie

²⁷⁶następne — dziś: następujące.

²⁷⁷tesser — tabliczka z wyrytymi znakami, używana jako przepustka.

²⁷⁸Wiminal — jedno z siedmiu wzgórz Rzymu.

²⁷⁹wądom — wąwóz, parów.

nocnych wędrowców za robotników zdążających do arenariów lub za bractwa pogrzebowe, których członkowie wyprawiali sobie czasami obrzędowe agapy²⁸⁰ w nocy. W miarę jednak, jak młody patrycjusz i jego towarzysze posuwali się naprzód, naokół migąco coraz więcej latarek i zwiększała się liczba osób. Niektóre z nich śpiewały przyciszonymi głosami pieśni, które Winicjuszowi wydawały się jakby pełne tęsknoty. Chwilami ucho jego chwytalo urywane słowa lub zdania pieśni, jak na przykład: „Wstań, który śpisz” lub „Powstań z martwych”, czasem znów imię Chrystusa powtarzało się w ustach mężczyzn i kobiet. Lecz Winicjusz mało zwracał uwagi na słowa, albowiem przez głowę przechodziło mu, że może która z owych ciemnych postaci jest Ligią. Niektóre, przechodząc blisko, mówiły: „Pokój z wami” lub „Chwała Chrystusowi!”, jego zaś ogarniał niepokój i serce poczynalo mu bić żywiej, albowiem wydawało mu się, że słyszy głos Ligii. Podobne kształty lub podobne ruchy zwodziły go w ciemnościach co chwila i dopiero sprawdzwszy kilkakrotnie swą omyłkę poczał nie ufać oczom.

Droga wydała mu się jednak długą. Okolicę znał dobrze, ale po ciemku nie umiał się w niej rozeznąć. Co chwila trafiały się to jakieś wąskie przejścia, to części murów, to jakieś budynki, których sobie koło miasta nie przypominał. Wreszcie brzeg księżycy ukazał się sponad nagromadzonych chmur i oświecił okolicę lepiej od mdłych latarek. Coś z dała poczęło wreszcie błyszczeć, jakby ognisko lub płomień pochodni. Winicjusz pochylił się ku Chilonowi i spytał, czy to Ostrianum.

Chilo, na którym noc, odległość od miasta i te postaci, do widm podobne, czyniły widocznie silne wrażenie, odrzekł nieco niepewnym głosem:

— Nie wiem, panie, nie byłem nigdy w Ostrianum. Ale mogliby chwalić Chrystusa gdzieś bliżej miasta.

Po chwili zaś, czując potrzebę rozmowy i pokrzepienia odwagi, dodał:

— Schodzą się jak zbójcy, a przecie nie wolno im zabijać, chyba że mnie ów Lig zwiódł niegodnie.

Lecz Winicjusza, który myślał o Ligii, zdziwiła także ta ostrożność i tajemniczość, z jaką jej współwynawcy zbierali się dla słuchania swego najwyższego kapłana, więc rzekł:

— Jak wszystkie religie, tak i ta ma między nami swych zwolenników, ale chrześcijaństwo to sekta żydowska. Czemuż zbierają się tu, gdy na Zatybrzu stoją świątynie żydowskie, w których w biały dzień Żydzi składają ofiary?

— Nie, panie. Żydzi właśnie są ich najzaciętszymi nieprzyjaciółmi. Mówiono mi, że już przed dzisiejszym cezaem przyszło niemal do wojny między Żydami a nimi. Cezara Klaudiusza znudziły tak te rozruchy, że wygnał wszystkich Żydów, dziś jednak edykt ten jest zniesiony. Lecz chrześcijanie kryją się przed Żydami i przed ludnością, która, jak ci wiadomo, posądza ich o zbrodnie i nienawidzi.

Czas jakiś szli w milczeniu, po czym Chilo, którego strach zwiększał się w miarę odległości od bram, rzekł:

— Wracając od Eurycjusza pożyczyłem od jednego balwierza peruki i w nozdrza wsadziłem sobie dwa ziarenka bobu. Nie powinni mnie poznać. Ale gdyby i poznali, to nie zabiją. To nieźli ludzie! To nawet bardzo uczciwi ludzie, których kocham i cenię.

— Nie ujmuj ich sobie pochwałami przedwcześnie — odpowiedział Winicjusz.

Weszli teraz w wąski wądoł, zamknięty z boku jakby dwoma okopami, nad którymi przerzucał się w jednym miejscu akwedukt²⁸¹. Księżyc tymczasem wychylił się zza chmur i na końcu wąwozu ujrzeli mur, pokryty obficie srebrzącymi się w świetle miesięcznym bluszczami. Było to Ostrianum.

Winicjuszowi zaczęło bić serce żywiej.

Przy bramie dwaj fossorowie²⁸² odbierali znaki. Po chwili Winicjusz i jego towarzysze znaleźli się w miejscu dość obszernym, zamkniętym ze wszystkich stron murem. Gdzieś-niegdzie stały tu osobne pomniki, w środku zaś widać było właściwe hypogeum, czyli kryptę leżącą w niższej swej części pod powierzchnią gruntu, w której były grobowce; przed wejściem do krypty szumiała fontanna. Widocznym jednak było, że zbyt wielka liczba osób nie zdołałaby się w samym hypogeum pomieścić. Winicjusz więc domyślił się łatwo, że obrządek będzie się odbywał pod gołym niebem na dziedzińcu, na którym

Pobożność

Konflikt

Religia, Żyd

Przebranie

Cmentarz

²⁸⁰ *agapa* (z gr.) — uczta, wspólny posiłek chrześcijan na pamiątkę Ostatniej Wieczerzy.

²⁸¹ *akwedukt* (z łac.) — wodociąg.

²⁸² *fossor* — grabarz.

wkrótce zgromadził się tłum bardzo liczny. Jak okiem dojrzyć, latarka migotała przy latarni, wielu zaś z przybyłych nie miało wcale światła. Z wyjątkiem kilku głów, które się odkryły, wszyscy, z obawy zdrajców czy też chłodu, pozostali zakapturzeni, i młody patrycjusz z trwogą pomyślał, że jeśli tak pozostaną do końca, to w tym tłumie, przy mdłym świetle, niepodobna mu będzie Ligii rozeznąć.

Lecz nagle przy krypcie zapalono kilka smolnych pochodni, które ułożono w mały stos. Stało się jaśniej. Tłum począł po chwili śpiewać, z początku cicho, potem coraz głośniejsze, jakiś dziwny hymn. Winicjusz nigdy w życiu nie słyszał podobnej pieśni. Ta sama tęsknota, która już uderzyła go w śpiewach nuconych półgłosem przez pojedynczych ludzi w czasie drogi na cmentarz, odezwała się i teraz w tym hymnie, tylko daleko wyraźniej i silniej, a w końcu stała się tak przejmującą i ogromną, jakby wraz z ludźmi począł tęsknić cały ten cmentarz, wzgórza, wądoły i okolica. Zdawać się przy tym mogło, iż jest w tym jakieś wołanie po nocy, jakaś pokorna prośba o ratunek w zabłąkaniu i ciemności. Głowy, podniesione ku górze, zdawały się widzieć kogoś, hen, wysoko, a ręce wzywać go, by zstąpił. Gdy pieśń cichła, następowała jakby chwila oczekiwania, tak przejmująca, że i Winicjusz, i jego towarzysze mimo woli spoglądali ku gwiazdom, jakby w obawie, że stanie się coś niezwykłego i że ktoś naprawdę zstąpi. Winicjusz w Azji Mniejszej, w Egipcie i w samym Rzymie widział mnóstwo przeróżnych świątyń, poznał mnóstwo wyznań i słyszał mnóstwo pieśni, tu jednak dopiero po raz pierwszy ujrzał ludzi wzywających bóstwo pieśnią nie dlatego, że chcieli wypełnić jakiś ustalony rytuał, ale spod serca, z takiej prawdziwej za nim tęsknoty, jaką mogą mieć dzieci za ojcem lub matką. Trzeba było być ślepy, by nie dostrzec, że ci ludzie nie tylko czcili swego boga, ale go z całej duszy kochali, tego zaś Winicjusz nie widział dotąd w żadnej ziemi, w żadnych obrzędach, w żadnej świątyni, w Rzymie bowiem i w Grecji ci, którzy jeszcze oddawali cześć bogom, czynili to dla zjednania sobie ich pomocy lub z bojaźni, ale nikomu nie przychodziło nawet do głowy, by ich kochać.

Jakkolwiek też miał myśl zajętą Ligią, a uwagę wypatrywaniem jej wśród tłumów, nie mógł jednak nie widzieć tych rzeczy dziwnych i nadzwyczajnych, które się koło niego działy. Tymczasem dorzucono kilka pochodni na ognisko, które oblało czerwonym światłem cmentarz i przyćmiło blask laterek, w tej samej zaś chwili z hypogeum wyszedł starzec przybrany w płaszcz z kapturem, ale z odkrytą głową, i wstąpił na kamień leżący w pobliżu stosu.

Tłum zakolysał się na jego widok. Głosy obok Winicjusza poczęły szeptać: „Petrus! Petrus!...”²⁸³ Niektórzy poklękali, inni wyciągali ku niemu ręce. Nastąpiła cisza tak głęboka, że słychać było każdy opadający z pochodni węgielek, oddalony turkot kół na Nomen-tańskiej drodze i szmer wiatru w kilku piniach rosnących obok cmentarza.

Chilo pochylił się ku Winicjuszowi i szepnął:

— To ten! Pierwszy uczeń Chrestosa, rybak!

Starzec zaś wznosił do góry dłoń i znakiem krzyża przeżegnał zgromadzonych, którzy tym razem padli na kolana. Towarzysze Winicjusza i on sam, nie chcąc się zdradzić, poszli za przykładem innych. Młody człowiek nie umiał na razie pochwycić swych wrażeń, albowiem wydało mu się, że owa postać, którą przed sobą widział, jest i dość prostaczą, i nadzwyczajną, a co więcej, że ta nadzwyczajność wypływa właśnie z jej prostoty. Starzec nie miał ani mitry na głowie, ani dębowego wieńca na skroniach, ani palmy w rękę, ani złotej tablicy na piersiach, ani szat usianych w gwiazdy lub białych, słowem, żadnych takich oznak, jakie nosili kapłani wschodni, egipscy, greccy lub flaminowie rzymscy.

I znów uderzyła Winicjusza taż sama różnica, którą odczuł słuchając pieśni chrześcijańskich, albowiem i ten „rybak” wydał mu się nie jakimś arcykapłanem biegłym w ceremoniach, ale jakby prostym, wiekowym i niezmiernie czcigodnym świadkiem, który przychodzi z daleka, by opowiedzieć jakąś prawdę, którą widział, której dotykał, w którą uwierzył, jak wierzy się w oczywistość, i ukochał właśnie dlatego, że uwierzył. Była też w jego twarzy taka siła przekonania, jaką posiada prawda sama. I Winicjusz, który będąc sceptykiem, nie chciał się poddać jego urokowi, poddał się jednakże jakiejś gorączkowej ciekawości, co też wypłynie z ust tego towarzysza tajemniczego „Chrestosa” i jaka jest ta nauka, którą wyznają Ligia i Pomponia Grecyna.

²⁸³Petrus (łac.) — Piotr.

Tęsknota

Miłość

Religia, Śpiew

Cisza

Prawda

Tymczasem Piotr zaczął mówić i mówił z początku jak ojciec, który upomina dzieci i uczy je, jak mają żyć. Nakazywał im, by wyrzekli się zbytków i rozkoszy, miłowali zaś ubóstwo, czystość obyczajów, prawdę, by znosili cierpliwie krzywdy i prześladowania, słuchali przełożonych i władzy, wystrzegali się zdrady, obłudy i obmówiska²⁸⁴, a w końcu, żeby dawali przykład i jedni drugim między sobą, i nawet poganom. Winicjusza, dla którego dobrym było to tylko, co mogło mu wrócić Ligię, a złym wszystko, co stało się między nimi jako przeszkoda, dotknęły i rozgniewały niektóre z tych rad, albowiem wydało mu się, że zalecając czystość i walkę z żądzami starzec śmie tym samym nie tylko potępiać jego miłość, ale zraża Ligię do niego i utwierdza ją w oporze. Zrozumiał, że jeśli ona jest między zebranymi i słucha tych słów, a bierze je do serca, to w tej chwili musi myśleć o nim jako o wrogu tej nauki i niegodziwcu. Na tę myśl porwała go złość: „Cóżem nowego usłyszał — mówił sobie. — Toż ma być owa nieznana nauka? Każdy to wie, każdy to słyszał, wszak ubóstwo i ograniczenie potrzeb zalecają i cynicy, wszak cnotę polecał i Sokrates, jako rzecz starą a dobrą; wszak pierwszy lepszy stoik, nawet taki Seneka, który ma pięćset stołów cytrynowych, sławi umiarkowanie, zaleca prawdę, cierpliwość w przeciwnościach, stałość w nieszczęściu, i to wszystko jest jakoby zleżące zboże, które myszy jedzą, ludzie zaś już jeść nie chcą, dlatego że ze starości zatęchło.” I obok gniewu doznał jakby uczucia zawodu, spodziewał się bowiem odkrycia jakichś nieznanych, czarodziejskich tajemnic, a przynajmniej mniemał, że usłyszy jakiegoś zadziwiającego swą wymową retora, tymczasem słyszał jeno słowa ogromnie proste, pozbawione wszelkich ozdób. Dziwiła go tylko ta cisza i to skupienie, z jakim tłum słuchał. Lecz starzec mówił dalej do tych zasłuchanych ludzi, że mają być dobrzy, cisi, sprawiedliwi, ubodzy i czysti nie dlatego, by za życia mieć spokój, ale by po śmierci żyć wiecznie w Chrystusie, w takim weselu, w takiej chwale, rozkwicie i radości, jakich nikt na ziemi nigdy nie dostąpił.

I tu Winicjusz, jakkolwiek uprzedzony przed chwilą niechętnie, nie mógł nie zauważyć, że jednak jest różnica między nauką starca a tym, co mówili cynicy, stoicy lub inni filozofowie, ci bowiem dobro i cnotę zalecali jako rzecz rozsądną i jedynie w życiu praktyczną, on zaś obiecywał za nią nieśmiertelność, i to nie jakąś lichą nieśmiertelność pod ziemią, w nudzie, czczości, pustkowiu, ale wspaniałą, równą niemal bytowi bogów. Mówił przy tym o niej jak o rzeczy zupełnie pewnej, więc wobec takiej wiary cnota nabierała ceny po prostu bez granic, a klęski życia stawały się czymś niesłychanie blahym, albowiem cierpieć chwilowo, dla nieprzebranego szczęścia, jest rzeczą zupełnie inną niż cierpieć dlatego tylko, że taki jest porządek natury. Lecz starzec mówił dalej, że cnotę i prawdę należy miłować dla nich samych, albowiem najwyższym przedwiecznym dobrem i przedwieczną cnotą jest Bóg, kto więc je miłuje, ten miłuje Boga i przez to sam staje się jego umiłowanym dzieckiem. Winicjusz nie rozumiał tego dobrze, wiedział jednak już dawniej ze słów, które Pomponia Grecyna powiedziała do Petroniusza, że ten Bóg jest wedle mniemania chrześcijan jeden i wszechmocny, gdy więc teraz usłyszał jeszcze, że jest on wszechdobrem i wszechprawdą, mimo woli pomyślał, że wobec takiego Demiurga²⁸⁵ Jowisz, Saturn, Apollo, Juno, Węsta i Wenus wyglądałyby jak jakaś marna i hałaśliwa zgraja, w której broją wszyscy razem i każdy na swoją rękę. Ale największe zdumienie ogarnęło młodego człowieka, gdy starzec zaczął nauczać, że Bóg jest również wszechmiłością, kto więc kocha ludzi, ten spełnia najwyższe jego przykazanie. Lecz nie dość jest kochać ludzi ze swego narodu, albowiem Bóg-człowiek za wszystkich krew przelał i między poganami znalazł już takich swoich wybranych, jak Korneliusz centurion, i nie dość jest kochać tych, którzy nam dobrze czynią, albowiem Chrystus przebaczył i Żydom, którzy go wydali na śmierć, i żołnierzom rzymskim, którzy go do krzyża przybili, należy więc tym, którzy krzywdy nam czynią, nie tylko przebaczać, ale kochać ich i płacić im dobrem za złe; i nie dość kochać dobrych, ale trzeba kochać i złych, gdyż tylko miłością można z nich złość wypłenić. Chilo przy tych słowach pomyślał sobie, że jego robota poszła na marne i że Ursus nigdy w świecie nie odważy się zabić Glauka ani tej nocy, ani żadnej innej. Pocieszył się jednak natychmiast drugim wnioskiem wyprowadzonym z nauki starca: mianowicie, że i Glaukus nie zabije jego, choćby go odkrył i poznał. Winicjusz nie myślał już jednak, że w słowach starca nie masz niczego nowego, ale ze zdumieniem

Nauczyciel

Bunt

Cnota

Nieśmiertelność, Zaświaty

Bóg

Miłość

²⁸⁴obmówiska (przestarz.) — dziś: obmowy.

²⁸⁵demiurg (z gr.) — twórca, boski budowniczy świata.

Wspomnienie tych strasznych chwil jeszcze teraz wycisnęło dwie łzy z oczu starca, które widać było dobrze przy blasku ognia, ściekające po siwej brodzie. Stara, obnażona z włosów głowa poczęła mu się trząść i głos zamarł mu w piersi. Winicjusz rzekł w duchu: „Ten człowiek mówi prawdę i płacze nad nią!” — a słuchaczów o prostych sercach żal chwycił także za gardła. Słyszeli już nieraz o męce Chrystusa i wiadomo im było, że radość nastąpi po smutku, ale że to opowiadał Apostoł, który widział, więc pod wrażeniem załamywali ręce łkając lub bili się po piersiach.

Lecz z wolna uspokoił się, bo chęć dalszego słuchania przemogła. Starzec przymknął oczy, jakby chcąc widzieć lepiej w duszy rzeczy odległe, i mówił dalej:

„Gdy tak czynili lament, wpadła znów Maria z Magdali wołając, że widziała Pana. Nie mogąc Go dla wielkiego blasku rozeznaczyć, myślała, że ogrodnik, ale On rzekł: „Mario!” Wówczas krzyknęła: „Rabboni!”²⁸⁹, i padła mu do nóg. On zaś kazał jej iść do uczniów, a potem znikł. Ale oni, uczniowie, nie wierzyli jej, a gdy płakała od radości, jedni przygarniali jej, inni myśleli, że żal pomieszał jej zmysły, bo mówiła także, że w grobie widziała aniołów, oni zaś przybieżawszy raz wtóry, widzieli grób pusty. Potem wieczorem przyszedł Kleofas, który chodził z innymi do Emmaus, i wrócili co żywo, mówiąc: „Prawdziwie zmartwychwstał Pan!” i poczęli się spierać przy drzwiach zamkniętych dla bojaźni Żydów. Wtem On stanął między nimi, choć nie skrzypiały drzwi, a gdy struchleli, rzekł im: „Pokój z wami.”

„I widziałem Go, jako widzieli wszyscy, a On był jako światłość i jako szczęśliwość serc naszych, bośmy uwierzyli, że zmartwychwstał i że morza wyschną, góry się w proch obrócą, a Jego chwała nie przeminie.”

„A po ośmiu dniach Tomasz Dydimus wkładał palce w Jego rany i dotykał boku Jego, a potem padł Mu do nóg i wołał: „Pan mój i Bóg mój!” Którym mu odpowiedział: „Iżes mnie ujrział, uwierzyłeś. Błogosławieni, którzy nie widzieli, a uwierzyli.” I te słowa słyszeliśmy, i oczy nasze patrzyły na Niego, albowiem był między nami.”

Winicjusz słuchał i działo się z nim coś dziwnego. Zapomniał na chwilę, gdzie jest, począł tracić czucie rzeczywistości, miarę, sąd. Stał wobec dwóch niepodobieństw. Nie mógł uwierzyć w to, co starzec mówił, a czuł, że trzeba by być chyba ślepym i zaprzeczyć się własnego rozumu, by przypuścić, że ów człowiek, który mówił: „Widziałem”, kłamał. Było coś w jego wzruszeniu, w jego łzach, w jego całej postaci i w szczegółach zdarzeń, które opowiadał, co czyniło niemożliwym wszelkie posądzenie. Winicjuszowi wydawało się chwilami, że śni. Lecz naokół widział uciszony tłum; kopeć latarek dolatywał do jego nozdrzy; opodał płonęły pochodnie, a obok na kamieniu stał człowiek stary, bliski grobu, z drżącą nieco głową, który dając świadectwo, powtarzał: „Widziałem!”

I opowiedział im wszystko dalej, aż do Wniebowstąpienia. Chwilami wypoczywał, bo mówił bardzo szczegółowo, ale czuć było, że każdy najmniejszy szczegół tak wyrył się w jego pamięci jak na kamieniu. Tych, którzy go słuchali, ogarnęło upojenie. Pozrzucali z głów kaptury, by słyszeć lepiej i by nie uronić żadnego z tych słów, które były dla nich bez ceny. Zdawało im się, że jakaś moc nadludzka przenosi ich do Galilei, że chodzą razem z uczniami po tamtejszych gajach i nad wodami, że ten cmentarz zmienia się w Tyberiadzkie Jezioro, a na brzegu, w porannym тумanie, stoi Chrystus, tak jak stał wówczas, gdy Jan, patrząc z łódki, rzekł: „Pan jest!” — a Piotr rzucił się w pław, by prędzej przypaść do nóg umiłowanych. W twarzach znać było zachwyt bez granic i zapomnienie życia, i szczęście, i niezmierzoną miłość. Widocznym było, że w czasie długiego opowiadania Piotra niektórzy mieli widzenia, gdy zaś począł mówić, jak w chwili Wniebowstąpienia obłoki poczęły zasuwac się pod stopy Zbawiciela i przesłaniać Go, i zakrywać przed oczyma apostołów, wszystkie głowy podniosły się mimo woli ku niebu i nastała chwila jakby oczekiwania, jakby owi ludzie mieli nadzieję dojrzeć Go jeszcze lub jakby się spodziewali, że zstąpi znów z pól niebieskich, by zobaczyć, jak stary Apostoł pasie powierzone mu owce, i pobłogosławić jego i stado.

I dla tych ludzi nie było w tej chwili Rzymu, nie było szalonego cezara, nie było świątyń, bogów, pogan, był tylko Chrystus, który wypełniał ziemię, morze, niebo, świat.

W odległych domach, porozrzucanych wzdłuż Via Nomentana, koguty poczęły pisać oznajmując północ. W tej chwili Chilo pociągnął Winicjusza za róg płaszcza i szepnął:

²⁸⁹ *rabboni!* (hebr.) — mistrzu!

Łzy

Chrystus

Szaleństwo

Pobożność

— Panie, tam, niedaleko starca, widzę Urbana, a przy nim jakąś dziewicę.

Winicjusz otrząsnął się jak ze snu i zwróciwszy się w kierunku wskazywanym przez Greka, ujrzał Ligię.

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY PIERWSZY

Każda kropla krwi zadrgała w młodym patrycjuszu na jej widok. Zapomniał o tłumach, o starcu, o własnym zdumieniu wobec tych niepojętych rzeczy, jakie słyszał, i widział przed sobą tylko ją jedną. Oto wreszcie po wszystkich wysiłkach, po długich dniach niepokoju, szarpania się, zmartwień odnalazł ją! Po raz pierwszy w życiu doświadczył, że radość może się rzucić na piersi jak dziki zwierzę i przygnieść je aż do utraty oddechu. On, który dotąd sądził, że Fortuna ma niejako obowiązek spełniać wszelkie jego życzenia, teraz zaledwie wierzył własnym oczom i własnemu szczęściu. Gdyby nie to niedowierzanie, jego zapalczywa natura mogła go była popchnąć do jakiego nierozważnego kroku, ale chciał się pierwiej przekonać, czy to nie dalszy ciąg tych cudów, którymi miał przepełnioną głowę, i czy nie śni. Ale nie było wątpliwości: widział Ligię i dzieliła go od niej odległość zaledwie kilkunastu kroków. Stała w pełnym świetle, więc mógł napawać się jej widokiem, ile sam chciał. Kaptur zesunął się jej z głowy i rozrzucił włosy; usta miała nieco otwarte, oczy wzniesione ku Apostołowi, twarz zasluchaną i zachwyconą. W płaszczu z ciemnej wełny, ubrana była jak dziewczyna z ludu, Winicjusz jednak nigdy nie widział jej piękniejszą i mimo całego zamętu, jaki w nim powstał, uderzyła go w przeciwstawieniu do tego niewolniczego niemal ubioru szlachetność tej cudnej patrycjuszowskiej głowy. Miłość przeleciała po nim jak płomień, ogromna, pomieszana z jakimś dziwnym uczuciem tęsknoty, uwielbienia, czci i żądz. Czuł rozkosz, jaką sprawiał mu sam jej widok, i napawał się nią jakby ożywczą wodą po długim pragnieniu. Stojąc przy olbrzymim Ligu wydawała mu się mniejszą, niż była przedtem, niemal dzieckiem; spostrzegł także, iż wyszczupiała. Płeć²⁹⁰ jej była prawie przezrocza²⁹¹; czyniła na nim wrażenie kwiatu i duszy. Ale tym bardziej tylko pragnął osiąść tę istotę, tak odmienną od kobiet, które widział lub posiadał na Wschodzie i w Rzymie. Czuł, że oddałby za nią tamte wszystkie, a z nimi Rzym i świat w dodatku.

Los

Miłość

Byłby się zapatrzył i zapamiętał zupełnie, gdyby nie Chilo, który ciągnął go za róg płaszcza, w strachu, aby nie uczynił czegoś, co mogło podać ich na niebezpieczeństwo. Chrześcijanie tymczasem zaczęli się modlić i śpiewać. Za chwilę zagrzmiało: Maranatha!²⁹² a potem Wielki Apostoł począł chrzczyć wodą z fontanny tych, których prezbiterowie przedstawiali jako do przyjęcia chrztu przygotowanych. Winicjuszowi zdawało się, że ta noc nigdy się nie skończy. Chciał teraz iść jak najprędzej za Ligię i pochwycić ją w drodze lub w jej mieszkaniu.

Modlitwa

Wreszcie niektórzy poczęli opuszczać cmentarz. Chilo wówczas szepnął:

— Wyjdźmy, panie, przed bramę, albowiem nie zdjęliśmy kapturów i ludzie patrzą na nas.

Tak było rzeczywiście. Gdy podczas słów Apostoła wszyscy odrzucili kaptury, ażeby lepiej słyszeć, oni nie poszli za ogólnym przykładem. Rada Chilona wydała się też roztropną. Stojąc przy bramie mogli uważać na wszystkich wychodzących. Ursusa zaś nietrudno było rozpoznać po wzroście i postawie.

— Pójdziemy za nimi — rzekł Chilo — zobaczymy, do jakiego domu wchodzi, jutro zaś, a raczej dziś jeszcze, otoczysz, panie, wszystkie wejścia do domu niewolnikami i zabierzesz ją.

— Nie! — rzekł Winicjusz.

— Co chcesz uczynić, panie?

— Wejdziemy za nią do domu i porwiemy ją natychmiast: wszak podjąłeś się tego, Krotonie?

— Tak jest — rzekł lanista — i oddaję ci się, panie, jako niewolnik, jeśli nie złamię krzyża temu bawołowi, który jej strzeże.

²⁹⁰płeć (daw.) — cera.

²⁹¹przezrocza (daw.) — dziś: przezroczysta.

²⁹²Maranatha! (z aram.) — Przyjdź, Panie!

Lecz Chilo począł odradzać i zaklinać ich na wszystkich bogów, ażeby tego nie czynili. Przecie Kroto miał być wzięty tylko dla obrony, na wypadek, gdyby ich poznano, nie dla porwania dziewczicy. Biorąc ją we dwóch tylko, sami narażą się na śmierć i co więcej, mogą ją wypuścić z rąk, a wówczas ona skryje się w innym miejscu lub opuści Rzym. I co uczynią? Dlaczego nie działać na pewno, po co narażać siebie na zgubę i całe przedsięwzięcie na los niepewny?

Winicjusz, mimo że z największym wysiłkiem wstrzymywał się, by zaraz na cmentarzu nie pochwyć Ligii w ramiona, czuł jednak, że Grek ma słuszość, i byłby może podał ucho jego radom, gdyby nie Kroto, któremu chodziło o nagrodę.

— Każ, panie, milczeć temu staremu capowi — rzekł — albo pozwól mi spuścić pięść na jego głowę. Raz w Buxentum, dokąd mnie na igrzyska sprowadził Lucjusz Saturninus, napadło na mnie w gospodzie siedmiu pijanych gladiatorów i żaden nie wyszedł z całymi żebrami. Nie mówię, żeby dziewczę porywać teraz, spośród tłumu, bo mogliby nam rzucić pod nogi kamienie, ale gdy raz będzie w domu, porwę ci ją i zaniosę, dokąd chcesz.

Winicjusz ucieszył się słuchając tych słów i odrzekł:

— Tak się stanie, na Herkulesa! Jutro moglibyśmy jej nie znaleźć wypadkiem w domu, gdybyśmy zaś rzucili między nich popłoch, uprowadziliby ją niechybnie.

— Ten Lig wydaje mi się strasznie silny! — jęknął Chilo.

— Nie tobie każ trzymać mu ręce — odpowiedział Kroto.

Musieli jednak czekać jeszcze długo i kury²⁹³ poczęły pisać przedświt, nim ujrzeliby wychodzącego z bramy Ursusa, a z nim Ligię. Towarzyszyło im kilka innych osób. Chilonowi wydało się, że rozpoznaje między nimi Wielkiego Apostoła, obok niego siedł drugi starzec, znacznie niższy wzrostem, dwie niemłode niewiasty i pacholę, które świeciło latarnią. Za tą garstką siedł tłum liczący ze dwieście osób. Winicjusz, Chilo i Kroto pomieszczeni byli z owym tłumem.

— Tak, panie — rzekł Chilo — twoja dziewczica znajduje się pod mozną opieką. To on z nią jest, Wielki Apostoł, bo patrz, jak ludzie klękają przed nim na przodzie.

Ludzie rzeczywiście klękali, ale Winicjusz nie patrzył na nich. Nie tracąc ani na chwilę z oczu Ligii myślał tylko o jej porwaniu i przywykły w wojnach do wszelkiego rodzaju podstępów, układał sobie w głowie z żołnierską ścisłością cały plan porwania. Czuł, że krok, na który się ważył, był zuchwały, ale wiedział dobrze, że zuchwałe napady zwykle kończą się powodzeniem.

Droga była jednak długa, więc chwilami myślał także o przepaściach, jakie wykopała między nim a Ligią ta dziwna nauka, którą ona wyznawała. Rozumiał teraz wszystko, co się w przeszłości stało, i rozumiał, dlaczego się stało. Był na to dość przenikliwym. Oto on dotąd Ligii nie znał. Widział w niej cudną nad wszystkie dziewczynę, do której zapaliły się jego zmysły, teraz zaś poznał, że ta nauka czyniła z niej jakąś różną od innych kobiet istotę i że nadzieja, aby ją także pociągnęły zmysły, żądza, bogactwo, rozkosz, jest czczym złudzeniem. Pojął nareszcie to, czego obaj z Petroniuszem nie rozumieli, że owa nowa religia wszczepiała w duszę coś nie znanego temu światu, w którym żył, i że Ligia, gdyby go nawet kochała, nic ze swych chrześcijańskich prawd dla niego nie poświęci; że jeśli istnieje dla niej rozkosz, to całkiem odmienna od tej, za jaką ubiegał się on i Petroniusz, i dwór cezara, i cały Rzym. Każda inna z kobiet, które znał, mogła zostać jego kochanką, ta chrześcijanka mogła być tylko ofiarą.

I myśląc o tym doznawał piekącego bólu i gniewu, czuł zaś zarazem, że ów gniew jest bezsilnym. Porwać Ligię wydawało mu się rzeczą możliwą i tego był prawie pewien, ale również pewien był, że wobec nauki on sam, jego męstwo, jego potęga są niczym i że z nią sobie nie poradzi. Ów rzymski trybun wojskowy, przekonany, że ta siła miecza i pięści, która zawładnęła światem, zawsze nim władać będzie, po raz pierwszy w życiu ujrzał, że poza nią może być jeszcze coś innego, więc ze zdumieniem zadawał sobie pytanie: co to jest?

I nie umiał sobie jasno odpowiedzieć, przez głowę przelatywały mu tylko obrazy cmentarza, zebranego tłumu i Ligii, zasłuchanej całą duszą w słowa starca opowiadającego o męce, śmierci i zmartwychwstaniu Boga-człowieka, który odkupił świat i obiecał mu szczęście po drugiej stronie Styksu.

²⁹³kur (reg.) — kogut.

Porwanie

Pobożność, Religia

Siła, Władza

Gdy zaś o tym myślał, w głowie jego powstawał chaos.

Lecz z owego zamętu wyprowadziły go narzekania Chilona, który począł biadać na swoje losy: był przecie zgodzony do odszukania Ligii, którą też z niebezpieczeństwem życia odszukał i wskazał ją. Ale czegoż od niego chcą więcej? Czy się podejmował ją porywać, i kto mógł nawet wymagać czegoś podobnego od kaleki pozbawionego dwóch palców, od człowieka starego, oddanego rozmyśleniom, nauce i cnocie? Co się stanie, jeśli pan tak dostojny, jak Winicjusz, poniesie jakowy szwank przy porywaniu dziewczyny? Zapewne, że bogowie powinni czuwać nad wybranymi, ale czyż nie trafiają się nieraz takie rzeczy, jakby bogowie grywali w bierki, zamiast patrzeć, co się na świecie dzieje. Fortuna, jak wiadomo, ma zawiązane oczy, więc nie widzi nawet we dnie, a cóż dopiero w nocy. Niechże się coś stanie, niechże ten niedźwiedź ligijski rzuci na szlachetnego Winicjusza kamieniem od żaren, beczką wina albo co gorzej, wody, któż zaręczy, czy na biednego Chilona zamiast nagrody nie spadnie odpowiedzialność? On, biedny mędrzec, przywiązał się też do szlachetnego Winicjusza jak Arystoteles do Aleksandra Macedońskiego i gdyby przynajmniej szlachetny Winicjusz oddał mu tę kieskę, którą w jego oczach zatknął za pas, wychodząc z domu, byłoby za co, w razie nieszczęścia, wezwać natychmiast pomocy lub przejednać samych chrześcijan. O! dlaczego nie chcą słuchać rad starca, które dyktuje roztropność i doświadczenie?

Winicjusz usłyszawszy to wydobyl kieskę zza pasa i rzucił ją między palce Chilonowi.

— Masz i milcz.

Grek poczuł, że była niezwykle ciężka, i nabrał odwagi.

— Cała moja nadzieja w tym — rzekł — że Herkules lub Tezeusz trudniejszych jeszcze dokonywali czynów, czymże zaś jest mój osobisty, najbliższy przyjaciel, Kroto, jeśli nie Herkulesem? Ciebie zaś, dostojny panie, nie nazwę półbogiem, albowiem jesteś całym bogiem, i nadal nie zapomnisz o słudze ubogim a wiernym, którego potrzeby trzeba od czasu do czasu opatrywać, albowiem sam on, gdy raz zagłębi się w księgi, nie dba o nic zupełnie... Jakieś kilka staj²⁹⁴ ogrodu i domek, choćby z najmniejszym portykiem dla chłodu w lecie, byłoby czymś godnym takiego dawcy. Tymczasem będę podziwiał z dala wasze bohaterskie czyny, wzywał Jowisza, aby wam sprzyjał, w razie czego zaś narobię takiego hałasu, że pół Rzymu rozbudzi się i przyjdzie wam w pomoc. Co za zła i nierówna droga! Oliwa wypaliła się w latarce i gdyby Kroto, który równie jest szlachetny, jak silny, chciał mnie wziąć na ręce i donieść aż do bramy, naprzód poznałby, czy łatwo uniesie dziewczę, po wtóre postąpiłby jak Eneasz²⁹⁵, a w końcu zjednałby sobie wszystkich uczciwych bogów w takim stopniu, że o wynik przedsięwzięcia byłbym zupełnie spokojny.

— Wolałbym nieść padlinę owcy zdechłej na krosty przed miesiącem — odparł lanista — ale jeśli oddasz mi tę kieskę, którą ci rzucił dostojny trybun, to poniosę cię aż do bramy.

— Obyś wybił wielki palec u nogi! — odpowiedział Grek. — Także to skorzystał z nauk tego czcigodnego starca, który przedstawiał ubóstwo i litość jako dwie najprzedejniejsze cnoty?... Czyż ci nie nakazał wyraźnie miłować mnie? Widzę, że nigdy nie zrobię z ciebie nawet lada jakiego chrześcijanina i że łatwiej słońcu przeniknąć przez mury Mamertyńskiego²⁹⁶ więzienia niż prawdzie przez twoją czaszkę hipopotama.

Kroto zaś, który posiadał zwierzęcą siłę, ale natomiast nie posiadał żadnych ludzkich uczuć, rzekł:

— Nie bój się! Chrześcijaninem nie zostanę! Nie chcę tracić kawałka chleba!

— Tak, ale gdybyś miał choć początkowe wiadomości z filozofii, wiedziałbyś, że złoto jest marnością!

— Pójdź do mnie z filozofią, a ja ci dam tylko jedno uderzenie głową w brzuch i zobaczymy, kto wygra.

— To samo mógł powiedzieć wół do Arystotelesa — odparł Chilo.

Na świecie szarzało. Brzask powłóczył bladą barwą zręby murów. Przydrożne drzewa, budynki i rozrzucone tu i ówdzie pomniki grobowe poczęły się wychylać z cienia. Droga nie była już zupełnie pusta. Przekupnie jarzyn zdążali na otwarcie bram, prowadząc

²⁹⁴staja (przestarz.) — starop. miara powierzchni, ok. 1 ha.

²⁹⁵Eneasz (mit. gr.-rzym.) — wódz trojański; wyniósł z płonącego miasta syna i domowe penaty, by dać początek nowemu narodowi.

²⁹⁶Mamertyn — średniowieczna nazwa najstarszego więzienia w Rzymie, Carceru.

osły i muły obładowane warzywem; gdzieniegdzie skrzypiały wozy, na których wieziono zwierzynę. Na drodze i po obu stronach leżała przy samej ziemi lekka mgła, zwiastująca pogodę. Ludzie, widziani z nieco większej odległości, wyglądali w tej mgle jak duchy. Winicjusz wpatrywał się w wysmukłą postać Ligii, która, w miarę jak brząsk się powiększał, czyniła się coraz bardziej srebrzystą.

— Panie — rzekł Chilo — ubliżyłbym ci, gdybym przewidywał, że twoja hojność skończy się kiedykolwiek, lecz teraz, gdyś mi zapłacił, nie możesz mnie posądzać, abym przemawiał tylko dla mej korzyści. Otóż radzę ci raz jeszcze, abyś dowiedziawszy się, w którym domu mieszka boska Ligi, wrócił do siebie po niewolników i lektykę i nie słuchał tej słoniowej trąby, Krotona, który dlatego tylko podejmuje się sam porwać dziewczę, aby wycisnąć twoją kapsę jak worek twarogu.

— Masz u mnie uderzenie pięścią między łopatkami, to znaczy, że zginiesz — odezwał się Kroto.

— Masz u mnie diotę²⁹⁷ kefalońskiego wina, to znaczy, że zdrów będę — odrzekł Grek.

Winicjusz nie odpowiedział nic, albowiem zbliżyli się do bramy, przy której dziwny widok uderzył ich oczy. Oto dwóch żołnierzy klękło, gdy przechodził Apostoł, on zaś trzymał przez chwilę ręce na ich żelaznych szyszakach, a potem uczynił nad nimi znak krzyża. Młodemu patrycjuszowi nigdy nie przyszło dotąd na myśl, że już i między żołnierzami mogą być chrześcijanie, i ze zdumieniem pomyślał, że jak w palącym się mieście pożar ogarnia coraz nowe domy, tak ta nauka z każdym dniem obejmuje widocznie coraz nowe dusze i szerzy się nad wszelkie ludzkie pojęcie. Uderzyło go też to i ze względu na Ligę, przekonał się bowiem, że gdyby była chciała uciec z miasta, znalazłby się strażnicy, którzy sami ułatwiliby jej potajemnie wyjście. Błogosławił też w tej chwili wszystkim bogom, że się tak nie stało.

Przebywszy niezabudowane miejsca, znajdujące się za murem, gromadki chrześcijan poczęły się rozpraszać. Trzeba było teraz iść za Ligą dalej i ostrożniej, by nie zwrócić na się uwagi. Chilo począł też narzekać na rany i strzykanie w nogach i pozostawał coraz bardziej w tyle, czemu Winicjusz nie sprzeciwiał się, sądząc, że obecnie tchórzliwy a niedołężny Grek nie będzie mu już potrzebny. Byłby mu nawet pozwolił ruszyć, gdzie by chciał, jednakże zacnego mędrca wstrzymywała przezorność, ale parła widocznie ciekawość, szedł bowiem ciągle za nimi, a nawet chwilami przybliżał się, powtarzając swoje poprzednie rady oraz czyniąc przypuszczenia, że starzec towarzyszący Apostołowi, gdyby nie wzrost nieco za niski, mógłby być Glaukiem.

Szli jednak jeszcze długo, aż na Zatybrze, i słońce było już bliskie wschodu, gdy gromadka, w której była Ligi, rozdzieliła się. Apostoł, stara kobieta i pacholę udali się wzdłuż i w górę rzeki, starzec zaś niższego wzrostu, Ursus i Ligi wsunęli się w wąski vicus²⁹⁸ i uszedłszy jeszcze ze sto kroków, weszli do sieni domu, w którym były dwa sklepy: jeden oliwny, drugi ptasznika.

Chilo, który szedł o jakie pięćdziesiąt kroków za Winicjuszem i Krotodem, stanął zaraz jak wryty i przycisnąwszy się do muru począł na nich psykać, aby do niego wrócili.

Oni zaś uczynili to, bo należało się naradzić.

— Idź — rzekł mu Winicjusz — i obacz, czy ten dom nie wychodzi drugą stroną na inną ulicę.

Chilon, mimo iż poprzednio narzekał na rany w nogach, skoczył tak żywo, jakby przy kostkach miał skrzydełka Merkurego, i za chwilę powrócił.

— Nie — rzekł — wyjście jest jedno.

Po czym złożył ręce:

— Na Jowisza, Apollina, Westę, Kibelę, Izys i Ozyrysa, na Mitrę, Baalę i wszystkie bogi ze Wschodu i Zachodu, zaklinam cię, panie, zaniechaj tego zamiaru... Posłuchaj mnie...

Lecz nagle urwał, gdyż spostrzegł, że twarz Winicjusza pobladała ze wzruszenia, oczy zaś jego skrzyły się jak źrenice wilka. Dość było na niego spojrzeć, by zrozumieć, iż nic w świecie nie powstrzyma go od przedsięwzięcia. Kroto począł nabierać oddechu w swą

²⁹⁷ *diota* — naczynie z dwoma uchami.

²⁹⁸ *vicus* (łac.) — część Rzymu, osiedle.

herkulesową pierś i kiwać swą nierozwiniętą czaszką w obie strony, jak czynią niedźwiedzie zamknięte w klatce. Zresztą nie znać było na jego twarzy najmniejszego niepokoju.

— Ja wejdę pierwszy! — rzekł.

— Pójdiesz za mną — rzekł rozkazującym głosem Winicjusz.

I po chwili zniknęli obaj w ciemnej sieni.

Chilo skoczył do rogu najbliższej uliczki i jął wyzierać zza węgła czekając, co się stanie.

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY DRUGI

Winicjusz dopiero w sieni zrozumiał całą trudność przedsięwzięcia. Dom był duży, kilkopiętrowy, jeden z takich, jakich tysiące budowano w Rzymie w widokach zysku z najmu mieszkań, zwykle zaś budowano tak pośpiesznie i lichy, że nie było niemal roku, aby kilka z nich nie zapadło się na głowy mieszkańców. Były to prawdziwe ule, zbyt wysokie i zbyt wąskie, pełne komórek i zakamarków, w których gnieździła się ludność uboga, a zarazem nader liczna. W mieście, w którym wiele ulic nie miało nazw, domy owe nie miały numerów; właściciele powierzali pobór komornego niewolnikom, ci jednak, nie obowiązani przez władzę miejską do podawania imion mieszkańców, częstokroć nie znali ich sami. Dopytać się o kogoś w takim domu bywało nieraz niezmiernie trudno, zwłaszcza gdy przy bramie nie było odźwiernego.

Winicjusz z Krotonem przez długą, podobną do korytarza sień dostali się na wąskie, zabudowane z czterech stron podwórko, stanowiące rodzaj wspólnego dla całego domu atrium, z fontanną w środku, której strumień spadał w kamienną misę, wmurowaną w ziemię. Przy wszystkich ścianach biegły w górę zewnętrzne schody, częścią kamienne, częścią drewniane, prowadzące do galerii, z których wchodziło się do mieszkań. Na dole były również mieszkania, niektóre zaopatrzone w drewniane drzwi, inne oddzielone od podwórza tylko za pomocą wełnianych, po większej części wystrzępionych i podartych lub połatanych zasłon.

Godzina była wczesna i na podwórku żywej duszy. Widocznie w całym domu spali jeszcze wszyscy, z wyjątkiem tych, którzy wrócili z Ostrianum.

— Co uczynimy, panie? — spytał Kroton zatrzymując się.

— Czekajmy tu; może się ktoś zjawi — odrzekł Winicjusz. — Nie trzeba, by nas widziano na podwórzu.

Lecz zarazem myślał, że rada Chilona była praktyczną. Gdyby się miało kilkudziesięciu niewolników, można było obsadzić bramę, która zdawała się być jedynym wyjściem, i przetrząsnąć wszystkie mieszkania, tak zaś należało od razu trafić do mieszkania Ligii, inaczej bowiem chrześcijanie, których zapewne w tym domu nie brakło, mogli ją ostrzec, że jej szukają. Z tego względu było niebezpiecznym i rozpytywanie się obcych osób. Winicjusz przez chwilę namyślał się, czy nie wrócić się po niewolników, gdy wtem spod jednej z zasłon zamykających dalsze mieszkania wyszedł człowiek z sitem w rękę i zbliżył się do fontanny.

Młody człowiek na pierwszy rzut oka poznał Ursusa.

— To Lig! — szepnął Winicjusz.

— Czy mam zaraz połamać mu kości?

— Czekaj.

Ursus nie dostrzegł ich, albowiem stali w mroku sieni, i począł spokojnie oplukiwać w wodzie jarzyny napelniające sito. Widocznym było, że po całej nocy spędzonej na cmentarzu zamierzał przygotować z nich śniadanie. Po chwili, ukończywszy swą czynność, wziął mokre sito i zniknął z nim razem za zasłoną. Kroton i Winicjusz ruszyli za nim, sądząc, że wpadną wprost do mieszkania Ligii.

Więc zdziwienie ich było niepomierne, gdy spostrzegli, że zasłona oddzielała od podwórza nie mieszkanie, ale drugi ciemny korytarz, na końcu którego widać było ogródek, złożony z kilku cyprysów, kilku mirtowych krzaków, i mały domek, przylepiony do ślepej tylnej ściany innej kamienicy.

Obaj zrozumieli natychmiast, że jest to dla nich okoliczność pomyślna. Na podwórzu mogło powstać zbiegowisko wszystkich mieszkańców, ustronność zaś domku ułatwiała przedsięwzięcie. Prędko uwiną się z obrońcami, a raczej z Ursusem, po czym z porwaną Ligią równie prędko dostaną się na ulicę, a tam już dadzą sobie rady. Prawdopodobnie

Bieda

Miasto

nikt ich nie zaczepi, gdyby ich zaczepiono, powiedzą, że chodzi o zbiegłą zakładniczkę cezara, w ostatnim zaś razie Winicjusz da się poznać wigilom i wezwie ich pomocy.

Ursus wchodził już prawie do domku, gdy szelest kroków zwrócił jego uwagę, więc przystanął, a ujrawszy dwóch ludzi złożył sito na balustradzie i zawrócił ku nim.

— A czego tu szukacie? — spytał.

— Ciebie! — odparł Winicjusz.

Po czym zwróciwszy się do Krotona zawołał prędkim, cichym głosem:

— Zabij!

Kroto rzucił się jak tygrys i w jednej chwili, zanim Lig zdołał się opamiętać lub rozpoznać nieprzyjaciół, chwycił go w swoje stalowe ramiona.

Lecz Winicjusz zbyt był pewien jego nadludzkiej siły, by czekać na koniec walki, więc pominawszy ich skoczył ku drzwiom domku, pchnął je i znalazł się w ciemnej nieco izbie, rozświetlonej jednak przez ogień palący się na kominie. Blask tego płomienia padał wprost na twarz Ligii. Drugą osobą siedzącą przy ognisku był ów starzec, który towarzyszył dziewczynie i Ursusowi w drodze z Ostrianum.

Winicjusz wpadł tak nagle, że zanim Ligia mogła go rozpoznać, chwycił ją wpół i uniósłszy w górę, rzucił się znów ku drzwiom. Starzec zdołał mu je wprawdzie zastąpić, lecz on, przycisnąwszy dziewczynę jednym ramieniem do piersi, odtrącił go drugą, wolną ręką. Kaptur spadł mu z głowy i wówczas na widok tej znajomej sobie, a straszliwej w tej chwili twarzy krew ścięła się w Ligii z przerażenia, a głos zamarł jej w gardle. Chciała wołać o pomoc i nie mogła. Również na próżno chciała uchwycić za ramę drzwi, by dać opór. Palce jej zesunęły się po kamieniu i byłaby straciła przytomność, gdyby nie okropny obraz, który uderzył jej oczy, gdy Winicjusz wypadł z nią do ogrodu.

Oto Ursus trzymał w ramionach jakiegoś człowieka, całkiem przegiętego w tył, z przechyloną głową i ustami we krwi. Ujrawszy ich, raz jeszcze uderzył pięścią w tę głowę i w jednym mgnieniu oka skoczył, jak rozjuszony zwierzę, ku Winicjuszowi.

„Śmierć!” — pomyślał młody patrycjusz.

A potem usłyszał, jakby przez sen, okrzyk Ligii: „Nie zabijaj!” — następnie uczuł, że coś, jakby piorun, rozwiązało jego ręce, którymi ją obejmował, wreszcie ziemia zakręciła się z nim i światło dnia zgasło w jego oczach.

Chilo jednakże, ukryty za węglem narożnika, czekał, co się stanie, albowiem ciekawość walczyła w nim ze strachem. Myślał również, że jeśli im się uda porwać Ligę, to dobrze będzie być przy Winicjuszach. Urbana nie obawiał się już, był bowiem także pewny, że Kroto go zabije. Natomiast liczył, że w razie gdyby na pustych dotąd ulicach zaczęło się tworzyć zbiegowisko, gdyby chrześcijanie lub jacykolwiek ludzie chcieli stawić opór Winicjuszowi, tedy on przemówi do nich jako przedstawiciel władzy, jako wykonawca woli cezara, a w ostatnim razie wezwie wigilów na pomoc młodemu patrycjuszowi przeciw ulicznej hołocie i tym zaskarbi sobie nowe łaski. W duszy sądził zawsze, że postępek Winicjusza jest nieroztropny, bacząc jednak na straszną siłę Krotona, przypuszczał, że może się udać. „Gdyby było z nimi źle, sam trybun będzie niósł dziewczynę, a Kroto utoruje mu drogę”. Czas jednakże dłużył mu się, niepokoiła go cisza sieni, na którą z daleka spoglądał.

„Jeśli nie trafią do jej kryjówki, a naczynią hałasu, to ją spłoszą”.

I myśl o tym nie była mu zresztą przykrą, rozumiał bowiem, że w takim razie będzie znów potrzebny Winicjuszowi i znów potrafi z niego wycisnąć pokaźną ilość sestercji.

— Cokolwiek uczynią — mówił sobie — dla mnie uczynią, choć żaden się tego nie domyśla... Bogowie, bogowie, pozwólcie mi tylko...

I nagle urwał, zdawało mu się bowiem, że coś wychyliło się z sieni, więc przycisnąwszy się do muru, począł patrzeć, tamując dech w piersiach.

I nie mylił się, z sieni bowiem wysunęła się do wpół jakaś głowa i poczęła się rozglądać dookoła.

Po chwili jednak znikła.

„To Winicjusz albo Kroto — pomyślał Chilo — ale jeśli porwali dziewczę, dlaczego ona nie krzyczy i po co wyglądają na ulicę? Ludzi i tak muszą napotkać, bo nim dojdą do Karynów, ruch się zrobi na mieście. Co to? Na wszystkich bogów nieśmiertelnych!...”

I nagle resztki włosów zjeżyły mu się na głowie.

Niebezpieczeństwo

Morderstwo, Śmierć

We drzwiach pokazał się Ursus z przewieszonym przez ramię ciałem Krotona i rozejrzawszy się raz jeszcze, począł z nim biec pustą ulicą ku rzece.

Chilo uczynił się przy murze tak płaski jak kawał tynku.

„Zginałem, jeśli mnie dojrzy!” — pomyślał.

Lecz Ursus przebiegł szybko koło narożnika i zniknął za następnym domem. Chilo zaś, nie czekając dłużej, począł biec w głąb poprzecznej uliczki, dzwoniąc zębami z przeżenienia i z chyżością, która by nawet w młodzieńcu mogła dziwić.

„Jeśli wracając dojrzy mnie z daleka, to dogna i zabije — mówił sobie. — Ratuj mnie, Zeusie, ratuj, Apollinie, ratuj, Hermesie, ratuj, Boże chrześcijan! Opuszczę Rzym, wrócę do Mezembrii, ale ocalcie mnie z rąk tego demona”.

I ten Lig, który zabił Krotona, wydawał mu się w tej chwili rzeczywiście jakąś nadludzką istotą. Biegając myślał, że to może być jaki bóg, który wziął na siebie postać barbarzyńcy. W tej chwili wierzył we wszystkich bogów świata i we wszystkie mity, z których drwił zwykłego czasu. Przelatywało mu także przez głowę, że Krotona mógł zabić Bóg chrześcijan, i włosy zjeżały mu się znów na głowie na myśl, że zadarł z taką potęgą.

Dopiero przebiegłszy kilka zaułków i spostrzegłszy jakichś robotników idących z dala naprzeciw, uspokoił się nieco. W piersiach brakło mu już tchu, siadł więc na progu domu i począł rogiem płaszcz obcierać pokryte potem czoło.

„Stary jestem i potrzebuję spokoju” — rzekł.

Ludzie, idący naprzeciw, skęcili na jakąś boczną uliczkę i znów ogarnęła go pustka. Miasto spało jeszcze. Rankami ruch czynił się wcześniej właśnie w zamożniejszych dzielnicach, gdzie niewolnicy bogatych domów zmuszeni byli wstawać do dnia, w tych zaś, które zamieszkiwała ludność wolna, żywiona kosztem państwa, zatem próżniacza, budzono się, zwłaszcza w zimie, dość późno. Chilo, przesiedziawszy czas jakiś na progu, uczuł dojmujący chłód, więc powstał i przekonawszy się, że nie zgubił kieski, którą dostał od Winicjusza, wolniejszym już krokiem skierował się ku rzece.

— Może obaczę gdzie ciało Krotona — mówił sobie. — Bogowie! Ten Lig, jeśli jest człowiekiem, mógłby w ciągu jednego roku zarobić miliony sestercji, albowiem jeśli Krotona udusił jak szczenię, to któż mu się oprze? Za każde wystąpienie na arenie dano by mu złota tyle, ile sam waży. Lepiej on strzeże tej dziewczki niż Cerber piekła. Ale niech go też to piekło pochłonie! Nie chcę mieć z nim do czynienia. Znadto jest kościsty. Co tu jednak począć? Stała się rzecz straszna. Jeśli on takiemu Krotonowi połamał kości, to pewno i dusza Winicjusza kwili tam nad tym przeklętym domem, czekając pogrzebu. Na Kastora! To przecie patrycjusz, przyjaciel cezara, krewny Petroniusza, pan znany w całym Rzymie i trybun wojskowy. Śmierć jego nie ujdzie im na sucho... Gdybym też na przykład udał się do obozu pretorianów albo do wigilów?...

Tu zamilkł i począł się namyślać, lecz po chwili rzekł:

— Biada mi! Któż wprowadził go do tego domu, jeśli nie ja?... Jego wyzwolenicy i niewolnicy wiedzą, że do niego przychodził, a niektórzy wiedzą, w jakim celu. Co będzie, gdy posądzą mnie, że umyślnie wskazał mu dom, w którym spotkała go śmierć? Choćby pokazało się potem w sądzie, że jej nie chciał, i tak powiedzą, że ja jej przyczyną... A to przecie patrycjusz, więc w żadnym razie nie ujdzie mi to bezkarnie. Ale gdybym milczkiem opuścił Rzym i przeniósł się gdzieś daleko, to podałbym się w tym większe podejrzenie.

I tak, i tak było źle. Chodziło tylko o to, by wybrać złe mniejsze. Rzym był ogromnym miastem, a jednak Chilon uczuł, że może mu być w nim za ciasno. Bo każdy inny mógłby pójść wprost do prefekta wigilów, opowiedzieć, co się stało, i choćby padło na niego jakoweś podejrzenie, czekać spokojnie na śledztwo. Ale cała przeszłość Chilona była tego rodzaju, że wszelka bliższa znajomość bądź z prefektem miasta, bądź z prefektem wigilów musiałaby nań sprowadzić nader poważne kłopoty, a zarazem uzasadnić wszelkie podejrzenia, jakie by przysięść mogły do głowy urzędnikom.

Z drugiej strony, uciec było to utwierdzić Petroniusza w mniemaniu, że Winicjusz został zdradzony i zamordowany skutkiem zмовy. Owóż Petroniusz był człowiek potężny, który mógł mieć na rozkazy policję w całym państwie i który niechybnie postarałby się odnaleźć winowajców choćby na krańcach świata. Jednakże Chilonowi przyszło do głowy, czyby nie udać się wprost do niego i nie opowiedzieć mu, co się zdarzyło. Tak! był

Sila, Strach

Miasto

Sila

Pozycja społeczna

to najlepszy sposób. Petroniusz był człowiekiem spokojnym i Chilo mógł być pewnym przynajmniej tego, że go wysłucha do końca. Petroniusz, który znał sprawę od początku, łatwiej też uwierzyłby w niewinność Chilona niż prefekci.

Żeby jednak udać się do niego, trzeba było wiedzieć na pewno, co stało się z Wini-
cjuszem, Chilo zaś tego nie wiedział. Widział wprawdzie Liga skradającego się do rzeki
z ciałem Krotona, ale nic więcej. Winicjusz mógł być zabitym, ale mógł też być rannym
lub schwytanym. Teraz dopiero przyszło Chilonowi do głowy, że chrześcijanie zapewne
nie ośmieliliby się zabić człowieka tak potężnego, augustianina i wysokiego urzędnika
wojskowego, albowiem tego rodzaju postępek mógł ściągnąć na nich ogólne prześlado-
wanie. Prawdopodobniejszym było, że zatrzymali go przemocą, aby dać czas Ligii do
ponownego ukrycia się w innym miejscu.

Myśl ta napęliła Chilona otuchą.

„Jeśli ten ligijski smok nie rozdarł go w pierwszym zapędzie, tedy jest żywy, a jeśli jest
żywy, tedy sam da świadectwo, że go nie zdradził, a wówczas nie tylko nic mi nie grozi,
ale (o Hermesie, licz znów na dwie jałówki!) otwiera się przede mną nowe pole... Mogę
dać znać jednemu z wyzwoleńców, gdzie ma szukać pana, a czy on uda się do prefekta, czy
nie, to jego rzecz, bylebym ja się do niego nie udawał... Mogę także pójść do Petroniusza
i liczyć na nagrodę... Szukałem Ligii, teraz będę szukał Winicjusza, a potem znów Ligii...
Trzeba jednak naprzód wiedzieć, czy żywy, czy zabity²⁹⁹”.

Tu przeszło mu przez głowę, że mógłby nocą udać się do piekarza Demasa i spytać
o to Ursusa. Ale myśl tę porzucił natychmiast. Wolał nie mieć nic do czynienia z Ur-
susem. Mógł słusznie przypuszczać, że jeśli Ursus nie zabił Glauka, to widocznie został
przestrzeżony przez któregoś ze starszych chrześcijańskich, któremu wyznał swój zamiar,
że to sprawa nieczysta i że chciał go do niej namówić jakiś zdrajca. Zresztą na samo
wspomnienie Ursusa Chilona przebiegał dreszcz po całym ciele. Natomiast pomyślał,
że wieczorem wyśle Eurycjusza po wieści do tego domu, w którym wypadek się zda-
rzył. Tymczasem potrzebował pożywić się, wykąpać i wypocząć. Niespana noc, droga do
Ostrianum i ucieczka z Zatybrza strudziły go istotnie nad wszelką miarę.

Jedną rzecz pocieszała go stale: oto, że miał przy sobie dwie kieski: tę, którą Winicjusz
dał mu w domu, i tę, którą mu rzucił w powrotnej drodze z cmentarza. Ze względu też
na tę szczęśliwą okoliczność, jak również ze względu na wszelkie wzruszenia, przez jakie
przeszedł, postanowił zjeść obficie i napić się lepszego wina niż zwykle.

I gdy wreszcie nadeszła godzina otwarcia winiarni, uczynił to w mierze tak znacznej,
iż zapomniał o kąpieli. Chciało mu się przede wszystkim spać i senność odjęła mu siły do
tego stopnia, że wrócił zupełnie chwiejnym krokiem do swego mieszkania na Suburze,
gdzie czekała go zakupiona za Winicjuszowe pieniądze niewolnica.

Tam, wszedłszy do ciemnego jak lisia jama cubiculum, rzucił się na posłanie i zasnął
w jednej chwili.

Zbudził się dopiero wieczorem, a raczej zbudziła go niewolnica wzywając go, by wsta-
wał, albowiem ktoś szuka go i chce się z nim widzieć w pilnej sprawie.

Czułny Chilo oprzytomniał w jednej chwili, zarzucił naprędce płaszcz z kapturem
i kazawszy się niewolnicy usunąć na bok, wyrzwał napróżd ostrożnie na zewnątrz.

I zmartwia! Albowiem przez drzwi cubiculum ujrzał olbrzymią postać Ursusa.

Na ów widok uczuł, że nogi i głowa jego stają się zimne jak lód, serce przestaje bić
w piersiach, po krzyżu chodzą roje mrówek... Czas jakiś nie mógł przemówić, następnie
jednak, szcękając zębami, rzekł, a raczej wyjęczał:

— Syro! Nie ma mnie... nie znam... tego... dobrego człowieka...

— Powiedziałaś mu, że jesteś i że śpisz, panie — odrzekła dziewczyna — on zaś
żądał, by cię rozbudzić...

— O bogi!... Każę cię...

Lecz Ursus, jakby zniecierpliwiony zwłoką, zbliżył się do drzwi cubiculum i schyliwszy
się wsadził do wnętrza głowę.

— Chilonie Chilonidesie! — rzekł.

Strach

²⁹⁹ żywy, zabity (daw. krótkie formy przym.) — dziś: żywy, zabity.

— Pax tecum! Pax, pax!³⁰⁰ — odpowiedział Chilon. — O najlepszy z chrześcijan! Tak! Jestem Chilonem, ale to omyłka... Nie znam cię!

— Chilonie Chilonidesie — powtórzył Ursus. — Pan twój, Winicjusz, wzywa cię, abyś się do niego udał wraz ze mną.

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY TRZECI

Winicjusza obudził dotkliwy ból. W pierwszej chwili nie mógł zrozumieć, gdzie jest i co się z nim dzieje. W głowie czuł szum i oczy jego były zakryte jakby mgłą. Stopniowo jednak wracała mu przytomność i wreszcie przez ową mgłę dojrzał trzech schylonych nad sobą ludzi. Dwóch rozpoznał: jeden był Ursus, drugi — ten starzec, którego obalił unosząc Ligię. Trzeci, zupełnie obcy, trzymał jego lewą rękę i dotykając jej wzdłuż łokcia aż do ramienia i obojczyka, zadawał mu właśnie ból tak straszny, iż Winicjusz sądząc, że to jest jakiś rodzaj dokonywanej nad nim zemsty, rzekł przez zaciśnięte zęby:

— Zabijcie mnie.

Lecz oni nie zdawali się uważać na jego słowa, jakby nie słyszeli ich lub jakby je poczytywali za zwykły jęk cierpienia. Ursus, ze swoją zatroskaną, a zarazem groźną twarzą barbarzyńcy, trzymał pęki białych szmat podartych na długie pasy, starzec zaś mówił do człowieka, który naciskał ramię Winicjusza:

— Glauku, jesteś pewny, że ta rana w głowie nie jest śmiertelna?

Lekarz

— Tak jest, cny³⁰¹ Kryspie — odpowiedział Glaukus. — Służąc jako niewolnik na flocie, a potem mieszkając w Neapolis, opatrywałem wiele ran, i z zysków, jakie mi przynosiło to zajęcie, wykupiłem wreszcie siebie i swoich... Rana w głowie jest lekka. Gdy ten człowiek (tu wskazał głową na Ursusa) odebrał młodzieńcowi dziewczynę i pchnął go na mur, ów widocznie, padając, zasłonił się ręką, którą wybił i złamał, ale przez to ocalił głowę — i życie.

— Niejednego już z braci miałeś w swej opiece — odpowiedział Kryspus — i słyniesz jako biegły lekarz... Dlatego to posłałem po ciebie Ursusa.

— Który po drodze wyznał mi, iż jeszcze wczoraj gotów był mnie zabić.

— Ale pierwej niż tobie wyznał swój zamiar mnie — ja zaś, który znam ciebie i twoją miłość do Chrystusa, wytłumaczyłem mu, że nie ty jesteś zdrajcą, ale ów nieznajomy, który go do zabójstwa chciał namówić.

— To był zły duch, ale ja wziąłem go za anioła — odrzekł z westchnieniem Ursus.

— Kiedy indziej opowiesz mi to — rzekł Glaukus — ale teraz musimy myśleć o ranym.

I to rzekłszy począł nastawiać ramię Winicjusza, który mimo iż Kryspus skrapiał mu twarz wodą, mdlał ciągle z bólu. Była to zresztą szczęśliwa dla niego okoliczność, nie czuł bowiem nastawiania nogi ani opasywania złamanego ramienia, które Glaukus ujął w dwie wklęsłe deseczki, a następnie obwiązał szybko i silnie, aby je unieruchomić.

Lecz po dokonaniu operacji rozbudził się znowu — i ujrzał nad sobą Ligię.

Stała tuż przy jego łóżku, trzymając przed sobą miedziane wiaderko z wodą, w które Glaukus zanurzał od czasu do czasu gąbkę i zwilżał nią jego głowę.

Winicjusz patrzył i oczom nie wierzył. Zdawało mu się, że to sen albo gorączka stawia przed nim drogie widmo — i po długiej dopiero chwili zdołał wyszeptać:

— Ligio...

Na jego głos wiaderko zadrżało w jej ręku, lecz zwróciła na niego oczy pełne smutku.

— Pokój z tobą! — odrzekła z cicha.

I stała z wyciągniętymi przed się rękoma, z twarzą pełną litości i żalu.

Miłość, Wyrzuty sumienia

On zaś patrzył na nią, jakby chcąc napelnić nią źrenice tak, aby po zamknięciu powiek obraz jej został mu pod nimi. Patrzył na jej twarz, bledszą i szczuplejszą niż dawniej, na skręty ciemnych włosów, na ubogi ubiór robotnicy; patrzył tak uporczywie, że aż pod wpływem jego wzroku jej śnieżne czoło poczęło różowieć — i naprzód pomyślał, że ją kocha zawsze, a po wtóre, że ta jej bladość i to jej ubóstwo są jego dziełem, że on to wypędził ją z domu, gdzie ją kochano i gdzie ją otaczał dostatek i wygody, a wtrącił do tej mizernej izby i odział w ten nędzny płaszcz z ciemnej wełny.

Bieda

³⁰⁰*Pax tecum! Pax, pax!* (łac.) — Pokój z tobą! Pokój, pokój!

³⁰¹*cny* (przestarz.) — cnotliwy, prawy, szlachetny.

Ponieważ zaś pragnąłby ją odziać w najdroższe złotogłowy³⁰² i we wszystkie klejnoty świata, więc zdjęło go zdumienie, trwoga, litość — i żal tak wielki, że byłby jej do nóg padł, gdyby mógł się poruszyć.

— Ligio — rzekł — nie pozwoliłaś mnie zabić.

A ona odpowiedziała ze słodyczą:

— Niech Bóg wróci ci zdrowie.

Dla Winicjusza, który miał poczucie i tych krzywd, które jej dawniej wyrządził, i tej, którą chciał wyrządzić świeżo, był w słowach Ligii prawdziwy balsam. Zapomniał w tej chwili, że przez jej usta może mówić chrześcijańska nauka, a czuł tylko, że mówi umiłowana kobieta i że w odpowiedzi jej jest jakaś osobista tkliwość i wprost nadludzka dobroć, która wstrząsa nim do głębi duszy. Jak poprzednio z bólu, tak teraz osłabł ze wzruszenia. Ogarnęła go jakaś niemoc, zarazem ogromna i słodka. Doznał takiego wrażenia, jakby się zapadał gdzieś w otchłań, ale czuł przy tym, że mu jest dobrze — i że jest szczęśliwy. Myślał też w tej chwili osłabienia, że stoi nad nim bóstwo.

Tymczasem Glaukus skończył obmywać ranę w jego głowie i przyłożył do niej maść gojącą. Ursus zabrał miednik³⁰³ z rąk Ligii, ona zaś, wzięwszy przygotowaną na stole czarę z wodą pomieszaną z winem, przyłożyła ją do ust rannego. Winicjusz wypił chciwie, po czym doznał ogromnej ulgi. Po dokonanych opatrunku ból prawie minął. Rany i stłuczenia poczęły tężeć. Wróciła mu pełna przytomność.

— Daj mi pić jeszcze — rzekł.

Ligia odeszła z próżną czarą do drugiej izby, natomiast Kryspus, po krótkich słowach zamienionych z Glaukiem, zbliżył się do łóżka i rzekł:

— Winicjuszu, Bóg nie pozwolił ci popełnić złego uczynku, ale zachował cię przy życiu, byś opamiętał się w duszy. Ten, wobec którego człowiek jest tylko prochem — podał cię bezbronno w ręce nasze, lecz Chrystus, w którego wierzymy, kazał nam miłować nawet nieprzyjaciół. Więc opatrzyliśmy twoje rany i jako rzekła Ligia, będziemy modlić się, aby Bóg wrócił ci zdrowie, ale dłużej nad tobą czuwać nie możemy. Zostań więc w spokoju i pomyśl, czyli godziłoby ci się prześladować dłużej Ligię, którą pozbawiłeś opiekunów, dachu — i nas, którzyśmy ci dobrym za złe wypłacili?

— Chcecie mnie opuścić? — spytał Winicjusz.

— Chcemy opuścić ten dom, w którym może nas dosięgnąć prześladowanie prefekta miasta. Towarzysz twój został zabity, ty zaś, który jesteś moźnym między swymi, leżysz ranny. Nie z naszej to winy się stało, ale na nas musiałby spaść gniew prawa...

— Prześladowania się nie bójcie — rzekł Winicjusz. — Ja was osłonię.

Kryspus nie chciał mu odpowiedzieć, że chodzi im nie tylko o prefekta i policję, ale że nie mając zaufania i do niego także, chcą zabezpieczyć Ligię przed dalszym jego pościgiem.

— Panie — rzekł — prawa twoja ręka jest zdrowa — więc oto tabliczki i styl³⁰⁴: napisz do sług, aby przyszedli do ciebie dziś wieczór z lektyką i odnieśli cię do twego domu, w którym ci będzie wygodniej niż wśród naszego ubóstwa. My tu mieszkamy u biednej wdowy, która wkrótce nadejdzie z synem swoim — i owo pacholę odniesie twój list, my zaś musimy wszyscy szukać innego schronienia.

Winicjusz pobladł, pojął bowiem, że chcą go rozłączyć z Ligią i że gdy straci ją ponownie, to może nigdy w życiu jej nie ujrzeć... Rozumiał wprawdzie, że zaszły między nią i nim rzeczy wielkie, na mocy których, chcąc ją osiąść, musi szukać jakichś nowych dróg, o których nie miał jeszcze czasu myśleć. Rozumiał również, że cokolwiek by powiedział tym ludziom — choćby im zaprzysiął, że wróci Ligię Pomponii Grecynie, to mają prawo mu nie uwierzyć i nie uwierzą. Przecie mógł to uczynić już dawniej; przecie mógł, zamiast prześladować Ligię, udać się do Pomponii — i przysiąc jej, że się pościgu wyrzeka, a w takim razie sama Pomponia byłaby odszukała i zabrała na powrót dziewczynę. — Nie! Czuł, że żadne tego rodzaju przyrzeczenia nie zdołają ich wstrzymać i żadna uroczysta przysięga nie zostanie przyjęta, tym bardziej że nie będąc chrześcijaninem mógłby im chyba przysiąc na bogów nieśmiertelnych, w których sam nie bardzo wierzył, a których oni uważali za złe duchy.

³⁰²złotogłów — kosztowna tkanina ze złotą nicią.

³⁰³miednik — właściwie miednica.

³⁰⁴styl (z łac.) — rylec, narzędzie do rycia liter na woskowanych tabliczkach.

Dobro

Miłosierdzie

Przysięga

Pragnął jednak rozpaczliwie przejednać i Ligię, i tych jej opiekunów — jakimkolwiek sposobem, na to zaś potrzebował czasu. Chodziło mu także o to, by choć kilka dni patrzeć na nią. Jak tonącemu każdy odłam deski lub wiosła wydaje się zbawieniem, tak i jemu wydawało się, iż przez te kilka dni zdoła może powiedzieć coś takiego, co go do niej zbliży, że może coś obmyśli, że może coś zajdzie pomyślnego.

Więc zebrawszy myśli rzekł:

— Posłuchajcie mnie, chrześcijanie. Wczoraj byłem wraz z wami na Ostrianum i słuchałem waszej nauki, ale choćbym jej nie znał, wasze uczynki przekonałyby mnie, iż jesteście ludzie uczciwi i dobrzy. Powiedzcie owej wdowie, która zamieszkuje ten dom, aby została w nim, wy zostańcie także i mnie pozwólcie zostać. Niech ten człowiek (tu zwrócił wzrok na Glauka), który jest lekarzem lub przynajmniej zna się na opatrywaniu ran, powie, czy można mnie dziś przenosić. Jestem chory i mam złamane ramię, które musi choć kilka dni zostać nieruchome — i dlatego oświadczam wam, iż nie ruszę się stąd, chyba mnie przemocą wyniesiecie.

Tu przerwał, bo w rozbitej jego piersi zbrakło oddechu, Kryspus zaś rzekł:

— Nikt, panie, nie użyje przeciw tobie przemocy, my tylko uniesiemy stąd nasze głowy.

Na to nieprzywykły do oporu młody człowiek zmarszczył brwi i rzekł:

— Pozwól mi odetchnąć.

Po chwili zaś począł znów mówić:

— O Krotona, którego zdusił Ursus, nikt nie zapyta, miał dziś jechać do Benewentu, dokąd wezwał go Watyniusz, wszyscy więc będą myśleli, że wyjechał. Gdyśmy weszli z Krotonem do tego domu, nie widział nas nikt prócz jednego Greka, który był z nami w Ostrianum. Powiem wam, gdzie mieszka, sprowadźcie mi go — ja zaś nakazę mu milczenie, albowiem jest to człowiek przeze mnie płatny. Do domu mego napiszę list, żem wyjechał także do Benewentu. Gdyby Grek już dał znać prefektowi, oświadczę mu, żem Krotona sam zabił i że on to złamał mi rękę. Tak uczynię, na cienie ojca i matki mojej! — a więc możecie tu pozostać bezpiecznie, gdyż włos nie spadnie z żadnej głowy. Sprowadźcie mi prędko Greka, który zwie się Chilo Chilonides!

— Więc Glaukus zostanie przy tobie, panie — rzekł Kryspus — i wraz z wdową będzie miał pieczę nad tobą.

Winicjusz zmarszczył brwi jeszcze silniej.

— Uważ, stary człowieku, co powiem — rzekł. — Winienem ci wdzięczność i wdajesz się dobrym i uczciwym człowiekiem, ale nie mówisz mi tego, co masz na dnie duszy. Ty się obawiasz, bym nie wezwał moich niewolników i nie kazał im zabrać Ligii? Zali tak nie jest?

— Tak jest! — odrzekł z pewną surowością Kryspus.

— Tedy zważ, że z Chilonem będę rozmawiał przy was i że przy was napiszę list do domu, iżem wyjechał — i że innych posłańców, jak wy, później nie znajdę... Rozważ to sam i nie drażnij mnie dłużej.

Tu wzburzył się i twarz skurczyła mu się z gniewu, po czym jął mówić w uniesieniu:

— Zaliś ty myślał, że ja się zaprę, iż chcę pozostać dlatego, by ją widzieć?... Głupi by odgadł, choćbym się zaparł. Ale przemocą nie będę jej więcej brał... Tobie zaś powiem co innego. Jeśli ona tu nie zostanie, to tą zdrową ręką pozrywam wiązania z ramienia, nie przyjmę jadła ni napoju i niech śmierć moja spadnie na ciebie i na twoich braci. Czemuś mnie opatrywał, czemuś nie kazał mnie zabić?

I pobladł z gniewu i osłabienia. Lecz Ligia, która z drugiej izby słyszała całą rozmowę i która była pewną, iż Winicjusz spełni to, co zapowiada, zlekła się jego słów. Nie chciała za nic jego śmierci. Raniony i bezbronny budził w niej tylko litość, nie strach. Od czasu ucieczki żyjąc wśród ludzi pogrążonych w ciągłym upojeniu religijnym, rozmyślających tylko o ofiarach, poświęceniach i miłosierdziu bez granic, sama upoiła się tym nowym tchnieniem do tego stopnia, że zastąpiło ono dla niej dom, rodzinę, stracone szczęście i zarazem uczyniło z niej jedną z takich dziewcząt chrześcijanek, które zmieniły później starą duszę świata. Winicjusz zbyt zaważył w jej losach i zbyt się jej narzucił, by mogła o nim zapomnieć. Myślała o nim po całych dniach i nieraz prosiła Boga o taką chwilę, w której, idąc za tchnieniem nauki, mogłaby mu wypłacić się dobrem za złe, miłosierdziem

Szantaż

Kobieta, Obraz świata

Zbawienie

za prześladowanie, złamać go, zdobyć dla Chrystusa i zbawić. A teraz zdawało się jej właśnie, że taka chwila nadeszła i że modlitwy jej zostały wysłuchane.

Zbliżyła się więc do Kryspusa z twarzą jakby natchnioną i poczęła mówić tak, jakby przez nią mówił głos jakiś inny:

— Kryspie, niech on zostanie między nami i my pozostaniemy z nim, dopóki Chrystus go nie uzdrowi.

A stary prezbiter, przywykły szukać we wszystkim tchnień Bożych, widząc jej egzaltację pomyślał zaraz, że może mówi przez nią moc wyższa, i uląkłszy się w sercu, pochylił swą głowę.

— Niech się tak stanie, jak mówisz — rzekł.

Na Winicjuszu, który przez cały czas nie spuszczał jej z oczu, to szybkie posłuszeństwo Kryspa uczyniło dziwne i przejmujące wrażenie. Wydało mu się, że Ligia jest między chrześcijanami jakąś Sybillą czy kapłanką, którą otacza cześć i posłuch. I mimo woli poddał się także tej czci. Do miłości, jaką czuł, przyłączyła się teraz jakby pewna obawa, wobec której miłość sama stawiała się czymś niemal zuchwałym. Nie umiał przy tym oswoić się z myślą, że stosunek ich został zmieniony, że teraz nie ona od jego, ale on zależy od jej woli, że leży oto chory, złamany, że przestał być siłą napastniczą — zdobywcą i że jest jakby bezbronnym dzieckiem na jej opiece. Dla jego natury dumnej i samowolnej stosunek podobny względem każdej innej istoty byłby upokorzeniem — tym razem jednak nie tylko nie odczuł upokorzenia, ale był jej wdzięczny jak swojej pani. Były to poczucia w nim niesłychane, które dniem przedtem nie chciałyby mu się w głowie pomieścić i które zdumiewałyby go nawet w tej jeszcze chwili, gdyby umiał sobie jasno zdać z nich sprawę. Lecz on nie pytał teraz, dlaczego tak jest, jakby to było rzeczą zupełnie naturalną, czuł się tylko szczęśliwy, że zostaje.

I chciał jej dziękować — z wdzięcznością i jeszcze z jakimś uczuciem tak dalece mu nie znanym, że go nawet nazwać nie umiał, ponieważ było po prostu pokorą. Lecz poprzednie uniesienie wyczerpało go tak, że nie mógł mówić i dziękował jej tylko oczyma, w których świeciła radość, że zostaje przy niej i że będzie mógł na nią patrzeć jutro, pojutrze, może długo. Radość tę mieszała mu tylko obawa, by nie stracić tego, co zyskał, tak wielka, że gdy Ligia podała mu znów po chwili wody i gdy chwyciła go przy tym ochota, by objąć jej dłoń — bał się tego uczynić, bał się — on, ten sam Winicjusz, który na uczcie u cezara całował przemocą jej usta, a po jej ucieczce obiecał sobie, że będzie ją za włosy włóczył do cubiculum lub każe ją smagać.

Miłość

Siła

Pokora

Strach

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY CZWARTY

Lecz począł się również obawiać, by jakaś niewczesna pomoc z zewnątrz nie zburzyła mu radości. Chilo mógł dać znać o jego zniknięciu prefektowi miasta lub wyzwolencom w domu — a w takim razie wtargnięcie wigilów było prawdopodobne. Przez głowę przeleciała mu wprawdzie myśl, że wówczas mógłby kazać pochwycić Ligę i zamknąć ją w swoim domu, lecz czuł, że tego uczynić nie powinien — i nie zdoła. Był człowiekiem samowolnym, zuchwałym i dość zepsutym, a w potrzebie nieubłagany, nie był jednakże ni Tygellinem, ni Neronem. Życie wojskowe pozostawiło mu pewne poczucie sprawiedliwości, wiary i tyle sumienia, iż rozumiał, że taki postępek byłby czymś potwornie podłym. Byłby może wreszcie zdolny dopuścić się go w napadzie złości i w pełni sił, ale w tej chwili był zarazem rozczulony i chory, więc chodziło mu o to tylko, by nikt nie stanął między nim a Ligą.

Zauważył zaś ze zdziwieniem, że od chwili gdy Ligia stanęła po jego stronie, ani ona sama, ani Kryspus nie żądają od niego żadnych zapewnień, tak jak gdyby byli pewni, że w razie potrzeby obroni ich jakaś moc nadprzyrodzona. Winicjusz, w którego głowie — od czasu jak słyszał w Ostrianum naukę i opowiadanie Apostoła — poczęła się płatać i zacierać różnica między rzeczami możliwymi a niemożliwymi, nie był także zbyt daleki od przypuszczenia, że tak by być mogło. Jednakże biorąc rzeczy trzeźwiej, sam przypomniawszy im, co mówił o Greku, i znów zażądał, by sprowadzono mu Chilona.

Kryspus zgodził się na to i postanowiono wysłać Ursusa. Winicjusz, który w ostatnich dniach przed Ostrianum często, lubo bez skutku, wysyłał był niewolników swych do

Chilona, wskazał Ligowi dokładnie jego mieszkanie, po czym skreśliwszy kilka słów na tabliczce rzekł zwróciwszy się do Kryspa:

— Daję tabliczkę, gdyż to jest człowiek podejrzliwy i chytry, który często, wzywany przeze mnie, kazał odpowiadać ludziom moim, że nie ma go w domu, czynił to zaś zawsze, gdy nie mając dla mnie dobrych nowin obawiał się mojego gniewu.

— Byłem go znalazł, to go przyprowadzę, czy będzie chciał, czy nie — odpowiedział Ursus.

Po czym wzięwszy płaszcz wyszedł spiesźnie.

Odnaleźć kogoś w Rzymie nie było łatwo, nawet przy najlepszych wskazówkach, ale Ursusowi pomagał w takich razach instynkt człowieka leśnego, a zarazem i wielka znajomość miasta, tak że po niejakiem czasie znalazł się w mieszkaniu Chilona.

Nie poznał go jednak. Poprzednio widział go tylko raz w życiu, i do tego w nocy. Wreszcie tamten wyniosły i pewny siebie starzec, który go namawiał do zamordowania Glauka, tak był niepodobny do tego zgiętego we dwoje ze strachu Greka, że nikt nie mógł przypuścić, iż obaj stanowią jedną osobę. Chilo też, pomiarkowawszy, że Ursus patrzy na niego jak na człowieka zupełnie obcego, ochłonął z pierwszego wrażenia. Widok tabliczki z pismem Winicjusza uspokoił go jeszcze bardziej. Nie groziło mu przynajmniej podejrzenie, że wprowadził go umyślnie w zasadzkę. Pomyślał przy tym, że chrześcijanie nie zabili Winicjusza widocznie dlatego, że nie ośmielili się podnieść ręki na osobę tak znakomitą.

„A zatem Winicjusz osłoni i mnie w potrzebie — rzekł sobie w duchu — albowiem nie wzywa mnie przecie po to, by mnie dać zabić”.

Nabrawszy więc nieco ducha, spytał:

— Dobry człowieku, zali przyjaciel mój, szlachetny Winicjusz, nie przysłał po mnie lektyki? — Nogi mam popuchnięte i iść tak daleko nie mogę.

— Nie — odrzekł Ursus — pójdziemy piechotą.

— A jeśli odmówię?

— Nie czyn tego, gdyż pójść musisz.

— I pójdę, ale z własnej chęci. Inaczej nikt by mnie nie zmusił, albowiem jestem człowiekiem wolnym i przyjacielem prefekta miasta. Jako mędrzec, posiadam również sposoby na przemoc — i umiem zamieniać ludzi w drzewa i zwierzęta. Ale pójdę — pójdę! Wdzięję tylko płaszcz jeszcze nieco cieplejszy i kaptur, aby mnie nie poznali niewolnicy tej dzielnicy — inaczej bowiem zatrzymywaliby nas ustawicznie, aby całować moje ręce.

To rzekłszy nawdziął inny płaszcz, na głowę zaś spuścił galicki obszerny kaptur, z obawy, by Ursus nie przypomniał sobie jego rysów, gdy wyjdą na większe światło.

— Gdzie mnie prowadzisz? — spytał po drodze Ursusa.

— Na Zatybrze.

— Niedawno jestem w Rzymie i nigdy tam nie byłem, ale i tam żyją zapewne ludzie, którzy kochają cnotę.

Ale Ursus, który był człowiekiem naiwnym i który słyszał Winicjusza mówiącego, iż Grek był z nim na cmentarzu Ostrianum, a potem widział, gdy wchodził z Krotonem do domu, w którym mieszkała Ligia, zatrzymał się na chwilę i rzekł:

— Nie kłam, stary człowieku, albowiem dziś byłeś z Winicjuszem na Ostrianum i pod naszą bramą.

— Ach! — rzekł Chilo — więc to wasz dom stoi na Zatybrzu? Od niedawna jestem w Rzymie i nie wiem dobrze, jak się zwą różne dzielnice. Tak jest, przyjacielu! Byłem pod waszą bramą i zaklinałem pod nią w imię cnoty Winicjusza, by nie wchodził. Byłem i w Ostrianum, a wiesz dlaczego? Oto od pewnego czasu pracuję nad nawróceniem Winicjusza i chciałem, aby posłuchał najstarszego z apostołów. Niech światło przeniknie do jego duszy i do twojej! Wszakże jesteś chrześcijaninem i wszak pragniesz, aby prawda zapanowała nad fałszem?

— Tak jest — odrzekł z pokorą Ursus.

Chilonowi wróciła zupełnie odwaga.

— Winicjusz jest to pan możny — rzekł — i przyjaciel cezara. Często on jeszcze słucha podszeptów złego ducha, ale gdyby choć włos spadł z jego głowy, cesarz pomściłby się na wszystkich chrześcijanach.

— Nas większa moc strzeże.

Miasto

— Słusznie! Słusznie! Ale co zamierzacie uczynić z Winicjuszem? — spytał z nowym niepokojem Chilon.

— Nie wiem. Chrystus nakazuje miłosierdzie.

— Toś wyśmienicie powiedział. Pamiętaj o tym zawsze, inaczej będziesz się skwarzył w piekle jak kiszka na patelni.

Ursus westchnął. Chilo zaś pomyślał, że z tym strasliwym w chwili pierwszego porwy człowiekiem zrobiłby zawsze, co by chciał.

Więc pragnąc wiedzieć, jak rzeczy odbyły się przy porywaniu Ligii, pytał dalej głosem surowego sędziego:

— Jak postąpiliście z Krotonem? Mów i nie zmyślaj.

Ursus westchnął po raz drugi:

— Powie ci to Winicjusz.

— To się znaczy, że pchnąłeś go nożem lub zabiłeś pałą?

— Byłem bezbronny.

Greki nie mogli jednak oprzeć się podziwowi nad nadludzką siłą barbarzyńcy.

— Niech cię Pluto!... To jest, chciałem powiedzieć: niech ci Chrystus przebaczy!

Czas jakiś szli w milczeniu, po czym Chilo rzekł:

— Nie ja cię zdradzę, ale strzeż się wigilów.

— Ja boję się Chrystusa, nie wigilów.

— I to słusznie. Nie masz cięższej winy nad zabójstwo. Będę się za ciebie modlił, ale nie wiem, czy nawet moja modlitwa co wskóra — chyba że uczynisz ślub, iż nigdy w życiu nikogo nie tkniesz palcem.

— Ja i tak nie zabijałem rozmyślnie — odpowiedział Ursus.

Chilo jednak, który pragnął się na wszelki wypadek zabezpieczyć, nie przestawał obrzydzać w dalszym ciągu zabójstwa Ursusowi i zachęcać go do wykonania ślubu. Wypytywał też i o Winicjusza, lecz Lig odpowiadał na jego pytania niechętnie, powtarzając, że z ust samego Winicjusza usłyszy to, co usłyszeć powinien. Rozmawiając w ten sposób, przebyli wreszcie daleką drogę dzielącą mieszkanie Greka od Zatybrza i znaleźli się przed domem. Serce Chilona poczęło znów bić niespokojnie. Ze strachu wydało mu się, że Ursus poczyną spoglądać na niego jakimś łakomym wzrokiem. „Mała mi pociecha — mówił sobie — jeśli mnie zabije niechący, i wolałbym w każdym razie, aby go ruszył paraliż, a razem z nim i wszystkich Ligów, co daj, Zeusie, jeśli potrafisz”. Tak rozmyślając zatulał się coraz mocniej w swoją galicką gunię, powtarzając, iż boi się chłodu. Wreszcie, gdy przebywszy się i pierwsze podwórze znaleźli się w korytarzu prowadzącym do ogródka domku, zatrzymał się nagle i rzekł:

— Pozwól mi tchu nabrać, inaczej bowiem nie będę mógł rozmówić się z Winicjuszem i udzielić mu rad zbawiennych.

To rzekłszy stanął — gdyż jakkolwiek powtarzał sobie, że żadne niebezpieczeństwo mu nie grozi, jednakże na myśl, że stanie wśród tych tajemniczych ludzi, których widział w Ostrianum, nogi trzęsły się nieco pod nim.

Tymczasem z domku poczęły dochodzić uszu jego śpiewy.

— Co to jest? — pytał.

— Mówisz, żeś chrześcijaninem, a nie wiesz, że między nami jest zwyczaj po każdym posiłku wielbić Zbawiciela naszego śpiewaniem — odpowiedział Ursus. — Miriam z synem musiała już wrócić, a może i Apostoł jest z nimi, codziennie bowiem nawiedza wdowę i Kryspa.

— Prowadź mnie wprost do Winicjusza.

— Winicjusz jest w tej izbie, gdzie i wszyscy, bo ta jedna jest większa, a zresztą same ciemne cubicula, do których tylko spać chodzimy. Wejdźmy już — tam odpoczniesz.

I weszli. W izbie było ciemnawo, wieczór był chmurny, zimowy, a płomień kilku kaganków niezupełnie rozpraszał mrok. Winicjusz raczej domyślił się, niż rozeznał w zakapturzonym człowieku Chilona, ten zaś ujrawszy łożę w rogu izby i na nim Winicjusza, ruszył, nie patrząc na innych, wprost ku niemu — jakby w przekonaniu, że przy nim będzie mu najbezpieczniej.

— O panie! czemuś nie słuchał moich rad! — zawołał składając ręce.

— Milcz — rzekł Winicjusz — i słuchaj!

Strach

Jedzenie, Modlitwa

Tu począł patrzeć bystro w oczy Chilona i mówić z wolna a dobitnie, jakby chciał, by każde jego słowo zrozumiane było jako rozkaz i zostało raz na zawsze w Chilonowej pamięci:

— Kroto rzucił się na mnie, by mnie zamordować i ograbić — rozumiesz! Wówczas zabiłem go, ci zaś ludzie opatrzyli rany, jakie otrzymałem w walce z nim.

Chilo od razu zrozumiał, że jeśli Winicjusz tak mówi, to chyba na mocy jakiegoś układu z chrześcijanami, a w takim razie chce, by mu wierzone. Poznał też to z jego twarzy, więc w jednej chwili, nie okazawszy ni powątpiewania, ni zdziwienia, podniósł oczy w górę i zawołał:

— Łotr to był wierutny, panie! Wszakżem cię ostrzegał, byś mu nie ufał. Wszystkie moje nauki objęły się o jego głowę jak groch o ścianę. W całym Hadesie nie ma dla niego mąk dostatecznych. Bo kto nie może być uczciwym człowiekiem, ten poniekąd musi być łotrem; komuż zaś trudniej zostać uczciwym niż łotrowi? Ale żeby napadać na swego dobroczyńcę i pana tak wspaniałomyślnego... O, bogowie!...

Tu jednak wspomniał, że w czasie drogi przedstawiał się Ursusowi jako chrześcijanin — i umilkł.

Winicjusz rzekł:

— Gdyby nie sica³⁰⁵, którą miałem ze sobą, byłby mnie zabił.

— Błogosławię tę chwilę, w której doradziłem ci wziąć choć nóż.

Lecz Winicjusz zwrócił na Greka badawcze spojrzenie i spytał:

— Coś czynił dziś?

— Jak to? Czym ci, panie, nie powiedział, żem czynił śluby za twoje zdrowie?

— I nic więcej?

— I wybierałem się właśnie odwiedzić cię, gdy tamten dobry człowiek nadszedł. I powiedział mi, że mnie wzywasz.

— Oto jest tabliczka. Pójdiesz z nią do mego domu, odnajdziesz mego wyzwolenca i oddasz mu ją. Napisano jest na niej, żem wyjechał do Benewentu. Powiesz Demasowi od siebie, żem to uczynił dziś rano, wezwany pilnym listem przez Petroniusza.

Tu powtórzył z naciskiem:

— Wyjechałem do Benewentu — rozumiesz?

— Wyjechałeś, panie! Rano żegnałem cię przecie przy Porta Capena — i od czasu twego wyjazdu taka ogarnia mnie tęsknota, że jeśli twa wspaniałomyślność jej nie utuli, zakwilę się na śmierć, jak nieszczęsna żona Zethosa³⁰⁶ z żalu po Itylu.

Winicjusz, lubo³⁰⁷ chory i nawykły do giętkości Greka, nie mógł jednak wstrzymać uśmiechu. Rad był przy tym, że Chilo w lot go zrozumiał, więc rzekł:

— Zatem dopiszę, by ci lży obtarto. Daj mi kaganek.

Chilo, uspokojony już zupełnie, wstał i uczyniwszy kilka kroków w stronę kominka, zdjął jeden z palących się na murku kaganków.

Lecz gdy kaptur zesunął się przy tej czynności z jego głowy i światło padło wprost na jego twarz, Glaukus zerwał się z ławy i zbliżywszy się szybko, stanął przed nim.

— Nie poznajesz mnie, Cefasie? — spytał.

I w głosie jego było coś tak strasznego, że dreszcz przebiegł wszystkich obecnych.

Chilo podniósł kaganek i upuścił go prawie w tej chwili na ziemię — po czym zgiał się we dwoje i począł jęczeć:

— Nie jestem... nie jestem!... litości!

Glaukus zaś zwrócił się w stronę wieczierzających i rzekł:

— Oto jest człowiek, który zaprzedał i zgubił mnie i rodzinę moją!...

Historia jego była znaną i wszystkim chrześcijanom, i Winicjuszowi, który dlatego tylko nie domyślił się, kim jest ów Glaukus, że mdlejąc ustawicznie z bólu przy opatrunku, nazwiska jego nie słyszał. Lecz dla Ursusa krótka ta chwila, w połączeniu ze słowami Glauka, była jakby błyskawicą w ciemności. Rozpoznawszy Chilona, jednym skokiem znalazł się przy nim, chwycił go za ramiona i wygiąwszy je w tył, zawołał:

— On to namówił mnie, bym zamordował Glauka!

Zemsta

³⁰⁵sica (łac.) — rodzaj krótkiego noża.

³⁰⁶zakwilę się na śmierć, jak (...) żona Zethosa — porównanie dotyczy Aedon zamienionej w słowika.

³⁰⁷lubo (przestarz.) — choć.

— Litości! — jęczał Chilo — oddam wam... Panie! — zawołał zwracając głowę do Winicjusza — ratuj mnie! Tobiem zaufałem, wstaw się za mną... Twój list... odniosę. Panie! panie!...

Lecz Winicjusz, który najobojętniej ze wszystkich patrzył na to, co zaszło, raz dlatego, że wszystkie sprawy Greka były mu znane, a po wtóre, że serce jego nie знаło, co to litość, rzekł:

— Zakopcie go w ogrodzie: list poniesie kto inny.

Chilonowi wydało się, że słowa te są ostatecznym wyrokiem. Kości jego poczęły trzeszczeć w strasznych rękach Ursusa, oczy zachodziły łzami z bólu.

— Na waszego Boga! litości! — wołał — jestem chrześcijaninem!... *Pax vobiscum!*³⁰⁸ jestem chrześcijaninem, a jeśli mi nie wierzycie, ochrzczycie mnie jeszcze raz, jeszcze dwa, jeszcze dziesięć razy! Glauku, to pomyłka! Pozwólcie mi mówić! Uczynicie mnie niewolnikiem... Nie zabijajcie mnie! Litości!...

I głos jego, dławiony bólem, słabł coraz bardziej, gdy wtem za stołem podniósł się Apostoł Piotr, przez chwilę chwiał swą białą głową zniżając ją ku piersiom i oczy miał zamknięte, ale następnie otworzył je i rzekł wśród ciszy:

— A oto powiedział nam Zbawiciel: „Jeśli by twój brat zgrzeszył przeciw tobie, strofuj go; a jeśli by żałował, odpuść mu. A jeśli by siedmkroć na dzień zgrzeszył przeciw tobie i siedmkroć nawrócił się k'tobie mówiąc: — Żal ci mi! — odpuść mu!”³⁰⁹

Po czym zapadła cisza jeszcze większa.

Glaukus stał długi czas z twarzą nakrytą dłońmi, wreszcie odjął je i rzekł:

— Cefasie, niech ci tak Bóg odpuści krzywdy moje, jako ja ci je w imię Chrystusa odpuszczam.

A Ursus uwolniwszy ramiona Greka dodał zaraz:

— Niech mi tak Zbawiciel będzie miłościwy, jako i ja ci odpuszczam.

Ów upadł na ziemię i wsparty na niej rękoma, kręcił głową jak zwierz schwytany w sidła, rozglądając się naokół i czekając, skąd śmierć przyjdzie. Oczom i uszom jeszcze nie wierzył i nie śmiał spodziewać się przebaczenia.

Lecz z wolna wracała mu przytomność, tylko zsiniałe wargi trzęsły mu się jeszcze z przerażenia. Tymczasem Apostoł rzekł:

— Odejdź w spokoju!

Chilo powstał, lecz nie mógł jeszcze przemówić. Mimo woli zbliżył się do łóża Winicjusza, jakby jeszcze szukając u niego opieki, albowiem nie miał dotąd czasu pomyśleć, że ów, jakkolwiek korzystał z jego usług i był poniekąd jego współnikiem, potępił go, gdy tymczasem ci właśnie, przeciw którym służył, przebaczyli. Myśl ta miała mu przyjść później. Obecnie we wzroku jego widać było tylko zdumienie i niedowierzanie. Jakkolwiek zmiarkował już, że mu przebaczone, chciał jednak jak najprędzej wynieść głowę spośród tych niepojętych ludzi, których dobroć przerażała go prawie równie, jak przerażałoby okrucieństwo. Zdawało mu się, że gdyby dłużej został, zaszłoby znów coś niespodzianego, więc stanąwszy nad Winicjuszem, począł mówić przerywanym głosem:

— Daj, panie, list! Daj list!

I porwawszy tabliczkę, którą mu podał Winicjusz, wybił jeden pokłon chrześcijanom, drugi choremu i chyłkiem, sunąc przy samej ścianie, wypadł za drzwi.

W ogródku, gdy ogarnęła go ciemność, strach jeżył mu znów włosy na głowie, był bowiem pewny, że Ursus wypadnie za nim i zabije go wśród nocy. Byłby uciekał ze wszystkich sił, ale nogi odmówiły mu posłuszeństwa, po chwili zaś uczyniły się zupełnie bezwładne, albowiem Ursus istotnie stanął przy nim.

Chilo upadł twarzą na ziemię i począł jęczeć:

— Urbanie... W imię Chrystusa...

Lecz Urban rzekł:

— Nie bój się. Apostoł kazał mi wywieść cię za bramę, abyś nie zabłądził w ciemności, a jeśli ci sił brak, to odprowadzę cię do domu.

Chilo podniósł twarz.

— Co mówisz? Co?... Nie zabijesz mnie?

Miłosierdzie

Tchórzostwo

Miłosierdzie

³⁰⁸ *Pax vobiscum!* (łac.) — Pokój z wami!

³⁰⁹ *Jeśli by twój brat (...) odpuść mu!* — cytat z Biblii (Łk 17:3-4) w tłum. J. Wujka.

— Nie! nie zabiję cię, a jeśliś chwycił cię zbyt silnie i nadwyrężył ci kości, to mi odpuść.

— Pomóż mi wstać — rzekł Grek. — Nie zabijesz mnie? Co? Wyprowadź mnie na ulicę, dalej sam pójdę.

Ursus podniósł go z ziemi jak piórko i postawił na nogach, potem zaś prowadził przez ciemne przejście na drugie podwórze, z którego wychodziło się do sieni i na ulicę. W korytarzu Chilo powtarzał znów w duszy: „Już po mnie!”, i dopiero gdy znaleźli się na ulicy, ochłonął i rzekł:

— Dalej sam pójdę.

— Pokój niech będzie z tobą!

— I z tobą, i z tobą!... Daj mi odetchnąć.

I po odejściu Ursusa odetchnął całą piersią. Rękoma macnął się po pasie i biodrach, jakby chcąc się przekonać, że żyje, i ruszył śpiesznym krokiem przed siebie.

Lecz uszedłszy kilkadziesiąt kroków stanął i rzekł:

— Czemu jednak oni mnie nie zabili?

I pomimo iż już z Eurycjuszem rozmawiał o nauce chrześcijańskiej, pomimo rozmowy nad rzeką z Urbanem i pomimo wszystkiego, co słyszał na Ostrianum, nie umiał znaleźć na to pytanie odpowiedzi.

ROZDZIAŁ DWUDZIEŚTY PIĄTY

Winicjusz również nie umiał zdać sobie sprawy z tego, co zaszło, i na dnie duszy prawie nie mniej zdumiony był od Chilona. Bo że z nim samym ludzie ci obesli się tak, jak się obesli, i zamiast pomścić się nad nim za napaść, opatrzyli troskliwie jego rany, przypisywał to w części nauce, którą wyznawali, bardziej Ligii, a po trochu i swemu wielkiemu znaczeniu. Ale postąpienie ich z Chilonem przechodziło wprost jego pojęcia o ludzkiej zdolności przebaczenia. I jemu mimo woli nasuwało się na myśl pytanie: dlaczego oni nie zabili Greka? Wszakże mogli to uczynić bezkarnie. Ursus byłby go zakopał w ogrodzie lub nocą wyniósł do Tybru, który w owych czasach nocnych rozbojów, dokonywanych przez samego cezara, tak często wyrzucał rankami ciała ludzkie, iż nikt nawet nie dochodził, skąd się brały. Przy tym wedle Winicjusza chrześcijanie nie tylko mogli, ale powinni byli zabić Chilona. Litość nie była wprawdzie całkiem obcą temu światu, do którego należał młody patrycjusz. Ateńczycy wzniesli przecie jej ołtarz i długi czas opierali się wprowadzeniu do Aten walk gladiatorów. Bywało, że i w Rzymie zwyciężni otrzymywali przebaczenie, jak na przykład Kalikratus, król Brytanów, który wzięty w niewolę za Klaudiusza i opatrzony przez tegoż suto, mieszkał swobodnie w mieście. Ale zemsta za krzywdy osobiste wydawała się Winicjuszowi, tak jak i wszystkim, słuszną i usprawiedliwioną. Niechanie³¹⁰ jej było zgoła przeciwne jego duszy. Słyszał wprawdzie i on w Ostrianum, że należy miłować nawet nieprzyjaciół, uważał to jednak za jakąś teorię nie mającą w życiu znaczenia. I teraz jeszcze przechodziło mu przez głowę, że może nie zabito Chilona dlatego tylko, że była jakaś pora świąt lub jakaś kwadra księżyca, podczas której chrześcijanom nie godziło się zabijać. Słyszał, że bywają takie terminy, w których różnym narodom nie wolno nawet i wojny poczynić. Lecz dlaczego w takim razie nie oddano Greka w ręce sprawiedliwości, dlaczego Apostoł mówił, że gdyby ktoś siedemkroć zawinił, to siedemkroć należy mu przebaczyć, i dlaczego Glaukus powiedział Chilonowi: „Niech ci tak Bóg odpuści, jako ja ci odpuszczam”? A przecie Chilo wyrządził mu najstraszliwszą krzywdę, jaką człowiek człowiekowi może wyrządzić, i w Winicjuszu na samą myśl o tym, jak by postąpił z takim, kto by na przykład zabił Ligię, zawrzało serce jak ukrop; nie byłoby takich mąk, którymi by jej nie pomścił! A tamten przebaczył! I Ursus przebaczył także, on, który w istocie rzeczy mógł zabić w Rzymie, kogo by chciał, zupełnie bezkarnie, albowiem następnie potrzebował zabić tylko króla Nemoreńskiego gaju i zająć jego miejsce... Czyż człowiekowi, któremu nie oparł się Kroto, oparłby się piastujący tę godność gladiator, do której dochodziło się tylko przez zabójstwo poprzedniego „króla”? Jedna była tylko na te wszystkie pytania odpowiedź. Oto oni nie zabijali przez jakąś dobroć tak wielką, że podobnej nie było dotąd na świecie, i przez miłość do

Miłosierdzie

Morderstwo, Trup

Dobro

Miłosierdzie

³¹⁰niechanie (daw.) — zaprzestanie czegoś, dziś tylko w formie dokonanej: zaniechanie.

ludzi bezgraniczną, która nakazywała zapominać o sobie, o swoich krzywdach, o swoim szczęściu i swej niedoli — i żyć dla innych. Jaką zapłatę mieli ludzie ci za to odebrać, Winicjusz słyszał w Ostrianum, lecz nie mieściło mu się to w głowie. Czuł natomiast, że to życie ziemskie, połączone z obowiązkiem wyrzekania się wszystkiego, co jest dobrem i rozkoszą, na korzyść innych, musiałyby być nędzne. Toteż w tym, co o chrześcijanach w tej chwili myślał, obok największego zdumienia była i litość, i jakby cień pogardy. Wydało mu się, że to są owce, które muszą prędzej czy później być zjedzone przez wilki, jego zaś rzymska natura nie była zdolną zdobyć się na uznanie dla tych, którzy pozwalają się zjadać. Uderzyła go wszelako jedna rzecz. Oto po wyjściu Chilona jakaś głęboka radość rozjaśniła wszystkie twarze. Apostoł zbliżył się do Glauka i położywszy dłoń na jego głowie, rzekł:

— Chrystus w tobie zwyciężył!

Ów zaś wzniosł oczy ku górze tak ufne i pełne wesela, jakby zlało się na niego jakieś wielkie, niespodziane szczęście. Winicjusz, który byłby zrozumiał tylko radość z dokonanej zemsty, patrzył na niego rozszerzonymi przez gorączkę oczyma, trochę tak, jak patrzyłby na obląkanego. Widział jednak, i widział nie bez wewnętrznego oburzenia, jak następnie Ligia przycisnęła swoje usta królowny do ręki tego człowieka, który z pozoru wyglądał na niewolnika, i zdawało mu się, że porządek tego świata odwraca się zupełnie. Potem nadszedł Ursus i jął opowiadać, jak wyprowadził Chilona na ulicę i jak prosił go o przebaczenie za krzywdę, jaką mógł wyrządzić jego kościom, za co Apostoł pobłogosławił i jego, a Kryspus oświadczył, że to jest dzień wielkiego zwycięstwa. Posłyszawszy o tym zwycięstwie Winicjusz stracił całkiem wątek myśli.

Lecz gdy Ligia podała mu znów po chwili napój chłodzący, zatrzymał na chwilę jej rękę i spytał:

— To i ty mi przebaczyłaś?

— My chrześcijanie. Nam nie wolno chować w sercu gniewu.

— Ligio — rzekł wówczas — kimkolwiek jest twój Bóg, uczczę Go stuwołem dlatego tylko, że jest twoim.

Ona zaś rzekła:

— Uczcisz Go w sercu, gdy Go pokochasz.

— Dlatego tylko, że jest twoim... — powtórzył słabszym głosem Winicjusz.

I przymknął powieki, albowiem opanowało go znów osłabienie.

Ligia odeszła, ale po chwili wróciła i stanąwszy blisko, pochyliła się nad nim, by się przekonać, czy śpi. Winicjusz odczuł jej bliskość i otworzywszy oczy uśmiechnął się, ona zaś położyła mu na nuch lekko rękę, jakby chcąc go do snu nakłonić. Wówczas ogarnęła go wielka słodycz, ale zarazem czuł się mocniej chorym. I tak było w istocie. Noc już zrobiła się zupełna, a wraz z nią przyszła i silniejsza gorączka. Z tego powodu nie mógł zasnąć i wodził za Ligią wzrokiem, gdziekolwiek się ruszyła. Chwilami jednak zapadał w jakiś półsen, w którym widział i słyszał wszystko, co się naokół niego działo, ale w którym rzeczywistość mieszała się z gorączkowymi widzeniami. Zdawało mu się więc, że na jakimś starym, opuszczonym cmentarzu wznosi się świątynia w kształcie wieży, w której Ligia jest kapłanką. I oto nie spuszczał z niej oczu, ale widział ją na szczycie wieży, z lutnią w ręku, całą w świetle, podobną do tych kapłanek, które nocami śpiewały hymny na cześć księżyca, a które widywał na Wschodzie. On sam wspinał się z wielkim wysiłeniem po wężowatych schodach, by ją porwać, za nim zaś pełził Chilon szczękając zębami z przerażenia i powtarzając: „Nie czyn tego, panie, bo to kapłanka, za którą On się pomści...” Winicjusz nie wiedział, kto był ów On, rozumiał jednakże, że idzie spełnić świętokradztwo, i czuł także przestrach niezmierny. Ale gdy doszedł do balustrady otaczającej szczyt wieży, przy Ligii stanął nagle Apostoł ze srebrną brodą i rzekł: „Nie podnoś na nią ręki, albowiem ona należy do mnie”. I rzekłszy to, pocałował ją razem z szlakiem księżycowego światła, jakby drogą ku niebu, on zaś, Winicjusz, wyciągnąwszy ku nim ręce pocałował ich błagać, by zabrali go ze sobą.

Tu rozbudził się, otrzeźwiał i pocałował patrzeć przed siebie. Ognisko na wysokim tronie żarzyło się już słabiej, ale rzucało blask jeszcze dość żywy, oni zaś siedzieli wszyscy przed ogniem, grzejąc się, ponieważ noc była chłodna, a izba dość zimna. Winicjusz widział ich oddechy wychodzące z ust w kształcie pary. W środku siedział Apostoł, u jego kolan na

Szczęście

Zwycięstwo

Choroba

Wizja

Kobieta, Męczyzna

niskim podnóżku Ligia, dalej Glaukus, Kryspus, Miriam, a na krańcach z jednej strony Ursus, z drugiej Nazariusz, syn Miriam, młode pacholę o ślicznej twarzy i długich, czarnych włosach, które spadały mu aż na ramiona.

Ligia słuchała z oczyma wzniesionymi ku Apostołowi i wszystkie głowy były zwrócone ku niemu, on zaś mówił coś półgłosem. Winicjusz począł patrzeć na niego z pewną zabobonną bojaźnią, mało co mniejszą od tego strachu, jakiego doznawał w gorączkowym widzeniu. Przeszło mu przez myśl, iż w gorączce czuł prawdę i że ten sędziwy przychodzi z dalekich brzegów rzeczywiście zabiera mu Ligię i prowadzi ją gdzieś w nieznaną drogę. Był też pewny, że starzec o nim mówi, a może radzi, jak rozłączyć go z nią, zdawało się bowiem Winicjuszowi rzeczą niepodobną, by ktoś mógł mówić o czym innym, więc zebrawszy całą przytomność począł nasłuchiwać słów Piotra.

Lecz omylił się najzupełniej, Apostoł bowiem mówił znów o Chrystusie.

„Oni tym imieniem tylko żyją!” — pomyślał Winicjusz.

Starzec zaś opowiadał o pochwyceniu Chrystusa.

— Przyszła rota i słudzy kapłańscy, aby Go chwycili. Gdy Zbawiciel spytał ich, kogo szukają, odpowiedzieli: „Jezusa Nazareńskiego!” Lecz gdy im rzekł: „Jam jest!” — padli na ziemię i nie śmieli na Niego podnieść ręki, i aż dopiero po powtórny pytanie chwycili Go.

Tu Apostoł przerwał i wyciągnawszy ręce do ognia, rzekł:

— Noc była chłodna jak dziś, ale zawrzało we mnie serce, więc wydobyłem miecz, by Go bronić, i uciąłem ucho sługi arcykapłana. I byłbym Go bronił więcej niż żywota własnego, gdyby mi nie był rzekł: „Włóż twój miecz do pochwy. Zali kielicha, który mi dał Ojciec, pić nie będę?...”

Wówczas Go pojмали i związali...

To rzekłszy przyłożył dłoń do czoła i umilkł, chcąc przed dalszym opowiadaniem moc wspomnień pokonać. Lecz Ursus, nie mogąc wytrzymać, zerwał się, żeleźcem poprawił ogień na trzonie, aż iskry sygnęły się złotym deszczem i płomień strzelił żywiej, po czym siadł i zawołał:

— A niechby się stało, co chciało — hej!...

Lecz urwał nagle, gdyż Ligia położyła palec na ustach. Oddychał tylko rozgłośnie i znać było, że burzy się w duszy i że choć zawsze gotów całować stopy Apostoła, przecie tego jednego postępuku uznać w duszy nie może, bo gdyby tak ot przy nim podniósł kto rękę na Zbawiciela, gdyby on był z nim tej nocy, oj, poleciałyby wióry i z żołnierzy, i ze sług kapłańskich, i ze służebników... I aż oczy zaszyły mu łzami na samą myśl o tym, razem z żalu i z dusznej rozterki, bo z jednej strony pomyślał, że nie tylko sam by Zbawiciela bronił, ale jeszcze skrzyknąłby mu w pomoc Ligów, chłopów na schwał, a z drugiej, że gdyby to uczynił, to okazałby nieposłuszeństwo Zbawicielowi i przeszkodził odkupieniu świata.

Więc dlatego nie mógł powstrzymać łez.

Po chwili Piotr, odjąwszy dłoń z czoła, począł opowiadać dalej, lecz Winicjusza opadował znów półsen gorączkowy. To, co teraz słyszał, pomieszało mu się z tym, co Apostoł opowiadał poprzedniej nocy w Ostrianum o owym dniu, w którym Chrystus ukazał się na brzegu Tyberiadzkiego Morza. Widział więc szeroko rozlaną toń, na niej łódź rybaczą, a w łodzi Piotra i Ligię. On sam płynął ze wszystkich sił za nimi, lecz ból w złamanym ramieniu przeszkadzał mu ich doścignąć. Burza jęła mu rzucać fale w oczy i począł tonąć wołając błagalnym głosem o ratunek. Wówczas Ligia uklękła przed Apostołem, on zaś zwrócił łódź i wyciągnął ku niemu wiosło, które on schwyciwszy wy dostał się przy ich pomocy na łódź i upadł na jej dno. Lecz następnie zdawało mu się, że powstawszy ujrzał mnóstwo ludzi płynących za łodzią. Fale nakrywały pianą ich głowy; niektórym widać było już z odmetu tylko ręce, ale Piotr raz po raz ratował tonących i zabierał ich do łodzi, która rozszerzała się jakby cudem. Wkrótce wypełniły ją całe tłumy, tak wielkie jak te, które były zebrane w Ostrianum, a potem jeszcze większe. Winicjusz zdziwił się, jak się mogły w niej pomieścić, i wziął go strach, że pójda na dno. Lecz Ligia poczęła go uspokajać i pokazywała mu jakieś światło na dalekim brzegu, do którego płynęli. Tu marzenia Winicjusza pomieszały się znów z tym, co słyszał w Ostrianum z ust Apostoła, jako się Chrystus objawił raz nad jeziorem. Więc teraz widział w owym nadbrzeżnym świetle jakąś postać, ku której Piotr sterował. I w miarę jak zbliżali się ku niej, pogoda

Chrystus

Odwaga

Konflikt wewnętrzny

Łzy

Wizja

Morze

czyniła się cichsza, ton gładsza, a światłość większa. Tłumy poczęły śpiewać hymn słodki, powietrze wypełniło się zapachem nardu; woda grała tęczą, jakby z dna przeglądały lilie i róże, a wreszcie łódź uderzyła łagodnie piersią o piasek. Wówczas Ligia wzięła go za rękę i rzekła: „Pójdź, zaprowadzę cię!” I wiodła go w światłość.

.....
Winicjusz rozbudził się znowu, lecz marzenia jego rozpraszały się z wolna i nie od razu odzyskał poczucie rzeczywistości. Przez czas jakiś zdawało mu się jeszcze, że jest nad jeziorem i że otaczają go tłumy, wśród których, sam nie wiedząc dlaczego, począł szukać Petroniusza i zdziwił się, że go nie może odnaleźć. Żywe światło od komina, przy którym nie było już nikogo, otrzeźwiło go jednak zupełnie. Pieńki oliwne żarzyły się leniwie pod różowym popiołem, lecz za to szczapy pinii, których widocznie świeżo dorzucono na zarzewie, strzelały jasnym płomieniem i w blasku tym Winicjusz ujrzał Ligię siedzącą nie opodal od jego łóżka.

Opieka

Widok jej wzruszył go do głębi duszy. Pamiętał, że zeszłą noc spędziła w Ostrianum, a cały dzień krzątała się przy opatrunku, teraz zaś, gdy wszyscy udali się na spoczynek, ona jedna czuwała u jego łóża. Łatwo było zgadnąć, że musi być jednak zmęczona, albowiem siedząc nieruchomie oczy miała zamknięte. Winicjusz nie wiedział, czy śpi, czy pogrążona jest w myślach. Patrzył na jej profil, na spuszczone rzęsy, na ręce złożone na kolanach i w pogańskiej głowie jego poczęło się z trudem wykluwać pojęcie, że obok nagiej, pewnej siebie i dumnej ze swych kształtów piękności greckiej i rzymskiej, jest na świecie jakaś inna, nowa, ogromnie czysta, w której tkwi dusza.

Kobieta

Dusza

Nie umiał zdobyć się na to, by ją nazwać chrześcijańską, myśląc jednak o Ligii nie mógł już oddzielić jej od nauki, którą wyznawała. Pojmował nawet, że jeśli wszyscy inni udali się na spoczynek, a Ligia jedna, ona, którą pokrzywdził, czuwała nad nim, to właśnie dlatego, że ta nauka tak nakazuje. Lecz myśl ta, przejmująca go podziwem dla nauki, była mu zarazem i przykrą. Wolałby był, by Ligia czyniła tak z miłości dla niego, dla jego twarzy, oczu, dla posagowych kształtów, słowem, dla tych wszystkich powodów, dla których nieraz obwijały się naokół jego szyi śnieżne ramiona greckie i rzymskie.

Rozczarowanie

Nagle jednak poczuł, że gdyby ona była taka jak inne kobiety, to by mu już w niej czegoś nie dostawało³¹¹. Wówczas zdumiał się i sam nie wiedział, co się z nim dzieje, albowiem spostrzegł, że i w nim poczynają powstawać jakieś nowe uczucia i nowe upodobania, obce światu, w którym żył dotąd.

Tymczasem ona otworzyła oczy i widząc, że Winicjusz na nią patrzy zbliżyła się ku niemu i rzekła:

— Jestem przy tobie.

A on odpowiedział:

— Widziałem we śnie twoją duszę.

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY SZÓSTY

Nazajutrz ocknął się osłabiony, ale z głową chłodną i bez gorączki. Zdawało mu się, iż rozbudził go szept rozmowy, ale gdy otworzył oczy, Ligii nie było przy nim, Ursus tylko, pochylony przed kominem, rozgrzebywał siwy popiół i szukał pod nim żaru, który znalazłszy począł rozdmuchiwać węgle tak, jakby czynił to nie ustami, ale miechem kowalskim. Winicjusz przypomniał sobie, że człowiek ów zgniótł wczoraj Krotona, przypatrywał się z zajęciem, godnym lubownika³¹² areny, jego olbrzymiemu grzbietowi podobnemu do grzbietu cyklopa³¹³ i potężnym jak kolumny udom.

„Dzięki Merkuremu, że mi karku nie skręcił — pomyślał w duszy. — Na Polluksa! Jeśli inni Ligowie do niego podobni, legie danubijskie mogą mieć z nimi kiedyś ciężką robotę!”

Głośno zaś ozwał się:

— Hej, niewolniku!

Ursus usunął głowę z komina i uśmiechnąwszy się niemal przyjaźnie, rzekł:

— Bóg ci daj, panie, dobry dzień i dobre zdrowie, ale ja człek wolny, nie niewolnik.

Próżność, Pycha

Pozycja społeczna

³¹¹nie dostawać (daw.) — brakować.

³¹²lubownik (daw.) — dziś: miłośnik.

³¹³cyklop (mit. gr.) — jednooki olbrzym, znany z *Odysei* Homera.

Winicjuszowi, który miał ochotę rozpytać Ursusa o ojczysty kraj Ligii, słowa te sprawiły pewną przyjemność, albowiem rozmowa z człowiekiem wolnym, jakkolwiek prostym, mniejszą przynosiła ujmę jego rzymskiej i patrycjuszowskiej godności niż rozmowa z niewolnikiem, w którym ni prawo, ni obyczaj nie uznawały ludzkiej istoty.

— Toś ty nie Aulusów? — spytał.

— Nie, panie. Ja służę Kallinie, jako służyłem jej matce, ale po dobrej woli.

Tu schował znów głowę z komin, by podmuchać na węgle, na które narzucił poprzednio dREW, po czym wyjął ją i rzekł:

— U nas nie ma niewolników.

Lecz Winicjusz spytał:

— Gdzie jest Ligia?

— Dopiero co odeszła, a ja mam uwarzyć śniadanie dla ciebie, panie. Czuwała nad tobą całą noc.

— Czemuś jej nie wyręczył?

— Bo tak chciała, a moja rzecz słuchać.

Tu oczy zasępiły mu się i po chwili dodał:

— Gdybym ja jej nie słuchał, to ty byś, panie, nie żył.

— Zali³¹⁴ żałujesz, żeś mnie nie zabił?

— Nie, panie. Chrystus nie kazał zabijać.

— A Atacynus? A Kroto?

— Nie mogłem inaczej — mruknął Ursus.

I począł patrzeć jakby z żalem na swe ręce, które widocznie zostały pogańskie, mimo iż dusza chrzest przyjęła.

Następnie postawił garnek na trzonie i kucnąwszy przed kominem, utkwil zamyśłone oczy w płomień.

— To twoja winna, panie — rzekł wreszcie. — Po coś podnosił rękę na nią, na córkę królewską?

W Winicjuszowi zawrzała w pierwszej chwili duma, że prostak i barbarzyńca śmie nie tylko przemawiać do niego tak poufale, ale jeszcze przyganiać mu. Do tych nadzwyczajnych i nieprawdopodobnych rzeczy, które spotkały go od onegdajszej nocy, przybyła jeszcze jedna. Lecz będąc słabym i nie mając pod ręką swych niewolników, pohamował się, zwłaszcza że i chęć dowiedzenia się jakichś szczegółów z życia Ligii przemogła.

Więc uspokoiwszy się począł wypytywać o wojnę Ligów przeciw Wanniuszowi i Sebbom. Ursus rad opowiadał, lecz nie mógł dodać wiele nowego do tego, co Winicjuszowi opowiadał w swoim czasie Aulus Plaucjusz. Ursus w bitwie nie był, towarzyszył bowiem zakładniczkom do obozu Ateliusza Histra. Wiedział tylko, że Ligowie zbili Sebbów i Jazygów, ale wódz ich i król poległ od strzały Jazyga. Zaraz potem odebrali wieści, że Semnonowie zapalili lasy na ich granicach, i wrócili w lot, by pomścić krzywdę, a zakładniczki zostały u Ateliusza, który z początku kazał im oddawać honory królewskie. Później matka Ligii zmarła. Wódz rzymski nie wiedział, co robić z dzieckiem. Ursus chciał wracać z nim do kraju, ale droga była niebezpieczna z powodu zwierza i dzikich plemion; gdy więc przyszła wieść, że jakieś poselstwo Ligów znajduje się u Pomponiusza, ofiarując mu pomoc przeciw Markomanom, Hister odesłał ich do Pomponiusza. Przybywszy do niego dowiedzieli się jednak, że posłów żadnych nie było — i w ten sposób zostali w obozie, skąd Pomponiusz przywiózł ich do Rzymu, a po odbytych tryumfie oddał królewskie dziecko Pomponii Grecynie.

Winicjusz, jakkolwiek w tym opowiadaniu drobne tylko szczegóły były mu nie znane, słuchał z przyjemnością, albowiem niezmierną jego pychę rodową łechtało mile to, że naoczny świadek stwierdzał królewskie pochodzenie Ligii. Jako córka królewska, mogła być ona zajęć na dworze cezara stanowisko równe córkom najpierwszych rodów, tym bardziej że naród, którego władcą był jej ojciec, nigdy dotąd nie wojował z Rzymem, a jakkolwiek barbarzyński, mógł się okazać groźnym, gdyż wedle świadectwa samego Ateliusza Histra posiadał „niezliczoną moc” wojowników.

Ursus zresztą potwierdził w zupełności owo świadectwo, albowiem na pytanie Winicjusza o Ligów odrzekł:

³¹⁴zali (przestarz.) — partykuła pytająca, dziś: czy.

Sluga

Ciało, Dusza

Wina

Wojna

Korzyść, Pycha

— My siedzimy w lasach, ale ziemi u nas tyle, że nikt nie wie, gdzie koniec puszczy, i ludu w niej dużo. Są też w puszczy i grody drewniane, w których dostatek wielki, bo co Semnony, Markomany, Wandale i Kwady złupią po świecie, to my im odbieramy. Oni zaś nie śnią do nas iść, jeno gdy wiatr od nich, to palą nam lasy. I nie boimy się ni ich, ni rzymskiego cesara.

Las

— Bogowie dali Rzymianom zwierzchnictwo nad ziemią — rzekł surowo Winicjusz.

Władza

— Bogowie to złe duchy — odpowiedział z prostotą Ursus — a gdzie nie ma Rzymian, tam nie ma i zwierzchnictwa.

Tu poprawił ogień i mówił jakby sam do siebie:

— Gdy Kallinę wziął cesar na dwór, a ja myślałem, że może ją spotkać krzywda, to chciał iść aż hen do lasów i sprowadzić Ligów na pomoc królownie. I Ligowie ruszyliby ku Dunajowi, bo to lud dobry, choć pogański. Ot, zaniósłbym im „dobrą nowinę”. Ale ja i tak kiedy³¹⁵, jak Kallina wróci do Pomponii, pokłonię się jej, by pozwoliła mi iść do nich, bo Chrystus narodził się daleko i oni nawet nie słyszeli o Nim... Wiedział on lepiej ode mnie, gdzie Mu się trzeba narodzić, ale gdyby tak u nas, w puszczy, przyszedł na świat, pewnie byśmy Go nie umęczyli, ale hodowalibyśmy Dzieciątka i dbali, by Mu nigdy nie zbrakło ni zwierzyny, ni grzybów, ni skór bobrowych, ni bursztynu. A co byśmy na Swebach albo Markomanach złupili, to byśmy Mu oddali, by zaś miał dostatek i wygodę.

Chrystus

Tak mówiąc przystawił do ognia naczynie z polewką przeznaczoną dla Winicjusza i umilkł. Myśl jego błądziła widocznie czas jakiś po puszczach ligijskich, aż dopiero gdy płyn począł syczeć, wylał go w płaską misę i ostudziwszy należycie, rzekł:

— Glaukus radzi, byś jak najmniej poruszał, panie, nawet tą ręką, która została zdrowa, więc Kallina rozkazała mi cię karmić.

Pokora

Ligia rozkazała! Na to nie było odpowiedzi. Winicjuszowi nie przyszło nawet na myśl sprzeciwić się jej woli, jakby była córką cesara lub boginią, nie odpowiedział przeto ani słowem, Ursus zaś, siadłszy koło jego łóżka, począł czerpać polewkę z misy małym kubkiem i podawać mu ją do ust. Czynił to tak troskliwie i z takim dobrym uśmiechem w swoich błękitnych oczach, iż Winicjusz oczom swoim nie wierzył, by to mógł być ten sam straszliwy tytan, który w dniu wczorajszym, zgniótlszy Krotona, rzucił się na niego samego jak burza i byłby go rozniósł, gdyby nie litość Ligii. Młody patrycjusz po raz pierwszy w życiu począł się zastanawiać nad tym, co też może dziać się w piersi prostaka, sługi i barbarzyńcy.

Dobro, Opieka, Pozory

Lecz Ursus okazał się niańką o tyle niezgrabną, o ile troskliwą. Kubek ginął całkowicie w jego herkulesowych palcach, tak że nie pozostawało nic miejsca dla ust Winicjusza. Po kilku nieudanych próbach olbrzym zatroskał się wielce i rzekł:

Pozycja społeczna, Sługa

— Ej, łatwiej żubra z ostępu wywieść...

Winicjusza zabawiło zakłopotanie Liga, lecz nie mniej zajęła go jego uwaga. Widywał on w cyrkach straszliwe „ury”³¹⁶, sprowadzane z puszczy północnych, na które najdzielniejsi bestiarii³¹⁷ polowali z obawą i które jednym tylko słoniom ustępowały w wielkości i sile.

— Zaliś próbował brać takie bestie za rogi? — spytał ze zdumieniem.

— Póki nie przeszło nade mną dwadzieścia zim, to się bał — odrzekł Ursus — ale potem — bywało.

Poświęcenie

I jał znów karmić Winicjusza, jeszcze niezgrabnie] niż przedtem.

— Muszę poprosić Miriam lub Nazariusza — rzekł.

Lecz tymczasem błada główka Ligii wychyliła się spoza zasłony.

— Zaraz pomogę — rzekła.

I wyszła po chwili z cubiculum, w którym gotowała się widocznie do snu, gdyż przybrana była tylko w obcisłą tunikę, zwaną u starożytnych capitium, zakrywającą ściśle piersi, i włosy miała rozwiązane. Winicjusz, którego serce zabiło żywiej na jej widok, począł jej wymawiać, że dotąd nie pomyślała o śnie, lecz ona odrzekła wesoło:

— Właśnie chciałam to uczynić, ale pierwej zastąpię Ursusa.

Miłość

I wzięwszy kubek siadła na krawędzi łóżka i poczęła karmić Winicjusza, który czuł się zarazem upokorzony i szczęśliwy. Gdy pochylała się ku niemu, biło na niego ciepło jej ciała i rozwiązane jej włosy spływały mu na piersi, on zaś błądł z wrażenia, ale w zamęcie

³¹⁵kiedy — tu: kiedyś.

³¹⁶ury — niedźwiedzie.

³¹⁷bestiarii (łac.) — tu: pogromcy dzikich zwierząt.

i porywie żądz odczuwał zarazem, że to jest nad wszystko droga i nad wszystko uwielbiona głowa, wobec której świat cały jest niczym. Pierwej pożałował jej, teraz poczynął ją kochać pełną piersią. Dawniej, jak w ogóle w życiu, tak i w uczuciu, był, jak wszyscy ówcześni ludzie, ślepy, bezwzględny egoistą, któremu chodziło tylko o siebie, obecnie poczęło mu chodzić i o nią.

Po chwili też odmówił dalszego posiłku i choć w patrzeniu na nią i w jej obecności znajdował nieprzebraną rozkosz, rzekł:

— Dosyć. Idź spocząć, boska moja.

— Nie nazywaj mnie tak — odpowiedziała — mnie się tego słuchać nie godzi.

Jednakże uśmiechała się do niego, a następnie rzekła mu, że sen ją odbiegł, że trudu nie czuje i że nie uda się na spoczynek, póki nie przyjdzie Glaukus. On słuchał jej słów jak muzyki, a zarazem serce wzbierało mu coraz większym wzruszeniem, coraz większym zachwytem, coraz większą wdzięcznością, a myśl biedziła się, jak by jej tę wdzięczność okazać.

— Ligio — rzekł po chwili milczenia — jam cię poprzednio nie znał. Ale teraz wiem, że chciałem dojść do ciebie błędną drogą, więc ci powiadam: wróć do Pomponii Grecyny i bądź pewna, że odtąd nikt nie podniesie na ciebie ręki.

A jej twarz posmutniała nagle.

— Byłabym szczęśliwa — odrzekła — gdybym ją choć z daleka mogła zobaczyć, ale wrócić do niej już nie mogę.

— Dlaczego? — zapytał ze zdziwieniem Winicjusz.

— My, chrześcijanie, wiemy przez Akte, co się na Palatynie dzieje. Zaliś nie słyszał, że cesarz wkrótce po mojej ucieczce, a przed swym wyjazdem do Neapolis, wezwał Aulusa i Pomponię — i mniemając, że mi pomogli, groził im swym gniewem. Szczęściem Aulus mógł mu odrzec: „Wiesz, panie, że nigdy kłamstwo nie przeszło mi przez usta; otóż przysięgam ci, żeśmy jej nie pomogli do ucieczki i że równie jak ty nie wiemy, co się z nią stało”. I cesarz uwierzył, a potem zapomniał — ja zaś z porady starszych nigdy nie pisałam do matki, gdzie jestem, by zawsze śmiało mogła zaprzysiąc, że nic o mnie nie wie. Ty może tego nie pojmiesz, Winicjuszu, ale nam kłamać nie wolno, nawet gdyby o życie chodziło. Taka jest nasza nauka, do której chcemy stosować serca, więc nie widziałam Pomponii od czasu, gdy opuściła jej dom, ją zaś zaledwie od czasu do czasu dolatywały dalekie echa, że żyje i że jest bezpieczna.

Kłamstwo

Tu porwała ją tęsknota, bo oczy jej zrosiły się łzami, lecz wkrótce uspokoiła się i rzekła:

Tęsknota

— Wiem, że i Pomponia tęskni za mną, my jednak mamy nasze pociechy, których nie mają inni.

— Tak — odrzekł Winicjusz — waszą pociechą Chrystus, ale ja tego nie rozumiem.

— Patrz na nas: nie ma dla nas rozłączeń, nie ma bólei i cierpień, a jeśli przyjdą, to zmieniają się w radość. I śmierć sama, która dla was jest końcem życia, dla nas jest tylko jego początkiem i zmianą gorszego szczęścia na lepsze, mniej spokojnego na spokojniejsze i wieczyste. Zważ, jaką musi być nauka, która nakazuje nam miłosierdzie nawet względem nieprzyjaciół, broni³¹⁸ kłamstwa, oczyszcza dusze nasze od złości i obiecuje po śmierci szczęście nieprzebrane.

Pobożność, Religia

— Słyszałem to w Ostrianum i widziałem, jak postąpiliście ze mną i z Chilonem, a gdy o tym myślę, dotychczas zdaje mi się, że to sen i że ni uszom, ni oczom nie powinienem wierzyć. Lecz ty mi odpowiedz na inne pytanie: jesteś szczęśliwa?

— Tak! — odrzekła Ligia. — Wyznając Chrystusa nie mogę być nieszczęśliwą.

Winicjusz spojrział na nią, jak gdyby to, co mówiła, przechodziło całkiem miarę ludzkiego rozumowania.

— I nie chciałabyś wrócić do Pomponii?

Niebezpieczeństwo

— Chciałabym z całej duszy i wróć, jeśli taka będzie wola Boga.

— Więc ci mówię: wróć, a ja ci przysięgnę na moje lary, że nie podniosę na ciebie ręki.

Ligia zamyśliła się przez chwilę, po czym odrzekła:

— Nie. Nie mogę bliskich moich podać na niebezpieczeństwo. Cezar nie kocha rodu Plaucjuszów. Gdybym wróciła — ty wiesz, jak przez niewolników rozchodzi się każda

³¹⁸bronić — tu: zabraniać.

wiadomość po Rzymie — więc i mój powrót stałby się rozgłosny w mieście, i Nero dowiedziałby się o nim przez swoich niewolników niewątpliwie. Wówczas skarłby Aulusów, a co najmniej odebrałby mnie im znowu.

— Tak — rzekł marszcząc brwi Winicjusz — to by być mogło. Uczyniłby to choćby dlatego, by okazać, że woli jego musi się stać zadosyć³¹⁹. Prawdą jest, że on tylko zapomniał o tobie lub nie chciał myśleć mniemając, że nie jemu, ale mnie stała się ujma. Lecz może... odjąwszy cię Aulusom... oddałby mnie, a ja wróciłbym cię Pomponii.

Lecz ona zapytała ze smutkiem:

— Winicjusz, czy chciałbyś mnie widzieć znów na Palatynie?

On zaś zacisnął zęby i odrzekł:

— Nie. Masz słuszość. Mówiłem jak głupiec! Nie!

I nagle ujrzał przed sobą jakby przepaść bez dna. Był patrycjuszem, był trybunem wojskowym, był człowiekiem potężnym, ale nad wszystkimi potęgami tego świata, do którego należał, stał przecie szaleniec, którego ni woli, ni złośliwości niepodobna było przewidzieć. Nie liczyć się z nim, nie bać się go mogli chyba tacy ludzie jak chrześcijanie, dla których cały ten świat, jego rozłąki, cierpienia i śmierć sama była niczym. Wszyscy inni musieli drżeć przed nim. Groza czasów, w których żyli, ukazała się Winicjuszowi w całej swej potwornej rozciągłości. Nie mógł oto oddać Ligii Aulusom z obawy, by potwór nie przypomniał sobie jej i nie zwrócił na nią swego gniewu; z tego samego powodu, gdyby ją teraz wziął za żonę, mógł narazić ją, siebie i Aulusów. Chwila złego humoru wystarczała, by zgubić wszystkich. Winicjusz po raz pierwszy w życiu poczuł, że albo świat musi się zmienić i przerodzić, albo życie stanie się zgola niemożliwe. Zrozumiał również to, co przed chwilą jeszcze było dla niego ciemne, że w takich czasach jedni tylko chrześcijanie mogli być szczęśliwi.

Lecz przede wszystkim chwycił go żal, gdyż zrozumiał i to, że to on sam tak poplątał życie sobie i Ligii, iż z tej płataniny nie było prawie wyjścia. I pod wpływem tego żalu począł mówić:

— Czy ty wiesz, żeś ty szczęśliwsza ode mnie? Ty w ubóstwie i w tej jednej izbie wśród prostaków miałaś swoją naukę i swego Chrystusa, ja zaś mam tylko ciebie i gdy mi cię zbrakło, byłem jak nędzarz, który nie ma ni dachu nad sobą, ni chleba. Tyś mi droższa niż cały świat. Szukałem cię, bom nie mógł żyć bez ciebie. Nie chciałem ni uczt, ni snu. Gdyby nie nadzieja, że cię znajdę, byłbym się rzucił na miecz. Ale boję się śmierci, bo nie mógłbym na ciebie patrzeć. Mówię ci szczerą prawdę, iż nie potrafię bez ciebie żyć i dotąd żyłem tylko nadzieją, że cię znajdę i zobaczę. Czy pamiętasz nasze rozmowy u Aulusów? Raz nakreśliłaś mi rybę na piasku, a jam nie rozumiał, co to znaczy. Pamiętasz, jak bawiliśmy się w piłkę? Kochałem cię już wówczas nad życie, a i ty poczęłaś się domyślać, że cię kocham... Nadszedł Aulus, straszyl nas Libityną i przerwał nam rozmowę. Pomponia powiedziała na pożegnanie Petroniuszowi, że Bóg jest jeden, wszechmocny i miłosierny, ale nam ani do głowy nie przyszło, że waszym Bogiem jest Chrystus. Niech mi odda ciebie, a pokocham Go, choć wydaje mi się Bogiem niewolników, cudzoziemców i nędzarzy. Ty siedzisz przy mnie i myślisz o Nim tylko. Myśl i o mnie, bo inaczej Go znienawidzę. Dla mnie tyś jedna bóstwem. Błogosławiony ojciec twój i matka, błogosławiona ziemia, która cię wydała. Chciałbym objąć twoje nogi i modlić się do ciebie, tobie składać cześć, tobie ofiary, tobie pokłony — ty trzykroć boska! Ty nie wiesz, ty nie możesz wiedzieć, jak ja cię kocham...

Tak mówiąc pociągnął ręką po pobladłym czole i przymknął oczy. Natura jego nie znała nigdy tamy, tak w gniewie, jak i w miłości. Mówił z uniesieniem, jak człowiek, który przestawszy nad sobą panować nie chce liczyć się z żadną miarą ni w słowach, ni w czci. Lecz mówił z głębi duszy i szczerze. Czuć było, że ból, zachwyt, żądza i uwielbienie, nagromadziwszy się w jego piersi, buchnęły wreszcie niepowstrzymanym potokiem słów. Ligii słowa jego wydały się bluźniercze, a jednak serce jej poczęło bić, jakby chciało rozerwać krępującą piersi tunikę. Nie mogła oprzeć się litości nad nim i nad jego męką. Wzruszyła ją cześć, z jaką do niej mówił. Czuła się kochaną i ubóstwianą bez granic, czuła, że ten nieugięty i niebezpieczny człowiek należy teraz do niej duszą i ciałem, jak niewolnik, i to poczucie jego pokory, własnej potęgi napełniło ją szczęściem. Wspomnienia jej

Siła, Władza
Obraz świata, Szaleniec

Potwór, Rozczarowanie

Miłość
Religia

Bóg

Pokora
Siła
Wspomnienia

³¹⁹zadosyć (daw.) — dziś: zadość.

ożyły w jednej chwili. Był to dla niej znów ten przepysny i piękny, jak pogański bóg, Winicjusz, który w domu Aulusów mówił jej o miłości i budził jak ze snu jej półdziecinne naówczas serce; ten sam, którego pocałunki czuła jeszcze na ustach i z którego objąć wyrwał ją na Palatynie Ursus, jakby ją wyrwał z płomienia. Tylko obecnie, z zachwytem, a zarazem z bólem w swojej orlej twarzy, z pobladłym czołem i błagalnym wyrazem oczu, ranny, złamany miłością, kochający, pełen ubóstwienia i pokory, wydał się jej takim, jakim go chciała mieć wówczas i jakiego byłaby pokochała całą duszą, a więc droższym niż kiedykolwiek.

I nagle zrozumiała, że może przyjść chwila, w której jego miłość ogarnie i porwie ją jak wichurę, a poczuwszy to doznała takiego samego wrażenia, jakiego przed chwilą doznał on: mianowicie, że stoi nad brzegiem przepaści. Na toż porzuciła dom Aulusów? Na toż ratowała się ucieczką? Na toż kryła się tyle czasu w nędznych dzielnicach miasta? Kto był ów Winicjusz? Augustianin, żołnierz i dworzanin Nerona! Wszakże brał udział w jego rozpuszczeniu i szaleństwach, jak świadczyła o tym ta uczta, której Ligia nie mogła zapomnieć; wszakże chodził razem z innymi do świątyń i składał ofiary bezecnym bogom, w których może i nie wierzył, ale oddawał im jednak cześć urzędową. Wszakże ją ścigał po to, by z niej uczynić swoją niewolnicę i kochankę, a zarazem wtrącić ją w ów straszny świat zbytku, rozkoszy, zbrodni i bezecności, wołających o gniew i pomstę Bożą. Wydawał się wprawdzie zmieniony, ale przecie dopiero co sam jej rzekł, że jeśli będzie więcej myślała o Chrystusie niż o nim, to gotów Go znienawidzić. Ligii wydało się, że sama myśl o jakiegokolwiek innej miłości, niż miłość do Chrystusa, jest już grzechem przeciw Niemu i przeciw nauce, gdy więc spostrzegła, że na dnie jej duszy mogą się zbudzić inne uczucia i pragnienia, chwyciła ją trwoga przed własną przyszłością i własnym sercem.

Na tę chwilę wewnętrznej rozterki trafił Glaukus, który przyszedł opatrzyć chorego i zbadać jego zdrowie. Na twarzy Winicjusza w mgnieniu oka odbił się gniew i zniecierpliwienie. Zły był, iż mu przerwano rozmowę z Ligią, i gdy Glaukus począł zadawać mu pytania, odpowiadał niemal z pogardą. Wprawdzie pomiarkował się wkrótce, lecz jeśli Ligia miała jakiegokolwiek złudzenia, że to, co słyszał na Ostrianum, mogło podzielać na jego nieużytą naturę, to złudzenia owe musiały pierzchnąć. Zmienił się tylko dla niej, lecz poza tym jednym uczuciem pozostało mu w piersi dawne surowe i samolubne, prawdziwie rzymskie i zarazem wilcze serce, niezdolne nie tylko do uczucia słodkiej nauki chrześcijańskiej, ale nawet i wdzięczności.

Odeszła wreszcie, pełna wewnętrznej troski i niepokoju. Niegdyś w modlitwie ofiarowała Chrystusowi serce pogodne i istotnie czyste jak łąka. Teraz pogoda ta była zmacona. Do wnętrza kwiatu dostał się jadowity robak i począł w nim huczeć.

Nawet sen, mimo nieprzespanych dwóch nocy, nie przyniósł jej ukojenia. Śniło jej się, że na Ostrianum Nero, na czele orszaku augustianów, bachantek, korybantów i gladiatorów, trąci uwieńczonym w róże wozem tłumy chrześcijan, a Winicjusz chwyta ją w ramiona, wciąga na kwadrygę i cisnąc ją do piersi, szepce: „Pójdź z nami!”

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY SIÓDMY

Od tej chwili rzadziej pokazywała się we wspólnej izbie i rzadziej zbliżała się do jego łóżka. Lecz spokój jej nie wracał. Widziała, że Winicjusz wodzi za nią błagalnym wzrokiem, że czeka na każde jej słowo jak na łaskę, że cierpi i nie śmie się skarżyć, by jej do siebie nie zrazić, że ona jedna jest mu zdrowiem i radością, i wówczas serce wzbierało w niej politowaniem. Wkrótce też spostrzegła, że im bardziej stara się go unikać, tym większy jej go żal³²⁰, a tym samym tym tkliwsze rodzą się w niej dla niego uczucia. Opuściła ją spokojność. Czasem mówiła sobie, że właśnie powinna być ciągle przy nim, raz dlatego, że boska nauka nakazuje dobrem za złe płacić, a po wtóre, że rozmawiając z nim mogłaby go do tej nauki pociągnąć. Lecz zaraz sumienie mówiło jej, że oszukuje sama siebie i że ciągnie ją ku niemu nie co innego, tylko jego miłość i jego urok. W ten sposób żyła w ciągłej rozterce, która powiększała się z dniem każdym. Chwilami wydawało jej się, że ją otacza jakaś sieć, ona zaś chcąc ją przebić, wikła się w niej coraz bardziej. Musiała też wyznaczyć przed sobą, że widok jego co dzień staje się jej potrzebniejszym, głos jego miłszym

³²⁰tym większy jej go żal — popr. tym bardziej jej go żal.

Sen

Konflikt wewnętrzny,
Wyrzuty sumienia

Kobieta, Mężczyzna

Grzech

Serce

Robak

Sen

Konflikt wewnętrzny,
Miłość

i że potrzeba jej całą siłą walczyć z chęcią przesiadywania przy jego łożu. Gdy zbliżała się do niego, a on rozpromieniał się, radość zalewała i jej serce. Pewnego dnia dostrzegła ślady łez na jego rzęsach i po raz pierwszy w życiu przyszła jej myśl, że mogłaby je osuszyć pocałunkami. Przestraszona tą myślą i pełna pogardy dla siebie, przeplakała noc następną.

On zaś był cierpliwy, jakby sobie cierpliwość poprzysiągł. Gdy chwilami zaświeciły mu oczy zniecierpliwieniem, samowolą i gniewem, wnet hamował te błyski, a potem patrzył na nią z niepokojem, jakby chcąc ją przeprosić, ją zaś ujmowało to jeszcze bardziej. Nigdy nie miała poczucia, że jest tak bardzo kochana, i gdy myślała o tym, czuła się zarazem winną i szczęśliwą. Winicjusz też zmieniał się istotnie. W rozmowach jego z Glaukiem mniej było dumy. Często przychodziło mu do głowy, że i ten biedny lekarz niewolnik, i cudzoziemka, stara Miriam, która otaczała go troskliwością, i Krypus, którego widywał pogrążonego ciągle w modlitwie, to jednak są ludzie. Dziwił się podobnym myślom — jednakże je miewał. Ursusa polubił z czasem i rozmawiał z nim teraz całymi dniami, albowiem mógł z nim mówić o Ligii, olbrzym zaś był niewyczerpany w opowiadaniach i spełniając przy chorym najprostsze usługi począł mu również okazywać pewien rodzaj przywiązania. Ligia była zawsze dla Winicjusza istotą jakby do innego gatunku należącą, wyższą stokrotnie od tych, którzy ją otaczali; niemniej jednak począł przypatrywać się ludziom prostym i ubogim, czego nie czynił nigdy w życiu, i począł odkrywać w nich różne godne uwagi strony, których istnienie nigdy przedtem nie przychodziło mu do głowy.

Nazariusza tylko nie mógł ścierpieć, albowiem zdawało mu się, że młody chłopak ośmiela kochać się w Ligii. Długo czas wstrzymywał się wprawdzie z okazywaniem mu niechęci, lecz raz, gdy ten przyniósł dziewczynie dwie przepiórki, które zakupił na targu za własne zarobione pieniądze, w Winicjuszu odezwał się potomek Kwiryków, dla którego przybłęda z obcego narodu mniej znaczył niż robak najlichszy. Słyszając podziękowanie Ligii pobladł straszliwie i gdy Nazariusz wyszedł po wodę dla ptaków, rzekł:

— Ligio, zali możesz ścierpieć, by on składał ci dary? Zali nie wiesz, że ludzi jego narodu Grecy psami żydowskimi nazywają?

— Nie wiem, jak ich nazywają Grecy — odpowiedziała — ale wiem, że Nazariusz jest chrześcijaninem i bratem moim.

To rzekłszy spojrzała na niego ze zdziwieniem i żalem, bo już ją był odzwyczaił od podobnych wybuchów, on zaś zacisnął zęby, by jej nie powiedzieć, że takiego jej brata kazałby na śmierć zasmagać batami lub zesłałby go na wieś, by jako *compeditus*³²¹ kopał ziemię w jego sycylijskich winnicach... Pohamował się jednak, zdusił w sobie gniew i dopiero po chwili rzekł:

— Wybacz mi, Ligio. Tyś dla mnie córką królewską i przybranym dzieckiem Plaucjuszów.

I przemógł się do tego stopnia, że gdy Nazariusz pokazał się znów w izbie, obiecał mu, iż po powrocie do swej willi podaruje mu parę pawi lub parę flamingów, których miał pełne ogrody.

Ligia rozumiała, ile go muszą kosztować podobne zwycięstwa nad samym sobą. Lecz im częściej je odnosił, tym bardziej jej serce szło ku niemu. Zasługa jego względem Nazariusza była jednak mniejsza, niż przypuszczała. Winicjusz mógł przez chwilę oburzyć się na niego, ale nie mógł być o niego zazdrosnym. Syn Miriam istotnie niewiele więcej znaczył w jego oczach od psa, a prócz tego był jeszcze dzieckiem, które jeśli kochało Ligę, to kochało ją zarazem bezwiednie i służebniczo. Większe walki musiał ze sobą staczać młody trybun, by poddać się, choćby w milczeniu, tej czci, jaką wśród tych ludzi było otoczone imię Chrystusa i jego nauka. Pod tym względem działał się w Winicjuszu rzeczy dziwne. Była to bądź co bądź nauka, w którą wierzyła Ligia, więc dla tego samego gotów był ją uznać. Następnie, im bardziej przychodził do zdrowia, im lepiej przypominał sobie cały szereg zdarzeń, które zaszły od owej nocy na Ostrianum, i cały szereg pojęć, które napłynęły od tego czasu do jego głowy, tym bardziej zdumiewał się nad nadludzką siłą tej nauki, która przeradzała tak do gruntu dusze ludzkie. Rozumiał, że jest w niej coś nadzwyczajnego, coś, czego nie było dotąd na świecie, i czuł, że gdyby ona ogarnęła świat cały, gdyby wszczepiła weń swoją miłość i swoje miłosierdzie, to chyba nastalaby

Wyrzuty sumienia

Łzy

Miłość

Przemiana

Zazdrość

Pokora

Miłość platoniczna

Konflikt wewnętrzny,
Religia

³²¹ *compeditus* — człowiek, który pracował ze skutymi nogami.

jakaś epoka przypominająca ową, w której jeszcze nie Jowisz, ale Saturn³²² rządził światem. Nie śmiał też wątpić ani o nadprzyrodzonym pochodzeniu Chrystusa, ani o Jego zmartwychwstaniu, ani o innych cudach. Naoczni świadkowie, którzy o tym mówili, zbyt byli wiarogodni i zbyt brzydzyli się kłamstwem, by mógł przypuścić, że opowiadają rzeczy niebывale. Wreszcie sceptycyzm rzymski pozwalał sobie na niewiarę w bogów, ale wierzył w cuda. Winicjusz stał wobec jakiejś dziwnej zagadki, której nie umiał rozplątać. Z drugiej strony jednak cała ta nauka wydawała mu się tak przeciwną istniejącemu porządkowi rzeczy, tak niepodobną do przeprowadzenia w praktyce i tak szaloną jak żadna inna. Według niego ludzie i w Rzymie, i na całym świecie mogli być źli, ale porządek rzeczy był dobry. Gdyby cesarz był na przykład uczciwym człowiekiem, gdyby senat składał się nie ze znikczemniałych rozpustników, ale z ludzi takich, jakim był Trazeasz, czegoż by więcej można sobie życzyć? Wszak pokój rzymski i zwierzchność rzymska były rzeczą dobrą, rozdział między ludźmi słusznym i sprawiedliwym. A tymczasem ta nauka, wedle rozumienia Winicjusza, musiałaby zburzyć wszelki porządek, wszelką zwierzchność i znieść wszelkie różnice. I co wówczas stałoby się choćby z władztwem i państwem rzymskim? Zali Rzymianie mogli przestać panować lub uznać całą trzodę podbitych narodów za równą sobie? To już nie mieściło się w głowie patrycjusza. A przy tym osobiście nauka ta była przeciwną wszelkim jego wyobrażeniom, przyzwyczajeniu, charakterowi i pojęciom o życiu. Nie mógł sobie zgoła wyobrazić, jak by mógł istnieć, gdyby ją na przykład przyjął. Obawiał się jej i podziwiał ją, ale przed przyjęciem jej wzdrygała się po prostu jego natura. Rozumiał na koniec, że nic innego, tylko ona rozdzieliła go z Ligią, i gdy o tym myślał, nienawidził jej ze wszystkich sił duszy.

Cud

Rewolucja

Jednakże zdawał sobie już sprawę, że to ona ubrała Ligię w tę jakąś wyjątkową, niewysłowioną piękność, która w jego sercu zrodziła prócz miłości cześć, prócz żądy uwielbienie, i z samej Ligii uczyniła drogą mu nad wszystko w świecie istotę. A wówczas chciało mu się znów kochać Chrystusa. I pojmował jasno, że albo Go musi pokochać, albo znienawidzić, obojętnym zaś zostać nie może. Tymczasem parły go jakby dwie przeciwne fale, wahał się w myślach, wahał się w uczuciach, nie umiał wybrać, skłaniał jednak głowę i okazywał milczącą cześć temu niepojętemu dla siebie Bogu, dlatego tylko, że był to Bóg Ligii.

Konflikt wewnętrzny

Ligia zaś widziała, co się w nim działo, jak się przełamywał, jak natura jego odrzucała tę naukę, i jeśli z jednej strony martwiło ją to śmiertelnie, z drugiej strony żal, litość i wdzięczność za owo milczące poszanowanie, jakie dla Chrystusa okazywał, skłaniały ku niemu z nieprzepartą siłą jej serce. Przypomniła sobie Pomponię Grecynę i Aulusa. Dla Pomponii źródłem nieustannego smutku i nigdy nie osychających łez była myśl, że za grobem nie odnajdzie Aulusa. Ligia poczęła teraz lepiej rozumieć tę gorycz i ten ból. I ona znalazła drogą istotę, z którą groził jej wiekiasty rozdział. Czasem łudziła się wprawdzie, że jego dusza otworzy się jeszcze na Chrystusowe prawdy, ale złudzenia te nie mogły się ostać. Znała i rozumiała go już zbyt dobrze. Winicjusz — chrześcijaninem! Te dwa pojęcia nawet w jej niedoświadczonej głowie nie mogły się obok siebie pomieścić. Jeśli rozważny i pełen stateczności Aulus nie został nim pod wpływem mądrej i doskonałej Pomponii, jakże mógł nim zostać Winicjusz? Na to nie było odpowiedzi, a raczej istniała tylko jedna: że nie masz dla niego ni nadziei, ni ratunku.

Konflikt wewnętrzny,
Religia

Lecz Ligia spostrzegła z przestachem, że ten wyrok zraty, który nad nim wisi, zamiast ją zrażać do niego, przez samo politowanie czyni go jej jeszcze droższym. Chwilami brała ją ochota mówić z nim szczerze o jego ciemnej przyszłości, lecz gdy raz siadłszy przy nim rzekła mu, że poza nauką chrześcijańską nie ma życia, on, będąc już silniejszym, przypodniósł się na swym zdrowym ramieniu i nagle złożył jej głowę na kolanach, mówiąc: „Tyś jest życie!” A wówczas oddech zamarł jej w piersi, przytomność opuściła ją, jakiś dreszcz rozkoszy przebiegł ją od stóp do głowy. Chwyciwszy dłońmi jego skronie usiłowała go podnieść, lecz sama pochylała się przy tym ku niemu tak, że ustami dotknęła jego włosów, i przez chwilę zmagali się tak w upojeniu ze sobą i z miłością, która pchała jedno ku drugiemu.

Miłość

³²²Saturn (mit. rzym.) — ojciec Jowisza; gdy władał światem, nastał złoty wiek ludzkości, era szczęścia i rozkwitu.

Ligia podniosła się wreszcie i uciekła czując płomień w żyłach i zawrót w głowie. Lecz to była kropla, która przelała ostatecznie pełny już kielich. Winicjusz nie domyślił się, jak drogo przyjdzie mu opłacić szczęsną³²³ chwilę, lecz Ligia zrozumiała, że teraz ona sama potrzebuje ratunku. Noc po owym wieczorze spędziła bezsennie, we łzach i na modlitwie, z poczuciem, że niegodna jest się modlić i że nie może być wysłuchaną. Nazajutrz wyszła wcześniej z cubiculum i wywoławszy Kryspa do ogrodowego letnika³²⁴, pokrytego bluszczem i zwiędłymi powojami, otworzyła mu całą duszę, błagając go zarazem, by pozwolił jej porzucić dom Miriam, albowiem nie ufa już sobie i nie może przemóc w sercu miłości dla Winicjusza.

Kryspus, który był człowiekiem starym, surowym i pograżonym w ciągłym uniesieniu, zgodził się na zamiar opuszczenia domu Miriam, lecz nie znalazł słów przebaczenia dla grzesznej wedle jego pojęć miłości. Serce wezbrało mu oburzeniem na samą myśl, że owa Ligia, którą opiekował się od chwili ucieczki, którą pokochał, utwierdził w wierze i na którą patrzył dotychczas jakby na białą lilię wyrosłą na gruncie nauki chrześcijańskiej i nieskażoną żadnym tchnieniem ziemskim, mogła znaleźć w duszy miejsce na inną miłość niż niebieską. Wierzył dotąd, że nigdzie w całym świecie nie było czystsze serce na chwałę Chrystusa. Chciał ją Mu ofiarować jak perłę, jak klejnot i drogie dzieło rąk własnych, więc doznany zawód napęłnił go i zdumieniem, i goryczą.

— Idź i błagaj Boga, by ci przebaczył winy — rzekł jej posępnie. — Uciekaj, póki żył duch, który cię oplątał, nie przywiedzie cię do zupełnego upadku i póki nie zaprziesz się Zbawiciela. Bóg umarł dla cię na krzyżu, by krwią własną odkupić twą duszę, lecz ty wolałaś umiłować tego, który chciał cię uczynić swoją nałożnicą. Bóg cudem ocalił cię z rąk jego, lecz ty otworzyłaś serce żądzy nieczystej i pokochałaś syna ciemności. Któż on jest? — Przyjacieli i sługa antychrysta, współnik rozpusty i zbrodni. Gdzież on cię zawiedzie, jeśli nie do tej otchłani i do tej Sodomy³²⁵, w której sam żyje, a którą Bóg zniszczy płomieniem swego gniewu? A ja ci mówię: bogdajbyś była umarła, bogdajby ściany tego domu były zawałyły się na głowę twoją pierwej, niż ów wąż wpelznął do twojej piersi i poślilił ją jadem swej nieprawości.

I unosił się coraz bardziej, albowiem wina Ligii napęłniła go nie tylko gniewem, ale obrzydzeniem i pogardą dla natury ludzkiej w ogóle, w szczególności zaś dla kobiecej, której nawet nauka chrześcijańska nie uchroniła od słabości Ewy. Niczym dla niego było, że dziewczyna pozostała jeszcze czystą, że chciała uciekać od tej miłości i że wyznawała ją z żalem i skrucą. Kryspus chciał ją być zmienić w anioła i wynieść na wysokości, na których istniała tylko miłość dla Chrystusa, a ona pokochała oto augustianina! Sama myśl o tym napęłniała jego serce zgrozą, spotęgowaną uczuciem rozczarowania i zawodu. Nie! Nie mógł jej tego przebaczyć! Słowa zgrozy paliły mu wargi na kształt gorejących węgli; walczył jeszcze ze sobą, by ich nie wymówić, lecz trząsł swymi wychudłymi rękoma nad przerażoną dziewczyną. Ligia czuła się winną, lecz nie do tego stopnia winną. Sądziła nawet, że oddalenie się z domu Miriam będzie jej zwycięstwem nad pokusą i złagodzeniem winy. Kryspus stał ją w proch; ukazał jej całą lichotę i nikczemność jej duszy, o jaką nie podejrzewała się dotąd. Ona sądziła nawet, że stary prezbiter, który od chwili jej ucieczki z Palatynu był dla niej jakby ojcem, okaże trochę litości, że ją pocieszy, doda otuchy, umocni.

— Bogu ofiaruję mój zawód i moją boleść — mówił — aleś ty zawiodła i Zbawiciela, boś zesłała jakoby na bagno, którego wyziewy zatruiły ci duszę. Mogłaś ofiarować ją Chrystusowi jako naczynie kosztowne i rzec Mu: „Wypełnij je, Panie, łaską!”, a wolałaś ofiarować słudze złego ducha. Niechaj ci Bóg przebaczy i niechaj zmiłuje się nad tobą, gdyż ja, póki nie wyrzucisz węża... ja, który miałem cię za wybraną...

I nagle przestał mówić, albowiem spostrzegł, że nie byli sami.

Przez zwiędłe powoje i przez bluszcze zieleniące się jednako latem i zimą ujrzał dwóch ludzi, z których jeden był Piotr Apostoł. Drugiego nie mógł zrazu rozpoznać, albowiem płaszcz z grubej włosianej tkaniny, zwanej cilicium, zasłaniał mu część twarzy. Kryspowi wydawało się przez chwilę, iż to był Chilon.

³²³szczęsny (daw.) — szczęśliwy.

³²⁴letnik — altana.

³²⁵Sodoma — biblijne miasto, z powodu grzechu i zepsucia zniszczone przez Boga..

Rozpacz, Wyrzuty sumienia

Dziewictwo, Miłość,
Pobożność, Rozczarowanie

Kobieta "upadła"
Wina

Wąż

Kobieta, Kondycja ludzka
Dziewictwo

Wąż

Oni zaś usłyszawszy podniesiony głos Kryspa weszli do letnika i siedli na kamiennej ławce. Towarzysz Piotra odsłonił wówczas twarz chudą, z lysiejącą czaszką pokrytą po bokach kędzierzawym włosiem, z zaczerwienionymi powiekami i z zakrzywionym nosem — brzydką i zarazem natchnioną, w której Kryspus rozpoznał rysy Pawła z Tarsu.

Lecz Ligia rzuciwszy się na kolana objęła ramionami jakby z rozpaczą nogi Piotra i przytuliwszy swą znękaną główkę do fałd jego płaszcza, pozostała tak w milczeniu.

A Piotr rzekł:

— Pokój duszom waszym.

I widząc dziecko u swych nóg, zapytał, co się stało. Wówczas Kryspus począł opowiadać wszystko, co mu wyznała Ligia, jej grzeszną miłość, jej chęć ucieczki z domu Miriam i swój żal, że dusza, którą chciał ofiarować Chrystusowi czystą jak łza, zbrudziła się ziemskim uczuciem dla uczestnika wszystkich zbrodni, w których grzęznął świat pogański i które wołały o pomstę Bożą.

Ligia w czasie jego słów obejmowała coraz silniej nogi Apostoła, jakby chcąc przy nich szukać ucieczki i wyżebrać choć trochę litości.

Apostoł zaś, wysłuchawszy do końca, pochylił się i położył zgrzybiałą rękę na jej głowie, po czym podniósł oczy na starego kapłana i rzekł:

— Kryspie, zaliś nie słyszał, że Mistrz nasz ukochany był w Kanie na godach³²⁶ i błogosławił miłość między niewiastą i mężem?

Kryspowi opadły ręce i spojrzał ze zdumieniem na mówiącego, nie mogąc słowa przemówić.

A ów pomilczawszy chwilę spytał znowu:

— Kryspie, zaliś mniemasz, że Chrystus, który dopuszczał Marii z Magdali leżeć u nóg swoich i który przebaczył jawnogrzesznicy, odwróciłby się od tego dziecka czystego jak lilie polne?

Ligia ze łkaniem przytuliła się jeszcze silniej do nóg Piotrowych, zrozumiawszy, że niepróżno szukała przy nich ucieczki. Apostoł, podniósłszy jej łzami zalaną twarz, mówił do niej:

— Póki oczy tego, którego miłujesz, nie otworzą się na światło prawdy, póty unikaj go, aby nie przywiódł cię do grzechu, lecz módl się za niego i wiedz, że nie masz winy w miłości twojej. A iż chcesz się chronić pokusy, przeto ta zasługa policzona ci będzie. Nie martw się i nie płacz, albowiem powiadam ci, że łaska Zbawiciela nie opuściła cię i że modlitwy twoje zostaną wysłuchane, po smutkach zaś poczną się dni wesela.

To rzekłszy położył obie dłonie na jej włosach i wzniosłszy w górę oczy błogosławił jej. Z twarzy świeciła mu nadziemską dobroć.

Lecz skruszony Kryspus począł się z pokorą usprawiedliwiać:

— Zgrzeszyłem przeciw miłosierdziu — rzekł — alem mniemał, że dopuszczając do serca miłość ziemską zaparła się Chrystusa...

Piotr zaś odpowiedział:

— Po trzykroć się Go zaparłem, a jednak przebaczył mi i kazał paść baranki swoje.

— ...i dlatego — kończył Kryspus — że Winicjusz jest augustianinem...

— Chrystus kruszył twardsze jeszcze serca — odrzekł Piotr.

Na to Paweł z Tarsu, który milczał dotąd, przyłożył palce do swej piersi i wskazując na siebie, rzekł:

— Jam jest, którym prześladował i porywał na śmierć sługi Chrystusa. Jam podczas kamienowania Szczepana pilnował szat tych, którzy go kamienowali, jam chciał wypłenić prawdę po wszystkiej ziemi, którą zamieszkują ludzie, a jednak — mnie to przeznaczył Pan, abym ją po wszystkiej ziemi opowiadał. I opowiadałem ją w Judei, w Grecji, na wyspach i w tym bezbożnym mieście, gdym po raz pierwszy, jako więzień, w nim mieszkał. A teraz, gdy mnie wezwał Piotr, mój zwierzchnik, wstąpię do domu tego, aby ugiąć tę dumną głowę do nóg Chrystusowych i rzucić ziarno w tę kamienistą rolę, którą użyźnił Pan, aby wydała plon obfity.

I powstał. Kryspowi zaś ten mały, zgarbiony człowiek wydał się w tej chwili tym, czym był w istocie, to jest olbrzymem, który wzruszy świat z posad i zagarnie ludy i ziemię.

Nauczyciel

Łzy

Dobro

Przemiana

Siła

³²⁶ *gody w Kanie* — wesele, podczas którego Chrystus zamienił wodę w wino.

Petroniusz do Winicjusza:

„Zmiłuj się, carissime, nie naśladowaj w listach swych ani Lacedemończyków, ani Juliusza Cezara. Gdybyś przynajmniej tak jak on mógł napisać: *veni, vidi, vici!*³²⁷ — rozumiałbym jeszcze lakonizm³²⁸. Ale twój list znaczy ostatecznie: *veni, vidi, fugi!*³²⁹; że zaś takie zakończenie sprawy jest wprost przeciwne twej naturze, że byłeś ranny i że na koniec działy się z tobą rzeczy nadzwyczajne, więc list twój potrzebuje objaśnień. Oczom nie wierzyłem, gdym wyczytał, że ów Lig zadusił tak łatwo Krotona, jak pies kaledoński dusi wilka w wąwozach Hibernii. Ten człowiek wart tyle złota, ile sam waży, i od niego tylko zależałoby zostać ulubieńcem cezara. Gdy wrócę do miasta, muszę z nim zabrać³³⁰ bliższą znajomość i każę go sobie odlać z brązu. Miedzianobrody pęknie z ciekawości, gdy mu powiem, że to z natury. Prawdziwie atletyczne ciała coraz są rzadsze i w Italii, i w Grecji; o Wschodzie nie ma co i mówić, Germanowie zaś, jakkolwiek rośli, mają mięśnie pokryte tłuszczem i więcej ogromu niż siły. Dowiedz się od Liga, czy stanowi wyjątek, czy też w jego kraju znajduje się więcej ludzi do niego podobnych. Nuż tobie lub mnie wypadnie kiedy z urzędu wyprawiać igrzyska, dobrze by było wiedzieć, gdzie szukać ciał najlepszych.

Ale chwała bogom wschodnim i zachodnim, żeś wyszedł z duszą z rąk podobnych. Ocalałeś zapewne dlatego, żeś patrycjuszem i synem konsularnego męża, ale wszystko, co cię spotkało, zdumiewa mnie w najwyższym stopniu: i ten cmentarz, na którym znalazłeś się wśród chrześcijan, i oni sami, i ich postępowanie z tobą, i następnie ucieczka Ligii, wreszcie ten jakiś smutek i niepokój, który wieje z twego krótkiego listu. Objasnij mi, albowiem wielu rzeczy nie rozumiem, a jeśli chcesz prawdy, powiem otwarcie, że nie rozumiem: ani chrześcijan, ani ciebie, ani Ligii. I nie dziw się, że ja, którego poza moją własną osobą mało rzeczy obchodzi na świecie, dopytuję się o to wszystko tak skwapliwie. Jam przyczynił się do tego wszystkiego, co zaszło, więc jest to poniekąd moja sprawa. Pisz śpiesznie, albowiem nie umiem dokładnie przewidzieć, kiedy się zobaczymy. W głowie Miedzianobrodego zamiary zmieniają się jak wiatry wiosenne. Obecnie, siedząc w Benewencie, ma chęć jechać wprost do Grecji i nie wracać do Rzymu. Tygellinus jednak radzi mu, by wrócił choć na czas pewien, albowiem lud, zbyt stęskniony do jego osoby (czytaj: do igrzysk i chleba), może się wzburzyć. Otóż nie wiem, jak będzie. Jeśli Achaja przeważy, to może zachce nam się Egiptu. Nalegałbym najmocniej, byś tu przyjechał, gdyż uważam, że w tym stanie duszy podróż i nasze rozrywki byłyby lekarstwem, ale mógłbyś nas nie zastać. Pomyśl jednak, czy w takim razie nie wolałbyś wypocząć w twoich ziemiach w Sycylii niż siedzieć w Rzymie. Pisz mi obszernie o sobie — i żegnaj. Życzeń żadnych, prócz zdrowia, tym razem nie załączam, bo, na Polluksa, nie wiem, czego ci życzyć”.

Winicjusz odebrawszy ów list nie czuł początkowo żadnej chęci do odpowiadania. Miał jakieś poczucie, że odpowiadać nie warto, że to na nic nikomu nie posłuży, nic nie wyjaśni i niczego nie rozwiąże. Ogarnęło go zniechęcenie i poczucie marności życia. Zdawało mu się przy tym, że Petroniusz w żadnym razie go nie zrozumie i że zaszło coś takiego, co ich wzajem od siebie oddaliło. Nie mógł przyjąć do ładu nawet i sam ze sobą. Wróciwszy z Zatybrza do swej rozkosznej insuli na Karynach, był jeszcze osłabiony, wyczerpany i przez pierwsze dni doznawał pewnego zadowolenia z wypoczynku, wygód i dostatku, jaki go otaczał. Lecz zadowolenie to trwało krótko. Wkrótce uczuł, że żyje w próżni, że to wszystko, co stanowiło dla niego dotychczas interes życia, albo zupełnie dla niego nie istnieje, albo zmniejszyło się do zaledwie dostrzegalnych rozmiarów. Miał takie uczucie, jakoby podcięto w jego duszy te struny, które dotychczas łączyły go z życiem, a nie nawiązano żadnych nowych. Na myśl, że mógłby pojechać do Benewentu, a następnie do Achai, i zanurzyć się w życiu rozkoszy i szalonych wybryków, doznał uczucia czczości. „Po co? Co mi z tego przyjdzie?” Oto były pierwsze pytania, które przesunęły mu się przez głowę. Również po raz pierwszy w życiu pomyślał, że gdyby pojechał, to rozmowa

List

Ciało

Ciało

Fałsz

Nuda

³²⁷*veni, vidi, vici!* (łac.) — przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem; słowa Cezara o szybkim zwycięstwie w bitwie pod Zelą.

³²⁸lakonizm (z gr.) — dziś: lakoniczność, zwięzłość.

³²⁹*fugi* (łac.) — uciekłem.

³³⁰*zabrać* — tu: zawrzeć.

Petroniusza, jego dowcip, byskotliwość, jego wykwintne określanie myśli i dobieranie trafnych słów dla każdej idei mogłyby go obecnie nużyć.

Z drugiej strony jednak poczęła go nużyć także i samotność. Wszyscy jego znajomi bawili z cezarem w Benewencie, musiał więc siedzieć w domu sam, z głową pełną myśli i sercem pełnym poczuć, z których nie umiał sobie zdać sprawy. Miewał jednak chwile, w których sądził, że gdyby mógł z kim porozmawiać o tym wszystkim, co się w nim dzieje, to może sam zdołałby to wszystko jakoś uchwycić, uporządkować i rozpoznać lepiej. Pod wpływem tej nadziei po kilku dniach wahania postanowił jednak odpowiedzieć Petroniuszowi i lubo nie był pewien, czy mu ową odpowiedź wyśle, skreślił ją jednak w następujących słowach:

„Chcesz, bym pisał obszerniej, więc zgoda; czy potrafię jaśniej, nie wiem, albowiem i sam nie umiem wielu węzłów rozwiązać. Doniosłem ci o moim pobycie wśród chrześcijan, o ich postępkach z nieprzyjaciółmi, do których mieli prawo liczyć i mnie, i Chiloną, i wreszcie o dobroci, z jaką byłem pielęgnowany, i o zniknięciu Ligii. Nie, drogi: nie dlatego mnie oszczędzono, że jestem synem konsularnego męża. Takie względy dla nich nie istnieją, bo przecie przebaczyli i Chilonowi, choć sam zachęcałem ich, by go zakopali w ogrodzie. To są ludzie, jakich dotąd świat nie widział, i nauka, o jakiej dotąd świat nie słyszał. Nic ci innego powiedzieć nie mogę i ktokolwiek ich zechce mierzyć naszą miarą — chybi. Powiem ci natomiast, że gdybym leżał ze złamaną ręką we własnym domu i gdyby mnie doglądali ludzie moi lub nawet moja rodzina, miałbym zapewne większe wygody, ale nie doznałbym ani w połowie takiej troskliwości, jakiej doznałem między nimi. Wiedz też o tym, że i Ligia jest taką jak inni. Gdyby była moją siostrą lub moją małżonką, nie mogłaby mnie pielęgnować tkliwiej. Nieraz radość zalewała mi serce, sądziłem bowiem, że tylko miłość może podobną tkliwością natchnąć. Nieraz czytałem ją w jej twarzy i spojrzeniu, a wówczas, czy uwierzysz, że wśród tych prostaków, w ubogiej izbie, która zastępowała im zarazem kuchnię i triclinium, czułem się szczęśliwszy niż kiedykolwiek? Nie! Nie byłem jej obojętny i dziś jeszcze wydaje mi się niepodobieństwem myśleć inaczej. A jednak też sama Ligia opuściła potajemnie przede mną mieszkanie Miriam. Przesiaduję teraz oto całymi dniami z głową opartą na rękach i rozmyślam, czemu ona to uczyniła. Czym ci pisałem, że sam ofiarowałem się jej wrócić ją Aulusom? Wprawdzie odrzekła mi, że to jest już niemożliwe i ze względu na to, że Aulusowie wyjechali do Sycylii, i ze względu na wieści, jakie przechodząc przez niewolników z domu do domu, dostają się na Palatyn. Cezar mógłby ją znów odebrać Aulusom. Prawda! Ona jednak wiedziała, że dłużej już nastawać na nią nie będę, że porzucam drogę przemocy, a nie mogąc ni przestać jej kochać, ni żyć bez niej, wprowadzę ją do domu mego przez uwieńczone drzwi i posadzę na uświęconej skórze przy ognisku... A jednak uciekła! Dlaczego? Nic jej już nie groziło. Jeśli mnie nie kochała, mogła mnie odrzucić. Na dzień przedtem poznałem dziwnego człowieka, niejakiego Pawła z Tarsu, który rozmawiał ze mną o Chrystusie i Jego nauce i rozmawiał tak potężnie, że mi się wydało, iż każde jego słowo mimo jego woli obraca w perzynę³³¹ wszystkie podstawy naszego świata. Ten sam człowiek odwiedzał mnie po jej ucieczce i rzekł mi: »Gdy Bóg otworzy oczy twoje na światło i zdejmie z nich bielmo, jak zdjął z moich, wówczas odczujesz, że postąpiła słusznie, i wówczas może ją odnajdziesz.« I oto łamię głowę nad tymi słowy, jakbym je usłyszał z ust Pytii w Delfach. Chwilami zdaje mi się, że już coś rozumiem. Oni kochając ludzi są nieprzyjaciółmi naszego życia, naszych bogów i... naszych zbrodni, więc ona uciekła ode mnie, jako od człowieka, który do tego świata należy i z którym musiałaby podzielić życie uważane przez chrześcijan za występne. Powiesz, że skoro mogła mnie odrzucić, więc nie potrzebowała się oddalać. A jeśli i ona mnie kocha? W takim razie chciała uciec przed miłością. Na samą myśl o tym chce mi się wysłać niewolników we wszystkie zaułki Rzymu i nakazać im, aby krzyczeli po domach: »Wróć, Ligio!« Ale przestaję rozumieć, dlaczego ona to uczyniła. Ja bym jej przecie nie bronił wierzyć w jej Chrystusa i sam wzniosłbym Mu ołtarz w atrium. Co jeden nowy Bóg więcej mógłby mi szkodzić i dlaczego nie miałbym w Niego uwierzyć, ja, który nie bardzo wierzę w starych? Wiem z wszelką pewnością, że chrześcijanie nigdy nie kłamią, a mówią, że zmartwychwstał. Człowiek przecie tego zrobić nie mógł. Ów Paweł z Tarsu, który jest obywatelem rzymskim, ale który, jako Żyd,

List

Religia

Żyd

³³¹ *obracać w perzynę* (przest.) — palić, niszczyć.

zna stare księgi hebrajskie, mówił mi, iż przyście Chrystusa było zapowiadane od całych tysięcy lat przez proroków. Wszystko to są rzeczy nadzwyczajne, ale czyż nadzwyczajność nie otacza nas ze wszystkich stron? Nie przestano jeszcze przecie mówić i o Apoloniuszu z Tiany. To, co potwierdził Paweł, że nie masz całej gromady bogów, ale jest jeden, wydaje mi się rozsądnym. Podobno i Seneka jest tego zdania, a przed nim było wielu innych. Chrystus był, dał się ukrzyżować dla zbawienia świata i zmartwychwstał. Wszystko to jest zupełnie pewne, nie widzę zatem powodu, dlaczego bym miał się upierać w zdaniu przeciwnym lub dlaczego nie miałbym Mu wzniesć ołtarza, skoro gotów byłbym wzniesć go na przykład Serapisowi³³². Nietrudno by mi nawet przyszło wyrzec się innych bogów, bo wszakże żaden rozumniejszy umysł i tak w nich nie wierzy. Ale zdaje się, że to wszystko chrześcijanom jeszcze nie wystarcza. Nie dość uczcić Chrystusa, trzeba jeszcze żyć wedle jego nauki; i tu dopiero stajesz jakby nad brzegiem morza, które ci każe przebrnąć piechotą. Gdybym to im obiecał, sami czuliby, że to jest pusty dźwięk słów w moich ustach. Paweł powiedział mi to otwarcie. Ty wiesz, jak kocham Ligię, i wiesz, że nie ma nic takiego, czego bym dla niej nie uczynił. Ale nie mógłbym przecie nawet na jej żądanie podnieść na ramionach Sorakte³³³ lub Wezuwiusza ani pomieścić w dłoni Trazymeńskiego Jeziora, ani zmienić oczu moich z czarnych na niebieskie, jakie mają Ligowie. Gdyby żądała, chciałbym, ale to nie leży w mojej mocy. Jam nie filozof, ale też nie jestem i taki głupi, jak ci się może nieraz wydawałem. Otóż powiem ci tak: nie wiem, jak chrześcijanie radzą sobie, by żyć, wiem natomiast, że gdzie się zaczyna ich nauka, tam się kończy władztwo rzymskie, kończy się Rzym, kończy się życie, różnica między zwyciężonym i zwycięzcą, moźnym i biednym, panem i niewolnikiem, kończy się urząd, kończy się cesarz, prawo i cały porządek świata, a zamiast tego wszystkiego przychodzi Chrystus i jakieś miłosierdzie, którego dotąd nie było, i jakaś dobroć, przeciwna ludzkim i naszym rzymskim instynktom. Mnie wprowadzie Ligia obchodzi więcej niż cały Rzym i jego panowanie i niechby się lepiej świat zapadł, byłem ją mógł mieć w swoim domu. Ale to inna rzecz. Dla nich, dla chrześcijan, nie dość się zgodzić w słowach, trzeba jeszcze czuć, że tak jest dobrze, i nie mieć w duszy niczego innego. A ja, bogowie mi świadkami — nie mogę. Czy rozumiesz, co to znaczy? Jest coś w mojej naturze, co się wzdryga na tę naukę, i choćby usta moje ją słały, choćby się do jej przepisów stosowałem, rozum i dusza mówiłyby mi, że to czynię dla miłości, dla Ligii i że gdyby nie ona, to nic w świecie nie byłoby dla mnie przeciwniejszego. I rzecz dziwna, że taki Paweł z Tarsu to rozumie i że rozumie, mimo całej swej prostoty i niskiego pochodzenia, ów stary teurgus³³⁴, największy między nimi, Piotr, który był uczniem Chrystusa. I czy wiesz, co czynią? Oto modlą się za mnie i proszą dla mnie o coś, co nazywają łaską, a na mnie zstępuje tylko niepokój i coraz większa tęsknota za Ligią.

Bóg

Rozum

Pozycja społeczna, Władza

Wszakżem ci pisał, że ona odeszła tajemnie, ale odchodząc zostawiła mi krzyż, który sama powiązała z gałązek bukszpanu. Zbudziwszy się, znalazłem go przy łóżku. Mam go teraz w lararium i sam nie umiem zdać sobie sprawy, dlaczego zbliżam się jednak do niego tak, jakby w nim było coś boskiego, to jest ze czcią i obawą. Kocham go, bo jej ręce go wiązały, a nienawidzę, bo on nas dzieli. Czasem mi się zdaje, że są w tym wszystkim jakieś czary i że teurgus Piotr, choć się powiada być prostym rybakiem, jest większy i od Apoloniusza, i od wszystkich, jacy przed nim byli, i że on to opętał ich tam wszystkich, Ligię, Pomponię i mnie samego.

Ty pisesz, że w liście mym poprzednim znać niepokój i smutek. Smutek musi być, bom ją znowu utracił, a niepokój jest dlatego, że coś się jednak zmieniło we mnie. Szczere ci mówię, że nic przeciwniejszego mej naturze, jak ta nauka, a jednak od czasu, jakem się z nią zetknął, nie mogę się poznać. Czary czy miłość?... Kirke zmieniała dotknięciem ciała ludzkie, a mnie zmieniono duszę. Chyba Ligia jedna mogła to uczynić albo raczej Ligia przez tę dziwną naukę, którą wyznaje. Gdy od nich wróciłem do siebie, nikt się mnie nie spodziewał. Mniemano, że jestem w Benewencie i że nieprędko wrócę, więc w domu zastałem nieład, pijanych niewolników i ucztę, którą sobie wydawali w moim triclinium. Śmierci raczej spodziewali się niż mnie i mniej by się jej przerazili. Ty wiesz, jak silną

Czary, Dusza

Sluga

³³²Serapis (mit.gr.-egip.) — bóg, którego kult był zwalczany przez chrześcijan.

³³³Sorakte — szczyt górski znany z poezji Horacego.

³³⁴teurgus (z łac.) — cudotwórca, czarodziej, mag.

ręką trzymam mój dom, wszystko więc, co żyło, rzuciło się na kolana, a niektórzy poomdlewali ze strachu. A ja, wiesz, jak postąpiłem? Oto w pierwszej chwili chciałem wołać o różgi i rozpalone żelazo, ale zaraz potem chwycił mnie jakiś wstyd i dasz wiarę — jakiś żal tych nędzników; są między nimi i starzy niewolnicy, których jeszcze mój dziad M. Winicjusz przywiódł za czasów Augusta znad Renu. Zamknąłem się samotny w bibliotece i tam przyszły mi jeszcze dziwniejsze myśli do głowy, mianowicie, że po tym, co słyszałem i widziałem między chrześcijanami, nie godzi mi się postępować z niewolnikami tak, jak postępowałem dotąd, i że to są także ludzie. Oni przez kilka dni chodzili w trwodze śmiertelnej, sądząc, że zwłóczę dlatego, by tym okrutniejszą karę obmyślić, a ja nie karałem i nie ukarałem, bo nie mogłem. Zwoławszy ich trzeciego dnia, rzekłem: »Przebaczam wam, wy zaś pilną służbą starajcie się winy naprawić!« Na to padli na kolana, zalewając się łzami, wyciągając z jękiem ręce i zowiąc mnie panem i ojcem, ja zaś — ze wstydem ci to mówię — byłem również wzruszony. Wydało mi się, że w tej chwili widzę słodką twarz Ligii i jej oczy zalane łzami, dziękujące mi za ten postępek. I pro pudor!³³⁵ czułem, że i mnie zwilgotniały źrenice... Wiesz, co ci wyznam: oto, że nie mogę sobie dać rady bez niej, że mi źle jest samemu, że jestem po prostu nieszczęśliwy i że mój smutek większy jest, niż przypuszczasz... Lecz co do moich niewolników, zastanowiła mnie jedna rzecz. Przebaczenie, jakie otrzymali, nie tylko nie rozzuchwalało ich, nie tylko nie rozluźniło karności, ale nigdy strach nie pobudzał ich do tak skwapliwej służby, do jakiej pobudziła wdzięczność. Nie tylko służą, ale zdają się na wyścigi zgadywać moje myśli, ja zaś wspominam ci o tym dlatego, że gdym na dzień przed opuszczeniem chrześcijan powiedział Pawłowi, że świat rozleciałby się na skutek jego nauki jak beczka bez obręczy, ów odrzekł mi: »Silniejszą obręczą jest miłość niż groza.« A teraz widzę, że w pewnych wypadkach zdanie to może być słuszne. Sprawdziłem je również i w stosunku do klientów, którzy zwiedziaszysię o moim powrocie, zbiegli się, by mnie przywitać. Wiesz, że nie byłem nigdy dla nich zbyt skąpy, ale jeszcze ojciec mój postępował z zasady z nimi wyniośle i mnie do podobnego postępowania przyuczył. Otóż teraz, widząc te wytarte płaszcze i wygłodniałe twarze, znów doznałem jakby uczucia litości. Kazałem im dać jeść, a nadto mówiłem z nimi; nazwałem kilku po imieniu, kilku spytałem o ich żony i dzieci i znów widziałem łzy w oczach, a nadto znów wydało mi się, że Ligia to widzi, że cieszy się i pochwała... Czy mój umysł poczyną się błąkać, czy miłość miesza mi zmysły, nie wiem, wiem jednak, iż mam ciągle uczucie, że ona na mnie z dala patrzy, i boję się uczynić coś takiego, co by ją mogło zasmucić i obrazić. Tak, Kaju! Zmieniono mi jednak duszę i czasem dobrze mi z tym, czasem znów dręcę się tą myślą, albowiem obawiam się, że zabrano mi dawne męstwo, dawną energię i że może niezdatny już jestem nie tylko do rady, sądu, uczt, ale nawet i do wojny. To są niechybnie czary! I tak dalece mnie zmieniono, że powiem ci i to, co mi przychodziło do głowy jeszcze wówczas, gdym leżał chory: że gdyby Ligia była podobną do Nigidii, do Poppei, do Kryspinilli i do innych naszych rozwódek, gdyby była równie plugawą, równie niemilosierdną i równie łatwą jak one, to bym jej nie kochał tak, jak kocham. Ale gdy kocham ją za to, co nas dzieli, domyślisz się, jaki chaos rodzi się w mej duszy, w jakich żyję ciemnościach, jak nie widzę przed sobą dróg pewnych i jak dalece nie wiem, co mam począć. Jeśli życie może być porównywanym do źródła, w moim źródle zamiast wody płynie niepokój. Żyję nadzieją, że ją może ujrzę, i czasem zdaje mi się, że to musi nastąpić... Ale co będzie ze mną za rok lub dwa, nie wiem i nie mogę odgadnąć. Z Rzymu nie wyjadę. Nie mógłbym znieść towarzystwa augustianów, a przy tym jedyną ulgą w moim smutku i niepokoju jest mi myśl, że jestem blisko Ligii, że przez Glauka lekarza, który obiecał mnie odwiedzić, albo przez Pawła z Tarsu może się czasem czegoś o niej dowiem. Nie! Nie opuściłbym Rzymu, choćbyście mi ofiarowali zarząd Egiptu. Wiedz także, że kazałem rzeźbiarzowi obrobić kamień grobowy dla Gula, którego zabiłem w gniewie. Za późno przyszło mi na myśl, że on jednak na ręku mnie nosił i pierwszy uczył, jak strzałę na łuk nakładać. Nie wiem, dlaczego zbudziła się teraz we mnie pamięć o nim, podobna do żalu i do wyrzutu... Jeśli cię zdziwi to, co piszę, odpowiem ci, że mnie to nie mniej dziwi, ale piszę ci szczerą prawdę. Żegnaj”.

Miłosierdzie

Strach

Przemiana

³³⁵ *pro pudor!* (łac.) — jaki wstyd!

ROZDZIAŁ DWUDZIESTY DZIEWIĄTY

Na ten list Winicjusz nie miał już odpowiedzi, gdyż Petroniusz nie odpisywał spodziewając się widocznie, że cesarz lada dzień nakaze powrót do Rzymu. Jakoż wieść o tym rozeszła się w mieście i wzbudziła radość wielką w sercach tłuszczy, tęskniącej do igrzysk i rozdawnictwa zboża i oliwy, których wielkie zapasy nagromadzone były w Ostii. Helius, wyzwoleniec Nerona, zapowiedział wreszcie jego powrót w senacie. Lecz Nero, wsiadłszy wraz z dworem na statki u przylądka Misenum, wracał z wolna, wstępując do miast nadbrzeżnych dla wypoczynku lub dla występów w teatrach. W Minturnae, gdzie znów śpiewał publicznie, zabawił dni kilkanaście, a nawet znów się namyślał, czy nie wrócić do Neapolu i nie czekać tam na nadejście wiosny, która zresztą czyniła się wcześniejsza niż zwykle i ciepła. Przez cały ten czas Winicjusz żył zamknięty w swym domu, z myślą o Ligii i o tych wszystkich nowych rzeczach, które zajmowały mu duszę i wносиły do niej obce jej dotąd pojęcia i uczucia. Widywał tylko od czasu do czasu Glauka lekarza, którego każde odwiedziny napełniały go wewnętrzną radością, albowiem mógł z nim rozmawiać o Ligii. Glaukus nie wiedział wprawdzie, gdzie znalazła schronienie, zapewniał go jednak, że starsi otoczyli ją troskliwą opieką. Raz też, wzruszony smutkiem Winicjusza, powiedział mu, że Piotr Apostoł zganil Kryspa za to, iż wyrzucał Ligii jej ziemską miłość. Młody patrycjusz usłyszawszy to pobladł ze wzruszenia. I jemu zdawało się niejednokrotnie, że nie jest obojętnym dla Ligii, ale również często wpadał w zwątpienie i niepewność, teraz zaś po raz pierwszy usłyszał potwierdzenie swoich pragnień i nadziei z ust obcych, a do tego chrześcijańskich. W pierwszej chwili wdzięczności chciał biec do Piotra, dowiedziawszy się zaś, że nie masz go w mieście i że naucza w okolicy, zaklinał Glauka, by go do niego przyprowadził, obiecując obdarzyć za to hojnie ubogich gminy. Zdawało mu się, że jeśli Ligia go kocha, to tym samym wszystkie przeszkody są usunięte, gdyż gotów był w każdej chwili uczcić Chrystusa. Lecz Glaukus, jakkolwiek namawiał go usilnie do przyjęcia chrztu, nie śmiał mu ręczyć, czy zyszcze przez to od razu Ligię, i mówił mu, że chrztu należy żądać dla chrztu samego i dla miłości Chrystusa, nie zaś dla innych celów. „Trzeba mieć i duszę chrześcijańską” — rzekł mu — a Winicjusz, lubo każda przeszkoda wzburzała go, poczynił już rozumieć, że Glaukus, jako chrześcijanin, mówi to, co mówić powinien. Sam on nie zdawał sobie dokładnie sprawy, że jedną z najgłębszych zmian w jego naturze stanowiło to, iż dawniej mierzył ludzi i rzeczy tylko przez własny egoizm, obecnie zaś z wolna przyuczał się do myśli, że inne oczy mogą inaczej patrzeć, inne serce inaczej czuć i że słuszność nie zawsze toż samo znaczy, co osobista korzyść.

Brała go też często chęć zobaczenia Pawła z Tarsu, którego słowa rozciekawiały go i niepokoiły. Układał sobie w duszy dowody, którymi będzie zwalczał jego naukę, opierał mu się w myśli, chciał go jednakże widzieć i słyszeć. Lecz Paweł wyjechał do Arycji, gdy zaś i odwiedziny Glauka stawały się coraz rzadsze, Winicjusza otoczyła zupełna samotność. Wówczas począł znów przebiegać zaułki przyległe do Subury i wąskie uliczki Zatybrza, w nadziei, że choć z daleka ujrzy Ligię, lecz gdy i ta nadzieja go zawiodła, w sercu poczęła mu wzbierać nuda i zniecierpliwienie. Przyszedł na koniec czas, że dawna natura odezwała się w nim raz jeszcze z taką siłą, z jaką fala w chwili przypływu wraca na brzeg, z którego ustąpiła. Wydało mu się, że był głupcem, że niepotrzebnie zaprzętał sobie głowę rzeczami, które doprowadziły go do smutku, i że powinien brać z życia, co się da. Postanowił zapomnieć o Ligii, a przynajmniej szukać rozkoszy i użycia poza nią. Czuł jednak, że to jest ostatnia próba, rzucił się więc w wir życia z całą ślepą, właściwą mu energią i zapalczywością. Życie zaś samo zdawało się go do tego zachęcać. Obumarłe i wyludnione przez zimę miasto poczęło się ożywiać nadzieją bliskiego przyjazdu cesarza. Gotowano mu uroczyste przyjęcie. Przy tym szła wiosna: śniegi znikły pod tchnieniem afrykańskich wiatrów ze szczytów Gór Albańskich. Trawniki w ogrodach pokryły się fiołkami. Fora i Pole Marsowe zaroily się ludźmi, których przygrzewało coraz gorętsze słońce. Na Via Appia, która była zwykłym miejscem zamiejskich przejażdżek, zapanował ruch bogato zdobnych wozów. Czyniono już wycieczki do Gór Albańskich. Młode kobiety, pod pozorem uczczenia Junony w Lanuvium lub Diany w Arycji, wymykały się z domów, aby za miastem szukać wrażeń, towarzystwa, spotkań i rozkoszy. Tu Winicjusz wśród wspaniałych rydwanów spostrzegł pewnego dnia przepyszną, poprzedzaną

Chrzest

Przemiana

Miasto, Wiosna

przez dwa molosy³³⁶, karrukę³³⁷ Petroniuszowej Chryzotemis, otoczoną przez całe grono młodzieży i starych senatorów, których urząd zatrzymał w mieście. Chryzotemis, powożąc sama czterema korsykańskimi kucami, rozdawała naokół uśmiechy i lekkie uderzenia złotym biczem, lecz spostrzegłszy Winicjusza wstrzymała konie i zabrała go do karruki, a następnie na ucztę do domu, która trwała przez całą noc. Winicjusz spił się tak na owej uczcie, iż nie pamiętał nawet, kiedy odwieziono go do domu, przypomniał sobie jednak, że gdy Chryzotemis spytała go o Ligię, obraził się i będąc już pijanym wylał jej na głowę puchar falernu. Rozmyślając o tym po trzeźwemu odczuwał jeszcze gniew. Lecz w dzień później Chryzotemis, zapomniawszy widocznie o obeldze, odwiedziła go w jego domu i zabrała go znów na drogę Appijską, po czym była u niego na wieczerzy, na której wyznała, że nie tylko Petroniusz, ale i jego lutnista znudził ją już od dawna i że serce jej jest wolne. Przez tydzień ukazywali się razem, lecz stosunek nie obiecywał być trwałym. Jakkolwiek od wypadku z falernem imię Ligii nie było nigdy wspominane, Winicjusz nie mógł się jednak pozbyć myśli o niej. Miał ciągle uczucie, że oczy jej patrzą na niego, i uczucie to przejmowało go jakby obawą. Zżymał się sam na siebie, nie mogąc wszelako pozbyć się ani myśli, że Ligię zasmuca, ani żalu, który się z tej myśli rodził. Po pierwszej scenie zazdrości, jaką Chryzotemis uczyniła mu z powodu dwóch dziewcząt syryjskich, które nabył, przepędził ją w sposób grubiański. Nie przestał wprawdzie od razu nurzać się w rozkoszy i rozpuście, owszem, czynił to jakby na złość Ligii, ale w końcu spostrzegł, że myśl o niej nie opuszcza go ani na chwilę, że ona wyłącznie jest powodem jego tak złych, jak dobrych czynności i że naprawdę nic go w świecie nie obchodzi poza nią. Wówczas opanował go niesmak i zmęczenie. Rozkosz mu zbrzydła i zostawiła tylko wyrzuty. Zdawało mu się, że jest nędznikiem, i to ostatnie uczucie nappełniło go niezmiernym zdumieniem, dawniej bowiem uznawał za dobre wszystko, co mu dogadzało. Wreszcie stracił swobodę, pewność siebie i wpadł w zupełne odrętwienie, z którego nie mogła go rozbudzić nawet wieść o powrocie cezara. Nic go już teraz nie obchodziło i nawet do Petroniusza nie wybrał się dopóty, dopóki ten nie przysłał mu wezwania i swojej własnej lektyki.

Flirt

Pijaństwo

Wyrzuty sumienia

Ujrawszy go, lubo powitany radośnie, odpowiadał na jego pytania niechętnie, lecz wreszcie długo tłumione uczucia i myśli wybuchły i popłynęły mu z ust obfitym potokiem słów. Raz jeszcze opowiedział szczegółowo historię swych poszukiwań za Ligią i pobytu między chrześcijanami, wszystko, co tam widział i słyszał, wszystko, co mu przechodziło przez głowę i serce, i wreszcie począł narzekać, że wpadł w chaos, w którym stracił spokójność, dar rozróżniania rzeczy i sąd o nich. Nic go oto nie nęci, nic mu nie smakuje, nie wie, czego się trzymać i jak postępować. Gotów jest czcić Chrystusa i prześladować Go, rozumie wzniosłość Jego nauki i zarazem czuje do niej wstręt nieprzewyciężony. Rozumie, że choćby posiadał Ligię, to jej nie posiadać zupełnie, bo się musi nią dzielić z Chrystusem. Na koniec żyje, jakby nie żył: bez nadziei, bez jutra, bez wiary w szczęście, a naokół otacza go ciemność, z której szuka po omacku wyjścia i nie może znaleźć.

Chrystus, Kobieta, Religia

Petroniusz patrzył w czasie opowiadania na jego zmienioną twarz, na ręce, które mowiąc wyciągał w dziwny sposób przed siebie, jakby rzeczywiście szukał drogi w ciemności, i rozmyślał. Nagle wstał i zbliżywszy się do Winicjusza począł rozgarniać palcami jego włosy nad uchem.

— Czy ty wiesz — spytał — że masz kilka siwych włosów na skroni?

— Może być — odpowiedział Winicjusz. — Nie zdziwię się, jeśli wkrótce wszystkie mi zbieją.

Kondycja ludzka

Po czym nastąpiło milczenie. Petroniusz był człowiekiem rozumnym i nieraz zastanawiał się nad duszą ludzką i nad życiem. Lecz w ogóle życie to w tym świecie, w którym obaj żyli, mogło być zewnętrźnie szczęśliwe lub nieszczęśliwe, ale wewnętrznie bywało spokojne. Równie jak piorun lub trzęsienie ziemi mogło obalić świątynię, tak nieszczęście mogło zburzyć życie, samo w sobie jednak składało się ono z prostych i harmonijnych linii, wolnych od wszelkich zawikłań. Tymczasem co innego było w słowach Winicjusza i Petroniusz po raz pierwszy stanął wobec szeregu duchowych węzłów, których nikt do-

³³⁶ *molos* — rasa dużych, silnych psów.

³³⁷ *karruka* — rodzaj wozu.

tańd nie rozplątywał. Był o tyle rozumny, że czuł ich wagę, ale przy całej swej bystrości nie umiał nic na zadane pytania odpowiedzieć i wreszcie po długiej chwili milczenia rzekł:

— To są chyba czary.

— I ja tak sądziłem — odpowiedział Winicjusz. — Nieraz wydawało mi się, że oczarowano nas oboje.

— A gdybyś — rzekł Petroniusz — udał się na przykład do kapłanów Serapisa. Bez wątpienia jest między nimi, jak w ogóle między kapłanami, wielu oszustów, są jednak tacy, którzy zgłębili dziwne tajemnice.

Lecz mówił to bez wiary i głosem niepewnym, sam bowiem czuł, jak w ustach jego ta rada może wydawać się marną, a nawet śmieszną.

Winicjusz zaś począł trzeć czoło — i mówił:

— Czary!... Widziałem czarowników, którzy podziemnych, nieznanych sił używali dla zysku, widziałem i takich, którzy używali ich na szkodę swych nieprzyjaciół. Lecz chrześcijanie żyją w ubóstwie, nieprzyjaciółom przebaczą, głoszą pokorę, cnotę i miłosierdzie, co im tedy może przyjść z czarów i dlaczego mieliby je rzucać?...

Petroniusza poczęło gniewać, iż rozum jego nie może znaleźć na nic odpowiedzi, nie chcąc się jednak do tego przyznać, odpowiedział, byle dać jakąkolwiek odpowiedź:

— To nowa sekta...

Po chwili zaś rzekł:

— Na boską mieszkankę pafijskich gajów, jak to wszystko psuje życie! Ty podziwiasz dobroć i cnotę tych ludzi, a ja ci powiadam, że są źli, gdyż są nieprzyjaciółmi życia, jak choroby i jak śmierć sama. Dosyć ich mamy i tak! Nie potrzeba nam jeszcze chrześcijan. Policz tylko: choroby, cesar, Tygellinus, wiersze cezara, szewcy, którzy rządzą potomkami dawnych Kwirytów, wyzwolenicy, którzy zasiadają w senacie. Na Kastora! Dość tego! To jest zgubna i obrzydła sekta! Próbowalżeś otrząsnąć się z tych smutków i użyć trochę życia?

— Próbowalem — odpowiedział Winicjusz.

A Petroniusz rozśmiał się i rzekł:

— Ach, zdajco! Przez niewolników prędko rozchodzą się wiadomości: uwiodłeś mi Chryzotemis!

Winicjusz kiwnął z niesmakiem ręką.

— W każdym razie dziękuję ci — mówił Petroniusz. — Poślę jej parę trzewików naszywanych perłami; w moim języku miłosnym znaczy to: „Odejdź”. Winienem ci podwójną wdzięczność: raz za to, że nie przyjąłeś Eunice, drugi raz, żeś mnie uwolnił od Chryzotemis. Posłuchaj mnie: widzisz przed sobą człowieka, który wstawał rano, kąpał się, uczłtował, posiadał Chryzotemis, pisywał satyry, a nawet czasem prozę przeplatał wierszami, ale który nudził się jak cesar i często nie umiał opędzić się posępnym myślom. A czy wiesz, dlaczego tak było? Oto dlatego, że szukał daleko tego, co było blisko... Kobieta piękna warta jest zawsze tyle złota, ile waży, ale kobieta, która przy tym kocha, nie ma wprost ceny. Tego nie kupisz za wszystkie skarby Werresa. Teraz mówię sobie oto, co następuje: napełniam życie szczęściem jak puchar najprzedniejszym winem, jakie wydała ziemia, i piję, póki nie zmartwieje mi ręka i nie pobledną usta. Co będzie dalej, nie dbam, i oto jest moja najnowsza filozofia.

— Wyznawaleś ją zawsze. Nic w niej nowego!

— Jest w niej treść, której brakło.

To rzekłszy zawołał Eunice, która weszła, ubrana w białą draperię, złotowłosa, już nie dawna niewolnica, ale jakby bogini miłości i szczęścia.

On zaś otworzył jej ramiona i rzekł:

— Pójdź!

Na to przybiegła ku niemu i siadłszy na jego kolanach opłotła mu ramionami szyję, głowę zaś złożyła na jego piersiach. Winicjusz widział, jak z wolna policzki jej poczęły się pokrywać odblaskiem purpury, jak oczy zatapiały się stopniowo we mgle. Razem tworzyli cudną grupę miłosną i szczęśliwą. Petroniusz sięgnął ręką do płaskiej wazy stojącej obok na stole i wydobywszy z niej pełną garść fiołków począł obsypywać nimi głowę, piersi i stolę Eunice, następnie obsunął tunikę z jej ramion i rzekł:

— Szczęśliwy, kto jak ja znalazł miłość w takim zamkniętą kształcie... Czasem wydaje mi się, że jesteśmy dwojgiem bogów... Patrz sam: czy Praksyteles, czy Miron, czy Sko-

Czary

Zdrada

Miłość

Nuda

Kobieta

Szczęście

Wino

Miłość

pas lub Lizypp³³⁸ stworzyli kiedy cudniejsze linie? Czy na Paros³³⁹ lub w Pentelikonie³⁴⁰ istnieje podobny marmur, ciepły, różowy i rozkochany? Są ludzie, którzy wycalowują brzegi waz, lecz ja wolę szukać rozkoszy tam, gdzie ją prawdziwie znaleźć można.

To rzekłszy począł wodzić ustami po jej ramionach i szyi, ją zaś przejmowało drganie i oczy jej to zamykały się, to otwierały z wyrazem niewysłowionej rozkoszy. Petroniusz podniósł po chwili swą wykwintną głowę i zwróciwszy się do Winicjusza, rzekł:

— A teraz pomyśl, czym są wobec tego twoi posępni chrześcijanie, i jeśli nie zrozumiesz różnicy, to idź sobie do nich... Ale ten widok cię uleczy.

Winicjusz rozdał nozdrza, przez które wchodziła woń fiołków, napęniającą cały pokój, i pobał, pomyślał bowiem, że gdyby mógł tak wodzić ustami po ramionach Ligii, to byłaby jakaś świętokradzka rozkosz, tak wielka, że potem niechby się zapadł świat. Lecz przywykły już do prędkiego uświadamiania tego, co się w nim dzieje, spostrzegł, że i w tej chwili myśli o Ligii, tylko o niej.

Petroniusz zaś rzekł:

— Eunice, każ nam, boska, przygotować wieńce na głowę i śniadanie.

Potem, gdy odeszła, zwrócił się do Winicjusza:

— Chciałem ją wyzwolić, ona zaś, wiesz, co mi odpowiedziała: „Wolałabym być twoją niewolnicą niż żoną cezara”. I nie chciała się zgodzić. Wówczas wyzwoliłem ją mimo jej wiedzy. Pretor zrobił to dla mnie, że nie wymagał jej obecności. Ale ona nie wie o tym, jak również nie wie, że ten dom i wszystkie moje klejnoty, z wyjątkiem gemm, do niej będą należały na wypadek mojej śmierci.

To rzekłszy wstał, przeszedł się po pokoju i rzekł:

— Miłość zmienia jednych więcej, drugich mniej, ale zmieniła i mnie. Niegdyś lubiłem zapach werweny, lecz ponieważ Eunice woli fiołki, więc i ja polubiłem je teraz nad wszystko, i od czasu jak wiosna nadeszła, oddychamy tylko fiołkami.

Tu zatrzymał się przed Winicjuszem i zapytał:

— A ty? zawsze trzymasz się nardu?

— Daj mi pokój! — odpowiedział młody człowiek.

— Ja chciałem, byś się przypatrzył Eunice, i mówię ci o niej dlatego, że może i ty szukasz daleko tego, co jest bliskie. Może i dla ciebie bije gdzieś w twoich niewolniczych cubiculach serce wierne i proste. Przyłóż taki balsam na twe rany. Mówisz, że Ligia cię kocha? Być może! Ale co to jest za miłość, która się wyrzeka? Czy to nie znaczy, że jest coś od niej silniejszego? Nie, drogi: Ligia to nie Eunice.

Na to Winicjusz odrzekł:

— Wszystko jest tylko jednym udręczeniem. Widziałem cię całującego ramiona Eunice i pomyślałem wówczas, że gdyby mi tak Ligia odkryła swoje, to niechby potem ziemia otworzyła się pod nami! Ale na samą myśl o tym chwycił mnie jakiś lęk, jak gdybym porwał się na westalkę lub zamierzał pohańbić bóstwo... Ligia to nie Eunice, tylko że ja inaczej rozumiem tę różnicę niż ty. Tobie miłość zmieniła nozdrza, więc wolisz fiołki od werweny, a mnie zmieniła duszę, więc mimo mojej nędzy i żądy wolę, że Ligia jest taką, jak jest, niż żeby była podobna do innych.

Petroniusz wzruszył ramionami.

— W takim razie nie dzieje ci się krzywda. Ale ja tego nie rozumiem.

A Winicjusz odpowiedział gorączkowo:

— Tak! tak!... My się już nie możemy zrozumieć!

Nastąpiła znów chwila milczenia, po czym Petroniusz rzekł:

— Niech Hades pochłonie twoich chrześcijan! Napętnili cię niepokojem i zniszczyli zmysł życia. Niech ich Hades pochłonie! Mylisz się mniemając, że to jest nauka dobroczynna, bo dobroczynnym jest to, co ludziom daje szczęście, to jest piękność, miłość i moc, oni zaś nazywają to marnością. Mylisz się, że są sprawiedliwi, bo jeśli za złe będziemy płacili dobrem, to czymże będziemy płacili za dobro? A przy tym jeśli za to i za to jednaka zapłata, to po cóż ludzie mają być dobrzy?

— Nie: zapłata nie jest jednaka, ale się zaczyna, wedle ich nauki, w życiu przyszłym, które nie jest doczesne.

³³⁸Praksyteles, Miron, Skopas, Lizypp — rzeźbiarze greccy.

³³⁹Paros — wyspa na M. Egejskim.

³⁴⁰Pentelikon — szczyt górski niedaleko Aten.

Miłość

Miłość

Dobro, Sprawiedliwość, Zło

— W to się nie wdaję, bo to dopiero zobaczymy, jeśli coś można zobaczyć... bez oczu. Tymczasem są to po prostu niedołęgi. Ursus zadusił Krotona, bo ma członki ze spiżu, ale to są mazgaje, przyszłość zaś nie może do mazgajów należeć.

— Życie dla nich zaczyna się wraz ze śmiercią.

— To jakby ktoś powiedział: dzień zaczyna się razem z nocą. Czy ty masz zamiar porwać Ligię?

— Nie. Nie mogę jej złem za dobre płacić i przysięgłem, że tego nie uczynię.

— Czy masz zamiar przyjąć naukę Chrystusa?

— Chcę, ale moja natura jej nie znosi.

— A potrafisz zapomnieć o Ligii?

— Nie.

— To podróżuj.

Niewolnicy dali w tej chwili znać, że śniadanie gotowe, lecz Petroniusz, któremu zdawało się, że wpadł na dobrą myśl, mówił dalej w drodze do triclinium:

— Zjeżdżilesz kawał świata, ale tylko jako żołnierz, który śpieszy na miejsce przeznaczenia i nie zatrzymuje się po drodze. Wybierz się z nami do Achai. Cezar nie zarzucił dotąd zamiaru podróży. Będzie się zatrzymywał wszędzie po drodze, śpiewał, zbierał wieńce, łupił świątynie i wreszcie wróci jako tryumfator do Italii. Będzie to coś jakby pochód Bachusa i Apollina w jednej osobie. Augustianie, augustianki, tysiące cytr — na Kastora! Warto to widzieć, bo świat nie widział dotąd niczego podobnego.

Tu położył się na ławce przed stołem, obok Eunice, a gdy niewolnik kładł mu na głowę wieniec z anemonów, mówił dalej:

— Coś ty widział w służbie Korbulona? Nic! Czyś zwiedzał porządnie świątynie greckie, tak jak ja, który przeszło dwa lata przechodziłem z rąk jednego przewodnika do rąk drugiego? Czyś był na Rodos oglądać miejsce, gdzie stał kolos? Czyś widział w Panopie, w Focydzie glinę, z której Prometeusz lepił ludzi, albo w Sparcie jaje³⁴¹, które zniosła Leda, albo w Atenach sławny pancerz sarmacki, zrobiony z kopyt końskich, albo na Eubei okręt Agamemnona, albo czaszę, dla której za formę służyła lewa pierś Heleny? Czyś widział Aleksandrię, Memfis, piramidy, włos Izdy, który sobie wyrwał z żalu za Ozyrysem? Czyś słyszał jęk Memnona? Świat jest szeroki i nie wszystko się kończy na Zatybrzu! Ja będę towarzyszył cesarzowi, a potem, gdy będzie wracał, opuszczę go i pojedę na Cypr, bo ta złotowłosa moja boginka życzy sobie, byśmy razem ofiarowali w Pafos Cyprydzie gołębie, a trzeba ci wiedzieć, że czego ona sobie życzy, to się staje.

— Niewolnicą twoją jestem — rzekła Eunice.

On zaś wsparł uwieńczoną głowę na jej łonie i rzekł z uśmiechem:

— Więc jestem niewolnikiem niewolnicy. Podziwiam cię, boska, od stóp do głów.

Po czym zwrócił się do Winicjusza:

— Jedź z nami na Cypr. Przedtem jednak pamiętaj, że musisz widzieć się z cesarzem.

Żle, żeś dotąd u niego nie był; Tygellinus gotów wyzyskać to na twoją niekorzyść. Nie ma on wprawdzie do ciebie osobistej nienawiści, jednakże nie może cię kochać choćby dlatego, że jesteś moim siostrzeńcem... Powiemy, że byłeś chory. Musimy się namyśleć, co masz mu odpowiedzieć, jeśli spyta cię o Ligię. Najlepiej machnij ręką i powiedz mu, że była, póki ci się nie znudziła. On to zrozumie. Powiedz mu również, że choroba zatrzymała cię w domu, że gorączkę powiększyło zmartwienie, iż nie mogłeś być w Neapolu i słuchać jego śpiewu, a do zdrowia pomogła ci jedynie nadzieja, że go usłyszysz. Nie lękaj się przesadzić. Tygellinus zapowiada, że wymyśli dla cezara coś nie tylko wielkiego, ale i grubego... Boję się jednak, by mnie nie podkopał. Boję się także twego usposobienia.

— Czy wiesz — rzekł Winicjusz — że są ludzie, którzy się cezara nie boją i żyją tak spokojnie, jakby go na świecie nie było?

— Wiem, kogo wymienisz: chrześcijan.

— Tak. Oni jedni!... Nasze zaś życie czymże jest, jeśli nie ciągłym strachem?

— Daj mi pokój z twoimi chrześcijanami. Nie boją się cezara, bo on może o nich i nie słyszał, a w każdym razie nic o nich nie wie i tyle go oni obchodzą, ile zwiędłe liście. A ja ci powiadam, że to są niedołęgi, że sam to czujesz i że jeśli twoja natura otrząsa się na ich naukę, to właśnie dlatego, że czujesz ich niedołęstwo. Tyś człowiek z innej gliny

³⁴¹ *jaje* (daw.) — dziś: jajko.

i dlatego daj sobie i mnie z nimi spokój. Potrafimy żyć i umrzeć, a co oni potrafią, to nie wiadomo.

Winicjusza uderzyły te słowa i wróciwszy do siebie począł rozmyślać, że może w istocie owa dobroć i miłosierdzie chrześcijan dowodzi niedołęstwa ich dusz. Zdawało mu się, że ludzie mający tęgość i hart nie umieliby tak przebaczać. Przyszło mu do głowy, że istotnie to może być powodem wstrętu, jaki jego rzymska dusza odczuwa do tej nauki. „Potrafimy żyć i umrzeć!” — mówił Petroniusz. A oni? Oni umieją tylko przebaczać, ale nie rozumieją ni prawdziwej miłości, ni prawdziwej nienawiści.

Miłosierdzie, Religia

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY

Cezar wróciwszy do Rzymu zły był, że wrócił, i po kilku dniach już zapłonął na nowo chęcią wyjazdu do Achai. Wydał nawet edykt, w którym oświadczał, że nieobecność jego nie potrwa długo i że rzeczy publiczne na żadną szkodę z tego powodu nie będą narażone. Za czym w towarzystwie augustianów, między którymi znajdował się i Winicjusz, udał się na Kapitol, by złożyć bogom ofiary za pomyślną podróż. Lecz na drugi dzień, gdy z kolei odwiedził przybytek Westy, zaszedł wypadek, który wpłynął na zmianę wszystkich zamiarów. Nero nie wierzył w bogów, ale bał się ich, zwłaszcza zaś tajemnicza Westa taką przejmowała go obawą, że na widok bóstwa i świętego ognia włosy podniosły mu się nagle z przerażenia, zwarły się zęby, drżenie przebiegło po wszystkich członkach i osunął się na ręce Winicjusza, który wypadkiem znajdował się tuż za nim. Wyniesiono go natychmiast ze świątyni i przeprowadzono na Palatyn, gdzie, lubo niebawem przyszedł zupełnie do siebie, nie opuszczał jednak łóża przez cały dzień. Oświadczył też, ku wielkiemu zdziwieniu obecnych, że zamiar wyjazdu odkłada stanowczo do czasów późniejszych, gdyż bóstwo ostrzegło go tajemnie przed pośpiechem. W godzinę później głoszone już publicznie ludowi po całym Rzymie, że cesarz widząc zasmucone twarze obywateli, powodowany miłością ku nim, jako ojciec ku dzieciom, zostaje z nimi, by dzielić ich uciechy i dołę. Lud, uradowany z postanowienia, a zarazem pewien, że nie chybią igrzyska i rozdawnictwo zboża, zebrał się tłumnie przed bramą Palatyńską, wydając okrzyki na cześć boskiego cezara, ów zaś przerwał grę w kości, w którą się zabawiał z augustianami, i rzekł:

Falsz

— Tak, trzeba było odłożyć; Egipt i władztwo nad Wschodem wedle przepowiedni nie może mnie minąć, więc i Achaja mi nie przepadnie. Każę przekopać istm³⁴² koryncyjską, a w Egipcie wzniesiem takie pomniki, przy których piramidy wydadzą się igraszką dziecinną. Każę zbudować Sfinksa większego siedem razy od tego, który koło Memfis patrzy w pustynię, ale każę mu dać twarz moją. Wieki potomne będą mówiły tylko o tym pomniku i o mnie.

— Zbudowałeś sobie już pomnik swymi wierszami, większy nie siedem, ale trzy razy po siedem od piramidy Cheopsa — rzekł Petroniusz.

— A śpiewem? — spytał Nero.

— Niestety! Gdyby to umiano zbudować ci taki posąg jak posąg Memnona, który by odzywał się twoim głosem o wschodzie słońca! Morza przyległe Egipcjowi roilyby się po wiek wieków od okrętów, na których tłumy z trzech części świata wsłuchiwałyby się w pieśń twoją.

— Niestety, któż to potrafi? — rzekł Nero.

— Ale możesz kazać wyciąć z bazaltu siebie powożącego kwadrygą.

— Prawda! Uczynię to!

— Uczynisz podarek ludzkości.

— W Egipcie zaślubię też Lunę, która jest wdową, i będę naprawdę bogiem.

— A nam dasz na żony gwiazdy, my zaś utworzymy nową konstelację, która będzie się zwała konstelacją Nerona. Witeliusza jednak ożeń z Nilem, aby płodził hipopotamy. Tygellinowi podaruj pustynię, będzie wówczas królem szakalów...

— A mnie co przeznaczasz? — spytał Watyniusz.

— Niech cię Apis³⁴³ błogosławi! Wyprawileś nam tak wspaniałe igrzyska w Bene-wencie, że nie mogę ci źle życzyć: zrób parę butów Sfinksowi, któremu łapy drętwieją w czasie ros nocnych, a potem będziesz robił obuwie dla kolosów tworzących aleje przed

³⁴²istm (z łac.) — przesmyk.

³⁴³Apis (mit. egip.) — święty byk, poświęcony Ozyrysowi.

świątyniami. Każdy tam znajdzie odpowiednie zajęcie. Domicjusz Afer na przykład zostanie skarbnikiem, jako znany z uczciwości. Lubię, cesarze, gdy marzysz o Egipcie, i smuci mnie to, żeś odłożył zamiar wyjazdu.

Nero zaś rzekł:

— Wasze śmiertelne oczy nic nie widziały, bo bóstwo czyni się niewidzialnym, dla kogo zechce. Wiedźcie, że gdym był w świątyni Westy, ona sama stanęła koło mnie i rzekła mi w ucho: „Odłóż wyjazd”. Stało się to tak niespodziewanie, żeś się przeraził, choć za taką widoczną opiekę bogów nade mną powinien bym im być wdzięczny.

— Wszyscyśmy się przerazili — rzekł Tygellinus — a westalka Rubria zemdlą.

— Rubria! — rzekł Nero. — Jaką ona ma śnieżną szyję.

— Lecz się rumieni na twój widok, boski cesarze...

— Tak! Zauważyłem to i ja. To dziwne! Westalka! Jest coś boskiego w każdej westalce, a Rubria jest bardzo piękna.

Tu zamyslił się na chwilę, po czym zapytał:

— Powiedzcie mi, dlaczego Westy ludzie się więcej boją niż innych bogów? Co w tym jest? Ot, mnie samego lęk ogarnął, chociaż jestem najwyższym kapłanem. Pamiętam tylko, że padłem na wznak i byłbym runął na ziemię, gdyby mnie ktoś nie podtrzymał. Kto mnie podtrzymał?

— Ja — odrzekł Winicjusz.

— Ach, ty „srogi Aresie”? Czemu nie byłeś w Benewencie? Mówiono mi, żeś chory, i istotnie twarz masz zmienioną. Ale! Słyszałem, że Kroto chciał cię zamordować? Czy to prawda?

— Tak jest — i złamał mi ramię, ale się obroniłem.

— Złamanym ramieniem?

— Pomógł mi pewien barbarzyńca, który był od Krotona silniejszy.

Nero spojrzał na niego ze zdziwieniem.

— Silniejszy od Krotona? Chyba żartujesz? Kroto był najsilniejszy z ludzi, a teraz jest Syfaks z Etiopii.

— Mówię ci, cesarze, com widział na własne oczy.

— Gdzież jest ta perła? Czy nie został królem Nemoreńskim?

— Nie wiem, cesarze. Straciłem go z oczu.

— Nie wiesz nawet, z jakiego narodu?

— Miałem złamaną rękę, więc nie mogłem się o nic go wypytać.

— Poszukaj mi go i znajdź³⁴⁴.

Na to Tygellinus rzekł:

— Ja się tym zajmę.

Lecz Nero mówił dalej do Winicjusza:

— Dziękuję ci, żeś mnie podtrzymał. Mogłem, padłszy, rozbić głowę. Niegdyś do bry był z ciebie towarzysz, ale od czasu wojny i służby pod Korbulonem zdziaczałeś jakoś i rzadko cię widuję.

Po czym pomilczawszy chwilę rzekł:

— Jak się ma owa dziewczyna... za wąska w biodrach... w której się kochałeś i którą odebrałem Aulusom dla ciebie?...

Winicjusz zmieszał się, lecz Petroniusz w tej chwili przyszedł mu z pomocą:

— Założę się, panie — rzekł — że zapomniał. Czy widzisz jego zmieszanie? Pytaj go o to, ile ich było od tego czasu, a nie ręczę, czy i na to potrafi odpowiedzieć. Z Winicjusów dobrzy żołnierze, ale lepsze jeszcze koguty. Trzeba im stada. Ukarz go za to, panie, i nie zaproś go na ucztę, jaką nam Tygellinus obiecuje wyprawić na twoją cześć na stawie Agryppy.

— Nie, nie uczynię tego. Ufam Tygellinowi, że tam właśnie stada nie zabraknie.

— Miałołoby braknąć Charytek tam, gdzie będzie Amor? — odpowiedział Tygellin.

Lecz Nero rzekł:

— Nuda mnie dręczy! Zostałem z woli bogini w Rzymie, ale go nie mogę znosić. Wyjadę do Ancjum. Duszę się w tych ciasnych ulicach, wśród tych wałących się domów, wśród tych plugawych zaułków. Smrodliwe powietrze zalatuje aż tu, do mego domu i do

Wierzenia

Dziewictwo

Miasto, Nuda

³⁴⁴znaleź (daw.) — dziś: znajdź.

moich ogrodów. Ach, gdyby trzęsienie ziemi zniszczyło Rzym, gdyby jaki rozgniewany bóg zrównał go z ziemią, dopiero pokazałbym wam, jak powinno się budować miasto, które jest głową świata i moją stolicą.

— Cezarze — odpowiedział Tygellinus — mówisz: „Gdyby jaki rozgniewany bóg zniszczył miasto” — czy tak?

— Tak! Więc cóż?

— Alboż nie jesteś bogiem?

Nero machnął ręką z wyrazem znużenia, po czym rzekł:

— Zobaczymy, co nam urządzisz na stawach Agryppy. Potem wyjadę do Ancjum. Wy wszyscy jesteście mali, więc nie rozumiecie, że mi potrzeba rzeczy wielkich.

To powiedziawszy przymknął oczy dając w ten sposób znać, że potrzebuje spoczynku. Jakoż augustianie poczęli się rozchodzić. Petroniusz wyszedł z Winicjuszem i rzekł mu:

— Jesteś więc wezwany do udziału w zabawie. Miedzianobrody wyrzekł się podróży, ale natomiast będzie szalał więcej niż kiedykolwiek i rozpościerał się w mieście jak we własnym domu. Staraj się i ty znaleźć w szaleństwach rozrywkę i zapomnienie. U licha! Podbiliśmy przecie świat i mamy prawo się bawić. Ty, Marku, jesteś bardzo pięknym chłopcem i temu w części przypisuję słabość, jaką mam do ciebie. Na Dianę efeską! Gdybyś ty mógł widzieć swoje zrosnięte brwi i swoją twarz, w której znać starą krew Kwirytów! Tamci wyglądają przy tobie jak wyzwolenicy. Tak jest! Gdyby nie ta dzika nauka, Ligia byłaby dziś w domu twoim. Próbujże mi jeszcze dowodzić, że to nie są nieprzyjaciele życia i ludzi... Obeszli się z tobą dobrze, więc możesz być im wdzięczny, ale na twoim miejscu znienawidziłbym tę naukę, a szukał rozkoszy tam, gdzie ją znaleźć można. Jesteś pięknym chłopcem, powtarzam ci, a Rzym roi się od rozwódek.

— Dziwię się tylko, że cię to wszystko jeszcze nie męczy — odpowiedział Winicjusz.

— Kto ci to powiedział? Mnie męczy to od dawna, ale ja nie mam twoich lat. Ja zresztą mam inne zamięłowania, których tobie brak. Lubię książki, których ty nie lubisz, lubię poezję, która cię nudzi, lubię naczynia, gemmy i mnóstwo rzeczy, na które ty nie patrzysz, mam bóle w krzyżu, których ty nie miewasz, i wreszcie znalazłem Eunice, ty zaś nic podobnego nie znalazłeś... Mnie dobrze w domu, wśród arcydzieł, z ciebie zaś nigdy nie zrobię estety. Ja wiem, że w życiu nic już więcej nie znajdę nad to, com znalazł, ty sam nie wiesz, że ciągle jeszcze spodziewasz się i szukasz. Gdyby na ciebie śmierć przyszła, przy całej twej odwadze i wszystkich smutkach umarłbyś ze zdziwieniem, że już trzeba świat opuścić, ja zaś przyjąłbym ją jako konieczność z tym przeświadczeniem, że nie ma na całym świecie takich jagód, których bym nie spróbował. Nie śpieszę się, ale też nie będę się ociągał, postaram się tylko, by mi było do ostatka wesoło. Są na świecie weseli sceptycy. Stoicy są dla mnie głupcami, ale stoicyzm przynajmniej hartuje, twoi zaś chrześcijanie wprowadzają na świat smutek, który jest tym w życiu, czym deszcz w naturze. Czy wiesz, czegom się dowiedział? — Oto że w czasie uroczystości, które wyprawi Tygellin, na brzegach stawu Agryppy staną lupanaria, a w nich zebrane będą kobiety z najpierwszych domów w Rzymie. Czyż nie znajdzie się choć jedna dość piękna, by mogła cię pocieszyć? Będą i dziewice, które po raz pierwszy na świat wystąpią... jako nimfy. Takie nasze cesarstwo rzymskie... Ciepło już! Południowy wiatr ogrzeje wody i nie spryszczy nagich ciał. A ty, Narcyzie, wiedz o tym, że nie znajdzie się ani jedna, która by ci się oparła. Ani jedna — choćby była westalką.

Winicjusz począł się uderzać w głowę dłonią jak człowiek zajęty wiecznie jedną myślą.

— Trzebaż szczęścia, żebym na taką jedyną trafił...

— A któż to sprawił, jeśli nie chrześcijanie!... Ale ludzie, których godłem jest krzyż, nie mogą być inni. Słuchaj mnie: Grecja była piękna i stworzyła mądrość świata, my stworzyliśmy siłę, a co, jak myślisz, może stworzyć ta nauka? Jeśli wiesz, to objaśnij mnie, bo, na Polluksa, nie mogę się domyśleć.

Winicjusz wzruszył ramionami.

— Zdawałoby się, iż boisz się, abym nie został chrześcijaninem.

— Boję się, byś sobie życia nie popsuł. Jeśli nie potrafisz być Grecją, bądź Rzymem: władaj i używaj! Szaleństwa nasze mają dlatego pewien sens, że w nich tkwi taka właśnie myśl. Miedzianobrodym pogardzam, bo jest błaznem-Grekiem. Gdyby się miał za Rzymianina, przyznałbym mu, że ma słuszość pozwalając sobie na szaleństwa. Przrzecz mi,

Próżność

Zabawa

Śmierć

Kobieta, Męczyzna

że jeśli teraz wróciwszy do domu zastaniesz jakiego chrześcijanina, pokażesz mu język. Jeśli to będzie Glaukus lekarz, to się nawet nie zdziwi. Do widzenia na stawie Agryppy.

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY PIERWSZY

Pretorianie okrażali gaje rosnące po brzegach stawu Agryppy, aby zbyt wielkie tłumy widzów nie przeszkadzały cesarzowi i jego gościom, gdyż i tak mówiono, że co tylko było w Rzymie odznaczającego się bogactwem, umysłem lub pięknnością, stawiało się na ową ucztę, która nie miała równej sobie w dziejach miasta. Tygellinus chciał wynagrodzić cesarzowi odłożoną podróż do Achai, a zarazem przewyższyć wszystkich, którzy kiedykolwiek podejmowali Nerona, i dowieść mu, że nikt go tak zabawić nie potrafi. W tym celu, jeszcze bawiąc przy cesarzu w Neapolis, a potem w Benewencie, czynił przygotowania i wysyłał rozkazy, by z najodleglejszych krańców świata sprowadzono zwierzęta, ptaki, rzadkie ryby i rośliny, nie pomijając naczyń i tkanin, które miały ucztę uświetnić. Dochody z całych prowincji szły na zaspokojenie szalonych pomysłów, lecz na to potężny faworyt nie potrzebował się oglądać. Wpływ jego wzrastał z dniem każdym. Tygellinus może nie był jeszcze Neronowi miłszy od innych, ale stawał się coraz niezbędniejszym. Petroniusz przewyższał go nieskończenie *polorem*³⁴⁵, umysłem, dowcipem i w rozmowach lepiej umiał bawić cezara, ale na swoje nieszczęście przewyższał w tym i cezara, wskutek czego budził jego zazdrość. Nie umiał też być posłusznym we wszystkim narzędziem i cesarz bał się jego zdania, gdy chodziło o rzeczy smaku. Z Tygellinem zaś nie czuł się nigdy skrępowanym. Sama nazwa: *arbiter elegantiarum*, jaką nadawano Petroniuszowi, drażniła miłość własną Nerona, któż bowiem, jeśli nie on sam, powinien ją nosić? Tygellinus miał jednak tyle rozumu, iż zdawał sobie sprawę ze swych braków, a widząc, że nie może iść w zawody ani z Petroniuszem, ani z Lukanem, ani z innymi, których wyróżniało czy to urodzenie, czy talenty, czy nauka — postanowił zgasić ich podatnością swych służb, a przede wszystkim zbytkiem takim, żeby i wyobraźnia Nerona została nim uderzona.

Ucztę więc kazał zastawić na olbrzymiej tratwie zbudowanej z pozłoczonych belek. Brzegi jej przybrane były w przepyszne konchy, poławiane w Morzu Czerwonym i w Oceanie Indyjskim, grające kolorami pereł i tęcz. Boki były pokryte kępami palm, gaikami lotosów i róż rozkwitłych, wśród których ukryto fontanny tryskające wonnościami, posągi bogów i złote lub srebrne klatki napelnione różnokolorowym ptactwem. W środku wznosił się olbrzymi namiot albo raczej, dla niezasłaniania widoku, tylko wierzch namiotu z syryjskiej purpury, wsparty na srebrnych słupkach, pod nim zaś błyszcząły jak słońca stoły przygotowane dla biesiadników, obciążone szkłem aleksandryjskim, kryształem i naczyniami wprost bez ceny, złupionymi w Italii, Grecji i Azji Mniejszej. Tratwa, mająca z powodu nagromadzonych na niej roślin pozór wyspy i ogrodu, połączona była sznurami ze złota i purpury z łodziami w kształcie ryb, łabędzi, mew i flamingów, w których przy kolorowych wiosłach siedzieli nadzy wiosłarze i wiosłarki, o kształtach i rysach cudnej piękności, z włosami utrefionymi na sposób wschodni lub ujętymi w złote siatki. Gdy Nero, przybywszy z Poppeą i augustianami, przybił do głównej tratwy i zasiadł pod purpurowym namiotem, łodzie owe poruszyły się, wiosła poczęły uderzać wodę, wyprężyły się złote sznury i tratwa wraz z ucztą i gośćmi poczęła się poruszać i opisywać kręgi po stawie. Otoczyły ją też inne łodzie i inne mniejsze tratwy, pełne cytrzystek i harfiarek, których różowe ciała, na tle błękitu nieba i wody i w odblaskach od złotych instrumentów, zdawały się wsiąkać w siebie owe błękity i odblaski, mienić się i kwitnąć jak kwiaty.

Z gajów pobrzeżnych, z dziwacznych budynków, powznoszonych umyślnie i poukrywanych wśród gęstwy, ozwały się także odgłosy muzyki i śpiewu. Zabrzmiała okolica, zabrzmiały gaje, echa rozniosły dźwięk rogów i trąb. Sam cesarz, mając po jednej stronie Poppeę, po drugiej Pitagorasa, podziwiał i zwłaszcza gdy między łodziami pojawiły się młode niewolnicze dziewczęta poprzebierane za syreny, pokryte zieloną siatką naśladującą łuskę, nie szczędził pochwał Tygellinowi. Z przyzwyczajenia spoglądał jednak na Petroniusza, chcąc poznać zdanie „arbitra”, lecz ów zachowywał się przez długi czas obojętnie i dopiero wręcz zapytany odrzekł:

— Ja sądzę, panie, że dziesięć tysięcy obnażonych dziewic czyni mniejsze wrażenie

³⁴⁵ *polor* — dobre maniery, ogląda towarzyska.

Uczta

Gospodarz

Dworzanin

Bogactwo, Uczta

Uroda

Muzyka

Ciało

niż jedna.

Cezarowi podobala się jednak „pływająca uczta”, albowiem była czymś nowym. Podawano zresztą, jak zwykle, tak wyszukane potrawy, że i wyobrażenia Apicjusza omdlałyby na ich widok, i wina w tylu gatunkach, że Othon, który podawał ich osiemdziesiąt, skryłby się pod wodę ze wstydu, gdyby mógł widzieć ów przepych. Do stołu prócz kobiet zasiedli sami augustianie, wśród których Winicjusz gasił wszystkich pięknnością. Niegdyś postać i twarz jego zbyt znamionowały żołnierza z zawodu, teraz troski wewnętrzne i ból fizyczny, przez który przeszedł, wyrzeźbiły tak jego rysy, jakby przeszła po nich delikatna ręka mistrza rzeźbiarza. Płeć jego straciła dawną śniadość, lecz zostały jej złotawe połyski numidyjskiego marmuru. Oczy stały się większe, smutniejsze. Tylko tors jego zachował dawne potężne formy, jakby stworzone do pancerza, lecz nad tym torsem legionisty widniała głowa greckiego boga albo przynajmniej wyrafinowanego patrycjusza, zarazem subtelna i przepyszna. Petroniusz mówiąc mu, że żadna z augustianek i nie potrafi, i nie zechce mu się oprzeć, mówił jak człowiek doświadczony. Patrzyły na niego teraz wszystkie, nie wyjmując Poppei ani westalki Rubrii, którą cesarz życzył sobie mieć na uczcie.

Wina, mrożone w śniegach z gór, wkrótce rozgrzały serca i głowy biesiadników. Z gęstwiny pobrzeżnej wysuwały się coraz nowe łódki o kształtach koników polnych i łątek. Błękitna szyba stawu wyglądała, jakby ją kto przyrzucił płatkami kwiatów lub jakby ją poobsiadały motyle. Nad łodziami unosiły się tu i ówdzie poprzywiązywane na srebrnych i niebieskich niciach lub sznurkach gołębie i inne ptaki z Indii i Afryki. Słońce przebiegło już większą część nieba, ale dzień, lubo uczta odbywała się w początkach maja, był ciepły, a nawet upalny. Staw kołysał się od uderzeń wiosł, które były toń w takt muzyki, lecz w powietrzu nie było najmniejszego tchnienia wiatru i gaje stały nieruchome, jakby zasłuchane i zapatrzone w to, co działo się na wodzie. Tratwa krążyła wciąż po stawie wioząc coraz bardziej pijanych i wrzaskliwych biesiadników. Jeszcze uczta nie dobiegła do połowy, gdy nie pilnowano już porządku, w jakim wszyscy zasiedli przy stole. Sam cesarz dał przykład, wstawszy bowiem kazał ustąpić Winicjuszowi, który spoczywał przy Rubrii westalce, i zajmwszy jego triclinium począł jej szeptać coś do ucha. Winicjusz znalazł się przy Poppei, która po chwili wyciągnęła doń ramię prosząc, by zapiął jej rozluźniony naramiennik, a gdy uczynił to trochę drżącymi rękoma, rzuciła mu spod swoich długich rzęs spojrzenie jakby zawstydzone i potrząsnęła swą złotą głową, niby czemuś przecząc. Tymczasem słońce stało się większe, czerwieniejsze i z wolna staczało się za szczyty gajów; goście byli po większej części zupełnie pijani. Tratwa krążyła teraz blisko brzegów, na których wśród kęp drzew i kwiatów widać było grupy ludzi poprzebieranych za faunów lub za satyrów, grających na fletniach, multankach³⁴⁶ i bębenkach, oraz grupy dziewcząt przedstawiających nimfy, driady i hamadriady. Mrok zapadł wreszcie wśród pijanych okrzyków na cześć Luny, dochodzących spod namiotu; wówczas gaje zaświeciły tysiącem lamp. Z lupanariów, stojących po brzegach, popłynęły roje światła: na tarasach ukazały się nowe grupy, również obnażone, składające się z żon i córek pierwszych domów rzymskich. Te głosem i wyuzdanymi ruchami poczęły przyzywać biesiadników. Tratwa przybiła wreszcie do brzegu, cesarz i augustianie wypadli do gajów, rozproszyli się w lupanariach, w namiotach ukrytych wśród gęstwiny, w grotach sztucznie urządzonych wśród źródeł i fontann. Szał ogarnął wszystkich; nikt nie wiedział, gdzie podział się cesarz, kto jest senatorem, kto rycerzem, kto skoczkiem lub muzykiem. Satyry i fauny poczęły gonić z krzykiem za nimfami. Bito tyrsami w lampy, by je pogasić. Niektóre części gajów ogarnęła ciemność. Wszędzie jednak słychać było to głośnie krzyki, to śmiechy, to szept, to zdyszany oddech ludzkich piersi. Rzym istotnie nie widział dotąd nic podobnego.

Winicjusz nie był pijany jak na owej uczcie w pałacu cesarza, na której była Ligia, ale i jego olśnił i upoił widok wszystkiego, co się działo, a wreszcie ogarnęła go gorączka rozkoszy. Wypadłszy do lasu, biegł razem z innymi, upatrując, która z driad wyda mu się najpiękniejszą. Co chwila przelatywały koło niego ze śpiewem i okrzykami coraz nowe ich stada, gonione przez faunów, satyrów, senatorów, rycerzy i przez odgłosy muzyki. Ujrawszy nareszcie orszak dziewic prowadzony przez jedną, przybraną za Dianę, skoczył

Przemiana

Cierpienie

Ciało

Uczta

Pijaństwo

Zabawa

Przebranie

Ciało, Kobieta "upadła"

³⁴⁶multanka — dęty instrument muz.

ku niemu chcąc bliżej spojrzeć na boginię i nagle serce zamarło mu w piersiach. Oto zdawało mu się, że w bogini z księżycem na głowie poznaje Ligię.

One zaś otoczyły go szalonym korowodem, a po chwili, chcąc go widocznie skłonić do pościgu, pierzchyły jak stado sarn³⁴⁷. Lecz on został na miejscu z bijącym sercem, bez oddechu, bo jakkolwiek rozpoznał, że Diana nie była Ligią i z bliska nie była nawet do niej podobna, zbyt silne wrażenie pozbawiło go sił. Nagle ogarnęła go tęsknota za Ligią tak niezmierna, jakiej nigdy w życiu nie doświadczał, i miłość do niej napłynęła mu nową ogromną falą do piersi. Nigdy nie wydała mu się droższą, czystsza i bardziej umiłowaną jak w tym lesie szału i dzikiej rozpusty. Przed chwilą sam chciał pić z tego kielicha i wziąć udział w owym rozpętaniu zmysłów i bezwstydu, teraz przejął go wstręt i obrzydzenie. Poczuł, że dusi go ohyda, że piersiom potrzeba powietrza, a oczom gwiazd nie zaćmionych przez gęstwę tego straszego gaju, i postanowił uciekać. Lecz zaledwie ruszył, stanęła przed nim jakaś postać z głową owiniętą w zasłonę i wsparłszy się dłońmi na jego ramionach, poczęła szeptać oblewając mu gorącym tchnieniem twarz:

— Kocham cię!... Pójdź! Nikt nas nie ujrzy. Śpiesz się!

Winicjusz obudził się jakby ze snu:

— Ktoś ty?

Lecz ona wsparła się na nim piersią i poczęła nalegać:

— Śpiesz się! Patrz, jak tu pusto, a ja cię kocham. Pójdź!

— Ktoś ty? — powtórzył Winicjusz.

— Zgadnij!...

To rzekłszy przycisnęła przez zasłonę usta do jego ust, ciągnąc jednocześnie ku sobie jego głowę, aż wreszcie, gdy jej zbrakło oddechu, oderwała od niego twarz.

— Noc miłości!... noc zapamiętania! — mówiła chwytając szybko powietrze. — Dziś wolno... Masz mnie!

Lecz Winicjusza sparzył ów pocałunek i napęłnił go nowym obrzydzeniem. Dusza i serce jego były gdzie indziej i na całym świecie nie istniało dla niego nic prócz Ligii.

Więc odsunawszy ręką zakwefioną postać rzekł:

— Ktokolwiek jesteś, kocham inną i nie chcę cię.

A ona zniżyła ku niemu głowę:

— Uchyl zasłonę.

Lecz w tej chwili zaszeleściły liście pobliskich mirtów; postać znikła jak senne wi-dziadło, tylko z daleka rozległ się jej śmiech, jakiś dziwny i złowrogi.

Petroniusz stanął przed Winicjuszem.

— Słyszałem i widziałem — rzekł.

Winicjusz zaś odpowiedział:

— Pójdźmy stąd!...

I poszli. Minęli gorejące światłem lupanaria, gaj, łańcuch konnych pretorianów i od-należli lektyki.

— Wstąpię do ciebie — rzekł Petroniusz.

I wsiedli razem. Lecz przez drogę milczeli obaj. Dopiero gdy znaleźli się w atrium Winicjuszowego domu, Petroniusz rzekł:

— Czy wiesz, kto to był?

— Rubria? — spytał Winicjusz wstrząsnawszy się na samą myśl, że Rubria była we-stalką.

— Nie.

— Więc kto?

Petroniusz zniżył głos:

— Ogień Westy został splugawiony, bo Rubria była z cezarem. Z tobą zaś mówiła...

Tu dokończył jeszcze ciszej:

— Diva Augusta.

Nastała chwila milczenia.

— Cezar — rzekł Petroniusz — nie umiał ukryć przy niej swej żądz do Rubrii, więc może chciała się zemścić, a ja przeszkodziłem wam dlatego, że gdybyś poznałszy Augustę odmówił jej, to byłbyś zgubiony bez ratunku: ty, Ligia, a może i ja.

Miłość, Tęsknota

Flirt

Pocałunek

Niebezpieczeństwo

³⁴⁷sarn (daw.) — dziś: saren.

Lecz Winicjusz wybuchnął:
 — Mam dosyć Rzymu, cezara, uczt, Augusty, Tygellina i was wszystkich! Duszę się!
 Nie mogę tak żyć, nie mogę! Rozumiesz mnie?
 — Tracisz głowę, sąd, miarę!... Winicjuszu!
 — Kocham ją jedną w świecie!
 — Więc co?
 — Więc nie chcę innej miłości, nie chcę waszego życia, waszych uczt, waszego bezwstydu i waszych zbrodni!
 — Co się z tobą dzieje? Czyś ty chrześcijanin?
 A młody człowiek objął rękoma głowę i począł powtarzać jakby z rozpaczą:
 — Jeszcze nie! Jeszcze nie!

Konflikt wewnętrzny

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY DRUGI

Petroniusz odszedł do domu wruszając ramionami i niezadowolony mocno. Spostrzegł teraz i on, że przestali się z Winicjuszem rozumieć i że dusze ich rozbiegły się zupełnie. Niegdyś Petroniusz miał nad młodym żołnierzem ogromny wpływ³⁴⁸. Był mu we wszystkim wzorem i często kilka ironicznych słów z jego strony wystarczało, by Winicjusza od czegoś powstrzymać lub do czegoś popchnąć. Obecnie nie zostało z tego nic, tak dalece, że Petroniusz nie próbował nawet dawnych sposobów, czując, że jego dowcip i ironia ześlizną się bez żadnego skutku po nowych pokładach, jakie na duszę Winicjusza nałożyła miłość i zetknięcie się z niepojętym światem chrześcijańskim. Doświadczony sceptyk rozumiał, że stracił klucz do tej duszy. Przejmowało go też to niezadowoleniem, a nawet i obawą, którą spotęgowały jeszcze wypadki tej nocy. „Jeśli to ze strony Augusty nie przemijające zachcenie, lecz trwalsza żądza — myślał Petroniusz — to będzie jedno z dwojga: albo Winicjusz jej się nie oprze i może być przez ładą wypadek zgubiony, albo, co dziś do niego podobne, oprze się i w takim razie będzie zgubiony na pewno, a z nim mogę być i ja, choćby dlatego, że jestem jego krewnym i że Augusta, objawszy niechęć całą rodzinę, przerzuci wagę swego wpływu na stronę Tygellina...” I tak, i tak było źle. Petroniusz był człowiekiem odważnym i śmierci się nie bał, ale nie spodziewając się od niej niczego, nie chciał jej wywoływać. Po długim namyśle postanowił wreszcie, że najlepiej i najbezpieczniej będzie wyprawić Winicjusza z Rzymu w podróż. Ach, gdyby mógł dać mu w dodatku na drogę Ligię, byłby to z radością uczynił. Lecz i tak spodziewał się, że nie będzie mu go zbyt trudno namówić. Wówczas rozpuściłby na Palatynie wieść o chorobie Winicjusza i odsunąłby niebezpieczeństwo zarówno od niego jak i od siebie. Augusta ostatecznie nie wiedziała, czy była przez Winicjusza poznana; mogła przypuszczać, że nie, więc jej miłość własna dotychczas niezbyt ucierpiała. Inaczej mogło być jednak w przyszłości i należało temu zapobiec. Petroniusz chciał przede wszystkim wygrać na czasie, rozumiał bowiem, że skoro raz cesarz ruszy do Achai, wówczas Tygellinus, który się na niczym z zakresu sztuki nie rozumiał, zejdzie na drugi plan i straci swój wpływ. W Grecji Petroniusz pewien był zwycięstwa nad wszystkimi współzawodnikami.

Przemiana

Niebezpieczeństwo

Tymczasem postanowił czuwać nad Winicjuszem i zachęcać go do podróży. Przez kilkanaście dni rozmyślał nawet nad tym, że gdyby wyrobił u cezara edykt, wypędzający chrześcijan z Rzymu, to Ligia opuściłaby go razem z innymi wyznawcami Chrystusa, a za nią i Winicjusz. Wówczas nie potrzeba by go namawiać. Sama zaś rzecz była możliwa. Wszakże nie tak dawno jeszcze, gdy Żydzi wszczęli rozruchy z nienawiści do chrześcijan, Klaudiusz cesarz, nie umiejąc odróżnić jednych od drugich, wypędził Żydów. Czemu by zatem Nero nie miał wypędzić chrześcijan? W Rzymie byłoby przestronniej. Petroniusz po owej „pływającej uczcie” widywał codziennie Nerona i na Palatynie, i w innych domach. Podsunąć mu podobną myśl było łatwo, bo cesarz nie opierał się nigdy namowom przynoszącym komuś zgubę lub szkodę. Po dojrzałym zastanowieniu Petroniusz ułożył sobie cały plan. Oto wyprawi u siebie ucztę i na niej skłoni cezara do wydania edyktu. Miał nawet nieplonną nadzieję, że cesarz jemu powierzy wykonanie. Wówczas wyprawiłby Ligię, ze wszystkimi należnymi kochance Winicjusza względami, na przykład do Baiae i niechby się tam kochali i bawili w chrześcijaństwo, ile by im się podobało.

Podstęp

³⁴⁸ miał nad... wpływ — dziś: miał na... wpływ.

Tymczasem odwiedzał Winicjusza często, raz dlatego, że przy całym swym rzymskim egoizmie nie mógł się pozbyć przywiązania do niego, a po wtóre, by namawiać go do podróży. Winicjusz udawał chorego i nie pokazywał się na Palatynie, gdzie co dzień powstawały inne zamiary. Pewnego dnia wreszcie Petroniusz usłyszał z własnych ust cezara, że wybiera się stanowczo za trzy dni do Ancjum, i zaraz nazajutrz poszedł zawiadomić o tym Winicjusza.

Lecz ów pokazał mu listę osób zaproszonych do Ancjum, którą rano przyniósł mu wyzwoleniec cezara.

— Jest na niej moje nazwisko — rzekł — jest i twoje. Wróciwszy zastaniesz taką samą u siebie.

— Gdyby mnie nie było między zaproszonymi — odpowiedział Petroniusz — to by znaczyło, że trzeba umrzeć, nie spodziewam się zaś, by to nastąpiło przed podróżą do Achai. Będę tam Neronowi zbyt potrzebny.

Po czym przejrawszy listę rzekł:

— Ledwośmy przybyli do Rzymu, trzeba znów opuścić dom i wlec się do Ancjum. Ale trzeba! Bo to nie tylko zaproszenie, to zarazem rozkaz.

— A gdyby kto nie posłuchał?

— Dostałby innego rodzaju wezwanie: by się wybrał w znacznie dłuższą podróż, w taką, z której się nie wraca. Co za szkoda, żeś nie posłuchał mojej rady i nie wyjechał, póki był czas. Teraz musisz do Ancjum.

— Teraz muszę do Ancjum... Patrzcie, w jakich my czasach żyjemy i jakimi podłymi jesteśmy niewolnikami.

— Czyś to dziś dopiero spostrzegł?

— Nie. Ale widzisz, tyś mi dowodził, że nauka chrześcijańska jest nieprzyjaciółką życia, bo nakłada na nie więzy. A czyż mogą być twardsze niż te, które nosimy? Tyś mówił: „Grecja stworzyła mądrość i piękność, a Rzym moc”. Gdzież nasza moc?

— Zawołaj sobie Chilona. Nie mam dziś żadnej ochoty do filozofowania. Na Herkulesa! Nie ja stworzyłem te czasy i nie ja za nie odpowiadam. Mówmy o Ancjum. Wiedz, że czeka cię tam wielkie niebezpieczeństwo i że lepiej by może było dla ciebie zmierzyć się z tym Ursusem, który zdławił Krotona, niż tam jechać, a jednak nie możesz nie jechać.

Winicjusz skinął niedbale głową i rzekł:

— Niebezpieczeństwo! My wszyscy brodzimy w mroku śmierci i co chwila jakaś głowa zanurza się w ów mrok.

— Czy mam ci wyliczać wszystkich, którzy mieli trochę rozumu i dlatego mimo czasów Tyberiusza, Kaliguli, Klaudiusza i Neronu dożyli osiemdziesięciu lub dziewięćdziesięciu lat? Niech ci za przykład posłuży choćby tylko taki Domicjusz Afer. Ten zestarzał się spokojnie, choć całe życie był złodziejem i łotrem.

— Może dlatego! Może właśnie dlatego! — odpowiedział Winicjusz.

Po czym ją przeglądając listę i rzekł:

— Tygellinus, Watyniusz, Sekstus Afrykanus, Akwilinus Regulus, Suiliusz Nerulinus, Epriusz Marcelus i tak dalej! Co za zbiór hołoty i łotrów!... I powiedzieć, że to rządzi światem!... Czy nie lepiej by im przystało obwozić jakieś egipskie albo syryjskie bóstwo po miasteczkach, brząkać w sistry i zarabiać na chleb wróżbiarstwem albo skokami?... —

Lub pokazywać uczone małpy, rachujące psy albo osła dmuchającego we flet — dodał Petroniusz. — Wszystko to prawda, ale mówmy o czymś ważniejszym. Zbierz uwagę i słuchaj mnie: opowiadałem na Palatynie, żeś chory i nie możesz opuszczać domu, tymczasem nazwisko twoje znajduje się jednak na liście, co dowodzi, że ktoś nie uwierzył moim opowiadaniom i postarał się o to umyślnie. Neronowi nic na tym nie zależało, albowiem jesteś dla niego żołnierzem, z którym co najwyżej można gadać o gonitwach w cyrku i który o poezji i muzyce nie ma pojęcia. Otóż o umieszczenie twego nazwiska postarała się chyba Poppea, a to znaczy, że jej żądza ku tobie nie była przemijającym zachceniem i że pragnie cię zdobyć.

— Odważna z niej Augusta!

— Odważna zaiste, bo może cię zgubić bez ratunku. A niechby Wenus natchnęła ją jak najprędzej inną miłością, ale póki chce jej się ciebie, musisz zachować jak największe ostrożności. Miedzianobrodemu ona już poczyną powszednieć, woli już dziś Rubrię lub Pitagorasa, lecz przez samą miłość własną wywarłby na was najstrasznieszą zemstę.

Niewola

Kondycja ludzka

Śmierć

Obraz świata, Władza

Niebezpieczeństwo

Pożądanie

— W gaju nie wiedziałem, że to ona do mnie mówiła, ale przecieżeś podsłuchiwał i wiesz, co jej odpowiedziałem: że kocham inną i że jej nie chcę.

— A ja cię zaklinam na wszystkich bogów podziemnych, nie trać tej resztki rozumu, którą ci jeszcze chrześcijanie zostawili. Jak można się wahać mając wybór między zgubą prawdopodobną a pewną? Zali nie mówiłem ci już, że gdybyś zranił miłość własną Augusty, nie byłoby dla ciebie ratunku? Na Hades! Jeśli ci życie zbrzydło, to lepiej sobie zaraz żyły otwórz lub rzuć się na miecz, bo gdy obrazisz Poppeę, może cię spotkać śmierć mniej lekka. Niegdyś przyjemniej było z tobą mówić! O co właściwie ci chodzi? Czy cię ubędzie? Czy ci to przeszkodzi kochać twoją Ligię? Pamiętaj przy tym, że Poppea widziała ją na Palatynie i że nietrudno jej się będzie domyśleć, dla kogo odrzucasz tak wysokie łaski. A wówczas wydobędzie ją choćby spod ziemi. Zgubisz nie tylko siebie, ale i Ligię, rozumiesz?

Winicjusz słuchał, jakby myśląc o czym innym, i wreszcie rzekł:

— Ja muszę ją widzieć.

— Kogo? Ligię?

— Ligię.

— Wiesz, gdzie ona jest?

— Nie.

— Więc zaczniesz znów szukać jej po starych cmentarzach i na Zatybrzu?

— Nie wiem, ale muszę ją widzieć.

— Dobrze. Jakkolwiek jest chrześcijanką, może się okazać, iż jest rozsądniejsza od ciebie, a okaże się to z pewnością, jeśli nie chce twojej zguby.

Winicjusz ruszył ramionami.

— Wyratowała mnie z rąk Ursusa.

— W takim razie śpiesz się, bo Miedzianobrody nie będzie zwlekał z wyjazdem. Wyroki śmierci może wydawać i z Ancjum.

Lecz Winicjusz nie słuchał. Zajmowała go tylko jedna myśl: zobaczenia się z Ligią, więc począł rozmyślać nad sposobami.

Tymczasem zdarzyła się okoliczność, która mogła usunąć wszystkie trudności. Oto nazajutrz przyszedł niespodzianie do niego Chilo.

Przyszedł nędzny i obdarty, z oznakami głodu w twarzy i w podartym łachmanie, służba jednak, która miała dawniej rozkaz puszczania go o każdej porze dnia i nocy, nie śmiała go wstrzymywać, tak że wszedł prosto do atrium, i stanąwszy przed Winicjuszem, rzekł:

— Niech ci bogowie dadzą nieśmiertelność i podzielą się z tobą władzą nad światem.

Winicjusz w pierwszej chwili miał ochotę kazać wyrzucić go za drzwi. Lecz przyszła mu myśl, że może Grek wie coś o Ligii, i ciekawość przemogła obrzydzenie.

— To ty? — spytał. — Co się z tobą dzieje?

— Żle, synu Jowisza — odpowiedział Chilon. — Prawdziwa cnota to towar, o który nikt dziś nie zapyta, i prawdziwy mędrzec musi być rad i z tego, jeśli raz na pięć dni ma za co kupić baranią głowę u rzeźnika, którą ogryza na poddaszu, popijając łzami. Ach, panie! Wszystko, coś mi dał, wydałem na księgi u Atraktusa, a potem okradziono mnie, zniszczono; niewolnica, która miała spisywać moją naukę, uciekła zabrawszy resztę tego, czym twoja wspaniałomyślność mnie obdarzyła. Nędzarz jestem, ale pomyślał sobie: do kogoż mam się udać, jeśli nie do ciebie, Serapisie, którego kocham, ubóstwiam i za którego narażałem życie moje!

— Po coś przyszedł i co przynosisz?

— Po pomoc, Baalu, a przynoszę ci moją nędzę, moje łzy, moją miłość i wreszcie wiadomości, które przez miłość dla ciebie zebrałem. Pamiętasz, panie, com ci w swoim czasie mówił, że odstąpiłem niewolnicy boskiego Petroniusza jedną nitkę z przepaski Wenery³⁴⁹ w Pafos?... Dowiadywałem się teraz, czy jej to pomogło, i ty, synu Słońca, który wiesz, co się w tamtym domu dzieje, wiesz także, czym jest tam Eunice. Mam jeszcze taką jedną nitkę. Zachowałem ją dla ciebie, panie.

Miłość, Pycha,
Samobójstwo, Śmierć

³⁴⁹Wenera (mit. rzym.) — Venus, bogini wiosny i ogrodów, później utożsamiana z Afrodytą jako bogini miłości.

Tu przerwał spostrzegłszy gniew zbierający się w brwiach Winicjusza i chcąc uprzedzić wybuch rzekł prędko:

— Wiem, gdzie mieszka boska Ligia, wskaż ci, panie, dom i zaulek.

Winicjusz potłumił wzruszenie, jakim przejęła go ta wiadomość, i rzekł:

— Gdzie ona jest?

— U Linusa, starszego kapłana chrześcijan. Ona tam jest wraz z Ursusem, a ten po dawnemu chodzi do młynarza, który zwie się tak jak twój dyspensator, panie, Demas... Tak, Demas. Ursus pracuje nocami, więc otoczywszy dom w nocy, nie znajdzie się go... Linus jest stary... a w domu prócz niego są tylko jeszcze starsze dwie niewiasty.

— Skąd to wszystko wiesz?

— Pamiętasz, panie, że chrześcijanie mieli mnie w swym ręku i oszczędzili. Glaukus myli się wprawdzie, mniemając, że ja przyczyną jego nieszczęść, ale uwierzył w to nieborak i wierzy dotąd, a jednak oszczędzili mnie! Więc nie dziw się, panie, że wdzięczność napęłniła mi serce. Jam człowiek z dawnych, lepszych czasów. Zatem myślałem: mamże zaniechać moich przyjaciół i dobroczyńców? Zali nie byłoby zatwardziałością nie zapytać o nich, nie wywieść się, co się z nimi dzieje, jak im służy zdrowie i gdzie mieszkają? Na pessinunką Cybelę³⁵⁰! Nie ja jestem do tego zdolny. Wstrzymywała mnie z początku obawa, żeby źle nie zrozumieli mych zamiarów. Ale miłość, jaką do nich miałem, okazała się większą od obawy, a zwłaszcza dodała mi otuchy ta łatwość, z jaką oni przebaczą wszelkie krzywdy. Przede wszystkim jednak myślałem o tobie, panie. Ostatnia nasza wyprawa zakończyła się porażką, a czyż taki syn Fortuny może pogodzić się z tą myślą? Więc przygotowałem ci zwycięstwo. Dom stoi osobno. Możesz go kazać otoczyć niewolnikom tak, że i mysz się nie wysłiznie. O, panie, panie! od ciebie zależy tylko, by jeszcze dzisiejszej nocy ta wielkoduszna królowa znalazła się w domu twoim. Ale jeśli się to stanie, pomyśl, że przyczynił się do tego bardzo biedny i zgłodniały syn mojego ojca.

Winicjuszowi krew napłynęła do głowy. Pokusa raz jeszcze wstrząsnęła całym jego jęstestwem. Tak jest! To był sposób i tym razem sposób pewny. Gdy raz będzie miał Ligię u siebie, któż zdoła mu ją odjąć? Gdy raz uczyni Ligię swoją kochanką, cóż jej pozostanie innego, jak zostać nią na zawsze? I niech zginą wszelkie nauki! Co dla niego będą znaczyli wówczas chrześcijanie, razem z ich miłosierdziem i posępną wiarą? Zali nie czas otrząsnąć się z tego wszystkiego? Zali nie czas rozpocząć życia, jak wszyscy żyją? Co następnie uczyni Ligia, jak pogodzi swój los z nauką, którą wyznaje, to również rzecz mniejsza. To są rzeczy bez wagi! Przede wszystkim będzie jego i to dziś jeszcze. A i to pytanie, czy się w jej duszy ostoi owa nauka wobec tego nowego dla niej świata, wobec rozkoszy i uniesień, którym musi się poddać? A stać się to może jeszcze dziś. Dość zatrzymać Chilona i wydać o zmroku rozkazy. I potem radość bez końca! „Czym było moje życie? — myślał Winicjusz. — Cierpieniem, niezaspokojoną żądzą i zadawaniem sobie ciągłych pytań bez odpowiedzi”. W ten sposób przetnie i skończy się wszystko. Przypomniawszy sobie wprawdzie, że przyrzekł jej, iż nie wzniesie na nią ręki. Ale na cóż przysięgał? Nie na bogów, bo w nich już nie wierzył, nie na Chrystusa, bo w Niego jeszcze nie wierzył. Zresztą, jeśli będzie się czuła pokrzywdzona, zaślubi ją i w ten sposób wynagrodzi jej krzywdę. Tak! Do tego czuje się zobowiązanym, bo przecież zawdzięcza jej życie. Tu przypomniawszy mu się ów dzień, w którym wraz z Krotinem wpadł do jej schronienia; przypomniawszy sobie wzniesioną nad sobą pięść Ursusa i wszystko, co nastąpiło potem. Ujrzał ją znów schyloną nad jego łóżem, przebraną w strój niewolnicy, piękną jak bóstwo, dobroczynną i uwielbioną. Czy jego mimo woli przeniosły się na lararium i na ów krzyżyk, który zostawiła mu odchodząc. Zali jej za to wszystko zapłaci nowym zamachem? Zali będzie ją ciągał za włosy do cubiculum jak niewolnicę? I jakże potrafi to uczynić, skoro nie tylko jej pożąda, ale ją kocha, a kocha za to właśnie, że jest taką, jaką jest? I nagle uczuł, że nie dość mu ją mieć w domu, nie dość chwycić przemocą w ramiona i że jego miłość chce już czegoś więcej, to jest: jej zgody, jej kochania i jej duszy. Błogosławiony ten dach, jeśli ona wejdzie pod niego dobrowolnie, błogosławiona chwila, błogosławiony dzień, błogosławione życie. Wówczas szczęście obojga będzie jako morze nieprzebrane i jako słońce. Ale porwać ją przemocą byłoby to zabić na wieki takie szczęście, a zarazem zniszczyć, splugawić i zohydzić to, co jest najdroższe i jedynie ukochane w życiu.

Pokusa

Przysięga

Miłość

Przemoc

³⁵⁰Cybelą — Kybele, frygijska bogini wiosny, płodności, urodzaju.

Zgroza przejęła go teraz na samą myśl o tym. Spojrzał na Chilona, który, wpatrując się w niego, zasunął rękę pod łachman i drapał się niespokojnie, po czym przejęło go niewypowiedziane obrzydzenie i chęć zdeptania tego dawnego pomocnika tak, jak depce się plugawe robactwo lub jadowitego węża. Po chwili wiedział już, co ma uczynić. Lecz nie znając w niczym miary, a idąc za popędem swej srogiej rzymskiej natury, zwrócił się do Chilona i rzekł:

— Nie uczynię tego, co mi radzisz, byś jednak nie odszedł bez nagrody, na jaką zasługujesz, każę ci dać trzysta różeg w domowym ergastulum³⁵¹.

Chilo zbladł. W pięknej twarzy Winicjusza tyle było zimnej zawziętości, iż ani chwili nie mógł się łudzić nadzieją, by obiecana zapłata była tylko okrutnym żartem.

Więc rzucił się w jednej chwili na kolana i zgiąwszy się począł jęczeć przerywanym głosem:

— Jak to, królu perski? za co?... Piramido łaski! Kolosie miłosierdzia! za co?... Jam stary, głodny, nędzny... Służyłem ci. Tak że się odwdzięczasz?...

— Jak ty chrześcijanom — odparł Winicjusz.

I zawołał dyspensatora.

Lecz Chilo skoczył do jego nóg i objąwszy je konwulsyjnie, wołał jeszcze, z twarzą pokrytą śmiertelną bladością:

— Panie, panie!... Jam stary! Pięćdziesiąt, nie trzysta... Pięćdziesiąt dosyć!... Sto, nie trzysta!... Litości! litości!

Winicjusz odrzucił go nogą i wydał rozkaz. W mgnieniu oka za dyspensatorem³⁵² wbiegło dwóch silnych Kwadów, którzy, porwawszy Chilona za resztki włosów, okręcili mu głowę jego własnym łachmanem i powlekli go do ergastulum.

— W imię Chrystusa!... — zawołał Grek we drzwiach do korytarza.

Winicjusz został sam. Wydany rozkaz podniecił go i ożywił. Tymczasem starał się zebrać rozpieczętowane myśli i przyprowadzić je do ładu. Czuł wielką ulgę i zwycięstwo, jakie nad sobą odniósł, napędlano go otuchą. Zdawało mu się, że uczynił jakiś wielki krok ku Ligii i że powinna go spotkać za to jakaś nagroda. W pierwszej chwili nie przyszło mu nawet na myśl, jak ciężkiej dopuścił się niesprawiedliwości względem Chilona i że kazał go smagać za to samo, za co przedtem nagradzał. Nadto był jeszcze Rzymianinem, by go miał boleć cudzy ból i by miał zaprzętać swą uwagę jednym nędznym Grekiem. Gdyby nawet był pomyślał o tym, sądziłby, iż postąpił słusznie, rozkazawszy ukarać nikczemnika. Lecz on myślał o Ligii i mówił jej: „Nie zapłacę ci złem za dobre, a gdy się kiedyś dowiesz, jak postąpiłem z tym, który chciał mnie namówić do podniesienia na ciebie ręki, będziesz mi za to wdzięczna”. Tu jednak zastanowił się, czy Ligia pochwaliłaby jego postępek z Chilonem. Wszakże nauka, którą ona wyznaje, każe przebaczać; wszak chrześcijanie przebaczyli nędznikowi, choć większe mieli do zemsty powody. Wówczas dopiero ozwał mu się w duszy krzyk: „W imię Chrystusa!” Przypomnił sobie, że podobnym okrzykiem Chilo wykupił się z rąk Liga, i postanowił darować mu resztę kary.

W tym celu miał właśnie zawołać dyspensatora, gdy ten sam stanął przed nim i rzekł:

— Panie, ów starzec omdlał, a może i umarł. Czy mam kazać go ćwiczyć dalej?

— Ocucić go i stawić przede mną.

Rządca atrium znikł za zasłoną, lecz cucenie nie musiało iść łatwo, albowiem Winicjusz czekał jeszcze czas długi i poczynił się już niecierpliwić, gdy wreszcie niewolnicy wprowadzili Chilona i na znak dany sami cofnęli się natychmiast.

Chilo błąd był jak płótno i wzdłuż nóg jego spływały na mozaikę atrium nitki krwi. Był jednak przytomny i padłszy na kolana począł mówić z wyciągniętymi rękoma:

— Dziękuję ci panie! Jesteś miłosierny i wielki.

— Psie — rzekł Winicjusz — wiedz, że ci przebaczył dla tego Chrystusa, któremu i sam życie zawdzięczam.

— Będę służył, panie, Jemu i tobie.

— Milcz i słuchaj. Wstań! Pójdziesz ze mną i pokażesz mi dom, w którym mieszka Ligia.

Robak, Wąż

Kara

Strach

Sługa, Sprawiedliwość

Okrucieństwo

Miłosierdzie, Pies, Sługa

³⁵¹ *ergastulum* (łac.) — starożytne więzienie, umieszczone w posiadłościach zamożnych Rzymian.

³⁵² *dyspensator* — zarządca.

Chilo zerwał się, lecz zaledwie stanął na nogach, pobladł jeszcze śmiertelniej i rzekł mdlejącym głosem:

— Panie, jam naprawdę głodny... Pójdę, panie, pójdę! Lecz nie mam sił... Każ mi dać choć resztki z misy twego psa, a pójdę!

Winicjusz kazał mu dać jeść, sztukę złota i płaszcz. Lecz Chilo, którego osłabiły razy i głód, nie mógł iść nawet po posiłku, choć strach podnosił mu włosy na głowie, by Winicjusz nie wziął jego osłabienia za opór i nie kazał go smagać na nowo.

— Niech jeno wino mnie rozgrzeje — powtarzał szczękając zębami — będę mógł iść zaraz, choćby do Wielkiej Grecji.

Jakoż po pewnym czasie odzyskał trochę sił i wyszli. Droga była długa. Linus bowiem mieszkał, jak większa część chrześcijan, na Zatybrzu, niedaleko od domu Miriam. Chilo pokazał wreszcie Winicjuszowi osobny mały domek, otoczony murem pokrytym całkiem przez bluszcze, i rzekł:

— To tu, panie.

— Dobrze — rzekł Winicjusz — idź teraz precz, ale pierwszej posłuchaj, co ci powiem: zapomnij, żeś mi służył; zapomnij, gdzie mieszka Miriam, Piotr i Glaukus; zapomnij również o tym domu i o wszystkich chrześcijanach. Przyjdiesz każdego miesiąca do mego domu, gdzie Demas wyzwoleniec będzie ci wypłacał po dwie sztuki złota. Lecz gdybyś dalej szpiegował chrześcijan, każę cię zaćwiczyć lub oddam w ręce prefekta miasta.

Chilo skłonił się i rzekł:

— Zapomnę.

Lecz gdy Winicjusz znikł na zakręcie uliczki, wyciągnął za nim ręce i grożąc pięściami, zawołał:

— Na Ate³⁵³ i na Furie³⁵⁴, nie zapomnę!

Po czym znów osłabł.

Falsz, Zemsta

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY TRZECI

Winicjusz udał się wprost do domu, w którym zamieszkiwała Miriam. Przed bramą spotkał Nazariusza, który zmieszał się na jego widok, ale on pozdrowił go uprzejmie i kazał się prowadzić do mieszkania matki.

W mieszkaniu prócz Miriam zastał Piotra, Glauka, Kryspa, a nadto i Pawła z Tarsu, który świeżo był wrócił z Fregellae.

Na widok młodego trybuna zdziwienie odbiło się na wszystkich twarzach, on zaś rzekł:

— Pozdrawiam was w imię Chrystusa, którego czcicie.

— Niech imię Jego będzie wysławiane na wieki.

— Widziałem waszą cnotę i doświadczyłem dobroci, więc przychodzę jako przyjaciel.

— I pozdrawiamy cię jako przyjaciela — odpowiedział Piotr. — Siądź, panie, i podziel z nami posiłek jako gość nasz.

— Siadę i podzielę z wami posiłek, jeno pierwszej wysłuchajcie mnie: ty, Piotrze, i ty, Pawle z Tarsu, abyście poznali szczerą moją. Wiem, gdzie jest Ligia; wracam sprzed domu Linusa, który leży blisko tego mieszkania. Mam prawo do niej, dane mi od cezara, mam w mieście, w domach moich, blisko pięćset niewolników; mógłbym otoczyć jej schronienie i pochwycić ją, a jednak nie uczyniłem tego i nie uczynię.

— Przeto błogosławieństwo Pana będzie nad tobą i będzie oczyszczone serce twoje — rzekł Piotr.

— Dziękuję ci, ale posłuchajcie mnie jeszcze: nie uczyniłem tego, choć żyję w męce i tęsknocie. Przedtem, nim byłem z wami, byłbym niechybnie wziął ją i zatrzymał przymocą, ale wasza cnota i wasza nauka, chociaż jej nie wyznawam³⁵⁵, zmieniła coś i w mojej duszy tak, że nie ważę się już na przemoc. Sam nie wiem, dlaczego się tak stało, ale tak jest! Za czym przychodzę do was, bo wy Ligii zastępujecie ojca i matkę, i mówię wam: dajcie mi ją za żonę, a ja przysięgnę wam, że nie tylko jej nie wzbronię wyznawać Chrystusa, ale i sam pocznę się uczyć Jego nauki.

Pokora

³⁵³Ate (mit. gr.) — córka Zeusa i Eris, bogini nieszczęścia i zemsty.

³⁵⁴Furie (mit. rzym.) — boginki kary i zemsty, rzymskie Erynie.

³⁵⁵wyznawam (daw.) — dziś: wyznaję.

Mówił z podniesioną głową, głosem stanowczym, ale był jednak wzruszony i nogi drżały mu pod pasiastym płaszczem, gdy zaś po słowach jego nastąpiło milczenie, począł mówić dalej, jakby chcąc uprzedzić niepomyślną odpowiedź:

— Wiem, jakie są przeszkody, ale miłuję ją jak oczy własne i chociaż nie jestem jeszcze chrześcijaninem, nie jestem nieprzyjacielem ni waszym, ni Chrystusa. Chcę przed wami być w prawdzie, abyście mogli mi ufać. Idzie w tej chwili o życie moje, a jednak mówię wam prawdę. Inny rzekłby wam może: „Ochrzćcie mnie!” — ja mówię: „Oświećcie mnie!” Wierzę, że Chrystus zmartwychwstał, bo to prawdą ludzie prawdą żyjący, którzy Go widzieli po śmierci. Wierzę, bom sam widział, że wasza nauka płodzi cnotę, sprawiedliwość i miłosierdzie, nie zaś zbrodnie, o które was posądzają. Niewielem jej dotąd poznał. Tyle, co od was, z waszych uczynków, tyle, co od Ligii, tyle, co z rozmów z wami. A przecie, powtarzam wam, że i we mnie coś się już przez nią zmieniło. Trzymałem dawniej żelazną ręką sługi moje, teraz — nie mogę. Nie znałem litości, teraz znam. Kochałem się w rozkoszy, teraz uciekłem ze stawu Agryppy, bo mi tchu od obrzydzenia nie stało. Dawniej wierzyłem w przemoc, dziś się jej wyrzekłem. Wiedźcie, że sam siebie nie poznaję, ale zbrzydły mi uczyty, zbrzydło wino, śpiewanie, cytry i wieńce, zbrzydł dwór cezara i nagie ciała, i wszystkie zbrodnie. A gdy myślę, że Ligia jest jako śnieg w górach, to miłuję ją tym bardziej; a gdy pomyślę, że jest taka przez waszą naukę, to miłuję i tę naukę i chcę jej! Ale że jej nie rozumiem, że nie wiem, czy w niej żyć potrafię i czy znieśie ją natura moja, przeto żyję w niepewności i męce, jakobym żył w ciemnicy.

Tu brwi na czole zbiegły mu się w bolesną fałdę i rumieniec wystąpił na policzki, po czym znów mówił coraz spieszej i z coraz większym wzruszeniem:

— Widzicie! Męczę się i z miłości, i od mroku. Mówili mi, że w waszej nauce nie ostoi się ni życie, ni radość ludzka, ni szczęście, ni prawo, ni porządek, ni zwierzchność, ni władztwo rzymskie. Zali tak jest? Mówili mi, żeście ludzie szaleni; powiedzcie, co przyniosiecie? Czy grzech miłować? Czy grzech czuć radość? Czy grzech chcieć szczęścia? Czy wyście nieprzyjaciółmi życia? Czy trzeba chrześcijaninowi być nędzarzem? Czy miałbym się wyrzec Ligii? Jaka jest wasza prawda? Wasze uczynki i wasze słowa są jako woda przejrzysta, ale jakie dno tej wody? Widzicie, żem szczery. Rozproszcie ciemności! Bo mnie powiedzieli jeszcze i to: „Grecja stworzyła mądrość i piękność, Rzym moc, a oni co przynoszą?” Więc powiedzcie, co przyniosiecie? Jeśli za drzwiami waszymi jest jasność, to mi otwórzcie!

— Przynosim miłość — rzekł Piotr.

A Paweł z Tarsu dodał:

— Gdybym mówił językami ludzkimi i anielskimi, a miłości bym nie miał, byłbym jako miedź brząkająca...³⁵⁶

Lecz serce starego Apostoła wzruszyło się tą duszą w męce, która, jak ptak zamknięty w klatce, rwała się do powietrza i słońca, więc wyciągnął ku Winicjuszowi ręce i rzekł:

— Kto puka, będzie mu otworzono, i łaska Pana jest nad tobą, przeto błogosławię tobie, twojej duszy i twojej miłości w imię Zbawiciela świata.

Winicjusz, który i tak mówił w uniesieniu, usłyszawszy błogosławieństwo skoczył ku Piotrowi i wówczas stała się rzecz nadzwyczajna. Oto ten potomek Kwirytów, który do niedawna nie uznawał w obcym człowieka, chwycił ręce starego Galilejczyka i począł je z wdzięcznością do ust przyciskać.

A Piotr ucieszył się, albowiem rozumiał, że siejba³⁵⁷ znów padła na jedną więcej rolę i że jego sieć rybacza ogarnęła jedną więcej duszę.

Obecni zaś, nie mniej ucieszeni tym jawnym znakiem czci dla Bożego Apostoła, zawołali jednym głosem:

— Chwała na wysokościach Panu!

Winicjusz powstał z rozjaśnioną twarzą i począł mówić:

— Widzę, że szczęście może między wami mieszkać, bo czuję się szczęśliwy, i mnie mam, że tak samo w innych mnie przekonacie rzeczach. Ale to wam jeszcze powiem, że nie stanie się to w Rzymie; cesarz jedzie do Ancjum, a ja z nim muszę, gdyż mam rozkaz. Wiecie, że nie posłuchać — to śmierć. Ale jeśli znalazł łaskę w waszych oczach, jedźcie

Przemiana

Miłość

Historia

Dusza

Nauczyciel

³⁵⁶Gdybym mówił (...) brząkająca — początek Hymnu o miłości św. Pawła (1 Kor 13:1).

³⁵⁷siejba (poet.) — siew, okres siewu.

ze mną, abyście mnie nauczali prawdy waszej. Bezpieczniej wam tam będzie niż mnie samemu; w tym wielkim natłoku ludzi będziecie mogli opowiadać waszą prawdę na samym dworze cezara. Mówią, że Akte jest chrześcijanką, a i między pretorianami są chrześcijanie, bom sam widział, jak żołnierze klękali przed tobą, Piotrze, u bramy Nomentańskiej. W Ancjum mam willę, w której zbierać się będziemy, aby pod boki Nerona słuchać nauk waszych. Mówił mi Glaukus, że wy dla jednej duszy gotowicie na krańce świata wędrować, więc uczynicie to dla mnie, coście uczynili dla tych, dla których przyszlście tu aż z Judei, uczynicie i nie opuszczajcie duszy mojej!

Oni usłyszawszy to poczęli się naradzać, myśląc z radością o zwycięstwie swej naki i o znaczeniu, jakie dla pogańskiego świata mieć będzie nawrócenie się augustianina i potomka jednego z najstarszych rodów rzymskich. Gotowi byli istotnie wędrować na krańce świata dla jednej duszy ludzkiej i od śmierci Mistrza nic przecie innego nie czynili, więc odpowiedź odmowna nie przeszła im nawet przez myśl. Ale Piotr był w tej chwili pasterzem całej rzeszy, więc jechać nie mógł, natomiast Paweł z Tarsu, który niedawno był w Arycji i we Fregellae, a wybierał się znów w długą podróż na Wschód, aby odwiedzić tamtejsze kościoły i ożywić je nowym duchem gorliwości, zgodził się towarzyszyć młodemu trybunowi do Ancjum, łatwo mu bowiem było znaleźć tam statek idący na morza greckie.

Winicjusz, jakkolwiek zasmucił się, że Piotr, któremu był tyle obowiązany, nie będzie mu towarzyszył, podziękował jednak z wdzięcznością, a następnie zwrócił się do starego Apostoła z ostatnią prośbą.

— Wiedząc mieszkanie Ligii — rzekł — mógłbym sam pójść do niej i spytać, jako jest rzecz słuszna, czyli zechce mnie za męża, jeśli dusza moja stanie się chrześcijańską, ale wolę cię prosić, Apostole: pozwól mi ją widzieć albo wprowadź mnie sam do niej. Nie wiem, jak długo przyjdzie mi zabawić w Ancjum, i pamiętajcie, że przy cesarzu nikt nie jest pewny swego jutra. Już mi mówił i Petroniusz, że nie całkiem mi tam będzie bezpiecznie. Niechże ją ujrzę przedtem, niech nasycę nią oczy i niech ją zapytam, czy mi złe zapomni i czy dobre ze mną podzieli.

A Piotr Apostoł uśmiechnął się dobrotliwie i rzekł:

— A któż by ci słusznej radości miał odmawiać, synu mój.

Winicjusz znów pochylił się do jego rąk, albowiem całkiem już nie mógł wezbranego serca pohamować. Apostoł zaś wziął go za skronie i rzekł:

— Ale ty się cezara nie bój, bo to ci powiadam, że włos nie spadnie ci z głowy.

Po czym wysłał Miriam po Ligię, przykazując, by nie mówiła jej, kogo między nimi znajdzie, by i dziewczynie tym większą sprawić radość.

Było niedaleko, więc po krótkim czasie zgromadzeni w izbie ujrzeni wśród mirtów ogródka Miriam prowadzącą za rękę Ligię.

Winicjusz chciał biec naprzeciw, lecz na widok tej umiłowanej postaci szczęście odjęło mu siły — i stał z bijącym sercem, bez tchu, zaledwie mogąc się utrzymać na nogach, stokroć więcej wzruszony niż wówczas, kiedy po raz pierwszy w życiu usłyszał strzały Partów warczące koło swojej głowy.

Ona wbiegła nie spodziewając się niczego i na jego widok stanęła również jak wryta. Twarz jej zaczerwieniła się i wraz pobladła bardzo, po czym jęła spoglądać zdumionymi, a zarazem przełękłymi oczyma na obecnych.

Lecz naokół widziała jasne, pełne dobroci spojrzenia, Apostoł zaś Piotr zbliżył się do niej i rzekł:

— Ligio, miłujesze ty go zawsze?

Nastała chwila milczenia. Usta poczęły jej drżeć jak u dziecka, któremu zbiera się na płacz i które czując się winnym widzi jednak, że trzeba przyznać się do winy.

— Odpowiedz — rzekł Apostoł.

Wówczas z pokorą i lękiem w głosie wyszeptala obsuwając się do kolan Piotra:

— Tak jest...

Lecz Winicjusz w jednej chwili klęknął przy niej, Piotr zaś położył ręce na ich głowach i rzekł:

— Miłujcie się w Panu i na chwałę Jego, albowiem nie masz grzechu w miłości waszej.

Serce

Strach

Miłość spełniona

Zaręczyny

Chodząc po ogródku Winicjusz opowiadał jej w krótkich, wyrwanych z głębi serca słowach to, co przed chwilą wyznał Apostołom: więc niepokój swej duszy, zmiany, jakie w nim zaszły, i wreszcie tę niezmierną tęsknotę, która przesłoniła mu życie od czasu, jak opuścił mieszkanie Miriam. Przyznał się Ligii, że chciał o niej zapomnieć, ale nie mógł. Myślał o niej po całych dniach i nocach. Przypominał mu ją ów krzyżyk związany z gałązek bukszpanu, który mu zostawiła, a który umieścił w lararium i mimo woli czcił jak coś boskiego. I tęsknił coraz mocniej, bo kochanie było od niego silniejsze i już u Aulusów objęło całkiem jego duszę... Innym przędą nić życia Parki³⁵⁸, a jemu przędła ją miłość, tęsknota i smutek. Złe były jego postęпки, ale płynęły z miłości. Kochał ją u Aulusów i na Palatynie, i gdy ją widział na Ostrianum słuchającą słów Piotra, i gdy szedł ją porywać z Krotonem, i gdy czuwała przy jego łóżu, i gdy go opuściła. Przyszedł oto Chilo, który odkrył jej mieszkanie i radził ją porwać, ale on wołał ukarać Chilona i pójść do Apostołów prosić o prawdę i o nią...

I niech będzie błogosławiona ta chwila, w której taka myśl przyszła mu do głowy, bo oto jest przy niej, a wszakże już ona nie będzie więcej uciekała przed nim, tak jak ostatnim razem uciekła z mieszkania Miriam?

— Ja nie przed tobą uciekłam — rzekła Ligia.

— Więc czemuś to uczyniła?

A ona podniosła na niego swe oczy koloru irysów, po czym schyliwszy zawstydzoną głowę odrzekła:

— Ty wiesz...

Winicjusz umilkł na chwilę z nadmiaru szczęścia, po czym znów jął mówić, jak powoli otwierały mu się oczy, że ona jest całkiem różna od Rzymianek i chyba do jednej Pomponii podobna. Nie umiał jej zresztą dobrze wypowiedzieć, albowiem sam nie zdawał sobie sprawy z tego, co czuł, że w niej przychodzi na świat jakaś zupełnie inna piękność, której dotąd na świecie nie bywało, a która nie tylko jest posągiem, ale i duszą. Powiedział jej natomiast to, co napełniło ją radością, że ją pokochał nawet za to, iż uciekała przed nim, i że będzie mu świętą przy ognisku.

Po czym chwyciwszy jej rękę nie mógł więcej mówić, patrzył tylko na nią z zachwytem, jak na odzyskane szczęście życia, i powtarzał jej imię, jakby chcąc się upewnić, że ją odnalazł i że jest przy niej:

— O Ligio! O Ligio!...

Wreszcie jął ją rozpytywać, co się działo w jej duszy, a ona przyznała mu się, że go pokochała jeszcze w domu Aulusów i że gdyby ją był odprowadził do nich z Palatynu, byłaby wyznała im swoją miłość i starała się przebłagać ich gniew na niego.

— Ja ci przysięgam — rzekł Winicjusz — że mnie w myśli nawet nie powstało odbierać cię Aulusom. Petroniusz powie ci kiedyś, że już wówczas mówił mi, że cię kocham i że pragnę cię zaślubić. Powiedziałem mu: „Niech omaści drzwi moje wilczym tłuszczem i niech zasiądzie przy moim ognisku!” Ale on mnie wyśmiał i poddał cesarzowi myśl, by cię zażądał jako zakładniczki i oddał mnie. Ileż razy przeklinałem go w moim żalu, ale może to pomyślny los tak zrządził, bo inaczej bym nie poznał chrześcijan i nie zrozumiał ciebie...

— Wierz mi, Marku — odrzekła Ligia — że to Chrystus umyślnie prowadził cię ku sobie.

Winicjusz podniósł głowę z pewnym zdziwieniem.

— Prawda! — odpowiedział z żywością — wszystko składało się tak dziwnie, że szukając ciebie spotkał się z chrześcijanami... W Ostrianum ze zdumieniem słuchałem Apostoła, bom takich rzeczy nigdy nie słyszał. To tyś modliła się za mnie.

— Tak — odpowiedziała Ligia.

Przeszli koło letnika pokrytego gęstwą bluszczu i zbliżyli się do miejsca, w którym Ursus, zdławiwszy Krotona, rzucił się na Winicjusza.

— Tu — rzekł młody człowiek — gdyby nie ty, byłbym zginął.

— Nie przypominaj! — odpowiedziała Ligia — i nie pamiętaj tego Ursusowi.

Miłość spełniona

Dusza, Kobieta, Uroda

³⁵⁸Parki (mit. gr.) — boginie przeznaczenia: Kłoto, Lachesis i Antropos, przędły i przecinały nić ludzkiego życia.

— Mógłbym mścić się nad nim za to, że cię bronił? Gdyby był niewolnikiem, zaraz darowałbym mu wolność.

— Gdyby był niewolnikiem, Aulusowie dawno by go wyzwolili.

— Pamiętasz — rzekł Winicjusz — żem cię chciał wrócić Aulusom? Aleś ty mi odrzekła, że cesarz mógłby się o tym dowiedzieć i mścić się nad nimi. Patrzże: teraz będziesz ich mogła widywać, ilekroć zechcesz.

— Dlaczego, Marku?

— Mówię: „teraz”, a myślę, że będziesz ich mogła widywać bezpiecznie wówczas, gdy będziesz moja. Tak!... Bo gdyby cesarz dowiedziawszy się o tym zapytał, com uczynił z zakładniczką, którą mi powierzył, rzeknę: „Zaślubiłem ją, i do Aulusów chodzi z mojej woli”. On długo w Ancjum nie zabawi, bo mu się chce do Achai, a choćby i zabawił, nie potrzebuję widywać go codziennie. Gdy Paweł z Tarsu nauczy mnie waszej Prawdy, zaraz chrzest przyjmę i wrócę tu, odzyskam przyjaźń Aulusów, którzy w tych dniach wracają do miasta, i nie będzie już przeszkód, a wówczas zabiorę cię i posadzę przy moim ognisku. O carissima! carissima!

To rzekłszy wyciągnął ręce, jakby niebo biorąc na świadka swej miłości, a Ligia podniósłszy na niego świetliste oczy rzekła:

— I wówczas powiem: „Gdzie ty, Kajus, tam i ja, Kaja”.

— Nie, Ligio! — zawołał Winicjusz — przysięgam ci, że nigdy żadna kobieta nie była tak czczona w domu męża, jak ty będziesz w moim.

Przez chwilę szli w milczeniu, nie mogąc objąć piersiami szczęścia, rozkochani w sobie, podobni do dwojga bóstw i tak piękni, jakby ich wraz z kwiatami wydała na świat wiosna.

Stanęli wreszcie pod cyprysem³⁵⁹ rosnącym blisko wejścia do izby. Ligia oparła się o jego pień. Winicjusz zaś znów począł prosić drgającym głosem:

— Każ Ursusowi pójść do domu Aulusów, zabrać twoje sprzęty i zabawki dziecinne i przenieść do mnie.

A ona, splonawszy jak róża lub jak jutrzienka, odrzekła:

— Zwyczaj każe inaczej.

— Ja wiem. Znosi je zwykle pronuba³⁶⁰ dopiero za oblubienicą, ale uczyn to dla mnie. Ja zabiorę je do mojej willi w Ancjum i będą mi cię przypominały.

Tu złożył ręce i jął powtarzać jak dziecko, które prosi:

— Pomponia wróci w tych dniach, więc uczyn to, diva, uczyn, carissima.

— Niech Pomponia zrobi, jak zechce — odrzekła Ligia płonąc na wspomnienie „pronuby” jeszcze silniej.

I znów umilkli, gdyż miłość poczęła im tamować dech w piersiach. Ligia stała oparta plecami o cyprys, z twarzą bielejącą w cieniu na kształt kwiatu, ze spuszczonej oczyma i falującą żywiej piersią, a Winicjusz mienił się na twarzy i bladł. W ciszy południowej słyszeli bicie własnych serc i w upojeniu wzajemnym ów cyprys, krzewy mirtowe i bluszcze letnika zmieniały im się w ogród miłości.

Lecz Miriam ukazała się we drzwiach i zaprosiła ich na południowy posiłek. Zasiedli wówczas wśród Apostołów, ci zaś patrzyli na nich z uciechą, jako na młode pokolenie, które po ich śmierci miało zachować i siać dalej ziarno nowej nauki. Piotr łamał i błogosławił chleb; na wszystkich twarzach był spokój i jakieś ogromne szczęście zdawało się przepelniać całą tę izbę.

— Patrzże — rzekł wreszcie Paweł zwracając się do Winicjusza — zaliśmy nieprzyjaciółmi życia i radości?

Ów zaś odpowiedział:

— Wiem, jako jest, bom nigdy nie był tak szczęśliwy jak między wami.

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY PIĄTY

Wieczorem dnia tego Winicjusz przechodząc przez Forum do domu spostrzegł przy wejściu na Vicus Tuscus złożoną lektkę Petroniusza, niesioną przez ośmiu Bityńczyków, i zatrzymałszy ich znakiem ręki, zbliżył się do firanek.

³⁵⁹cyprys — drzewo o luskowatych liściach i kulistych szyszkach, w staroż. Rzymie symbol żałoby.

³⁶⁰pronuba — matrona, która towarzyszyła oblubienicy i pouczała ją o obowiązkach żony.

Miłość spełniona

Miłość spełniona

Szczęście

— Obyś miał sen przyjemny i błogi! — zawołał śmiejąc się na widok uśpionego Petroniusza.

— Ach, to ty! — rzekł ocknąwszy się Petroniusz. — Tak, zdrzemnąłem się, bom noc spędził na Palatynie. Teraz wybrałem się, by sobie kupić coś do czytania do Ancjum... Co słysząc?

— Chodzisz po księgarniach? — spytał Winicjusz.

— Tak. Nie chcę wprowadzić nieładu w bibliotekę, więc na drogę czynię osobne zapasy. Podobno wyszły nowe rzeczy Musoniusza i Seneki. Szukam także Persjusza i pewnego wydania eklog³⁶¹ Wergilego, którego nie mam. Och, jakież jestem zmęczony i jak ręce mnie bolą od zdejmowania zwojów z kołków... Bo gdy się jest raz w księgarni, ciekawość bierze to i owo zobaczyć. Byłem u Awiruna, u Atraktusa na Argiletum, a przedtem jeszcze u Sozjuszów na Vicus Sandalarius. Na Kastora! Jak mi się spać chce!...

— Byłeś na Palatynie, więc ja ciebie spytam, co słysząc? Albo wiesz co? Odeślij lektkę i puszki z książkami, a pójdz do mnie. Pomówimy o Ancjum i o czymś jeszcze.

— Dobrze — odrzekł Petroniusz wysuwając się z lektki. — Musisz przecie wiedzieć, że pojutrze wybieramy się do Ancjum.

— Skądże bym miał wiedzieć?

— Na jakim ty świecie żyjesz? A więc ja pierwszy zwiastuję ci nowinę? Tak! Bądź gotów na pojutrze rano. Groch na oliwie nie pomógł, chustka na grubym karku nie pomogła i Miedzianobrody ochrypl. Wobec tego nie ma mowy o zwłoce. Przeklina Rzym i jego powietrze, na czym świat stoi, rad by go z ziemią zrównać albo zniszczyć ogniem i chce mu się morza jak najprędzej. Powiada, że te zapachy, które wiatr niesie z wąskich uliczek, wtrąca go do grobu. Dziś czyniono wielkie ofiary we wszystkich świątyniach, by mu wrócił głos — i biada Rzymowi, a zwłaszcza senatowi, jeśli prędko nie wróci.

— Nie byłoby po co jechać wówczas do Achai.

— Alboż nasz boski cesar ten jeden tylko talent posiada? — odrzekł śmiejąc się Petroniusz. — Wystąpiłby na igrzyskach olimpijskich jako poeta ze swoim pożarem Troi, jako woźnica, jako muzyk, jako atleta, ba, nawet jako tancerz i zabrałby w każdym razie wszystkie korony przeznaczone dla zwycięzców. Czy wiesz, dlaczego ta małpa ochrypla? Oto wczoraj zachciało mu się dorównać w tańcu naszemu Parysowi i tańczył nam przygodę Ledy, przy czym spotniał i zaziębił się. Cały był mokry i klejki jak węgorz świeżo wyjęty z wody. Zmieniał maski jedna po drugiej, kręcił się jak wrzeciono, machał rękami jak spity majtek i aż obrzydliwość brała patrzeć na ten wielki brzuch i na te cienkie nogi. Parys uczył go od dwóch tygodni, ale wyobraź sobie Ahenobarba jako Ledę albo bogalabędzia. To labędź! Nie ma co mówić! Ale on chce publicznie wystąpić z tą pantomina³⁶², naprzód w Ancjum, a potem w Rzymie.

— Gorszono się już tym, że śpiewał publicznie, ale pomyśleć sobie, że cesar rzymski wystąpi jako mima, nie! Tego chyba Rzym nie zniesie!

— Mój drogi! Rzym wszystko zniesie, a senat uchwali dziękczynienie „ojcu ojczyzny”. Po chwili zaś dodał:

— A gawiedź³⁶³ dumna jeszcze z tego, że cesar jest jej błaznem.

— Powiedz sam, czy można było więcej spodlec?

Petroniusz ruszył ramionami.

— Ty sobie żyjesz w domu i w swoich rozmyślaniach to o Ligii, to o chrześcijanach, więc chyba nie wiesz, co się stało przed paru dniami. Przecie Nero zaślubił publicznie Pitagorasa. Występował jako panna młoda. Zdawałoby się, że to już miara szaleństwa przebrana, nieprawda? I cóż powiesz: przyszli wezwani flaminowie i dali mu uroczyście ślub. Byłem przy tym! I ja dużo mogę znieść, a jednak wyznaję, iżem pomyślał, że bogowie, jeśli są, to powinni dać jaki znak... Ale cesar nie wierzy w bogów i ma rację.

— Jest zatem w jednej osobie najwyższym kapłanem, bogiem i ateistą — rzekł Winicjusz.

Petroniusz począł się śmiać:

— Prawda! Nie przyszło mi to do głowy, a to jest połączenie, jakiego świat dotąd nie widział.

Książka

Miasto

Artysta, Zabawa

Taniec

Błazen, Lud, Władza

Szaleniec, Ślub

Bóg, Obyczaje, Religia

³⁶¹ekloga (z łac.) — gatunek lit., utwór ukazujący wyidealizowane życie wiejskie; sielanka, idylla.

³⁶²pantomina (z gr.) — pantomima; nieme widowisko sceniczne.

³⁶³gawiedź — pospólstwo, motloch, gapie.

Po czym przystanąwszy rzekł:
— Bo trzeba jeszcze dodać, że ten najwyższy kapłan, który nie wierzy w bogów, i ten bóg, który z nich drwi, boi się ich, jako ateista.

— Dowodem to, co zaszło w świątyni Westy.

— Co za świat!

— Jaki świat, taki cesarz! — Ale to długo nie potrwa.

Tak rozmawiając weszli do domu Winicjusza, który wesoło zawołał o wieczerzę, a następnie zwrócił się do Petroniusza i rzekł:

— Nie, mój drogi, świat musi się odrodzić.

— My go nie odrodzimy — odpowiedział Petroniusz — choćby dlatego, że w czasach Nerona człowiek jest jako motyl: żyje w słońcu łaski, a przy pierwszym chłodnym powiewie ginie... choćby nie chciał! Na syna Mai! Nieraz zadaję sobie pytanie, jakim cudem taki Lucjusz Saturninus mógł dożyć dziewięćdziesięciu trzech lat, przeżyć Tyberiusza, Kaligulę, Klaudiusza?... Ale mniejsza z tym. Czy pozwolisz mi posłać twoją lektykę po Eunice? Przeszła mi jakoś ochota do snu i chciałbym się weselić. Każ na wieczerzę przyjść cytryzycie, a potem pogadamy o Ancjum. Trzeba o tym pomyśleć, a zwłaszcza tobie.

Winicjusz wydał rozkaz, by posłano po Eunice, ale oświadczył, że nad pobytem w Ancjum nie myśli sobie łamać głowy. Niech ją łamią ci, którzy nie umieją żyć inaczej, jak w promieniach łaski cesarza. Świat nie kończy się na Palatynie, zwłaszcza dla tych, którzy co innego mają w sercu i w duszy.

I mówił to tak niedbale, z takim ożywieniem i tak wesoło, że wszystko to uderzyło Petroniusza, więc popatrzywszy na niego przez chwilę, rzekł:

— Co się z tobą dzieje? Tyś dziś taki, jak byłeś wówczas, gdyś jeszcze nosił złotą bullę na szyi.

— Jestem szczęśliwy — odrzekł Winicjusz. — Zaprosiłem cię do siebie umyślnie, by ci to powiedzieć.

— Co ci się zdarzyło?

— Coś takiego, czego bym nie odstąpił za imperium rzymskie.

To rzekłszy siadł, wsparł ramię na poręczy krzesła, głowę na ramieniu i począł mówić z twarzą pełną uśmiechów i z jaśniejącym wzrokiem:

— Czy pamiętasz, jak byliśmy razem u Aulusa Plaucjusza i tam po raz pierwszy widziałeś boską dziewczynę, którą sam nazwałem jutrzenką i wiosną? Pamiętasz tę Psyche, tę nieporównaną, tę najpiękniejszą z dziewic i z waszych bogiń?

Petroniusz patrzył na niego z takim zdziwieniem, jakby chciał sprawdzić, czy głowa jego jest w porządku.

— Po jakimu ty mówisz? — rzekł wreszcie. — Oczywiście, że pamiętam Ligię.

A Winicjusz rzekł:

— Jestem jej narzeczonym.

— Co?...

Lecz Winicjusz zerwał się i zawołał dyspensatora.

— Niech niewolnicy staną tu przede mną co do jednej duszy! Żywo!

— Jesteś jej narzeczonym? — powtórzył Petroniusz.

Lecz nim ochłonął ze zdziwienia, ogromne atrium Winicjuszowego domu zaroilo się od ludzi. Biegli zdyszani starcy, mężczyźni w sile wieku, kobiety, chłopięta i dziewczyny. Z każdą chwilą atrium napępniało się coraz szczelniej: na korytarzach, zwanych fauces, słyhać było głosy nawołujące się w rozmaitych językach. Wreszcie ustawili się wszyscy murem pod ścianami i wśród kolumn, Winicjusz zaś, stanąwszy koło impluvium³⁶⁴, zwrócił się do Demasa wyzwolenca i rzekł:

— Którzy wysłużyli w domu lat dwadzieścia, mają się stawić jutro u pretora, gdzie otrzymają wolność; którzy nie wysłużyli, otrzymają po trzy sztuki złota i podwójną porcję przez tydzień. Do ergastulów wiejskich posłać rozkaz, by odpuszczono kary, zdjęto kajdany z nóg ludziom i karmiono ich dostatnio. Wiedziecie, że nastał dla mnie szczęśliwy dzień, i chcę, by radość była w domu.

Oni przez chwilę stali w milczeniu, jakby uszom własnym nie wierząc, po czym wszystkie ręce podniosły się naraz do góry i wszystkie usta zawołały:

³⁶⁴*impluvium* (łac.) — płytki zbiornik wodny w atrium, gromadzący wodę deszczową.

Obraz świata

Sluga

Szczęście, Wolność

Sluga

— Aa! Panie! aaa!...

Winicjusz odprawił ich znakiem ręki, więc choć mieli ochotę dziękować i padać mu do nóg, odeszli spiesźnie, napełniając dom szczęściem od podziemi do dachu.

— Jutro — rzekł Winicjusz — każę im jeszcze zejść się w ogrodzie i kreślić przed sobą znaki, jakie chcą. Tych, którzy nakreślą rybę, wyzwoli Ligia.

Lecz Petroniusz, który nie dziwił się nigdy długo niczemu, ochłódł już i zapytał:

— Rybę? Aha! Pamiętam, co mówił Chilo: to znak chrześcijan.

Po czym wyciągnął rękę do Winicjusza i rzekł:

— Szczęście jest zawsze tam, gdzie je człowiek widzi. Niech Flora³⁶⁵ sypie wam kwiaty pod nogi przez długie lata. Życzę ci wszystkiego, czego sam sobie życzysz.

— To ci dziękuję, bom myślał, że będziesz odradzał, a to, widzisz, byłby stracony czas.

— Ja, odradzać? Bynajmniej. Owszem, mówię ci, że dobrze robisz.

— Ha, zmienniku! — odrzekł wesoło Winicjusz — zaliś zapomniał, coś mi niegdyś mówił, gdyśmy wychodzili z domu Grecyny?

Lecz Petroniusz odpowiedział z zimną krwią:

— Nie, ale zmieniłem zdanie.

Po chwili zaś dodał:

— Mój kochany! W Rzymie wszystko się zmienia. Mężowie zmieniają żony, żony zmieniają mężów, dlategoż ja bym nie miał zmienić zdania? Niewiele brakło, a Nero byłby zaślubił Akte, którą umyślnie dla niego wywiedli z królewskiego rodu. I cóż! Miałby uczciwą żonę, a my uczciwą Augustę. Na Proteusza³⁶⁶ i jego morskie pustkowia! Zawsze będę zmieniał zdanie, ilekroć uznam to za stosowne lub wygodne. Co do Ligii, jej królewskie pochodzenie pewniejsze jest niż pergamscy przodkowie Akte. Ale ty się strzeż w Ancjum Poppei, która jest mściwa.

— Ani myślę! Włos mi nie spadnie z głowy w Ancjum.

— Jeśli sądzisz, że mnie jeszcze raz zadziwisz, to się mylisz, ale skąd masz tę pewność?

— Powiedział mi to Piotr Apostoł.

— A! Powiedział ci to Piotr Apostoł! Na to nie ma argumentu, pozwól jednak, bym ja przedsięwziął pewne środki ostrożności, choćby dlatego, by Piotr nie okazał się fałszywym prorokiem, bo gdyby Piotr Apostoł wypadkiem się omylił, mógłby stracić twoją ufność, która i nadal zapewne Piotrowi Apostołowi się przyda.

— Czyń, co chcesz, ale ja mu wierzę. I jeśli myślisz, że mnie do niego zrazisz powtarzając z przekąsem w kółko jego imię, to się mylisz.

— Więc jeszcze jedno pytanie: czyś został już chrześcijaninem?

— Dotąd nie, ale Paweł z Tarsu jedzie ze mną, aby mi tłumaczyć naukę Chrystusa, a potem przyjmę chrzest, bo to, coś mówił, że oni są nieprzyjaciółmi życia i radości, to nieprawda!

— To tym lepiej dla ciebie i dla Ligii — odpowiedział Petroniusz.

Po czym wzruszywszy ramionami rzekł jakby sam do siebie:

— Zadziwiająca jednak rzecz, jak ci ludzie umieją zdobywać wyznawców i jak ta sekta się szerzy.

A Winicjusz odpowiedział z takim zapalem, jakby i sam był ochrzczony.

— Tak! Tysiące i dziesiątki tysięcy są w Rzymie, w miastach Italii, w Grecji i Azji. Są chrześcijanie wśród legii i wśród pretorianów, są w samym pałacu cezara. Wyznają tę naukę niewolnicy i obywatele, ubodzy i bogaci, plebs i patrycjat. Zali wiesz, że niektórzy Korneliusze są chrześcijanami, że jest chrześcijanką Pomponia Grecyna, że była nią podobno Oktawia, a jest Akte? Tak, ta nauka ogarnia świat i ona jedna może go odrodzić. Nie wzruszaj ramionami, bo kto wie, czy za miesiąc lub za rok sam jej nie przyjmiesz.

— Ja? — rzekł Petroniusz. — Nie, na syna Lety! Ja jej nie przyjmę, choćby w niej tkwiła prawda i mądrość zarówno ludzka, jak boska... To wymagałoby trudu, a ja się nie lubię trudzić. To wymagałoby zrzeczeń się, a ja się nie lubię niczego w życiu zrzekać... Z twoją naturą, podobną do ognia i ukropu, zawsze mogło się coś podobnego przytrafić, ale ja? Ja mam swoje gemmy, swoje kamee, swoje wazy i swoją Eunice. W Olimp nie

Szczęście

Nauka

Prawda

Religia

³⁶⁵Flora (mit. rzym.) — bogini kwiatów.

³⁶⁶Proteusz (mit. gr.) — bóg morski o zdolności zmieniania kształtów.

wierzę, ale go sobie urządzam na ziemi i będę kwitnął, póki mnie nie przeszyją strzały boskiego łucznika lub póki mi cesar nie każe otworzyć sobie żył. Ja nadto lubię woń fiołków i wygodne triclinium. Lubię nawet naszych bogów... jako figury retoryczne, i Achaję, do której wybieram się z naszym otyłym, cienkonogim, nieporównanym boskim cesarem, Augustem, Periodonicesem³⁶⁷... Herkulesem, Neronem!...

To rzekłszy rozweselił się na samo przypuszczenie, że mógłby przyjąć naukę rybaków galilejskich, i począł półgłosem śpiewać:

W zieleń mirtową owinę jasny miecz mój,
W ślad Harmodiosa i Arystogitona...

Lecz przerwał, gdyż wywoływacz dał znać, że przybyła Eunice.

Wraz też po jej przybyciu podano i wieczerzę, w czasie której, po kilku pieśniach odśpiewanych przez cytrzystę, Winicjusz opowiadał Petroniuszowi o odwiedzinach Chilona i o tym, jak te odwiedziny podały mu myśl udania się wprost do Apostołów, która przysłała mu właśnie podczas chłosty Chilona.

Na to Petroniusz, którego znów poczęła ogarniać senność, przyłożył rękę do czoła i rzekł:

— Myśl była dobra, skoro skutek dobry. A co do Chilona, ja kazałbym mu dać pięć sztuk złota, ale skoro kazałeś go ćwiczyć, to już lepiej było i zacząć, bo kto wie, czy z czasem nie będą mu się jeszcze senatorowie kłaniali, jak dziś kłaniają się naszemu rycerzowi-Dratewce-Watyniuszowi. Dobranoc.

I zdjawszy wieńce poczęli się razem z Eunice zbierać do domu, a gdy wyszli, Winicjusz udał się do biblioteki i pisał do Ligii, co następuje:

„Chcę, aby gdy otworzysz twoje śliczne oczy, o boska, list ten powiedział ci: dzień dobry! Dlatego dziś piszę, choć jutro cię zobaczę. Cesar pojutrze wyjeżdża do Ancjum i ja, eheu! muszę mu towarzyszyć. Wszak ci już powiedziałem, że nie posłuchać byłoby to narazić życie, a ja teraz nie miałbym odwagi umierać. Lecz jeśli ty nie chcesz, odpisz mi jedno słowo, a zostanę, a już Petroniusza rzeczą będzie odwrócić ode mnie niebezpieczeństwo. Dziś, w dniu radości, rozdałem nagrody wszystkim niewolnikom, a tych, którzy przesłużyli w domu lat dwadzieścia, zawiodę jutro do pretora, by ich wyzwolić. Ty, droga, powinnaś mi to pochwalić, gdyż mi się zdaje, że to będzie zgodne z tą słodką nauką, którą wyznajesz, a po wtóre, uczyniłem to dla ciebie. Powiem im jutro, że tobie zawdzięczają wolność, aby ci byli wdzięczni i sławili imię twoje. Sam za to oddaję się w niewolę szczęściu i tobie i bogdajem nigdy nie zaznał wyzwolenia. Przeklęte niech będzie Ancjum i podróże Ahenobarba. Trzykroć, czterokroć szczęśliwym, żem nie tak mądry jak Petroniusz, bo może musiałbym jechać do Achai. Tymczasem chwile rozstania osłodzi mi pamięć o tobie. Ilekroć będę się mógł wyrwać, siądę³⁶⁸ na konia i popędzę do Rzymu, by oczy twoim widokiem, uszy twym słodkim głosem ucieszyć. Ilekroć nie zdołam, wyślę niewolnika z listem i zapytaniem o ciebie. Pozdrawiam cię, boska, i obejmuję nogi twoje. Nie gniewaj się, że cię zwę boską. Jeśli zakażesz, usłucham, ale dziś jeszcze nie umiem inaczej. Pozdrawiam cię z przyszłego twego domu — duszą całą”.

List

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY SZÓSTY

Wiadomo było w Rzymie, że cesar chce odwiedzić po drodze Ostię, a raczej największy statek na świecie, który świeżo przywiózł był zboże z Aleksandrii, stamtąd zaś drogą Pobrzeżną³⁶⁹ uda się do Ancjum. Rozkazy były wydane już kilka dni temu, dlatego od rana przy Porta Ostiensis zbierały się tłumy złożone z miejscowej gawiedzi i wszystkich narodów świata, by oczy nasycić widokiem orszaku cesarskiego, któremu plebs rzymski nigdy nie mógł się dostatecznie napatrzeć. Do Ancjum droga nie była trudna ni daleka, w samym zaś mieście, złożonym z urządzonych wspaniale pałaców i willi, można było znaleźć wszystko, czego wymagała wygoda, a nawet najwyszukańszy ówczesny zbytek. Jednakże cesar miał zwyczaj zabierać ze sobą w drogę wszelkie przedmioty, w których

Władza

Sluga

³⁶⁷Periodonices (z gr.) — tytuł zwycięzcy kolejnych kilku igrzysk; tu: ironicznie o Neronie.

³⁶⁸siądę (daw.) — dziś: siądnę.

³⁶⁹droga Pobrzeżna — Via Littoralis.

miał upodobanie, począwszy od narzędzi muzycznych i sprzętów domowych, skończywszy na posągach i mozaikach, które układano nawet wówczas, gdy chciał na krótką tylko chwilę zatrzymać się w drodze czy to dla odpoczynku, czy to dla posiłku. Z tego powodu towarzyszyły mu w każdej wycieczce całe zastępy sług, nie licząc oddziałów pretoriańskich i augustianów, z których każdy miał osobny orszak niewolników.

Wczesnym rankiem dnia tego pastuchy z Kampanii, przyodziani w kozłe skóry na nogach i z twarzami spieczonymi przez słońce, przepędzili naprzód przez bramę pięćset oślic, aby Poppea nazajutrz po przybyciu do Ancjum mogła mieć swą zwyczajną kąpiel w ich mleku. Gawiedź ze śmiechem i zadowoleniem patrzyła na kołyszące się wśród kłębow kurzu długie uszy stada i z radością słuchała świstu biczów oraz dzikich okrzyków pastuchów. Po przejściu oślic roje pacholków rzuciły się na drogę i oczyściwszy ją starannie, poczęły posypywać kwiatami i igliwem pinii. W tłumach powtarzano sobie z pewnym uczuciem dumy, że cała droga aż do Ancjum miała być tak przytrzaśnięta kwieciami, które zebrano z ogrodów prywatnych z okolicy, a nawet zakupiono za drogie pieniądze od przekupek przy Porta Mugionis. W miarę jak upływały godziny poranku, ciżba zwiększała się z każdą chwilą. Niektórzy poprzyprowadzali całe rodziny, by zaś czas nie wydał się im zbyt długi, rozkładali zapasy żywności na kamieniach przeznaczonych pod nową świątynię Cerery i jedli prandium pod gołym niebem. Gdzieś tam potworzyły się gromady, w których rej wodzili bywalcy. Rozprawiano z powodu wyjazdu cesarskiego o jego przyszłych podróżach i o podróżach w ogóle, przy czym majtkowie i wysłużeni żołnierze opowiadali dziwy o krajach, o których zasłyszeli w czasie dalekich wypraw, a w których nie powstała dotąd noga rzymska. Mieszczuchowie, którzy nie byli nigdy w życiu dalej jak na Via Appia, słuchali ze zdumieniem o cudach Indii i Arabii, o archipelagach otaczających Brytanię, gdzie na pewnej wysepce Briarius więził uśpionego Saturna i gdzie mieszkwały duchy, o krainach hiperborejskich, o stężalych³⁷⁰ morzach, o syczeniu i ryku, jaki wydawały wody Oceanu w chwili, gdy zachodzące słońce zanurzało się w topieli. Łatwo znajdowały wiarę wśród hulastry podobne wieści, w które wierzyli tacy nawet ludzie, jak Pliniusz i Tacyt. Mówiono również o owym okręcie, który miał zwiedzić cesarz, iż wiezie na dwa lata pszenicy, nie licząc czterystu podróżnych, tyleż załogi i mnóstwa dzikich zwierząt, które miały być użyte w czasie letnich igrzysk. Jedna to ogólna przychylność dla cesarza, który nie tylko karmił, ale bawił lud. Gotowano się też na pełne zapału powitanie.

Tymczasem ukazał się oddział numidyjskich³⁷¹ jeźdźców, należących do wojsk pretoriańskich. Przybrani byli w żółte szaty, czerwone przepaski i wielkie zausznicze, rzucające złoty blask na ich czarne twarze. Ostrza ich bambusowych dzid świeciły w słońcu jak płomyki. Po przejściu ich rozpoczął się pochód podobny do procesji. Tłumy cisnęły się, by bliżej przypatrzeć się przejściu, lecz nadeszły oddziały pieszych pretorianów i ustawiając się wzdłuż po jednej i drugiej stronie bramy, broniły przystępu do drogi. Szły naprzód wozy wiozące namioty z purpury, czerwone i fioletowe, i namioty z białego jak śnieg byssu przetykanego złotymi nićmi, i kobierce wschodnie, i stoły cytrusowe, i kawałki mozaik, sprzęty kuchenne, i klatki z ptakami ze Wschodu, Południa i Zachodu, których mózgi lub języki miały iść na stół cesarski, i amfory z winem, i kosze z owocami. Lecz przedmioty, których nie chciano narażać na pogięcie lub potłuczenie na wozach, nieśli piesi niewolnicy. Widziano więc całe setki ludzi niosących naczynia i posążki z miedzi korynckiej; widziano osobnych do waz etruskich, osobnych do greckich, osobnych do naczyń złotych, srebrnych lub wyrobionych ze szkła aleksandryjskiego. Przegradzały ich małe oddziały pretorianów pieszych i konnych, nad każdym zaś niewolniczym zastępem czuwali dozorczy uzbrojeni w bicz, zakończone kawałkami ołowiu i żelaza zamiast trzaskawek. Pochód, złożony z ludzi niosących z uwagą i skupieniem rozmaite przedmioty, wyglądał jak jakaś uroczysta procesja religijna, a podobieństwo stawało się jeszcze wyraźniejsze, gdy poczęły iść narzędzia muzyczne cesarza i dworu. Widać tam było harfy, lutnie greckie, lutnie hebrajskie, i egipskie, liry, formingi³⁷², cytry, piszczałki, długie powyginane bucyny³⁷³ i cymbały. Patrząc na to morze instrumentów, połyskujących w słońcu

Uroda

Lud

Podróż

Okręt

Żołnierz

Bogactwo

Dwór

³⁷⁰stężaly — tu: zamarznięty.

³⁷¹numidyjski — z Numidii, prowincji rzymskiej w płn. Afryce.

³⁷²forminga — rodzaj instrumentu strunowego.

³⁷³bucyna — rodzaj instrumentu dętego.

złotem, brązem, drogimi kamieniami i perłowcem, można by sądzić, że Apollo lub Bachus wybrali się w podróż po świecie. Za czym pojawiły się wspaniałe karruki, pełne skoczków, tancerzy, tancerek malowniczo zgrupowanych, z tyrsami w ręku. Za nimi jechali niewolnicy przeznaczeni nie do posług, lecz do zbytku: więc pacholęta i małe dziewczątka, wybrane z całej Grecji i Azji Mniejszej; długowłose lub z wijącymi się puklami ujętymi w złote siatki, podobne do amatorów, o twarzach cudnych, ale całkiem pokrytych grubą warstwą kosmetyków z obawy, by delikatnej ich płci nie opalił wiatr Kampanii.

Uroda

I znów następował pretoriański oddział olbrzymich Sykambrów, brodatych, jasno- i rudowłosych, a błękitnookich. Przed nimi chorążowie, zwani imaginarii, nieśli orły rzymskie, tablice z napisami, posążki bogów germańskich i rzymskich, a wreszcie posążki i popiersia cesarza. Spod skór i pancerzy żołnierskich wyglądały ramiona ogorzałe i silne jak maszyny wojenne, zdolne władać ciężką bronią, w którą zbrojne były tego rodzaju straż. Ziemia zdawała się ugiąć pod ich równym, ciężkim krokiem, oni zaś jakby świadomi swej siły, której mogli użyć przeciw samym cesarzom, spoglądali wyniośle na czerni uliczną, widocznie zapominając, że wielu z nich przyszło do tego miasta w łańcuchach. Lecz była ich garść nieznaczna, główne bowiem pretoriańskie siły pozostawały w obozach na miejscu, by czuwać nad miastem i trzymać je w ryzach. Gdy przeszli, wiedziono pociągowe tygrysy i lwy Nerona, aby jeśli mu przyjdzie chęć naśladować Dionizosa, było co zaprząć do pochodowych wozów. Prowadzili je Hindusi i Arabowie na stalowych łańcuchach z pętlą, ale owiniętych tak w kwiaty, że zdawały się z samych kwiatów uwite. Przystrojone przez biegłych bestiariuszy zwierzęta patrzyły na tłumy swymi zielonymi, jakby sennymi oczyma, czasem zaś wznosząc olbrzymie głowy, wciągały chrapliwie w nozdrza wyziewy ludzkie, oblizując kolczastymi językami paszcze.

Zwierzęta

Szły jeszcze wozy cesarskie i lektyki, większe i mniejsze, złote lub purpurowe, wykładane kośćmi słoniową, perłami lub grające blaskiem klejnotów; za nimi znów mały oddział pretorianów w rzymskich zbrojach złożony z samych italskich żołnierzy-ochotników³⁷⁴; znów tłumy wykwintnej służby niewolniczej i chłopiat, a wreszcie jechał sam cesarz, którego zbliżanie się zwiastował z daleka okrzyk tłumów.

W ciżbie znajdował się i Piotr Apostoł, który raz w życiu chciał ujrzeć cesarza. Towarzyszyła mu Ligia, mając twarz ukrytą pod gęstą zasłoną, i Ursus, którego siła stanowiła najpewniejszą dla dziewczyny opiekę pośród niesfornych i rozpasanych tłumów. Lig wziął w ręce jeden z głazów przeznaczonych pod budowę świątyni i przyniósł go Apostołowi, aby ten, wstąpiwszy na niego, mógł lepiej widzieć od innych. Ciżba poczęła z początku szemrać, gdyż Ursus rozsuwał ją, jak statek rozsuwa fale, gdy jednak sam jeden podniósł kamień, którego czterech najtęższych z ludu mocarzy nie zdołałoby poruszyć, szemranie zmieniło się w podziw i okrzyki: „Macte!³⁷⁵”, odezwały się naokoło. Lecz tymczasem nadjechał cesarz. Siedział na wozie mającym kształt namiotu, ciągnionym przez sześć białych idumejskich ogierów³⁷⁶, podkutych złotem. Wóz miał kształt namiotu z otwartymi umyślnie bokami, tak aby tłumy mogły cesarza widzieć. Mogło się tam pomieścić kilka osób, lecz Nero chcąc, by uwaga skupiała się wyłącznie na nim, jechał przez miasto sam, mając u nóg tylko dwóch karzełków-wyrodków. Przybrany był w białą tunikę i w ametystową togę, która rzuciła sinawy blask na jego oblicze. Na głowie miał laurowy wieniec. Od czasu wyjazdu do Neapolis utył znacznie. Twarz mu się rozlała; pod dolną szczęką zwieszał się podwójny podbródek, przez co usta jego, zawsze zbyt blisko nosa położone, teraz zdawały się być wycięte tuż pod nozdrzami. Grubą szyję osłaniał, jak zwykle, chustką jedwabną, którą poprawiał co chwila ręką białą i tłustą, porośniętą na przegubie rudawym włosem tworzącym jakby krwawe plamy, którego nie pozwolił wyrywać sobie epilatorom, gdyż mu powiedziano, że spowoduje to drżenie palców i przeszkadza w grze na lutni. Bezdenna próżność malowała się, jak zawsze, na jego twarzy, w połączeniu ze zmęczeniem i nudą. W ogóle była to twarz zarazem straszna i błazeńska. Jadąc obracał głowę na obie strony, przymrużając chwilami oczy i nasłuchując bacznie, jak go witają. Witła go burza oklasków i okrzyki: „Witaj, boski! Cesarze, imperatorze, witaj, zwycięski! Wi-

Siła

Próżność

Uroda

Falsz, Pozory

³⁷⁴italscy żołnierze-ochotnicy — Mieszkańcy Italii zostali jeszcze przez Augusta uwolnieni od służby wojskowej, skutkiem czego tak zwana *cobors italica*, stojąca zwykle w Azji, złożona była z ochotników. Również w straży pretoriańskiej, o ile nie składała się z cudzoziemców, służyli ochotnicy.

³⁷⁵Macte! (łac.) — brawo! dobrze!

³⁷⁶idumejskie ogiery — konie czyste krwi arabskiej.

taj, niezrównany — synu Apollina, Apollinie!” Słuchając tych słów uśmiechał się, lecz chwilami przelatowała mu po twarzy jakby chmura, tłum bowiem rzymski był szyderczy i zaufany w liczbę pozwalał sobie na drwiące docinki nawet względem wielkich tryumfatorów, takich, których istotnie kochał i szanował. Wszakże wiadomo było, że niegdyś krzyczano przy wjeździe Juliusza Cezara do Rzymu: „Obywatele, pochowajcie żony, bo wjeżdża urwis z łysiną!” Lecz potworna miłość własna Nerona nie znosiła najmniejszych przygan ni docinków, tymczasem w tłumie wśród okrzyków pochwalnych odzywały się wołania: „Miedzianobrody!... Miedzianobrody! Dokąd wiesz swą płomienną brodę? Czy boisz się, by Rzym od niej nie spłonął?” I ci, którzy tak wołali, nie wiedzieli, że żart ich kryje w sobie straszliwe proroctwo. Cezara niezbyt zresztą gniewały podobne głosy, tym bardziej że brody nie nosił, albowiem dawniej jeszcze ofiarował ją w złotej puszcze Jowiszowi Kapitolińskiemu. Lecz inni, ukryci za stosami głazów i przy zrębie świątyni, krzyczeli: „Matricida³⁷⁷! Nero! Orestes³⁷⁸! Alkmeon³⁷⁹!”, a inni: „Gdzie Oktawia?”, „Oddaj purpurę³⁸⁰!” — na jadącą zaś tuż za nim Poppeę wołano: „Flava coma³⁸¹!” — którą to nazwą oznaczano ulicznice. Muzykalne ucho Nerona chwyciło i takie okrzyki, a wówczas podnosił palcami do oka swój wypolerowany szmaragd, jakby chcąc zobaczyć i zapamiętać tych, którzy je wydali. W ten sposób wzrok jego zatrzymał się na stojącym na kamieniu Apostole. Przez chwilę dwaj ci ludzie patrzyli na siebie, nikomu zaś ni z tego świetnego orszaku, ni z tych nieprzeliczonych tłumów nie przyszło na myśl, że spoglądają na siebie w tej minucie dwaj władcy ziemi, z których jeden minie wkrótce jak krwawy sen, drugi zaś, ów starzec przybrany w prostaczą lacerne, obejmie w wieczyste posiadanie świat i miasto.

Tymczasem cesarz przejechał, a tuż za nim ośmiu Afrów przeniosło wspaniałą lektykę, w której siedziała znienawidzona przez lud Poppea. Przybrana, jak i Nero, w szatę ametystowej barwy, z grubym pokładem kosmetyków na twarzy, nieruchoma, zamyślna i obojętna, wyglądała jak jakieś bóstwo zarazem piękne i złe, które niesiono jak na procesji. Ciągnął w jej ślady znów cały dwór męskiej i żeńskiej służby oraz szeregi wozów z przyborami do wygod i stroju. Słońce dobrze już schodziło z południa, gdy zaczął się przejazd augustianów — korowód świetny, migotliwy, mieniący się jak wąż i nieskończony. Leniwy Petroniusz, życzliwie witany przez tłumy, kazał się wraz ze swoją do bogini podobną niewolnicą nieść w lektyce. Tygellinus jechał w karruce ciągniętej przez małe koniki przybrane w białe i purpurowe pióra. Widziano go, jak wstawał z wozu i wyciągając szyję wypatrywał, rychło mu li cesarz da znak, żeby się do niego przesiadł. Spośród innych tłumy witały oklaskami Licynianusa Pizona, śmiechem Witeliusza, gwizdaniem Watyniusza. Względem Licyniusza i Lekaniusza, konsulów, zachowywano się obojętnie, lecz Tuliusz Senecjo, którego lubiono nie wiadomo za co, równie jak i Westynus zyskali poklask tłuszczy. Dwór był nieprzeliczony. Zdawało się, że wszystko, co jest bogatsze i świetniejsze lub znakomite w Rzymie, emigruje do Ancjum. Nero nigdy nie podróżował inaczej, jak w tysiąc wozów, zastęp zaś towarzyszących mu prawie zawsze przynosił liczbę żołnierzy w legii³⁸². Pokazywano więc sobie i Domicjusza Afra, i zgrzybiałego Lucjusza Saturnina; widziano Wespazjana, który nie był jeszcze wyciągnął na swą wyprawę do Judei, z której wrócił dopiero po koronę cesarską, i jego synów, i młodego Nerwę, i Lukana, i Anniusza Gallona, i Kwintianusa, i mnóstwo kobiet znanych z bogactw, piękności, zbytku i rozpusty. Oczy tłuszczy przenosiły się ze znajomych twarzy na uprząże, wozy, konie, dziwaczne stroje służby, złożonej ze wszystkich narodów świata. W tej powodzi przepychu i wielkości nie wiadomo było, na co patrzeć, i nie tylko oczy, ale i myśl olśniewała od tych blasków złotych, od tych barw purpury i fioletu, od migotania drogich kamieni, od połysków bisiorów, perłowca, kości słoniowej. Zdawało się, że same promienie słoneczne rozpraszają się w tej świetnej topieli. A choć wśród tłuszczy nie brakło nędzarzy z zakłęśniętymi brzuchami i głodem w oczach, przecie widok ów zapalał ich nie tylko chęcią użycia i zazdrością, ale napełniał zarazem rozkoszą i dumą,

Lud

Proroctwo

Władza

Dwór

Bogactwo

Lud, Tłum

³⁷⁷ *matricida* (łac.) — matkobójca.

³⁷⁸ *Orestes* (mit. gr.) — zabił własną matkę, Klitajmestrę.

³⁷⁹ *Alkmeon* (mit. gr.) — zabił własną matkę, Eryfilę.

³⁸⁰ *purpura* — tu: czerwono-fioletowa szata, będąca oznaką władzy.

³⁸¹ *flava coma* (łac.) — płowa peruka, określenie kobiety lekkich obyczajów.

³⁸² *legia rzymska* — za czasów cesarstwa legia liczyła około 6000 ludzi.

dając poczucie tej mocy i niepożytości³⁸³ Rzymu, na którą się składał i przed którą klęczał świat. Jakoż w świecie całym nie było nikogo, kto by śmiał mniemać, że ta potęga nie przetrwa wszystkich wieków, nie przeżyje wszystkich narodów i że coś może jej na ziemi się oprzeć.

Winicjusz, jadąc na końcu orszaku, na widok Apostoła i Ligii, której nie spodziewał się widzieć, wyskoczył z wozu i powitawszy ich z rozpromienioną twarzą, począł mówić przyspieszonym głosem jak człowiek, który nie ma czasu do stracenia:

— Przyszedłeś? Nie wiem, jak ci mam dziękować, o Ligio!... Bóg nie mógł mi zesłać lepszej wróżby. Pozdrawiam cię jeszcze, żegnając, ale nie żegnam na długo. Po drodze rozstawię konie partyjskie i w każdy dzień wolny będę przy tobie, póki powrotu sobie nie wyproszę. Bądź zdrowa!

— Bądź zdrow, Marku — odrzekła Ligia i potem dodała ciszej:

— Niech cię Chrystus prowadzi i otworzy ci duszę na słowa Pawła.

On zaś ucieszył się w sercu, iż chodzi jej o to, by prędko został chrześcijaninem, więc odpowiedział:

— Ocelle mi! Niech się tak stanie, jak mówisz. Paweł woli jechać między moimi ludźmi, ale jest ze mną i będzie mi mistrzem i towarzyszem... Uchyl zasłony, radości moja, abym cię jeszcze ujrzał przed drogą. Czemu się tak zakryłaś?

Ona podniosła ręką zasłonę i ukazała mu swą jasną twarz i cudne śmiejące się oczy, pytając:

— To źle?

I uśmiech jej miał w sobie trochę dziewczęcej przekory, lecz Winicjusz, patrząc na nią z uniesieniem, odpowiedział:

— Źle dla oczu moich, które niechby do śmierci patrzyły na ciebie jedną.

Po czym zwrócił się do Ursusa i rzekł:

— Ursusie, pilnuj jej jak żrenicy oka, bo to nie tylko twoja, lecz i moja — domina!

To powiedziawszy chwycił jej rękę i przycisnął do niej usta ku wielkiemu zdumieniu gawiedzi, która nie mogła zrozumieć oznaki takiej czci ze strony świetnego augustianina dla dziewczyny przybranej w proste, niemal niewolnicze szaty.

— Bądź zdrowa...

Po czym oddalił się prędko, gdyż cały orszak cezariański posunął się był znacznie naprzód. Apostoł Piotr przeżegnał go nieznacznym znakiem krzyża, zaś dobry Ursus począł go zaraz wysławiać, rad, że młoda pani słucha chciwie i patrzy na niego z wdzięcznością.

Orszak oddalał się i przesłaniał kłębami złotej kurzawy, lecz oni patrzyli jeszcze długo w ślad za nim, póki nie zbliżył się do nich Demas młynarz, ten sam, u którego pracował nocami Ursus.

Ów ucałowawszy rękę Apostoła począł go prosić, by wstąpili do niego na posilek, mówiąc, że dom jego jest blisko Emporium, oni zaś muszą być głodni i zmęczeni spędziwszy większą część dnia przy bramie.

Poszli więc razem i odpocząwszy, i posiliwszy się w jego domu, pod wieczór dopiero wracali na Zatybrze. Mając zamiar przejść rzekę przez most Emiliusza, szli przez Clivus Publicus, idący środkiem wzgórza Awentyńskiego między świątyniami Diany i Merkurego. Apostoł Piotr patrzył z wyżyny na otaczające go i na dalsze, ginące w oddaleniu gmachy i pogrążywszy się w milczeniu, rozmyślał nad ogromem i władzą tego miasta, do którego przyszedł opowiadać słowo Boże. Dotychczas widywał on panowanie rzymskie i legiony w różnych krajach, po których wędrował, lecz były to jakby pojedyncze członki tej siły, której uosobienie w postaci cezara ujrzał dziś po raz pierwszy. To miasto niezmierne, drapieżne i chciwe, a zarazem wyuzdane, zgniłe do szpiku kości, a zarazem niewzruszone w swej nadludzkiej mocy, ten cesarz, bratobójca, matkobójca i żonobójca, za którym włócił się nie mniejszy od jego dworu orszak krwawych mar, ten rozpustnik i błazen, a zarazem pan trzydziestu legii, a przez nie ziemi całej; ci dworzanie, pokryci złotem i szkarłatem, niepewni jutra, a zarazem władniejsi od królów — wszystko to razem wzięte wydało mu się jakimś piekielnym królestwem zła i nieprawości. I zadziwił się w sercu prostaczym, jak Bóg może dawać tak niepojętą wszechmoc szatanowi i jak może oddawać mu ziemię, by ją miesił, przewracał, deptał, wyciskał lzy i krew; wicherzył jak

Oko

Miasto

Siła, Władza

Zło

³⁸³niepożytość (daw.) — trwałość, por. niezużyty.

wicher, burzył jak burza, palił jak płomień. A od tych myśli zatrwożyło się jego apostołskie serce i począł mówić w duchu do Mistrza: „Panie, co pocznę wobec tego miasta, do którego mnie posłałeś? Jego są morza i lądy, jego zwierz na ziemi i twój wodny, jego są inne królestwa i grody, i trzydzieści legii, które ich strzegą, a jam, Panie, rybak z jeziora! Co pocznę? I jakoż jego złość przewyciężę?”

Tak mówiąc wznosił swą siwą, drżącą głowę ku niebu, modląc się i wołając z głębi serca do swego Boskiego Mistrza, pełen smutku i trwogi.

A wtem modlitwę przerwał mu głos Ligii, która rzekła:

— Miasto całe jak w ogniu...

Rzeczywiście słońce zachodziło dnia tego dziwnie. Ogromna jego tarcza zasunęła się już do połowy za Janikulskie wzgórze, cały zaś przestwór nieba napelnił się czerwonym blaskiem. Z miejsca, na którym stali, wzrok ich obejmował znaczne przestrzenie. Nieco na prawo widzieli wydłużone mury Circus Maximus, nad nim piętrzące się pałace Palatynu, a wprost przed sobą, za Forum Boarium i Velabrum, szczyt Kapitolu ze świątynią Jowisza. Ale mury, kolumny i szczyty świątyń były jakby zanurzone w ów blask złoty i purpurowy. Widne z dala części rzeki płynęły jakby krwią i w miarę jak słońce zasunęło się coraz bardziej za wzgórze, blask czynił się coraz czerwieńszy, coraz do łuny pożaru podobniejszy, i wzmaczał się, rozszerzał, aż wreszcie objął siedem wzgórz, z których zdawał się spływać na całą okolicę.

— Miasto całe jak w ogniu — powtórzyła Ligia.

A Piotr przysłonił oczy ręką i rzekł:

— Gniew Boży jest nad nim.

Omen, Słońce, Światło

Gniew

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY SIÓDMY

Winicjusz do Ligii:

„Niewolnik Flegon, przez którego posyłam ci ten list, jest chrześcijaninem, będzie zatem jednym z tych, którzy otrzymają wolność z rąk twoich, najdroższa moja. Stary to sługa naszego domu, mogę więc pisać przez niego z całą ufnością i bez obawy, aby list wpadł w inne ręce niż twoje. Piszę z Laurentum, gdzie zatrzymaliśmy się z powodu upału. Otho posiadał tu wspaniałą willę, którą swego czasu darował Poppei, a ta, lubo rozwiezioną z nim, uznała za stosowne zatrzymać piękny podarek... Gdy myślę o tych kobietach, które mnie teraz otaczają, i o tobie, wydaje mi się, że z kamieni Deukaliona³⁸⁴ musiały powstać różne, zgoła do siebie niepodobne gatunki ludzi, i że ty należysz do tego, który się zrodził z kryształu. Podziwiam cię i kocham z całej duszy tak, że chciałbym ci mówić tylko o tobie i trzeba mi się zmuszać, bym ci pisał o podróży, o tym, co się ze mną dzieje, i o nowinach dworskich. Cezar był więc gościem Poppei, która w tajemnicy przygotowała wspaniałe przyjęcie. Niewielu zresztą zaprosiła augustianów, ale i ja, i Petroniusz dostaliśmy wezwanie. Po prandium pływaliśmy złotymi łodziami po morzu, które było tak ciche, jakby spało, a tak niebieskie jak twoje oczy, o boska. Wiosłowaliśmy sami, albowiem pochlebiało to widocznie Augustcie, że ją wiozą konsularni mężowie albo ich synowie. Cezar, stojąc u rudla³⁸⁵ w purpurowej todze, śpiewał hymn na cześć morza, który ułożył poprzedniej nocy i do którego dorobił muzykę wraz z Diodorem. Na innych łodziach wtórowali niewolnicy z Indii, którzy umieją grać na konchach morskich, a wkoło ukazywały się liczne delfiny, jakby istotnie wywabione z głębin Amfitrydy muzyką. A ja, czy wiesz, com czynił? Otom myślał o tobie i tęskniłem za tobą, i chciałem zabrać to morze, i tę pogodę, i tę muzykę, i oddać wszystko tobie. Czy chcesz, byśmy kiedyś zamieszkali nad brzegiem morskim, Augusto moja, z dala od Rzymu? Mam w Sycylii ziemię, gdzie jest las migdałów, które wiosną kwitną różowo, a schodzą tak blisko do morza, że końce gałęzi prawie dotykają się wody. Tam będę kochał ciebie i wielbił tę naukę, której mnie Paweł nauczył, bo to już wiem, że ona nie przeciwi się³⁸⁶ miłości i szczęściu. Czy chcesz? Lecz nim odpowiedź z twoich kochanych ust usłyszę, piszę ci dalej, co się zdarzyło na łodzi. Skoro brzeg został już daleko za nami, ujrzeliśmy żagiel

List

Miłość spełniona

Morze , Zabawa

Niebezpieczeństwo

³⁸⁴Deukalion (mit. gr.) — syn Prometeusza, chcąc odrodzić ludzkość po potopie rzucał za siebie kamienie, z których powstawali ludzie.

³⁸⁵rudel — ster.

³⁸⁶przeciwić się (daw.) — dziś: sprzeciwić się.

w dali przed sobą i wnet powstała sprzeczka, czy to zwyczajna łódź rybacka, czy wielki statek z Ostii. Rozpoznałem go pierwszy, a wówczas Augusta rzekła, że dla moich oczu nie ma widocznie nic skrytego, i spuściwszy nagle na twarz zasłonę, spytała, czy i tak bym nawet ją rozpoznał. Petroniusz odpowiedział zaraz, że za chmurą nawet i słońca dostrzec nie można, lecz ona niby się śmiejąc, mówiła, iż tak bystry wzrok chyba jedna miłość mogłaby osłepić, i wymieniając różne augustianki poczęła pytać i zgadywać, w której się kocham. Odpowiadałem spokojnie, lecz ona w końcu wymieniła i twoje imię. Mówiąc o tobie odkryła znów twarz i poczęła patrzeć na mnie złymi i zarazem badawczymi oczyma. Prawdziwą wdzięczność czuję dla Petroniusza, który pochylił w tej chwili łódź, przez co uwaga powszechna odwróciła się ode mnie; gdybym był bowiem usłyszał o tobie niechętnie lub szyderskie³⁸⁷ słowa, byłbym nie umiał ukryć gniewu i musiałbym walczyć z chęcią rozbicia wiosłem głowy tej przewrotnej i złej kobiecie... Wszak pamiętasz, com ci w wigilię wyjazdu opowiadał w domu Linusa o zajściu na stawie Agryppy? Petroniusz boi się o mnie i jeszcze dziś zaklinał mnie, bym nie drażnił miłości własnej Augusty. Ale Petroniusz już mnie nie rozumie i nie wie, że poza tobą nie masz dla mnie ni rozkoszy, ni piękności, ni kochania i że dla Poppei mam tylko wstręt i pogardę. Tyś już bardzo zmieniła duszę moją i tak dalece, że do dawnego życia już bym nawet wrócić nie umiał. Lecz nie obawiaj się, aby mnie tu mogło spotkać coś złego. Poppea nie kocha mnie, bo ona nikogo kochać niezdolna, i jej zachcianki płyną tylko z gniewu na cezara, który jest jeszcze pod jej wpływem i który może nawet ją jeszcze miłuje, wszelako już jej nie szczędzi i nie ukrywa przed nią swego bezwstydu i swych występków. Powiem ci zresztą i inną rzecz, która cię uspokoić powinna: oto Piotr rzekł mi na wyjeździe, abym się nie obawiał cezara, gdyż włos nie spadnie z głowy mojej, i ja mu wierzę. Jakiś głos mówi mi w duszy, że każde słowo jego musi się spełnić, że zaś on pobłogosławił miłość naszą, więc ani cesarz, ani wszystkie potęgi Hadesu, ani samo nawet Przeznaczenie nie zdoła mi cię odebrać, o Ligio! Gdy o tym myślę, jestem szczęśliwy, jak gdybym był Niebem, które samo jedno jest szczęśliwe i spokojne. Lecz ciebie, chrześcijankę, może uraża to, co mówię o Niebie i Przeznaczeniu? W takim razie przebac mi, bo grzeszę niechcący. Chrzest jeszcze nie obmył mnie, ale serce moje jest jako czara próżna, którą Paweł z Tarsu ma napęłnić słodką nauką waszą, tym słodsza dla mnie, że jest twoją. Ty, boska, policz mi za zasługę choć to, że z tej czary wylał płyn, który ją napęłniał poprzednio, i że nie cofam jej, ale ją wyciągam jak człowiek spragniony, który stanął u czystego źródła. Niech znajdę łaskę w twych oczach. W Ancjum dni i noce będą mi schodziły na słuchaniu Pawła, który wśród moich ludzi w pierwszym już dniu podróży pozyskał wpływ taki, że otaczają go bez ustanku, widząc w nim nie tylko teumaturga³⁸⁸, ale nadprzyrodzoną niemal istotę. Wczoraj widziałem radość na jego twarzy, a gdy go spytałem, co czyni, odrzekł mi: „Sieję”. Petroniusz wie, iż on znajduje się między moimi ludźmi, i pragnie go widzieć, jak również Seneka, który słyszał o nim od Gallona. Ale już gwiazdy błędą, o Ligio, a poranny „Lucyfer”³⁸⁹ świeci coraz mocniej. Wkrótce jutrzienka zaróżowi morze — i śpi wszystko naokół, tylko ja myślę o tobie i kocham cię. Bądź pozdrowiona wraz z zorzą ranną, sponsa mea³⁹⁰!”

Bezpieczeństwo

Los

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY ÓSMY

Winicjusz do Ligii:

„Czyś ty, droga, była kiedy z Aulusami w Ancjum? Jeśli nie, będę szczęśliwy, gdy ci je z czasem pokażę. Już od Laurentum ciągną się na pobrzeżu wille jedna za drugą, a samo Ancjum to nieskończony szereg pałaców i portyków, których kolumny przeglądają się czasu pogody w wodzie. Mam i ja tu siedzibę tuż nad wodą, z oliwnikiem i lasem cyprysów za willą, i gdy pomyślę, że ta siedziba stanie się kiedyś twoją, bielsze wydają mi się jej marmury, cienistsze ogrody i lazurowsze³⁹¹ morze. O Ligio, jak dobrze jest żyć i kochać! Stary Menikles, który zarządza tu willą, posadził na łąkach pod

List

Kwiaty

³⁸⁷szyderskie — szydercze.

³⁸⁸teumaturg (z gr.) — prorok, cudotwórca.

³⁸⁹Lucyfer — dosł. niosący światło, chodzi o planetę Wenus, gwiazdę poranną.

³⁹⁰sponsa (łac.) — przyszła małżonka, naręczona.

³⁹¹lazurowsze (daw.) — dziś: bardziej lazurowe.

mirtami całe kępy irysów i na ich widok przyszedł mi na myśl dom Aulusów, wasze impluvium i wasz ogród, w którym siadywałem przy tobie. I tobie te irysy będą przypominały dom rodzinny, dlatego jestem pewien, że polubisz Ancjum i tę willę. Zaraz po przybyciu długo rozmawialiśmy z Pawłem przy prandium. Mówiliśmy o tobie, a potem on począł nauczać, ja zaś słuchałem długo i to ci powiem tylko, że gdybym nawet tak umiał pisać jak Petroniusz, jeszcze bym nie potrafił wypowiedzieć ci wszystkiego, co przeszło mi przez myśl i duszę. Jam się nie spodziewał, że może być na świecie jeszcze takie szczęście, piękność i spokój, o których ludzie dotąd nie wiedzą. Lecz to wszystko chowam na rozmowę z tobą, gdy z pierwszą wolną chwilą przybędę do Rzymu. Powiedz mi, jak ziemia może pomieścić razem takich ludzi, jak Piotr Apostoł, jak Paweł z Tarsu i cesarz? Pytam dlatego, że wczoraj po nauce Pawła spędził u Nerona, i czy wiesz, co tam usłyszał? Oto naprzód on sam czytał swój poemat o zburzeniu Troi i począł narzekać, że nigdy nie widział płonącego miasta. Zazdrościł Priamowi i zwał go szczęśliwym człowiekiem dlatego właśnie, iż mógł oglądać pożogę i zgubę ojczyzno grodu. Na to Tygellinus rzekł: „Powiedz słowo, boski, a wezmę pochodnię i nim noc upłynie, ujrzysz płonące Ancjum”. Lecz cesarz nazwał go głupcem. „Gdzież — mówił — przyjeżdżałbym oddychać morskim powietrzem i ochraniać ten głos, którym obdarzyli mnie bogowie i o który, jak mówią, dla dobra ludu dbać powinienem? Zali nie Rzym mi szkodzi, zali nie duszne wyziewy z Subury i Eskwilinu nabawiają mnie chryпки i czyż palący się Rzym nie przedstawiałby stokroć wspanialszego i tragiczniejszego widoku od Ancjum?” Tu wszyscy poczęli mówić, jaką tragedią niesłychaną byłby obraz takiego miasta, które podbiło świat, zmienionego w kupę siwych popiołów. Cesarz zapowiedział, że wówczas poemat jego przeszedłby pieśni Homera, a potem jął mówić, jak odbudowałby miasto i jak by potomne wieki musiały podziwiać jego dzieło, wobec którego zmalabyłyby wszystkie inne dzieła ludzkie. Wówczas pijani biesiadnicy poczęli wołać: „Uczyń to! Uczyń!”, on zaś rzekł: „Musiałbym mieć wierniejszych i bardziej oddanych mi przyjaciół”. Ja, wyznając, słuchając tego zaniepokoiłem się zrazu, bo w Rzymie ty jesteś, carissima. Sam śmieję się teraz z tej obawy i myślę, że cesarz i augustianie, jakkolwiek szaleni, nie odważyliby się podobnego szaleństwa dopuścić, a jednak, patrz, jak człowiek boi się o swoje kochanie, jednak wołałbym, by dom Linusa nie stał na wąskim zatybrzańskim zaułku i w dzielnicy zamieszkałej przez obcą ludność, na którą mniej by w danym razie zważano. Dla mnie same pałace palatyńskie nie byłyby mieszkaniem godnym ciebie, więc chciałbym także, by ci nie brakło niczego z tych ozdób i wygod, do których z dzieciństwa przywykłaś. Przenieś się do domu Aulusów, Ligio moja. Ja dużo tu o tym myślałem. Gdyby cesarz był w Rzymie, wieść o twym powrocie mogłaby istotnie dojść przez niewolników na Palatyn, zwrócić na ciebie uwagę i ściągnąć prześladowanie za to, żeś się ośmieliła postąpić wbrew woli cesarza. Ale on długo zostanie tu w Ancjum, a nim wróci, dawno i niewolnicy przestaną o tym mówić. Linus i Ursus mogą zamieszkać z tobą. Zresztą żyję nadzieją, że zanim Palatyn ujrzy cesarza, ty, moja boska, będziesz już mieszkała we własnym domu na Karynach. Błogosławiony dzień, godzina i chwila, w której przestąpisz mój próg, i jeśli Chrystus, którego uczę się wyznawać, to sprawi, niech będzie błogosławione i Jego imię. Będę Mu służył i oddam za Niego życie i krew. Źle mówię: będziemy Mu służyli oboje, póki starczy nam przedży życia. Kocham cię i pozdrawiam duszą całą”.

Pokusa

Próżność, Pycha

Sztuka, Wizja

ROZDZIAŁ TRZYDZIESTY DZIEWIĄTY

Ursus czerpał wodę w cysternie i ciągnąc sznurem podwójne amfory śpiewał półgłosem dziwną pieśń ligijską, a zarazem spoglądał rozradowanymi oczyma na Ligię i Winicjusza, którzy wśród cyprysów w ogródku Linusa bielili się jak dwa posągi. Najmniejszy wiatr nie poruszał ich odzieży. Na świecie zapadał zmrok złoty i liliowy, oni zaś wśród spokoju wieczora rozmawiali trzymając się za ręce.

— Czy nic złego spotkać cię nie może, Marku, za to, że opuściłeś Ancjum bez wiedzy cesarza? — pytała Ligia.

— Nie, droga moja — odpowiedział Winicjusz. — Cesarz zapowiedział, że zamknie się na dwa dni z Terpnosem i będzie układał nowe pieśni. Często on tak czyni i wówczas o niczym innym nie wie i nie pamięta. Zresztą co mi cesarz, gdy jestem przy tobie i patrzę na ciebie. Zbyt już tęskniłem, a w ostatnich nocach opuścił mnie sen. Nieraz,

gdym zdrzemnął ze znużenia, budziłem się nagle z uczuciem, że nad tobą wisi niebezpieczeństwo; czasem śniłem, że zrabowano mi rozstawne konie, które miały mnie przynieść z Ancjum do Rzymu i na których przebiegłem tę drogę tak szybko jak nigdy żaden gońiec cesarski. I dłużej już bez ciebie wytrzymać nie mogłem. Zbyt cię kocham, droga, najdroższa moja!

— Wiedziałam, że przyjedziesz. Dwa razy Ursus wybiegał na moją prośbę na Karyny i pytał o ciebie w twoim domu. Linus śmiał się ze mnie i Ursus także.

Rzeczywiście znać było, że się go spodziewała, gdyż zamiast zwykłej ciemnej odzieży miała na sobie miękką białą stolę, z której ślicznych fałd jej ramiona i głowa wychylały się jak rozkwitłe pierwiosnki ze śniegu. Kilka różowych anemonów zdobiło jej włosy.

Winicjusz przycisnął usta do jej ręki, po czym siedli na kamiennej ławce wśród dzikiego wina i wsparli się o siebie ramionami milczeli poglądając ku zorzom, których ostatnie blaski odbijały się w ich oczach.

Urok cichego wieczora opanowywał ich z wolna.

— Jak tu cicho i jaki świat śliczny — rzekł zniżonym głosem Winicjusz. — Noc idzie ogromnie pogodna. Czuję się tak szczęśliwy, jak nigdy w życiu nie byłem. Powiedz mi, Ligio, co to jest. Jam nigdy nie przypuszczał, żeby mogła być taka miłość. Myślałem, że to jest tylko ogień we krwi i żądza, a teraz dopiero widzę, że można kochać każdą kroplą krwi i każdym tchnieniem, a zarazem czuć taki spokój słodki i niezmierny, jakby już ukoili duszę Sen i Śmierć. To dla mnie coś nowego. Patrzę na ten spokój drzew i zdaje mi się, że on jest we mnie. Teraz dopiero rozumiem, że może być szczęście, o jakim ludzie dotąd nie wiedzieli. Teraz dopiero rozumiem, dlaczego i ty, i Pomponia Grecyna jesteście takie pogodne... Tak!... To daje Chrystus...

A ona w tej chwili położyła swą śliczną twarz na jego ramieniu i rzekła:

— Mój Marku drogi...

I nie mogła mówić więcej. Radość, wdzięczność i poczucie, że teraz dopiero wolno jej kochać, odjęły jej głos, a natomiast napęłniły oczy łzami wzruszenia. Winicjusz, objąwszy ramieniem jej drobne ciało, tulił ją przez chwilę do siebie, po czym rzekł:

— Ligio! Niech będzie błogosławiona chwila, w której pierwszy raz usłyszałem Jego imię.

Ona zaś odpowiedziała cicho:

— Kocham cię, Marku.

Po czym umilkli znów oboje, nie mogąc słów dobyć z wezbranych piersi. Na cyprysach zgasły ostatnie liliowe odbłaski i ogród począł się srebrzyć od księżycowego sierpa.

Po chwili Winicjusz począł mówić:

— Ja wiem... Ledwie tu wszedł, ledwie ucałował twoje drogie ręce, wyczytałem w twoich oczach pytanie, czym pojął tę Boską naukę, którą ty wyznajesz, i czym został ochrzczony? Nie! Ochrzczony jeszcze nie jestem, ale czy wiesz, kwiecie, dlaczego? Oto Paweł mi rzekł: „Jam cię przekonał, że Bóg przyszedł na świat i dał się ukrzyżować dla zbawienia świata, ale niech w zdroju łaski obmyje cię Piotr, który pierwszy wyciągnął nad tobą ręce i pierwszy cię błogosławił”. A i ja także chciałem, byś ty, najdroższa, patrzyła na mój chrzest i by mi matką była Pomponia. Więc dlatego nie jestem dotąd ochrzczony, choć wierzę w Zbawiciela i w Jego słodką naukę. Paweł mnie przekonał, nawrócił i zali mogło być inaczej? Jakżebym mógł nie uwierzyć, że Chrystus przyszedł na świat, skoro tak mówi Piotr, który był Jego uczniem, i Paweł, któremu się objawił? Jakże mógłbym nie wierzyć, że był Bogiem, skoro zmartwychwstał? Widzieli Go przecie i w mieście, i nad jeziorem, i na górze, i widzieli ludzie, których usta kłamstwa nie zaznały. Jam już w to wierzył od czasu, gdym usłyszał Piotra w Ostrianum, bom sobie już wówczas powiedział: na całym świecie prędzej by każdy inny człowiek mógł skłamać niż ten, który powiada: „Widziałem!” Ale nauki waszej się bałem. Zdawało mi się, że ona odbiera mi ciebie. Mniemałem, że nie masz w niej ani mądrości, ani piękności, ani szczęścia. Dziś jednak, gdym ją poznał, cóż bym był za człowiek, gdybym nie chciał, by na świecie panowała prawda, a nie kłamstwo, miłość, a nie nienawiść, dobro, nie zbrodnia, wierność, nie zaś niewierność, litość, nie zemsta? Któż by taki był, który by tego nie wolał i nie chciał? A przecie tego uczy wasza nauka. Inne chcą także sprawiedliwości, ale ta jedna czyni serce ludzkie sprawiedliwym. I prócz tego czyni je czystym, jak twoje i Pomponii,

Uroda

Miłość spełniona

Chrystus

Pobożność

i czyni je wiernym, jak twoje i Pomponii. Ślepym bym był, gdybym tego nie widział. A jeśli przy tym Chrystus Bóg obiecał życie wieczne i szczęście tak nieprzebrane, jakie tylko wszechmoc Boska dać może, to czegoż człowiek może chcieć więcej? Gdybym spytał Seneki, z jakich powodów zaleca cnotę, skoro przewrotność więcej szczęścia przynosi, nie umiałby mi naprawdę nic rozsądnego odpowiedzieć. Ale ja wiem teraz, dlaczego mam być cnotliwy. Oto dlatego, że dobro i miłość płynie z Chrystusa, i dlatego, aby gdy śmierć mi zamknie oczy, odnaleźć życie, odnaleźć szczęście, odnaleźć siebie samego i ciebie, najdroższa moja... Jakże nie pokochać i nie przyjąć nauki, która zarazem mówi prawdę i znosi śmierć? Kto by nie przełożył dobra nad zło? Ja myślałem, że ta nauka przeciwi się szczęściu, a tymczasem Paweł przekonał mnie, że ona nie tylko nic nie odbiera, ale jeszcze dodaje. Wszystko to zaledwie mi się w głowie chce pomieścić, ale czuję, że tak jest, bom nigdy nie był równie szczęśliwy i nie mogłem być, choćbym cię był zabrał przemocą i miał w domu swoim. Otoś mi powiedziała przed chwilą: „Kocham cię”, a tych wyrazów nie byłbym z ciebie wydobył za całą potęgę Rzymu. O Ligio! Rozum mówi, że ta nauka jest boska i najlepsza, serce to czuje, a takim dwom potęgom któż się oprze?

Cnota, Śmierć

Ligia słuchała go utkwivszy w niego swe niebieskie oczy, podobne przy blasku księżyca do kwiatów mistycznych i równie zroszone jak kwiaty.

— Tak, Marku! Prawda! — rzekła przytulając silniej głowę do jego ramienia.

I w tej chwili czuli się oboje ogromnie szczęśliwi, albowiem rozumieli, że prócz miłości łączy ich jeszcze jakaś inna siła, zarazem słodka i nieprzeparta, przez którą sama miłość staje się czymś niepożytym, niepodległym zmianom, zawodom, zdradzie i nawet śmierci. Serca ich przepęłniała zupełna pewność, że cokolwiek by się mogło zdarzyć, oni nie przestaną się kochać i należeć do siebie. I z tego powodu spływał w ich dusze niewypowiedziany spokój. Winicjusz czuł przy tym, że to jest miłość nie tylko czysta i głęboka, ale całkiem nowa, taka, jakiej świat dotąd nie znał i dać nie mógł. Składało się na nią w jego sercu wszystko: i Ligia, i nauka Chrystusa, i światło księżyca śpiące cicho na cyprysach, i pogodna noc, tak że cały wszechświat wydał mu się nią jedną przepęlnioną.

Rozum, Serce

Szczęście

Miłość

Po chwili znów mówić począł głosem przyciszonym i drgającym:

— Ty będziesz duszą mojej duszy i będziesz mi w świecie najdroższą. Razem nam będą biły serca, jedna będzie modlitwa i jedna będzie wdzięczność Chrystusowi. O, moja droga! Żyć razem, czcić razem słodkiego Boga i wiedzieć, że gdy nadejdzie śmierć, oczy nasze otworzą się znów, jak po śnie błogim, na nowe światło, cóż można lepszego pomyśleć! Więc dziwię się tylko, że tego pierwej nie zrozumiał. I wiesz, co mi się teraz zdaje? Oto, że tej nauce nie oprze się nikt. Za dwieście lub trzysta lat przyjmie ją cały świat; ludzie zapomną o Jowiszu i nie będzie innych bogów, tylko Chrystus, i innych świątyń, jak chrześcijańskie. Któż by nie chciał własnego szczęścia? Ach, słyszałem przecie rozmowę Pawła z Petroniuszem i czy wiesz, co Petroniusz rzekł w końcu? „To nie dla mnie”, ale nic więcej odpowiedzieć nie umiał.

— Powtórz mi słowa Pawła — rzekła Ligia.

— Było to u mnie wieczorem. Petroniusz począł lekko mówić i żartować, jak on czyni zwykle, a wówczas Paweł rzekł mu: „Jak możesz, mądry Petroniuszu, przeczyć, że Chrystus istniał i zmartwychwstał, gdyś nie był wówczas na świecie, Piotr zaś i Jan widzieli Go, i ja widziałem w drodze do Damaszku? Pierwej zatem niech twoja mądrość wykaże, iż jesteście kłamcami, a potem dopiero zaprzeczy naszym świadectwom”. Lecz Petroniusz odpowiedział, że przeczyć nie myśli, gdyż wie, iż dzieje się wiele rzeczy niepojętych, które jednak wiarygodni ludzie stwierdzają. Ale mówił, że inną jest rzeczą odkrycie jakiegoś nowego cudzoziemskiego Boga, a inną przyjęcie Jego nauki. „Nie chcę — rzekł — wiedzieć o niczym, co mogłoby mi popsuć życie i zniweczyć jego piękność. Mniejsza, czy nasi bogowie są prawdziwi, ale są piękni, jest nam przy nich wesoło i możemy żyć bez troski”. Wówczas Paweł tak odpowiedział: „Odrzucasz naukę miłości, sprawiedliwości i miłosierdzia z obawy przed troskami życia, lecz pomyśl, Petroniuszu, czy życie wasze istotnie jest od trosk wolne? Oto i ty, panie, i nikt spośród najbogatszych i najmożniejszych nie wie, czy zasypiając wieczorem, nie zbudzi się z wyrokiem śmierci. Lecz powiedz: gdyby cesarz wyznawał tę naukę, która nakazuje miłość i sprawiedliwość, zali twoje szczęście nie byłoby pewniejsze? Boisz się o swoje radości, lecz czy życie nie byłoby wówczas weselsze? A co do ozdoby życia i piękności, jeśliście nabudowali tyle pięknych świątyń i posągów na cześć bóstw złych, mściwych, cudzołożnych i fałszywych, czegoż byście nie dokonali dla

Korzyść

Nauczyciel, Pozory, Prawda

czci jedyne Boga miłości i prawdy? Chwalisz sobie swój los, gdyż jesteś możnym i żyjesz w rozkoszy, lecz zarówno mogłeś być biednym i opuszczonym, chociaż z wielkiego domu pochodzisz, a wówczas lepiej by ci było zaiste na świecie, gdyby ludzie Chrystusa wyznawali. W mieście waszym możni nawet rodzice, nie chcąc się trudzić wychowaniem dzieci, wyrzucają je częstokroć z domu, które to dzieci zowią alumnami. I ty, panie, mogłeś być takim alumnem. Ale gdyby rodzice twoi żyli wedle nauki naszej, tedy nie mogłoby ci się to przygodzić. Gdybyś doszedłszy męskich lat zaślubił umiłowaną niewiastę, wołałbyś, by ci została wierna do śmierci. A tymczasem patrz, co się u was dzieje, ile jest sromoty, ile hańby, frymarku³⁹² wiarą małżeńską! Wszakże już sami dziwicie się, gdy się zdarzy niewiasta, którą zowiecie univira. Ale ja ci mówię, że te, które Chrystusa w sercu nosić będą, nie złamią wiary mężom, równie jak i chrześcijańscy mężowie dochowają jej żonom. Ale wyście niepewni ni waszych władców, ni waszych ojców, ni żon, ni dzieci, ni sług. Przed wami drży świat cały, a wy drżycie przed własnymi niewolnikami, wiecie bowiem, że każdej godziny mogą podnieść przeciw waszemu ciemństwu wojnę straszliwą, jaką już nieraz podnosili. Bogatym jesteś, lecz nie wiesz, czy jutro nie każą ci porzucić bogactw; młodym jesteś, lecz jutro może ci trzeba będzie umrzeć. Miłujesz, lecz czyha na ciebie zdrada; kochasz się w willach i posągach, lecz jutro możesz być wypędzon na pustkowia Pandatarii; masz tysiące sług, lecz jutro ci słudzy mogą wytoczyć z ciebie krew. A jeśli tak jest, to jakże możecie być spokojni, szczęśliwi i żyć w radości? Lecz oto ja głoszę miłość i głoszę naukę, która nakazuje władcóm kochać poddanych, panóm niewolników, niewolnikom służyć z miłości, czynić sprawiedliwość i miłosierdzie, a w końcu obiecuję szczęśliwość jako morze nieprzebrane bez końca. Jakże więc, Petroniuszu, możesz mówić, że ta nauka psuje życie, skoro ona je naprawia i skoro sam byłbyś stokroć szczęśliwszym i pewniejszym, gdyby ona ogarnęła tak świat, jak ogarnęło go wasze władztwo rzymskie.”

Dziecko

Żona

Wierność

Sługa

Tak mówił Paweł, o Ligio, a wówczas Petroniusz rzekł: „To nie dla mnie”, i udając śpiącego wyszedł, a na odchodnym rzekł jeszcze: „Wolę moją Eunice niż twoją naukę, Judejczyku, ale nie chciałbym walczyć z tobą z mównicy”. Lecz ja słuchałem słów jego całą duszą, a gdy mówił o niewiastach naszych, całym sercem wielbiłem tę naukę, z której wyrosłaś, jako na wiosnę wyrastają lilie z bujnej roli. I myślałem wówczas: oto Poppea porzuciła dwóch mężów dla Nerona, oto Kalwia Kryspinilla, oto Nigidia, oto wszystkie niemal, które znam, prócz jednej Pomponii, kupczyły wiarą i przysięgami, i tylko ta jedna, i tylko ta moja nie odstąpi, nie zwiedzie i nie przygasi ogniska, choćby mnie zawiodło i odstąpiło wszystko, w czym położyłem ufność. Więc mówiłem do ciebie w duszy: czymże ci się odwdzięczę, jeśli nie miłością i czcią? Czyś ty czuła, żem tam w Ancjum przemawiał do ciebie i rozmawiałem ciągle, bez ustanku, jak gdybyś była przy mnie? Stokroć cię więcej kocham za to, żeś uciekła przede mną z domu cezara. Nie chcę go już i ja. Nie chcę jego rozkoszy i muzyki, tylko ciebie jednej. Powiedz słowo, a opuścimy Rzym, by osiąść gdzieś daleko.

Ona zaś, nie odrywając głowy od jego ramienia, podniosła oczy, jakby w zamyśleniu, na osrebrzone wierzchołki cyprysów i odrzekła:

— Dobrze, Marku. Tyś pisał mi o Sycylii, gdzie i Aulusowie chcą osiąść na stare lata...

A Winicjusz przerwał z radością:

— Tak, droga moja! Ziemię naszą znajdują się w pobliżu. Cudny to brzeg, gdzie klimat jeszcze słodszy, a noce jeszcze pogodniejsze od rzymskich, wonne i widne... Tam życie i szczęście to prawie jedno i to samo.

Po czym zaczął marzyć o przyszłości.

— Tam można zapomnieć o troskach. W gajach, wśród oliwników, będziemy chodzili i spoczywali w cieniu. O Ligio! Co za życie kochać się, koić, razem spoglądać na morze, razem na niebo, razem czcić słodkiego Boga, czynić wokoło dobro i sprawiedliwość w spokoju.

Umilkli oboje, patrząc w przyszłość; on tylko tulił ją coraz silniej do siebie, przy czym w blaskach księżyca migotał na jego ręku rycerski złoty pierścień. W dzielnicy, zamieszkałej przez ubogą ludność roboczą, spało już wszystko i żaden szmer nie mącił ciszy.

³⁹²frymark (przestarz.) — handel, kupczenie.

— Pozwolisz mi widywać Pomponię? — spytała Ligia.

— Tak, droga. Będziemy ich zapraszali w dom nasz lub sami jeździli do nich. Czy chcesz, byśmy zabrali ze sobą Piotra Apostoła? On przyciśnięty wiekiem i pracą. Paweł będzie nas także odwiedzał, nawróci Aulusa Plaucjusza, i jako żołnierze zakładają kolonie w odległych krajach, tak my założymy kolonię chrześcijan.

Ligia podniosła rękę i wzięwszy dłoń Winicjusza chciała przycisnąć do niej usta, lecz on począł mówić szepcąc, jakby się bał spłoszyć szczęście:

— Nie, Ligio, nie! To ja czczę cię i uwielbiam, daj mi ty rękę.

— Kocham cię.

Lecz on przycisnął już usta do jej białych jak jaśmin dłoni i przez chwilę słyszeli tylko bicie własnych serc. W powietrzu nie było najmniejszego powiewu i cyprysy stały tak nieruchome, jakby również zatrzymały dech w piersiach...

Nagle ciszę przerwał grzmot niespodziany, głęboki i jakby wychodzący spod ziemi. Dreszcz przebiegł przez ciało Ligii, Winicjusz zaś powstawszy rzekł:

— To lwów ryczą w vivariach³⁹³...

I poczęli oboje nasłuchiwać. Tymczasem pierwszemu grzmotowi odpowiedział drugi, trzeci, dziesiąty, ze wszystkich stron i dzielnic. W mieście bywało czasem po kilka tysięcy lwów pomieszczonych przy różnych arenach i nieraz nocami, zbliżając się do krat i opierając o nie olbrzymie głowy, głośiły w ten sposób swą tęsknotę za wolnością i pustynią. Tak poczęły tęsknić i teraz, i podając jeden drugiemu głos w ciszy nocnej, napełniły rykiem całe miasto. Było w tym coś niewypowiedziane groźnego i posępnego, toteż Ligia, której owe głosy spłoszyły jasne i spokojne widzenia przyszłości, słuchała ich z sercem ściśniętym jakąś dziwną trwogą i smutkiem.

Lecz Winicjusz otoczył ją ramieniem i rzekł:

— Nie bój się, droga. Igrzyska blisko, więc wszystkie vivaria przepełnione.

Po czym weszli oboje do domku Linusa, przeprowadzeni coraz potężniejszym grzmotem lwich głosów.

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY

W Ancjum tymczasem Petroniusz odnosił niemal każdego dnia nowe zwycięstwa nad augustianami współlubiegającymi się z nim o łaskę cezara. Wpływ Tygellina upadł zupełnie. W Rzymie, gdy trzeba było usuwać ludzi, którzy wydawali się niebezpieczni, łupić ich mienie, załatwiać sprawy polityczne, dawać widowiska, zdumiewające przepychem i złym smakiem, a wreszcie zaspakając potworne zachcenia cezara, Tygellinus, zarówno przebiegły, jak gotów na wszystko, okazywał się niezbędnym. Ale w Ancjum, wśród pałaców przegładających się w lazurach morza, cesarz żył życiem hellenistycznym. Od rana do wieczora czytywano wiersze, rozprawiano nad ich budową i doskonałością, zachwycano się szczęśliwymi zwrotami, zajmowano się muzyką, teatrem, słowem, wyłącznie tym, co wynalazł i czym przyozdobił życie geniusz grecki. Lecz w takich warunkach, niezmównie więcej wykształcony od Tygellina i innych augustianów, Petroniusz, dowcipny, wymowny, pełen subtelnych poczuć i smaku, musiał uzyskać przewagę. Cesarz szukał jego towarzystwa, zasięgał jego zdania, pytał o radę, gdy sam tworzył, i okazywał przyjaźń żywszą niż kiedykolwiek. Otaczającym wydawało się, że wpływ jego odniósł wreszcie ostateczne zwycięstwo, że przyjaźń między nim i cezarem weszła już w okres stały i że przetrwa lata. Ci nawet, którzy dawniej okazywali niechęć wykwiśnemu epikurejczykowi, poczęli go teraz otaczać i ubiegać się o jego łaski. Niejeden rad był nawet szczerze w duszy, że przewagę uzyskał człowiek, który wiedział wprawdzie, co o kim ma myśleć, i przyjmował ze sceptycznym uśmiechem pochlebstwa wczorajszych wrogów, lecz czy to przez lenistwo, czy przez wytworność nie był mściwym i potęgę swej nie używał na cudzą zgubę lub szkodę. Bywały chwile, że mógł zgubić nawet i Tygellina, ale on wołał go wyśmiewać i wyprowadzać na jaw jego brak wykształcenia i pospolitość. Senat w Rzymie odetchnął, gdyż od półtora miesiąca żaden wyrok śmierci nie został wydany. I w Ancjum, i w mieście opowiadano wprawdzie dziwy o wyrafinowaniu, do jakiego doszła rozpusta cezara i jego faworyta, każdy jednak wołał czuć nad sobą cezara wyrafinowanego niż zezwierzęconego

³⁹³vivarium (łac.) — zwierzyńiec.

Pocałunek

Zwierzęta

Początek

Zwycięstwo

Lenistwo

w rękach Tygellina. Sam Tygellinus tracił głowę i wahał się, czy nie dać za wygraną, albowiem cesarz wielokrotnie odzywał się, że w całym Rzymie i na całym dworze są tylko dwie dusze zdolne się zrozumieć i dwóch prawdziwych Hellenów: on i Petroniusz.

Zdumiewająca zręczność tego ostatniego utwierdziła ludzi w przekonaniu, iż jego wpływ przetrwa wszystkie inne. Nie zdawano już sobie sprawy, jak by cesarz zdołał się bez niego obejść, z kim by mógł rozmawiać o poezji, muzyce, wyścigach i w czyje oczy by patrzył chcąc sprawdzić, czy to, co tworzy, jest naprawdę doskonałym. Petroniusz zaś, ze zwykłą sobie niedbałością, zdawał się nie przywiązywać żadnej wagi do swego stanowiska. Bywał, jak zwykle, opieszale, leniwy, dowcipny i sceptyczny. Często czynił na ludziach wrażenie człowieka, który drwi z nich, z siebie, z cesarza i z całego świata. Chwilami ośmielał się przyganiać w oczy cesarzowi i gdy inni sądzili, iż posuwa się za daleko lub wprost gotuje sobie zgubę, on umiał przyganę przyprowadzić nagle w taki sposób, że wychodziła na jego korzyść, w obecnych zaś budziła podziw i przekonanie, że nie masz położenia, z którego nie wyszedłby z tryumfem. Raz, mniej więcej w tydzień po powrocie Winicjusza z Rzymu, cesarz czytał w małym kółku ustęp ze swej *Troiki* gdy zaś skończył i gdy przebrzmiały okrzyki zachwyty, Petroniusz zapytywany wzrokiem przez cesarza rzekł:

— Niegodziwe wiersze, godne rzucenia w ogień.

Obecnym serca przestały bić z przerażenia, Nero bowiem od dzieciennych lat nie usłyszał nigdy z niczyich ust podobnego wyroku; tylko twarz Tygellina zaświeciła radością. Winicjusz natomiast pobił, sądząc, że Petroniusz, który nie upijał się nigdy, upił się tym razem.

A Nero począł pytać miodowym głosem, w którym drgała wszelako zraniona miłość własna:

— Co znajdujesz w nich niedobrego?

Petroniusz zaś napadł na niego.

— Nie wierz im — rzekł wskazując ręką na obecnych — oni się na niczym nie znają. Pytasz, co niedobrego w tych wierszach? Jeśli chcesz prawdy, to ci powiem: dobre są dla Wergiliusza, dobre dla Owidiusza, dobre nawet dla Homera, ale nie dla ciebie. Tobie nie wolno takich pisać. Ten pożar, który opisujesz, nie dość płonie, twój ogień nie dość parzy. Nie słuchaj pochlebstw Lukana. Jemu za takie same wiersze przyznałbym geniusz, ale nie tobie. A wiesz dlaczego? Boś większy od nich. Komu bogowie dali tyle co tobie, od tego więcej można wymagać. Ale ty się lenisz. Wolisz sypiać po prandium niż przysiedzieć fałdów. Ty możesz stworzyć dzieło, o jakim świat dotąd nie słyszał, i dlatego w oczy ci powiadam: napisz lepsze!

I mówił to od niechcenia, jakby drwiąc, a zarazem zrzędząc, lecz oczy cesarza zasłzygły rozkoszy i rzekł:

— Bogowie dali mi trochę talentu, ale dali prócz tego więcej, bo prawdziwego znawcę i przyjaciela, który jeden umie mówić prawdę w oczy.

To rzekłszy wyciągnął swą tłustą, pokrytą rdzawym włosem rękę do złotego kandelabru, złupionego w Delfach, by spalić wiersze.

Lecz Petroniusz odebrał mu je, nim płomień dotknął papirusu.

— Nie, nie! — rzekł — nawet tak niegodziwe należą do ludzkości. Zostaw mi je.

— Pozwól mi w takim razie odesłać ci je w puszcze mego pomysłu — odpowiedział ściskając go Nero.

I po chwili mówić począł:

— Tak jest. Masz słuszność. Mój pożar Troi nie dość świeci, mój ogień nie dość parzy. Myślałem jednak, że gdy wyrównam Homerowi, to wystarczy. Pewna nieśmiałość i małe rozumienie o sobie przeszkadzały mi zawsze. Tyś mi otworzył oczy. Ale czy wiesz, dlaczego jest tak, jak mówisz? Oto gdy rzeźbiarz chce stworzyć postać boga, szuka sobie wzoru, jam zaś nie miał wzoru. Nie widziałem nigdy płonącego miasta i dlatego w opisie moim brak prawdy.

— Więc ci powiem, że trzeba jednak być wielkim artystą, by to zrozumieć.

Nero zamyślił się, po chwili zaś rzekł:

— Odpowiedz mi, Petroniuszu, na jedno pytanie: czy ty żałujesz, że Troja się spaliła?

Lenistwo, Poeta

Pożar

— Czy żałuję?... Na chromego małżonka Wenery³⁹⁴, bynajmniej! I powiem ci, dlaczego. Oto Troja nie spaliłaby się, gdyby Prometeusz nie podarował ludziom ognia i gdyby Grecy nie wypowiedzieli Priamowi wojny; gdyby zaś nie było ognia, Eschilos nie napisałby swego *Prometeusza*, równie jak bez wojny Homer nie napisałby *Iliady*, a ja wolę, że istnieje *Prometeusz* i *Iliada*, niż żeby zachowała się miścina, prawdopodobnie licha i brudna, w której by teraz co najmniej siedział jakiś zakazany prokurator i nudził cię zatargami z miejscowym areopagiem³⁹⁵.

— Oto co się nazywa mówić rozumnie — odpowiedział cesarz. — Dla poezji i sztuki wolno i należy wszystko poświęcić. Szczęśliwi Achaje, którzy dostarczyli Homerowi treści do *Iliady*, i szczęśliwy Priam, który oglądał zgubę ojczyzny. A ja? Ja nie widziałem płonącego miasta.

Nastąpiła chwila milczenia, którą przerwał wreszcie Tygellinus.

— Wszakże ci już mówił, cesarzu — rzekł — rozkaż, a spalę Ancjum. Albo wiesz co? Jeśli ci żal tych willi i pałaców, każę spalić okręty w Ostii lub zbuduję ci na podgórze albańskim drewniane miasto, w które sam rzucisz płomień. Czy chcesz?

Lecz Nero rzucił mu spojrzenie pełne pogardy.

— Ja mam patrzeć na płonące drewniane budy? Twój umysł zupełnie wyjałowiał, Tygellinie! I widzę przy tym, że nie bardzo cenisz mój talent i moją *Troikę*, skoro sądzisz, że jakaś inna ofiara byłaby dla niej za wielka.

Tygellinus zmieszał się, Nero zaś po chwili, jakby chcąc zmienić rozmowę, dodał:

— Lato idzie... O, jak ten Rzym musi teraz cuchnąć!... A jednak na letnie igrzyska trzeba tam będzie wrócić.

Wtem Tygellinus rzekł:

— Gdy odprowadzisz augustianów, cesarzu, pozwól mi na chwilę zostać ze sobą...

W godzinę później Winicjusz, wracając z Petroniuszem z cesarskiej willi, mówił:

— Miałem przez ciebie chwilę trwogi. Sądziłem, żeś się po pijanemu zgubił bez ratunku. Pamiętaj, że igrasz ze śmiercią.

— To jest moja arena — odrzekł niedbale Petroniusz — i bawi mnie poczucie, że jestem na niej najlepszym z gladiatorów. Patrzcie, jak się skończyło. Wpływ mój urósł jeszcze tego wieczoru. Odeśle mi swoje wiersze w puszcę, która (chcesz się założyć?) będzie ogromnie bogata i ogromnie w złym smaku. Każę memu lekarzowi trzymać w niej środki czyszczące. Ja uczyniłem to i dlatego jeszcze, że Tygellinus widząc, jak takie rzeczy się udają, zechce mnie niechybnie naśladować, i wyobrażam sobie, co się stanie, skoro ruszy konceptem. To będzie, jak gdyby pirenejski niedźwiedź chciał chodzić po linie. Będę się śmiał jak Demokryt. Gdybym koniecznie chciał, potrafiłbym może zgubić Tygellina i zostać na jego miejscu prefektem pretorianów. Wówczas miałbym w ręku samego Ahenobarba. Ale się lenię... Wolę od biedy takie życie, jakie prowadzę, i nawet wiersze cesara.

— Co za zrzętność, która nawet z nagany potrafi zrobić pochlebstwo! Ale czy istotnie te wiersze są tak złe? Ja się na tym nie znam.

— Nie są gorsze od innych. Lukan ma w jednym palcu więcej talentu, ale i w Miedzianobrodym coś jest. Jest przede wszystkim niezmiernie zamiłowanie do poezji i muzyki. Za dwa dni mamy być u niego, by wysłuchać muzyki do hymnu na cześć Afrodyty, który dziś lub jutro skończy. Będziemy w małym kółku. Tylko ja, ty, Tuliusz Senecjo i młody Nerwa. A co do wierszy, to, com ci mówił, że używam ich po uczcie, tak jak Witeliusz używa pióra flaminga, to nieprawda!... Bywają czasem wymowne. Słowa Hekuby³⁹⁶ są wzruszające... Skarzy się ona na męki porodu i Nero umiał znaleźć szczęśliwe wyrażenia, może dlatego, że sam rodzi w męce każdy wiersz... Czasem mi go żal. Na Polluksa! Co to za dziwna mieszanina! Kaliguli brakło piątej kleпки, ale nie był jednak takim dziwotworem.

— Kto przewidzi, dokąd może zająć szaleństwo Ahenobarba? — rzekł Winicjusz.

— Nikt zgola. Mogą się jeszcze zdarzyć rzeczy takie, że ludziom przez wieki całe będą na myśl o nich powstawały włosy na głowie. Ale to właśnie jest ciekawe, jest zajmujące i chociaż nudzę się nieraz, jak Jowisz Ammoński na pustyni, myślę, że pod innym cesarzem

Podstęp

Śmiech

Począ

Nuda

³⁹⁴małżonek Wenery (mit. gr.) — chodzi o Hefajstosa.

³⁹⁵aeropag — w staroż. Atenach rada starszych, tu: grupa osób o dużych wpływach.

³⁹⁶Hekuba (mit. gr.) — żona Priama, króla Troi, ukamienowana po stracie dzieci zamieniła się w psa.

nudzilbym się jeszcze setniej. Twój Judejczyk Paweł jest wymowny, to mu przyznaję, i jeśli podobni ludzie będą opowiadali tę naukę, nasi bogowie muszą się strzec nie żartem, by z czasem nie pójść na strych. Prawda, że gdyby na przykład cesarz był chrześcijaninem, wszyscy czulibyśmy się bezpieczniejsi. Ale twój prorok z Tarsu, stosując swoje dowody do mnie, nie pomyślał, widzisz, że dla mnie ta niepewność stanowi ponętę życia. Kto nie gra w kości, nie przegra mienia, a jednak ludzie w kości grywają. Jest w tym jakaś rozkosz i jakieś zapomnienie. Znałem synów rycerzy i senatorów, którzy dobrowolnie zostali gladiatorami. Ja, mówisz, igrasz z życiem, i tak jest, ale czynię to, bo mnie to bawi, zaś wasze cnoty chrześcijańskie znudziłyby mnie, jak rozprawy Seneki, w jeden dzień. Dlatego wymowa Pawła poszła na marne. On powinien rozumieć, że tacy ludzie, jak ja, nie przyjmą tej nauki nigdy. Ty co innego! Z twoim usposobieniem mogłeś albo nienawidzić imienia chrześcijanina jak zarazy, albo nim zostać. Ja przyznaję im słuszność, ziewając. Szaleję, dążym do przepaści, coś nieznanego idzie ku nam z przyszłości, coś się załamuje pod nami, coś umrze obok nas, zgoda! Ale umrzeć potrafimy, a tymczasem nie chce się nam obarczać życia i służyć śmierci wpierw, nim nas zabierze. Życie istnieje dla siebie samego, nie dla niej.

— A mnie ciebie żal, Petroniuszu.

— Nie żałuj mnie więcej niż ja sam siebie. Dawniej było ci między nami niezłe i wójując w Armenii, tęskniłeś za Rzymem.

— I teraz tęsknię za Rzymem.

— Tak! boś pokochał chrześcijańską westalkę, która siedzi na Zatybrzu. Ani się temu dziwię, ani ci to naganiam. Dziwię się więcej temu, że mimo tej nauki, o której mówisz, iż jest morzem szczęścia, i mimo tej miłości, która ma być wkrótce uwieńczoną, smutek nie schodzi z twojej twarzy. Pomponia Grecyna jest wiecznie smutna, ty od czasu, jak zostałeś chrześcijaninem, przestałeś się uśmiechać. Nie wmawiajże we mnie, że to jest wesoła nauka! Z Rzymu wróciłeś jeszcze smutniejszy. Jeśli wy się tak po chrześcijańsku kochacie, na jasne kędzioły Bakcha! nie pójdę waszym śladem.

— To jest co innego — odpowiedział Winicjusz. — Ja ci przysięgam nie na kędzioły Bakcha, ale na duszę ojca mego, że nigdy za dawnych czasów nie doznałem nawet przedsmaku takiego szczęścia, jakim oddycham dzisiaj. Ale tęsknię niezmiennie i co dziwniejsza, gdy jestem od Ligii daleko, zdaje mi się, że wisi nad nią jakieś niebezpieczeństwo. Nie wiem jakie i nie wiem, skąd by przyjść mogło, ale przeczuwam je tak, jak się przeczuwa burzę.

— Za dwa dni podejmuję się wyrobić dla ciebie pozwolenie opuszczenia Ancjum na tak długo, jak zechcesz, Poppea jakaś spokojniejsza i, o ile wiem, nic od niej nie grozi ni tobie, ni Ligii.

— Dziś jeszcze pytała mnie, com czynił w Rzymie, choć wyjazd mój był tajemnicą.

— Być może, że kazała cię szpiegować. Teraz jednak i ona musi się ze mną liczyć.

Winicjusz zatrzymał się i rzekł:

— Paweł mówił, że Bóg czasem przestrzega, ale we wróżby wierzyć nie dozwala, więc bronię się przeciw tej wierze i nie mogę się obronić. Powiem ci, co się zdarzyło, by zrzucić ciężar z serca. Siedzieliśmy z Ligią obok siebie w noc tak pogodną jak dzisiejsza i układaliśmy sobie przyszłe życie. Nie umiem ci powiedzieć, jak byliśmy szczęśliwi i spokojni. A wtem poczęły ryczeć lwy. Rzecz to w Rzymie zwykła, a jednak od tej chwili nie mam spokoju. Wydaje mi się, że była w tym jakby groźba, jakby zapowiedź nieszczęścia... Wiesz, że trwoga nie chwyta mnie łatwo, ale wówczas zrobiło się coś takiego, że trwoga napelniła całą ciemność nocy. Tak to przyszło dziwnie i niespodzianie, że teraz ciągle mam w uszach te odgłosy i ciągle niepokój w sercu, jakby Ligia potrzebowała mojej obrony od czegoś strasznego... choćby od tych samych lwów. I męczę się. Uzyskajże dla mnie pozwolenie wyjazdu, bo inaczej wyjadę bez pozwolenia. Nie mogę tu siedzieć, powtarzam ci, nie mogę!

Petroniusz począł się śmiać.

— Jeszcze też do tego nie przyszło — rzekł — by synowie mężów konsularnych lub ich żony były oddawane lwom na arenach. Może was spotkać każda inna śmierć, ale nie taka. Kto wie zresztą, czy to były lwy, bo tury germańskie wcale nie gorzej od nich ryczą. Co do mnie, drwię z wróżb i losów. Wczoraj noc była ciepła i widziałem gwiazdy

Religia, Słowo

Kondycja ludzka, Śmierć

Gra

Miłość, Szczęście

Tęsknota

Przeczuwanie

Omen

Strach

Gwiazda

spadające jak deszcz. Niejednemu czyni się niemiło na taki widok, ale ja pomyślałem sobie: jeśli między nimi jest i moja, to mi przynajmniej towarzystwa nie zbraknie!...

Po czym umilkł na chwilę i pomyślawszy rzekł:

— Zresztą, widzisz, jeśli wasz Chrystus zmartwychwstał, to może i was oboje obronić od śmierci.

— Może — odpowiedział Winicjusz, spoglądając na nabite gwiazdami niebo.

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY PIERWSZY

Nero grał i śpiewał hymn na cześć „Pani Cypru”, do którego sam ułożył wiersze i muzykę. Był tego dnia przy głosie i czuł, że muzyka jego naprawdę porywa obecnych, a poczucie to tyle dodało siły dźwiękom, które z siebie wydobywał, i tak rozkołysało jego własną duszę, że wydawał się być natchniony. W końcu pobladał sam ze szczerego wzruszenia. Pierwszy też zapewne raz w życiu nie chciał słuchać pochwał obecnych. Przez chwilę siedział z rękoma wspartymi na cyttrze i z pochyloną głową, po czym powstał nagle i rzekł:

— Zmęczony jestem i potrzeba mi powietrza. Nastrójcie tymczasem cytry.

To powiedziawszy obwinął gardło jedwabną chustką.

— Wy pójdźcie za mną — rzekł zwracając się do Petroniusza i Winicjusza siedzących w kącie sali. — Ty, Winicjuszu, podaj mi rękę, bo mi sił brak, Petroniusz zaś będzie mi mówił o muzyce.

Po czym wyszli razem na wyłożony alabastrem i posypany szafranem taras pałacowy.

— Tu się oddycha swobodniej — rzekł Nero. — Duszę mam wzruszoną i smutną, choć widzę, że z tym, co wam na próbę zaśpiewałem, mogę wystąpić publicznie i że to będzie tryumf, jakiego nigdy jeszcze żaden Rzymianin nie odniósł.

— Możesz wystąpić tu, w Rzymie i w Achai. Podziwiałem cię całym sercem i umysłem, boski! — odpowiedział Petroniusz.

— Wiem. Jesteś zbyt leniwy, byś się miał zmuszać do pochwał. I szczerzy jesteś jak Tuliusz Senecjo, ale się lepiej znasz od niego. Powiedz mi, co ty sądzisz o muzyce?

— Gdy słucham poezji, gdy patrzę na kwadrygę, którą powoziysz w cyrku, na piękną posąg, piękną świątynię lub obraz, czuję, że ogarniam to, co widzę, w całości i że w moim zachwycie mieści się wszystko, co te rzeczy dać mogą. Ale gdy słucham muzyki, zwłaszcza twojej, otwierają się przede mną coraz nowe piękności i rozkosze. Biegnę za nimi, chwytam je, lecz zanim przyjmę je w siebie, napływają znów nowe i nowe, zupełnie jak fale morskie, które idą z nieskończoności. Więc oto powiem ci, że muzyka jest jak morze. Stoimy na jednym brzegu i widzimy dał, ale drugiego brzegu dojrzeć niepodobna.

— Ach, jakim ty jesteś głębokim znawcą! — rzekł Nero.

I przez chwilę chodzili w milczeniu, tylko szafran szeleścił cicho pod ich stopami.

— Wypowiedziałeś moją myśl — rzekł wreszcie Nero — i dlatego powiadam zawsze, że w całym Rzymie ty jeden potrafisz mnie zrozumieć. Tak jest. To samo i ja sądzę o muzyce. Gdy gram i śpiewam, widzę takie rzeczy, o których nie wiedziałem, że istnieją w państwie moim lub na świecie. Oto jestem cezarem i świat należy do mnie, mogę wszystko. A jednak muzyka odkrywa mi nowe królestwa, nowe góry i morza, i nowe rozkosze, których nie znałem dotąd. Najczęściej nie umiem ich nazwać ni pojąć umysłem — czuję je tylko. Czuję bogów, widzę Olimp. Jakiś wiatr zaziemski wieje na mnie; spostrzegam, jak we mgle, jakieś wielkości niezmierzone a spokojne i tak jasne jak wschód słońca... Sferos cały gra wokół mnie i powiem ci (tu głos Nerona zadrgał rzeczywistym zdziwieniem)... że ja, cesar i bóg, czuję się wówczas małym jak proch. Dasz temu wiarę?

— Tak. Tylko wielcy artyści mogą się czuć wobec sztuki małymi...

— Dziś jest noc szczerości, więc otwieram przed tobą duszę jak przed przyjacielem i powiem ci więcej... Czy sądzisz, że jestem ślepy lub pozbawiony rozumu? Czy myślisz, że nie wiem, iż w Rzymie wypisują na murach obelgi na mnie, że zwą mnie matkobójcą i żonobójcą... że mają mnie za potwora i okrutnika dlatego, że Tygellinus uzyskał ode mnie kilka wyroków śmierci na moich nieprzyjaciół... Tak, drogi, mają mnie za potwora i ja wiem o tym... Wmówili we mnie okrucieństwo do tego stopnia, iż ja sam zadaję sobie czasem pytanie, czy nie jestem okrutnikiem... Ale oni nie rozumieją tego, że czyni człowieka mogą być czasem okrutne, a człowiek może nie być okrutnikiem. Ach, nikt nie uwierzy, a może i ty, mój drogi, nie uwierzysz, że chwilami, gdy muzyka kołysze moją

Morze , Muzyka, Sztuka

Muzyka

Artysta, Sztuka

Okrucieństwo

Dobro, Muzyka

duszę, ja czuję się tak dobry jak dziecię w kolebce. Przysięgam ci na te gwiazdy, które nad nami świecą, że mówię szczerą prawdę: ludzie nie wiedzą, ile dobrego leży w tym sercu i jakie ja sam spostrzegam w nim skarby, gdy muzyka drzwiami do nich otworzy.

Petroniusz, który nie miał najmniejszej wątpliwości, że Nero mówi w tej chwili szczerze i że muzyka istotnie może wydobywać na jaw różne szlachetniejsze skłonności jego duszy, zavalone górami egoizmu, rozpusty i zbrodni, rzekł:

— Ciebie trzeba znać tak blisko jak ja. Rzym nie umiał cię nigdy ocenić.

Cezar wsparł się silniej na ramieniu Winicjusza, jakby się ugiął pod brzemieniem niesprawiedliwości, i odpowiedział:

— Tygellin mówił mi, iż w senacie szepczą sobie do uszu, że Diodor i Terpnos lepiej grają ode mnie na cytrach. Odmawiają mi nawet i tego! Ale ty, który mówisz zawsze prawdę, powiedz mi szczerze: czy oni grają lepiej ode mnie albo równie dobrze jak ja?

— Bynajmniej. Ty masz słodsze dotknięcie, a zarazem więcej siły. W tobie znać artystę, w nich — biegłych rzemieślników. Owszem! Słyszac poprzednio ich muzykę, lepiej się rozumie, czym ty jesteś.

— Jeśli tak, to niech sobie żyją. Nie domyślą się nigdy, jaką im oddałeś w tej chwili usługę. Zresztą, gdybym ich skazał, musiałbym wziąć na ich miejsce innych.

— I ludzie mówiliby w dodatku, że z miłości dla muzyki tępisz w państwie muzykę. Nie zabijaj nigdy sztuki dla sztuki, boski.

— Jakiś ty różny od Tygellina — odpowiedział Nero. — Ale, widzisz, ja właśnie jestem we wszystkim artystą i ponieważ muzyka otwiera przede mną przestwory, których nie domyślałem się istnienia, krainy, którymi nie władam, rozkosz i szczęście, których nie zaznałem, więc ja nie mogę żyć życiem zwyczajnym. Ona mi mówi, że nadzwyczajność istnieje, przeto jej szukam całą potęgą władzy, którą bogowie złożyli w moje ręce. Czasem wydaje mi się, że aby się dostać do tych olimpijskich światów, trzeba zrobić coś takiego, czego żaden człowiek dotąd nigdy nie uczynił, trzeba przewyższyć ludzkie pogłowie w dobrym lub w złym. Wiem także, że ludzie posądzają mnie, iż szaleję. Ale ja nie szaleję, tylko szukam! A jeśli szaleję, to z nudy i niecierpliwości, że znaleźć nie mogę. Ja szukam — rozumiesz mnie — i dlatego chcę być większym niż człowiek, bo tylko w ten sposób mogę być największy jako artysta.

Tu zniżył głos tak, aby Winicjusz nie mógł go słyszeć, i przyłożywszy usta do ucha Petroniusza, począł szeptać:

— Czy wiesz, że ja głównie dlatego skazałem na śmierć matkę i żonę? U bram nieznanego świata chciałem złożyć największą ofiarę, jaką człowiek mógł złożyć. Mniemałem, że się potem coś stanie i że jakieś drzwi się otworzą, za którymi dojrzę coś nieznanego. Niechby to było cudniejsze lub straszliwsze nad ludzkie pojęcie, byle było niezwykajne i wielkie... Ale tej ofiary nie było dość. Dla otwarcia empirejskich drzwi³⁹⁷ potrzeba widocznie większej — i niech się tak stanie, jak chcą wyroki.

— Co zamierzasz uczynić?

— Zobaczysz, zobaczysz prędzej, niż myślisz. Tymczasem wiedz, że jest dwóch Nero-nów: jeden taki, jakim go ludzie znają, drugi artysta, którego znasz tylko ty jeden i który, jeśli zabija jak śmierć lub szaleje jak Bachus, to właśnie dlatego, że go dławi płaskość i lichota zwykłego życia i chciałby je wypłenić, choćby przyszło użyć ognia i żelaza... O, jaki ten świat będzie płaski, gdy mnie nie stanie!... Nikt się jeszcze nie domyśla, nawet ty, drogi, jakim ja jestem artystą. Ale właśnie dlatego cierpię i szczerze ci mówię, że dusza bywa we mnie czasami tak smutna jak te cyprysy, które tam czernią się przed nami. Ciężko człowiekowi dźwigać naraz brzemień najwyższej władzy i największego talentu...

— Współczuję ci, cesarzu, z całego serca, a ze mną ziemia i morze, nie licząc Winicjusza, który cię w duszy ubóstwia.

— Był mi też i on zawsze miłym — rzekł Nero — choć służy Marsowi, nie muzom.

— On przede wszystkim służy Afrodycie — odrzekł Petroniusz.

I nagle postanowił za jednym zamachem załatwić sprawę siostrzeńca, a zarazem usunąć wszelkie niebezpieczeństwa, jakie mogły mu grozić.

— On jest zakochany, jak Troilus³⁹⁸ w Kressydzie — rzekł. — Pozwól mu, panie,

Artysta

Kondycja ludzka

Szaleństwo

Ofiara, Okrucieństwo

Próżność

Artysta, Szaleństwo

Miłość

³⁹⁷ empirejskie drzwi (mit. gr.) — drzwi do najwyższej sfery nieba.

odjechać do Rzymu, bo mi uschnie. Czy wiesz, że owa zakładniczka ligijska, którą mu podarowałaś, odnalazła się i Winicjusz wyjeżdżając do Ancjum zostawił ją pod opieką niejakiego Linusa? Nie wspominałem ci o tym, gdyż układałeś swój hymn, a to jest rzecz ważniejsza od wszystkiego. Winicjusz chciał z niej mieć kochankę, lecz gdy okazała się cnotliwą jak Lukrecja, rozkochał się w jej cnocie i teraz pragnie ją poślubić. Jest to królewska córka, więc ujmy mu nie przyniesie, ale on to prawdziwy żołnierz: wzdycha, schnie, jęczy, lecz czeka na pozwolenie swego imperatora.

— Imperator nie wybiera żon żołnierzom. Po co mu moje pozwolenie?

— Mówiłem ci, panie, że on cię ubóstwia.

— Tym bardziej może być pewny pozwolenia. To ładna dziewczyna, ale za wąską w biodrach. Augusta Poppea skarżyła się na nią przede mną, że urzekła nasze dziecko w ogrodach Palatynu...

— Ale ja powiedziałem Tygellinowi, że bóstwa nie podlegają złym urokom. Pamiętasz, boski, jak się zmieszał i jak sam krzychał: „Habet!”

— Pamiętam.

Tu zwrócił się do Winicjusza:

— Kochaszże ją tak, jak mówi Petroniusz?

— Kocham ją, panie! — odpowiedział Winicjusz.

— A więc rozkazuję ci jechać zaraz jutro do Rzymu, zaślubić ją i nie pokazywać mi się na oczy bez ślubnego pierścienia.

— Dzięki ci, panie, z serca i duszy.

— O, jak miło jest uszczęśliwiać ludzi — rzekł cesar. — Chciałbym nic innego przez całe życie nie czynić.

— Uczyni nam jeszcze jedną łaskę, boski — rzekł Petroniusz — i oświadczyć tę swoją wolę wobec Augusty. Winicjusz nie ośmieliłby się nigdy zaślubić istoty, do której Augusta żywi niechęć, ale ty, panie, rozproszysz jednym słowem jej uprzedzenia, oznajmiając, żeś sam tak rozkazał.

— Dobrze — rzekł cesar — tobie i Winicjuszowi nie umiałbym niczego odmówić.

I zawrócił do willi, a oni poszli z nim razem, pełni w sercach radości ze zwycięstwa. Winicjusz musiał się powstrzymać, by nie rzucić się na szyję Petroniusza, teraz bowiem wszelkie niebezpieczeństwa i przeszkody zdawały się być usunięte.

W atrium willi młody Nerwa i Tuliusz Senecjo zabawiali Augustę rozmową, Terpnos zaś i Diodor stroili cytry. Nero wszedłszy siadł na wykładanym szylkretem krześle i szepnąwszy coś do ucha przybocznemu greckiemu pacholęciu, czekał.

Pacholę wróciło niebawem ze złotą skrzynką — Nero otworzył ją i wybrałszy naszyjnik z wielkich opalów, rzekł:

— Oto są klejnoty godne dzisiejszego wieczora.

— Mieni się na nich jutrenka — odpowiedziała Poppea w przekonaniu, że naszyjnik dla niej jest przeznaczony.

Cesar przez chwilę to podnosił, to zniżał różowe kamienie i wreszcie rzekł:

— Winicjusz, podarujesz ode mnie ten naszyjnik młodej królownie ligijskiej, którą nakazuję ci zaślubić.

Pełen gniewu i naglego zdziwienia wzrok Poppei począł przenosić się z cesara na Winicjusza, w końcu zaś spoczął na Petroniuszu.

Lecz ów, przechylony niedbale przez poręcz krzesła, wodził ręką po gryfie harfy, jakby chcąc dokładnie kształt jego zapamiętać.

Tymczasem Winicjusz, złożwszy dzięki za podarek, zbliżył się do Petroniusza i rzekł:

— Czym ja ci się odwdzięczę za to, coś dziś dla mnie uczynił?

— Ofiaruj Euterpie³⁹⁹ parę łabędzi — odpowiedział Petroniusz — chwal pieśni cesara i śmiej się z wróżb. Spodziewam się, że ryk lwów nie będzie odtąd przerywał snu ani tobie, ani twojej lilii ligijskiej.

— Nie — rzekł Winicjusz — teraz jestem zupełnie spokojny.

— Niechże Fortuna będzie wam łaskawą. A teraz uważaj, bo cesar bierze znów forminę. Zatrzymaj oddech, słuchaj i roń lzy.

³⁹⁸Troilus (mit. gr.) — syn Priama i Hekuby, legenda o jego miłości pojawiła się dopiero w średniowieczu.

³⁹⁹Euterpe (mit. gr.) — muza poezji lirycznej.

Jakoż cesarz wziął rzeczywiście forminę do ręki i podniósł oczy w górę. W sali ustały rozmowy i ludzie siedzieli nieruchomie, jakby skamienieli. Tylko Terpnos i Diodor, którzy mieli akompaniować cesarzowi, spoglądali, kręcąc głowami, to na siebie, to na jego usta, w oczekiwaniu pierwszych tonów pieśni.

Wtem w przedśionku wszczął się ruch i hałas, a po chwili zza zasłony wychylił się naprzód wyzwoleniec cesarski, Faon, a tuż za nim konsul Lekaniusz.

Nero zmarszczył brwi.

— Wybacz, boski imperatorze — rzekł zdyszany głosem Faon — w Rzymie pożar! Większa część miasta w płomieniach!...

Na tę wiadomość wszyscy zerwali się z miejsc. Nero złożył forminę i rzekł:

— Bogowie!... Ujrzę płonące miasto i skończę *Troikę*.

Po czym zwrócił się do konsula:

— Czy wyjechawszy natychmiast, zdążę jeszcze zobaczyć pożar?

— Panie! — odpowiedział blady jak ściana konsul — nad miastem jedno morze płomieni: dym dusi mieszkańców i ludzie mdleją lub z szaleństwa rzucają się w ogień... Rzym ginie, panie!

Nastąpiła chwila ciszy, którą przerwał okrzyk Winicjusza:

— *Vae misero mihi!*...

I młody człowiek, zrzucawszy togę, w samej tunice wybiegł z pałacu.

Nero zaś podniósł ręce ku niebu i zawołał:

— Biada ci, święty grodzie Priama!...

Niebezpieczeństwo, Pożar

Miasto

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY DRUGI

Winicjusz zaledwie miał czas rozkazać kilku niewolnikom, by jechali za nim, po czym wskoczywszy na konia, popędził wśród głębokiej nocy przez puste ulice Ancjum, w kierunku Laurentum. Wpadłszy pod wpływem strasliwej wieści w stan jakby szału i umysłowego zdziwienia, chwilami nie zdawał sobie dokładnie sprawy, co się z nim dzieje, miał tylko poczucie, że na tym samym koniu siedzi za jego plecami nieszczęście i krzycząc mu do uszu: „Rzym się pali!”, smaga jego samego, konia i pędzi ich w ten ogień. Położywszy swą odkrytą głowę na karku końskim, biegł w samej tunice na oślep, nie patrząc przed siebie i nie zważając na przeszkody, o które mógł się roztrzaskać. Wśród ciszy i wśród nocy, spokojnej i gwiaździstej, jeździec i koń, oblani blaskiem księżyca, czynili wrażenie sennych widziadeł. Idumejski ogier, stuliwszy uszy i wyciągnąwszy szyję, mknął jak strzała mijając nieruchome cyprysy i białe, pochowane wśród nich wille. Tętent kopyt o płyty kamienne budził tu i ówdzie psy, które szczekaniem przeprowadzały dziwne zjawisko, potem zaś, zaniepokojone jego nagłością, poczyniły wyc podnosząc paszcze do księżyca. Niewolnicy biegnący za Winicjuszem, mając konie o wiele gorsze, wkrótce zostali w tyle. On sam, przebiegłszy jak burza śpiące Laurentum, zawrócił ku Ardei, w której również jak w Arycji, w Bovillae i Ustrinum, trzymał od czasu przyjazdu do Ancjum rozstawne konie, aby móc w jak najkrótszym czasie przebiegać przestrzeń dzielącą go od Rzymu. Pamiętając o tym wydobywał ostatki sił z konia. Za Ardeę wydało mu się, że niebo w północno-wschodniej stronie powleka się różowym odbłaskiem. Mogła to być i zorza ranna, gdyż godzina była późna, dzień zaś czynił się wcześniej w lipcu. Lecz Winicjusz nie mógł powstrzymać okrzyku rozpacz i wściekłości, wydało mu się bowiem, że to jest luna pożogi. Przypomniały mu się słowa Lekaniusza: „Miasto całe jednym morzem płomieni!” — i przez chwilę czuł, że grozi mu naprawdę szaleństwo, stracił bowiem całkowicie nadzieję, by mógł uratować Ligię, a nawet dobiec, zanim miasto nie zmieni się w jeden stos popiołu. Myśli jego stały się teraz jeszcze szybsze niż pęd konia i gnały przed nim jak stado czarnego ptactwa — rozpaczliwe i potworne. Nie wiedział wprawdzie, która część miasta zaczęła płonąć, przypuszczał jednak, że dzielnica zatybrzańska, pełna skupionych domów, składów drzewa i drewnianych bud, w których sprzedawano niewolników, pierwsza mogła stać się pastwą płomienia. W Rzymie pożary zdarzały się dość często, przy których równie często przychodziło do gwałtów i rabunków, zwłaszcza w dzielnicach zamieszkałych przez ludność ubogą i na wpół barbarzyńską — cóż więc mogło dziać się na takim Zatybrzu, które było gniazdem hałastu pochodzącej ze wszystkich stron świata? Tu Ursus ze swą nadludzką siłą mignął się w głowie Winicjusza, lecz

Szaleństwo

Koń

Pies

Pożar, Strach

Miasto

cóż mógł poradzić choćby nie człowiek, ale tytan, przeciw niszczącej sile ognia? Obawa buntu niewolników była również zmorą, która dusiła Rzym od lat całych. Mówiono, iż setki tysięcy tych ludzi marzy o czasach Spartakusa i czeka tylko na sposobną chwilę, by chwycić za broń przeciw ciemierzom i miastu. A oto chwila nadeszła! Być może, że tam w mieście obok pożogi wre rzeź i wojna. Może nawet pretorianie rzucili się na miasto i mordują z rozkazu cezara. I włosy powstały nagle z przerażenia na głowie Winicjusza. Przypomniawszy sobie wszystkie rozmowy o pożarach miast, które od pewnego czasu z dziwną uporczywością prowadzono na dworze cezara, przypomniał sobie jego skargi, że musi opisywać płonące miasto nie widząc nigdy prawdziwego pożaru, jego pogardliwą odpowiedź Tygellinowi, który podejmował się podpalić Ancjum lub sztuczne drewniane miasto, wreszcie jego narzekania na Rzym i smrodliwe zaułki Subury. Tak! To cesarz kazał spalić miasto! On jeden mógł się na to ważyć, tak jak jeden Tygellinus mógł się podjąć wykonania podobnego rozkazu. A jeśli Rzym płonie z rozkazu cezara, to ktoż może zaręczyć, że i ludność nie zostanie z jego rozkazu wymordowana. Potwór był zdolnym i do takiego czynu. Więc pożar, bunt niewolników i rzeź! Jakiś straszliwy chaos, jakieś rozpętanie niszczących żywiołów i wściekłości ludzkiej, a w tym wszystkim Ligia! Jęki Winicjusza mieszały się z chrapaniem i jękami konia, który biegnąc drogą wznoszącą się ciągle do Arycji w górę, pędził już ostatkiem tchu. Kto ją wyrwie z płonącego miasta i kto może ją ocalić? Tu Winicjusz, położywszy się całkiem na koniu, wpił palce we włosy, gotów z bólu kasać kark koński. Lecz w tej chwili jakiś jeździec pędzący równieź jak wicher, ale ze strony przeciwnej, do Ancjum, krzyknął przebiegając koło niego: „Roma ginie!”, i popędził dalej. Do uszu Winicjusza doszedł tylko jeszcze wyraz: „bogowie”, resztę zgłuszył tętent kopyt. Lecz ów wyraz wytrzeźwił go. Bogowie!... Winicjusz podniósł nagle głowę i wyciągnąwszy ramiona ku niebu nabitemu gwiazdami, począł się modlić: „Nie was wzywam, których świątynie płoną, ale Ciebie!... Tyś sam cierpiał, Tyś jeden miłosierny! Tyś jeden rozumiał ludzki ból! Tyś przyszedł na świat, by ludzi nauczyć litości, więc ją teraz okaż! Jeśliś jest taki, jak mówią Piotr i Paweł, to mi uratuj Ligię. Weź ją na ręce i wynieś z płomieni. Ty to możesz! Oddaj mi ją, a ja ci oddam krew. A jeśli dla mnie nie zechcesz tego uczynić, to uczynź dla niej. Ona Cię kocha i ufa Ci. Obiecujesz życie po śmierci i szczęście, ale szczęście po śmierci nie minie, a ona nie chce jeszcze umierać. Daj jej żyć. Weź ją na ręce i wynieś z Rzymu. Ty możesz, chybabyś nie chciał...”

I przerwał, czuł bowiem, że dalsza modlitwa mogła się zmienić w groźbę; bał się obrazić bóstwo w chwili, gdy najbardziej potrzebował Jego litości i łaski. Złakł się na samą myśl o tym, i, by nie dopuścić do głowy ani cienia groźby, począł znów smagać konia, tym bardziej że białe mury Arycji, która leżała na połowie drogi do Rzymu, zaświeciły już przed nim w blasku księżyca. Po pewnym czasie przebiegł w całym pędzie koło świątyni Merkurego, która leżała w gaju przed miastem. Wiedzano już tu widocznie o nieszczęściu, albowiem przed świątynią panował ruch niezwykle. Winicjusz dojrzał w przelocie na schodach i między kolumnami roje ludzi świecących sobie pochodniami, którzy cisnęli się pod opiekę bóstwa. Droga nie była też już ani tak pusta, ani tak wolna jak za Ardeą. Tłumy dążyły wprawdzie do gaju bocznymi ścieżkami, ale i na głównym gościńcu stały gromadki, które usuwały się pośpiesznie przed pędzącym jeźdźcą. Z miasta dochodził gwar głosów. Winicjusz wpadł w nie jak wicher, przewróciwszy i stratowawszy kilku ludzi po drodze. Naokół teraz otoczyły go okrzyki: „Rzym płonie! Miasto w ogniu! Bogowie, ratujcie Rzym!”

Koń potknął się i ściągnięty silną ręką, osiadł na zadzie przed gospodą, w której Winicjusz trzymał innego do zmiany. Niewolnicy, jakby spodziewając się przybycia pana, stali przed gospodą i na jego rozkaz ruszyli na wyścigi, by przyprowadzić nowego konia. Winicjusz zaś widząc oddział złożony z dziesięciu konnych pretorianów, którzy widocznie jechali z wieścią z miasta do Ancjum, skoczył ku nim i począł pytać:

- Która część miasta w ogniu?
- Ktoś jest? — spytał dziesiętnik.
- Winicjusz, trybun wojskowy i augustianin! Odpowiadaj, na głowę twoją!
- Pożar, panie, wybuchł w kramach przy Wielkim Cyrku. Gdy nas wysłano, środek miasta był w ogniu.
- A Zatybrze?

Bunt , Niewola

Podstęp, Szaleństwo

Potwór

Modlitwa

Miasto, Pożar

— Płomień tam dotychczas nie doszedł, lecz z niepowstrzymaną siłą ogarnia coraz nowe dzielnice. Ludzie giną od żaru i dymu i wszelki ratunek niemożliwy.

W tej chwili podano Winicjuszowi nowego konia. Młody trybun skoczył na niego i popędził dalej.

Jechał teraz ku Albanum, pozostawiając na prawo Albalongę i jej wspaniałe jezioro. Gościniec do Arycji szedł pod górę, która zasłaniała całkowicie widnokrąg i leżące po drugiej jej stronie Albanum. Winicjusz jednakże wiedział, że wydostawszy się na szczyt obaczy nie tylko Bovillae i Ustrinum, w których czekały na niego nowe konie, ale i Rzym, za Albanum bowiem ciągnęła się po obu bokach Appijskiej drogi równa, niska Kampania, po której biegły ku miastu tylko arkady akweduktów i nic już nie zasłaniało widoku.

— Ze szczytu zobaczę płomienie — mówił sobie.

I poczynął znów smagać konia.

Lecz zanim dobiegł do szczytu góry, uczył na twarzy powiew wiatru i wraz z nim zapach dymu doszedł do jego nozdrzy.

A wtem i wierzchołek wzgórza zaczął się złocić.

„Łuna!” — pomyślał Winicjusz.

Noc jednak bladła już od dawna, brzask przechodził w świt i na wszystkich pobliskich wzgórzach świeciły również złote i różowe blaski, mogące pochodzić zarazem od pożogi i od jutrzni. Winicjusz dobiegł do szczytu i wówczas straszliwy widok uderzył jego oczy.

Cała nizina pokryta była dymami, tworzącymi jakby jedną olbrzymią, leżącą tuż przy ziemi chmurę, w której znikły miasta, akwedukty, wille, drzewa; na końcu zaś tej szarej, okropnej płaszczyzny gorzało na wzgórzach miasto.

Pożar jednakże nie miał kształtu ognistego słupa, jak bywa wówczas, gdy się pali pojedynczy, choćby największy budynek. Była to raczej długa, podobna do zorzy wstęga.

Nad tą wstęgą unosił się wał dymu, miejscami zupełnie czarny, miejscami mieniący się różowo i krwawo, zbity w sobie, wydęty, gęsty i kłębiący się jak wąż, który się kurczy i wydłuża. Potworny ów wał chwilami zdawał się przykrywać nawet wstęgę ognistą, tak iż czyniła się wąską, jak taśma, lecz chwilami ona rozświecała go od dołu, zmieniając jego dolne kłęby w fale płomienne. Oboje ciągnęły się od krańca do krańca widnokregu, zamykając go tak, jak czasem zamyka go pasmo leśne. Gór Sabińskich nie było wcale widać.

Winicjuszowi na pierwszy rzut oka wydało się, że to nie tylko płonie miasto, ale świat cały, i że żadna żywa istota nie może się uratować z tego oceanu ognia i dymów.

Wiatr wiał coraz silniejszy od strony pożaru, niosąc zapach spalenizny i sreżogę⁴⁰⁰, która poczyniała przesłaniać nawet bliższe przedmioty. Dzień uczynił się zupełny i słońce oświeciło szczyty otaczające Jezioro Albańskie. Lecz jasnozłote poranne promienie wydawały się przez sreżogę jakby rude i chore. Winicjusz, spuszczać się ku Albanum, wjeżdżał w dymy coraz gęstsze i coraz mniej przenikliwe. Samo miasteczko było zupełnie w nich pograżone. Zaniepokojeni mieszkańcy wylegli na ulice i strach było pomyśleć, co się musi dziać w Rzymie, gdyż tu już trudno było oddychać.

Rozpacz ogarnęła znów Winicjusza i przerażenie poczęło mu podnosić włosy na głowie. Lecz próbował się poczerpieć, jak mógł. „Niepodobna — myślał — by całe miasto poczęło naraz płonąć. Wiatr wieje z północy i zwiewa dymy w tę tylko stronę. Po drugiej stronie nie ma ich. Zatybrze, przedzielone rzeką, może całkiem ocalało, a w każdym razie dość będzie Ursusowi przedostać się wraz z Ligią przez bramę Janikulską, by uchronić się od niebezpieczeństwa. Również niepodobna, by zginęła cała ludność i by miasto, które włada światem, starte było wraz z mieszkańcami z powierzchni ziemi. Nawet w zdobywanych miastach, gdy rzeź i ogień srożą się naraz, pewna liczba ludzi zostaje zawsze przy życiu, dlaczego więc miałyby koniecznie zginąć Ligia? „Wszak czuwa nad nią Bóg, który sam zwyciężył śmierć!” Tak rozumując poczał znów modlić się i wedle obyczaju, do którego przywykł, czynić Chrystusowi wielkie śluby, wraz z obietnicami darów i ofiar. Przebiegłszy Albanum, którego cała niemal ludność siedziała na dachach i drzewach, by spoglądać na Rzym, uspokoił się cokolwiek i odzyskał zimną krew. Pomyślał też, że Ligią opiekuje się nie tylko Ursus i Linus, ale i Piotr Apostoł. Na samo wspomnienie o tym nowa otucha wstąpiła mu do serca. Piotr był zawsze dla niego istotą niepojętą,

⁴⁰⁰sreżoga (przestarz.) — odbłask powstały przez promienie słońca przedzierające się przez mgłę lub dym.

Pożar

Ogień

Miasto

Prawda

niemal nadludzką. Od chwili gdy słyszał go w Ostrianum, zostało mu dziwne wrażenie, o którym na początku pobytu w Ancjum pisał do Ligii: że każde słowo tego starca jest prawdą lub musi się stać prawdą. Bliższa znajomość, jaką zawarł z Apostołem w czasie choroby, wzmogła jeszcze to wrażenie, które następnie zmieniło się w niezachwianą wiarę. Więc skoro Piotr błogosławił jego miłości i przyobiegał mu Ligię, to Ligia nie mogła zginąć w płomieniach. Miasto może sobie spłonąć, lecz żadna iskra pożaru nie padnie na jej odzież. Pod wpływem bezsennej nocy, szalonej jazdy i wzruszeń Winicjusza poczęła ogarniać teraz dziwna egzaltacja, w której wszystko wydało mu się możliwym: Piotr przeżegna płomienie, otworzy je jednym słowem i przejdą bezpiecznie wśród alei z ognia. Piotr wiedział przy tym rzeczy przyszłe, więc niechybnie przewidział i klęskę pożaru, a w takim razie jakżeby mógł nie ostrzec i nie wyprowadzić z miasta chrześcijan, a między nimi i Ligii, którą kochał jak dziecko własne. I coraz silniejsza nadzieja poczęła wstępować w serce Winicjusza. Pomyślał, że jeśli oni uciekają z miasta, to może ich znaleźć w Bovillae lub napotkać w drodze. Może oto lada chwila kochana twarz wychyli się z tych domów, rozpościerających się coraz szerzej po całej Kampanii.

Wydało mu się to tym prawdopodobniejszym, że na drodze począł napotykać coraz więcej ludzi, którzy opuściwszy miasto jechali do Gór Albańskich, by ocaliwszy się od ognia wydostać się następnie i poza granice dymów. Nie dojechawszy do Ustrinum musiał zwolnić z powodu zatłoczenia drogi. Obok pieszych z manatkami na plecach napotykał objuczone konie, muły, wozy naładowane dobytkiem, a wreszcie i lektyki, w których niewolnicy nieśli zamożniejszych mieszkańców. Ustrinum tak już było nabite zbiegami z Rzymu, że przez tłum trudno się było przecisnąć. Na rynku, pod kolumnami świątyń i na ulicach roilo się od zbiegów. Tu i ówdzie poczęto rozbijać już namioty, pod którymi miały szukać schronienia całe rodziny. Inni obozowali pod gołym niebem, krzycząc, wzywając bogów lub przeklinając losy. W powszechnym przerażeniu trudno się było o coś dopytać. Ludzie, do których zwracał się Winicjusz, albo nie odpowiadali mu wcale lub podnosili na niego wpółobłąkane z przerażenia oczy, odpowiadając, że ginie miasto i świat. Od strony Rzymu napływały z każdą chwilą nowe tłumy, złożone z mężczyzn, kobiet i dzieci, które wznosiły zamieszanie i lament. Niektórzy, pogubiwszy się w ścisku, szukali rozpaczliwie zaginionych. Inni bili się o obozowiska. Gromady na wpół dzikich pasterzy z Kampanii przyciągnęły do miasteczka szukając nowin lub zysków z kradzieży, którą ułatwiała zamieszanie. Tu i ówdzie tłum, złożony z niewolników wszelkiej narodowości i z gladiatorów, począł grabić domy i wille w mieście i bić się z żołnierzami występującymi w obronie mieszkańców.

Rozpacz

Kradzież

Senator Juniusz, którego Winicjusz spostrzegł przy gospodzie otoczonego zastępem batawskich niewolników⁴⁰¹, pierwszy dał mu nieco dokładniejszą wiadomość o pożarze. Ogień wszczął się rzeczywiście przy Wielkim Cyrku, w miejscu, które dotyka Palatynu i wzgórze Caelius, lecz rozszerzył się z niepojętą szybkością, tak iż ogarnął cały środek miasta. Nigdy jeszcze od czasów Brennusa nie spotkała miasta tak straszna klęska. „Cyrk zgorzał cały, również jak otaczające go kramy i domy — mówił Juniusz — Awentyn i Caelius w ogniu. Płomień otoczywszy Palatyn dostał się na Karyny...”

Tu Juniusz, który na Karynach posiadał wspaniałą insulę pełną dzieł sztuki, w których się kochał, porwał garść brudnego pyłu i posypawszy nim głowę począł przez chwilę jęczeć rozpaczliwie.

Lecz Winicjusz potrząsnął go za ramiona.

— I mój dom na Karynach — rzekł — lecz gdy wszystko ginie, niech i on ginie.

Po czym przypomniawszy sobie, że Ligia idąc za jego radą mogła się przenieść do domu Aulusów, spytał:

— A Vicus Patricius?

— W ogniu — odpowiedział Juniusz.

— A Zatybrze?

Juniusz spojrzał na niego ze zdziwieniem.

— Mniejsza o Zatybrze — rzekł ściskając dłońmi zbolące skronie.

— Mnie więcej chodzi o Zatybrze niż o cały Rzym — zawołał gwałtownie Winicjusz.

⁴⁰¹batawscy niewolnicy — członkowie płn.-europ. plemienia Batawów, żołnierze pełniący funkcję straży przybocznej władców rzymskich.

— To się tam dostaniesz chyba przez Via Portuensis, bo obok Awentynu żar cię udusi... Zatybrze?... Nie wiem. Ogień nie mógł tam chyba jeszcze dojść, lecz czy już w tej chwili nie doszedł, jedni bogowie wiedzą...

Tu Juniusz zawahał się przez chwilę, następnie rzekł zniżonym głosem:

— Wiem, że mnie nie zdradzisz, więc ci powiem, że to nie jest zwykły pożar. Cyrku nie dawano ratować... Sam słyszałem... Gdy domy poczęły wkoło płonąć, tysiące głosów wołało: „Śmierć ratującym!” Jacys ludzie przebiegają miasto i ciskają w domy płonące pochodnie... Z drugiej strony lud się burzy i woła, że miasto płonie z rozkazu. Nic więcej nie powiem. Biada miastu, biada nam wszystkim i mnie! Co się tam dzieje, tego ludzki język nie wyrazi. Ludność ginie w ogniu lub morduje się wzajemnie w ścisku... To koniec Rzymu!...

I znów począł powtarzać: „Biada! Biada miastu i nam!” — lecz Winicjusz wskoczył na konia i ruszył przed siebie dalej drogą Appijską.

Lecz było to obecnie raczej przepychanie się wśród rzeki ludzi i wozów, która płynęła z miasta. — Miasto leżało teraz przed Winicjuszem jak na dłoni, objęte potwornym pożarem... Od morza ognia i dymu bił żar straszliwy, a wrzaski ludzkie nie mogły stłumić syczenia i huk płomieni.

Podstęp, Pożar

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY TRZECI

W miarę jak Winicjusz zbliżał się do murów, okazywało się, że łatwiej było przyjechać do Rzymu niż dostać się do środka miasta. Przez drogę Appijską trudno było się przecisnąć z powodu natłoku ludzi. Domy, pola, cmentarze, ogrody i świątynie, leżące po obu jej stronach, zmienione były w obozowiska. W świątyni Marsa, leżącej tuż koło Porta Appia, tłum odbił drzwi, aby w jej wnętrzu znaleźć przytułek na noc. Na cmentarzach brano w posiadanie większe grobowce i toczono o nie walki, które dochodziły do rozlewu krwi. Ustrinum ze swoim nieładem dawało zaledwie lekki przedsmak tego, co działo się pod murami samego miasta. Ustał wszelki wzgląd na powagę prawa, na urząd, na węzły rodzinne, na różnice stanu. Widziano niewolników okładających kijami obywateli. Gladiatorowie, pijani winem złupionym w Emporium, połączywszy się w duże gromady przebiegali z dzikimi okrzykami place przydrożne, rozpędzając ludzi, tratując, łupiąc. Mnóstwo barbarzyńców, wystawionych na sprzedaż w mieście, puciekowało z bud sprzedażnych. Pożar i zaguba miasta były dla nich zarazem końcem niewoli i godziną pomsty, toteż gdy osiadła ludność, która w ogniu traciła całe mienie, wyciągała z rozpaczą ręce do bogów wołając o ratunek, oni z wyciem radości rozbijali tłumy, ściągając ludziom odzież z ramion i porywając młodsze niewiasty. Łączyli się z nimi niewolnicy z dawna już służący w Rzymie, nędzarze nie mający nic na ciele prócz wełnianej opaski na biodrach, straszne postacie z zaułków, których po dniu nie widywało się niemal nigdy na ulicach i których istnienia w Rzymie trudno się było domyśleć. Tłum ten, złożony z Azjatów, Afrykanów, Greków, Traków, Germanów i Brytanów, wrzeszczący wszystkimi językami ziemi, dziki i rozpasany, szalał sądząc, iż nadeszła chwila, w której wolno mu sobie wynagrodzić za lata cierpienia i nędzy. Wśród tej rozkołysanej ciżby ludzkiej, w blasku dnia i pożogi migotały hełmy pretorianów, pod których opiekę chroniła się ludność spokojniejsza i którzy w wielu miejscach wstępnym bojem musieli uderzać na rozbewstwioną tłuszcę. Winicjusz widział w życiu swoim zdobywane miasta, lecz nigdy oczy jego nie patrzyły na widowisko, w którym by rozpacz, lzy, ból, jęki, dzika radość, szaleństwo, wściekłość i rozpasanie mieszały się razem w taki niezmierny chaos. Nad tą zaś fałującą, obłąkaną ciżbą ludzką huczał pożar, płonęło na wzgórzach największe w świecie miasto, śląc w zamieszanie swój ognisty oddech i przykrywając je dymami, nad którymi nie było już widać błękitu nieba. Młody trybun z największym wysileniem, narażając co chwila życie, dotarł wreszcie do bramy Appijskiej, lecz tu spostrzegł, że przez dzielnicę Porta Capena nie będzie mógł dostać się do miasta nie tylko z powodu ciżby, lecz i dla strasznego żaru, od którego tuż za bramą drżało całe powietrze. Przy tym most przy Porta Trigemina, naprzeciw świątyni Bonae Deae⁴⁰², jeszcze nie istniał, chcąc więc dostać się za Tyber trzeba było przedrzeć się aż do mostu Palowego, to jest przejechać koło Awentynu, przez część miasta zalaną jed-

Tłum

Bunt, Przemoc

Wolność, Zemsta

Pożar

⁴⁰²Bona Dea (mit. rzym.) — Dobra Bogini, patronka płodności i kobiet.

nym morzem płomieni. Było to zupełnym niepodobieństwem. Winicjusz zrozumiał, że musi wrócić w kierunku Ustrinum, tam skręcić z drogi Appijskiej, przejechać rzekę poniżej miasta i dostać się na Via Portuensis, która wiodła wprost na Zatybrze. Nie było i to rzeczą łatwą z powodu coraz większego zamętu panującego na drodze Appijskiej. Trzeba tam było torować sobie drogę chyba mieczem, Winicjusz zaś nie miał broni, wyjechał bowiem z Ancjum tak, jak wieść o pożarze zastała go w willi cezara. Lecz przy Źródle Merkurego ujrzał znajomego centuriona pretorianów, który na czele kilkudziesięciu ludzi bronił przystępu do obrębu świątyni, i kazał mu jechać za sobą, ten zaś poznawszy trybuna i augustianina nie śmiał się rozkazowi sprzeciwić.

Winicjusz sam objął dowództwo oddziału i przepomniawszy⁴⁰³ na tę chwilę nauk Pawła o miłości bliźniego, parł i rozcinał przed sobą tłum z pośpiechem zgubnym dla wielu, którzy na czas nie potrafili się usunąć. Ścigały ich przekleństwa i grad kamieni, lecz on nie zważał na to pragnąc prędzej wydostać się na miejsca wolniejsze. Jednakże można się było posuwać naprzód tylko z największym wysiłkiem. Ludzie, którzy rozłożyli się już obozem, nie chcieli żołnierzom ustępować z drogi, klnąc na głos cezara i pretorianów. W niektórych miejscach tłum przybierał groźną postawę. Do uszu Winicjusza dochodziły głosy oskarżające Nerona o podpalenie miasta. Grożono otwarcie śmiercią i jemu, i Poppei. Okrzyki: „Sannio!”, „Histrio!” (błazen, aktor), „Matkobójca!”, rozlegały się dookoła. Niektórzy wołali, by go powlec do Tybru, inni, że dość Rzym okazał cierpliwości. Widocznym było, że groźby owe mogą się zmienić w bunt otwarty, który byle się znalazł przywódca, może lada chwila wybuchnąć. Tymczasem wściekłość i rozpacz tłumu zwracała się przeciw pretorianom, którzy i dlatego jeszcze nie mogli się z cizby wydobyć, że drogę zagradzały całe stosy rzeczy wyniesionych naprędce z pożaru: skrzynie i beczki z żywnością, kosztowniejsze sprzęty, naczynia, kolebki dzieciinne, pościel, wozy i nosze ręczne. Tu i ówdzie przyszło⁴⁰⁴ do starć, lecz pretorianie prędko radzili sobie z bezbronną tłuszcą. Przejechawszy z trudem w poprzek drogę Łacińską, Numicyjską, Ardejską, Lawinijską i Ostyjską, okrążając wille, ogrody, cmentarze i świątynie, Winicjusz dotarł w końcu do miasteczka zwanego Vicus Aleksandri, za którym przeprawił się przez Tyber. Było tam już luźniej i mniej dymu. Od zbiegów, których jednak i tu nie brakło, dowiedział się, że tylko niektóre zaułki Zatybrza zostały objęte pożarem, ale że zapewne nic się nie ostoi przed potęgą ognia, ponieważ są ludzie, którzy podkładają go umyślnie i nie pozwalają ratować, krzycząc, iż czynią to z rozkazu. Młody trybun nie miał już teraz najmniejszej wątpliwości, że to cesarz kazał istotnie podpalić Rzym, i pomsta, o jaką wołały tłumy, wydała mu się rzeczą słuszną i sprawiedliwą. Cóż więcej mógł być uczynić Mitrydat lub którykolwiek z najzawziętszych nieprzyjaciół Rzymu? Miara była przebrana, szaleństwo stało się zbyt potwornym, a życie ludzkie zbyt wobec niego niemożliwym. Winicjusz wierzył też, że godzina Nerona wybiła, że te gruzy, w które rozpada się miasto, powinny i muszą przywalić potwornego błazna razem z jego wszystkimi zbrodniami. Gdyby znalazł się mąż dość śmiały, by stanąć na czele zrozpaczonej ludności, stać się to mogło w przeciągu kilku godzin. Tu śmiało i mściwe myśli poczęły przelatywać przez głowę Winicjusza. A gdyby to uczynił on? Dom Winicjuszów, który aż do ostatnich czasów liczył całe szeregi konsulów, znany był w całym Rzymie. Tłumy potrzebowałyby tylko nazwiska. Przecie już raz z powodu skazania na śmierć czterystu niewolników prefekta Pedaniasza Sekunda o mało nie przyszło do buntu i wojny domowej, coś by więc stało się dziś wobec straszliwej klęski, przewyższającej niemal wszystkie, jakich Rzym w przeciągu ośmiu wieków doznał. Kto wezwie do broni Kwirytów (myślał Winicjusz), ten niewątpliwie obali Nerona i sam przeoblecze się w purpurę. A więc czemu by on nie miał tego uczynić? Był tęższym, dzielniejszym i młodszym od innych augustianów... Nero rozkazywał wprawdzie trzydziestu legiom stojącym na krańcach państwa, ale czyż i te legie, i ich przywódcy nie wzburzą się na wieść o spaleniu Rzymu i jego świątyn?... A w takim razie on, Winicjusz, mógłby zostać cezarem. Wszakże szeptano między augustianami, że jakiś wieszczek przepowiedział purpurę Othonowi. W czymże on gorszy? Może i Chrystus dopomógłby mu swą Boską potęgą, może to Jego natchnienie? „Oby tak było!” — wołał w duchu Winicjusz. Pomściłby się wówczas na Neronie za niebezpie-

Przemoc, Tłum

Bunt

Szaleństwo

Wizja

Bunt , Przywódca, Władza

⁴⁰³przepomnieć (daw.) — dziś: zapomnieć.

⁴⁰⁴przysiąc (daw.) — tu: dojść.

czeństwo Ligii i za swój niepokój, zaprowadziłby panowanie sprawiedliwości i prawdy, rozszerzyłby naukę Chrystusa od Eufratu aż do mglistych brzegów Brytanii, a zarazem przyodziałby w purpurę Ligię i uczynił ją panią ziemi.

Lecz myśli te, wybuchnąwszy z jego głowy jak snop iskier z płonącego domu, zagasły jak iskry. Przede wszystkim należało Ligię ratować. Patrząc teraz na klęskę z bliska, więc lęk zdjął go na nowo, a wobec tego morza ognia i dymu, wobec zetknięcia się ze straszną rzeczywistością, owa ufność, z jaką wierzył, iż Piotr Apostoł uratuje Ligię, zamarła zupełnie w jego sercu. Rozpacz chwyciła go po raz drugi, więc wydostawszy się na Via Portuensis, wiodącą wprost na Zatybrze, nie opamiętał się aż w bramie, przy której powtórzono mu to, co poprzednio mówili zbiegowie, że większa część tej dzielnicy nie była jeszcze objęta pożarem, lubo ogień w kilku miejscach przerzucił się już za rzekę.

Zatybrze jednak pełne było także dymu i uciekających tłumów, przez które trudniej było się w głąb przedostać dlatego, że ludzie mając więcej czasu wynosili i ratowali więcej rzeczy. Sama główna droga Portowa była w wielu miejscach zupełnie nimi zawałona, a koło Naumachii Augusta wznosiły się ich całe stosy. Ciaśniejsze zaułki, w których nagromadziły się gęściej dymy, były wprost nieprzystępne. Mieszkańcy uciekali z nich tysiącami. Winicjusz widział po drodze przerażające obrazy. Nieraz dwie rzeki ludzkie płynące ze stron przeciwnych, spotkawszy się w ciasnym przejściu, parły się wzajem i walczyły ze sobą na zabój. Ludzie bili się i trawili jedni po drugich. Rodziny gubiły się w zamieszaniu, matki nawoływały rozpaczliwie dzieci. Winicjuszowi włosy powstawały na myśl, co musiało się dziać bliżej ognia. Wśród wrzasków i zgłębku trudno było się o coś rozpytać lub zrozumieć wołania. Chwilami zza rzeki przytaczały się nowe bałwany dymów czarnych i tak ciężkich, iż toczyły się tuż przy ziemi, zakrywając tak domy, ludzi i wszystkie przedmioty, jak je zakrywa noc. Lecz wiatr, spowodowany pożarem, rozwiewał je i wówczas Winicjusz mógł posuwać się dalej ku zaułkowi, na którym stał dom Linusa. Upał lipcowego dnia, zwiększony żarem bijącym od płonących dzielnic, stał się nieznośnym. Dym gryzł w oczy, piersiom brakło tchu. Nawet i ci mieszkańcy, którzy w nadziei, że płomień nie przekroczy rzeki, zostali dotąd w domach, poczęli je opuszczać i ciżba zwiększała się z każdą godziną. Pretorianie towarzyszący Winicjuszowi pozostali w tyle. W tłoku zranił ktoś młotem jego konia, który począł rzucać zakrwawionym łbem, wspinać się i odmawiać posłuszeństwa jeźdźcowi. Poznano też po bogatej tunice augustianina i natychmiast rozległy się wokół okrzyki: „Śmierć Neronowi i jego podpalaczom!” Nadeszła chwila groźnego niebezpieczeństwa, albowiem setki rąk wyciągnęły się ku Winicjuszowi, lecz spłoszony koń uniósł go trątując ludzi, a zarazem nadpłynęła nowa fala czarnego dymu i pogryzła w mroku ulicę. Winicjusz widząc, że nie przejdzie, zeskoczył wreszcie na ziemię i począł biec piechotą, prześlizgując się koło murów, a czasami czekając, by uciekający tłum minął go. W duszy mówił sobie, że to są próżne wysilenia. Ligia mogła nie być już w mieście, mogła w tej chwili ratować się ucieczką: łatwiej było odnaleźć szpilkę nad brzegiem morza niż ją w tym natłoku i chaosie. Chciał jednak choćby za cenę życia dotrzeć do domu Linusa. Chwilami zatrzymywał się i tarł oczy. Urwawszy brzeg tuniki zasłonił nią nos i usta i biegł dalej.

W miarę jak zbliżał się do rzeki, upał powiększał się straszliwie. Winicjusz wiedząc, że pożar wszczął się przy Wielkim Cyrku, sądził z początku, że żar ów bije od jego zgłiszcz oraz od Forum Boarium i od Velabrum, które, leżąc w pobliżu, musiały być również ogarnięte płomieniem. Lecz gorąco stawało się nie do zniesienia. Ktoś uciekający, ostatni, jakiego Winicjusz spostrzegł, starzec o kulach, krzyknął: „Nie zbliżaj się do mostu Cestiusza! Cała wyspa w ogniu”. Jakoż nie można się było dłużej ludzić. Na zakręcie ku Vicus Judaeorum, na którym stał dom Linusa, młody trybun dojrzał wśród chmury dymów płomień: paliła się nie tylko wyspa, ale i Zatybrze, a przynajmniej drugi koniec uliczki, na której mieszkała Ligia.

Winicjusz jednak pamiętał, że dom Linusa otoczony był ogrodem, za którym od strony Tybru było niezbyt rozległe, niezabudowane pole. Ta myśl dodała mu otuchy. Ogień mógł zatrzymać się na pustym miejscu. W tej nadziei biegł dalej, jakkolwiek każdy powiew przynosił już nie tylko dymy, ale tysiące iskier, które mogły wzniecić pożar z drugiego końca zaułka i przeciąć odwrot.

Tłum

Pożar

Na koniec ujrzał jednak przez dymną zasłonę cyprysy w ogrodzie Linusa. Domy leżące za niezabudowanym polem paliły się już jak stopy drzewa, ale mała insula Linusowa stała jeszcze nietknięta. Winicjusz spojrział z wdzięcznością w niebo i skoczył ku niej, jakkolwiek samo powietrze poczęło go parzyć. Drzwi były przymknięte, lecz on pchnął je i wpadł do środka.

W ogródku nie było żywej duszy i dom zdawał się być również zupełnie pusty.

„Może pomdleli od dymu i żarów” — pomyślał Winicjusz.

I począł wołać:

— Ligio! Ligio!

Odpowiedziało mu milczenie. W ciszy słychać było tylko huk dalekiego ognia.

— Ligio!

Nagle do uszu jego doszedł ów posępny głos, który słyszał już raz w tym ogródku. Na pobliskiej wyspie zapaliło się widocznie vivarium leżące niedaleko świątyni Eskulapa, w którym wszelkiego rodzaju zwierzęta, a między nimi lwy, poczęły ryczeć z przerażenia. Winicjusza dreszcz przebiegł od stóp do głowy. Oto drugi już raz, w chwili gdy cała jego istota była skupiona w myśli o Ligii, te straszliwe głosy odzywały się jak zapowiedź nieszczęścia, jak dziwna wróżba złowrogiej przyszłości.

Było to jednak krótkie, chwilowe wrażenie, albowiem jeszcze strasliwszy od ryku dzikich zwierząt huk pożaru nakazywał myśleć o czym innym. Ligia nie odpowiedziała wprawdzie na wołanie, lecz mogła znajdować się w tym zagrożonym budynku, zemdlona lub zduszona dymem. Winicjusz skoczył do środka domu. W małym atrium było pusto i ciemno od dymu. Szukając rękoma drzwi prowadzących do cubiculów, spostrzegł migocący płomyk lampki i zbliżywszy się ujrzał lararium, w którym zamiast larów był krzyż. Pod krzyżem tym płonął kaganek. Przez głowę młodego katechumena przebiegła z błyskawiczną szybkością myśl, że ów krzyż zsyła mu to światelko, przy którym może odnaleźć Ligię, wziął więc kaganek⁴⁰⁵ i począł szukać cubiculów. Znalazłszy jedno odsunął zasłonę i świecąc kagankiem, począł patrzeć.

Lecz i tu nie było nikogo. Winicjusz pewien był jednak, że trafił do cubiculum Ligii, albowiem na gwoździach nabitych w ścianę wisiała jej odzież, na łóżku zaś leżało capitum, to jest obcisła szata, którą kobiety nosiły bezpośrednio na ciele. Winicjusz porwał ją, przycisnął do ust i przewiesiwszy ją przez ramię ruszył na dalsze poszukiwania. Domek był mały, więc w krótkim przeciągu czasu⁴⁰⁶ zwiedził wszystkie izby, a nawet i piwnice. Lecz nigdzie nie znalazł żywej duszy. Było rzeczą aż nadto widoczną, że Ligia, Linus i Ursus musieli wraz z innymi mieszkańcami dzielnicy szukać w ucieczce ocalenia przed pożarem. „Trzeba ich szukać między tłumem, za bramami miasta” — pomyślał Winicjusz.

Nie zdziwiło go też zbytnio, że nie napotkał ich na Via Portuensis, mogli bowiem wyjść z Zatybrza ze strony przeciwnej, w kierunku wzgórza Watykańskiego. W każdym razie ocaleli przynajmniej od ognia. Winicjuszowi kamień spadł z piersi. Widział wprawdzie, z jak strasznymi niebezpieczeństwami była połączona ucieczka, ale myśl o nadludzkiej sile Ursusa dodawała mu otuchy. „Trzeba mi teraz (mówił sobie) uciekać stąd i przez ogrody Domicji przedostać się do ogrodów Agrypiny. Tam ich znajdę. Dymy tam nie-straszne, bo wiatr wieje od Gór Sabińskich”.

Przyszedł jednak najwyższy czas, w którym musiał myśleć o własnym ocaleniu, albowiem fala ognia napływała coraz bliżej od strony wyspy i kłęby dymu przesłoniły niemal zupełnie zaułek. Kaganek, którym świecił sobie w domu, zgasł od przeciągu powietrza. Winicjusz wypadłszy na ulicę biegł teraz całym pędem ku Via Portuensis, w tę samą stronę, z której przyszedł, a pożar zdawał się go gonić swym ognistym oddechem, to otaczając go coraz nowymi chmurami dymu, to obsypując skrami, które padały mu na włosy, na szyję i odzież. Tunika poczęła się na nim tlić w kilku miejscach, lecz on nie zważał na to i biegł dalej, w obawie, że dym może go zadusić. Jakoż w ustach miał smak spalenizny i sadzy, gardło i płuca paliły go jak ogień. Krew napływała mu do głowy tak, iż chwilami widział wszystko czerwono i same dymy wydawały mu się również czerwone. Wówczas mówił sobie w duszy: „To żywy ogień! Lepiej mi rzucić się na ziemię i zginać”. Bieg męczył go coraz bardziej. Głowa, szyja i plecy oblewały mu się potem, a ów pot

Omen

Ogień

⁴⁰⁵kaganek — lampka oliwna w postaci małego naczynia z gliny lub metalu.

⁴⁰⁶krótki przeciąg czasu — dziś popr. krótki czas.

parzył go jak ukrop. Gdyby nie imię Ligii, które powtarzał w myśli, i gdyby nie jej capitium, którym obwinął sobie usta, byłby padł. W kilka chwil później poczał już jednak nie rozeznawać zaułku, którym biegł. Stopniowo opuszczała go świadomość, pamiętał tylko, że musi uciekać, albowiem na otwartym polu czeka go Ligia, którą przyobiegał mu Piotr Apostoł. I nagle ogarnęła go jakaś dziwna, na wpół już gorączkowa, podobna do przedśmiertnego widzenia pewność, że ją musi zobaczyć, zaślubić, a potem zaraz umrze.

Biegł już jednak jak pijany, taczając się od jednej strony ulicy do drugiej. A wtem zmieniło się coś w potwornym ognisku ogarniającym olbrzymie miasto. Wszystko, co dotychczas jeszcze się tylko tliło, wybuchnęło widocznie jednym morzem płomieni, albowiem wiatr przestał przynosić dymy, te zaś, które się nagromadziły w zaułkach, zwał szalony pęd rozpalonego powietrza. Pęd ów gnał teraz miliony skier, tak że Winicjusz biegł jakby w ognistej chmurze. Natomiast mógł lepiej widzieć przed sobą i w chwili prawie gdy już miał padać, ujrzał koniec zaułka. Widok ten dodał mu znowu sił. Ominąwszy narożnik znalazł się w ulicy, która wiodła ku Via Portuensis i polu Kodetańskiemu. Skry przestały go gonić. Zrozumiał, że jeśli zdoła dobiec do Portowej drogi, to ocaleje, choćby mu nawet przyszło na niej zemdleć.

Na końcu ulicy dojrzał znów jakby chmurę, która przesłaniała wyjście.

„Jeśli to są dymy — pomyślał — to już nie przejdę”. Biegł resztą sił. Po drodze zrzucił z siebie tunikę, która zatłona od iskier, poczęła go palić jak koszula Nessusa⁴⁰⁷, i leciał nagi, mając tylko na głowie i na ustach capitium Ligii. Dobiegłszy bliżej, rozpoznał, że to, co brał za dym, było kurzawą, z której na domiar dochodziły głosy i krzyki ludzkie.

„Tłuszcza rabuje domy” — rzekł sobie.

Lecz biegł w kierunku głosów. Zawsze byli tam ludzie, którzy mogli mu dać pomoc. W tej nadziei, zanim jeszcze dobiegł, poczał krzyczeć całą siłą głosu o ratunek. Lecz było to jego ostatnie wysilenie: w oczach poczerwieniało mu jeszcze bardziej, w płucach zbrakło oddechu, w kościach siły, i padł.

Dosłyszano go jednak, a raczej spostrzeżono, i dwóch ludzi ruszyło mu na pomoc z gurdami⁴⁰⁸ pełnymi wody. Winicjusz, który padł z wyczerpania, ale nie stracił przytomności, chwycił obu rękoma naczynie i wychylił je do połowy.

— Dzięki — rzekł — postawcie mnie na nogi, dalej sam pójdę!

Drugi robotnik oblał mu głowę wodą, obaj zaś nie tylko postawili go na nogi, ale podjęli z ziemi i ponieśli do gromady innych, którzy otoczyli go wkoło, badając troskliwie, czy nie poniósł zbytniego szwanku. Troskliwość ta zdziwiła Winicjusza.

— Ludzie — zapytał — coście za jedni?

— Burzymy domy, aby pożar nie mógł dojść do drogi Portowej — odpowiedział jeden z robotników.

— Przyszlście mi na pomoc, gdym już padł. Dzięki wam.

— Nam nie wolno odmówić pomocy — ozwało się kilka głosów.

Wówczas Winicjusz, który poprzednio od rana patrzył na rozbestwione tłumy, na bójki i grabież, spojrzał uważniej na otaczające go twarze i rzekł:

— Niech wam wynagrodzi... Chrystus.

— Chwała imieniowi⁴⁰⁹ Jego! — zawołał cały chór głosów.

— Linus?... — spytał Winicjusz.

Lecz nie mógł pytać dłużej i nie dosłyszał odpowiedzi, gdyż ze wzruszenia i przeżytych wysileni zemdlął. Obudził się dopiero na polu Kodetańskim, w ogrodzie, otoczony przez kilkoro kobiet i mężczyzn, i pierwsze słowa, na jakie znowu się zdobył, były:

— Gdzie Linus?

Przez chwilę nie było odpowiedzi, po czym jakiś znajomy Winicjuszowi głos rzekł nagle:

— Za bramą Nomentańską; wyszedł do Ostrianum... od dwóch dni... Pokój ci, królu perski!

Winicjusz podniósł się i siadł, ujrawszy niespodzianie nad sobą Chilona.

Greki zaś mówili:

⁴⁰⁷ *koszula Nessusa* (mit. gr.) — suknia, którą Dejanira dostała od umierającego centaury Nessosa, gdy założył ją Herkules, zaczęła się palić, powodując śmierć.

⁴⁰⁸ *gurda* — pojemnik na wodę.

⁴⁰⁹ *imieniowi* — dziś: imieniu.

— Dom twój, panie, zapewne spłonął, bo Karyny w płomieniu, ale ty zawsze będziesz bogaty jak Midas⁴¹⁰. O, co za nieszczęście! Chrześcijanie, synu Serapisa, przepowiadali od dawna, że ogień zniszczy to miasto... A Linus wraz z córką Jowisa jest na Ostrianum... O, co za nieszczęście na to miasto!...

Winicjuszowi znów uczyniło się słabo.

— Widziałeś ich? — spytał.

— Widziałem, panie!... Niech będą dzięki Chrystusowi i wszystkim bogom, żem ci mógł dobrą wieścią odpłacić za twoje dobrodziejstwa. Ale ja ci, Ozyrysie, jeszcze odpłacę, przysięgam na ten pałac się Rzym!

Na dworze czynił się wieczór, ale w ogrodzie widno było jak w dzień, gdyż pożar wzmógł się jeszcze. Zdawało się, że płoną już nie pojedyncze dzielnice, ale całe miasto, jak długie i szerokie. Niebo było czerwone, jak okiem sięgnąć, i na świecie czyniła się noc czerwona.

Noc, Pożar

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY CZWARTY

Łuna od palącego się miasta zalała niebo tak szeroko, jak wzrok ludzki mógł sięgnąć. Zza wzgórz wytoczył się księżyc wielki i pełny, który rozgorzał wnet od blasku i przybrał barwę rozpalonej miedzi zdawał się ze zdumieniem spoglądać na ginący gród światowładny. W żarzących przepaściach nieba świeciły również różowe gwiazdy, lecz w przeciwieństwie do zwykłych nocy ziemia jaśniejsza była od niebios. Rzym oświecał na kształt olbrzymiego stosu całą Kampanię. Przy krwawym blasku widać było dalsze wzgórza miasta, wille, świątynie, pomniki i akwedukty biegnące ze wszystkich okolicznych gór ku miastu, na akweduktach zaś roje ludzi, którzy schronili się tam dla bezpieczeństwa lub dla przypatrywania się pożarowi.

Pożar

Miasto

Księżyc, Noc

Tłum

Tymczasem straszny żywioł obejmował coraz nowe dzielnice. Nie można było wątpić, że jakieś zbrodnicze ręce podpalają miasto, gdy coraz nowe pożary wybuchały w miejscach od głównego ogniska odległych. Ze wzgórz, na których Rzym był zbudowany, płomienie spływały na kształt fal morskich na doliny, szczelnie zabudowane domami liczącymi po pięć i sześć pięter, pełne bud, kramów, drewnianych ruchomych amfiteatrów, zbudowanych przygodnie na rozmaite widowiska, i wreszcie składów drzewa, oliwy, zboża, orzechów, szyszek pinii, których ziarnem żywiła się uboga ludność, i odzieży, którą czasem z łaski cesarów rozdawano hałastrze gnieżdżącej się po ciasnych zaułkach. Tam pożar znajdując dostatek palnych materiałów zmieniał się niemal w szereg wybuchów i z niesłychaną szybkością ogarniał całe ulice. Ludzie, obozujący za miastem lub stojący na wodociągach, odgadywali z barwy płomienia, co się pali. Szalony pęd powietrza wynosił chwilami z ognistej toni tysiące i miliony rozżarzonych skorup od orzechów i migdałów, które wzbijały się nagle w górę jak nieprzeliczone stada jaśniejących motyli — i pękały z trzaskiem w powietrzu lub gnane wiatrem spadały na nowe dzielnice, na wodociągi i na pola otaczające miasto. Wszelka myśl o ratunku wydawała się niedorzeczną, zamieszanie zaś wzrastało coraz bardziej, gdy bowiem z jednej strony ludność miejska uciekała wszystkimi bramami za mury, z drugiej pożar przywabił tysiące ludzi z okolicy, tak mieszkańców małych miast, jak chłopstwa i na wpół dzikich pasterzy z Kampanii, których znęciła także nadzieja rabunku.

Jedzenie

Korzyść, Kradzież, Krzywda,
Tłum

Okrzyk „Rzym ginie!” nie schodził z ust tłumu, zguba zaś miasta wydawała się w owych czasach zarazem końcem władztwa i rozwiązaniem wszelkich węzłów, które aż dotąd łączyły ludzkość w jedną całość. Tuszczą też, w której większości ludzi, złożonej z niewolników i przybyszów, nie zależało nic na panowaniu Rzymu, a którą przewrót mógł tylko uwolnić od pęt, przybierała tu i ówdzie groźną postawę. Szerzyła się przemoc i grabież. Zdawało się, że jedynie samo widowisko ginącego grodu przykuwa uwagę ludzką i powstrzymuje jeszcze wybuch rzezi, która rozpocznie się natychmiast, jak tylko miasto zmieni się w zgłiszczą. Setki tysięcy niewolników zapominając, że Rzym prócz świątyń i murów posiada jeszcze kilkadziesiąt legii we wszystkich stronach świata — zdawały się tylko czekać hasła i wodza. Poczęto wspominać imię Spartakusa — lecz Spartakusa nie było — natomiast obywatele jęli się skupiać i zbroić, czym kto mógł. Najpotworniejsze wieści krążyły po wszystkich bramach. Niektórzy twierdzili, że to Wulkan⁴¹¹ z rozkazu

Koniec świata

Przemoc

Religia, Wierzenia

⁴¹⁰Midas (mit. gr.) — król Frygii, wszystko, czego się dotknął, zamieniało się w złoto.

Jowisza niszczy miasto ogniem wydobywającym się spod ziemi; inni, że to jest zemsta Westy za westalkę Rubrię. Ludzie, tak przekonani, nie chcieli nic ratować, natomiast oblegając świątynie, prosili o zmiłowanie się bogów. Lecz najpowszechniej powtarzano, iż cesarz kazał spalić Rzym dlatego, by się uwolnić od zapachów zalatujących od Subury i by wybudować nowe miasto pod nazwiskiem Neronii. Na tę myśl wściekłość ogarniała ludzi i gdyby, jak to myślał Winicjusz, znalazł się przywódca, który by chciał skorzystać z tego wybuchu nienawiści, godzina Nerona byłaby wybiła o całe lata wcześniej.

Mówiono również, że cesarz oszalał, że każe pretorianom i gladiatorom uderzyć na lud i sprawić rzeź ogólną. Niektórzy przysięgali na bogi, że zwierzęta ze wszystkich vivariów zostały z polecenia Miedzianobrodego wypuszczone. Widziano na ulicy lwy z płonącymi grzywami i rozszalałe słonie, i tury tratujące gromadami ludzi. Była w tym nawet część prawdy, gdyż w kilku miejscach słonie na widok zbliżającego się pożaru rozwały vivaria i wydostawszy się na wolność, gnały w dzikim popłochu w stronę od ognia przeciwną, niszcząc wszystko przed sobą jak burza. Wieść publiczna podawała na dziesiątki tysięcy liczbę osób, które zginęły w ogniu. Jakoż zginęło mnóstwo. Byli tacy, którzy stracili całe mienie lub najdroższe sercu istoty, dobrowolnie rzucali się z rozpacz w płomień. Innych udusiły dymy. W środku miasta, między Kapitołem z jednej, a Kwirynałem, Wiminalem i Eskwiliem z drugiej strony, jak również między Palatynem a wzgórzem Caelius, gdzie były najgęściej zabudowane ulice, pożar wszczynął się w tak wielu miejscach naraz, że całe gromady ludzi, uciekając w jedną stronę, trafiały najniespodzianie na nową ścianę płomienia ze strony przeciwnej i ginęły straszną śmiercią wśród ognistego zalewiska.

W przestachu, zamęcie i oblężeniu nie wiedzano wreszcie, gdzie uciekać. Drogi były zawałone rzeczami, a w wielu ciasnych miejscach wprost zamknięte. Ci, którzy chronili się na rynki i place, w miejscu gdzie później stanął amfiteatr Flawiański, koło świątyni Ziemi, koło portyku Liwii i wyżej koło świątyni Junony i Lucyny oraz między Clivus Vibrius a starą bramą Eskwilińską, otoczeni naokół morzem ognia, pogrążyli od żaru. W miejscach, do których płomień nie doszedł, poznajdowano później setki ciał spieczonych na węgiel, choć i tu, i ówdzie nieszczęśliwi wyrwali płyty kamienne i dla ochrony przed żarem zagrzebywali się do połowy w ziemi. Żadna prawie z rodzin zamieszkujących środek miasta nie ocalała w zupełności, dlatego wzdłuż murów i u wszystkich bram, i na wszystkich drogach słychać było wycia rozpaczliwe kobiet, wywołujących drogę imiona zaginionych w tłoku lub w ogniu.

I tak, gdy jedni żebrali u bogów miłosierdzia, drudzy bluźnili im wobec tej straszliwej klęski. Widziano starców zwróconych w stronę świątyni Jowisza Liberatora, którzy wyciągając ręce wołali: „Jesteś wybawcą, wybaw twój ołtarz i miasto!” Rozpacz jednakże zwracała się głównie przeciw starym rzymskim bogom, którzy w pojęciu ludności obowiązani byli czuć troskliwiej od innych nad grodem. Okazali się bezsilni, więc urągano im. Natomiast zdarzyło się, że gdy na Via Asinaria ukazał się zastęp kapłanów egipskich przeprowadzający posąg Izidy, który uratowano z świątyni leżącej w okolicy Porta Caelimontana, tłum rzucił się między orszak, przyprzągł się do wozu, przyciągnął go aż do bramy Appijskiej i porwawszy posąg umieścił go w świątyni Marsa, poturbawszy zarazem kapłanów tegoż bóstwa, którzy ośmielili się stawiać opór. W innych miejscach wzywano Serapisa, Baala lub Jehowę, którego wyznawcy, wyroiwszy się z zaulek w okolicach Subury i z Zatybrza, napelniali wrzaskiem i wołaniem pola leżące pod murami. W krzykach ich brzmiały jednakże tony jakby tryumfu, dlatego też gdy jedni z mieszkańców przyłączyli się do chóru, sławiąc „Pana świata”, drudzy, oburzając się tym radosnym zgłębieniem, usiłowali go potłumić przemocą. Gdziekolwiek słyszano, śpiewane przez mężczyzn w sile wieku, starców, kobiety i dzieci, pieśni dziwne i uroczyste, których znaczenia nie umiano pojąć, ale w których powtarzały się co chwila słowa: „Oto nadchodzi sędzia w dniu gniewu i klęski.” Tak to ruchliwa i bezsenna fala ludzka otaczała na kształt wzburzonego morza płonące miasto.

Lecz nic nie pomagała ni rozpacz, ni bluźnierstwa, ni pieśni. Klęska zdawała się być nieprzepartą, zupełną i nieubłaganą jak Przeznaczenie. Koło amfiteatru Pompejusza zapaliły się składy konopi i lin, których potrzebowano mnóstwa do cyrków, aren i do

Zwierzęta

Samobójstwo

Śmierć

Rozpacz

Bóg

Lud, Religia, Wierzenia

Śpiew

Klęska

Tłum

Pożar

⁴¹¹Wulkan (mit. rzym) — bóg ognia jako siły niszczącej.

wszelkiego rodzaju machin używanych przy igrzyskach, a zarazem przyległe budynki zawierające beczki smoły, którą smarowano liny. Przez kilka godzin cała ta część miasta, za którą leżało pole Marsowe, świeciła tak jasnożółtym płomieniem, że na wpół przytomnym z przerażenia widzom wydawało się przez jakiś czas, iż przy powszechnej zgubie porządek dnia i nocy został również pomieszany i że widzą blask słoneczny. Lecz potem krwawy jednolity blask pokonał wszystkie inne barwy płomieni. Z morza ognia strzelały ku rozgorzałemu niebu jakby olbrzymie fontanny i słupy płomienia, rozwiewając się w górze w ogniste kiście i pióra, wiatr zaś porywał je, zmieniał w złote nici i włosy skier i niósł hen nad Kampanią, aż ku Góróm Albańskim. Noc stawała się coraz widniejsza; samo powietrze zdawało się być przesiąknięte nie tylko blaskiem, ale i płomieniem. Tyber płynął żywym ogniem. Nieszczęsne miasto zmieniło się w jedno piekło. Pożar ogarnął coraz większe przestrzenie, brał szturmem wzgórze, rozlewał się po równinach, zatapiał doliny, szalał, huczał, grzmiał.

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY PIĄTY

Makrynus tkacz, do którego domu przyniesiono Winicjusza, obmył go, zaopatrzył w odzież i posilił, po czym młody trybun odzyskawszy zupełnie siły oświadczył, że tejsze jeszcze nocy rozpocznie dalsze poszukiwania za Linusem. Makryn, który był chrześcijaninem, potwierdził słowa Chilona, że Linus wraz ze starszym kapłanem Klemensem udali się do Ostrianum, gdzie Piotr miał chrzcić całe gromady zwolenników nowej nauki. W dzielnicy wiadomo było chrześcijanom, że Linus pieczę nad domem swym powierzył od dwóch dni niejakiemu Gajusowi. Dla Winicjusza stanowiło to dowód, że ani Ligia, ani Ursus nie pozostali w domu i że musieli udać się również do Ostrianum.

Myśl ta sprawiła mu wielką ulgę. Linus był to człowiek stary, któremu trudno było chodzić codziennie z Zatybrza aż za odległą bramę Nomentańską i wracać znów stamtąd na Zatybrze, prawdopodobnie więc zamieszkał na te kilka dni u którego ze współwyznawców za murami, a wraz z nim i Ligia, i Ursus. W ten sposób uniknęli pożaru, który w ogóle nie przedostał się na drugi stok Eskwilinu. Winicjusz widział w tym wszystkim zrzęczenie Chrystusa; poczuł nad sobą Jego opiekę i z sercem wezbranym większą niż kiedykolwiek miłością poprzysięgał Mu w duszy wypłacić się całym życiem za te widome znaki łaski.

Tym bardziej jednak spieszo mu było do Ostrianum. Odnajdzie Ligię, odnajdzie Linusa, Piotra i zabierze ich gdzie daleko, do którejkolwiek ze swoich ziem, choćby aż do Sycylii. Rzym oto płonie i za kilka dni zostanie po nim tylko kupa zgłiszcz, po co więc mają tu zostawać wobec klęski i rozhukanej ludności? Tam otoczą ich zastępy karanych niewolników, otoczy ich cisza wsi i będą żyli spokojnie pod skrzydłami Chrystusa, pobłogosławieni przez Piotra. Byle ich tylko teraz odnaleźć.

Nie było to zaś rzeczą łatwą. Winicjusz pamiętał, z jakim trudem przedostał się z Via Appia na Zatybrze i jak musiał kołować, aby dotrzeć do drogi Portowej, postanowił więc teraz obejść miasto ze strony przeciwnej. Idąc drogą Tryumfalną można było dotrzeć, posuwając się wzdłuż rzeki, aż do mostu Emiliusza, stamtąd zaś, pomijając Pincius, wzdłuż pola Marsowego, obok ogrodów Pompejusza, Lukulla i Salustiusza, przedrzeć się na Via Nomentana. Była to droga najkrótsza, lecz i Makrynus, i Chilon nie radzili się na nią zapuszczać. Ogień nie objął wprawdzie dotychczas tej części miasta, lecz wszystkie rynki i ulice mogły być zupełnie zatłoczone ludźmi i ich rzeczami. Chilo radził udać się przez Ager Vaticanus⁴¹² aż do Porta Flaminia, tam przejść rzekę i posuwać się dalej na zewnątrz murów, za ogrodami Acyliusza, ku Porta Salaria. Winicjusz po chwili wahania zgodził się na tę radę.

Makryn musiał pozostać na straży domu, lecz wystarał się o dwa muły, które mogły posłużyć i do dalszej podróży dla Ligii. Chciał również dodać niewolnika, lecz Winicjusz odmówił sądząc, że jak to już zdarzyło się poprzednio, pierwszy lepszy oddział pretorianów, napotkany w drodze, podda się pod jego rozkazy.

I po chwili obaj z Chilonem ruszyli przez Pagus Janiculensis ku drodze Tryumfalnej. Na otwartych miejscach były i tu obozowiska, przeciskali się jednak przez nie z mniejszym trudem, albowiem większa część mieszkańców uciekała ku morzu drogą Portową.

⁴¹²Ager Vaticanus — pole watykańskie; pagórkowaty obszar z Cyrkiem Watykańskim, miejscem śmierci św. Piotra; dziś znajduje się tam Bazylika św. Piotra.

Za bramą Septymiańską jechali między rzeką a wspaniałymi ogrodami Domicji, których potężne cyprysy świeciły czerwono od pożaru jakby od zorzy zachodniej. Droga stawała się wolniejsza, czasem tylko przychodziło im walczyć z prądem napływającego wieśniactwa. Winicjusz popędzał, o ile mógł, muła, Chilo zaś, jadąc tuż za nim, rozmawiał przez całą drogę sam ze sobą:

„Oto pożar został za nami i teraz grzeje nas w plecy. Nigdy jeszcze na tej drodze nie było tak widno w nocy. O Zeusie! Jeśli nie spuścisz ulewy na ten pożar, to znać, że nie kochasz Rzymu. Moc ludzka nie zgaasi tego ognia. Takie miasto, któremu służyła Grecja i cały świat! A teraz pierwszy lepszy Grek będzie mógł prażyć swój bób w jego popiołach! Kto by się tego spodziewał!... I nie będzie już Rzymu ni panów rzymskich... A kto zechce chodzić po zgłiszczach, gdy wystygną, i świstać, ten będzie świstał bezpiecznie. O bogowie! Świstać nad takim światowładnym miastem! Kto by z Greków albo nawet z barbarzyńców mógł się tego spodziewać?... A jednak można świstać, bo kupa popiołu, czy zostanie po ognisku pastuchów, czy po spalonym grodzie, jest tylko kupą popiołów, którą prędzej czy później wiatr rozwieje.”

Tak mówiąc obracał się chwilami w stronę pożaru i patrzył na falę ognia z twarzą zarazem złą i radosną. Po czym mówił dalej:

„Ginie! Ginie! I nie będzie go już więcej na ziemi. Gdzie teraz świat będzie wysyłał swoje zboże, swoją oliwę i swoje pieniądze? Kto mu będzie wyciskał złoto i lzy? Marmur nie pali się, ale kruszeje w ogniu. Kapitol pójdzie w gruzy i Palatyn w gruzy. O Zeusie! Rzym był jako pasterz, a inne ludy jako owce. Gdy pasterz był głodny, zarzynał jedną z owiec, zjadał mięso, a tobie, ojcie bogów, ofiarował skórę. Kto, o Chmurowładny, będzie teraz zarzynał i w czyje ręce złożysz bicz pasterski? Bo Rzym gorzej, ojcie, tak dobrze, jakbyś go sam zapalił piorunem”.

— Śpiesz się! — naglił Winicjusz. — Co tam robisz?

— Płacę nad Rzymem, panie — odpowiedział Chilo. — Takie Jowiszowe miasto!...

I czas jakiś jechali w milczeniu, wsłuchując się w huk pożogi i w szum skrzydeł ptasich. Gołębie, których mnóstwo gnieździło się przy willach i po miasteczkach Kampanii, a zarazem i wszelkiego rodzaju polne ptaki znad morza i z gór okolicznych, biorąc widocznie blask pożaru za światło słoneczne, leciały całymi stadami na oślep w ogień.

Winicjusz pierwszy przerwał milczenie:

— Gdzie byłeś, gdy pożar wybuchnął?

— Szedłem do mego przyjaciela Eurycjusza, panie, który trzymał kram przy Wielkim Cyrku, i rozmyślałem właśnie nad nauką Chrystusa, gdy poczęto wołać: „Ogień!” Ludzie gromadzili się koło cyrku dla ratunku i przez ciekawość, ale gdy płomienie ogarnęły cały cyrk, a prócz tego poczęły się ukazywać naraz i w innych miejscach, trzeba było myśleć o własnym ocaleniu.

— Czy widziałeś ludzi rzucających pochodnie do domów?

— Czego ja nie widziałem, wnuku Eneasza! Widziałem ludzi torujących sobie w tłoku drogę mieczami; widziałem bitwy i rozdeptane na bruku wnętrzości ludzkie. Ach, panie, gdybyś na to patrzył, sądziłbyś, że barbarzyńcy zdobyli miasto i wyprawiają rzeź. Ludzie naokół wołali, że nadszedł koniec świata. Niektórzy stracili zupełnie głowy i zaniechawszy ucieczki czekali bezmyślnie, póki ich nie ogarną płomienie. Inni wpadli w oblęd, inni wyli z rozpacz, ale widziałem i takich, którzy wyli z radości, albowiem, o panie, dużo jest na świecie złych ludzi, którzy nie umieją ocenić dobrodziejstw waszego łagodnego panowania i tych słuszych praw, na mocy których odbieracie wszystkim to, co mają, i przywłaszczacie sobie. Ludzie nie umieją się pogodzić z wolą bogów!

Winicjusz zbyt był zajęty własnymi myślami, by zauważyć ironię drgającą w słowach Chilona. Dreszcz przerażenia chwycił go na samą myśl, że Ligia mogła się znaleźć wśród tego zamętu, na tych strasznych ulicach, na których rozdeptywano wnętrzości ludzkie. Więc jakkolwiek mało dziesięć razy⁴¹³ wypytywał już Chilona o wszystko, co ten mógł wiedzieć, zwrócił się do niego raz jeszcze:

— A ich widziałeś na Ostrianum własnymi oczyma?

— Widziałem, synu Wenery, widziałem dziewczę, dobrego Liga, świętego Linusa i Piotra Apostoła.

Klęska, Miasto, Pożar

Ptak

Lud, Przemoc, Władza

⁴¹³ mało dziesięć razy — co najmniej dziesięć razy.

— Przed pożarem?

— Przed pożarem, Mitro!

Lecz w duszy Winicjusza zrodziła się wątpliwość, czy Chilo nie kłamie, więc powstrzymawszy muła spojrzał groźnie na starego Greka i spytał:

— Coś ty tam robił?

Chilo zmieszał się. Wprawdzie jak wielu ludziom, tak i jemu wydawało się, że razem z zagubą Rzymu nadchodzi kres i rzymskiego władztwa, ale tymczasem był sam na sam z Winicjuszem, przypomniawszy sobie, że tenże zakazał mu pod straszną groźbą podpatrywać chrześcijan, a zwłaszcza Linusa i Ligę.

— Panie — rzekł — czemu mi nie wierzysz, że ich miłuję? Tak jest! Byłem na Ostrianum, albowiem jestem na wpół chrześcijaninem. Pirron nauczył mnie cenić więcej cnotę od filozofii, więc coraz bardziej lgnę do ludzi cnotliwych. A przy tym, o panie, jestem ubogim i gdy ty, Jowiszu, bawiłeś w Ancjum, często przymierałem głodem nad księgami, więc siałem przy murze w Ostrianum, albowiem chrześcijanie, jakkolwiek sami ubodzy, więcej rozdają jałmużn niż wszyscy inni razem wzięci mieszkańcy Rzymu.

Powód ten wydał się Winicjuszowi wystarczającym, więc zapytał mniej groźnie:

— I nie wiesz, gdzie na ten czas zamieszkał Linus?

— Ukaraleś mnie raz za ciekawość, panie, okrutnie — odpowiedział Grek.

Winicjusz umilkł i jechali dalej.

— Panie — rzekł po chwili Chilo — nie odnalazłbyś dziewicy, gdyby nie ja, ale jeśli ją odnajdziemy, nie zapomnisz o ubogim mędrцу?

— Dostaniesz dom z winnicą pod Ameriolą — odpowiedział Winicjusz.

— Dzięki ci, Herkulesie! Z winnicą?... Dzięki ci! O, tak! Z winnicą!

Mijali teraz wzgórze Watykanu, które świeciły czerwono od pożaru, lecz za Naumachią skręcili w prawo, by po przebyciu pola Watykańskiego zbliżyć się do rzeki i przeprawiwszy się przez nią, dotrzeć do Porta Flaminia. Nagle Chilo powstrzymał muła i rzekł:

— Panie! Przyszła mi do głowy dobra myśl.

— Mów — odpowiedział Winicjusz.

— Między wzgórzem Janikulskim a Watykanem, za ogrodami Agrypiny, są podziemia, z których wybierano kamienie i piasek pod budowę cyrku Nerona. Posłuchaj mnie, panie! W ostatnich czasach Żydzi, których, jak wiesz, mnóstwo jest na Zatybrzu, poczęli okrutnie prześladować chrześcijan. Pamiętasz, że już za boskiego Klaudiusza takie tam były rozruchy, iż cesarz zmuszony był wygnąć ich z Rzymu. Dziś, gdy wrócili i gdy dzięki opiece Augusty czują się bezpieczni, tym zuchwalej pomiatają chrześcijanami. Ja to wiem! Jam widział. Żaden edykt przeciw chrześcijanom nie został wydany, ale Żydzi oskarżają ich przed prefektem miasta, iż mordują dzieci, czczą osła i opowiadają naukę nie uznaną przez senat, a sami biją ich i napadają na domy modlitwy tak zawzięcie, że chrześcijanie kryć się przed nimi muszą.

— Co więc chcesz powiedzieć? — spytał Winicjusz.

— To, panie, że synagoga⁴¹⁴ istnieje otwarcie na Zatybrzu, ale chrześcijanie, chcąc uniknąć prześladowań, muszą się modlić w ukryciu i zbierają się w opustoszałych szopach za miastem lub w arenariach. Ci, którzy mieszkają na Zatybrzu, wybrali sobie to właśnie, które powstało z przyczyny budowy cyrku i różnych domów wzdłuż Tybru. Teraz, gdy ginie miasto, niechybnie wyznawcy Chrystusa modlą się. Znajdziemy ich nieprzeliczone mnóstwo w podziemiach, dlatego radzę ci, panie, abyśmy tam wstąpili po drodze.

— Wszakżeś mówił, że Linus udał się do Ostrianum! — zawołał niecierpliwie Winicjusz.

— A ty mi przyrzekłeś dom z winnicą pod Ameriolą — odpowiedział Chilo — więc chcę szukać dziewicy wszędzie, gdzie mam nadzieję ją znaleźć. Po wybuchu pożaru mogli powrócić na Zatybrze... Mogli okrążyć miasto, tak jak my okrążamy je w tej chwili. Linus ma dom, może chciał być bliżej domu, by obaczyć, czy pożar nie ogarnie i tej dzielnicy. Jeśli wrócili, tedy przysięgam ci, panie, na Persefonę, że znajdziemy ich na modlitwie w podziemiu, a w najgorszym razie zasięgniemy o nich wiadomości.

— Masz słuszość, a zatem prowadź! — rzekł trybun.

⁴¹⁴synagoga — świątynia żydowska.

Chilo bez namysłu skręcił na lewo, ku wzgórz. Na chwilę zbocze owego wzgórza przesłoniło im pożar tak, że jakkolwiek pobliskie wzniesienia były w świetle, oni sami znaleźli się w cieniu. Minąwszy cyrk skręcili jeszcze na lewo i weszli w rodzaj wąwozu, w którym było zupełnie ciemno. Ale w ciemnościach owych Winicjusz dojrzał roje migających latarek.

— Oto oni! — rzekł Chilo. — Będzie ich dziś więcej niż kiedykolwiek, bo inne domy modlitwy spłonęły lub pełne są dymu, jak całe Zatybrze.

— Tak! Słyszę śpiewy — rzekł Winicjusz.

Jakoż z ciemnego otworu w górze dochodziły śpiewające głosy ludzkie, latarki zaś ginęły w nim jedna za drugą. Lecz z bocznych wąwozów wysuwały się coraz nowe postacie, tak że po jakimś czasie Winicjusz i Chilo znaleźli się wśród całej gromady ludzi.

Chilo zsunął się z muła i skinąwszy na wyrostka, który szedł obok, rzekł mu:

— Jestem kapłanem Chrystusa i biskupem. Potrzymaj nam muły, a dostaniesz moje błogosławieństwo i odpuszczenie grzechów.

Potem nie czekając odpowiedzi, wsunął mu w rękę cugle, sam zaś przyłączył się wraz z Winicjuszem do idącej gromady.

Po chwili weszli do podziemia i posuwali się przy mdłym blasku latarek ciemnym korytarzem, póki nie dotarli do obszernej jaskini, z której widocznie wybierano poprzednio kamień, albowiem ściany utworzone były z świeżych jego odłamów.

Było tam widniej niż w korytarzu, gdyż prócz kaganków i latarek płonęły pochodnie. Przy ich świetle ujrzał Winicjusz cały tłum ludzi klęczących z rękoma wyciągniętymi do góry. Ligii, Piotra Apostoła ni Linusa nie mógł nigdzie dojrzeć, natomiast naokół otaczały go twarze uroczyste i wzruszone. W niektórych widoczne było oczekiwanie, trwoga, nadzieja. Blask odbijał się w białkach wzniesionych oczu, pot spływał po bladych jak kre-
da czołach; niektórzy śpiewali pieśni, inni powtarzali gorączkowo imię Jezus, niektórzy bili się w piersi. Po wszystkich znać było, iż lada chwila oczekują czegoś nadzwyczajnego.

Wtem pieśni umilkły i nad zgromadzeniem, we framudze powstałej po wyjęciu ogromnego głazu, ukazał się znajomy Winicjuszowi Kryspus, z twarzą jakby na wpół przytomną, bladą, fanatyczną i surową. Oczy zwróciły się ku niemu jakby w oczekiwaniu słów po-
krzepienia i nadziei, on zaś przeżegnawszy zgromadzenie począł mówić głosem śpiesznym i prawie do krzyku zbliżonym:

— Żałujcie za grzechy wasze, albowiem chwila nadeszła. Oto na miasto zbrodni i roz-
pusty, oto na nowy Babilon⁴¹⁵ Pan spuścił płomień niszczący. Wybiła godzina sądu, gniewu i klęski... Pan zapowiedział przyjsie i wraz ujrzycie Go! Ale nie przyjdzie już jako Baranek, który ofiarował krew za grzechy wasze, jeno jako sędzia straszliwy, który w sprawiedliwości swej pograży w otchłań grzesznych i niewiernych... Biada światu i biada grzesznym, albowiem nie będzie już dla nich miłosierdzia... Widzę Cię, Chryste! Gwiazdy spadają deszczem na ziemię, słońce się zaćmiewa, ziemia otwiera się w przepaści i zmarli powstają, a Ty idziesz wśród dźwięku trąb i zastępów aniołów, wśród gromów i grzmotów. Widzę i słyszę Cię, o Chryste!

Tu umilkł i podniósłszy twarz zdawał się wpatrywać w coś dalekiego i strasznego. A wtem w podziemiu ozwał się głuchy grzmot, jeden, drugi i dziesiąty. To w płoną-
cym mieście całe ulice przepalonych domów jęły się walić z łoskotem. Lecz większość chrześcijan wzięła owe odgłosy za widomą oznakę, iż straszliwa godzina nastaje, albo-
wiem wiara w rychłe powtórne przyjsie Chrystusa i w koniec świata była i tak między nimi rozpowszechniona, teraz zaś wzmocnił ją jeszcze pożar miasta. Toteż trwoga Boża ogarnęła zgromadzenie. Liczne głosy poczęły powtarzać: „Dzień sądu!... Oto idzie!” Nie-
którzy zakrywali dłońmi twarze w przekonaniu, że wnet ziemia zatrzęsie się w posadach i z jej czeluści wyjdą bestie piekielne, by rzucić się na grzesznych. Inni wołali: „Chryste, zmiłuj się! Odkupicielu, bądź miłościwi!...” — inni wyznawali głośno grzechy, inni na koniec rzucali się sobie w objęcia, by w przerażającej chwili mieć jakieś bliskie serca przy sobie.

Lecz byli i tacy, których twarze, jakby wniebowzięte, pełne nadziemskich uśmiechów, nie okazywały trwogi. W kilku miejscach rozległa się głosa⁴¹⁶: to ludzie w uniesieniu

Modlitwa

Prorok

Bóg, Gniew

Grzech

Kara

Koniec świata

Pokora, Strach

⁴¹⁵Babilon — stolica Babilonii, przen. miejsce pogańskie, grzeszne.

⁴¹⁶głosa — tu: niezrozumiałe słowo, zdanie.

religijnym poczęli wykrzykiwać niezrozumiałe słowa w niezrozumiałych językach. Ktoś z ciemnego kąta pieczary zawołał: „Zbudź się, który śpisz!” Nad wszystkim górował krzyk Kryspa: „Czuwajcie! Czuwajcie!”

Chwilami jednak zapadało milczenie, jak gdyby wszyscy, zatrzymując dech w piersiach, czekali na to, co się stanie. A wówczas słychać było daleki grzmot zapadających się w gruzy dzielnic, po którym odzywały się znów jęki, modlitwy, głosy i wołania: „Odkupicielu, zmiłuj się!” Chwilami Kryspus zabierał głos i krzyczał: „Wyrzeczcie się dobra ziemskiego, albowiem wkrótce nie stanie wam ziemi pod nogami! Wyrzeczcie się ziemskich miłości, albowiem Pan zatraci tych, którzy więcej niż Jego miłowali żony i dzieci. Biada temu, kto umiłował stworzenie więcej niż Stworzyciela! Biada możnym! Biada zbytkownikom! Biada rozpustnym! Biada mężowi, niewieście i dziecku!...”

Nagle silniejszy od poprzednich huk wstrząsnął kamieniołomem. Wszyscy padli na ziemię, wyciągając ramiona w krzyż, aby kształtem tym bronić się od złych duchów. Nastąpiła cisza, w której słychać tylko było przyśpieszone oddechy, pełne przerażenia szept: „Jezus, Jezus, Jezus!”, i gdzieś tam płacz dzieci. A wtem ponad tą leżącą czernią ludzką jakiś spokojny głos rzekł:

— Pokój z wami!

Był to głos Piotra Apostoła, który przed chwilą wszedł do pieczary. Na dźwięk jego słów strach przeszedł w jednej chwili, jak przechodzi strach trzody, między którą zjawił się pasterz. Ludzie popodnosili się z ziemi, bliźni poczęli gnać się do jego kolan, jakby szukając pod jego skrzydłami opieki, on zaś wyciągnął nad nimi ręce i mówił:

— Czemu trwożycie się w sercach? Kto z was odgadnie, co go może spotkać, zanim godzina nadejdzie? Pan pokarał ogniem Babilon, ale nad wami, których obmył chrzest i których grzechy odkupiła krew Baranka, będzie miłosierdzie Jego i pomrzecie z imieniem Jego na ustach waszych. Pokój z wami!

Po groźnych i niemiłosiernych słowach Kryspa słowa Piotrowe spadły jak balsam na obecnych. Zamiast trwogi Bożej owładnęła dusze miłość Boża. Ludzie ci odnaleźli takiego Chrystusa, jakiego pokochali z opowiadań apostoelskich, a zatem nie bezlitosnego sędziego, ale słodkiego i cierpliwego Baranka, którego miłosierdzie stokroć przewyższało złość ludzką. Uczucie ulgi ogarnęło całe zgromadzenie i otucha w połączeniu z wdzięcznością dla Apostoła przepełniła serca. Głosy z różnych stron poczęły wołać: „My owce twoje, paś nas!” Bliźni zaś mówili: „Nie opuszczaj nas w dniu klęski!” I klękali u jego kolan, co widząc Winicjusz zbliżył się, chwycił kraj jego płaszcza i pochyliwszy głowę rzekł:

— Panie, poratuj mnie! Szukałem jej w dymie pożaru i w tłoku ludzkim, a nigdzie znaleźć nie mogłem, ale wierzę, że ty możesz mi ją wrócić.

Piotr zaś położył mu rękę na głowie.

— Ufaj — rzekł — i pójdź za mną.

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY SZÓSTY

Miasto płonęło ciągle. Wielki Cyrk zapadł w gruzy, potem zaś w dzielnicach, które pierwsze zaczęły płonąć, zapadały całe zaułki i ulice. Po każdym takim upadku słupy płomienia wzbijały się przez chwilę aż pod niebo. Wiatr zmieniał się i wiał teraz z niezmienną siłą od strony morza, niosąc na Caelius, na Esquilinus i na Viminalis fale ognia, główni i węgli. Pomyślano już jednak o ratunku. Z rozkazu Tygellina, który trzeciego dnia nadbiegł z Ancjum, poczęto burzyć domy na Eskwilinie, aby ogień trafiwszy na puste miejsca zgasł sam przez się. Był to jednak czczy ratunek, przedsięwzięty dla ocalenia resztek miasta, albowiem o ocaleniu tego, co już płonęło, nie było co i myśleć. Należało przy tym zapobiegać i dalszym następstwom klęski. Wraz z Rzymem ginęły niezmierne bogactwa, ginęło całe mienie jego mieszkańców, tak że wokół murów koczowały teraz setki tysięcy samych nędzarzy. Drugiego już dnia głód począł doskwierać tej ciżbie ludzkiej, niezmierne bowiem zapasy żywności nagromadzone w mieście gorzały z nim razem, w powszechnym zaś zamęcie i rozprzężeniu urzędów nikt dotąd nie pomyślał, aby sprowadzić nowe. Dopiero po przybyciu Tygellina poszły do Ostii odpowiednie rozkazy, ale tymczasem ludność poczęła przybierać coraz groźniejszą postawę.

Nauczyciel

Kara, Miłosierdzie, Strach

Klęska, Pożar

Głód

Lud

Lud

Dom przy Aqua Appia, w którym tymczasowo zamieszkał Tygellinus, otaczały tłumy kobiet krzycząc od rana do późnej nocy: „Chleba i dachu!” Próżno pretorianie, sprowadzeni z wielkiego obozu leżącego między Via Salaria a Nomentana, usiłowali utrzymać jaki taki ład. Tu i ówdzie stawiano im otwarcie zbrojny opór, gdzie indziej bezbronne gromady wskazując na palące się miasto wołały: „Mordujcie nas wobec tego ognia!” Złożono cesarzowi, augustianom, pretoriańskim żołnierzom i wzburzenie rosło z każdą godziną tak, że Tygellinus, spoglądając nocą na tysiące ognisk rozłożonych naokół miasta, mówił sobie, że to są ogniska nieprzyjacielskich obozów. Z rozkazu jego sprowadzono prócz mąki jak największą ilość gotowych chlebów, które ściągnięto nie tylko z Ostii, ale ze wszystkich miast i wsi okolicznych, lecz gdy pierwsze przesyłki nadeszły nocą do Emporium, lud odbił główną bramę od strony Awentynu i rozerwał w mgnieniu oka zapasy, powodując straszliwe zamieszanie. Przy blasku łuny walczone o bochenki, których mnóstwo wdeptano w ziemię. Mąka z porozrywanych worków pokryła jakby śniegiem całą przestrzeń od śpichrzów aż do łuku Drususa i Germanika i rozruch trwał dopóty, dopóki żołnierze nie obsadzili wszystkich budynków i nie poczęli odpędzać tłumów za pomocą strzał i pocisków.

Nigdy od czasu najścia Galów pod Brennusem nie spotkała Rzymu podobna klęska. Porównywano też z rozpaczą oba te pożary. Ale wówczas ostał się przynajmniej Kapitol. Obecnie i Kapitol otoczony był strasliwym wieńcem ognia. Marmury nie paliły się wprawdzie płomieniem, ale nocami, gdy wiatr na chwilę rozchyłał płomienie, widać było szeregi kolumn górnej świątyni Jowisza, rozpalone i świecące różowo na kształt żarzących się węgli. Wreszcie za czasów Brennusa Rzym posiadał ludność karną, jednolitą, przywiązaną do miasta i ołtarzy, obecnie zaś naokół murów płonącego grodu koczowały tłumy różnorodnych, złożone w większej części z niewolników i wyzwolenców, rozruchane, niesforne i gotowe pod naciskiem nędzy zwrócić się przeciw władzy i miastu.

Lecz sam ogrom pożaru, napędlając serca przerażeniem, obezwładniał do pewnego stopnia tłuszcę. Za klęską ognia mogła przyjść klęska głodu i chorób, albowiem na domiar nieszczęścia nastąpiły straszne lipcowe upały. Powietrzem, rozpalonym od ognia i słońca, niepodobna było oddychać. Noc nie tylko nie przynosiła ulgi, ale stawała się piekłem. W dzień odkrywał się przerażający i złowrogi widok. W środku olbrzymie miasto na wzgórzach, zmienione w huczący wulkan, naokół zaś, aż do Gór Albańskich, jedno nieprzejrzané koczowisko, złożone z bud, namiotów, szałasów, wozów, taczek, noszy, kramów, ognisk, przesłonięte dymem, kurzawą, oświecone rudymi promieniami słońca przechodzącego przez pożogę, pełne gwaru, krzyków, gróźb, nienawiści i strachu, potworny wyraz mężczyzn, kobiet i dzieci. Wśród Kwirytów Grecy, kudłate jasnookie ludy Północy, Afrowie i Azjaci; wśród obywateli niewolnicy, wyzwolenicy, gladiatorowie, kupcy, rzemieślnicy, chłopcy i żołnierze, prawdziwe morze ludzkie oblewające wyspę ognia.

Różne wieści poruszały tym morzem jak wiatr prawdziwą falą. Były pomyślne i niepomyślne. Opowiadano o niezmiernych zapasach zboża i odzieży, które miały nadejść do Emporium i być rozdawane darmo. Mówiono również, że z rozkazu cesarza prowincje w Azji i Afryce zostaną złupione ze wszystkich bogactw, skarb zaś, zebrany tym sposobem, będzie rozdzielony między mieszkańców Rzymu, tak aby każdy mógł sobie wybudować dom własny. Lecz jednocześnie puszczano i takie nowiny, że wody zostały w wodociągach zatrute i że Nero chce zniszczyć miasto i wygubić co do nogi mieszkańców, aby przenieść się do Grecji lub Egiptu i stamtąd władać światem. Każda wieść rozbiegała się z szybkością błyskawicy i każda znajdowała wiarę wśród tłuszczy, powodując wybuchy nadziei albo gniewu, strachu lub wściekłości. Wreszcie jakaś gorączka opanowała te tysiące koczowników. Wiara chrześcijan, iż koniec świata przez ogień jest bliski, szerzyła się i między wyznawcami bogów z każdym dniem coraz bardziej. Ludzie wpadali w odrętwienie lub szaleństwo. Wśród obłoków, oświeconych przez lunę, widziano bogów przypatrujących się zagubie ziemi i wyciągano do nich ręce o litość lub przeklinano ich.

Tymczasem żołnierze, wspomagani przez pewną liczbę mieszkańców, burzyli wciąż domy na Eskwilinie, na Caelius, a także i na Zatybrzu, które wskutek tego w znacznej części ocalało. Lecz w samym mieście płonęły nieprzebrane skarby, nagromadzone przez wieki zwycięstw, bezcenne dzieła sztuki, wspaniałe świątynie i najdroższe pamiątki rzymskiej przeszłości i rzymskiej sławy. Przewidywano, że z całego miasta ocaleje zaled-

Ogień , Pożar

Niebezpieczeństwo, Tłum

Morze

Plotka

Okrucieństwo

Lud

Bóg

Żołnierz

wie kilka położonych na krańcach dzielnic i że setki tysięcy ludzi pozostanie bez dachu. Inni rozszerzali jednakże wieść, że żołnierze burzą domy nie dla zatamowania ognia, ale dlatego, aby nic nie zostało z miasta. Tygellin błagał w każdym liście, by cesarz przyjechał i obecnością swą uspokoił zrozpaczonego lud. Lecz Nero ruszył się dopiero wówczas, gdy płomienie ogarnęły „domus transitoria”, i śpieszył się, aby nie stracić chwili, w której pożoga doszła do najwyższej potęgi.

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY SIÓDMY

Ogień tymczasem dosięgnął do Via Nomentana, a od niej, wraz ze zmianą wiatru, zwrócił się ku Via Lata i ku Tybrowi, okrążył Kapitol, rozlał się po Forum Boarium i niszcząc wszystko, co w pierwszym pędzie pominął, zbliżył się znów do Palatynu. Tygellinus, zebrawszy wszystkie siły pretorianów, ślał gońca za gońcem do zbliżającego się cesarza z oznajmieniem, że nic nie straci ze wspaniałości widowiska, albowiem pożoga wzmożła się jeszcze. Lecz Nero chciał przybyć w nocy, aby tym lepiej nasycić się obrazem ginącego miasta. W tym celu zatrzymał się w okolicach Aqua Albana i wezwawszy do namiotu tragika Alitursa układał z pomocą jego postawę, twarz, wejrzenie i uczył się odpowiednich ruchów, spierając się z nim zawzięcie, czy przy słowach: „O święty grodzie, któryś się wydawał trwalszym od Idy” — ma podnieść do góry obie ręce, czy też trzymając w jednej formingę opuścić ją wzdłuż ciała, a podnieść tylko drugą. I pytanie to wydawało mu się w tej chwili ważniejszym od wszystkich innych. Wyruszywszy wreszcie o zmierzchu, zasięgał jeszcze rady Petroniusza, czy by w wierszu poświęconym klęsce nie umieścić kilku wspaniałych bluźnierstw przeciw bogom i czy by takowe, biorąc ze stanowiska sztuki, nie musiały same przez się wyrwać się z ust w podobnym położeniu człowiekowi tracącemu ojczyznę.

Koło północy zbliżył się wreszcie do murów wraz ze swym potężnym dworem, złożonym z całych zastępów dworzan, senatorów, rycerzy, wyzwolenców, niewolników, kobiet i dzieci. Szesnaście tysięcy pretorianów, ustawionych w szyku bojowym po drodze, czuwało nad spokojem i bezpieczeństwem jego wjazdu, utrzymując zarazem w odpowiedniej odległości wzburzony lud. Lud przeklinał wprawdzie, krzyczał i gwizdał na widok orszaku, ale nie śmiał na niego uderzyć. W wielu miejscach ozwały się jednak i oklaski, dawane przez hałastę, która nie posiadając nic, nic też nie utraciła w pożarze, a spodziewała się hojniejszego niż zwykle rozdawnictwa zboża, oliwy, odzieży i pieniędzy. Wreszcie zarówno okrzyki i gwizdania, jak i oklaski zgłuszył odgłos trąb i rogów, w które kazał dąć Tygellin. Nero po przebyciu bramy Ostyjskiej zatrzymał się na chwilę i rzekł: „Bezdomny władca bezdomnego ludu, gdzież złożę na noc nieszczęsną swą głowę!”, po czym przeszedłszy Clivus Delphini wstąpił po przygotowanych dla siebie schodach na wodociąg Appijski, a za nim augustianie i chór śpiewaków niosących cytry, lutnie i inne narzędzia muzyczne.

I wszyscy zatrzymali dech w piersiach, czekając, czy nie wypowie jakich wielkich słów, które dla własnego bezpieczeństwa należało zapamiętać. Lecz on stał uroczysty, niemy, przybrany w purpurowy płaszcz i wieniec ze złotych laurów, wpatrując się w rozszalałą potęgę płomieni. Gdy Terpnos podał mu złotą lutnię, wzniosł oczy ku oblanemu luną niebu, jakby czekając natchnienia.

Lud wskazywał go z dala rękoma, oblanego krwawym blaskiem. W oddali syczały węże płomieni i płonęły odwieczne, najświętsze zabytki: płonęła świątynia Herkulesa, którą wznosił Ewander, i świątynia Jowisza Statora, i świątynia Luny, zbudowana jeszcze przez Serwiusza Tuliusza, i dom Numy Pompiliusza, i przybytek Westy z penatami ludu rzymskiego; w grzywach płomieni ukazywał się czasem Kapitol, płonęła przeszłość i dusza Rzymu, on zaś, cesarz, stał z lutnią w ręku, z twarzą tragicznego aktora i z myślą nie o ginącej ojczyźnie, ale o postawie i patetycznych słowach, którymi by najlepiej wielkość klęski mógł oddać, obudzić największy podziw i najgorętsze zyskać oklaski.

Nienawidził tego miasta, nienawidził jego mieszkańców, kochał tylko swe pieśni i wiersze; więc radował się w sercu, że wreszcie ujrzał tragedię podobną do tej, którą opisywał. Wierszorób czuł się szczęśliwy, deklamator czuł się natchniony, poszukiwacz wzruszeń poił się straszliwym widowiskiem i z rozkoszą myślał, że nawet zagłada Troi niczym była w porównaniu z zagładą tego olbrzymiego grodu. Czegóż mógł jeszcze żądać?

Falsz, Próżność

Teatr

Lud

Historia, Miasto, Pożar

Próżność

Teatr

Nienawiść

Poeta

Oto Rzym, Rzym światowładny, płonie, a on stoi na łukach wodociągu, ze złotą lutnią w ręku, widny, purpurowy, podziwiany, wspaniały i poetyczny. Gdzieś tam poniżej, w mroku, szemrze i burzy się lud! Ale niech szemrze. Wieki upłyną, tysiące lat przejdzie, a ludzie będą pamiętali i sławili tego poetę, który w taką noc śpiewał upadek i pożar Troi. Czymże wobec niego Homer? Czym sam Apollo ze swoją drążoną formingą? Tu podniósł ręce i uderzywszy w struny ozwał się słowy Priama:

— O gniazdo ojców moich, o kolebko droga!...

Głos jego na otwartym powietrzu, przy huku pożaru i przy dalekim gwarze tysięcznych tłumów, wydawał się dziwnie nikły, drżący i słaby, a dźwięk wtóru brzmiał jak brzęczenie muchy. Lecz senatorowie, urzędnicy i augustianie, zebrani na wodociągu, pochylili głowy słuchając w milczącym zachwycie. On zaś śpiewał długo i nastrojał się coraz żałośniej. W chwilach gdy przestawał dla nabrania tchu, chór śpiewaków powtarzał ostatnie wiersze, po czym znów Nero zrzucał wyuczonym od Alitursa ruchem z ramienia tragiczną „syrnę”⁴¹⁷, uderzał w struny i śpiewał dalej. Skończywszy wreszcie ułożoną poprzednio pieśń począł improwizować szukając wielkich porównań w widoku, który się przed nim roztaczał. I twarz poczęła mu się mienić. Nie wzruszyła go wprawdzie zagłada ojczyzniego miasta, ale upoił się i wzruszył patosem własnych słów do tego stopnia, że nagle upuścił z brzękiem lutnię pod stopy i owinąwszy się w „syrnę” pozostał jak skamieniały, podobny do jednego z tych posągów Niobidów⁴¹⁸, które zdobiły dziedziniec Palatynu.

Po krótkiej chwili milczenia zawrzała burza oklasków. Lecz z oddali odpowiedziało mu wycie tłumów. Teraz nikt już tam nie wątpił, że to cesarz rozkazał spalić miasto, by sobie wyprawić widowisko i śpiewać przy nim pieśni. Nero usłyszawszy ów krzyk setek tysięcy głosów zwrócił się do augustianów ze smutnym, pełnym rezygnacji uśmiechem człowieka, którego krzywdzą, i rzekł:

— Oto, jak Kwiryci umieją cenić mnie i poezję.

— Łotry! — odpowiedział Watyniusz — każ, panie, uderzyć na nich pretorianom.

Nero zwrócił się do Tygellina:

— Czy mogę liczyć na wierność żołnierzy?

— Tak, boski! — odpowiedział prefekt.

Lecz Petroniusz wzruszył ramionami.

— Na ich wierność, lecz nie na ich liczbę — rzekł. — Zostań tymczasem tu, gdzie jesteś, bo tu najbezpieczniej, a ten lud trzeba uspokoić.

Tego zdania był i Seneka, i konsul Licyniusz. Tymczasem w dole wzburzenie rosło. Lud zbroił się w kamienie, w drągi od namiotów, w deski z wozów i tacek i w rozmaite żelaziwo. Po jakimś czasie kilku z przywódców kohort⁴¹⁹ przyszło z oznajmieniem, że pretorianie, napierani przez tłumy, zachowują z największym wysileniem linię bojową i nie mając rozkazu uderzenia nie wiedzą, co czynić.

— Bogowie! — rzekł Nero — co za noc! Z jednej strony pożar, z drugiej rozchukane morze ludu.

I począł szukać dalej wyrażań, które by najwspanialej mogły określić niebezpieczeństwo chwili, lecz widząc naokół twarze blade i niespokojne spojrzenia, zląkł się także.

— Dajcie mi ciemny płaszcz z kapturem! — zawołał. — Czyby naprawdę miało przyjść do bitwy?

— Panie — odpowiedział niepewnym głosem Tygellin — ja zrobiłem wszystko, co mogłem, ale niebezpieczeństwo jest groźne... Przemów, panie, do ludu i poczyn mu obietnice.

— Cezar miałby przemawiać do tłuszczy? Niech to uczyni inny w moim imieniu. Kto się tego podejmie?

— Ja! — odrzekł spokojnie Petroniusz.

— Idź, przyjacielu! Tyś mi najwierniejszy w każdej potrzebie... Idź i nie szczędź obietnic.

Petroniusz zwrócił się do orszaku z twarzą niedbałą i szyderczą.

Historia

Śpiew

Poeta, Teatr

Próżność

Lud

Bunt, Tłum

Tchórzostwo

Niebezpieczeństwo

Odwaga

⁴¹⁷*syrma* — szata noszona przez aktorów w tragedii.

⁴¹⁸Niobidzi — chodzi o dzieci Niobe.

⁴¹⁹*kohorta* — oddział wojska, dziesiąta część legionu.

— Senatorowie tu obecni — rzekł — a oprócz nich Pizo, Nerwa i Senecjo pojadą za mną.

Po czym zszedł z wolna z wodociągu, owi zaś, których wezwał, szli za nim nie bez wahania, ale z pewną otuchą, którą napelniał ich jego spokój. Petroniusz, stanąwszy u stóp arkad, kazał sobie podać białego konia i siadłszy na niego pojechał na czele towarzyszy przez głębokie szeregi pretoriańskie ku czarnej, wyjącej tłuszczy, bezbronny, mając w ręku cienką laskę z kości słoniowej, którą się zwykle podpierał.

I przyjechawszy tuż, wparł konia w tłumy. Naokół, przy świetle pożogi widać było wzniesione ręce zbrojne we wszelakiego rodzaju broń, rozpalone oczy, spotniałe twarze i ryczące, zapienione wargi. Rozszalała fala wnet otoczyła jego i orszak, za nią widać było istotnie jakby morze głów, ruchome, kotłujące się, straszne.

Wrzaski wzmogły się jeszcze i zmieniły się w nieludzki ryk; drągi, widły, a nawet i miecze chwiały się nad głową Petroniusza, drapieżne ręce wyciągały się ku cugłom jego konia i ku niemu, lecz on wjeżdżał coraz głębiej, zimny, obojętny, pogardliwy. Chwilami uderzał laską po głowach najzuchwalszych, tak jakby torował sobie drogę w zwykłym ścisku, i ta jego pewność, ten spokój zdumiewały jednakże rozhukaną tłuszcą. Poznano go wreszcie i liczne głosy poczęły wołać:

— Petroniusz! Arbitr elegantiarum! Petroniusz!...

— Petroniusz! — zabrzmiało ze wszystkich stron.

I w miarę jak powtarzano to imię, twarze naokół stawały się mniej groźne, a wrzaski mniej wściekle, albowiem ów wykwinny patrycjusz, jakkolwiek nigdy nie zabiegał o łaski ludu, był jednak jego ulubieńcem. Uchodził za człowieka ludzkiego i hojnego, a popularność jego wzrosła zwłaszcza od czasu sprawy Pedanusa Sekunda, w której przemawiał za złagodzeniem okrutnego wyroku skazującego na śmierć wszystkich niewolników prefekta. Szczególniej tłumy niewolników kochały go odtąd taką niepohamowaną miłością, jaką ludzie pogńębieni i nieszczęśliwi zwykli miłować tych, którzy okazują im choć trochę współczucia. Prócz tego w chwili obecnej dołączyła się i ciekawość, co powie wysłannik cezara, nikt bowiem nie wątpił, że cesarz wysłał go umyślnie.

On zaś, zdjęwszy z siebie swą białą, obramowaną szkarłatnym szlakiem togę, podniósł ją w górę i począł nią wywijać nad głową na znak, że chce przemówić.

— Milczeć! Milczeć! — wołano ze wszystkich stron.

Po chwili uciszyło się istotnie. Wówczas wyprostował się na koniu i począł mówić donośnym, spokojnym głosem:

— Obywatele! Niech ci, którzy mnie usłyszą, powtórzą słowa moje tym, którzy stoją dalej, wszyscy zaś niechaj się zachowują jak ludzie, nie jak zwierzęta w arenach.

— Słuchamy! Słuchamy!...

— Zatem słuchajcie. Miasto zostanie odbudowane. Ogrody Lukulla, Mecenasa, Cezara i Agrypiny będą dla was otwarte! Od jutra rozpocznie się rozdawnictwo zboża, wina i oliwy, tak aby każdy mógł napelnić brzuch aż do gardła! Potem cesarz wyprawi wam igrzyska, jakich świat nie widział dotąd, przy których czekają was uczyty i dary. Bogatsi będziecie po pożarze jak przed pożarem!

Odpowiedział mu pomruk, który rozchodził się tak od środka na wszystkie strony, jak rozchodzą się fale na wodzie, w którą rzucił ktoś kamień: to bliżsi powtarzali dalszym jego słowa. Potem tu i ówdzie ozwały się okrzyki gniewne lub potakujące, które zmieniły się wreszcie w jeden powszechny, olbrzymi wrzask:

— Panem et circenses!⁴²⁰...

Petroniusz owinął się w togę i przez czas jakiś słuchał nieruchomy, podobny w swej białej odzieży do marmurowego posągu. Wrzask wzrastał, głużył odgłosy pożaru, odzywał się ze wszystkich stron i z coraz większych głębin, lecz wysłannik widocznie miał jeszcze coś do powiedzenia, albowiem czekał.

I wreszcie, nakazawszy znów wzniesioną ręką milczenie, zawołał:

— Obiecuję wam panem et circenses, a teraz wydajcie okrzyk na cześć cezara, który was karmi, odziewa, po czym idź spać, hołoto, albowiem niedługo świtać zacznie.

To rzekłszy zwrócił konia i uderzając z lekka laską po głowach i twarzach tych, którzy mu stali na drodze, odjechał z wolna do pretoriańskich szeregów.

Tłum

Morze

Pan

Pozycja społeczna

Obywatele, Tłum, Zwierzęta

Pan, Tłum, Władza

⁴²⁰ *Panem et circenses!* (łac.) — zawołanie ludu o chleb i igrzyska.

Po chwili był pod wodociągiem. Na górze zastał niemal popłoch. Nie zrozumiano tam okrzyku: „Panem et circenses”, i sądzono, że to jest nowy wybuch wściekłości. Nie spodziewano się nawet, by Petroniusz mógł się uratować, toteż Nero ujrawszy go przybiegł aż do schodów i z twarzą pobladłą ze wzruszenia począł pytać:

— I cóż? Co się tam dzieje? Czy już bitwa?

Petroniusz nabrał powietrza w płuca, odetchnął głęboko i odrzekł:

— Na Polluksa! Pocą się i cuchną! Niech mi kto poda epilimnę⁴²¹, bo zemdleję.

Po czym zwrócił się do cezara.

— Obiecałem im — rzekł — zboże, oliwę, otwarcie ogrodów i igrzyska. Ubóstwiają cię znowu i wrzeszczą spierzchłymi wargami na twoją cześć. Bogowie, jaki ten plebs ma nieprzyjemny zapach!

— Pretorianów miałem gotowych — zawołał Tygellin — i gdybyś ich nie uspokoił, krzykacze umilkliby na wieki. Szkoda, cesarze, iż mi nie pozwoliłeś użyć siły.

Petroniusz popatrzył na mówiącego, wzruszył ramionami i rzekł:

— To jeszcze nie stracone. Może będziesz jej musiał użyć jutro.

— Nie, nie — rzekł cesarz. — Każę im otworzyć ogrody i rozdawać zboże. Dzięki ci, Petroniuszu! Igrzyska wyprawię, a tę pieśń, którą wam śpiewałem dzisiaj, odśpiewam publicznie.

To rzekłszy położył rękę na ramieniu Petroniusza, chwilę milczał, a na koniec, ochłonięwszy, zapytał:

— Powiedz szczerze: jak ci się wydałem, gdym śpiewał?

— Byłeś godnym widoku, jak widok był godnym ciebie — odpowiedział Petroniusz.

Po czym zwrócił się do pożaru.

— Ale przypatrzmy się jeszcze — rzekł — i pożegnajmy się ze starym Rzymem.

Pochlebstwo

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY ÓSMY

Słowa Apostoła wlały ufność w dusze chrześcijan. Koniec świata wydawał im się zawsze bliskim, poczęli jednak wierzyć, że straszliwy sąd nie nastąpi natychmiast i że przedtem jeszcze zobaczą może koniec panowania Nerona, które uważali za panowanie Antychrysta, i karę Boską na wołające o pomstę jego zbrodnie. Pokrzepieni więc w sercach, poczęli rozchodzić się po ukończeniu modłów z podziemia i wracać do swych tymczasowych schronisk, a nawet i na Zatybrze, gdyż przyszły wieści, że ogień, podłożony w kilkunastu miejscach, zwrócił się wraz ze zmianą wiatru znów ku rzece i strawiwszy tu i ówdzie, co mógł strawić, przestał się szerzyć.

Apostoł w towarzystwie Winicjusza i idącego za nimi Chilona opuścił również podziemie. Młody trybun nie śmiał mu przerywać modlitwy, więc czas jakiś siedł w milczeniu, oczyma tylko błagając litości i drżąc z niepokoju. Lecz wiele osób przychodziło jeszcze całować ręce i kraj odzieży Apostoła, matki wyciągały ku niemu dzieci, inni klękali w ciemnym, długim przejściu i podnosząc w górę kaganki prosili o błogosławieństwo; inni wreszcie idąc w pobok⁴²² śpiewali, tak że nie było chwili sposobnej ni na zapytanie, ni na odpowiedź. Tak było i w wąwozie. Dopiero gdy wyszli na wolniejszą przestrzeń, z której widać już było płonące miasto, Apostoł przeżegnawszy je trzykrotnie, zwrócił się do Winicjusza i rzekł:

— Nie trwóż się. Blisko stąd jest chata fossora, w której znajdziemy Ligię z Linusem i z wiernym jej sługą. Chrystus, który ci ją przeznaczył, zachował ją dla ciebie.

A Winicjusz zachwiał się i wsparł ręką o skałę. Droga z Ancjum, wypadki pod murami, poszukiwanie Ligii wśród gorących dymów, bezsenność i straszny niepokój o nią wyczerpały jego siły, a reszty ich pozbawiła go wiadomość, że ta najdroższa mu w świecie głowa jest blisko i że za chwilę ją ujrzy. Ogarnęło go nagle osłabienie tak wielkie, że osunął się do nóg Apostoła i objąwszy jego kolana pozostał tak, nie mogąc słowa przemówić.

Apostoł zaś broniąc się od podzięk i czci rzekł:

— Nie mnie, nie mnie, lecz Chrystusowi!

— Co za walne bóstwo! — ozwał się z tyłu głos Chilona. — Ale nie wiem, co mam czynić z mułami, które tu czekają opodal.

⁴²¹ *epilimna* (z gr.) — pachnidła, wonności.

⁴²² *w pobok* (daw.) — z boku, po bokach.

— Wstań i pójdz ze mną — rzekł Piotr biorąc za rękę młodego człowieka.
Winicjusz wstał. Przy świetle luny widać było lzy ściekające mu po pobladłej ze wzruszenia twarzy. Usta trzęsły się mu, jakby się modlił.
— Pójdzmy — rzekł.
Lecz Chilon znów powtórzył:
— Panie, co mam robić z mułami, które czekają? Może by ten godny prorok wołał jechać niż iść.
Winicjusz sam nie wiedział, co odpowiedzieć, lecz usłyszawszy od Piotra, że chata kopacza leży tuż, odrzekł:
— Odprowadź muły do Makryna.
— Wybacz, panie, że ci przypomnę dom w Amerioli. Wobec tego okropnego pożaru łatwo zapomnieć o rzeczy tak drobnej.
— Dostaniesz go.
— O wnuku Numy Pompiliusza, byłem zawsze pewny, ale teraz, gdy obietnicę usłyszał i ten wielkoduszny Apostoł, nie przypominam ci nawet tego, że przyrzekłeś mi i winnicę. Pax vobiscum⁴²³. Ja cię odnajdę, panie. Pax vobiscum.
Oni zaś odpowiedzieli:
— I z tobą.
Po czym zawrócili obaj na prawo ku wzgórzom. Po drodze Winicjusz rzekł:
— Panie! Obmyj mnie wodą chrztu, abym mógł się nazwać prawdziwym wyznawcą Chrystusa, gdyż miłuję Go ze wszystkich sił duszy mojej. Obmyj mnie prędko, bom w sercu już gotów. I co mi przykaże, to uczynię, ale ty mi powiedz, co bym mógł nadto uczynić.
— Miłuj ludzi jak braci swoich — odpowiedział Apostoł — bo tylko miłością możesz Mu służyć.
— Tak! Ja to już rozumiem i czuję. Dzieckiem będąc wierzyłem w bogów rzymskich, ałem ich nie kochał, a tego Jedyne go Kocham, tak, że oddałbym za Niego z radością życie. I począł patrzeć w niebo, powtarzając z uniesieniem:
— Bo On jeden jest! Bo On jeden dobry i miłosierny! Więc niechby nie tylko ginęło to miasto, ale świat cały, Jemu jednemu będę świadczył i Jego wyznawał!
— A On będzie błogosławił tobie i twemu domowi — zakończył Apostoł.
Tymczasem skęcili w inny wąwóz, na którego końcu widać było mdle światelko. Piotr ukazał na nie ręką i rzekł:
— Oto chata kopacza, który dał nam schronienie, gdy wróciwszy z chorym Linusem z Ostrianum, nie mogliśmy się przedostać na Zatybrze.
Po chwili doszli. Chata była raczej jaskinią wydrążoną w załomie góry, którą od zewnątrz zamknęto ścianą ulepioną z gliny i trzciny. Drzwi były zamknięte, ale przez otwór, który zastępował okno, widać było oświecone ogniskiem wnętrze.
Jakaś ciemna, olbrzymia postać podniosła się na spotkanie przybyłych i poczęła pytać:
— Kto jesteście?
— Słudzy Chrystusa — odrzekł Piotr. — Pokój z tobą, Ursusie.
Ursus pochylił się do nóg Apostoła, po czym poznawszy Winicjusza chwycił w kostce jego rękę i podniósł ją do ust.
— I ty, panie? — rzekł. — Błogosławione niech będzie imię Baranka za radość, jaką sprawisz Kallinie.
To rzekłszy otworzył drzwi i weszli. Chory Linus leżał na pęku słomy z twarzą wychudłą i żółtą jak kość słoniowa czołem. Obok ogniska siedziała Ligia trzymając w ręku pęczek małych ryb, nanizanych na sznurek i przeznaczonych widocznie na wieczerzę.
Zajęta zdejmowaniem ryb ze sznurka i w przekonaniu, że to wchodzi Ursus, nie podniosła wcale oczu. Lecz Winicjusz zbliżył się i wymówiwszy jej imię wyciągnął ku niej ręce. Wówczas podniosła się szybko: błyskawica zdumienia i radości przemknęła po jej twarzy i bez słowa, jak dziecko, które po dniach trwogi i kłęski odzyskuje ojca lub matkę, rzuciła się w jego otwarte ramiona.

Pobożność
Chrzest
Chrystus, Miłość

Pocałunek, Sługa

Miłość
Dziecko, Kobieta,
Męczyzna

⁴²³ Pax vobiscum (łac.) — pokój z wami.

On zaś objął ją i czas jakiś przyciskał do piersi, również z takim uniesieniem, jakby cudownie uratowaną. Wówczas następnie rozplótłszy ramiona wziął w ręce jej skronie, całował czoło, oczy, i znów ją obejmował, powtarzał jej imię, potem schylał się do jej kolan i do dłoni, witał ją, wielbił, czcił. Radość jego nie miała wprost granic, jak jego miłość i szczęście.

Wreszcie począł jej opowiadać, jak przyleciał z Ancjum, jak szukał jej pod murami i wśród dymów, w domu Linusa, ile się namartwił i natrwożył, i ile wycierpiał, zanim Apostoł wskazał mu jej schronienie.

— Lecz teraz — mówił — gdy cię odnalazłem, ja cię tu nie zostawię wobec tego ognia i rozszalałych tłumów. Ludzie tu mordują się pod murami, burzą się i łupią niewolnicy. Bóg jeden wie, jakie jeszcze klęski mogą spaść na Rzym. Ale ja ocalę ciebie i was wszystkich. O droga moja!... Czy chcecie jechać ze mną do Ancjum? Tam siądziemy na statek i popłyniemy do Sycylii. Ziemie moje to wasze ziemie, domy moje to wasze domy. Słuchaj mnie! W Sycylii odnajdziesz Aulusów, wrócę cię Pomponii i wezmę cię potem z jej rąk. Wszak ty, o carissima, nie lękasz się już mnie więcej. Chrzest jeszcze mnie nie obmył, ale o to zapytaj Piotra, czym mu przed chwilą, idąc do ciebie, nie rzekł, że chcę być prawdziwym wyznawcą Chrystusa, i czym go nie prosił, by mnie ochrzcił, choćby w tej chacie fossora. Zaufaj mi i zaufajcie mi wszyscy.

Ligia słuchała z rozjaśnioną twarzą tych słów. Wszyscy tu, przedtem z powodu prześladowań ze strony Żydów, a obecnie z powodu pożaru i zamętu wywołanego przez klęskę, żyli istotnie w ciągłej niepewności i trwodze. Wyjazd do spokojnej Sycylii położyłby koniec wszystkim niepokojom, a zarazem otworzył nową epokę szczęścia w ich życiu. Gdyby Winicjusz chciał przy tym zabrać tylko samą Ligię, zapewne oparłaby się pokusie nie chcąc porzucić Piotra Apostoła i Linusa, ale Winicjusz mówił przecie im: „Jedźcie ze mną! Ziemie moje to wasze ziemie, domy moje to wasze domy!”

Więc pochyliwszy się do jego ręki, by ją ucałować na znak posłuszeństwa, rzekła:

— Twoje ognisko moim.

Po czym zawstydzona, że wymówiła słowa, które wedle rzymskiego zwyczaju powtarzały tylko oblubienice przy ślubie, oblała się rumieńcem i stała w blasku ognia, ze spuszczoną głową, niepewna, czy jej nie wezmą ich za złe.

Lecz we wzroku Winicjusza malowało się tylko bezgraniczne uwielbienie. Zwrócił się następnie do Piotra i począł znów mówić:

— Rzym płonie z rozkazu cesarza. Już w Ancjum skarżył się, że nie widział nigdy wielkiej pożogi. Ale jeśli nie cofnął się przed taką zbrodnią, pomyślcie, co się jeszcze stać może. Kto wie, czy ściągnąwszy wojska nie każe wymordować mieszkańców. Kto wie, jakie nastąpią proskrypcje⁴²⁴, kto wie, czy po klęsce pożaru nie nastąpi klęska wojny domowej, mordów i głodu? Chrońcie się więc i chrońmy Ligię. Tam przeczekacie burzę w spokoju, a gdy przeminie, wróćcie znowu siał ziarno wasze.

Na zewnątrz, od strony Ager Vaticanus, jakby na potwierdzenie obaw Winicjusza ozwały się jakieś odległe krzyki, pełne wściekłości i przerażenia. W tej chwili nadszedł także kamieniarz, właściciel chaty, i zamknąwszy pośpiesznie drzwi zawołał:

— Ludzie mordują się koło cyrku Nerona. Niewolnicy i gladiatorowie uderzyli na obywateli.

— Słyszycie? — rzekł Winicjusz.

— Dopełnia się miara — rzekł Apostoł — i klęski będą jako morze nieprzebrane.

Po czym zwrócił się do Winicjusza i wskazując na Ligię rzekł:

— Weź tę dziewczkę, którą ci Bóg przeznaczył, i ocal ją, a Linus, który jest chory, i Ursus niechaj odjadą z wami.

Lecz Winicjusz, który pokochał Apostoła całą siłą swej niepohamowanej duszy, zawołał:

— Przysięgam ci, nauczycielu, iż cię tu nie zostawię na zgubę.

— I pobłogosławi cię Pan za twoją chęć — odrzekł Apostoł — ale zali nie słyszałeś, że Chrystus trzykrotnie powtórzył mi nad jeziorem: „Paś baranki moje!”

Winicjusz umilkł.

— Więc jeśli ty, któremu nikt nie powierzył pieczy nade mną, mówisz, że mnie tu

Kobieta

Niebezpieczeństwo

Tłum, Zbrodnia

Nauczyciel

Opieka

⁴²⁴proskrypcja (z łac.) — wyrok śmierci bez sądu.

nie zostawisz na zgubę, jakże chcesz, abym ja odbieżał trzody mojej w dniu klęski? Gdy była burza na jeziorze i gdyśmy się trwożyli w sercach, On nie opuścił nas, jakoż więc ja, sługa, nie mam iść za przykładem Pana mojego?

Wtem Linus podniósł swą wychudłą twarz i zapytał:

— A jakoż ja, namiestniku Pański, nie mam iść za przykładem twoim?

Winicjusz począł wodzić ręką po głowie, jakby walczył ze sobą lub bił się z myślami, po czym chwyciwszy Ligię za rękę rzekł głosem, w którym drgała energia rzymskiego żołnierza:

>— Słuchajcie mnie, Piotrze, Linusie i ty, Ligio! Mówilem, co mi nakazał mój ludzki rozum, ale wy macie inny, który nie własnego bezpieczeństwa patrzy, jeno przykazań Zbawiciela. Tak! Jam tego nie rozumiał i zbłądziłem, bo z oczu moich nie zdjęte jeszcze bielmo i dawna natura odzywa się we mnie. Ale że miłuję Chrystusa i chcę być Jego sługą, przeto, choć mi tu o coś więcej niż o własną głowę chodzi, klękam oto przed wami i przysięgam, że i ja spełnię przykazanie miłości i nie opuszczę braci moich w dniu klęski.

To rzekłszy klęknął i nagle ogarnęło go uniesienie: oczy i ręce wzniosł w górę i począł wołać:

— Zali rozumiem Cię już, o Chryste? Zalim Cię godzien?

Ręce drżały mu, oczy rozbłysły łzami, ciałem wstrząsał dreszcz wiary i miłości, Piotr zaś Apostoł wziął glinianą amforę z wodą i zbliżywszy się do niego rzekł uroczyście:

— Oto cię chrzczę w imię Ojca i Syna, i Ducha, amen!

Wówczas uniesienie religijne ogarnęło wszystkich obecnych. Zdało im się, że izba napęlnia się jakimś światłem nadziemskim, że słyszą jakąś nadziemską muzykę, że skała jaskini otwiera się nad ich głowami, że z nieba spływają roje aniołów, a hen, w górze, widać krzyż i przebite ręce błogosławiące.

Tymczasem zewnątrz rozlegały się krzyki walczących ludzi i huk płomieni gorzącego miasta.

Rozum

Chrystus, Uczeń

Chrzest

ROZDZIAŁ CZTERDZIESTY DZIEWIĄTY

Obozowiska ludzkie rozłożyły się we wspaniałych ogrodach cezara, dawnych Domicji i Agrypiny, na polu Marsowym, w ogrodach Pompejusza, Salustiusza i Mecenasa. Pozajmowano portyki, budynki przeznaczone na grę w piłkę, rozkoszne domy letnie i szopy zbudowane dla zwierząt. Pawie, flamingi, łabędzie i strusie, gazy, antylopy z Afryki, jelenie i sarny, służące za ozdobę ogrodów, poszły pod nóż tuszczy. Żywność poczęto sprowadzać z Ostii tak obficie, że po tratwach i różnorodnych statkach można było przechodzić z jednej strony Tybru na drugą, jak po moście. Rozdawano zboże po niesłychanie niskiej cenie trzech sestercyj, a uboższym całkiem darmo. Ściągnięto niezmiernie zapasy wina, oliwy i kasztanów; z gór przypędzano codziennie stada wołów i owiec. Nędzarze, kryjący się przed pożarem w zaułkach Subury i przymierający w zwykłych czasach głodem, żyli obecnie lepiej niż poprzednio. Groźba głodu została stanowczo usunięta, natomiast trudniej było zapobiec rozbojom, grabieży i nadużyciom. Koczujące życie zapewniało bezkarność rzezimieszkom, tym bardziej że głosili się wielbicielami cezara i nie żalowali mu oklasków, gdziekolwiek się ukazał. Gdy przy tym urzędy siłą rzeczy były zawieszane, a zarazem brakło na miejscu i dostatecznej siły zbrojnej, która mogłaby swawoli zapobiec, w mieście, zamieszkałym przez męty całego ówczesnego świata, działy się rzeczy przechodzące wyobraźnię ludzką. Co noc zdarzały się bitwy, morderstwa, porywania kobiet i pacholąt. Przy Porta Mugionis, gdzie był postój dla przypędzanych z Kampa nii stad, przychodziło do walk, w których ginęły setki ludzi. Co rano brzegi Tybru roiły się od utopionych ciał, których nikt nie grzebał, a które gnijąc szybko wskutek upałów, zwiększonych jeszcze pożarem, napęlniały powietrze smrodliwymi wyziewami. W obozowiskach wszczęły się choroby i lękliwi przewidywali wielką zarazę.

A miasto płonęło ciągle. Szóstego dopiero dnia pożar trafiwszy na puste przestrzenie Eskwilinu, na których zburzono umyślnie ogromną ilość domów, począł słabnąć. Lecz stosy gorejącego węgla świeciły jeszcze tak mocno, że lud nie chciał wierzyć, by to był już koniec klęski. Jakoż siódmej nocy pożar wybuchnął z nową siłą w budynkach Tygellina, dla braku jednak strawy trwał już krótko. Tylko przepalone domy zapadały się jeszcze tu i owdzie, wyrzucając w górę węże płomieni i słupy skier. Lecz z wolna żarzące się w głębi

Lud

Zwierzęta

Jedzenie

Niebezpieczeństwo

Przemoc, Zbrodnia

Rzeka, Trup

Ogień

zgliszcza poczęły czernieć po wierzchu. Niebo po zachodzie słońca przestało świecić krwawą luną i tylko podczas nocy na rozległym czarnym pustkowiu skakały błękitne języki, wydobywające się ze stosów węgla.

Z czternastu dzielnic Rzymu pozostały zaledwie cztery, licząc w to i Zatybrze, resztę pożarły płomienie. Gdy wreszcie spopielaly stopy węgla, widać było, począwszy od Tybru aż do Eskwilinu, ogromną przestrzeń siwą, smutną, umarłą, na której sterczały szeregi kominów na kształt kolumn grobowych na cmentarzu. Między tymi kolumnami snuły się we dnie posępne gromady ludzi, poszukujących to drogich rzeczy, to kości drogich osób. Nocami psy wyły na popieliskach i zgłiszczach dawnych domów.

Cała hojność i pomoc, jaką cesarz okazał ludowi, nie powstrzymała złorzeczeń i wzburzenia. Zadowolony był tylko tłum rzezimieszków, złodziei i bezdomnych nędzarzy, który mógł do woli jeść, pić i rabować. Ale ludzie, którzy potracili najbliższe istoty i mienie, nie dali się zjednać ni otwarciem ogrodów, ni rozdawnictwem zboża, ni obietnicą igrzysk i darów. Nieszczęście było zbyt wielkie i zbyt niesłychane. Innych, w których tliła się jeszcze jakaś iskra miłości do miasta-ojczyzny, przywodziła do rozpacz wieść, że stara nazwa „Roma” ma zniknąć z powierzchni ziemi i że cesarz ma zamiar wznieść z popiołów nowe miasto pod nazwą Neropolis. Fala niechęci wzbierała i rosła z dniem każdym i mimo pochlebstw augustianów, mimo kłamstw Tygellina Nero, wrażliwy, jak żaden z poprzednich cesarzy, na łaskę tłumów, z trwogą rozmyślał, że w głuchej walce na śmierć i życie, jaką prowadził z patrycjuszami i senatem, może mu zbraknąć podpory. Sami augustianie nie mniej byli zaniepokojeni, gdyż każde jutro mogło im przynieść zagładę. Tygellin zamyślał o sprowadzeniu kilku legii z Azji Mniejszej; Watyniusz, który śmiał się nawet wówczas, gdy go policzkowano, stracił humor. Witeliusz stracił apetyt.

Inni naradzali się między sobą, jak odwrócić niebezpieczeństwo, nikomu bowiem nie było tajnym, że gdyby jaki wybuch zmiotł cesarza, to z wyjątkiem może Petroniusza ani jeden z augustianów nie uszedłby z życiem. Ich to przecie wpływom przypisywano szaleństwa Nerona, ich podszeptom wszystkie zbrodnie, jakie spełnił. Nienawiść przeciw nim była niemal silniejsza niż przeciw niemu.

Poczęli więc wysilać głowy, jak by zrzucić z siebie odpowiedzialność za spalenie miasta. Ale chcąc ją zrzucić z siebie, należało oczyścić od posądzeń i cesarza, inaczej bowiem nikt by nie uwierzył, że nie byli sprawcami klęski. Tygellin naradzał się w tym celu z Domitjuszem Afrem, a nawet z Seneką, chociaż go nienawidził. Poppea rozumiejąc również, że zguba Nerona byłaby wyrokiem i na nią, zasięgała zdania swych powierników i kapłanów hebrajskich, przypuszczano bowiem powszechnie, że od lat kilku wyznawała wiarę w Jehowę. Nero wynajdował sposoby na swoją rękę, często straszne, częściej jeszcze błazeńskie, i na przemian to wpadał w strach, to bawił się jak dziecko, przede wszystkim jednak wyrzekał.

Pewnego razu w ocalonym z pożaru domu Tyberiusza trwała długa i bezskuteczna narada. Petroniusz był zdania, żeby poniechawszy kłopotów jechać do Grecji, a następnie do Egiptu i Azji Mniejszej. Podróż była przecie zamierzona od dawna, po co więc ją odkładać, gdy w Rzymie i smutno, i niebezpiecznie.

Cesarz przyjął radę z zapalem, lecz Seneka pomyślawszy chwilę rzekł:

— Pojechać łatwo, ale wrócić byłoby potem trudniej.

— Na Herakla! — odpowiedział Petroniusz. — Wrócić można by na czele legii azjatyckich.

— Tak uczynię! — zawołał Nero.

Ale Tygellinus począł się sprzeciwiać. Nie umiał sam nic wynaleźć i gdyby pomysł Petroniusza przyszedł mu do głowy, ogłosiłby go niewątpliwie jako zbawczy, chodziło mu jednak o to, by Petroniusz nie okazał się powtórnie jedynym człowiekiem, który w ciężkich chwilach potrafi wszystko i wszystkich ocalić.

— Słuchaj mnie, boski! — rzekł — rada jest zgubna! Zanim dojedziesz do Ostii, rozpocznie się wojna domowa; kto wie, czy kto z żyjących jeszcze pobocznych potomków boskiego Augusta nie ogłosi się cesarzem, a wówczas co uczynimy, jeśli legie staną po jego stronie?

— Uczynimy to — odrzekł Nero — iż przedtem postaramy się, aby zbrakło potomków Augusta. Niewiele już ich jest, więc uwolnić się od nich łatwo.

Przestrzeń

Cmentarz

Miasto

Śmiech

Strach, Władza

Władza

Zbrodnia

— Uczynić to można, ale czy tylko o nich chodzi? Ludzie moi, nie dawniej jak wczoraj, słyszeli w tłumie, że cezarem powinien być taki mąż jak Trazeasz.

Nero przygryzł wargi. Po chwili jednak wzniosł oczy w górę i rzekł:

— Nienasyчени i niewdzięczni. Mają dość zboża i węgla, na których mogą piec placki, czegoż chcą więcej?

Na to Tygellinus rzekł:

— Zemsty.

Nastąpiło milczenie. Nagle cesarz wstał, podniósł rękę do góry i począł deklamować:

Serca zemsty wołają, a zemsta ofiary.

Po czym zapomniawszy o wszystkim, zawołał z rozjaśnioną twarzą:

— Niech mi podadzą tabliczki i styl, abym ten wiersz zapisał. Nigdy Lukan nie ułożył podobnego. Czyście uważali, że znalazłem go w mgnieniu oka?

— O, niezrównany! — ozwało się kilka głosów.

Nero zapisał wiersz i rzekł:

— Tak! Zemsta chce ofiary.

Po czym powiódł wzrokiem po otaczających:

— A gdyby puścić wieść, że to Watyniusz kazał podpalić miasto, i poświęcić go gniewowi ludu?

— O boski! Kimże ja jestem? — zawołał Watyniusz.

— Prawda! Trzeba kogoś większego od ciebie... Witeliusza?...

Witeliusz pobał, lecz począł się śmiać.

— Mój tłuszc — odrzekł — mógłby chyba na nowo rozniecić pożar.

Ale Nero miał co innego na myśli, szukał bowiem w duszy ofiary, która by naprawdę mogła zaspokoić gniew ludu, i znalazł ją.

— Tygellinie — rzekł po chwili — ty spaliłeś Rzym!

Po zgromadzonych przebiegł dreszcz. Zrozumieli, że cesarz tym razem przestał żartować i że nadchodzi chwila brzemienna w wypadki.

A twarz Tygellina skurczyła się jak paszcza psa gotowego kąsać.

— Spaliłem Rzym z twego rozkazu — rzekł.

I poczęli patrzeć na siebie jak dwa demony. Nastąpiła taka cisza, że słysząc było brzęk much przelatujących przez atrium.

— Tygellinie — ozwał się Nero — czy ty mnie kochasz?

— Ty wiesz, panie.

— Poświęć się dla mnie!

— Boski cesarzu — odrzekł Tygellinus — czemu mi podajesz słodki napój, którego mi nie wolno do ust podnieść? Lud szemrze i burzy się, czy chcesz, by poczęli burzyć się i pretorianie?

Poczucie grozy ścisnęło serca obecnych. Tygellinus był prefektem pretorii i słowa jego miały wprost znaczenie groźby. Sam Nero zrozumiał to i twarz jego oblekła się bledością.

Wtem wszedł Epafrodyt, wyzwoleniec cezara, z oznajmieniem, że boska Augusta życzy sobie widzieć Tygellina, albowiem ma u siebie ludzi, których prefekt powinien wysłuchać.

Tygellin skłonił się cesarzowi i wyszedł z twarzą spokojną i pogardliwą. Oto, gdy chciał go uderzyć, pokazał zęby; dał do zrozumienia, kim jest, i znając tchórzostwo Nerona był pewien, że ów władca świata nigdy nie poważy się podnieść przeciw niemu ręki.

Nero zaś siedział przez chwilę w milczeniu, lecz widząc, że obecni oczekują od niego jakiegoś słowa, rzekł:

— Wychodowałem węża na łonie.

Petroniusz wzruszył ramionami, jakby chciał powiedzieć, że takiemu wężowi nietrudno urwać głowę.

— Co powiesz? Mów, radź! — zawołał Nero ujrawszy jego ruch. — Tobie jednemu ufam, bo ty masz więcej rozumu od nich wszystkich i kochasz mnie!

Petroniusz miał już na ustach: „Mianuj mnie prefektem pretorii, a ja wydam ludowi Tygellina i uspokoję w jednym dniu miasto”. Lecz wrodzone mu lenistwo przemogło. Być prefektem znaczyło właściwie dźwigać na barkach osobę cezara i tysiące spraw publicznych. I po co mu ten trud? Zali nie lepiej czytywać w rozkosznej bibliotece wiersze, oglądać wazy i posągi lub trzymając na łonie boskie ciało Eunice przebierać palcami w jej złotych włosach i schylać usta do jej koralowych ust.

Zemsta

Pochlebstwo

Ofiara

Mucha

Poświęcenie

Szantaż

Wąż

Lenistwo

Więc rzekł:

— Ja radzę jechać do Achai.

— Ach — odpowiedział Nero — czekałem od ciebie czegoś więcej. Senat mnie nienawidzi. Gdy wyjadę, ktoś mi zaręczy, czy nie zbuntują się przeciw mnie i nie ogłoszą kogo innego cezarem? Lud był mi dawniej wierny, ale dziś pójdzie za nimi... Na Hades! Gdyby ten senat i ten lud miał jedną głowę!...

— Pozwól powiedzieć sobie, o boski, że chcąc zachować Rzym, trzeba zachować choć kilku Rzymian — rzekł z uśmiechem Petroniusz.

Lecz Nero począł narzekać:

— Co mi po Rzymie i Rzymianach! Słuchano by mnie w Achai. Tu otacza mnie tylko zdrada. Wszyscy mnie opuszczają! I wy gotowicie mnie zdradzić! Wiem to, wiem!... Wy ani pomyślicie, co powiedzą o was potomne wieki, gdy opuścicie takiego artystę jak ja.

Tu nagle uderzył się w czoło i zawołał:

— Prawda!... Wśród tych trosk zapominam i ja, kim jestem.

To rzekłszy zwrócił się do Petroniusza z twarzą całkiem już rozjaśnioną.

— Petroniuszu — rzekł — lud szemrze, ale gdybym wziął lutnię i wyszedł z nią na pole Marsowe, gdybym zaśpiewał mu tę pieśń, którą śpiewałem wam w czasie pożaru, czy sądzisz, że nie wzruszyłbym go moim śpiewem, jak niegdyś Orfeusz wzruszał dzikie zwierzęta?

Na to Tuliusz Senecjo, któremu pilno było wrócić do swoich niewolnic przywiezionych z Ancjum i który niecierpliwił się od dawna, rzekł:

— Bez wątpienia, cesarze, gdyby ci pozwolili rozpocząć.

— Jedźmy do Hellady! — zawołał z niechęcią Nero.

Lecz w tej chwili weszła Poppea, a za nią Tygellinus. Oczy obecnych zwróciły się mimo woli ku niemu, nigdy bowiem żaden tryumfator nie wjeżdżał z taką dumą na Kapitol, z jaką on stanął przed cezarem.

Po czym ją mówić z wolna i dobitnie, głosem, w którym był jakby zgrzyt żelaza:

— Wysłuchaj mnie, cesarze, albowiem mogę ci powiedzieć: znalazłem! Ludowi potrzeba zemsty i ofiary, ale nie jednej, lecz setek i tysięcy. Zaliś ty kiedy słyszał, panie, kto był Chrestos, ten przez Poncjusza Piłata ukrzyżowany? I czy wiesz, kto są chrześcijanie? Zanim ci nie mówił o ich zbrodniach i bezczynnych obrzędach, o przepowiedniach, iż ogień przyniesie koniec świata? Lud nienawidzi ich i podejrzewa. Nikt ich nie widział w świątyniach, albowiem bogów naszych poczytują za złe duchy; nie masz ich w Stadium, bo pogardzają gonitwami. Nigdy dłonie żadnego chrześcijanina nie uczyły cię oklaskiem. Nigdy żaden nie uznał cię za boga. Nieprzyjaciółmi są rodu ludzkiego, nieprzyjaciółmi miasta i twymi. Lud szemrze przeciw tobie, ale nie tyś mi, cesarze, kazał spalić Rzym i nie ja go spaliłem... Lud pragnie zemsty, niech ją ma. Lud pragnie krwi i igrzysk, niech je ma. Lud podejrzewa ciebie, niech jego podejrzenia zwróć się w inną stronę.

Nero słuchał z początku ze zdumieniem. Lecz w miarę słów Tygellina aktorska twarz jego poczęła się zmieniać i przybierać na przemian wyraz gniewu, żalu, współczucia, oburzenia. Nagle powstał i zrzuciwszy z siebie togę, która spłynęła mu do stóp, wyciągnął obie ręce w górę i przez chwilę pozostał tak w milczeniu.

Wreszcie ozwał się głosem tragika:

— Zeusie, Apollinie, Hero, Atene, Persefono i wy wszyscy nieśmiertelni bogowie, czemuście nie przyszli nam w pomoc? Co to nieszczęsne miasto uczyniło tym okrutnikom, że je tak nieludzko spalili?

— Nieprzyjaciółmi są rodu ludzkiego i twymi — rzekła Poppea.

A inni poczęli wołać:

— Uczyń sprawiedliwość! Ukarz podpalaczy! Sami bogowie chcą pomsty.

On zaś siadł, spuścił głowę na piersi i znów milczał, jakby niegodziwość, o której usłyszał, ogłuszyła go. Lecz po chwili potrząsnął rękoma i ozwał się:

— Jakież kary i jakież męki godne są takiej zbrodni?... Ale bogi mnie natchną i z pomocą potęg Tartaru dam biednemu ludowi memu takie widowisko, że przez wieki będzie mnie wspominał z wdzięcznością.

Czoło Petroniusza pokryło się nagle chmurą. Pomyślał o niebezpieczeństwie, jakie zawiśnie nad Ligią, nad Winicjuszem, którego kochał, i nad wszystkimi tymi ludźmi, których naukę odrzucał, ale o których niewinności był przekonany. Pomyślał również, że

Podstęp, Zemsta

Kłamstwo

rozpocznie się jedna z takich krwawych orgii, jakich nie znosiły jego oczy estety. Lecz przede wszystkim mówił sobie: „Muszę ratować Winicjusza, który oszaleje, jeśli tamta dziewczyna zginie”, i ten wzgląd przeważał wszystkie inne, Petroniusz rozumiał bowiem dobrze, że poczyną grę tak niebezpieczną jak nigdy w życiu.

Począł wszelako mówić swobodnie i niedbale, jak mówił zwykle, gdy krytykował lub wyśmiewał nie dość estetyczne pomysły cesarza i augustianów:

— A więc znaleźliście ofiary! Dobrze! Możecie je posłać na areny lub przybrać w „bolesne tuniki”. Również dobrze! Ale posłuchajcie mnie. Macie władzę, macie pretorianów, macie siłę, bądźcie zatem szczerzy przynajmniej wówczas, gdy nikt was nie słyszy. Oszukujcie lud, ale nie siebie samych. Wydajcie ludowi chrześcijan, skażcie ich, na jakie chcecie męki, miejcie jednak odwagę powiedzieć sobie, że nie oni spalili Rzym!... Phy! Nazywacie mnie arbitrem elegancji, więc oświadczam wam, że nie znoszę nędznych komedii. Phy! Ach, jak to wszystko przypomina mi budy teatralne koło Porta Asinaria, w których aktorowie grają dla uciechy przedmiejskiej gawiedzi bogów i królów, a po przedstawieniu popijają cebulę kwaśnym winem lub dostają baty. Bądźcie naprawdę bogami i królami, bo mówię wam, że możecie sobie na to pozwolić. Co do ciebie, cesarze, groziłeś nam sądem wieków potomnych, ale pomyśl, że one wydadzą wyrok i o tobie. Na boską Klio⁴²⁵! Nero, władca świata, Nero, bóg, spalił Rzym, bo był tak potężnym na ziemi jak Zeus w Olimpie. Nero, poeta, kochał tak poezję, że poświęcił dla niej ojczyznę! Od początku świata nikt nic podobnego nie uczynił, na nic podobnego się nie ważył. Zaklinam cię w imię dziewięciu Libetryd⁴²⁶, nie wyrzekaj się takiej sławy, bo oto pieśni o tobie będą brzmiały do skończenia wieków. Czymże przy tobie będzie Priam, czym Agamemnon, czym Achilles, czym sami bogowie? Mniejsza, czy spalenie Rzymu jest rzeczą dobrą, ale jest wielką i niezwykłą! A przy tym mówię ci, że lud nie podniesie na ciebie dłoni! To nieprawda! Miej odwagę! Strzeż się postępku niegodnych ciebie, bo tobie grozi tylko to, że potomne wieki mogą powiedzieć: „Nero spalił Rzym, ale jako małoduszny cesarz i małoduszny poeta, wyparł się wielkiego czynu ze strachu i zrzucił winę na niewinnych!”

Słowa Petroniusza czyniły zwykle silne na Neronie wrażenie, lecz tym razem sam Petroniusz nie łudził się, rozumiał bowiem, iż to, co mówi, jest środkiem ostatecznym, który może wprawdzie w szczęśliwym wypadku uratować chrześcijan, ale jeszcze łatwiej może zgubić jego samego. Nie zawahał się jednak, gdyż szło mu zarazem o Winicjusza, którego kochał, i o hazard, którym się bawił. „Kości są rzucone — mówił sobie — i zobaczymy, o ile w małym strachu o własną skórę przeważa nad miłością dla sławy”.

I w duszy nie wątpił, że jednak przeważa strach.

Tymczasem po słowach jego zapadło milczenie. Poppea i wszyscy obecni patrzyli jak w tęczę w oczy Nerona, ów zaś począł podnosić wargi w górę, zbliżając je do samych nozdrzy, jak zwykł był czynić, gdy nie wiedział, co począć. Wreszcie zakłopotanie i niechęć odbiły się widocznie na jego twarzy.

— Panie — zawołał widząc to Tygellinus — pozwól mi odejść, bo gdy chcą wystawić na zgubę twą osobę, a przy tym zwą cię małoduszny cesarzem, małoduszny poeta, podpalaczem i komediantem, uszy moje nie mogą znieść takich słów.

„Przebrałem” — pomyślał Petroniusz.

Lecz zwróciwszy się do Tygellina zmierzył go wzrokiem, w którym była pogarda wielkiego pana i wykwinętego człowieka dla nędznika, po czym rzekł:

— Tygellinie, ciebie to nazwałem komediantem, albowiem jesteś nim nawet i teraz.

— Czy dlatego, że nie chcę słuchać twych obelg?

— Dlatego, że udajesz miłość bez granic dla cesarza, a przed chwilą groziłeś mu pretorianami, co zrozumieliśmy my wszyscy i on także.

Tygellinus, który nie spodziewał się, aby Petroniusz ośmielił się rzucić na stół podobne kości, pobladł, stracił głowę i oniemiał. Ale było to ostatnie zwycięstwo arbitra elegancji nad współzawodnikiem, gdyż w tej chwili Poppea rzekła:

— Panie, jak możesz pozwolić, by nawet myśl taka przeszła przez czyjąś głowę, a tym bardziej, by ktoś ośmielił się wypowiedzieć ją głośno wobec ciebie.

— Ukarz zuchwalca! — zawołał Witeliusz.

Historia

Gra, Odwaga

⁴²⁵Klio (mit. gr.) — muza historii.

⁴²⁶Libertydy (mit. gr.) — muzy.

Nero podniósł znów wargi do nozdrzy i zwróciwszy na Petroniusza swe szkliste oczy krótkowidza, rzekł:

— Także ty wypłacasz mi się za przyjaźń, którą dla ciebie miałem?

— Jeśli się myślę, dowiedz mi tego — odpowiedział Petroniusz — lecz wiedz, że mówię to, co mi nakazuje miłość do ciebie.

— Ukarz zuchwalca! — powtórzył Witeliusz.

— Uczynź to! — ozwało się kilka głosów.

W atrium zrobił się szmer i ruch, albowiem ludzie poczęli się odsuwać od Petroniusza. Odsunął się nawet Tuliusz Senecjo, jego stały towarzysz przy dworze, i młody Nerwa, który okazywał mu dotychczas najżywszą przyjaźń. Po chwili Petroniusz został sam po lewej stronie atrium i z uśmiechem na ustach, rozgarniając dłonią fałdy togi, czekał jeszcze, co powie lub pocznie cesarz.

Cesarz zaś rzekł:

— Chcecie, bym go ukarał, lecz to mój towarzysz i przyjaciel, więc chociaż zranił mi serce, niech wie, że to serce ma dla przyjaciół tylko... przebaczenie.

„Przegrałem i zginąłem” — pomyślał Petroniusz.

Tymczasem cesarz wstał, narada była skończona.

Przyjaźń

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY

Petroniusz udał się do siebie, Nero zaś z Tygellinem przeszli do atrium Poppei, gdzie czekali na nich ludzie, z którymi prefekt poprzednio rozmawiał.

Było tam dwóch „rabbich” z Zatybrza, przybranych w długie uroczyste szaty, z mitrami na głowach, młody pisarz, ich pomocnik, oraz Chilo. Na widok cesarza kapłani pobledli ze wzruszenia i podnieśli na wysokość ramion ręce, pochyłili głowy aż do dłoni.

— Witaj, monarcho monarchów i królu królów — rzekł starszy — witaj, władco ziemi, opiekunie ludu wybranego i cesarze, lwie między ludźmi, którego panowanie jest jako światłość słoneczna i jako cedr libański, i jako źródło, i jako palma, i jako balsam jerychoński!...

— Nie nazywacie mnie bogiem? — spytał cesarz.

Kapłani pobledli jeszcze mocniej, starszy znów zabrał głos:

— Słowa twoje, panie, są słodkie jako grono winnej macicy i jako figa dojrzała, albowiem Jehowa napęlił dobrocią serce twoje. Lecz poprzednik ojca twego, cesarz Kajus, był okrutnikiem, a jednak wysłańcy nasi nie nazywali go bogiem, przekładając śmierć samą nad obrazę Zakonu.

— I Kaligula kazał ich rzucić lwom?

— Nie, panie. Cesarz Kajus uląkł się gniewu Jehowy.

I podnieśli głowy, albowiem imię potężnego Jehowy dodało im odwagi. Ufni w moc jego, śmielej już patrzyli w oczy Nerona.

— Oskarżacie chrześcijan o spalenie Rzymu? — spytał cesarz.

— My, panie, oskarżamy ich tylko, że są nieprzyjaciółmi Zakonu, nieprzyjaciółmi rodu ludzkiego, nieprzyjaciółmi Rzymu i twymi i że od dawna grozili miastu i światu ogniem. Resztę dopowie ci ten człowiek, którego usta nie skalają się kłamstwem, albowiem w żyłach jego matki płynęła krew wybranego narodu.

Nero zwrócił się do Chilona:

— Kto jesteś?

— Twój czciciel, Ozyrysie, a przy tym ubogi stoik...

— Nienawidzę stoików — rzekł Nero — nienawidzę Trazeasza, nienawidzę Muzoniusza i Kornuta. Wstrętna mi jest ich mowa, ich pogarda sztuki, ich dobrowolna nędma i niechlujstwo.

— Panie, twój mistrz, Seneka, ma tysiąc stołów cytrusowych. Zechciej tylko, a będę ich miał dwakroć więcej. Jestem stoikiem z potrzeby. Przybierz, o Promienisty, mój stoicyzm w wieniec z róż i postaw przed nim dzban wina, a będzie śpiewał Anakreonta⁴²⁷ tak, że zgłuszy wszystkich epikurejczyków.

Nero, któremu przypadł do smaku przydomek „Promienisty”, uśmiechnął się i rzekł:

Żyd

Bóg

Matka, Żyd

⁴²⁷ Anakreont (VI w. p.n.e.) — poeta grecki, autor pieśni biesiadnych.

— Podobasz mi się!

— Ten człowiek wart tyle złota, ile sam waży — zawołał Tygellinus.

Chilo zaś odpowiedział:

— Dopełnij, panie, mojej wagi twoją hojnością, gdyż inaczej wiatr uniesie zapłatę.

— Zaiste, nie przeważylbyś Witeliusza — wtrącił cesarz.

— Eheu, Srebrnoluki, mój dowcip nie jest z ołowiu.

— Widzę, że twój Zakon nie zabrania ci zwać mnie bogiem?

— O nieśmiertelny! ój Zakon jest w tobie: chrześcijanie bluźnili przeciw temu Zakonowi i dlatego ich znienawidził.

— Co wiesz o chrześcijanach?

— Czy pozwolisz mi płakać, boski?

— Nie — rzekł Nero — to mnie nudzi.

— I po trzykroć masz słuszość, albowiem oczy, które cię widziały, powinny raz na zawsze oschnąć z łez. Panie, broń mnie od moich nieprzyjaciół.

— Mów o chrześcijanach — rzekła Poppea z odcieniem niecierpliwości.

— Będzie, jak ty każesz, Izydo — odpowiedział Chilo. — Oto od młodości poświęciłem się filozofii i szukałem prawdy. Szukałem jej i u dawnych boskich mędrców, i w Akademii w Atenach, i w Serapeum aleksandryjskim. Posłyszawszy o chrześcijanach, sądziłem, że to jest jakaś nowa szkoła, w której będę mógł znaleźć kilka ziarn prawdy, i poznałem się z nimi, na moje nieszczęście! Pierwszym chrześcijaninem, do którego mnie zły los zbliżył, był Glaukos, lekarz w Neapolu. Od niego to dowiedziałem się z czasem, że oni oddają cześć niejakiemu Chrestosowi, który im obiecał wytępić wszystkich ludzi i zniszczyć wszystkie miasta na ziemi, ich zaś zostawić, jeżeli mu pomogą w wytępieniu Deukalionowych dzieci. Dlatego to, o panie, oni nienawidzą ludzi, dlatego zatrują fontanny, dlatego na zebraniach swych miotają przekleństwa na Rzym i na wszystkie świątynie, w których cześć bywa oddawana naszym bogom. Chrestos był ukrzyżowany, ale obiecał im, że gdy Rzym będzie zniszczony ogniem, wówczas po raz drugi przyjdzie na świat — i odda im panowanie nad ziemią...

— Teraz lud zrozumie, dlaczego Rzym został spalony — przerwał Tygellinus.

— Wielu już rozumie, panie — odpowiedział Chilo — albowiem chodzę po ogrodach, po polu Marsowym i nauczam. Lecz jeśli mnie zechcecie wysłuchać do końca, zrozumiecie, jakie mam do zemsty powody. Glaukos lekarz nie zdradzał się z początku przede mną, że ich nauka nakazuje nienawiść do ludzi. Owszem, mówił mi, że Chrestos jest dobrym bóstwem i że podstawą jego nauki jest miłość. Tkliwe moje serce nie mogło się oprzeć takim prawdom, więc pokochałem Glaukosa i zaufałem mu. Dzieliłem się z nim każdym kawałkiem chleba, każdym groszem i czy wiesz, panie, jak mi się wypłacił? Oto w drodze z Neapolu do Rzymu pchnął mnie nożem, moją zaś żonę, moją piękną i młodą Berenikę, zaprzedał handlarzom niewolników. Gdyby Sofokles znał moje dzieje... Ale co mówię! Słucha mnie ktoś lepszy niż Sofokles.

— Biedny człowiek! — rzekła Poppea.

— Kto ujrzał oblicze Afrodyty, nie jest biednym, pani, a ja widzę je w tej chwili. Lecz wówczas szukałem pociechy w filozofii. Przybywszy do Rzymu starałem się trafić do starszych chrześcijańskich, aby uzyskać sprawiedliwość na Glauku. Myślałem, że go zmuszę do oddania mi żony... Poznałem ich arcykapłana, poznałem drugiego, imieniem Paweł, który był tu uwięzion, ale potem został uwolniony, poznałem syna Zebedeusza, poznałem Lina i Kleta, i wielu innych. Wiem, gdzie mieszkali przed pożarem, wiem, gdzie się schodzą, mogę wskazać jedno podziemie we wzgórzu Watykańskim i jeden cmentarz za bramą Nomentańską, na którym odprawują swoje bezecne obrzędy. Widziałem tam Piotra Apostoła, widziałem Glauka, jak mordował dzieci, aby Apostoł miał czym skrapiać głowy obecnych, i widziałem Ligę, wychowankę Pomponii Grecyny, która chlępiła się, że nie mogąc przynieść krwi dziecięcej przynosi jednak śmierć dziecka, albowiem urzekła małą Augustę, córkę twoją, o Ozyrysie, i twoją, o Izydo!

— Słyszysz, cesarze! — rzekła Poppea.

— Byćże to może? — zawołał Nero.

— Mogłem odpuścić krzywdy własne — mówił dalej Chilo — lecz usłyszawszy o waszych chciałem ją nożem pchnąć. Niestety, przeszkodził mi szlachetny Winicjusz, który ją miłuje.

Łzy, Nuda

Kłamstwo, Zdrada

Kłamstwo

Zdrada

— Winicjusz? Wszakże ona od niego uciekła?

— Ona uciekła, ale on jej szukał, gdyż nie mógł bez niej żyć. Za nędną zapłatę pomagałem mu jej szukać i ja to wskazałem mu dom, w którym mieszkała wśród chrześcijan na Zatybrzu. Udaliśmy się tam razem, a z nami i twój zapaśnik, Kroto, którego szlachetny Winicjusz najął dla bezpieczeństwa. Lecz Ursus, niewolnik Ligii, zdusił Krotona. Człowiek to strasznej siły, o panie, który bykom skręca głowy tak łatwo, jak by inny skręcał makówki. Aulus i Pomponia miłowali go za to.

— Na Herkulesa! — rzekł Nero. — Śmiertelnik, który zdusił Krotona, godzien jest mieć posąg na Forum. Ale mylisz się lub zmyślasz, starcze, albowiem Krotona zabił nożem Winicjusz.

— Tak to ludzie okłamują bogów. O panie, ja sam widziałem, jak żebra Krotona łamały się w rękach Ursusa, który następnie powalił i Winicjusza. Byłby go zabił, gdyby nie Ligia. Winicjusz długo potem chorował, lecz oni pielęgnowali go mając nadzieję, że z miłości stanie się chrześcijaninem. Jakoż stał się chrześcijaninem.

— Winicjusz?

— Tak jest.

— A może i Petroniusz? — spytał skwapliwie Tygellin.

Chilo począł wć się, trzec ręce i rzekł:

— Podziwiam twą przenikliwość, panie! O... być może! Bardzo być może!

— Teraz rozumiem, dlaczego tak bronił chrześcijan.

Lecz Nero począł się śmiać.

— Petroniusz chrześcijaninem!... Petroniusz nieprzyjacielem życia i rozkoszy! Nie bądźcie głupcami i nie chcecie, abym w to wierzył, gdyż gotówem w nic nie uwierzyć.

— Lecz szlachetny Winicjusz został chrześcijaninem, panie. Przysięgam na ten blask, jaki od ciebie bije, że mówię prawdę i że nic nie przejmuję mnie takim obrzydzeniem, jak kłamstwo. Pomponia jest chrześcijanką, mały Aulus jest chrześcijaninem i Ligia, i Winicjusz. Służyłem mu wiernie, on zaś w nagrodę na żądanie Glauka lekarza kazał mnie schłostać, choć jestem stary, a byłem chory i głodny. I przysięgłem na Hades, że mu to zapamiętam. O panie, pomścij na nich moje krzywdy, a ja wam wydam Piotra Apostoła i Linusa, i Kleta, i Glauka, i Kryspa, samych starszych, i Ligię, i Ursusa, wskażę wam ich setki, tysiące, wskażę domy modlitwy, cmentarze, wszystkie wasze więzienia nie obejmą ich!... Beze mnie nie potrafilibyście ich znaleźć! Dotychczas w biedach moich szukałem pociechy tylko w filozofii, niechaj ją teraz znajdę w laskach, jakie na mnie spłyną... Stary jestem, a nie zaznałem życia, niech odpoczne!...

— Chcesz być stoikiem przed pełną misą — rzekł Nero.

— Kto oddaje przysługę tobie, tym samym ją napelnia.

— Nie mylisz się, filozofie.

Ale Poppea nie traciła z myśli swych nieprzyjaciół. Upodobanie jej do Winicjusza było wprawdzie raczej chwilowym zachceniem, powstałym pod wpływem zazdrości, gniewu i obrażonej miłości własnej. A jednak chłód młodego patrycjusza dotknął ją głęboko i nappełnił jej serce zawziętą urazą. Już to samo, że śmiał przenieść nad nią inną, zdawało jej się występkiem wołającym o pomstę. Co do Ligii, znienawidziła ją od pierwszej chwili, w której zaniepokoiła ją piękność tej północnej lilii. Petroniusz, który mówił o zbyt wąskich biodrach dziewczyny, mógł wmówić, co chciał, w cezara, ale nie w Augustę. Znawczyni Poppea od jednego rzutu oka zrozumiała, że w całym Rzymie jedna Ligia może z nią współzawodniczyć, a nawet ją zwyciężyć. I od tej chwili zaprzysięgła jej zgubę.

— Panie — rzekła — pomścij nasze dziecko!

— Śpieszcie się! — zawołał Chilo. — Śpieszcie się. Inaczej Winicjusz ją ukryje. Ja wskażę dom, do którego znów wrócili po pożarze.

— Dam ci dziesięciu ludzi i idź natychmiast — rzekł Tygellinus.

— Panie! Tyś nie widział Krotona w rękach Ursusa: jeśli dasz pięćdziesięciu, pokażę tylko z daleka dom. Ale jeśli nie uwieźcie i Winicjusza, zginąłem.

Tygellin spojrział na Nerona.

— Czyby nie było dobrze, o boski, załatwić się zarazem z wujem i siostrzeńcem?

Nero pomyślał chwilę i odrzekł:

Zemsta

Kłamstwo, Przysięga

Zemsta

— Nie! nie teraz!... Ludzie nie uwierzyliby, gdyby chciano w nich wmówić, że Petroniusz, Winicjusz lub Pomponia Grecyna podpalili Rzym. Zbyt piękne mieli domy... Dziś trzeba innych ofiar, a tamtych kolej przyjdzie później.

— Więc daj mi, panie, żołnierzy, by mnie strzegli — rzekł Chilo.

— Tygellin pomyśli o tym.

— Zamieszkasz tymczasem u mnie — rzekł prefekt.

Radość poczęła bić od twarzy Chilona.

— Wydam wszystkich! Tylko się śpieszcie! Śpieszcie się! — wołał ochrypłym głosem.

Zdrada

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY PIERWSZY

Petroniusz wyszedłszy od cezara kazał się nieść do swego domu na Karynach, który, otoczony z trzech stron ogrodem i mając z przodu małe forum Cecyliów, wyjątkowo ocalał w czasie pożaru.

Z tego powodu inni augustianie, którzy potracili domy, a w nich mnóstwo bogactw i dzieł sztuki, nazywali Petroniusza szczęśliwym. Mówiono zresztą o nim od dawna, że jest pierwotnym synem Fortuny, a coraz żywsza przyjaźń, jaką mu w ostatnich czasach okazywał cesarz, zdawała się potwierdzać słuszność tego mniemania.

Lecz ów pierwotny syn Fortuny mógł rozmyślać teraz chyba nad zmiennością tej matki, a raczej nad podobieństwem jej z Chronosem⁴²⁸ pożerającym własne dzieci.

„Gdyby mój dom był się spalił — mówił sobie — a z nim razem moje gemmy, moje naczynia etruskie i szkło aleksandryjskie, i miedź koryncka, to może Nero naprawdę zapomniałby urazy. Na Polluksa! I pomyśleć, że ode mnie tylko zależało, by w obecnej chwili być prefektem pretorianów. Byłbym Tygellina ogłosił za podpalacza, którym zresztą jest, byłbym go ubrał w „bolesną tunikę”, wydał ludowi, ochronił chrześcijan i odbudował Rzym. Kto wie nawet, czy uczciwym ludziom nie poczęłoby się dziać lepiej. Powinienem był to zrobić choćby ze względu na Winicjusza. W razie zbytnej roboty jemu ustąpiłbym urząd prefekta — i Nero nie próbowałby się nawet opierać... Niechby sobie Winicjusz ochrzcił potem wszystkich pretorianów i samego nawet cezara, co by mi to mogło szkodzić! Nero pobożny, Nero cnotliwy i miłosierny — pocieszny by nawet przedstawiał widok.

I jego niekłopotliwość była tak wielka, że począł się uśmiechać. Lecz po chwili myśl jego zwróciła się w inną stronę. Zdawało mu się, że jest w Ancjum i że Paweł z Tarsu mówi do niego:

„Nazywacie nas nieprzyjaciółmi życia, ale odpowiedz mi, Petroniuszu: gdyby cesarz był chrześcijaninem i postępował wedle naszej nauki, czy życie wasze nie byłoby pewniejsze i bezpieczniejsze?”

I wspomniawszy te słowa, mówił sobie dalej:

„Na Kastora! Ilu tu chrześcijan pomordują, tylu Paweł znajdzie nowych, bo jeśli świat nie może stać na łotrostwie, to on ma słuszność... Ale kto wie, czy nie może, skoro stoi. Ja sam, który nauczyłem się niemało, nie nauczyłem się, jak być dość wielkim łotrem, i dlatego przyjdzie sobie żyły otworzyć... Ale przecie na tym musiałoby się skończyć, a gdyby nawet nie skończyło się tak, to skończyłoby się inaczej. Szkoda mi Eunice i mojej wazy mirreńskiej, ale Eunice jest wolną, a waza pójdzie ze mną. Ahenobarbus nie dostanie jej w żadnym razie! Szkoda mi również Winicjusza. Zresztą, jakkolwiek mniej nudziłem się w ostatnich czasach niż dawniej, jestem gotów. Na świecie rzeczy są piękne, ale ludzie w większej części tak plugawi, że życia nie warto żałować. Kto umiał żyć, ten powinien umieć umrzeć. Jakkolwiek należałem do augustianów, byłem człowiekiem więcej wolnym, niż oni tam przypuszczają”.

Tu wzruszył ramionami:

„Oni tam może myślą, że w tej chwili drżą mi kolana i strach podnosi mi włosy na głowie, a ja wróciwszy do domu wezmę kąpiel w fiołkowej wodzie, po czym moja Złotowłosa sama mnie namaści i po posiłku każemy sobie śpiewać na głosy ten hymn do Apollina, który ułożył Antemios. Sam kiedyś powiedziałem: „O śmierci nie warto myśleć, bo ona bez naszej pomocy o nas myśli”. Byłoby jednak rzeczą godną podziwu, gdyby

Los

Kondycja ludzka

Obraz świata

Nuda, Śmierć

Wolność

Zaświaty

⁴²⁸Chronos (mit. gr.) — bóg czasu, utożsamiany z Kronosem, ojcem Zeusa; połykał własne dzieci, by uniknąć śmierci z rąk syna.

naprawdę istniały jakie Pola Elizejskie, a na nich cienie... Eunice przyszlaby z czasem do mnie i błądziłobyśmy razem po łąkach porośniętych asfodelem. Znalazłbym też towarzystwo lepsze niż tu. Co za błazny! Co za kuglarze, co za gmin plugawy bez smaku i koloru! Dziesięciu arbitrowi elegancji nie przerobiłoby tych Trymalchionów⁴²⁹ na przyzwoitych ludzi. Na Persefonę! Mam ich dosyć!”

Lecz następnie poczał zastanawiać się nad położeniem. Dzięki swej przenikliwości zrozumiał, że zguba nie grozi mu natychmiast. Nero skorzystał przecie z odpowiedniej chwili, aby wypowiedzieć kilka pięknych, podniosłych słów o przyjaźni, o przebaczeniu, i poniekąd związał się nimi. Będzie teraz musiał szukać pozorów, a nim je znajdzie, może upłynąć sporo czasu. „Przede wszystkim wyprawi igrzysko z chrześcijan — mówił sobie Petroniusz — potem dopiero pomyśli o mnie, a jeśli tak, to nie warto się tym kłopotać ni zmieniać trybu życia. Bliższe niebezpieczeństwo grozi Winicjuszowi!”

I odtąd myślał już tylko o Winicjuszu, którego postanowił ratować.

Niewolnicy nieśli szybko lektykę wśród ruin, popielisk i kominów, jakimi były jeszcze zapełnione Karyny, lecz on rozkazał im biec pędem, by jak najprędzej stanąć u siebie. Winicjusz, którego insula spłonęła, mieszkał u niego i na szczęście był w domu.

— Widziałeś dziś Ligię? — spytał go na wstępie Petroniusz.

— Od niej wracam.

— Słuchajże, co ci powiem, i nie trać czasu na pytania. Postanowiono dziś u cezara złożyć na chrześcijan winę za podpalenie Rzymu. Grozi im prześladowanie i męki. Pościg rozpocznie się lada chwila. Bierz Ligię i uciekajcie natychmiast choćby za Alpy lub do Afryki. I śpiesz się, bo z Palatynu bliżej na Zatybrze niż stąd!

Winicjusz był istotnie nadto żołnierzem, by tracić czas na zbyteczne pytania. Słuchał z namarszczoną brwią, z twarzą skupioną i groźną, ale bez przerażenia. Widocznie pierwszym uczuciem, jakie budziło się w tej naturze wobec niebezpieczeństwa, była chęć walki i obrony.

— Idę — rzekł.

— Słowo jeszcze: weź kapsę ze złotem, weź broń i garść twoich ludzi chrześcijan. W razie potrzeby, odbij!

Winicjusz był już we drzwiach atrium.

— Przyślij mi wiadomość przez niewolnika — zawołał za odchodzącym Petroniusz.

I pozostawszy sam, poczał chodzić wzdłuż kolumn zdobiących atrium, rozmyślając nad tym, co się stanie. Wiedział, że Ligia i Linus wrócili po pożarze do dawnego domu, który, jak większa część Zatybrza, ocalał, i to była okoliczność niepomysłna, inaczej bowiem niełatwo byłoby ich odnaleźć wśród tłumów. Spodziewał się jednak, że i tak nikt w Palatynie nie wie, gdzie mieszkają, a więc że w każdym razie Winicjusz uprzedzi pretorianów. Przyszło mu również na myśl, iż Tygellin, chcąc wyłowić za jednym zamachem jak największą ilość chrześcijan, musi się rozciągnąć na cały Rzym, to jest podzielić pretorianów na małe oddziały. Jeśli przyślą po nią nie więcej jak dziesięciu ludzi — myślał — to sam olbrzym ligijski połamie im kości, a cóż dopiero, gdy w pomoc przyjdzie mu Winicjusz. I myśląc o tym nabrał otuchy. Wprawdzie postawić zbrojny opór pretorianom było to niemal toż samo, co rozpocząć wojnę z cezarem. Petroniusz wiedział także, że jeżeli Winicjusz uchroni się przed zemstą Nerona, to zemsta ta może spaść na niego, ale niewiele o to dbał. Owszem, myśl pomieszczenia szyków Neronowi i Tygellinowi rozweseliła go. Postanowił nie pożałować na to ni pieniędzy, ni ludzi, że zaś Paweł z Tarsu nawrócił jeszcze w Ancjum większą część jego niewolników, przeto mógł być pewny, że w sprawie obrony chrześcijanki może liczyć na ich gotowość i poświęcenie.

Wejście Eunice przerwało mu rozmyślenia. Na jej widok wszystkie jego kłopoty i troski pierzchyły bez śladu. Zapomniał o cezarze, o nielascie, w jaką popadł, o znikczemniałych augustianach, o pościgu grożącym chrześcijanom, o Winicjuszu i Ligii, a patrzył tylko na nią oczyma estety, rozmiłowanego w cudnych kształtach, i kochanka, dla którego z tych kształtów tchnie miłość. Ona, przybrana w przezroczą fioletową szatę, zwaną Coa vestis, przez którą przeglądało jej różane ciało, była istotnie piękna jak bóstwo. Czując się

Niebezpieczeństwo

Żołnierz

Miłość spełniona

Kobieta

Uroda

⁴²⁹Trymalchion — tytułowy bohater utworu przypisywanego Petroniuszowi; wyzwolnieniec, bogacz, pretensjonalny nieuk.

przy tym podziwianą i kochając go całą duszą, zawsze spragniona jego pieśczęt, poczęła płonąć się z radości, jak gdyby była nie nałożnicą, ale niewinnym dziewczęciem.

— Co mi powiesz, Charyto? — rzekł Petroniusz wyciągając do niej ręce.

Ona zaś, chyląc ku nim swą złotą głowę, odrzekła:

— Panie, przyszedł Antemios ze śpiewakami i pyta, czy go zechcesz słuchać dzisiaj?

— Niechaj zaczeka. Zaśpiewa nam przy obiedzie hymn do Apollina. Wokół jeszcze zgłiszczą i popioły, a my będziemy słuchali hymnu do Apollina! Na gaje Pafijskie! Gdy cię widzę w tej Coa vestis, zdaje mi się, że Afrodyta przesłoniła się rąbkiem nieba i stoi przede mną.

— O panie! — rzekła Eunice.

— Pójdź tu, Eunice, obejmij mnie ramionami i daj mi usta twoje... Kochasz ty mnie?

— Nie kochałabym więcej Zeusa.

To rzekłszy przycisnęła usta do jego ust, drżąc mu w ramionach ze szczęścia.

Lecz po chwili Petroniusz rzekł:

— A gdyby przyszło nam się rozłączyć?...

Eunice spojrzała mu z przestrawieniem w oczy:

— Jak to, panie?...

— Nie lękaj się!... Bo widzisz, kto wie, czy nie będę musiał wybrać się w daleką podróż.

— Weź mnie ze sobą...

Lecz Petroniusz zmienił nagle przedmiot rozmowy i zapytał:

— Powiedz mi, czy na trawnikach w ogrodzie są asfodele?

— W ogrodzie cyprysy i trawniki pożółkły od pożaru, z mirtów opadły liście i cały ogród wygląda jak umarły.

— Cały Rzym wygląda jak umarły, a wkrótce będzie prawdziwym cmentarzem. Czy wiesz, że wyjdzie edykt przeciw chrześcijanom i rozpocznie się prześladowanie, w czasie którego zginą tysiące ludzi?

— Za co będą ich karali, panie? To ludzie dobrzy i cisi.

— Właśnie za to.

— Więc jedźmy nad morze. Twoje boskie oczy nie lubią patrzeć na krew.

— Dobrze, ale tymczasem muszę się wykąpać. Przyjdź do elaeothesium namaścić mi ramiona. Na pas Kipydy! Nigdy nie wydałaś mi się jeszcze tak piękna. Każę ci zrobić wannę w kształcie konchy, a ty będziesz w niej jak kosztowna perła... Przyjdź, Złotowłosa.

I odszedł, a w godzinę później oboje w wieńcach róż i z zamglonymi oczyma spoczęli przed stołem zastawionym złotymi naczyniami. Usługiwały im pacholeta przebrane za amorów, oni zaś, popijając wino z bluszczowych kruż, słuchali hymnu do Apollina, śpiewanego przy dźwięku harf pod wodzą Antemia. Co ich mogło obchodzić, że naokół willi sterczały ze zgłiszcz kominy domów i że powiewy wiatru roznosiły popioły spalonego Rzymu. Czuli się szczęśliwi i myśleli tylko o miłości, która im życie zmieniała jakby w boski sen.

Lecz zanim hymn był skończony, wszedł do sali niewolnik, przełożony nad atrium.

— Panie — rzekł głosem, w którym drgał niepokój — centurion z oddziałem pretorianów stoi przed bramą i z rozkazu cezara pragnie widzieć się z tobą.

Śpiew i dźwięki harf ustały. Niepokój udzielił się wszystkim obecnym, albowiem cesarz w stosunkach z przyjaciółmi nie posługiwał się zwykle pretorianami i przybycie ich nie wróżyło w owych czasach nic dobrego. Jeden tylko Petroniusz nie okazał najmniejszego wzruszenia i rzekł, jakby mówił człowiek, którego nudzą ciągle wezwania:

— Mogliby też dać mi spokojnie zjeść obiad.

Po czym zwrócił się do przełożonego nad atrium:

— Wpuść.

Niewolnik zniknął za kotarą; w chwilę później dały się słyszeć ciężkie kroki i do sali wszedł znajomy Petroniuszowi setnik Aper, cały w zbroi i w żelaznym hełmie na głowie.

— Szlachetny panie — rzekł — oto pismo od cezara.

Petroniusz wyciągnął leniwie swą białą rękę, wziął tabliczki i rzuciwszy na nie okiem, oddał je z całym spokojem Eunice.

Ogród

Miłość spełniona

— Będzie czytał wieczór nową pieśń z *Troiki* — rzekł — i wzywa mnie, bym przyszedł.

— Mam tylko rozkaz oddać pismo — ozwał się setnik.

— Tak. Nie będzie odpowiedzi. Ale może byś, setniku, spoczął nieco przy nas i wychylił krater wina?

— Dzięki ci, szlachetny panie. Krater wina wypiję chętnie za twoje zdrowie, ale spocząć nie mogę, gdyż jestem na służbie.

— Czemu to tobie oddano pismo, zamiast wysłać je przez niewolnika?

— Nie wiem, panie. Może dlatego, że wysłano mnie w tę stronę w innej sprawie.

— Wiem — rzekł Petroniusz — przeciw chrześcijanom.

— Tak jest, panie.

— Czy pościg dawno rozpoczęty?

— Niektóre oddziały wysłano na Zatybrze jeszcze przed południem.

To rzekłszy setnik strząsnął z czaszy nieco wina na cześć Marsa, następnie wychylił ją i rzekł:

— Niechaj bogowie dadzą ci, panie, czego zapragniesz.

— Weź i ten krater — rzekł Petroniusz.

Po czym dał znak Antemiosowi, by kończył hymn do Apollina.

„Miedzianobrody poczyną igrać ze mną i z Winicjuszem — mówił sobie, gdy harfy ozwały się na nowo. — Ogdaję zamiar! Chciał mnie przerazić przysyłając wezwanie przez centuriona. Będą się wieczór wypytawali setnika, w jaki sposób go przyjąłem. Nie, nie! Nie ucieszysz się zbytnio, złośliwa i okrutna kukło. Wiem, że urazy nie zapomnisz, wiem, że zguba mnie nie minie, ale jeśli myślisz, że będę ci patrzył błagalnie w oczy, że zobaczysz na mojej twarzy strach i pokorę, to się mylisz”.

— Cezar pisze, panie: „Przyjdźcie, jeśli macie ochotę” — rzekła Eunice. — Czy pójdziesz?

— Jestem w wyśmienitym usposobieniu i mogę słuchać nawet jego wierszy — odpowiedział Petroniusz — więc pójdę, tym bardziej że Winicjusz pójść nie może.

Jakoż po skończonym obiedzie i po zwykłej przechadzce oddał się w ręce niewolnic treflających włosy i niewolnic układających fałdy, a w godzinę później, piękny jak bożek, kazał się zanieść na Palatyn. Godzina była późna, wieczór cichy, ciepły, księżyc świecił tak mocno, że lampadarii, idący przed lektyką, pogasili pochodnie. Po ulicach i wśród rumowisk snuły się podpite winem gromady ludzi, przybrane w bluszcze i wiciokrzew, niosące w rękach gałązki mirtu i lauru, których dostarczyły ogrody cezara. Obfitość zboża i nadzieja wielkich igrzysk napełniała wesołością serca ludzi. Gdzieś tam śpiewano pieśni wielbiące „boską noc” i miłość, gdzieś tam tańczono przy świetle księżyca; kilkakrotnie niewolnicy musieli wołać o miejsce dla lektyki „szlachetnego Petroniusza” i wówczas tłum rozsuwał się wydając okrzyki na cześć swego ulubieńca.

On zaś rozmyślał o Winicjuszu i dziwił się, że nie ma od niego żadnej wieści. Był epikurejczykiem i egoistą, ale przestając to z Pawłem z Tarsu, to z Winicjuszem i słysząc codziennie o chrześcijanach zmieniał się nieco, choć sam o tym nie wiedział. Powiał na niego od nich jakiś wiatr, który rzucił w jego duszę nieznane ziarenka. Poza własną osobą poczęli go zajmować inni ludzie, do Winicjusza był zresztą zawsze przywiązany, gdyż w dzieciństwie kochał mocno jego matkę, a swoją siostrę, obecnie zaś wzięwszy udział w jego sprawach patrzył na nie jeszcze z takim zajęciem, jakby patrzył na jakąś tragedię.

Nie tracił nadziei, że Winicjusz uprzedził pretorianów i uciekł z Ligią lub w ostateczności, że ją odbił. Lecz wołałby mieć pewność, gdyż przewidywał, że może przyjdzie odpowiadać mu na rozmaite pytania, na które lepiej było być przygotowanym.

Stanąwszy przed domem Tyberiusza, wysiadł z lektyki i po chwili wszedł do atrium, napełnionego już augustianami. Wczorajsi przyjaciele, jakkolwiek dziwiło ich, że został zaproszony, odsuwali się jeszcze od niego, lecz on posuwał się wśród nich, piękny, swobodny, niedbały i tak pewny siebie, jakby sam mógł łaski rozdawać. Niektórzy też widząc go zaniepokoiли się w duszy, czy nie za wcześnie było okazywać mu obojętność.

Cezar udawał jednak, że go nie widzi, i nie odpowiedział na jego ukłon udając zajętego rozmową. Natomiast Tygellin zbliżył się i rzekł:

— Dobry wieczór, arbitrze elegancji. Czy zawsze jeszcze twierdzisz, że nie chrześcijanie Rzym spalili?

Wino

Zabawa

Przemiana

A Petroniusz wzruszył ramionami i klepiąc go po łopatce jak wyzwolenca odpowiedział:

— Ty wiesz tak dobrze jak ja, co o tym mniemać.

— Nie śmiem porównać się z twoją mądrością.

— I poniekąd masz słuszość, bo w takim razie, gdy oto cesarz przeczyta nam nową pieśń z *Troiki*, musiałbyś, zamiast krzyknąć jak paw, wypowiedzieć jakieś zdanie dorzeczne.

Tygellin zagryzł wargi. Nie był on zbyt rad, iż cesarz postanowił wygłosić dziś nową pieśń, albowiem otwierało to pole, na którym nie mógł współzawodniczyć z Petroniuszem. Jakoż w czasie wygłaszania Nero mimo woli, skutkiem dawnego przyzwyczajenia, zwracał oczy na Petroniusza, pilnie bacząc, co w jego twarzy wyczyta. Ów zaś słuchał podnosząc w górę brwi, miejscami potakując, miejscami natężając uwagę, jakby chciał sprawdzić, czy dobrze słyszał. I następnie to chwalił, to przyganiał, wymagając poprawek lub wypolerowania niektórych wierszy. Sam Nero czuł, że innym w wygórowanych pochwałach chodzi tylko o własne osoby, ten jeden zaś tylko zajmuje się poezją dla samej poezji, jeden się zna i jeśli coś pochwali, to można być pewnym, że wiersze są godne pochwały. Powoli też począł z nim rozprawiać, spierać się, a gdy wreszcie Petroniusz podał w wątpliwość trafność pewnego wyrażenia, rzekł mu:

— Zobaczysz w ostatniej pieśni, dla czego go użył.

„Ach! — pomyślał Petroniusz. — Więc doczekam ostatniej pieśni”.

Niejeden zaś, słysząc to, mówił sobie w duchu:

„Biada mi! Petroniusz mając przed sobą czas może wrócić do łask i obalić nawet Tygellina”.

I poczęto znów zbliżać się do niego. Lecz koniec wieczoru mniej był szczęśliwy, cesarz bowiem, w chwili gdy Petroniusz go żegnał, zapytał nagle ze zmrużonymi oczyma i twarzą zarazem złośliwą i uradowaną:

— A Winicjusz czemu nie przyszedł?

Gdyby Petroniusz był pewien, że Winicjusz z Ligią są już za bramami miasta, byłby odrzekł: „Ożenił się z twego pozwolenia i wyjechał”. Lecz widząc dziwny uśmiech Nerona odrzekł:

— Twoje wezwanie, boski, nie znalazło go w domu.

— Powiedz mu, że rad go ujrzeć — odpowiedział Nero — i powiedz mu ode mnie, by nie opuszczał igrzysk, na których wystąpią chrześcijanie.

Petroniusza zaniepokoiły te słowa, wydało mu się bowiem, że odnoszą się wprost do Ligii. Siadłszy w lektykę kazał się nieść do domu jeszcze prędzej niż rano. Nie było to jednak rzeczą łatwą. Przed domem Tyberiusza stał tłum gęsty i zgiełkliwy, pijany jak poprzednio, lecz nie rozśpiewany i nie tańczący, ale jakby wzburzony. Z dala dochodziły jakieś okrzyki, których Petroniusz nie umiał od razu zrozumieć, ale które potężniały, rosły, aż wreszcie zmieniły się w jeden dziki wrzask:

— Chrześcijanie dla lwów!

Świetne lektyki dworaków posuwały się wśród wyjącej tłuszczy. Z głębi spalonych ulic nadbiegały coraz nowe gromady, które zasłyszawszy okrzyk poczynają go powtarzać. Podawano sobie z ust do ust wieść, że pościg trwa już od południa, że schwytano już mnóstwo podpalaczy, i wkrótce po nowo wytkniętych i starych ulicach, po zaułkach, leżących w gruzach, naokół Palatynu, po wszystkich wzgórzach i ogrodach rozlegały się, jak długi i szeroki Rzym, coraz wścieklejsze wrzaski:

— Chrześcijanie dla lwów!

— Trzoda! — powtarzał z pogardą Petroniusz. — Lud godny cesarza.

I począł myśleć, że taki świat, oparty na przemocy, na okrucieństwie, o którym nawet barbarzyńcy nie mieli żadnego pojęcia, na zbrodniach i szalonej rozpuszczoności, nie może się jednak ostać. Rzym był panem świata, ale i wrzodem świata. Wiało od niego trupią wonią. Na zgniłe życie padał cień śmierci. Nieraz mówiono o tym nawet między augustianami, ale Petroniuszowi nigdy nie stanęła wyraźniej przed oczyma ta prawda, że ów uwieczniony wóz, na którym w postaci tryumfatora stoi Rzym, wlokąc za sobą spętana trzodę narodów, idzie do przepaści. Życie światowładnego grodu wydało mu się jakimś błazeńskim korowodem i jakąś orgią, która jednak musi się skończyć.

Poeta

Poezja

Niebezpieczeństwo, Tłum

Lud

Miasto, Obraz świata

Trup

Koniec świata

Rozumiał teraz, że jedni tylko chrześcijanie mają jakieś nowe podstawy życia, ale sądził, że wkrótce nie pozostanie z chrześcijan ślad żaden. A wówczas co?

Błażeński korowód pójdzie dalej pod wodzą Nerona, a jeśli Nero minie, znajdzie się drugi taki sam lub gorszy, bo wobec takiego ludu i takich patrycjuszów nie ma żadnego powodu, by znalazł się ktoś lepszy. Będzie nowa orgia, a w dodatku coraz plugawsza i szpetniejsza.

Orgia zaś nie może trwać wiecznie i trzeba po niej pójść spać choćby z samego wyczerpania.

Myśląc o tym Petroniusz sam czuł się ogromnie zmęczony. Czy warto żyć, i to żyć w niepewności jutra po to tylko, by patrzeć na podobny porządek świata? Geniusz śmierci nie jest przecie mniej piękny niż geniusz snu i ma także skrzydła u ramion.

Śmierć

Sen

Lektyka zatrzymała się przed drzwiami domu, które czujny odźwierny w tej samej chwili otworzył.

— Czy szlachetny Winicjusz powrócił? — zapytał go Petroniusz.

— Przed chwilą, panie — odpowiedział niewolnik.

„A zatem jej nie odbił!” — pomyślał Petroniusz.

I zrzuciwszy togę wbiegł do atrium. Winicjusz siedział na trójnogu, z głową pochyloną niemal do kolan i z rękami na głowie, lecz na odgłos kroków podniósł swą skamieniałą twarz, w której tylko oczy świeciły gorączkowo.

— Przybyłeś za późno? — spytał Petroniusz.

— Tak jest. Uwięziono ją przed południem.

Nastała chwila milczenia.

— Widziałeś ją?

Więzienie

— Tak.

— Gdzie jest?

— W więzieniu Mamertyńskim.

Petroniusz wzdygnął się i począł patrzeć na Winicjusza pytającym wzrokiem.

Ten zaś zrozumiał.

— Nie — rzekł. — Nie wtrącono jej do Tullianum⁴³⁰ ani nawet do środkowego więzienia. Przeplaciłem stróża, aby odstąpił jej swą izbę. Ursus położył się w progu i czuwa nad nią.

— Czemu Ursus jej nie obronił?

— Przysłano pięćdziesięciu pretorianów. Zresztą Linus mu zabronił.

— A Linus?

— Linus umiera. Dlatego nie wzięto go.

— Co zamierzasz?

— Uratować ją lub umrzeć z nią razem. I ja wierzę w Chrystusa.

Winicjusz mówił niby spokojnie, ale w jego głosie było coś tak rozdzierającego, że serce Petroniusza zadrgało szczerą litością.

— Ja cię pojmuje — rzekł — ale jak ją chcesz ratować?

— Przeplaciłem stróżów naprzód dlatego, by ratować ją od zniewag, a po wtóre, by nie przeszkadzali jej w ucieczce.

Pieniądz

— Kiedy to ma nastąpić?

— Odpowiedzieli, że nie mogą wydać mi jej natychmiast, albowiem boją się odpowiedzialności. Gdy więzienia napelnią się mnóstwem ludzi i gdy straci się rachunek więźniów, wówczas mi ją oddadzą. Ale to ostateczność! Pierwej ty ratuj ją i mnie! Jesteś przyjacielem cezara. On sam mi ją oddał. Idź do niego i ratuj mnie!

Petroniusz, zamiast odpowiedzieć, zawołał niewolnika i rozkazawszy mu przynieść dwa ciemne płaszcze i dwa miecze, zwrócił się do Winicjusza.

— Po drodze ci odpowiem — rzekł. — Tymczasem weź płaszcz, weź broń i pójdziemy do więzienia. Tam daj stróżom sto tysięcy sestercji, daj dwakroć i pięćkroć więcej, byle wypuścili Ligę natychmiast. Inaczej będzie za późno.

— Pójdźmy — rzekł Winicjusz.

I po chwili obaj znaleźli się na ulicy.

⁴³⁰Tullianum — najniższa część więzienia, leżąca pod ziemią, z jedynym otworem w pułapie. Tam umarł z głodu Jugurta.

— A teraz słuchaj mnie — rzekł Petroniusz. — Nie chciałem tracić czasu. Jestem od dziś w niełasce. Moje własne życie wisi na włosku i dlatego nie mogę nic wskórać u cezara. Gorzej! Mam pewność, że postąpi wbrew mojej prośbie. Gdyby nie to, czyż byłbym ci radził, byś uciekał z Ligią lub odbił ją? Przecie gdybyś ty zdołał ująć, gniew cezara zwróciłby się na mnie. Ale on prędzej by dziś uczynił coś na twoją prośbę niż na moją. Nie licz jednak na to. Wydobądź ją z więzienia i uciekaj! Nic więcej ci nie pozostaje. Gdy się to nie uda, wówczas będzie czas na inne sposoby. Tymczasem wiedz, że Ligię uwięziono nie tylko za wiarę w Chrystusa. Ją i ciebie ściga gniew Poppei. Czy ty pamiętasz, żeś obraził Augustę, żeś ją odrzucił? Ona zaś wie, żeś ją odrzucił dla Ligii, którą i tak znienawidziła od pierwszego rzutu oka. Wszakże już i poprzednio usiłowała ją zgubić przypisując jej czarom śmierć swego dziecka. W tym, co się stało, jest ręka Poppei! Czymże wytłumaczysz, że Ligia została pierwsza uwięziona? Kto mógł wskazać dom Linusa? A ja ci mówię, że szpiegowano ją od dawna! Wiem, że ci rozdieram duszę i odejmuję resztę nadziei, ale mówię ci to umyślnie dlatego, że jeśli jej nie uwolnisz, zanim nie wpadną na myśl, iż będziesz próbował, to zginiecie oboje.

Zemsta

Kobieta

— Tak jest! Rozumiem! — odrzekł głucho Winicjusz.

Ulice z powodu późnej godziny były puste, jednak dalszą rozmowę przerwał im idący z przeciwka spity gladiator, który zatoczył się na Petroniusza tak, iż wsparł się dłonią na jego ramieniu, oblewając mu twarz przesiąkniętym winem oddechem i wrzeszcząc ochrypłym głosem:

Pijaństwo

— Chrześcijanie dla lwów!

— Mirmilonie — ozwał się spokojnie Petroniusz — posłuchaj dobrej rady i ruszaj w swoją drogę.

Wtem pijany schwycił go i drugą ręką za ramię:

— Krzycz wraz ze mną, inaczej skręcę ci kark: chrześcijanie dla lwów!

Przemoc

Lecz nerwy Petroniusza miały już dosyć tych wrzasków. Od chwili wyjścia z Palatynu dusiły go one jak zmora i rozdierały mu uszy, więc gdy ujrzał przy tym wzniesioną nad sobą pięść olbrzyma, wyczerpała się miara jego cierpliwości.

— Przyjacielu — rzekł — cuchniesz winem i zawadzasz mi.

Morderstwo

I tak mówiąc wbił mu w pierś aż po rękojeść krótki mieczyk, w który uzbroił się wychodząc z domu, po czym wzięwszy pod rękę Winicjusza mówił dalej, jak gdyby nic nie zaszło:

— Cezar rzekł mi dziś: „Powiedz ode mnie Winicjuszowi, żeby był na igrzyskach, na których wystąpią chrześcijanie”. Czy rozumiesz, co to znaczy? Oto chcą sobie wyprawić widowisko z twego bólu. To rzecz ułożona. Może dlatego nie uwięziono dotąd ciebie i mnie. Jeśli jej nie zdołasz natychmiast wydobyć, wówczas... nie wiem!... Może Akte wstawi się za tobą, lecz czy co wskóra?... Twoje ziemie sycylijskie mogłyby także skusić Tygellina. Próbuje.

— Oddam mu wszystko, co posiadam — odpowiedział Winicjusz.

Z Karyn na Forum nie było zbyt daleko, wkrótce więc doszli. Noc już poczęła blednąć i mury zamku wychylały się wyraźnie z cienia.

Nagle, gdy skręcili ku Mamertyńskiemu więzieniu, Petroniusz stanął i rzekł:

— Pretorianie!... Za późno!

Jakoż więzienie otaczał podwójny szereg żołnierzy. Brzask srebrzył żelazne ich hełmy i ostrza włóczni.

Twarz Winicjusza stała się błąda jak marmur.

— Pójdźmy — rzekł.

Po chwili stanęli przed szeregiem. Petroniusz, który obdarzony niezwykłą pamięcią znał nie tylko starszyznę, ale wszystkich niemal żołnierzy pretorii, wnet ujrzał znajomego sobie dowódcę kohorty i skinął na niego.

— A co to, Nigrze? — rzekł. — Kazano wam pilnować więzienia?

— Tak jest, szlachetny Petroniuszu. Prefekt obawiał się, by nie próbowano odbić podpalaczy.

— Czy macie rozkaz nie wpuszczać nikogo? — spytał Winicjusz.

— Nie, panie. Znajomi będą odwiedzali uwięzionych, i w ten sposób wyłapiemy więcej chrześcijan.

— Zatem mnie wpuść — rzekł Winicjusz.

I ścisnąwszy dłoń Petroniusza rzekł mu:

— Zobacz Akte, a ja przyjdę dowiedzieć się, jaką ci dała odpowiedź.

— Przyjdź — odpowiedział Petroniusz.

W tej chwili pod ziemią i za grubymi murami ozwało się śpiewanie. Pieśń, zrazu głucha i stłumiona, rosła coraz bardziej. Głosy męskie, kobiece i dziecinne łączyły się w jeden zgodny chór. Całe więzienie poczęło w ciszy świtania śpiewać jak harfa. Lecz nie były to głosy żalości ni rozpacz. Owszem, brzmiała w nich radość i tryumf.

Żołnierze spojrzeli na siebie ze zdumieniem. Na niebie zjawiły się pierwsze złote i różowe blaski jutrzni.

Śpiew

Więzienie, Więzień

ROZDZIAŁ PIĘDZIESIĄTY DRUGI

Okrzyk: „Chrześcijanie dla lwów!” rozlegał się ciągle we wszystkich dzielnicach miasta. W pierwszej chwili nie tylko nikt nie wątpił, że oni byli prawdziwymi sprawcami klęski, ale nikt nie chciał wątpić, albowiem kara ich miała być zarazem wspaniałą zabawą dla ludu. Lecz rozszerzyło się mniemanie, że klęska nie przybrałaby tak straszliwych rozmiarów, gdyby nie gniew bogów, nakazano więc w świątyniach piacula, czyli ofiary oczyszczalne. Z porady Ksiąg Sybilijskich⁴³¹ senat urządził uroczystości i publiczne modły do Wulkana, do Cerery i do Prozerpiny. Matrony składały ofiary Junonie; cała ich procesja udała się aż na brzeg morza, by zacerpnąć wody i skropić nią posąg bogini. Zamężne niewiasty przygotowywały uczty bogom⁴³² i nocne czuwania. Cały Rzym oczyszczał się z grzechów, składał ofiary i przejednywał Nieśmiertelnych. A tymczasem wśród zgłiszcz wytykano⁴³³ nowe szerokie ulice. Tu i ówdzie pozakładano już fundamenty wspaniałych domów, pałaców i świątyń. Przede wszystkim jednak budowano z niesłychanym pośpiechem ogromne drewniane amfiteatry, w których mieli konać chrześcijanie. Zaraz po naradzie w domu Tyberiusza poszły rozkazy do prokonsulów, aby dostarczyli dzikich zwierząt. Tygellinus opustoszył vivaria wszystkich miast italskich, nie wyłączając pomniejszych. W Afryce urządzono z jego polecenia olbrzymie łowy, w których cała miejscowa ludność musiała brać udział. Sprowadzono słonie i tygrysy z Azji, krokodyle i hipopotamy z Nilu, lwy z Atlasu, wilki i niedźwiedzie z Pirenejów, zaciekle psy z Hibernii, psy molosy z Epiru, bawoły i olbrzymie srogie tury z Germanii. Z powodu ilości uwięzionych igrzyska miały przejść ogromem wszystko, co dotychczas widziano. Cezar zapragnął zatopić wspomnienia pożaru w krwi i upoić nią Rzym, więc nigdy rozlew jej nie zapowiadał się wspaniałej.

Lud, Zabawa

Bóg

Grzech

Zwierzęta

Rozochocony lud pomagał wigilom i pretorianom w pościgu chrześcijan. Nie było to rzeczą trudną, gdyż całe ich gromady, obozując jeszcze wraz z inną ludnością wśród ogrodów — wyznawały głośno swą wiarę. Gdy ich otaczano, klękali i śpiewając pieśni pozwalali się porywać bez oporu. Lecz cierpliwość ich zwiększała tylko gniew ludu, który nie rozumiejąc jej źródła, poczytywał ją za zaciekłość i zatwardziałość w zbrodni. Szał ogarnął prześladowców. Zdarzało się, że czerń wrywała chrześcijan z rąk pretorianów i rozszarpała ich rękoma; kobiety ciągnięto za włosy do więzień, dzieciom rozbijano głowy o kamienie. Tysiące ludzi dniem i nocą przebiegało z wyciem ulice. Szukano ofiar wśród zgłiszcz, w kominach i w piwnicach. Przed więzieniami wyprawiano przy ogniskach, naokół beczek z winem, bachiczne uczty i tańce. Wiezorami słuchano z upojeniem podobnych do grzmotu ryków, którymi rozbrzmiewało całe miasto. Więzienia przepełnione były tysiącami ludzi, co dzień zaś czerń i pretorianie przypędzali nowe ofiary. Litość zgasła. Zdawało się, że ludzie zapomnieli mówić i w dzikim obłąkaniu zapamiętali tylko jeden okrzyk: „Chrześcijanie dla lwów!” Przyszły dziwnie znojne dni i noce tak duszne, jakich nigdy przedtem nie bywało: samo powietrze było jakby nasiąknięte szaleń, krwią, zbrodnią.

Niewola

Lud

Okrucieństwo

Zbrodnia

A owej przebranej mierze okrucieństw odpowiadała również przebrana miara żądzy męczeństwa. Wyznawcy Chrystusa szli dobrowolnie na śmierć lub nawet szukali jej, póki ich nie powstrzymywały surowe rozkazy zwierzchników. Z polecenia ich poczęto zbierać się już tylko za miastem, w podziemiach na drodze Appijskiej i w winnicach podmiejskich

⁴³¹Księgi Sybilijskie — spisane przepowiednie wieszczki Sybilli.

⁴³²uczty przygotowywane bogom — uczty takie, będące zarazem uroczystościami religijnymi zwano sellisternia a. lectisternia.

⁴³³wytykać (daw.) — dziś: wytyczać.

należących do patrycjuszów chrześcijan, spośród których nie uwieziono dotąd nikogo. Na Palatynie wiedzano doskonale, że do wyznawców Chrystusa należą: i Flawiusz, i Domitylla, i Pomponia Grecyna, i Korneliusz Pudens, i Winicjusz; sam cesarz obawiał się jednak, że czernieć nie da wmówić w siebie, by tacy ludzie podpalili Rzym, że zaś chodziło przede wszystkim o przekonanie ludu, więc karę i zemstę odłożono na dni dalsze. Inni mniemali, że owych patrycjuszów ocalił wpływ Akte. Mniemanie było błędne. Petroniusz, po rozstaniu się z Winicjuszem, udał się wprawdzie do Akte o pomoc dla Ligii, lecz ona mogła mu ofiarować jeno łzy, żyła bowiem w zapomnieniu i w bólu, o tyle tylko cierpiąca, o ile kryła się przed Poppeą i cesarzem.

Odwiedziła jednak Ligię w więzieniu, przyniosła jej odzież i żywność, a nade wszystko ochroniła ją tym bardziej od zniewag ze strony i tak już przekupionych stróżów więziennych.

Wszelako Petroniusz nie mogąc zapomnieć, że gdyby nie on i nie jego pomysły odebrania Ligii z domu Aulusów, to prawdopodobnie nie byłaby obecnie w więzieniu, a prócz tego pragnąc wygrać grę z Tygellinem nie szczędził czasu ni zabiegów. W ciągu kilku dni widział się z Seneką, z Domicjuszem Afrem, z Kryspinillą, przez którą chciał trafić do Poppei, z Terpnosem, z Diodorem, z pięknym Pitagorasem, a na koniec z Aliturem i Parrysem, którym zazwyczaj nie odmawiał cesarz niczego. Za pomocą Chryzotemis, która była obecnie kochanką Watyniusza, starał sobie zjednać nawet i jego pomoc, nie szczędząc i jemu, i innym zarówno obietnic jak pieniędzy.

Lecz wszystkie te usiłowania pozostały bez skutku. Seneka, niepewny własnego jutra, począł mu przekładać, że chrześcijanie, jeśli nawet istotnie nie spalili Rzymu, powinni być wytępieni dla jego dobra, słowem, usprawiedliwiał przyszłą rzeź racją stanu. Terpnos i Diodor wzięli pieniądze i nie uczynili w zamian nic. Watyniusz doniósł cesarzowi, że usiłowano go przekupić. Jeden tylko Aliturus, który z początku wrogo usposobiony dla chrześcijan, żałował ich obecnie, ośmielił się wspomnieć cesarzowi o uwiezionej dziewczynie i prosić za nią, lecz nie otrzymał nic prócz odpowiedzi:

— Zali mniemasz, że mniejszą mam duszę niż Brutus, który dla dobra Rzymu nie oszczędził własnych synów?

I gdy powtórzył tę odpowiedź Petroniuszowi, ten rzekł:

— Skoro znalazł porównanie z Brutusem, to nie ma już ratunku.

Żał mu jednak było Winicjusza i brał go strach, czy on nie targnie się na własne życie. „Teraz — mówił sobie — podtrzymują go jeszcze zabiegi, które czyni dla jej ratunku, jej widok i sama męka, lecz gdy wszystkie sposoby zawiodą i zgaśnie ostatnia iskra nadziei, na Kastora! on jej nie przeżyje i rzuci się na miecz”. Petroniusz pojmował nawet lepiej, że można tak skończyć, niż że można tak pokochać i tak cierpieć. Tymczasem Winicjusz czynił jeszcze wszystko, na co mógł zdobyć się jego umysł, by uratować Ligię. Odwiedzał augustianów i on, tak niegdyś dumny, żebrał teraz ich pomocy. Przez Witeliusza ofiarował Tygellinowi swoje ziemie sycylijskie i wszystko, czego by zażądał. Tygellinus jednak, nie chcąc zapewne narazić się Auguście, odmówił. Pójść do samego cesarza, objąć mu kolana i błagać nie prowadziło do niczego. Winicjusz chciał wprawdzie i to uczynić, lecz Petroniusz usłyszawszy o zamiarze zapytał:

— A jeśli ci odmówi, jeśli odpowie żartem lub groźbą bezecną, co uczynisz?

Na to rysy Winicjusza ściągnęły się bólem i wściekłością, a ze zwartych szczęk poczęł się wydobywać zgrzyt.

— Tak! — rzekł Petroniusz. — Dlatego ci odradzam. Zamkniesz wszystkie drogi ocalenia!

Lecz Winicjusz pohamował się i wodząc dłonią po czole pokrytym zimnym potem, rzekł:

— Nie! nie! Jestem chrześcijaninem!...

— I zapomnisz o tym, jak zapomniałeś przed chwilą. Masz prawo zgubić siebie, ale nie ją. Pamiętaj, przez co przeszła przed śmiercią córka Sejana.

I tak mówiąc nie był zupełnie szczerym, chodziło mu bowiem więcej o Winicjusza niż o Ligię. Ale wiedział, że niczym nie powstrzyma go tak od niebezpiecznego kroku, jak przedstawiając mu, że mógłby on przynieść nieodwołalną zgubę Ligii. Zresztą miał słuszną, gdyż na Palatynie przewidywano przyjście młodego trybuna i przedsięwzięto odpowiednie środki ostrożności.

Filozof

Samobójstwo

Jednakże męka Winicjusza przeszła wszystko, co siły ludzkie znieść mogą. Od chwili gdy Ligia była uwięziona i gdy padł na nią blask przyszłego męczeństwa, nie tylko pokochał ją stokroć więcej, ale po prostu począł jej oddawać w duszy cześć niemal religijną, jakby nadziemskiej istocie. A teraz na myśl, że tę istotę i ukochaną, i zarazem świętą musi stracić, i że prócz śmierci spaść mogą na nią męczarnie od samej śmierci straszniejsze, krew stygła mu w żyłach, dusza zmieniała się w jeden jęk, mieszały się zmysły. Chwilami zdawało mu się, że czaszkę wypełnia mu żywy ogień, który ją spali lub rozsadzi. Przestał rozumieć, co się dzieje, przestał rozumieć, dlaczego Chrystus, ów miłosierny, ów Bóg, nie przychodzi w pomoc swym wyznawcom, dlaczego okopcone mury Palatynu nie zapadają się pod ziemię, a z nimi razem Nero, augustianie, obóz pretorianów i całe to miasto zbrodni. Mniemał, że nie może i nie powinno być inaczej i że to wszystko, na co patrzą jego oczy, od czego łamie się dusza i skowyczy serce, to sen. Lecz ryk zwierząt mówił mu, że to rzeczywistość; huk siekier, spod których wyrastały areny, mówił mu, że to rzeczywistość, a potwierdzały ją wycie ludu i przepelnione więzienia. Wówczas przerażała się w nim wiara w Chrystusa i to przerażenie było nową męką, może ze wszystkich najstraszniejszą.

A tymczasem Petroniusz mówił mu:

— Pamiętaj, przez co przed śmiercią przeszła córka Sejana.

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY TRZECI

I wszystko zawiodło. Winicjusz zniżył się do tego stopnia, że szukał poparcia u wyzwolenców i niewolnic, tak cezara, jak i Poppei, przepłacał ich cześć obietnice, zjednywał sobie bogatymi podarkami ich względy. Odnalazł pierwszego męża Augusty, Rufiusa Kryspinusa, i uzyskał od niego list; podarował wille w Ancjum synowi jej z pierwszego małżeństwa, Rufiusowi, lecz rozgniewał tym tylko cezara, który pasierba nienawdził. Przez umyślnego gońca pisał do drugiego męża Poppei, Othona, do Hiszpanii, ofiarował całe swe mienie i siebie samego, aż wreszcie spostrzegł, że był tylko igraszką ludzi i że gdyby był udawał, iż więzienie Ligii mało go obchodzi, byłby ją prędzej uwolnił.

Toż samo spostrzegł i Petroniusz. Tymczasem płynął dzień za dniem. Amfiteatry były skończone. Rozdawano już tessery, to jest znaki wejścia na ludus matutinus⁴³⁴. Lecz tym razem igrzysko „poranne” z powodu niesłychanej ilości ofiar miało się rozciągnąć na dnie, tygodnie i miesiące. Nie wiedzano już, gdzie mieścić chrześcijan. Więzienia były natłoczone i srożyła się w nich gorączka. Puticuli, to jest wspólne doły, w których chowano niewolników, poczęły się przepelniać. Powstała obawa, by choroby nie rozszerzyły się na całe miasto, więc postanowiono się śpieszyć.

A wszystkie owe wieści obijały się o uszy Winicjusza gasząc w nim ostatnie przebłyśki nadziei. Póki był czas, mógł się ludzić, że coś jeszcze wskóra, ale teraz nie było już i czasu. Widowiska miały się rozpocząć. Ligia lada dzień mogła znaleźć się w cuniculum cyrkowym, skąd wyjście było już tylko na arenę. Winicjusz nie wiedząc, gdzie rzuci ją los i okrucieństwo przemocy, począł obchodzić wszystkie cyrki, przekupywać stróżów i bestiariów, stawiając im żądania, których nie mogli spełnić. Czasem spostrzegał się, że już pracuje tylko nad tym, by jej uczynić śmierć mniej straszną, i wówczas to właśnie czuł, że zamiast mózgu ma rozżarzone węgle pod czaszką.

Nie myślał zresztą jej przeżyć i postanowił zginąć z nią razem. Lecz sądził, że ból może wypali w nim życie, zanim straszliwy termin nadejdzie. Jego przyjaciele i Petroniusz mniemali również, iż lada dzień otworzy się przed nim królestwo cieniów. Twarz Winicjusza szerniała i stała się podobną do owych woskowych masek, które trzymano w larariach. W rysach zastygło mu zdumienie, jak gdyby nie rozumiał, co się stało i co się stać może. Gdy ktoś do niego mówił, podnosił mechanicznym ruchem ręce do głowy i ściskając dłońmi skronie patrzył na mówiącego wzrokiem przerażonym i pytającym. Noce spędzał wraz z Ursusem pod drzwiami Ligii, w więzieniu, jeśli zaś kazała mu odejść i spocząć, wracał do Petroniusza i przechadzał się do rana po atrium. Niewolnicy znajdowali go też często klęczącego ze wzniesionymi rękoma lub leżącego twarzą do ziemi. Modlił się do Chrystusa, gdyż to była ostatnia nadzieja. Wszystko zawiodło, Ligie mógł ocalić tylko cud, więc Winicjusz bił czołem w kamienne płyty i prosił o cud.

⁴³⁴ludus matutinus (lac.) — widowisko poranne.

Cierpienie, Miłość

Przekupstwo

Więzienie

Tłum

Rozpacz

Śmierć

Rozpacz

Cud, Modlitwa

Lecz pozostało mu jeszcze tyle świadomości, że rozumiał, iż modlitwa Piotra więcej znaczy niż jego. Piotr mu przyobiecał Ligię. Piotr go chrzczył. Piotr sam czynił cuda, niechże mu da ratunek i wspomnienie.

I pewnej nocy poszedł go szukać. Chrześcijanie, których niewiele już zostało, ukrywali go teraz starannie nawet jedni przed drugimi, aby ktoś ze słabszych duchem nie zdradził go mimowolnie lub umyślnie. Winicjusz wśród ogólnego zamieszania i pogromu, zajęty przy tym całkiem zabiegami o wydobyć Ligii z więzienia, stracił Apostoła z oczu, tak iż od czasu swego chrztu spotkał go zaledwie raz jeden, jeszcze przed rozpoczęciem pościgu. Lecz udawszy się do owego fossora, w którego chacie został ochrzczony, dowiedział się od niego, że w winnicy leżącej za Porta Salaria, należącej do Korneliusza Pudensa, odbędzie się zebranie chrześcijan. Fossor podejmował się wprowadzić na nie Winicjusza, upewniając go, że znajda na nim Piotra. Jakoż o zmroku wyszli i przedostawszy się za mury, a następnie idąc wśród wądołów zarosłych trzciną, dostali się do winnicy, położonej dziko i ustronnie. Zgromadzenie odbywało się w szopie, w której zwykle wytłaczano wino. Do uszu Winicjusza doszedł na wstępie szmer modlitwy, wszedłszy zaś ujrzał przy mdłym świetle latarek kilkadziesiąt postaci klęczących i pogrążonych w modlitwie. Od-
mawiały one rodzaj litanii; chór głosów, zarówno męskich, jak kobiecych, powtarzał co chwila: „Chryste, zmiłuj się!” Drgał w tych głosach głęboki, rozdzierający smutek i żal.

Modlitwa

Piotr był obecny. Klęczał na przodzie, przed drewnianym krzyżem przybitym do ściany szopy, i modlił się. Winicjusz rozpoznał z dala jego białe włosy i wzniesione ręce. Pierwszą myślą młodego patrycjusza było przejść przez gromadę, rzucić się do nóg Apostoła i krzyknąć: „Ratuj!” Lecz czy to uroczystość modlitwy, czy osłabienie ugięło pod nim kolana, więc klękając u wejścia, począł powtarzać z jękiem i zaciśniętymi dłońmi: „Chryste, zmiłuj się!” Gdyby był przytomny, byłby zrozumiał, że nie tylko w jego prośbie brzmiał jęk i że nie on tylko przyniósł tu swój ból, swój żal i swoją trwogę. Nie było w tym zebraniu jednej duszy ludzkiej, która by nie straciła drogich sercu istot, a gdy najgorliwsi i najpełniejsi odwagi wyznawcy byli już uwięzieni, gdy z każdą chwilą rozchodziły się nowe wieści o zniewagach i mękach, jakie zadawano im w więzieniach, gdy ogrom klęski przerósł wszelkie przypuszczenia, gdy została już ta garść tylko, nie było wśród niej jednego serca, które by nie przeraziło się w wierze i nie pytało w zwątpieniu: gdzie Chrystus? i czemu zezwala, by zło stało się potężniejsze od Boga?

Cierpienie

Lecz tymczasem błagali Go jeszcze z rozpaczą o miłosierdzie, bo w każdej duszy tliła się dotąd iskra nadziei, że przyjdzie, zetrze zło, strąci w przepaść Nerona i zapanuje nad światem... Jeszcze patrzyli w niebo, jeszcze nasłuchiwali, jeszcze modlili się ze drżeniem. Winicjusza również, w miarę jak powtarzał: „Chryste, zmiłuj się!”, zaczęło ogarniać uniesienie takie jak niegdyś w chacie fossora. Oto wołają Go z głębi bólu, z otchłani, oto woła Go Piotr, więc lada chwila rozedrze się niebo, ziemia zadrży w posadach i zstąpi On, w blasku niezmiernym, z gwiazdami u stóp, miłosierny, lecz i groźny, któren wywyższy swych wiernych i każe przepaściom pożreć prześladowców.

Bóg, Pobożność, Rozpacz

Winicjusz zakrył twarz rękoma i przypadł do ziemi. Naraz otoczyła go cisza, jak gdyby bojaźń uwięziła dalsze wołanie w ustach wszystkich obecnych. I zdawało mu się, że musi się koniecznie coś stać, że nastąpi chwila cudu. Był pewien, że gdy się podniesie i otworzy oczy, ujrzy światło, od którego ślepną śmiertelne źrenice, i usłyszy głos, od którego mdleją serca.

Chrystus, Cud

Cisza

Lecz cisza trwała ciągle. Przerwało ją na koniec łkanie kobiece.

Winicjusz podniósł się i począł patrzeć osłupiałym wzrokiem przed siebie.

W szopie zamiast blasków zaziemskich migotały nagle płomyki latarek i promienie księżycy, wchodzące przez otwór w dachu, napędzały ją srebrnym światłem. Ludzie, klęczący obok Winicjusza, wznosili w milczeniu zalane łzami oczy ku krzyżowi; tu i ówdzie ozwały się inne łkania, a z zewnątrz dochodziło ostrożne pogwizdywanie strażników. Wtem Piotr wstał i zwróciwszy się do gromady rzekł:

— Dzieci, podnieście serca ku Zbawicielowi naszemu i ofiarujcie mu wasze łzy.

Łzy

I umilkł.

Nagle wśród zgromadzonych ozwał się głos kobiecy, pełen żalosnej skargi i bólu bez granic:

Krzywdą

— Ja, wdowa, jednego syna miałam, który mnie żywił... Wróć mi go, panie!

Nastała powtórnie chwila ciszy. Piotr stał przed klęczącą gromadą, stary, stroskany, i wydawał się im w tej chwili jakby uosobieniem zgrzybiałości i niemocy.

Wtem począł się skarżyć drugi głos:

— Kaci znieważyli córki moje i Chrystus na to pozwolił!

Po czym trzeci:

— Zostałam sama z dziećmi, a gdy mnie porwą, kto da im chleba i wody?

Po czym czwarty:

— Linusa, którego zaniechali, wzięli znowu i położyli na męki, panie!

Po czym piąty:

— Gdy wrócimy do domów, pochwyć nas pretorianie. Nie wiemy, gdzie się ukryć.

— Biada nam! Kto nas osłoni?

I tak w ciszy nocnej brzmiała skarga za skargą. Stary rybak przymknął oczy i trząsł swą białą głową nad tym ludzkim bólem i trwogą. Zapadło znów milczenie, tylko strażnicy poświstywali z cicha za szopą.

Winicjusz zerwał się znowu, by przedrzeć się przez gromadę do Apostoła i zażądać od niego ratunku, lecz nagle ujrzał przed sobą jakby przepaść, której widok obezwładnił jego nogi. Co będzie, jeśli Apostoł wyzna swoją niemoc, jeśli stwierdzi, że cesarz rzymski potężniejszy jest niż Chrystus Nazareński? I na tę myśl przerażenie podjęło mu włosy na głowie, gdyż uczuł, że wówczas w tę przepaść wpadnie nie tylko reszta jego nadziei, ale i on sam, i jego Ligia, i jego miłość do Chrystusa, i jego wiara, i wszystko, czym żył, a pozostanie tylko śmierć i noc jako morze bezbrzeżna.

A tymczasem Piotr począł mówić głosem z początku tak cichym, że ledwie można go było dosłyszeć:

— Dzieci moje! Na Golgocie widziałem, jak Boga przybijali do krzyża. Słyszałem młoty i widziałem, jak podnieśli krzyż do góry, aby rzesze patrzyły na śmierć Syna człowieka...

.....

...I widziałem, jak mu otworzyli bok i jak umarł. A wówczas, wracając od krzyża, wołałem w boleści, jako wy wołacie: „Biada! Biada! Panie! Tyś Bóg! Czemużeś na to pozwolił, czemuś umarł i czemuś utrafił nam serca, którzyśmy wierzyli, że przyjdzie królestwo Twoje?...”

...A on, Pan nasz i Bóg nasz, trzeciego dnia zmartwychwstał i był między nami, póki w wielkiej światłości nie wstąpił do królestwa swego...

A my, poznawszy małą wiarę naszą, umocniliśmy się w sercach i odtąd siejemy ziarno Jego...

.....

Tu zwróciwszy się w stronę, skąd wyszła pierwsza skarga, począł mówić silniejszym już głosem:

— Czemu się skarżycie?... Bóg sam poddał się męce i śmierci, a wy chcecie, by was przed nią osłonił? Ludzie małej wiary! Zaliście pojęli Jego naukę, zali On wam to jedno życie obiecał? Oto przychodzi do was i mówi wam: „Pójdźcie drogą moją”, oto podnosi was ku sobie, a wy czepiacie się ziemi rękoma, wołając: „Panie, ratuj!” Ja, proch przed Bogiem, lecz wobec was Apostoł Boży i namiestnik, mówię wam w imię Chrystusa: nie śmierć przed wami, lecz życie, nie męki, lecz nieprzebrane rozkosze, nie łzy i jęki, lecz śpiewanie, nie niewola, lecz królowanie! Ja, Apostoł Boży, mówię tobie, wdowo: syn twój nie umrze, jeno narodzi się w chwale na życie wieczne i połączysz się z nim! Tobie, ojczu, któremu kaci splamili córki niewinne, obiecuję, że odnajdziesz je bielsze od lilij Hebronu⁴³⁵! Wam, matki, które porwą od sierot, wam, którzy straciecie ojców, wam, którzy się skarżycie, wam, którzy będziecie patrzeć na śmierć umiłowanych, wam, stroskani, nieszczęśliwi, trwożni, i wam, mający umrzeć, w imię Chrystusa powiadam, iż zbudzicie się jako ze snu na szczęśne czuwanie i jako z nocy na świt Boży. W imię Chrystusa, niech spadnie bielmo z oczu waszych i rozgorzeją serca!

To rzekłszy podniósł dłoń, jak gdyby rozkazywał, a oni uczuli nową krew w żyłach i zarazem dreszcz w kościach, bo stał już przed nimi nie starzec zgrzybiały i strapiony, ale mocarz, który brał ich dusze i dźwigał je z prochu i trwogi.

Otchłań

Nauczyciel,
Zmartwychwstanie

Przywódcą

Bóg, Chrystus

Dziewictwo,
Nieśmiertelność, Wierzenia
, Zaświaty

Przemiana
Dusza, Siła

⁴³⁵lilie Hebronu — starotestament. określenie piękna i niewinności.

— Amen! — zawołało kilka głosów.

Jemu zaś z oczu bił blask coraz większy i szła od niego siła, szedł majestat, szła świętość. Głowy chyliły się przed nim, a on, gdy umilkło „amen”, mówił dalej:

— Siejcie w płakaniu, abyście zbierali w weselu. Czemu lękacie się mocy złego? Nad ziemią, nad Rzymem, nad murami miast jest Pan, który zamieszkał w was. Kamienie zwilgną od łez, piasek przesiąknie krwią, pełne będą doły ciał waszych, a ja wam powiadam: wyście zwycięzcy! Pan idzie na podbój tego miasta zbrodni, ciemństwa i pychy, a wyście legia Jego! I jako sam odkupił męką i krwią grzechy świata, tak chce, abyście wy odkupili męką i krwią to gniazdo nieprawości!... To wam oznajmia przez wargi moje!

I rozłożył ręce, a oczy utkwili w górze, im zaś serca przestały prawie bić w piersi, albowiem uczyli, że wzrok jego widzi coś, czego nie mogą dojrzeć ich śmiertelne źrenice.

Jakoż twarz mu się zmieniła i oblała się jasnością, i patrzył czas jakiś w milczeniu, jakby oniemiał z zachwyty, lecz po chwili usłyszano jego głos:

— Jesteś, Panie, i ukazujesz mi drogi swoje!... Jak to, o Chryste!... Nie w Jeruzalem, ale w tym grodzie szatana chcesz założyć stolicę Twoją? Tu, z tych łez i z tej krwi chcesz zbudować kościół Twój? Tu, gdzie dziś władza Neron, ma stanąć wieczyste królestwo Twoje? O Panie, Panie! I każesz tym trwożnym, aby z kości swych zbudowali fundament pod Syjon⁴³⁶ świata, a duchowi memu każesz objąć rząd nad nami i nad ludami ziemi?... I oto zlewasz źródło mocy na słabych, aby się stali silni, i oto każesz mi paść stąd baranki Twoje, aż do spełnienia wieków... O, bądźże pochwalony w wyrokach Twoich, który każesz zwyciężać. Hosanna!⁴³⁷ Hosanna!...

Ci, którzy byli trwożni, powstałi, w tych, którzy zwątpili, wpłynęły strumienie wiary. Jedne głosy zawołały naraz: „Hosanna!”, inne: „Pro Christo!⁴³⁸”, po czym zapadła cisza. Jasne letnie błyskawice rozświecały wnętrza szopy i twarze pobladłe ze wzruszenia.

Piotr, zapałszy w widzenie, modlił się jeszcze długo, lecz na koniec zbudził się, zwrócił do gromady swą natchnioną, pełną światła głowę i rzekł:

— Oto jako Pan zwyciężył w was zwątpienie, tak i wy idźcie zwyciężać w imię Jego!

I chociaż wiedział już, że zwyciężą, choć wiedział, co wyrosnie z ich łez i krwi, jednak głos zadrgał mu wzruszeniem, gdy począł żegnać ich krzyżem i mówił:

— A teraz błogosławie was, dzieci moje, na mękę, na śmierć i na wieczność!

Lecz oni opadli go wołając: „My już gotowi, ale ty, święta głowo, chroń się, albowiem tyś jest namiestnik, który sprawuje rząd Chrystusów!” I tak mówiąc czepiali się jego szat, on zaś kładł ręce na ich głowach i żegnał każdego z osobna, równie jak ojciec żegna dzieci, które wysyła w podróż daleką.

I zaraz poczęli wychodzić z szopy, albowiem pilno już im było do domów, a z nich do więzień i na areny. Umysły ich oderwały się od ziemi, dusze wzięły lot ku wieczności i szli, jakby w śnie lub w zachwyceniu, przeciwstawiać tę siłę, która w nich była, siłę i okrucieństwu „bestii”.

Apostoła zaś wziął Nereusz, sługę Pudensa, i wiódł go ukrytą w winnicy ścieżką do swego domu. Lecz wśród jasnej nocy postępował za nimi Winicjusz i gdy wreszcie doszli do Nereuszowej chaty, rzucił się nagle do nóg Apostoła.

Ów zaś, poznawszy go, zapytał:

— Czego żądasz, synu?

Ale Winicjusz po tym, co słyszał w szopie, nie śmiał go już o nic błagać, tylko objąwszy obiema rękami jego stopy przyciskał do nich ze łkaniem czoło, wzywając w ten niemy sposób litości. Ów zaś rzekł:

— Wiem. Wzięć dziewczeczkę, którą umiłowales. Módl się za nią.

— Panie! — jęknął Winicjusz obejmując jeszcze silniej stopy Apostoła. — Panie! Jam robak lichy, aleś ty znał Chrystusa, ty Go błagaj, ty wstaw się za nią.

I drżał z bólu jak liść, i bił czołem w ziemię, albowiem poznawszy moc Apostoła wiedział, iż on jeden może mu ją przywrócić.

Ofiara

Cierpienie, Krew,
Zwycięstwo

Oko, Wzrok

Wizja

Burza

⁴³⁶Syjon — wzgórze w Jerozolimie ze świątynią z Arką Przymierza, potem: każde święte miejsce.

⁴³⁷Hosanna! (hebr.) — dosł. zbawże; potem okrzyk na cześć Boga i Chrystusa.

⁴³⁸Pro Christo! (łac.) — za Chrystusa!

A Piotr wzruszył się tą boleścią. Przypomniawszy sobie, jak niegdyś i Ligia, zgromiona przez Kryspusa, leżała tak samo u jego nóg, żebrząc litości. Przypomniawszy sobie, że ją podniósł i pocieszył, więc teraz podniósł Winicjusza.

— Synaczku — rzekł — będę się modlił za nią, lecz ty pomnij, com mówił tamtym wątpiącym, że sam Bóg przeszedł przez mękę krzyżową, i pomnij, że po tym życiu zaczyna się inne, wieczyste.

— Ja wiem!... Jam słyssał — odparł Winicjusz łowiąc w poblądle usta powietrze — ale widzisz, panie... nie mogę! Jeśli potrzeba krwi, proś Chrystusa, aby wziął moją... Jam żołnierz. Niech mi podwoi, niech potroi mękę dla niej przeznaczoną, wytrzymam; ale niech ją ocali! To jeszcze dziecko, panie, a On mocniejszy od cezara, wierzę! mocniejszy! Tyś ją sam miłował. Tyś nam błogosławił! To jeszcze dziecko niewinne!...

Tu znów pochylił się i przyłożywszy twarz do kolan Piotra począł powtarzać:

— Tyś znał Chrystusa, panie! Tyś znał, On ciebie wysłucha! Wstaw się za nią!

A Piotr przymknął powieki i modlił się żarliwie.

Letnie błyskawice poczęły znów rozświecać niebo. Winicjusz wpatrywał się przy ich blasku w usta Apostoła, czekając z nich wyroku życia lub śmierci. W ciszy słychać było przepiórki nawołujące się po winnicach i głuchy, daleki odgłos deptaków leżących przy Via Salaria.

— Winicjusz — zapytał wreszcie Apostoł — wierzyszli ty?

— Panie, czyżbym inaczej tu przyszedł? — odpowiedział Winicjusz.

— Tedy wierz do końca, albowiem wiara góry porusza. Więc choćbyś widział onę dziewczeczkę pod mieczem kata albo w paszczęce lwa, wierz jeszcze, że Chrystus może ją zbawić. Wierz i módl się do Niego, a ja będę się modlił wraz z tobą.

Po czym podniósłszy twarz ku niebu, mówił głośno:

— Chryste miłosierny, spójrz na ono serce zbolale i pociesz je! Chryste miłosierny, pomiarkuj wiatr do wełny jagnięcia! Chryste miłosierny, któryś prosił Ojca, aby odwrócił kielich goryczy od ust Twoich, odwróć go od ust tego sługi Twego! Amen!

A Winicjusz, wyciągając ręce ku gwiazdom, mówił jęcząc:

— O Chryste! Jam Twój! Weź mnie za nią!

Na wschodzie niebo poczęło bieleć.

Burza

Chrystus

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY CZWARTY

Winicjusz opuściwszy Apostoła szedł do więzienia z odrodzonym przez nadzieję sercem. Gdzieś w głębi duszy krzyczała mu jeszcze rozpacz i przerażenie, lecz on tłumił w sobie te głosy. Wydało mu się niepodobieństwem, by wstawiennictwo Bożego namiestnika i potęga jego modlitwy miały pozostać bez skutku. Bał się nie mieć nadziei, bał się wątpić. „Będę wierzył w miłosierdzie Jego — mówił do siebie — choćbym ją ujrzał w paszczy lwa”. I na tę myśl, choć drżała w nim dusza i pot zimny oblewał mu skronie, wierzył. Każde uderzenie jego serca było teraz modlitwą. Począł rozumieć, że wiara góry porusza, albowiem poczuł w sobie jakąś dziwną siłę, której nie odczuwał przedtem. Zdawało mu się, że potrafi nią dokonać takich rzeczy, które jeszcze wczoraj nie były w jego mocy. Chwilami miał wrażenie, jakby złe już minęło. Gdy rozpacz odzywała się jeszcze jękiem w jego duszy, przypominał sobie tę noc i tę świętą sędziwą twarz, wzniesioną ku niebu w modlitwie. „Nie! Chrystus nie odmówi pierwszemu uczniowi swemu i pasterzowi trzedy! Chrystus mu nie odmówi, a ja nie zwątpię”.

I biegł do więzienia jak zwiastun dobrej nowiny.

Lecz tu czekała go rzecz niespodziewana.

Straże pretoriańskie, zmieniające się przy Mamertyńskim więzieniu, znały go już wszystkie i zwykle nie czyniono mu najmniejszych trudności, lecz tym razem łańcuch się nie otworzył, a natomiast setnik zbliżył się ku niemu i rzekł:

— Wybacz, szlachetny trybunie, mamy dziś rozkaz nie wpuszczać nikogo.

— Rozkaz? — powtórzył błędąc Winicjusz.

Żołnierz spojrzał na niego ze współczuciem i odrzekł:

— Tak, panie. Rozkaz cezara. W więzieniu dużo jest chorych i być może, iż obawiają się, aby przychodnie nie roznieśli zarazy po mieście.

— Lecz mówiłeś, że rozkaz na dziś tylko?

Sila

Dusza, Strach

Przecucie

Więzienie

Choroba

— W południe zmieniają się strażę.
Winicjusz zamilkł i odkrył głowę, albowiem zdawało mu się, że pileolus⁴³⁹, który miał na niej, jest z ołowiu.
Wtem żołnierz zbliżył się i rzekł przyciszonym głosem:
— Uspokój się, panie. Stróże i Ursus czuwają nad nią.
To rzekłszy pochylił się i w mgnieniu oka nakreślił na kamiennej płycie swym długim galijskim mieczem kształt ryby.
Winicjusz spojrział na niego bystro.
— ...I jesteś pretorianinem?...
— Póki nie będę tam — odrzekł żołnierz wskazując na więzienie.
— I ja chcę Chrystusa.
— Niech będzie pochwalone imię Jego! Wiem, panie. Nie mogę cię wpuścić do więzienia, lecz jeśli napiszesz list, oddam go stróżom.
— Dzięki ci, bracie.
I ścisnąwszy rękę żołnierza odszedł. Pileolus przestał mu ciążyć ołowiem. Słońce ranne podniosło się nad mury więzienia, a razem z jego jasnością poczęła znów wstępować otucha w serce Winicjusza. Ten żołnierz chrześcijanin był dla niego jakby nowym świadectwem potęgi Chrystusa. Po chwili zatrzymał się i utkwivszy wzrok w różowych obłokach zwieszonych nad Kapitołem i świątynią Statora, rzekł:
„Nie widziałem jej dziś, Panie, ale wierzę w Twoje miłosierdzie”.
W domu czekał na niego Petroniusz, który, jak zwykle „z nocy dzień czyniąc”, niedawno był powrócił. Zdążył jednakże wziąć już kąpiel i namiętnie się do snu.
— Mam dla ciebie nowiny — rzekł. — Byłem dziś u Tuliusza Senecjona, u którego był i cesarz. Nie wiem, skąd Augustie przyszło na myśl przyprowadzić ze sobą małego Rufiusa... Może dlatego, by swą urodą zmiękczył serce cesarza. Na nieszczęście, dziecko, zmorzone snem, usnęło w czasie czytania, jak niegdyś Wespazjan, co widząc Ahenobarbus cisnął w nie pucharem i skaleczył je ciężko. Poppea zemdlą, wszyscy zaś słyszeli, jak cesarz rzekł: „Dość mam tego przypłodka!”, a to, wiesz, tyle znaczy, co śmierć!
— Nad Augustą zawisła kara Boża — odpowiedział Winicjusz — ale czemu mi to mówisz?
— Mówię dlatego, że ciebie i Ligię ścigał gniew Poppei, teraz zaś ona, zajęta własnym nieszczęściem, może poniecha zemsty i łatwiej da się przejednać. Zobaczę ją dziś wieczór i będę z nią mówił.
— Dzięki ci. Zwiastujesz mi dobrą nowinę.
— A ty się wykup i spocznij. Usta masz sine i cień z ciebie pozostał.
Lecz Winicjusz spytał:
— Zali nie mówiono, kiedy odbędzie się pierwszy ludus matutinus?
— Za dziesięć dni. Ale wezmą pierwaj inne więzienia. Im więcej zostanie nam czasu, tym lepiej. Nie wszystko jeszcze stracone.
I tak mówiąc, mówił to, w co sam już nie wierzył, wiedział albowiem doskonale, że skoro cesarz w odpowiedzi na prośbę Aliturusa znalazł wspaniale brzmiącą odpowiedź, w której porównał się z Brutusem, to dla Ligii nie ma już ratunku. Ukrył też przez litość, co słyszał u Senecjona, że cesarz i Tygellin postanowili wybrać dla siebie i dla przyjaciół najpiękniejsze dziewice chrześcijańskie i pohańbić je przed męką, reszta zaś miała być wydana w sam dzień igrzyska pretorianom i bestiariuszom.
Wiedząc, że Winicjusz w żadnym razie nie zechce przeżyć Ligii, umyślnie krzepił tymczasem nadzieję w jego sercu, naprzód przez współczucie dla niego, a po wtóre, że temu estecie chodziło także i o to, aby Winicjusz, jeśli ma umrzeć, umarł pięknym, nie zaś z twarzą wyniszczoną i szerniałą od bólu i bezsenności.
— Powiem dziś Augustie — rzekł — mniej więcej tak: „Uratuj Ligię dla Winicjusza, a ja uratuję dla ciebie Rufiusa”. I będę o tym myślał naprawdę. Z Ahenobarbem jedno słowo, powiedziane w stosownej chwili, może kogoś uratować lub zgubić. W najgorszym razie zyskamy na czasie.
— Dzięki ci — powtórzył Winicjusz.

Światło

Obyczaje

Okrucieństwo

Dziecko

Słowo

Okrucieństwo

Dziewictwo

Śmierć, Uroda

Słowo, Władza

⁴³⁹ pileolus (łac.) — rodzaj nakrycia głowy.

— Najlepiej mi podziękujesz, gdy się pożywisz i spocznesz. Na Atenę! Odysej w największym nieszczęściu myślał o śnie i jadle. Całą noc spędziłeś pewno w więzieniu.

— Nie — odpowiedział Winicjusz. — Chciałem pójść do więzienia teraz, ale jest rozkaz, aby nikogo nie dopuszczano. Dowiedz się ty, Petroniuszu, czy rozkaz jest na dziś tylko, czy aż do dnia igrzysk.

— Dowiem się dziś w nocy i jutro rano powiem ci, na jak długo i dlaczego rozkaz został wydany. A teraz, choćby Helios miał ze zmartwienia zejść do kimeryjskich krajów, idę spać, ty zaś naśladowaj mnie.

I rozeszli się, lecz Winicjusz udał się do biblioteki i począł pisać list do Ligii.

Gdy skończył, odniósł go sam i wręczył chrześcijańskiemu setnikowi, który natychmiast poszedł z nim do więzienia. Po chwili wrócił z pozdrowieniem od Ligii i z obietnicą, że dziś jeszcze odniesie jej odpowiedź.

Winicjusz nie chciał jednak wracać i siadłszy na głazie czekał na list Ligii. Słońce wzbilo się już wysoko na niebie i przez Clivus Argentarius napływały na Forum, jak zwykle, tłumy ludzi. Przekupnie wywoływali swoje towary; wróżbici polecali przechodniom swe usługi; obywatele ciągnęli poważnym krokiem ku rostrom, by słuchać przygodnych mówców lub rozповідаć sobie wzajemnie najświeższe nowiny. W miarę jak upał dogrzewał coraz silniej, gromady próżniaków chroniły się pod portyki świątyni, spod których wylatywały co chwila z wielkim łopotem skrzydeł całe stada gołębi, rozblaskując białymi piórami w jasności słonecznej i błękicie.

Tłum

Ptak

Pod nadmiarem światła, pod wpływem gwaru, ciepła i niezmiernego znużenia oczy Winicjusza poczęły się kleić. Monotonne okrzyki chłopców, grających obok w morę, i miarowe kroki żołnierzy kołysały go do snu. Kilkakroć podniósł jeszcze głowę i objął oczyma więzienie, po czym oparł ją o zrab skalny, westchnął jak dziecko, które usypia po długim płaczu, i usnął.

Sen

I wnet opadły go widzenia. Zdawało mu się, że wśród nocy niesie na ręku Ligię przez nieznaną winnicę, a przed nim idzie Pomponia Grecyna z kagankiem w ręku i świeci. Jakiś głos, jakby głos Petroniusza, wołał za nim z daleka: „Wróć się!” Lecz on nie zważał na owo wołanie i szedł dalej za Pomponią, póki nie doszli do chaty, w której progu stał Piotr Apostoł. Wówczas on pokazał mu Ligię i rzekł: „Idziemy z areny, panie, ale nie możemy jej obudzić, zbudź ty ją”. Lecz Piotr odpowiedział: „Chrystus sam przyjdzie ją zbudzić!”

Sen

Potem obrazy poczęły mu się mieszać. Widział przez sen Nerona i Poppeę trzymającą na ręku małego Rufiusa ze skrwawionym czołem, które obmywał Petroniusz, i Tygellina posypującego popiołem stoły zastawione kosztownymi potrawami, i Witeliusza pożerającego owe potrawy, i mnóstwo innych augustianów siedzących przy uczcie. On sam spoczywał przy Ligii; lecz między stołami chodziły lwy, którym z płowych bród ściekała krew. Ligia prosiła go, by ją wyprowadził, a jego ogarnęła bezwładność tak straszna, iż nie mógł się nawet poruszyć. Za czym w widzeniach jego nastał bezwład jeszcze większy i wreszcie wszystko zapadło w ciemność zupełną.

Z głębokiego snu zbudził go dopiero żar słoneczny i okrzyki, które rozległy się tuż obok miejsca, na którym siedział. Winicjusz przetarł oczy: ulica roiała się od ludzi, lecz dwaj biegacze, przybrani w żółte tuniki, rozsuwali długimi trzciniami tłum, krzycząc i czyniąc miejsce dla wspaniałej lektyki, którą niosło czterech silnych niewolników egipskich.

W lektyce siedział jakiś człowiek przybrany w białe szaty, którego twarzy nie było dobrze widać, albowiem tuż przy oczach trzymał zwój papirusu i odczytywał coś pilnie.

— Miejsce dla szlachetnego augustianina! — wołali biegacze.

Ulica była jednak tak natłoczona, że lektyka musiała się na chwilę zatrzymać. Wówczas augustianin opuścił niecierpliwie zwój papieru i wychylił głowę wołając:

— Rozpędzić mi tych nicponiów! Prędej!

Nagle, spostrzegłszy Winicjusza, cofnął głowę i podniósł szybko do oczu zwój papieru.

A Winicjusz przeciągnął ręką po czole sądząc, że śni jeszcze.

W lektyce siedział Chilo.

Tymczasem biegacze utorowali drogę i Egipcjanie mieli ruszyć naprzód, gdy nagle młody trybun, który w jednej chwili zrozumiał wiele rzeczy przedtem dla niego niezrozumiałych, przybliżył się do lektyki.

— Pozdrowienie ci, Chilonie! — rzekł.

— Młodzieńcze — odpowiedział z godnością i dumą Grek, usiłując swej twarzy nadać wyraz spokoju, którego w duszy nie miał — witaj, ale mnie nie zatrzymuj, gdyż śpieszę się do przyjaciela mego, szlachetnego Tygellina.

A Winicjusz, chwyciwszy za krawędź lektyki, pochylił się ku niemu i patrząc mu wprost w oczy, rzekł zniżonym głosem:

— Tyś wydał Ligię?...

— Kolosie Memnona! — zawołał z przestraczem Chilo.

Lecz w oczach Winicjusza nie było groźby, więc strach starego Greka przeszedł szybko. Pomyślał, że jest pod opieką Tygellina i samego cezara, to jest potęg, przed którymi drży wszystko, i że otaczają go silni niewolnicy, a zaś Winicjusz stoi przed nim bezbronny, z wynędzniałą twarzą i postawą zgiętą przez ból.

Na tę myśl wróciła mu zuchwałość. Utkwił w Winicjusza swe oczy, okolone czerwonymi obwódkami, i odszepnął:

— A ty, gdy umierał z głodu, kazałeś mnie schłostać.

Na chwilę umilkli obaj, po czym ozwał się głuchy głos Winicjusza:

— Skrzywdziłem cię, Chilonie!...

Wówczas Grek podniósł głowę i klasnąwszy w palce, co w Rzymie było oznaką lekceważenia i pogardy, odrzekł tak głośno, aby wszyscy mogli go słyszeć:

— Przyjacielu, jeśli masz do mnie prośbę, przyjdź do domu mego na Eskwilinie o rannej porze, w której po kąpieli przyjmuję gości i klientów.

I skinął ręką, a na ów znak Egipcjanie podnieśli lektykę, niewolnicy zaś, przybrani w żółte tuniki, poczęli wołać machając trzcinami:

— Miejsce dla lektyki szlachetnego Chilona Chilonidesa! Miejsce! Miejsce!...

Zemsta

Siła

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY PIĄTY

Ligia w długim, pośpiesznie pisanym liście zegnała na zawsze Winicjusza. Wiadomo jej było, że do więzienia nie wolno już nikomu przychodzić i że będzie mogła widzieć Winicjusza dopiero z areny. Toteż prosiła go, by dowiedział się, kiedy przypadnie ich kolej, i by był na igrzysku, albowiem chciała raz jeszcze zobaczyć go za życia. W liście jej nie znać było bojaźni. Pisała, że i ona, i inni tęsknią już do areny, na której znajdą wyzwolenie z więzienia. Spodziejając się przyjazdu Pomponii i Aulusa, błagała, by przyszli i oni. W każdym jej słowie widać było uniesienie i to oderwanie się od życia, w którym żyli wszyscy uwięzieni, a zarazem niezachwianą wiarę, że obietnice spełnić się muszą za grobem. „Czy Chrystus (pisała) teraz, czy po śmierci mnie wyzwoli, On ci obiecał mnie przez usta Apostoła, a więc ja twoja”. I zaklinała go, by jej nie żałował i nie dał się opłacać bólowi. Śmierć nie była dla niej rozerwaniem ślubów. Z ufnością dziecka upewniała Winicjusza, że zaraz po męce w arenie powie Chrystusowi, iż w Rzymie został jej narzeczony, Marek, który tęskni po niej całym sercem. I myślała, że może Chrystus pozwoli wrócić na chwilę jej duszy do niego, aby mu powiedzieć, że żyje, że męki nie pamięta i że jest szczęśliwa. Cały jej list tchnął szczęściem i ogromną nadzieją. Była w nim tylko jedna prośba związana ze sprawami ziemi, aby Winicjusz zabrał ze spoliarium⁴⁴⁰ jej ciało i pochował ją jako swoją żonę w grobowcu, w którym sam niegdyś miał spocząć.

List

On czytał ów list z rozdartą duszą, ale zarazem zdało mu się niepodobieństwem, aby Ligia mogła zginąć pod łkami dzikich zwierząt i aby Chrystus nie zlitował się nad nią. Jednakże w tym właśnie tkwiła nadzieja i ufność. Wróciwszy do domu odpisał, że będzie przychodził codziennie pod mury Tullianum czekać, póki Chrystus nie skruszy murów i nie odda mu jej. Nakazał wierzyć jej, że On może mu ją oddać nawet z cyrku, że Wielki Apostoł błaga Go o to i że chwila wyzwolenia jest bliska. Nawrócony centurion miał odnieść jej ów list nazajutrz.

Dusza

Lecz gdy Winicjusz przyszedł następnego dnia pod więzienie, setnik, opuściwszy szereg, zbliżył się do niego pierwszy i rzekł:

— Posłuchaj mnie, panie. Chrystus, który cię doświadczył, okazał ci łaskę swoją. Dzisiejszej nocy przyszli wyzwolenicy cezara i prefekta, aby wybrać im dziewice chrześcijańskie na pohańbienie; pytali się o oblubienicę twoją, lecz Pan nasz zesłał na nią

Choroba

Dziewiectwo

⁴⁴⁰spoliarium (łac.) — miejsce na zapleczu amfiteatru służące do składania zwłok.

gorączkę, na którą umierają więźnie w Tullianum, i poniechali jej. Wczoraj wieczór była już nieprzytomna i niech będzie błogosławione imię Zbawiciela, albowiem ta choroba, która ją ocaliła od hańby, może ją ocalić i od śmierci.

Winicjusz oparł dłoń na naramienniku żołnierza, aby nie upaść, ów zaś mówił dalej:

— Dziękuj miłosierdziu Pana. Linusa porwali i położyli na męki, ale widząc, że kona, oddali go. Może i tobie oddadzą ją teraz, a Chrystus wróci jej zdrowie.

Młody trybun pozostał jeszcze chwilę ze spuszczoną głową, po czym podniósł ją i rzekł cicho:

— Tak jest, setniku. Chrystus, który wybawił ją od hańby, wybawi ją od śmierci.

I doszedzwszy pod murem więzienia do wieczora, wrócił do domu, aby wysłać swoich ludzi po Linusa i kazać go przenieść do jednej ze swoich willi podmiejskich.

Jednakże Petroniusz dowiedziawszy się o wszystkim postanowił działać jeszcze. Poprzednio był już u Augusty, teraz zaś udał się do niej po raz drugi. Zastał ją u łóżka małego Rufiusa. Dziecko z rozbitą głową majaczyło w gorączce, matka zaś ratowała je z rozpaczą i zgrozą w sercu, myśląc, że jeśli je uratuje, to może tylko po to, aby wkrótce straszniejszą zginęło śmiercią.

Zajęta wyłącznie swoim bólem, nie chciała nawet słuchać o Winicjuszu i Ligii, lecz Petroniusz przeraził ją. „Obraziłaś — rzekł jej — nowe nieznane bóstwo. Ty, Augusto, czcisz podobno hebrajskiego Jehowę, ale chrześcijanie utrzymują, że Chrystus jest jego synem, pomyśl więc, czy cię nie ściga gniew ojca. Kto wie, czy to, co się stało, nie jest ich zemstą i czy życie Rufiusa nie zależy od tego, jak postąpisz”.

— Co chcesz, abym uczyniła? — spytała z przestachem Poppea.

— Przebiegaj zgniewane bóstwo.

— Jak?

— Ligia jest chora. Wpłyn na cezara lub Tygellina, żeby ją wydano Winicjuszowi.

A ona spytała z rozpaczą:

— Czy ty myślisz, że ja mogę?

— Więc możesz co innego. Jeśli Ligia wyzdrowieje, musi iść na śmierć. Idź do świątyni Westy i zażądaj, aby virgo magna⁴⁴¹ znalazła się wypadkiem⁴⁴² koło Tullianum w chwili, gdy będą wyprowadzali więźniów na śmierć, i rozkazała uwolnić tę dziewczynę. Wielka westalka nie odmówi ci tego.

— A jeśli Ligia umrze z gorączki?

— Chrześcijanie mówią, że Chrystus jest mściwy, ale sprawiedliwy: być może, że przebiegasz go chęcią samą.

— Niech mi da jaki znak, że ocali Rufiusa.

Petroniusz wzruszył ramionami.

— Ja nie przychodzę jako jego poseł, o boska; mówię ci tylko: bądź lepiej w zgodzie ze wszystkimi bóstwami rzymskimi i obcymi.

— Pójdę! — rzekła złamanym głosem Poppea.

Petroniusz odetchnął głęboko.

„Nareszcie coś wskórałem!” — pomyślał.

I wróciwszy do Winicjusza rzekł mu:

— Proś swego Boga, by Ligia nie umarła na gorączkę, bo jeśli nie umrze, to wielka westalka rozkaże ją uwolnić. Sama Augusta będzie ją o to prosiła.

Winicjusz popatrzył na niego oczyma, w których błyszczała gorączka, i odpowiedział:

— Ją uwolni Chrystus.

A Poppea, która dla ocalenia Rufiusa gotowa była palić hekatombę wszystkim bogom świata, tegoż jeszcze wieczora udała się na Forum do westalek, powierzwszy opiekę nad chorym dzieckiem wiernej piastunce Sylwii, która i ją samą wyniańczyła.

Lecz na Palatynie wyrok na dziecko był już wydany. Zaledwie bowiem lektyka cesarzowej znikła za Wielką Bramą, do komnaty, w której spoczywał mały Rufius, weszli dwaj wyzwolenicy cezara, z których jeden rzucił się na starą Sylwii i zatkał jej usta, drugi zaś, chwyciwszy miedziany posążek Sfinksa, ogłuszył ją pierwszym uderzeniem.

Bóg, Wierzenia

Dziecko, Okrucieństwo,
Śmierć

⁴⁴¹virgo magna (łac.) — dosł. wielka dziewica, westalka, która mogła darować życie idącemu obok niej skażącemu.

⁴⁴²wypadkiem — tu: przypadkiem.

Po czym zbliżyli się do Rufiusa. Trawiony gorączką i bezprzytomny chłopak nie zdając sobie sprawy, co dzieje się koło niego, uśmiechał się do nich i mrużył swe śliczne oczy, jakby usiłował ich rozpoznać. Lecz oni zdjawszy z niańki pas, zwany cingulum, zadzierzgnęli mu go koło szyi i poczęli zaciskać. Dziecko, zawoławszy raz matki, skonało łatwo. Za czym owinęli je w prześcieradło i siadłszy na przygotowane konie pośpieszyli aż do Ostii, gdzie wrzucili ciało w morze.

Morderstwo

Poppea nie zastawszy wielkiej dziewicy, która wraz z innymi westalkami była u Watyniusza, wróciła wkrótce na Palatyn. Znalazłszy puste łóżce i zastygłe ciało Sylwii, zemdląła, a gdy ją otrzeźwiono, poczęła krzyczeć i dzikie jej krzyki rozlegały się przez noc całą i dzień następny.

Matka

Lecz trzeciego dnia cesarz kazał jej przyjść na ucztę, więc przybrawszy się w amietystową tunikę, przysłała i siedziała z kamienną twarzą, złotowłosa, milcząca, cudna i złowroga jak anioł śmierci.

Anioł

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY SZÓSTY

Zanim Flawiusze wzniesli Koloseum, amfiteatra w Rzymie budowano przeważnie z drzewa, toteż wszystkie niemal spłonęły w czasie pożaru. Nero jednak dla wyprawienia przyobiecanych igrzysk kazał wzniesć kilka, a między nimi jeden olbrzymi, na który zaraz po ugaszeniu ognia poczęto sprowadzać morzem i Tybrem potężne pnie drzew, wyciętych na stokach Atlasu. Ponieważ igrzyska wspaniałością i liczbą ofiar miały przejść wszystkie poprzednie, dodano więc obszerne pomieszczenia dla ludzi i zwierząt. Tysiące rzemieślników pracowało nad budową dniem i nocą. Budowano i ozdabiano bez wytchnienia. Lud opowiadał sobie cuda o oparciach wykładanych brązem, bursztynem, kością słoniową, perłowcem i skorupnikami zamorskich żółwiów. Biegące wzdłuż siedzeń kanały, napełnione lodowatą wodą z gór, miały utrzymywać w budynku chłód przyjemny, nawet w czasie największych upałów. Olbrzymie purpurowe velarium zabezpieczało od promieni słonecznych. Między rzędami siedzeń ustawiono kadzielnice do palenia wonności arabskich; w górze pomieszczono przyrządy do skrapiania widzów rosą szafranową i werweną. Słynni budowniczowie, Sewerus i Ceder, wysilili całą swą wiedzę, by wzniesć amfiteatr niezrównany, a zarazem mogący pomieścić taką liczbę ciekawych, jakiej dotąd żaden ze znanych nie mógł pomieścić.

Lud

Toteż w dniu, w którym miał rozpocząć się ludus matutinus, tłumy gawiedzi czekały od świtu na otwarcie wrót, wsłuchując się z lubością w ryk lwów, chrapliwe beczenie panter i wycie psów. Zwierzętom nie dawano jeść od dwóch dni, a natomiast przesuwno przed nimi zakrwawione kawały mięsa, by tym bardziej pobudzić w nich wściekłość i głód. Chwilami też zrywała się taka burza dzikich głosów, że ludzie stojący przed cyrkiem nie mogli rozmawiać, a wrażliwsi bledli ze strachu. Lecz wraz ze wschodem słońca zabrzmiały w obrębie cyrku pieśni donośne, ale spokojne, których słuchano ze zdziwieniem, powtarzając sobie wzajem: „Chrześcijaninie! Chrześcijaninie!” Jakoż mnożąc ich zastępy sprowadzono do amfiteatru jeszcze w nocy i nie z jednego tylko więzienia, jak był pierwotny zamiar, ale ze wszystkich po trochu. Wiedzano w tłumie, że widowiska pociągną się przez całe tygodnie i miesiące, ale spierano się, czy z tą częścią chrześcijan, która była przeznaczona na dziś, zdołają skończyć w ciągu jednego dnia. Głosy męskie, kobiece i dziecinne, śpiewające pieśń poranną, były tak liczne, iż znawcy utrzymywali, że choćby po sto i dwieście ciał wysyłano naraz, zwierzęta zmęczą się, nasycą i do wieczora nie potrafią wszystkich porozrywać. Inni twierdzili, że zbyt wielka liczba ofiar, występujących jednocześnie na arenie, rozrywa uwagę i nie pozwala lubować się jak należy widowiskiem. W miarę jak zbliżała się chwila otwarcia korytarzy prowadzących do wnętrza, zwanych vomitoriami, lud ożywał się, rozweselał i spierał o rozmaite tyczące widowiska rzeczy. Poczęły się tworzyć stronnictwa, podnoszące większą sprawność lwów lub tygrysów w rozdzieraniu ludzi. Tu i ówdzie czyniono zakłady. Inni jednak rozprawiali o gladiatorach, którzy mieli wystąpić przed chrześcijanami na arenie, i znów tworzyły się stronnictwa to Samnitów, to Galów, to Mirmilonów, to Traków, to sieciarzy. Wczesnym rankiem większe lub mniejsze ich oddziały poczęły pod przywództwem mistrzów, zwanych lanistami, napływać do amfiteatru. Nie chcąc się utrudzać przed czasem, szli bez zbroi, często zupełnie nadzy, często z zielonymi gałęziami w ręku lub uwieńczeni

Lud

Zwierzęta

Lud

Ciało

w kwiaty, młodzi, piękni w świetle porannym i pełni życia. Ciała ich błyszczące od oliwy, potężne, jakby wykowane w marmurze, wprawiały w zachwyt rozmiłowany w kształtach lud. Wielu z nich znano osobiście i co chwila rozlegały się okrzyki: „Witaj, Furnius! Witaj, Leo! Witaj, Maksymus! Witaj, Diomedes!” Młode dziewczęta wznosiły ku nim oczy pełne miłości, oni zaś upatrywali, gdzie która najpiękniejsza, i odzywali się do nich żartobliwymi słowami, jakby żadna troska nie ciążyła nad nimi, przesyłając całusy lub wołając: „Obejmij, nim śmierć obejmie!” Po czym znikali w bramach, z których wielu nie miało już wyjść więcej. Lecz coraz nowe pochody rozrywały uwagę tłumów. Za gladiatorami szli mastygoforowie, to jest ludzie zbrojni w bicz, których obowiązkiem było smagać i podniecać walczących. Potem muły ciągnęły w stronę spoliarium całe szeregi wozów, na których poukładane były stosy drewnianych trumien. Na ten widok cieszył się lud, wnioskując z ich liczby o ogromie widowiska.

Kobieta, Mężczyzna, Śmierć

Za czym ciągnęli ludzie, którzy mieli dobijać rannych, przebrani tak, aby każdy podobny był do Charona lub do Merkurego, za czym ludzie pilnujący porządku w cyrku, rozdający siedzenia, za czym niewolnicy do roznoszenia potraw i chłodników, a wreszcie pretorianie, których każdy cesarz zawsze miał w amfiteatrze pod ręką.

Przebranie

Otworzono wreszcie vomitoria i tłumy runęły do środka. Lecz takie było mnóstwo zgromadzonych, że płynęli i płynęli przez całe godziny, aż dziwno było, że amfiteatr może tak nieprzeliczoną czerń pochłoniąć. Ryki zwierząt, czujących wyziewy ludzkie, wzmogły się jeszcze. Lud huczał w cyrku przy zajmowaniu miejsc jak fala w czasie burzy.

Lud

Przybył na koniec prefekt miasta w otoczeniu wigilów, a po nim nieprzerwanym już łańcuchem poczęły się zmieniać lektyki senatorów, konsulów, pretorów⁴⁴³, edylów⁴⁴⁴, urzędników publicznych i pałacowych, starszyny pretoriańskiej, patrycjuszów i wykwiintnych kobiet. Niektóre lektyki poprzedzali liktorowie⁴⁴⁵, niosący siekiery wśród pędu różg, inne tłumy niewolników. W słońcu migotały złocenia lektyk, białe i różnobarwne suknie, pióra, zausznice⁴⁴⁶, klejnoty, stal toporów. Z cyrku dochodziły okrzyki, jakimi lud witał potężnych dostojników. Od czasu do czasu przybywały jeszcze niewielkie oddziały pretorianów.

Lecz kapłani z rozmaitych świątyń przybyli nieco później, a za nimi dopiero niesiono święte dziewice Westy, które poprzedzali liktorowie. Z rozpoczęciem widowiska czekano już tylko na cesarza, który też nie chcąc narażać ludu na zbyt długie oczekiwanie i pragnąc ująć go sobie pośpiechem, przybył niebawem w towarzystwie Augusty i augustianów.

Petroniusz przybył między augustianami, mając w swej lektyce Winicjusza. Ów wiedział, że Ligia jest chora i bezprzytomna, ale ponieważ w ostatnich dniach dostęp do więzienia był jak najsurowiej strzeżony, ponieważ dawne stráže zastąpiono nowymi, którym nie wolno było rozmawiać ze stróżami, jak również udzielać najmniejszych wiadomości tym, którzy przychodzili pytać o więźniów, nie był więc pewien, czy nie ma jej między ofiarami przeznaczonymi na pierwszy dzień widowiska. Dla lwów mogli wysłać i chorą, choćby bezprzytomną. Ale ponieważ ofiary miały być poobszywane w skóry zwierząt i wysyłane całymi gromadami na arenę, przeto nikt z widzów nie mógł sprawdzić, czy jedna więcej lub mniej znajduje się między nimi, i nikt żadnej rozpoznać. Stróże i cała służba amfiteatru była przekupiona, z bestiariuszami stanął zaś układ, że ukryją Ligię w jakimś ciemnym zakątku amfiteatru, a nocą wydadzą ją w ręce pewnego Winicjuszowego dzierżawcy, który natychmiast wywiezie ją w Góry Albańskie. Petroniusz, przypuszczony do tajemnicy, radził Winicjuszowi, by otwarcie udał się z nim do amfiteatru i dopiero przy wejściu wymknął się w tłoku i pośpieszył do lochów, gdzie dla uniknięcia możliwych pomyłek osobiście miał wskazać stróżom Ligię.

Ofiara

Stróże puścili go małymi drzwiczkami, którymi wychodzili sami. Jeden z nich, imieniem Syrus, poprowadził go natychmiast do chrześcijan. Po drodze rzekł:

— Nie wiem, panie, czy znajdziesz, czego szukasz. My dopytywaliśmy się o dziewicę imieniem Ligia, nikt jednak nie dał nam odpowiedzi, ale być może, iż nie ufają nam.

— Dużo ich jest? — pytał Winicjusz.

— Wielu musi, panie, pozostać na jutro.

⁴⁴³pretor (z łac.) — urzędnik sądowy.

⁴⁴⁴edyl (z łac.) — urzędnik nadzorujący porządek i bezpieczeństwo miasta.

⁴⁴⁵liktor (z łac.) — woźny towarzyszący wyższemu urzędnikowi.

⁴⁴⁶zausznice — tu: kolczyki.

— Czy są chorzy między nimi?

— Takich, którzy by nie mogli ustać na nogach, nie masz.

To rzekłszy Syrus otworzył drzwi i wszedł jakby do ogromnej izby, ale niskiej i ciemnej, światło bowiem przychodziło do niej jedynie przez zakratowane otwory, oddzielające ją od areny. Winicjusz z początku nie mógł nic dojrzeć, słyszał tylko w izbie szmer głosów i okrzyki ludu, dochodzące z amfiteatru. Lecz po chwili, gdy oczy jego przywykły do zmroku, ujrzał całe gromady dziwacznych istot, podobnych do wilków i niedźwiedzi. Byli to chrześcijanie, poobsyzywani w skóry zwierząt. Jedni z nich stali, drudzy modlili się klęcząc. Tu i ówdzie z długich włosów, spływających po skórze, można było odgadnąć, że ofiara jest kobietą. Matki, podobne do wilczyc, nosiły na rękę również kosmato obszyte dzieci. Lecz spod skór wychylały się twarze jasne, oczy w mroku połyskiwały radością i gorączką. Widocznym było, że większą część tych ludzi opanowała jedna myśl, wyłączna i zaziemska, która jeszcze za życia znieczuliła ich na wszystko, co się koło nich działo i co ich spotkać mogło. Niektórzy, zapytywani o Ligę przez Winicjusza, patrzyli nań oczyma jakby zbudzonymi ze snu, nie odpowiadając na pytania; inni uśmiechali się do niego kładąc palce na ustach lub wskazując na żelazne kraty, przez które wchodziły jasne snopy blasku. Dzieci tylko płakały gdzieś tam, przestraszone rykiem bestii, wyciem psów, wrzaskiem ludu i podobnymi do zwierząt postaciami własnych rodziców. Winicjusz, idąc obok stróża Syrusa, patrzył w twarze, szukał, rozpytywał, chwilami potykał się o ciała tych, którzy pomdleli z natłoku, zaduchu i gorąca, i przeciskał się dalej w ciemną głębi izby, która zdawała się być tak obszerną jak cały amfiteatr.

Dziecko

Lecz nagle zatrzymał się, albowiem zdawało mu się, że w pobliżu kraty ozwał się jakiś znajomy mu głos. Posłuchawszy przez chwilę, zawrócił i przecisnąwszy się przez tłum, stanął blisko. Snop światła padał na głowę mówiącego i w blasku tym Winicjusz rozpoznał spod wilczej skóry wychudłą i nieubłaganą twarz Kryspa.

Grzech

— Żałujcie za grzechy wasze — mówił Kryspus — bo oto chwila zaraz nadejdzie. Ale kto myśli, że samą śmiercią okupi winy, ten nowy grzech popełnia i strącony będzie w ogień wieczny. Każdym grzechem waszym, któryście za życia popełnili, odnawialiście mękę Pana, jakże więc śmiecie mniemać, by ta, która was czeka, mogła tamtą okupić? Jednaką śmiercią pomrą dziś sprawiedliwi i grzeszni, ale Pan swoich odróżni. Biada wam, albowiem kły lwów podrać ciała wasze, ale nie podrać win waszych ni waszego rachunku z Bogiem. Pan okazał dość miłosierdzia, gdy pozwolił na krzyż się przybić, ale odtąd będzie tylko sędzią, który żadnej winy bez kary nie zostawi. Więc którzyście myśleli, iż męką zgładzicie grzechy wasze, bluźniliście przeciw sprawiedliwości Boskiej i tym głębiej będziecie pogrążeni. Skończyło się miłosierdzie, a przyszedł czas gniewu Bożego. Oto za chwilę staniecie przed strasznym sądem, wobec którego zaledwie cnotliwy się ostoi. Żałujcie za grzechy, albowiem otwarte są czeluści piekielne, i biada wam, mężowie i żony, biada, rodzice i dzieci!

Śmierć

Bóg, Kara, Miłosierdzie,
Wina

I wyciągnąwszy kościste dłonie trząsł nimi nad pochylonymi głowami, nieustraszony, ale też i nieubłagany nawet wobec śmierci, na którą za chwilę pójść mieli wszyscy owi skazańcy. Po jego słowach ozwały się głosy: „Żałujmy za grzechy nasze!”, po czym zapadło milczenie i słychać było tylko płacz dzieci i uderzenia rąk o piersi. Winicjuszowi zaś krew ścieła się w żyłach. On, który całą nadzieję złożył w miłosierdziu Chrystusa, usłyszał teraz, że nadszedł dzień gniewu i że miłosierdzia nie zjedna nawet śmierć na arenie. Przez głowę przebiegła mu wprawdzie jasna i szybka jak błyskawica myśl, że Piotr Apostoł inaczej przemówiłby do tych mających umrzeć, niemniej jednak groźne, pełne fanatyzmu słowa Kryspa i ta ciemna izba z kratami, za którymi było pole męki, i bliskość jej, i natłok ofiar przybranych już na śmierć napełniły mu duszę zgrozą i przerażeniem. Wszystko to razem wzięte wydało mu się straszne i stokroć okropniejsze niż najkrwawsze bitwy, w których brał udział. Zaduch i żar poczęły go dusić. Pot zimny wystąpił mu na czoło. Chwyciła go obawa, że zemdleje jak ci, o których ciała potykał się czyniąc poszukiwania w głębi izby, więc gdy pomyślał jeszcze, że lada chwila mogą otworzyć kraty, począł wołać głośno Ligii i Ursusa, w nadziei, że jeśli nie oni, to ktoś znający ich mu odpowie.

Piekło

Jakoż natychmiast jakiś człowiek, przybrany za niedźwiedzia, pociągnął go za togę i rzekł:

— Panie, zostali w więzieniu. Mnie ostatniego wyprowadzono i widziałem ją chorą na łożu.

— Kto jesteś? — spytał Winicjusz.
— Fossor, w którego chacie Apostoł chrzcil cię, panie. Uwięziono mnie przed trzema dniami, a dziś już umrę.

Winicjusz odetchnął. Wchodząc tu, życzył sobie znaleźć Ligię, obecnie zaś gotów był dziękować Chrystusowi, że jej tu nie ma, i w tym widzieć znak Jego miłosierdzia.

Tymczasem fossor pociągnął go jeszcze raz za togę i rzekł:

— Pamiętasz, panie, że to ja zaprowadziłem cię do Korneliuszowej winnicy, gdzie w szopie nauczał Apostoł?

— Pamiętam — odpowiedział Winicjusz.

— Widziałem go później na dzień przedtem, nim mnie uwięzili. Pobłogosławił mi i mówił, iż przyjdzie do amfiteatru przeżegnać ginących. Chciałbym na niego patrzeć w chwili śmierci i widzieć znak krzyża, bo wówczas łatwiej mi będzie umrzeć, więc jeśli wiesz, panie, gdzie on jest, to mi powiedz.

Winicjusz zniżył głos i odrzekł:

— Jest między ludźmi Petroniusza, przebrany za niewolnika. Nie wiem, gdzie wybrali miejsce, ale wróć do cyrku i zobacz. Ty patrz na mnie, gdy wyjdziecie na arenę, ja zaś podniosę się i zwrócę głowę w ich stronę. Wówczas go odnajdziesz oczyma.

— Dzięki ci, panie, i pokój z tobą.

— Niech ci Zbawiciel będzie miłościw.

— Amen.

Winicjusz wyszedł z cuniculum i udał się do amfiteatru, gdzie miał miejsce obok Petroniusza, wśród innych augustianów.

— Jest? — zapytał go Petroniusz.

— Nie ma jej. Została w więzieniu.

— Słuchaj, co mi jeszcze przyszło na myśl, ale słuchając patrz na przykład na Nigidię, aby się zdawało, że rozmawiamy o jej uczesaniu... Tygellinus i Chilo spoglądają na nas w tej chwili... Słuchaj więc: niech Ligię nocą włożą w trumnę i wyniosą z więzienia, jako umarłą, reszty się domyślasz.

— Tak — odpowiedział Winicjusz.

Dalszą rozmowę przerwał im Tuliusz Senecjo, który pochyliwszy się ku nim, rzekł:

— Nie wiecie, czy chrześcijanom dadzą broń?

— Nie wiemy — odpowiedział Petroniusz.

— Wolalbym, gdyby ją dali — mówił Tuliusz — inaczej arena zbyt prędko staje się podobna do jatek rzeźniczych. Ale co za przepyszny amfiteatr!

Rzeczywiście, widok był wspaniały. Niższe siedzenia, nabite togami, bieleły jak śnieg. W wyłożonym podium siedział cesarz w diamentowym naszyjniku, ze złotym wieńcem na głowie, obok niego piękna i posępna Augusta, obok po obu stronach westalki, wielcy urzędnicy, senatorowie w bramowanych⁴⁴⁷ płaszczach, starszyzna wojskowa w błyszczących zbrojach, słowem, wszystko, co w Rzymie było potężne, świetne i bogate. W dalszych rzędach siedzieli rycerze, a wyżej czerniało kręgiem morze głów ludzkich, nad którymi od słupa do słupa zwieszały się girlandy, uwite z róż, lilii, sasanek, bluszczu i winogrodu.

Lud rozmawiał głośno, nawoływał się, śpiewał, chwilami wybuchał śmiechem nad jakimś dowcipnym słowem, które przesyłano sobie z rzędu do rzędu, i tupał z niecierpliwości, by przyspieszyć widowisko.

Wreszcie tupanie stało się podobne do grzmotów i nieustające. Wówczas prefekt miasta, który poprzednio już był ze świetnym orszakiem objechał arenę, dał znak chustką, na który w amfiteatrze odpowiedziało powszechne: „Aaa!...”, wyrwane z tysięcy piersi.

Zwykle widowisko rozpoczynało się od łowów na dzikiego zwierza, w których celowali rozmaici barbarzyńcy z północy i południa, tym razem jednak zwierząt miało być aż nadto, rozpoczęto więc od andabatów, to jest od ludzi przybranych w helmy bez otworów na oczy, a zatem bijących się na oślep. Kilkunastu ich, wyszedłszy naraz na arenę, poczęło machać mieczami w powietrzu; mastygoforowie za pomocą długich wideł posuwali jednych ku drugim, aby mogło przyjść do spotkania. Wykwintniejsi widzowie patrzyli obojętnie i z pogardą na podobne widowisko, lecz lud bawił się niezgrabnymi ruchami

Więzienie

Lud

Zabawa

Śmiech

⁴⁴⁷bramowany — tu: obramowany, obszyty.

szermierzy, gdy zaś trafiało się, że spotykali się plecami, wybuchał głośnym śmiechem, wołając: „W prawo!”, „W lewo!”, „Wprost!”, i często myśląc umyślnie przeciwników.

Kilka par szepiło się jednak i walka poczyniała być krwawą. Zawziętsi zapaśnicy rzucaли tarcze i podając sobie lewe ręce, aby nie rozłączyć się więcej, prawymi walczyli na zabój. Kto padł, podnosił palce do góry, błagając tym znakiem litości, lecz na początku widowiska lud zwykle domagał się śmierci ranionych, zwłaszcza gdy chodziło o andabatów, którzy mając twarze zakryte pozostawali mu nie znani. Z wolna liczba walczących zmniejszała się coraz bardziej, a gdy wreszcie pozostało dwóch tylko, popchnięto ich ku sobie tak, że spotkawszy się padli obaj na piasek i zakłuli się na nim wzajemnie. Wówczas, wśród okrzyków: „Dokonano!”⁴⁴⁸ — posługacze uprzątnęli trupy, pacholęta zaś zagrabiły krwawe ślady na arenie i potrząsnęły ją listkami szafranu.

Teraz miała nastąpić poważniejsza walka, budząca zaciekawienie nie tylko motłochu, ale i ludzi wykwintnych, w czasie której młodzi patrycjusze czynili nieraz ogromne zakłady, zgrywając się częstokroć do nitki. Wraz też zaczęły krążyć z rąk do rąk tabliczki, na których wypisywano imiona ulubieńców, a zarazem ilość sestercji, jaką każdy stawiał za swoim wybranym. Spectati, to jest zapaśnicy, którzy występowali już na arenie i odnosili na niej zwycięstwa, zyskiwali najwięcej zwolenników, lecz między grającymi byli i tacy, którzy stawiali znaczne sumy na gladiatorów nowych i całkiem nie znanych, w tej nadziei, że na wypadek ich zwycięstwa zagarną olbrzymie zyski. Zakładał się sam cesarz i kapłani, i westalki, i senatorowie, i rycerze, i lud. Ludzie z gminu, gdy zbrakło im pieniędzy, stawiali często w zakład własną wolność. Czekano też z biciem serca, a nawet i trwogą, na ukazanie się szermierzy i niejeden czynił głośne śluby bogom, by zjednać ich opiekę dla swego ulubieńca.

Jakoż gdy ozwały się przeraźliwe odgłosy trąb, w amfiteatrze uczyniła się cisza oczekiwania. Tysiące oczu zwróciło się ku wielkim wrzeczadom, do których zbliżył się człowiek przybrany za Charona i wśród ogólnego milczenia trzykrotnie zastukał w nie młotem, niby wywołując na śmierć tych, którzy byli za nimi ukryci. Po czym otworzyły się z wolna obie połowy bramy, ukazując czarną czeluść, z której poczęli wysypywać się na jasną arenę gladiatorowie. Szli oddziałami po dwudziestu pięciu ludzi, osobno Trakowie, osobno Mirmilonowie, Samnici, Galowie, wszyscy ciężko zbrojni, a wreszcie retiarii, dzierżący w jednym ręku sieć, w drugim trójzęb. Na ich widok tu i ówdzie zerwały się po ławkach oklaski, które wkrótce zmieniły się w jedną ogromną i przeciągłą burzę. Od góry do dołu widać było rozpalone twarze, klaszczące dłonie i otwarte usta, z których wrywały się okrzyki. Oni zaś okrążyli całą arenę krokiem równym i sprężystym, migocąc orężem i bogatymi zbrojami, po czym zatrzymali się przed cesarskim podium dumni, spokojni i świetni. Przeraźliwy głos rogu uciszył oklaski, a wówczas zapaśnicy wyciągnęli w górę prawicę i wznosząc oczy i głowy ku cesarzowi, poczęli wołać, a raczej śpiewać przeciągłymi głosami:

Ave, caesar imperator!
Morituri te salutant!⁴⁴⁹

Za czym rozsunęli się szybko, zajmując osobne miejsca na okręgu areny. Mieli na siebie uderzać całymi oddziałami, lecz pierwszej dozwolono słynniejszym szermierzom stoczyć ze sobą szereg pojedynczych walk, w których najlepiej okazywała się siła, zręczność i odwaga przeciwników. Jakoż wnet spomiędzy „Galów” wysunął się zapaśnik, znany dobrze miłośnikom amfiteatru pod imieniem „Rzeźnika” (Lanio), zwycięzca w wielu igrzyskach. W wielkim hełmie na głowie i pancerzu, opinającym z przodu i z tyłu jego potężną pierś, wyglądał w blasku na żółtej arenie jak olbrzymi błyszczący żuk. Nie mniej słynny retiarius, Kalendio, wystąpił przeciw niemu.

Między widzami poczęto się zakładać:
— Pięćset sestercji za Galem!
— Pięćset za Kalendiem!
— Na Herkulesa! Tysiąc!

⁴⁴⁸ *dokonano* — łac. zwrot: *peractum est*!

⁴⁴⁹ *Ave (...) salutant!* (łac.) — Witaj, ceszarze, władco! Idący na śmierć pozdrawiają cię! — zwyczajowy zwrot, którym gladiatorzy witali cesarza.

Walka

Lud

Krew, Trup

Wolność

— Dwa tysiące!

Tymczasem Gal doszedłszy do środka areny, począł się znów cofać z nastawionym mieczem i zniżając głowę przypatrywał się uważnie przez otwory w przyłbicy przeciwnikowi, lekki zaś, o ślicznych posągowych kształtach retiarius, całkiem nagi, prócz przepaski w biodrach, okrążał szybko ciężkiego nieprzyjaciela, machając z wdziękiem siecią, pochylając lub podnosząc trójzab i śpiewając zwykłą pieśń „sieciarzy”:

Nie chcę ciebie, ryby szukam,
Czemu zmykasz, Galu?⁴⁵⁰

Lecz Gal nie zmykał, po chwili bowiem zatrzymał się i stanawszy w miejscu, począł obracać się tylko nieznacznym ruchem, tak aby zawsze mieć z przodu nieprzyjaciela. W jego postaci i potwornie wielkiej głowie było teraz coś strasznego. Widzowie rozumieli doskonale, że to ciężkie, zakute w miedź ciało zbiera się do nagłego rzutu, który może walkę rozstrzygnąć. Sieciarz tymczasem to przyskakiwał do niego, to odskakiwał, czyniąc swymi potrójnymi widłami ruchy tak szybkie, że wzrok ludzki z trudnością mógł za nimi podążyć. Dźwięk zębów o tarczę rozległ się kilkakrotnie, lecz Gal ani się zachwiał, dając tym świadectwo olbrzymiej swej siły. Cała jego uwaga zdawała się być skupioną nie na trójzab, ale na sieć, która krążyła ustawicznie nad jego głową jak ptak złowrogi. Widzowie, zatrzymawszy oddech w piersi, śledzili mistrzowską grę gladiatorów. Lanio, upatrzawszy chwilę, runął wreszcie na przeciwnika, ów zaś z równą szybkością przemknął się pod jego mieczem i wzniesionym ramieniem, wyprostował się i rzucił siecią.

Gal, zwróciwszy się na miejscu, zatrzymał ją tarczą, po czym rozskoczyli się obaj. W amfiteatrze zagrzmiały okrzyki: „Macte!” — w niższych zaś rzędach poczęto robić nowe zakłady. Sam cesarz, który z początku rozmawiał z westalką Rubrią i nie bardzo dotąd zważał na widowisko, zwrócił głowę ku arenie.

Oni zaś poczęli znów walczyć tak wprawnie i z taką dokładnością w ruchach, iż chwilami wydawało się, że chodzi im nie o śmierć lub życie, ale o wykazanie swej zręczności. Lanio, dwukrotnie jeszcze wywinawszy się z sieci, począł się na nowo cofać ku okręgowi areny. Wówczas jednak ci, którzy trzymali przeciw niemu, nie chcąc, by wypoczął, poczęli krzyzczeć: „Nacieraj!” Gal usłuchał i natarł. Ramię sieciarza oblało się nagle krwią i sieć mu zwisła. Lanio skurczył się i skoczył chcąc zadać cios ostatni. Lecz w tej chwili Kalendio, który umyślnie udał, że nie może już władać siecią, przegiął się w bok, uniknął pchnięcia i wsunawszy trójzab między kolana przeciwnika, zwałił go na ziemię.

Ów chciał powstać, lecz w mgnieniu oka spowiły go fatalne sznury, w których każdym ruchem zaplątywał silniej ręce i nogi. Tymczasem razy trójzęba przygwaźdżały go raz po raz do ziemi. Raz jeszcze wysilił się, wsparł na rękę i wyprężył, by powstać, na próżno! Podniósł jeszcze ku głowie mdlejącą rękę, w której nie mógł już miecza utrzymać, i padł na wznak. Kalendio przycisnął mu zębami widel szyję do ziemi i wsparłszy się obu rękami na ich trzonie, zwrócił się w stronę cesarskiej łoży.

Cały cyrk począł się trząść od oklasków i ludzkiego ryku. Dla tych, którzy trzymali za Kalendiem, był on w tej chwili większy niż cesarz, ale właśnie dlatego znikła w ich sercu zawziętość i przeciw Laniowi, który kosztem krwi własnej nappełnił im kieszenie. Rozdwoiły się więc życzenia ludu. Na wszystkich ławach ukazały się w połowie znaki śmierci, w połowie politowania, lecz sieciarz patrzył tylko w łożę cezara i westalek, czekając, co oni postanowią.

Na nieszczęście Nero nie lubił Lania, albowiem na ostatnich igrzyskach przed pożarem, zakładając się przeciw niemu, przegrał do Licyniusza znaczną sumę, wysunął więc rękę z podium i zwrócił wielki palec ku ziemi.

Westalki powtórzyły znak natychmiast. Wówczas Kalendio przykląkł na piersiach Gala, wydobył krótki nóż, który nosił za pasem, i odchyliwszy zbroi koło szyi przeciwnika, wbił mu po rękojęść w gardło trójkątne ostrze.

— Peractum est! — rozległy się głosy w amfiteatrze.

Lanio zaś drgał czas jakiś jak zarżnięty wół i kopał nogami piasek, po czym wyprężył się i pozostał nieruchomy.

Walka

Sąd, Zabawa

Morderstwo

⁴⁵⁰Nie chcę ciebie (...) Galu — po łac.: *Non te neto piscem peto, Quid me fugis, Galle?*

Merkury nie potrzebował sprawdzać rozpalonym żelazem, czy żyje jeszcze. Wnet uprzątnięto go i wystąpiły inne pary, po których przejściu zawrzała dopiero walka całych oddziałów. Lud brał w niej udział duszą, sercem, oczyma: wył, ryczał, świstał, klaskał, śmiał się, podniecał walczących, szalał. Na arenie podzieleni na dwa zastępy gladiatorowie walczyli z wściekłością dzikich zwierząt: pierś uderzała o pierś, ciała splatały się w śmiertelnym uścisku, trzeszczały w stawach potężne członki, miecze topiły się w piersiach i brzuchach, pobladłe usta buchały krwią na piasek. Kilkunastu nowicjuszów chwyciła pod koniec trwoga tak straszna, że wyrwawszy się z zamętu, poczęli uciekać, lecz mastygoforowie zagnali ich wnet w bitwę batami, zakończonymi ołowiem. Na piasku potworzyły się wielkie ciemne plamy; coraz więcej nagich i zbrojnych ciał leżało pokotem na kształt snopów. Żywi walczyli na trupach, potykali się o zbroje, o tarcze, krwawili nogi o połamany oręż i padali. Lud nie posiadał się z radości, upajał się śmiercią, dyszał nią, nasyczał oczy jej widokiem i z rozkoszą wciągał w płuca jej wyziewy.

Lud

Krew, Trup

Zwycięzeni legli wreszcie niemal wszyscy. Zaledwie kilku rannych klękło na środku areny i chwycąc się wyciągnęło ku widzom ręce z prośbą o zmiłowanie. Zwycięzcom rozdano nagrody, wieńce, gałeczki oliwne i nastąpiła chwila odpoczynku, która z rozkazu wszechwładnego cezara zmieniła się w ucztę. W wazach zapalono wonności. Skrapiacze zraszali lud deszczykiem szafranym i fiołkowym. Roznoszono chłodniki, pieczone mięsiska, słodkie ciasta, wino, oliwę i owoce. Lud pożerał, rozmawiał i wykrzykiwał na cześć cezara, by skłonić go do tym większej hojności. Jakoż gdy nasycono głód i pragnienie, setki niewolników wniosły pełne podarunków kosze, z których przybrane za amatorów pacholeta wyjmowały rozmaite przedmioty i obu rękoma rozrzucwały wśród ławek. W chwili gdy rozdawano loteryjne tessery, powstała bójka: ludzie cisnęli się, przewracali, deptali jedni po drugich, krzyczeli o ratunek, przeskakowali przez rzędy siedzeń i dusili się w strasznym tłoku, kto bowiem dostał szczęśliwą liczbę, mógł wygrać nawet dom z ogrodem, niewolnika, wspaniałą odzież lub osobliwe dzikie zwierzę, które następnie sprzedawał do amfiteatru. Czyniły się z tego powodu takie zamęty, że częstokroć pretorianie musieli wprowadzać ład, po każdym zaś rozdawnictwie wynoszono z widowni ludzi z połamanymi rękoma, nogami lub nawet zdeptanych na śmierć w ścisku.

Uczta

Korzyść, Lud, Ofiara,
Walka

Lecz bogatsi nie brali udziału w walce o tessery. Augustianie zabawiali się tym razem widokiem Chilona i przedrwiwaniem z jego daremnych usiłowań, by pokazać ludziom, że na walkę i rozlew krwi może patrzeć tak dobrze jak każdy inny. Próżno jednak nieszczęśliwy Grek marszczył brwi, zagryzał wargi i zaciskał pięści tak, że aż paznokcie wpijały mu się w dłonie. Zarówno jego grecka natura, jak i jego osobiste tchórzostwo nie znosiły takich widowisk. Twarz mu pobladła, czoło operliło się kroplami potu, wargi posiniały, oczy wpadły, zęby poczęły szczekać, a ciało chwyciła drżączka. Po ukończonej walce przyszedł nieco do siebie, lecz gdy wzięto go na języki, zdjął go nagły gniew i począł odgryzać się rozpaczliwie.

Krew

Strach

— Ha, Greku! Nieznośny ci widok podartej ludzkiej skóry — mówił pociągając go za brodę Watyniusz.

Chilo zaś wyszczerzył na niego swe dwa ostatnie żółte zęby i odrzekł:

— Mój ojciec nie był szewcem, więc nie umiem jej łątać.

— Macte! Habet! — zawołało kilka głosów.

Lecz inni drwili dalej.

— Nie on winien, że zamiast serca ma w piersiach kawał sera! — zawołał Senecjo.

Serce

— Nie tyś winien, że zamiast głowy masz pęcherz — odparł Chilo.

— Może zostaniesz gladiatorem! Dobrze byś wyglądał z siecią na arenie.

— Gdybym ciebie w nią złowił, złowiłbym cuchnącego dudka.

— A jak będzie z chrześcijanami? — pytał Festus z Ligurii. — Czy nie chciałbyś zostać psem i kąsać ich?

Pies

— Nie chciałbym zostać twoim bratem.

— Ty meocki trądzie!

— Ty liguryjski mule!

— Skóra cię swędzi widocznie, ale nie radzę prosić mnie, bym cię podrapał.

— Drap sam siebie. Jeśli zdrapiesz własne pryszcze, zniszczysz, co w tobie jest najlepszego.

I w ten sposób oni napadali go, on zaś odgryzał się zjadliwie wśród powszechnego śmiechu. Cezar klaskał w dłonie, powtarzał: „Macte!”, i podniecał ich. Po chwili jednak zbliżył się Petroniusz i dotknąwszy rzeźbioną w kości słoniowej laseczką ramienia Greka, rzekł zimno:

— To dobrze, filozofie, aleś w jednym tylko pobił: bogowie stworzyli cię rzeźmieszkim, tyś zaś zostałeś demonem, i dlatego nie wytrzymasz!

Starzec popatrzył na niego swymi zaczerwienionymi oczyma, wszelako tym razem nie znalazł jakoś gotowej obelgi. Na chwilę umilkł, po czym odpowiedział jakby z pewnym wysileniem:

— Wytrzymam!...

Ale tymczasem trąby dały znać, że przerwa w widowisku skończona. Ludzie poczęli opuszczać przedziały, w których gromadzili się dla wyprostowania nóg i dla rozmowy. Wszczął się ruch ogólny i zwykle kłótnie o zajmowane poprzednio siedzenia. Senatorowie i patrycjusze dążyli do swoich miejsc. Z wolna uciszał się gwar i amfiteatr przychodził do ładu. Na arenie pojawiła się gromada ludzi, aby tu i ówdzie rozgrabić jeszcze pozlepiane zsiadłą krwią grudki piasku.

Nadchodziła kolej na chrześcijan. Ale że było to nowe dla ludu widowisko i nikt nie wiedział, jak się zachowają, wszyscy oczekiwali ich z pewnym zaciekawieniem. Nastrój tłumu był skupiony, spodziewano się bowiem scen nadzwyczajnych, ale nieprzyjazny. Wszakże ci ludzie, którzy mieli się teraz pojawić, spalili Rzym i odwieczne jego skarby. Wszakże karmili się krwią niemowląt, zatruli wody, przeklinali cały rodzaj ludzki i dopuszczali się najbezpieczniejszych zbrodni. Rozbudzonej nienawiści nie dość było najsroższych kar i jeśli jaka obawa przejmowała serca, to tylko obawa o to, czy męki dorównają występkom tych złowrogich skazańców.

Tymczasem słońce podniosło się wysoko i promienie jego, przecedzone przez purpurowe velarium, napęliły amfiteatr krwawym światłem. Piasek przybrał barwę ognistą i w tych blaskach, w twarzach ludzkich, zarówno jak i w pustce areny, która za chwilę miała się zapęlić męką ludzką i zwierzęcą wściekłością, było coś strasznego. Zdawało się, iż w powietrzu unosi się groza i śmierć. Tłum, zwykle wesoły, zaciął się pod wpływem nienawiści w milczeniu. Twarze miały wyraz zawzięty.

Wtem prefekt dał znak: wówczas pojawił się ten sam starzec przebrany za Charona, który wywoływał na śmierć gladiatorów, i przeszedłszy wolnym krokiem przez całą arenę, wśród głuchej ciszy zastukał znów trzykrotnie młotem we drzwi.

W całym amfiteatrze ozwał się pomruk:

— Chrześcijanie! Chrześcijanie!...

Zgrzytnęły żelazne kraty w ciemnych otworach, rozległy się zwykle krzyki mastygolbrów: „Na piasek!”, i w jednej chwili arena zaludniła się gromadami jakby sylwanów⁴⁵¹ pookrywanych skórami. Wszyscy biegli prędko, nieco gorączkowo i wypadłszy na środek koliska kłękali jedni przy drugich z wzniesionymi w górę rękoma. Lud sądził, że to jest prośba o litość, i rozwścieczony takim tchórzostwem począł tupać, gwizdać, rzucać próżnymi naczyniami od wina, poogryzającymi kośćmi i ryczeć: „Zwierząt! Zwierząt!...” Lecz nagle stało się coś nieoczekiwanego. Oto ze środka kosmatej gromady podniosły się śpiewające głosy i w tejże chwili zabrzmiała pieśń, którą po raz pierwszy usłyszano w rzymskim cyrku:

Christus regnat!⁴⁵²...

Wówczas zdumienie ogarnęło lud. Skazańcy śpiewali z oczyma wzniesionymi ku velarium, widziano twarze pobladłe, lecz jakby natchnione. Wszyscy zrozumieli, że ludzie ci nie proszą o litość i że zdają się nie widzieć ni cyrku, ni ludu, ni senatu, ni cezara. „Christus regnat!” rozbrzmiewało coraz donośniej, a w ławach hen, aż do góry, między rzędami widzów niejeden zadawał sobie pytanie: co to się dzieje i co to jest za Christus, który króluje w ustach tych ludzi mających umrzeć? Ale tymczasem otwarto nową kratę i na arenę wypadły z dzikim pędem i szczekaniem całe stada psów: płowych olbrzymich

Nienawiść, Tłum

Lud

Tchórzostwo

Odwaga

Pies

⁴⁵¹sylvan (mit. rzym.) — bóg leśny w postaci pół-człowieka, pół-zwierzęcia.

⁴⁵²Christus regnat! (łac.) — Chrystus króluje!

molosów z Peloponezu, pręgowatych psów z Pirenejów i podobnych do wilków kundli z Hibernii, wygłodzonych umyślnie, o zapadłych bokach i krwawych oczach. Wycie i skomlenie napełniło cały amfiteatr. Chrześcijanie, skończywszy pieśń, klęczeli nieruchomi, jakby skamieniali, powtarzając tylko jednym jęklwym chórem: „Pro Christo! Pro Christo!” Psy, wyczuwszy ludzi pod skórą zwierząt i zdziwione ich nieruchomością, nie śmiały się na nich od razu rzucić. Jedne wspinały się na ściany łóż, jakby chciały dostać się do widzów, drugie biegały wokoło, szczekając zażarcie, jakby goniły jakiegoś niewidzialnego zwierza. Lud rozgniewał się. Zawrzały tysiące głosów: niektórzy z widzów udawali ryk zwierząt, inni szczekali jak psy, inni szczuli we wszystkich językach. Amfiteatr zatrzęsł się od wrzasków. Rozdrażnione psy poczęły to dopadać do klęczących, to cofać się jeszcze, kłapiąc zębami, aż wreszcie jeden z molosów wpił kły w bark klęczącej na przodzie kobiety i pociągnął ją pod siebie.

Lud, Okrucieństwo, Tłum,
Zabawa

Wówczas dziesiątki ich rzuciły się w środek, jakby przez wylom. Tłum przestał ryć, by przypatrywać się z większą uwagą. Wśród wycia i charkotu słyszeć jeszcze było żałosne głosy męskie i kobiece: „Pro Christo! Pro Christo!”, lecz na arenie potworzyły się drgające kłęby z ciał psów i ludzi. Krew płynęła teraz strumieniem z porozdzieranych ciał. Psy wydierały sobie wzajem krwawe ludzkie członki. Zapach krwi i poszarpanych wnętrzności zgłuszył arabskie wonie i napełnił cały cyrk. W końcu już tylko gdzieś widać było pojedyncze klęczące postacie, które wnet pokrywały ruchome wyjące kupy.

Ciało, Krew

Winicjusz, który w chwili gdy chrześcijanie wbiegli, podniósł się i odwrócił, aby zgodnie z obietnicą wskazać fossorowi stronę, w której między ludźmi Petroniusza był ukryty Apostoł, siadł na powrót i siedział z twarzą człowieka umarłego, spoglądając szklanymi oczyma na okropne widowisko. Z początku obawa, że fossor mógł się omylić i że Ligia może znajdować się między ofiarami, odrętwiała go zupełnie, lecz gdy słyszał głosy: „Pro Christo!”, gdy widział mękę tylu ofiar, które umierając świadczyły swej prawdzie i swemu Bogu, ogarnęło go inne poczucie, dojmujące jak najstraszniejszy ból, a jednak nieprzeparte, że gdy Chrystus sam umarł w męce i gdy giną oto za Niego tysiące, gdy wylewa się morze krwi, to jedna więcej kropla nic nie znaczy, i że grzechem jest nawet prosić o miłosierdzie. Ta myśl szła na niego z areny, przenikała go wraz z jękami umierających, wraz z zapachem ich krwi. A jednak modlił się i powtarzał zeschłymi wargami: „Chryste, Chryste, i Twój Apostoł modli się za nią!” Po czym zapamiętał się, stracił świadomość, gdzie jest, zdawało mu się tylko, że krew na arenie wzbiera i wzbiera, że piętrzy się i wypłynie z cyrku na cały Rzym. Zresztą nie słyszał nic, ni wycia psów, ni wrzasków ludu, ni głosów augustianów, które nagle poczęły wołać:

Ofiara, Prawda

— Chilo zemdlal!

— Chilo zemdlal! — powtórzył Petroniusz zwracając się w stronę Greka.

Krew

A ów zemdlal rzeczywiście i siedział biały jak płótno, z zadartą w tył głową i z otwartymi szeroko ustami, podobny do trupa.

W tej samej chwili poczęto wypychać nowe, obszyte w skóry ofiary na arenę.

Te klękały natychmiast, jak ich poprzednicy, lecz zmordowane psy nie chciały ich szarpać. Ledwie kilka ich rzuciło się na najbliższe klęczących, inne zaś pokładłszy się i podniósłszy w górę okrwawione paszcze, poczęły robić bokami i ziajać ciężko.

Wówczas zaniepokojony w duszach, ale spity krwią i rozszalały lud poczał krzyczeć przeraźliwymi głosami:

Lud, Okrucieństwo

— Lwów! Lwów! Wypuścić lwy!...

Lwy miały być zachowane na dzień następny, lecz w amfiteatrach lud narzucał swoją wolę wszystkim, a nawet i cesarowi. Jeden tylko Kaligula, zuchwały i zmienny w swych zachceniach, ośmielał się sprzeciwiać, a nawet bywało, że przykazywał okładać tłumy kijami, lecz i on najczęściej ulegał. Nero, któremu oklaski droższe były nad wszystko w świecie, nie opierał się nigdy, tym bardziej więc nie oparł się teraz, gdy chodziło o ukojenie rozdrażnionych po pożarze tłumów i o chrześcijan, na których chciał zwalić winę kłeski.

Władza

Dał więc znak, by otworzono cuniculum, co ujrawszy lud uspokoił się natychmiast. Usłyszano skrzypienie krat, za którymi były lwy. Psy na ich widok zbiły się w jedną kupę po przeciwległej stronie koła, skowycząc z cicha, one zaś poczęły jeden po drugim wytać się na arenę, ogromne, płowe, o wielkich kudłatych głowach. Sam cesarz zwrócił ku nim swą znudzoną twarz i przyłożył szmaragd do oka, aby przyglądać się lepiej. Augustianie przywitali je oklaskiem; tłum liczył je na palcach, śledząc zarazem chciwie, jakie

Zwierzęta

wrażenie czyni ich widok na klęczących w środku chrześcijan, którzy znów jęli powtarzać niezrozumiałe dla wielu, a drażniące wszystkich słowa: „Pro Christo! Pro Christo!...”

Lecz lwy, jakkolwiek wygłodniałe, nie śpieszyły się do ofiar. Czerwonawy blask na arenie raził je, więc mrużyły oczy, jakby olśnione; niektóre wyciągały leniwie swe złotawe cielska, niektóre, rozwierając paszcze, ziewały, rzekłbyś, chcąc pokazać widzom kły straszliwe. Lecz następnie zapach krwi i podanych ciał, których mnóstwo leżało na arenie, począł na nie działać. Wkrótce ruchy ich stały się niespokojne, grzywy jeżyły się, nozdrza wciągały chrapliwie powietrze. Jeden przypadł do trupa kobiety z poszarpaną twarzą i leższy przednimi łapami na ciele, jął zlizywać kolczastym językiem skrzepłe sople, drugi zbliżył się do chrześcijanina, trzymającego na ręku dziecko obszyte w skórę jelonka.

Dziecko trzęsło się od krzyku i płaczu, obejmując konwulsyjnie szyję ojca, ów zaś, pragnąc mu przedłużyć choć na chwilę życie, starał się oderwać je od szyi, by podać dalej klęczącym. Lecz krzyk i ruch podrażnił lwa. Nagle wydał krótki, urwany ryk, zgniótł dziecko jednym uderzeniem łapy i chwyciwszy w paszczę czaszkę ojca zgruchotał ją w mgnieniu oka.

Na ten widok wszystkie inne wpadły na gromadę chrześcijan. Kilka kobiet nie mogło wstrzymać okrzyków przerażenia, lecz lud zgłuszył je oklaskami, które wnet jednak uciszyły się, albowiem chęć patrzenia przemogła. Widziano wówczas rzeczy straszne: głowy znikające całkowicie w czeluściach paszcz, piersi otwierane na rozcież jednym uderzeniem kłów, wyrwane serca i płuca; słyszano trzask kości w zębach. Niektóre lwy, chwyciwszy ofiary za boki lub krzyże, latały w szalonych skokach po arenie, jakby szukając zakrytego miejsca, gdzie by mogły je pożreć, inne w walce wzajemnej wspinały się na siebie, obejmując się łapami jak zapaśnicy i napełniając amfiteatr grzmotem. Ludzie wstawali z miejsc. Inni opuszczając siedzenia schodzili przedziałami niżej, by widzieć lepiej, i tłoczyli się w nich na śmierć. Zdawało się, że uniesione tłumy rzucą się w końcu na samą arenę i poczną rozdzierać razem z lwami. Chwilami słyszał było nieludzki wrzask, chwilami oklaski, chwilami ryk, pomruk, kłapanie kłów, wycie molosów, chwilami jęki tylko.

Cezar, trzymając szmaragd przy oku, patrzył teraz uważnie. Twarz Petroniusza przybrała wyraz niesmaku i pogardy. Chilona poprzednio już wyniesiono z cyrku.

A z cuniculów wypychano coraz nowe ofiary.

Z najwyższego rzędu w amfiteatrze spoglądał na nie Piotr Apostoł. Nikt na niego nie patrzył, wszystkie bowiem głowy zwrócone były ku arenie, więc wstał i jako niegdyś w Korneliuszowej winnicy błogosławił na śmierć i na wieczność tym, których miano pochwyć, tak teraz żegnał krzyżem ginących pod kłami zwierząt i ich krew, i ich mękę, i martwe ciała, zmienione w niekształtne bryły, i dusze ulatujące z krwawego piasku. Niektórzy podnosili ku niemu oczy, a wówczas rozjaśniały się im twarze i uśmiechali się widząc nad sobą, hen, w górze, znak krzyża. Jemu zaś rozdzierało się serce i mówił: „O Panie! Bądź wola Twoja, bo na chwałę Twoją, na świadectwo prawdy giną te owce moje! Tyś mi je paść rozkazał, więc zdaję Ci je, a Ty porachuj je, Panie, weź je, zagój ich rany, ukój ich boleść i daj im więcej jeszcze szczęścia, niżli tu męki doznali.”

I żegnał jednych po drugich, gromadę po gromadzie, z miłością tak wielką, jak gdyby byli jego dziećmi, które oddawał wprost w ręce Chrystusa. Wtem cesarz, czy to z zapamiętania, czy chcąc, by igrzysko przeszło wszystko, co dotąd widziano w Rzymie, szepnął kilka słów prefektowi miasta, ów zaś opuściwszy podium udał się natychmiast do cuniculów. I nawet lud już zdumiał się, gdy po chwili ujrzal znów otwierające się kraty. Wypuszczono teraz zwierzęta wszelkiego rodzaju: tygrysy znad Eufratu, numidyjskie pantery, niedźwiedzie, wilki, hieny i szakale. Cała arena pokryła się jakby ruchomą falą skór pręgowanych, żółtych, płowych, ciemnych, brunatnych i cętkowanych. Powstał zamęt, w którym oczy nie mogły nic rozróżnić prócz okropnego przewracania się i klębienia grzbietów zwierzęcych. Widowisko straciło pozór rzeczywistości, a zmieniło się jakby w orgię krwi, jakby w straszny sen, jakby w potworny majak obłąkanego umysłu. Miara była przebrana. Wśród ryków, wycia i skowyczenia ozwały się tu i ówdzie na ławach widzów przeraźliwe, spazmatyczne śmiechy kobiet, których siły wyczerpały się wreszcie. Ludziom uczyniło się straszno. Twarze zmierzchły. Rozliczne głosy poczęły wołać: „Dosyć! Dosyć!”

Lecz zwierzęta łatwiej było wpuścić niż je wypędzić. Cezar znalazł jednak sposób oczyszczenia z nich areny, połączony z nową dla ludu rozrywką. We wszystkich przedzia-

Krew, Trup

Dziecko, Ojciec, Śmierć

Śmierć, Tłum

Nauczyciel, Ofiara

Zwierzęta

Krew

Szałość

łach wśród ław pojawiły się zastępy czarnych, strojnych w pióra i zausznice Numidów, z lukami w rękę. Lud odgadł, co nastąpi, i przywitał ich okrzykiem zadowolenia, oni zaś zbliżyli się do obrębu i przyłożywszy strzały do cięciw, poczęli szyc z luków w gromady zwierząt. Było to istotnie nowe widowisko. Smukłe czarne ciała przechylały się w tył, przecząc giętkie luki i wysyłając grot za grot. Warkot cięciw i świst pierzastych bełtów⁴⁵³ mieszał się z wyciem zwierząt i okrzykami podziwu widzów. Wilki, niedźwiedzie, pantery i ludzie, którzy jeszcze zostali żywi, padali pokotem obok siebie. Tu i ówdzie lew, poczuwszy grot w boku, zwracał nagłym ruchem zmarszczoną z wściekłości paszczę, by chwycić i zdruzgotać drzewce. Inne jęczały z bólu. Drobiazg zwierzęcy wpadłszy w popłoch przebiegał na oślep arenę lub bił głowami w kraty, a tymczasem groty warczały i warczały ciągle, dopóki wszystko, co żywe, nie legło w ostatnich drganiach konania.

Zwierzęta

Śmierć

Wówczas na arenę wpadły setki niewolników cyrkowych, zbrojnych w rydle, łopaty, miotły, taczki, kosze do wynoszenia wnętrzności i wory z piaskiem. Jedni napływali za drugimi i na całym kolisku zawrzała gorączkowa czynność. Wnet oczyszczono je z trupów, krwi i kału, przeryto, zrównano i potrząśnięto grubą warstwą świeżego piasku. Za czym wbiegły amorki rozrzucając listki róż, lilii i przeróżnego kwiecia. Zapalono na nowo kadzielnice i zdjęto velarium, bo już słońce zniżyło się znacznie.

Tłumy zaś, spoglądając po sobie ze zdziwieniem, zapytywały się wzajem, co za widowisko czeka je jeszcze w dniu dzisiejszym.

Jakoż czekało takie, którego nikt się nie spodziewał. Oto cesarz, który od niejakiego czasu opuścił podium, ukazał się nagle na ukwieconej arenie, przybrany w purpurowy płaszcz i złoty wieniec. Dwunastu śpiewaków, z cytrami w rękę, postępowało za nim, on zaś, dzierżąc srebrną lutnię, wystąpił uroczystym krokiem na środek i skłoniwszy się kilkakrotnie widzom, podniósł ku niebu oczy i czas jakiś stał tak, jakby oczekując na natchnienie.

Po czym uderzył w struny i zaczął śpiewać:

O promienisty Lety synu,
Władco Tenedu, Killi, Chryzy,
Tyżes to, mając w pieczy swej
Ilionu święty gród,
Mógł go gniewowi Achiwów zdać
I ścierpieć, by święte ołtarze,
Płonące wiecznie ku twej czci,
Zbryzgała Trojan krew?
Do ciebie starcy drżące dłonie,
O Srebrnoluki, w dal godzący,
Do ciebie matki z głębi łon
Wznosiły łzawy głos,
Byś nad ich dziećmi litość miał;
I gład by skargi te wzruszyły,
A tyś mniej czuły był niż gład,
Sminteju na ludzki ból!...

Pieśń przechodziła z wolna w żalosną, pełną bólu elegię. W cyrku uczyniła się cisza. Po chwili cesarz, sam wzruszony, począł śpiewać dalej:

Mógłśes formingi boskiej brzmieniem
Zgłuszyć lamenty serc i krzyk,
Gdy oko jeszcze dziś
Zachodzi łzą, jak rosą kwiat,
Na dźwięk posępny pieśni tej,
Co wskrzesza z prochu i popiołów
Pożogi, klęski, zguby dzień...
— Sminteju, gdzieś wówczas był?⁴⁵⁴

⁴⁵³bełt — strzała, grot.

⁴⁵⁴O promienisty (...) był — parafraza modlitwy Chryzesa z *Iliady* Homera.

Tu głos mu zadrgał i zwilgotniały oczy. Na rzęsach westalek ukazały się łzy, lud słuchał cicho, zanim wybuchnął długo nie ustającą burzą oklasków.

Lud, Łzy

Tymczasem z zewnątrz przez otwarte dla przewiewu vomitoria dochodziło skrzypienie wozów, na których składano krwawe szczątki chrześcijan, mężczyzn, kobiet i dzieci, aby je wywieźć do strasznych dolów, zwanych puticuli.

A Piotr Apostoł objął rękoma swą białą drżącą głowę i wołał w duchu:

„Panie! Panie! Komuś Ty oddał rząd nad światem? I przecz chcesz założyć swą stolicę w tym mieście?”

Władza

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY SIÓDMY

Tymczasem słońce zniżyło się ku zachodowi i zdawało się się roztopiać w zorzach wieczornych. Widowisko było skończone. Tłumy poczęły opuszczać amfiteatr i wylewać się przez wyjścia, zwane vomitoriami, na miasto. Augustianie tylko zwłóczyli, czekając, zanim przepłynie fala. Cała gromada ich, opuściwszy swe miejsca, zebrała się przy podium, w którym cesarz ukazał się znowu, by słuchać pochwał. Jakkolwiek widzowie nie szczędzili mu oklasków zaraz po ukończeniu pieśni, dla niego nie było to dosyć, spodziewał się bowiem zapachu dochodzącego do szaleństwa. Na próżno też brzmiały teraz hymny pochwalne, próżno westalki całowały jego „boskie” dłonie, a Rubria schyliła się przy tym tak, że aż rudawa jej głowa dotknęła jego piersi. Nero nie był zadowolony i nie umiał tego ukryć. Dziwiło go też i niepokoiło zarazem, że Petroniusz zachowuje milczenie. Jakież pochwalne, a zarazem trafnie podnoszące zalety pieśni słowo z jego ust byłoby mu w tej chwili wielką pociechą. Wreszcie, nie mogąc wytrzymać, skinął na niego, a gdy ów wszedł do podium, rzekł:

— Powiedz...

A Petroniusz odrzekł zimno:

— Milczę, bo nie mogę znaleźć słów. Przeszedłeś sam siebie.

— Tak i mnie się zdawało, a jednak ten lud?...

— Czy możesz żądać od mieszaićców, aby się znali na poezji?

— Więc zauważyłeś i ty, że nie podziękowano mi tak, jakem zasłużył?

— Boś obrał złą chwilę.

— Dlaczego?

— Dlatego, że mózgi zaczadzone zaduchem krwi nie mogą słuchać uważnie.

Krew

Nero zacisnął pięści i odrzekł:

— Ach, ci chrześcijanie! Spalili Rzym, a teraz krzywdzą i mnie. Jakież jeszcze kary dla nich wymyślę?

Petroniusz spostrzegł, że idzie złą drogą i że słowa jego odnoszą skutek wprost przeciwny temu, jaki zamierzył osiągnąć, więc chcąc odwrócić umysł cesarza w inną stronę, pochylił się ku niemu i szepnął:

— Pieśń twoja jest cudna, ale uczynię ci tylko jedną uwagę: w czwartym wierszu trzeciej strofy metryka pozostawia coś do życzenia.

Poezja

A Nero oblał się rumieńcem wstydu, jakby schwytany na haniebnym uczynku, spojrział z przestrachem i odpowiedział również cicho:

— Ty wszystko zauważyłeś!... Wiem!... Przerobię!... Ale nikt więcej nie spostrzegł? Prawda? Ty zaś, na miłość bogów, nie mów nikomu... jeśli... ci życie mile...

Na to Petroniusz zmarszczył brwi i odpowiedział jakby z wybuchem nudy i zniechęcenia:

— Możesz mnie, boski, skazać na śmierć, jeśli ci zawadzam, ale mnie nią nie strasz, bo bogowie najlepiej wiedzą, czy się jej boję.

Odwaga, Śmierć

I tak mówiąc począł patrzeć wprost w oczy cesarza, ów zaś po chwili odrzekł:

— Nie gniewaj się... Wiesz, że cię kocham...

„Zły znak” — pomyślał Petroniusz.

— Chciałem was prosić dziś na ucztę — mówił dalej Nero — ale się wolę zamknąć i polerować ów przeklęty wiersz trzeciej strofy. Prócz ciebie mógł błęd zauważyć jeszcze Seneka, a może i Sekundus Karynas, ale się ich pozbędę zaraz.

Filozof

To rzekłszy zawołał Seneki i oświadczył mu, że wraz z Akratusem i Sekundem Karynem wysła go do Italii i do wszystkich prowincji po pieniądze, które nakazuje im

ściągnąć z miast, ze wsi, ze słynnych świątyń, słowem zewsząd, gdzie tylko można je będzie znaleźć lub wycisnąć. Lecz Seneka, który zrozumiał, że powierzają mu czynność łupieżcy, świętokradcy i rozbójnika, odmówił wręcz.

— Muszę jechać na wieś, panie — rzekł — i tam czekać śmierci, gdyż jestem stary i nerwy moje są chore.

Iberyjskie nerwy Seneki, silniejsze od Chilonowych, nie były może chore, ale zdrowie jego było w ogóle złe, albowiem wyglądał jak cień i głowa w ostatnich czasach zbieła mu zupełnie.

Nero też, spojrzawszy na niego, pomyślał, że może istotnie niedługo będzie czekał na jego śmierć, i odrzekł:

— Nie chcę narażać cię na podróż, jeśliś chory, ale że z miłości, jaką mam dla ciebie, chcę cię mieć blisko, więc zamiast wyjechać na wieś, zamkniesz się w twoim domu i nie będziesz go opuszczał.

Po czym rozśmiał się i rzekł:

— Gdy pošlę Akratusa i Karynasa samych, to jakobym posłał wilki po owce. Kogóż nad nimi przełożę?

— Przełoż mnie, panie! — rzekł Domicjusz Afer.

— Nie! Nie chcę ściągnąć na Rzym gniewu Merkurego, którego zawstydzilibyście złodziejstwem. Potrzeba mi jakiegoś stoika, jak Seneka lub jak mój nowy przyjaciel-filozof, Chilo.

To rzekłszy począł się oglądać i spytał:

— A co się stało z Chilonem?

Chilo zaś, który otrzeźwiający na świeżym powietrzu wrócił do amfiteatru na pieśń cezara, przysunął się i rzekł:

— Jestem, świetlisty płodzie słońca i księżycu. Byłem chory, ale twój śpiew uzdrowił mnie.

— Poślę cię do Achai — rzekł Nero. — Ty musisz wiedzieć co do grosza, ile tam jest w każdej świątyni.

— Uczyn tak, Zeusie, a bogowie złożą ci taką daninę, jakiej nigdy nikomu nie złożyli.

— Uczyniłbym tak, ale nie chcę cię pozbawiać widoku igrzysk.

— Baalu!... — rzekł Chilo.

Lecz augustianie radzi, że humor cezara poprawił się, poczęli się śmiać i wołać:

— Nie, panie! Nie pozbawiaj tego mężnego Greka widoku igrzysk.

— Ale pozbaw mnie, panie, widoku tych krzykliwych kapitołińskich gęsi⁴⁵⁵, których mózgi, razem wzięte, nie napełniłyby żółdziowej miseczki — odparł Chilo. — Piszę oto, pierworodny synu Apollina, hymn po grecku na twoją cześć i dlatego chcę spędzić kilka dni w świątyni muz, aby je błagać o natchnienie.

— O, nie! — zawołał Nero. — Chcesz się wykręcić od następnych widowisk! Nic z tego!

— Przysięgam ci, panie, że piszę hymn.

— Więc będziesz go pisał w nocy. Błagaj Dianę o natchnienie, to przecie siostra Apollina.

Chilo spuścił głowę spoglądając ze złością na obecnych, którzy znowu zaczęli się śmiać. Cezar zaś, zwróciwszy się do Senecjona i do Suiliusza Nerulina, rzekł:

— Wyobraźcie sobie, że z przeznaczonych na dziś chrześcijan zaledwie z połową zdołaliśmy się załatwić.

Na to stary Akwilus Regulus, wielki znawca rzeczy tyjących amfiteatru, pomyślał chwilę i ozwał się:

— Te widowiska, w których występują ludzie sine armis et sine arte⁴⁵⁶, trwają prawie równie długo, a mniej zajmują.

— Każę im dawać broń — odpowiedział Nero.

Lecz przesądny Westynus zbudził się nagle z zamyślenia i spytał tajemniczym głosem:

— Czy uważaliście, że oni coś widzą umierając? Patrzą w górę i umierają jakby bez cierpień. Jestem pewny, że oni coś widzą...

⁴⁵⁵kapitołińskie gęsi — legendarne gęsi z Kapitolu, które głośnym krzykiem ocaliły miasto przed najazdem Galów.

⁴⁵⁶sine armis et sine arte (łac.) — bez broni i bez sztuki.

To rzekłszy podniósł oczy ku otworowi amfiteatru, nad którym już noc poczęła rozciągać swoje nabite gwiazdami velarium. Inni jednak odpowiedzieli śmiechami i żartobliwymi przypuszczeniami, co chrześcijanie mogą widzieć w chwili śmierci. Tymczasem cesarz dał znak niewolnikom trzymającym pochodnie i opuścił cyrk, a za nim westalki, senatorowie, urzędnicy i augustianie.

Noc była jasna, ciepła. Przed cyrkiem snuły się jeszcze tłumy, ciekawe widzieć odjazd cesarza, ale jakieś posępne i milczące. Tu i ówdzie ozwał się pokłask i ścichł zaraz. Ze spoliarium skrzypiące wozy wywoziły wciąż krwawe szczątki chrześcijan.

Petroniusz i Winicjusz odbywali drogę w milczeniu. Dopiero w pobliżu willi Petroniusz spytał:

— Czy myślałeś o tym, com ci powiedział?

— Tak jest — odrzekł Winicjusz.

— Czy ty wierzysz, że teraz i dla mnie to jest sprawa największej wagi? Muszę ją uwolnić wbrew cesarzowi i Tygellinowi. To jest jakby walka, w której zawzięłem się zwyciężyć, to jest jakby gra, w której chcę wygrać choćby kosztem własnej skóry... Dzisiejszy dzień utwierdził mnie jeszcze w przedsięwzięciu.

— Niech ci Chrystus zapłaci!

— Obaczysz.

Tak rozmawiając stanęli przed drzwiami willi i wysiedli z lektyki. W tej chwili jakaś ciemna postać zbliżyła się do nich i spytała:

— Czy tu jest szlachetny Winicjusz?

— Tak — odrzekł trybun — czego chcesz?

— Jestem Nazariusz, syn Miriam; idę z więzienia i przynoszę ci wiadomość o Ligii.

Winicjusz oparł mu rękę na ramieniu i przy blasku pochodni począł mu patrzeć w oczy, nie mogąc przemówić ani słowa, ale Nazariusz odgadł zamierzające na jego wargach pytanie i odrzekł:

— Żyje dotąd. Ursus przysłał mnie do ciebie, panie, aby ci powiedzieć, że ona w gorączce modli się i powtarza imię twoje.

A Winicjusz odrzekł:

— Chwała Chrystusowi, który mi ją wrócić może.

Po czym wzięwszy Nazariusza poprowadził go do biblioteki. Po chwili jednak nadszedł i Petroniusz, aby słyszeć ich rozmowę.

— Choroba ocaliła ją od hańby, bo kaci boją się — mówił młody chłopiec. — Ursus i Glaukus lekarz czuwają nad nią dzień i noc.

— Czy stróże zostali ciż sami?

— Tak, panie, i ona jest w ich izbie. Ci więźniowie, którzy byli w dolnych więzieniach, pomarli wszyscy na gorączkę lub podusili się w zaduchu.

— Ktoś ty jest? — zapytał Petroniusz.

— Szlachetny Winicjusz mnie zna. Jestem synem wdowy, u której mieszkała Ligia.

— I chrześcijaninem?

Chłopiec spojrzał pytającym wzrokiem na Winicjusza, ale widząc, że ów modli się w tej chwili, podniósł głowę i rzekł:

— Tak jest.

— Jakim sposobem możesz wchodzić swobodnie do więzienia?

— Nająłem się, panie, do wynoszenia ciał zmarłych, a uczyniłem to umyślnie, aby przychodzić z pomocą braciom moim i przynosić im wieści z miasta.

Petroniusz począł się przypatrywać uważniej ślicznej twarzy chłopca, jego błękitnym oczom i czarnym, bujnym włosom, po czym spytał:

— Z jakiego kraju jesteś, pachole?

— Jestem Galilejczykiem, panie.

— Czy chciałbyś, by Ligia była wolną?

Chłopiec podniósł oczy w górę:

— Choćbym sam miał potem umrzeć.

Wtem Winicjusz przestał się modlić i rzekł:

— Powiedz stróżom, by włożyli ją do trumny jak umarłą. Ty dobierz pomocników,

Gra , Walka

Choroba

Cmentarz, Podstęp, Trup

którzy w nocy wyniosą ją razem z tobą. W pobliżu Cuchnących Dołów znajdziecie czekających z lektyką ludzi, którym oddacie trumnę. Stróżom obiecaj ode mnie, że dam im tyle złota, ile każdy w płaszczu zdoła unieść.

I gdy tak mówił, twarz jego straciła zwykłą martwość, zbudził się w nim żołnierz, któremu nadzieja wróciła dawną energię.

Nazariusz zaś spłonął z radości i wzniosłszy ręce zawołał:

— Niech Chrystus uzdrowi ją, albowiem będzie wolna.

— Mniemasz, że stróże się zgodzą? — spytał Petroniusz.

— Oni, panie? Byle wiedzieli, że nie spotka ich za to kara i męka!

— Tak jest! — rzekł Winicjusz. — Stróże chcieli się zgodzić nawet na jej ucieczkę, tym bardziej pozwolą ją wynieść jako umarłą.

— Jest wprawdzie człowiek — rzekł Nazariusz — który sprawdza rozpalonym żelazem, czy ciała, które wynosimy, są martwe. Ale ten bierze nawet po kilka sestercji za to, by nie dotykał żelazem twarzy zmarłych. Za jeden aureus dotknie trumny, nie ciała.

— Powiedz mu, że dostanie pełną kapsę aureusów — rzekł Petroniusz. Ale czy potrafisz dobrać pewnych pomocników?

— Potrafię dobrać takich, którzy by za pieniądze sprzedali własne żony i dzieci.

— Gdzie ich znajdziesz?

— W samym więzieniu lub na mieście. Stróże, raz zapłać, wprowadzą, kogo zechcę.

— W takim razie wprowadzisz jako najemnika mnie — rzekł Winicjusz.

Lecz Petroniusz począł mu odradzać z całą stanowczością, aby tego nie czynił. Pretorianie mogliby go poznać nawet w przebraniu i wszystko mogłoby przepaść. „Ani w więzieniu, ani przy Cuchnących Dołach! — mówił. — Trzeba, żeby wszyscy, i cesarz, i Tygellinus, byli przekonani, że ona umarła, inaczej bowiem nakazaliby w tej chwili pościg. Podejrzenia możemy uspić tylko w ten sposób, że gdy ją wywiozą w Góry Albańskie lub dalej, do Sycylii, my zostaniemy w Rzymie. W tydzień lub dwa dopiero ty zachorujesz i wezwiesz Neronowego lekarza, który ci każe wyjechać w góry. Wówczas połączycie się, a potem...”

Tu zamyślił się na chwilę, a następnie machnąwszy dłonią rzekł:

— Potem nadejdą może inne czasy.

— Niech Chrystus zmiłuje się nad nią — rzekł Winicjusz — bo ty mówisz o Sycylii, a ona jest chora i może umrzeć...

— Umieścimy ją tymczasem bliżej. Ją uleczy samo powietrze, byleśmy ją wyrwali z więzienia. Zali nie masz gdzie w górach jakiego dzierżawcy, któremu mógłbyś zaufać?

— Tak jest! Mam! Tak! — odpowiedział śpiesznie Winicjusz. — Jest około Corioli w górach człowiek pewny, który mnie na rękę nosił, gdym był jeszcze dzieckiem, i który miłuje mnie dotychczas.

Petroniusz podał mu tabliczki.

— Napisz do niego, by tu przybył jutro. Gońca wysłę natychmiast.

To rzekłszy zawołał przełożonego atrium i wydał mu odpowiednie rozkazy. W kilka chwil później konny niewolnik ruszył na noc do Corioli.

— Chciałbym — rzekł Winicjusz — by Ursus towarzyszył jej w drodze... Byłbym spokojniejszy...

— Panie — rzekł Nazariusz — człowiek to nadludzkiej siły, który wyłamie kratę i pójdzie za nią. Jest jedno okno nad stromą, wysoką ścianą, pod którym straż nie stoi. Przyniosę Ursusowi sznur, a reszty on sam dokona.

— Na Herkulesa! — rzekł Petroniusz. — Niech się wyrywa, jak mu się podoba, ale nie razem z nią i nie w dwa lub trzy dni po niej, bo poszliby za nim i odkryli jej schronienie. Na Herkulesa! Czy chcecie zgubić siebie i ją? Zakazuję wam wspominać mu o Corioli albo umyć ręce.

Oni obaj uznali słuszność jego uwagi i umilkli. Po czym Nazariusz począł się żegnać, obiecując przyjść nazajutrz o świcie.

Ze stróżami miał nadzieję ułożyć się jeszcze tej nocy, ale przedtem chciał wpaść do matki, która z powodu niepewnych i strasznych czasów nie miała o niego chwili spokoju. Pomocnika postanowił po namyśle nie szukać na mieście, ale wynaleźć i przekupić jednego spośród tych, którzy wraz z nim wynosili trupy z więzienia.

Żołnierz

Pieniądz, Trup

Więzienie

Na samym odchodnym jednak zatrzymał się jeszcze i wzięwszy na stronę Winicjusza począł mu szeptać:

— Panie, nie wspomnę o naszym zamiarze nikomu, nawet matce, ale Piotr Apostoł obiecał przyjść do nas z amfiteatru i jemu powiem wszystko.

— Możesz w tym domu mówić głośno — odpowiedział Winicjusz. — Piotr Apostoł był w amfiteatrze z ludźmi Petroniusza. Zresztą sam pójdę z tobą.

I kazał podać sobie płaszcz niewolniczy, po czym wyszli.

Petroniusz odetchnął głęboko.

„Życzyłem sobie — myślał — aby umarła na tę gorączkę, bo dla Winicjusza byłoby to jeszcze najmniej straszne. Ale teraz gotówem⁴⁵⁷ ofiarować złoty trójnóg Eskulapowi w zamian za jej uzdrowienie... Ach, ty, Ahenobarbie, chcesz sobie wyprawic widowisko z boleści kochanka! Ty, Augusto, naprzód zazdrościłaś piękności dziewczynie, a teraz pożarłabyś ją na surowo, dlatego, że zginął twój Rufius... Ty, Tygellinie, chcesz ją zgubić na złość mnie!... Zobaczymy. Ja wam mówię, że oczy wasze nie ujrzą jej na arenie, bo albo umrze własną śmiercią, albo ją wam wyrwę jak psom z paszczek... I wyrwę tak, że nie będziecie o tym wiedzieli, a potem ilekroć na was spojrzę, tylekroć pomyślę: oto głupcy, których wywiódł w pole Petroniusz...”

I rad z siebie, przeszedł do triclinium, gdzie wraz z Eunice zasiadł do wieczerzy. Lektor czytał przez ten czas sielanki Teokryta. Na dworze wiatr napędził chmur od strony Sorakte i nagle burza zmąciła ciszę pogodnej nocy letniej. Od czasu do czasu grzmoty rozlegały się na siedmiu wzgórzach, oni zaś, leżąc obok siebie za stołem, słuchali sielskiego poety, który w śpiewnym doryckim narzeczu opiewał miłość pasterzy, a następnie, uspokojeni, gotowali się do słodkiego spoczynku.

Przedtem jednak jeszcze wrócił Winicjusz. Petroniusz dowiedziawszy się o jego powrocie wyszedł do niego i spytał:

— Cóż?... Czy nie uradziliście czego nowego i czy Nazariusz poszedł już do więzienia?

— Tak — odpowiedział młody człowiek rozgarniając włosy przemoczone od dżdżu. — Nazariusz poszedł ułożyć się ze stróżami, a ja widziałem Piotra, który mi nakazał modlić się i wierzyć.

— To dobrze. Jeśli wszystko pójdzie pomyślnie, następnej nocy można ją będzie wynieść...

— Dzierżawca z ludźmi powinien być na świt.

— To krótka droga. Spocznij teraz.

Lecz Winicjusz ukląkł w swym cubiculum i począł się modlić.

O wschodzie słońca przybył spod Corioli dzierżawca Niger przywiódłszy ze sobą zgodnie z zaleceniem Winicjusza muły, lektykę i czterech pewnych ludzi, wybranych spośród niewolników brytańskich, których zresztą zostawił przezornie w gospodzie na Suburze.

Winicjusz, który czuwał całą noc, wyszedł na jego spotkanie, ów zaś wzruszył się na widok młodego pana i całując jego ręce i oczy rzekł:

— Drogi, czyś chory, czy też zmartwienia wyssały ci krew z oblicza, albowiem ledwie ci mógł na pierwsze wejście rozpoznać?

Winicjusz zabrał go do wewnętrznej kolumnady, zwanej ksystem, i tam przypuścił go do tajemnicy. Niger słuchał ze skupioną uwagą i na jego czerstwej, ogorzałej twarzy znać było wielkie wzruszenie, nad którym nie starał się nawet zapanować.

— Wierc ona jest chrześcijanką? — zawołał.

I począł patrzeć badawczo w twarz Winicjusza, a ten odgadł widocznie, o co pyta go wzrok wieśniaka, albowiem odrzekł:

— I ja jestem chrześcijaninem...

Wówczas w oczach Nigra błysnęły łzy; przez chwilę milczał, następnie wzniosłszy do góry ręce rzekł:

— O, dzięki ci, Chryste, iżśś zdjął bielmo z najdroższych mi w świecie oczu.

Po czym objął głowę Winicjusza i płacząc ze szczęścia, począł całować jego czoło.

W chwilę później nadszedł Petroniusz prowadząc ze sobą Nazariusza.

— Dobrze wieści! — rzekł z dala.

Burza

Począ

Sługa

⁴⁵⁷gotówem (daw.) — dziś: gotów jestem.

Jakoż wieści były dobre. Naprzód Glaukus lekarz zaręczał za życie Ligii, jakkolwiek miała też samą gorączkę więzienną, na którą i w Tullianum, i po innych więzieniach umierały codziennie setki ludzi. Co do stróżów i co do człowieka, który sprawdzał śmierć rozpalonym żelazem, nie było najmniejszej trudności. Pomocnik, Attys, był już również ugodzony.

— Poczyniliśmy otwory w trumnie tak, aby chora mogła oddychać — mówił Nazariusz. — Całe niebezpieczeństwo w tym, by nie jęknęła lub nie odezwała się w chwili, gdy będziemy przechodzili koło pretorianów. Ale ona jest osłabiona bardzo i od rana leży z zamkniętymi oczyma. Zresztą Glaukus da jej napój usypiający, który sam urządzi z przyniesionych przeze mnie z miasta lekarstw. Wieko trumny nie będzie przybite. Podniesiecie je łatwo i zabierzecie chorą do lektyki, my zaś włożymy do trumny podłużny wór z piaskiem, który mieście gotowy.

Winicjusz słuchając tych słów błąd był jak płótno, lecz słuchał z tak natężoną uwagą, iż zdawał się naprzód odgadywać, co Nazariusz ma powiedzieć.

— Czy innych jakich ciał nie będą wynosili z więzienia? — zapytał Petroniusz.

— Zmarło dzisiejszej nocy koło dwudziestu ludzi, a do wieczora umrze jeszcze kilkunastu — odrzekł chłopiec — my musimy iść wraz z całym orszakiem, ale będziemy się ociągali, by zostać w tyle. Na pierwszym skřęcie towarzyszy mój umyślnie zakuleje. W ten sposób pozostanie znacznie za innymi. Wy czekajcie nas koło małej świątyni Libityny. Oby Bóg dał noc jak najciemniejszą.

— Bóg da — rzekł Niger. — Wczoraj był wieczór jasny, a potem nagle zerwała się burza. Dziś niebo znów pogodne, ale parno od rana. Co noc teraz będą bywały dżdże i burze.

— Czy idziecie bez świateł? — spytał Winicjusz.

— Na przedzie tylko niosą pochodnie. Wy na wszelki wypadek bądźcie koło świątyni Libityny, jak tylko się ściemni, chociaż wynosimy zwykle trupy dopiero przed samą północą.

Umilkli, słysząc było tylko śpieszny oddech Winicjusza.

Petroniusz zwrócił się do niego.

— Mówiłem wczoraj — rzekł — że najlepiej by było, gdybyśmy obaj pozostali w domu. Teraz jednak widzę, że mnie samemu niepodobna będzie usiedzieć... Zresztą, gdyby chodziło o ucieczkę, trzeba by zachowywać więcej ostrożności, ale skoro ją wyniosą jako umarłą, zdaje się, że nikomu najmniejsze podejrzenie nie przejdzie przez głowę.

— Tak! Tak! — odpowiedział Winicjusz. — Ja muszę tam być. Sam ją wyjmę z trumny.

— Gdy raz będzie w moim domu pod Corioli, odpowiadam za nią — rzekł Niger.

Na tym skończyła się rozmowa. Niger udał się do gospody, do swoich ludzi. Nazariusz, zabrawszy pod tunikę kiesę ze złotem, wrócił do więzienia. Dla Winicjusza rozpoczął się dzień pełen niepokoju, gorączki, trwogi i oczekiwania.

— Sprawa powinna się udać, bo jest dobrze pomyślana — mówił mu Petroniusz. — Lepiej niepodobna było wszystkiego ułożyć. Ty musisz udawać strapionego i chodzić w ciemnej todzie. Ale cyrków jednak nie opuszczaj. Niech cię widzą... Tak wszystko obmyślane, że nie może być zawodu. Ale! Wszakże jesteś zupełnie pewny twego dzierżawcy?

— To chrześcijanin — odrzekł Winicjusz.

Petroniusz spojrział na niego ze zdziwieniem, po czym jął ruszać ramionami i mówić jakby sam do siebie:

— Na Polluksa! Jak się to jednak szerzy! I jak się trzyma dusz ludzkich!... Pod taką grozą ludzie wyrzekliby się od razu wszystkich bogów rzymskich, greckich i egipskich. To jednak dziwne... Na Polluksa!... Gdybym wierzył, że coś jeszcze na świecie od naszych bogów zależy, obiecałbym teraz każdemu po sześć białych byków, a kapitolinowskiemu Jowiszowi dwanaście... Ale i ty nie szczędź obietnic twojemu Chrystusowi...

— Ja Mu oddałem duszę — odparł Winicjusz.

I rozeszli się. Petroniusz wrócił do cubiculum. Winicjusz zaś poszedł spoglądać z dala na więzienie, stamtąd zaś udał się aż na stok Watykańskiego wzgórza, do owej chaty fossora, w której z rąk Apostoła otrzymał chrzest. Zdawało mu się, że w tej chacie Chrystus wysłucha go prędzej niż gdziekolwiek indziej, więc odnalazłszy ją i rzuciwszy się na

Bóg, Religia

Modlitwa

ziemię, wyteżył wszystkie siły swej zbolalej duszy w modlitwie o litość i zapamiętał się w niej tak, że zapomniał, gdzie jest i co się z nim dzieje.

Po południu już zbudził go odgłos trąb, dochodzący od strony Neronowego cyrku. Wyszedł wówczas z chaty i począł spoglądać naokół oczyma jakby świeżo ockniętymi ze snu. Na świecie był upał i cisza, przerywana tylko czasem przez dźwięk spiżu, a ciągle przez zapamiętałe ksykanie koników polnych. Powietrze uczyniło się parne; niebo nad miastem było jeszcze błękitne, ale w stronie Gór Sabińskich zbierały się nisko u brzegu widnokregu ciemne chmury.

Winicjusz wrócił do domu. W atrium czekał na niego Petroniusz.

— Byłem na Palatynie — rzekł. — Pokazałem się tam umyślnie i zasiadłem nawet do kości. U Anicjusza jest wieczorem uczta, zapowiedziałem, że przyjdziemy, ale dopiero po północy, gdyż przedtem muszę się wyspać. Jakoż będę, a dobrze by było, gdybyś i ty był.

— Czy nie było jakich wiadomości od Nigra albo od Nazariusza? — spytał Winicjusz.

— Nie. Zobaczymy ich dopiero o północy. Uważałeś, że zapowiada się burza?

— Tak. Jutro ma być widowisko z chrześcijan ukrzyżowanych, może jednak deszcz przeszkodzi.

To rzekłszy, zbliżył się i, dotknąwszy ramienia Winicjusza, rzekł.

— Ale jej nie zobaczysz na krzyżu, tylko w Corioli. Na Kastora! Nie oddałbym tej chwili, w której ją uwolnimy, za wszystkie gemmy w Rzymie. Wieczór już blisko...

Jakoż wieczór się zbliżał, a ciemność poczęła ogarniać miasto wcześniej niż zwykle, z powodu chmur, które zakryły cały widnokrąg. Z nadejściem wieczora spadł deszcz duży, który parując na rozpalonych przez dzienny upał kamieniach nappełnił mgłą ulice miasta. Potem na przemian to czyniło się cicho, to znów przechodziły krótkie ulew.

— Śpieszmy się — rzekł wreszcie Winicjusz. — Z powodu burzy mogą wcześniej wywieźć ciała z więzienia.

— Czas! — odpowiedział Petroniusz.

I wzięwszy galijskie płaszcze z kapturami, wyszli przez drzwiczki od ogrodu na ulicę. Petroniusz uzbroił się także w krótki rzymski nóż, zwany sica, który brał zawsze ze sobą na nocne wyprawy.

Miasto było z powodu burzy puste. Od czasu do czasu błyskawica rozdzierała chmury, oświecając jaskrawym blaskiem świeże ściany nowo wzniesionych lub budujących się dopiero domów i mokre płyty kamienne, którymi wyłożone były ulice. Przy takim świetle ujrzeli wreszcie po dość długiej drodze kopiec, na którym stała maleńka świątynka Libityny, a pod kopcem grupę złożoną z mułów i koni.

— Niger! — zawołał cicho Winicjusz.

— Jestem, panie! — ozwał się głos wśród dżdżu.

— Wszystko gotowe?

— Tak jest, drogi. Jak tylko ściemniło się, byliśmy na miejscu. Ale schrońcie się pod okop, bo przemokniecie na wskroś. Co za burza! Sądzę, że spadną grady.

Jakoż obawa Nigra sprawdziła się, gdyż niebawem począł sypać grad, z początku drobny, po czym coraz grubszy i gęstszy. Powietrze oziębiło się natychmiast.

Oni zaś stojąc pod okopem, zakryci od wiatru i lodowych pocisków, rozmawiali zniżonymi głosami.

— Choćby nas kto ujrzął — mówił Niger — nie poweźmie żadnych podejrzeń, wyglądamy bowiem na ludzi, którzy chcą przeczekać burzę. Ale boję się, żeby nie odłożono wynoszenia trupów do jutra.

— Grad nie będzie padał długo — rzekł Petroniusz. — Musimy czekać choćby do brzasku.

Jakoż czekali nasłuchując, czy nie doleci ich odgłos pochodu. Grad przeszedł istotnie, ale zaraz potem poczęła szumieć ulewa. Chwilami zrywał się wiatr i niósł od strony Cuchnących Dołów straszną woń rozkładających się ciał, które grzebano płytko i niedbale.

Wtem Niger rzekł:

— Widzę przez mgłę światelko... Jedno, dwa, trzy... to pochodnie!

I zwrócił się do ludzi:

— Baczyć, by muły nie parsknęły!...

Deszcz

Burza

Trup

— Idą! — rzekł Petroniusz.

Jakoż światła stawały się coraz wyraźniejsze. Po chwili można było już odróżnić chwiejące się pod powiewem płomienie pochodni.

Niger począł się żegnać znakiem krzyża i modlić. Tymczasem posępny korowód przyciągnął bliżej i wreszcie, zrównawszy się z świątynką Libityny, zatrzymał się. Petroniusz, Winicjusz i Niger przycisnęli się w milczeniu do kopca, nie rozumiejąc, co to znaczy. Lecz tamci zatrzymali się tylko dlatego, by poobwiązywać sobie twarze i usta szmatami dla ochrony od duszącego smrodu, który przy samych puticuli był wprost nie do zniesienia, po czym podnieśli nosze z trumnami i poszli dalej.

Jedna tylko trumna zatrzymała się naprzeciw świątynki.

Winicjusz skoczył ku niej, a za nim Petroniusz, Niger i dwaj niewolnicy brytańscy z lektyką.

Lecz nim dobiegli, w ciemności dał się słyszeć pełen bólu głos Nazariusza:

— Panie, przenieśli ją wraz z Ursusem do Eskwilińskiego więzienia... My niesiem inne ciało! A ją porwali przed północą!...

Petroniusz, wróciwszy do domu, posępny był jak burza i nie próbował nawet pocieszać Winicjusza. Rozumiał, że o wydobyciu Ligii z Eskwilińskich podziemi nie ma co i marzyć. Odgadywał, że prawdopodobnie dlatego przeniesiono ją z Tullianum, by nie umarła z gorączki i by nie uniknęła przeznaczonego jej amfiteatru. Ale to właśnie był dowód, że czuwano nad nią i strzeżono jej pilniej niż innych. Petroniuszowi żal było do głębi duszy i jej, i Winicjusza, lecz prócz tego nurtowała go i ta myśl, że po raz pierwszy w życiu coś mu się nie udało i że po raz pierwszy został zwyciężony w walce.

„Fortuna zdaje się mnie opuszczać — mówił sobie — ale bogowie myślą się, jeśli sądzą, że zgodzę się na takie na przykład życie jak jego.”

Tu spojrzał na Winicjusza, który również patrzył na niego rozszerzonymi źrenicami.

— Co tobie? Ty masz gorączkę? — rzekł Petroniusz.

Ów zaś odpowiedział jakimś dziwnym, złamanym i powolnym głosem, jakby chorego dziecka:

— A ja wierzę, że On może mi ją powrócić.

Nad miastem cichły ostatnie grzmoty burzy.

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY ÓSMY

Trzydniowy deszcz, zjawisko wyjątkowe w Rzymie podczas lata, i grady, padające wbrew przyrodzonemu porządkowi nie tylko w dzień i wieczorami, ale nawet wśród nocy, przerwały widowiska. Lud począł trwożyć się. Przepowiadano nieurodzaj na winograd, a gdy pewnego popołudnia piorun stopił na Kapitolu brązowy posąg Cerery, nakazano ofiary w świątyni Jowisza Salwatora. Kapłani Cerery rozpuścili wieść, że gniew bogów zwrócił się na miasto z powodu zbyt opieszałego wymiaru kary na chrześcijan, tłumy więc jęły domagać się, by bez względu na pogodę przyspieszono dalszy ciąg igrzysk, i radość ogarnęła cały Rzym, gdy ogłoszono wreszcie, że po trzech dniach przerwy ludus rozpocznie się na nowo.

Tymczasem wróciła i piękna pogoda. Amfiteatr od świtu do nocy napelnił się tysiącami ludzi, cesarz zaś przybył również wcześniej z westalkami i dworem. Widowisko miało rozpocząć się od walki chrześcijan między sobą, których w tym celu poprzebierano za gladiatorów i dano im wszelką broń, jaka służyła szermierzom z zawodu do zaczepnego i obronnego boju. Lecz tu nastąpił zawód. Chrześcijanie porzucali na piasek sieci, widły, włócznie i miecze, a natomiast poczęli się obejmować wzajemnie i zachęcać do wytrwania wobec mąk i śmierci. Wówczas głęboka uraza i oburzenie zawładnęły sercami tłumów. Jedni zarzucali im małoduszność i tchórzostwo, drudzy twierdzili, iż nie chcą się bić naumyślnie, przez nienawiść do ludu i dlatego, by go pozbawić radości, jaką widok męstwa zwykł sprawiać. Wreszcie z rozkazu cesarza wypuszczono na nich prawdziwych gladiatorów, którzy klęczących i bezbronnych wycięli w mgnieniu oka.

Lecz po uprzątnięciu trupów widowisko przestało być walką, a zmieniło się w szereg mitologicznych obrazów pomysłu samego cesarza. Ujrano więc Herkulesa płonącego żywym ogniem na górze Oeta. Winicjusz zadrżał na myśl, że na rolę Herkulesa przeznaczono może Ursusa, lecz widocznie kolej nie przyszła jeszcze na wiernego sługę Ligii,

Los

Deszcz

Wierzenia

Walka

Ofiara

Tłum

Okrucieństwo, Teatr

albowiem na stosie spłonął jakiś inny, zupełnie nie znany Winicjuszowi chrześcijanin. Natomiast w następnym obrazie Chilon, którego cesarz nie chciał uwolnić od bytności na przedstawieniu, ujrzał znajomych sobie ludzi. Przedstawiano śmierć Dedala⁴⁵⁸ i Ikara. W roli Dedala występował Eurycjusz, ten sam starzec, który w swoim czasie dał Chilonowi znak ryby, w roli zaś Ikara syn jego, Kwartus. Obydwóch podniesiono za pomocą umyślnej maszynierii w górę, a następnie strącono nagle z ogromnej wysokości na arenę, przy czym młody Kwartus upadł tak blisko cesarskiego podium, iż obryzgał krwią nie tylko zewnętrzne ozdoby, ale i wysłane purpurą oparcie. Chilon nie widział upadku, albowiem przymknął oczy, słyszał tylko głuche uderzenie ciała, a gdy po chwili ujrzał krew tuż obok siebie, omal nie zemdlął po raz wtóry. Ale obrazy zmieniały się prędko. Sromotne męki dziewczę, hańbionych przed śmiercią przez gladiatorów poprzebieranych za zwierzęta, rozradowały serca tłumów. Widziano kapłanki Kibeli i Cerery, widziano Danaidy, widziano Dirce i Pasifae, widziano wreszcie dziewczątka niedorosłe, rozrywane przez dzikie konie. Lud oklaskiwał coraz nowe pomysły cesarza, który dumny z nich i uszczęśliwiony z oklasków, nie odejmował teraz ani na chwilę szmaragdu od oka, przypatrując się białym ciałom rozdieranym przez żelazo i konwulsyjnym drganiom ofiar. Dawano jednak obrazy i z dziejów miasta. Po dziewczach ujrzano Mucjusza Scewolę, którego ręka, przemocowana do trójnoga z ogniem, napełniała śwędem spalonego mięsa amfiteatr, ale który, jak prawdziwy Scewola, stał bez jęku, z oczyma wzniesionymi w górę i z szeptem modlitwy na szerniałych wargach. Po dobieciu go i wywleczeniu ciała do spoliarium nastąpiła zwykła południowa przerwa w przedstawieniu. Cesarz wraz z westalkami i augustianami opuścił amfiteatr i udał się do wzniesionego umyślnie, olbrzymiego szkarłatnego namiotu, w którym przygotowano dla niego i gości wspaniałe prandium. Tłumy po większej części poszły za jego przykładem i wylewając się na zewnątrz, rozkładały się w malowniczych grupach obok namiotu, aby dać odpoczynek znużonym przez długie siedzenie członkom i spożyć potrawy, które z łaski cesarza obficie roznosili niewolnicy. Najciekawszy tylko po opuszczeniu siedzeń zeszli na samą arenę i dotykając palcami lepkiego od krwi piasku rozprawiali jako znawcy i lubownicy o tym, co się już odbyło i co jeszcze miało nastąpić. Wkrótce jednak odeszli i rozprawiacze, aby nie spóźnić się na ucztę; zostało tylko kilku ludzi, których zatrzymała nie ciekawość, ale współczucie dla przyszłych ofiar.

Dziewictwo, Kobieta

Cierpienie, Modlitwa

Krew

Ci ukryli się w przedziałach lub na niższych miejscach, a tymczasem zrównano arenę i poczęto kopać w niej doły, jeden przy drugim, rzędami, przez całe kolisko, od brzegu do brzegu, tak że ostatni ich szereg przypadał o kilkanaście kroków od cesarskiego podium. Z zewnątrz cyrku dochodził gwar ludu, krzyki i oklaski, a tu czyniono z gorączkowym pośpiechem przygotowania do jakichś nowych mąk. Naraz otwarły się cunicula i ze wszystkich otworów prowadzących na arenę poczęto wypędzać gromady chrześcijan, nagich i dźwigających krzyże na ramionach. Zaroił się od nich cały amfiteatr. Biegli starcy pochyleni pod ciężarem drewnianych bierwion, obok nich mężczyźni w sile wieku, kobiety z rozpuszczonymi włosami, pod którymi starały się ukryć swą nagość, chłopięta niedorosłe i całkiem małe dzieci. Krzyże w większej części, również jak ofiary, uwieńczone były kwiatami. Służba cyrkowa, ćwicząc nieszczęsnych batami, zmuszała ich, by układali krzyże wedle gotowych dołów i sami stawali przy nich szeregiem. W ten sposób mieli zginać ci, których pierwszego dnia igrzysk nie zdążono wypchnąć na pastwę psom i dzikim zwierzętom. Teraz chwyтали ich czarni niewolnicy i kładąc ofiary na wznak na drzewie, poczęli przybijać im ręce do przecznicy gorliwie i szybko, tak aby lud wróciwszy po skończonej przerwie zastał już wszystkie krzyże wzniesione. W całym amfiteatrze rozległ się teraz huk młotów, którego echa rozebrzmiały po wyższych rzędach i doszły aż na plac otaczający amfiteatr i pod namiot, w którym cesarz podejmował westalki i towarzyszy. Tam pito wino, żartowano z Chilona i szeptano dziwne słowa do uszu kapłanek Westy, na arenie zaś wrzała robota, gwoździe pograżały się w ręce i nogi chrześcijan, warczały łopaty zasypujące ziemią doły, w które wstawiano krzyże.

Lecz między ofiarami, na które dopiero za chwilę miała przyjść kolej, był Kryspus. Lwy nie miały czasu go rozedrzeć, więc przeznaczono mu krzyż, on zaś, zawsze gotów na

⁴⁵⁸ Przedstawiano śmierć Dedala — Dedal, który wedle innych podań zdołał zalecieć z Krety do Sycylii, a amfiteatrach rzymskich ginął takąż samą śmiercią jak Ikar.

śmierć, radował się myślą, że nadchodzi jego godzina. Wyglądał dziś inaczej, albowiem wyschłe ciało jego było obnażone zupełnie, tylko przepaska bluszczowa okrywała mu biodra, na głowie zaś miał wieniec z róż. Ale w oczach błyszczała mu zawsze taż sama niepożyta energia i taż sama twarz surowa i fanatyczna wychylała się spod wieńca. Nie zmieniło się też jego serce, albowiem jak niegdyś w cuniculum groził gniewem Bożym poobszyszanym w skóry współbraciom, tak i dziś gromił ich, zamiast pocieszać.

— Dziękujcie Zbawicielowi — mówił — że pozwala wam umrzeć taką śmiercią, jaką sam umarł. Może część win waszych będzie wam za to odpuszczona, drżycie wszelako, albowiem sprawiedliwości musi się stać zadość i nie może być jednakiej nagrody dla złych i dobrych.

A słowem jego wtórował odgłos młotów, którymi przybijano ręce i nogi ofiar. Coraz więcej krzyży wznosiło się na arenie, on zaś zwracając się do gromady tych, którzy stali jeszcze, każdy przy swoim drzewie, mówił dalej:

— Widzę otwarte niebo, ale widzę otwartą i otchłań... Sam nie wiem, jako zdam sprawę Panu z żywota mego, chociażem wierzył i nienawidziłem złego, i nie śmierci się lękam, lecz zmartwychpowstania, nie męki, lecz sądu, albowiem nastaje dzień gniewu.

A wtem spomiędzy bliższych rzędów ozwał się jakiś głos spokojny i uroczysty:

— Nie dzień gniewu, ale dzień miłosierdzia, dzień zbawienia i szczęśliwości, albowiem powiadam wam, że Chrystus przygarnie was, pocieszy i posadzi na prawicy swojej. Ufajcie, bo oto niebo otwiera się przed wami.

Na te słowa wszystkie oczy zwróciły się ku ławkom; nawet ci, którzy już wisieli na krzyżach, podnieśli blade, umęczone głowy i poczęli patrzeć w stronę mówiącego męża.

A on zbliżył się aż do przegrody otaczającej arenę i począł ich żegnać znakiem krzyża.

Kryspus wyciągnął ku niemu ramię, jakby chcąc go zgromić, lecz ujrawszy jego twarz opuścił dłoń, po czym kolana zgięły się pod nim, a usta wyszeptały:

— Apostoł Paweł!...

Ku wielkiemu zdziwieniu cyrkowej służby pokłękali wszyscy, których nie zdążono dotąd poprzybijając, zaś Paweł z Tarsu zwrócił się do Kryspa i rzekł:

— Kryspie, nie groź im, albowiem dziś jeszcze będą z tobą w raju. Ty mniemasz, że mogą być potępieni? Lecz któż je potępi? Zali uczyni to Bóg, który oddał za nie Syna swego? Zali Chrystus, który umarł dla ich zbawienia, jako oni umierają dla imienia Jego? I jakoż może potępić Ten, który miłuje? Kto będzie skarżył na wybrane Boże? Kto powie na tę krew: „Przeklęta”?...

— Panie, nienawidziłem złego — odrzekł stary kapłan.

— Chrystus więcej jeszcze nakazał miłować ludzi niż nienawidzić złego, albowiem nauka Jego miłością jest, nie nienawiścią.

— Zgrzeszyłem w godzinę śmierci — odrzekł Kryspus.

I począł się bić w piersi.

Wtem zarządca ławek zbliżył się ku Apostołowi i zapytał:

— Kto jesteś, który przemawiasz do skazanych?

— Obywatel rzymski — odparł spokojnie Paweł.

Po czym zwróciwszy się do Kryspa, rzekł:

— Ufaj, gdyż dzień to jest łaski, i umrzyj w spokoju, sługo Boży.

Dwaj Murzyni zbliżyli się w tej chwili do Kryspa, aby położyć go na drzewie, lecz on spojrzał raz jeszcze naokół i zawołał:

— Bracia moi, módlcie się za mnie!

I twarz jego straciła zwykłą surowość; kamienne rysy przybrały wyraz spokoju i słodyczy. Sam rozciągnął ręce wzdłuż ramion krzyża, aby ułatwić robotę, i patrząc wprost w niebo, począł modlić się żarliwie. Zdawał się nic nie czuć, albowiem gdy gwoździe zagłębiały się w jego ręce, najmniejsze drgnienie nie wstrząsnęło jego ciałem ani na obliczu nie pojawiła się żadna zmarszczka bólu: modlił się, gdy przybijano mu nogi, modlił się, gdy wznoszono krzyż i udeptywano naokół ziemię. Dopiero gdy tłumy ze śmiechem i okrzykami poczęły napełniać amfiteatr, brwi starca ściągnęły się nieco, jakby się gniewał, że pogański lud miesza mu ciszę i spokój słodkiej śmierci.

Lecz przedtem jeszcze wzniesiono wszystkie krzyże, tak że na arenie stanął jakby las z wiszącymi na drzewach ludźmi. Na ramiona krzyży i na głowy męczenników padał blask słońca, na arenę zaś grube cienie, tworzące jakby czarną popłataną kratę, wśród której

Sąd Ostateczny

Miłosierdzie

Bóg, Krew, Ofiara,
Zaświaty

Miłość, Nienawiść

Grzech

Modlitwa

Lud, Tłum

Las

przeświecał żółty piasek. Było to widowisko, w którym dla ludu całą rozkosz stanowiło przypatrywanie się powolnemu konaniu. Lecz nigdy dotąd nie widziano takiej gęstwy krzyży. Arena była nimi nabita tak szczelnie, że służba z trudnością mogła się między nimi przeciskać. Na obrębie wisiały przeważnie kobiety, lecz Kryspa, jako przywódcę, wzniesiono tuż prawie przed podium cesarskim, na ogromnym krzyżu spowitym u spodu w wiciokrzew. Nikt z ofiar jeszcze nie skonał, ale niektórzy z tych, których poprzybijano najpierwej, pomdleli. Nikt nie jęczał i nie wołał o litość. Niektórzy wisieli z głowami pochylonymi na ramiona lub pospuszczanymi na piersi, jakby ujęci snem, niektórzy jakby w zamyśleniu, niektórzy patrząc jeszcze ku niebu poruszali z cicha ustami. W tym strasznym lesie krzyży, w tych porozpinanych ciałach, w milczeniu ofiar było jednak coś złowrogiego. Lud, który po uczcie syt i rozweselony wchodził z okrzykami do cyrku, umilkł nie wiedząc, na którym ciełe oczy zatrzymać i co myśleć. Nagość naprężonych kobiecych postaci przestała drażnić jego zmysły. Nie czyniono nawet zwykłych zakładów o to, kto prędzej skona, które czyniono zwykle, gdy na arenie zjawiała się mniejsza ilość skazanych. Zdawało się, że cesarz nudzi się także, albowiem przekręciwszy głowę, poprawił leniwym ruchem naszyjnik, z twarzą ospałą i senną.

Lud, Okrucieństwo

Wtem wiszący naprzeciw Kryspus, który przed chwilą oczy miał zamknięte, jak człowiek omdlały lub konający, otworzył je i począł patrzeć na cezara.

Twarz jego przybrała znów wyraz tak nieubłagany, a wzrok zapłonął takim ogniem, że augustianie poczęli szeptać między sobą ukazując go palcami, a w końcu sam cesarz zwrócił na niego uwagę i ociężałe przyłożył szmaragd do oka.

Lud, Śmierć

Nastała cisza zupełna. Oczy widzów utkwione były w Kryspę, który próbował poruszyć prawą ręką, jakby ją chciał oderwać od drzewa.

Po chwili pierś wzdęła mu się, żebra wystąpiły na wierzch i począł wołać:

— Matkobójco! Biada ci!

Augustianie posłyszawszy śmiertelną obelgę, rzuconą panu świata wobec tysięcznych tłumów, nie śmieli oddychać. Chilo zmartwiał. Cezarz drgnął i wypuścił z palców szmaragd.

Lud zatrzymał również dech w piersiach. Głos Kryspusa rozlegał się coraz potężniej w całym amfiteatrze:

— Biada ci, morderco żony i brata, biada ci, Antychryście! Otchłań otwiera się pod tobą, śmierć wyciąga po ciebie ręce i grób cię czeka. Biada ci, żywy trupie, albowiem umrzesz w przerażeniu i potępiony będziesz na wieki!...

Kara, Prorok, Zbrodnia

I nie mogąc oderwać przybitej dłoni od drzewa, rozciągnięty okropnie, straszny, za życia jeszcze do kościotrupa podobny, nieugięty jak przeznaczenie, trząsł białą brodą nad Neronowym podium, rozpraszając zarazem ruchami głowy liście róż z wieńca, który mu nałożono na czaszkę.

— Biada ci, morderco! Przebrana jest twoja miara i czas twój zbliża się!...

Tu wyteżył się raz jeszcze: zdawało się przez chwilę, że oderwie dłoń od krzyża i wyciągnie ją groźnie nad cezarem, lecz nagle wychudłe jego ramiona wydłużyły się jeszcze bardziej, ciało obsunęło się ku dołowi, głowa opadła mu na piersi i skonał.

Śmierć

Wśród krzyżowego lasu słabsi poczęli też już zasypiać snem wiecznym.

ROZDZIAŁ PIĘĆDZIESIĄTY DZIEWIĄTY

— Panie — mówił Chilo — teraz jest morze jak oliwa i fale zdają się spać... Jedźmy do Achai. Tam czeka cię sława Apollina, tam czekają cię wieńce, tryumfy, tam ludzie cię ubóstwiają, a bogowie przyjmą jak równego sobie gościa, tu zaś, panie...

I przerwał, albowiem dolna warga poczęła mu się trząść tak silnie, że jego słowa przeszły w niezrozumiałe dźwięki.

— Pojedziemy po skończonych igrzyskach — odrzekł Nero. — Wiem, że i tak już niektórzy nazywają chrześcijan *innocentia corpora*⁴⁵⁹. Gdybym odjechał, zaczęliby to powtarzać wszyscy. Czego się ty boisz, zmurszała bedlko⁴⁶⁰?

To rzekłszy zmarszczył brwi, lecz począł patrzeć pytającym wzrokiem na Chilona, jakby czekając od niego wyjaśnienia, albowiem udawał tylko zimną krew. Na ostatnim

⁴⁵⁹*innocentia corpora* (łac.) — niewinne ciała.

⁴⁶⁰*bedlka* — gat. grzyba.

przedstawieniu sam zląkł się słów Kryspa i wróciwszy do domu nie mógł zasnąć z wściekłości i wstydu, ale zarazem ze strachu. Wtem przesądny Westynus, który słuchał w milczeniu ich rozmowy, obejrzał się wokoło i rzekł tajemniczym głosem:

— Słuchaj, panie, tego starca: w tych chrześcijanach jest coś dziwnego... Ich bóstwo daje im śmierć lekką, ale może być mściwe.

Na to Nero rzekł prędko:

— To nie ja urządzam igrzyska. To Tygellin.

— Tak jest! To ja — odpowiedział Tygellin, który dosłyszał odpowiedź cezara. — To ja i drwię sobie ze wszystkich bogów chrześcijańskich. Westynus, panie, to pęcherz wydęty przesądami, a ten waleczny Grek gotów umrzeć ze strachu na widok kwoki najeżonej w obronie kurcząt.

— To dobrze — rzekł Nero — ale każ odtąd chrześcijanom obcinać języki albo kneblować usta.

— Zaknebluje im je ogień, o boski.

— Biada mi! — jęknął Chilo.

Lecz cesarz, któremu zuchwała pewność siebie Tygellina dodała otuchy, począł się śmiać i rzekł pokazując na starego Greka:

— Patrzcie, jak wygląda potomek Achillesa!

Rzeczywiście Chilo wyglądał strasznie. Resztki włosów na czaszce pobieły mu zupełnie, w twarzy zakrzepł mu wyraz jakiegoś niezmiernego niepokoju, trwogi i pogwałcenia. Wydawał się też chwilami jakby odurzony i na wpół przytomny. Często nie odpowiadał na pytania, czasem znów wpadał w gniew i stawał się zuchwałym, tak że augustianie woleli go nie zaczepiać.

Taka chwila przyszła nań i teraz.

— Róbcie ze mną, co chcecie, a ja na igrzyska więcej nie pójdę! — zawołał rozpaczliwie, klaszcząc w palce.

Nero popatrzył na niego przez chwilę i zwróciwszy się do Tygellina, rzekł:

— Dopilnujesz, by w ogrodach ten stoik był blisko mnie. Chcę widzieć, jakie uczynią na nim wrażenie nasze pochodnie.

Chilo zląkł się jednak groźby drgającej w głosie cezara.

— Panie — rzeki — nic nie zobaczę, albowiem nie widzę w nocy.

A cesarz odpowiedział ze strasznym uśmiechem:

— Noc będzie jasna jak dzień.

Po czym zwrócił się do innych augustianów, z którymi począł rozmawiać o wyścigach, jakie zamierzał wyprawić pod koniec igrzysk.

Do Chilona zbliżył się Petroniusz i trąciwszy go w ramię rzekł:

— Zalim ci nie mówił? Nie wytrzymasz.

Ów zaś odpowiedział:

— Chcę się upić...

I wyciągnął drżącą rękę po krater z winem, lecz nie mógł go donieść do ust, co widząc Westynus odebrał mu naczynie, następnie zaś przysunawszy się blisko, spytał z twarzą zaciekawioną i przelebką:

— Czy ścigają cię Furie? Co?...

Starzec patrzył na niego jakiś czas z otwartymi ustami, jakby nie zrozumiał pytania, i jął mrugać oczyma.

A Westynus powtórzył:

— Czy ścigają cię Furie?

— Nie — odrzekł Chilo — ale noc jest przede mną.

— Jak to noc?... Niech bogowie zmiłują się nad tobą! Jak to noc?

— Noc okropna i nieprzejrzana, w której się coś rusza i coś idzie do mnie. Ale ja nie wiem co i boję się.

— Zawszem był pewny, że to są czarownicy. Czy ci się co nie śni?

— Nie, bo nie śpiam. Ja nie myślałem, że ich tak skarżą.

— Czy ci ich żal?

— Po co wy rozlewacie tyle krwi? Słyszałeś, co tamten mówił z krzyża? Biada nam!

— Słyszałem — odpowiedział cicho Westynus. — Ale to są podpalacze.

Słowo

Wierzenia

Noc

Strach

Krew

Kłamstwo

— Nieprawda!
 — I nieprzyjaciele rodu ludzkiego.
 — Nieprawda!
 — I zatruwacze wód.
 — Nieprawda!
 — I mordercy dzieci...
 — Nieprawda!
 — Jakże? — zapytał ze zdziwieniem Westynus. — Tyś sam to mówił i wydawałeś ich w ręce Tygellina!
 — Toteż otoczyła mnie noc i śmierć idzie ku mnie... Czasem zdaje mi się, że już umarł i wy także.
 — Nie! To oni mrą, a my jesteśmy żywi. Ale powiedz mi: co oni widzą umierając?
 — Chrystusa...
 — To ich bóg? Czy to možny bóg?
 Lecz Chilo odpowiedział również pytaniem:
 — Co to za pochodnie mają się palić w ogrodach? Słyszałeś, co mówił cesarz?
 — Słyszałem i wiem. Takich zwą sarmenticii i semaxii⁴⁶¹... Przybiorą ich w bolesne tuniki napojone żywicą, przywiążą do słupów i podpalą... byle tylko ich bóg nie spuścił na miasto jakich klęsk... Semaxii! To straszna kaźń.
 — Wolę to, bo nie będzie krwi — odpowiedział Chilo. — Kaź niewolnikowi podać mi krater do ust. Chcę pić, a rozlewam wino, bo mi ręka lata ze starości...
 Inni rozmawiali przez ten czas także o chrześcijanach. Stary Domicjusz Afer drwił z nich.
 — Mnóstwo ich takie — mówił — że mogliby wzniecić wojnę domową, i pamiętacie, że były obawy, czy nie zechcą się bronić. A oni umierają jak owce.
 — Niechby spróbowali inaczej! — rzekł Tygellinus.
 Na to ozwał się Petroniusz:
 — Mylicie się. Oni się bronią.
 — A to jakim sposobem?
 — Cierpliwością.
 — To nowy sposób.
 — Zapewne. Ale czy możecie powiedzieć, że oni umierają tak jak pospolici zbrodniarze? Nie! Oni umierają tak, jakby zbrodniami byli ci, którzy ich na śmierć skazują, to jest my i cały lud rzymski.
 — Co za brednie! — zawołał Tygellinus.
 — Hic abdera!⁴⁶² — odpowiedział Petroniusz.
 Lecz inni, uderzeni trafnością jego uwagi, poczęli spoglądać na się ze zdziwieniem i powtarzać:
 — Prawda! Jest coś odmiennego i osobliwego w ich śmierci.
 — Mówię wam, że oni widzą swoje bóstwo! — zawołał z boku Westynus.
 Wówczas kilku augustianów zwróciło się do Chilona:
 — Hej, stary, ty ich znasz dobrze: powiedz nam, co oni widzą?
 A Grek wypłuł wino na tunikę i odrzekł:
 — Zmartwychwstanie!...
 I począł się trząść tak, że siedzący bliżej goście wybuchli głośnym śmiechem.

Śmierć

Cierpienie, Ogień

Bunt , Ofiara, Śmierć,
Tłum

Zbrodniarz

Wizja, Zmartwychwstanie

Gwiazda, Los

Więzienie

ROZDZIAŁ SZEŚCZDZIESIĄTY

Od kilku dni Winicjusz spędzał noce za domem. Petroniuszowi przychodziło do głowy, że on może znów ułożyć jakiś nowy plan i pracuje nad uwolnieniem Ligii z Eskwilińskiego więzienia, nie chciał go już jednak o nic pytać, by nie przynieść nieszczęścia robocie. Ten wykwinny sceptyk stał się także pod pewnym względem przesadnym, a raczej od czasu, jak nie udało mu się wyrwać dziewczyny z Mamertyńskiego podziemia, przestał ufać swej gwieździe.

Nie liczył zresztą i teraz na dobry wynik zabiegów Winicjusza. Eskwilińskie więzienie,

⁴⁶¹sarmenticii i semaxii (łac.) — tu: żywe pochodnie.

⁴⁶²Hic abdera! — wyrażenie przysłowiowe, znaczy: oto najgłupszy z głupich.

urządzone naprędce z piwnic domów, które zburzono dla położenia tamy pożarowi, nie było wprawdzie tak straszne, jak stare Tullianum obok Kapitolu, ale było natomiast stokroć bardziej strzeżone. Petroniusz rozumiał doskonale, że Ligię przeniesiono tam tylko dlatego, by nie umarła i nie uniknęła amfiteatru, łatwo mu więc było domyśleć się, że właśnie z tego powodu muszą jej pilnować jak oka w głowie.

— Widocznie — mówił sobie — cesarz wraz z Tygellinem przeznaczają ją na jakieś osobne, straszniejsze od wszystkich widowisko i Winicjusz prędzej sam zginie, niż zdoła ją wydobyć.

Winicjusz jednak stracił także nadzieję, czy potrafi ją wydobyć. Obecnie mógł to uczynić tylko Chrystus. Młodemu trybunowi chodziło już tylko o to, by mógł ją widywać w więzieniu.

Od niejakiego czasu nie dawała mu spokoju myśl, że Nazariusz dostał się jednak do Mamertyńskiego więzienia jako najemnik do wynoszenia trupów, postanowił więc spróbować tej drogi.

Przekupiony za ogromną sumę, dozorca Cuchnących Dołów przyjął go wreszcie w poczet swej czeladzi, którą co noc wysyłał po trupy do więzień. Niebezpieczeństwo, by Winicjusz mógł być poznany, było istotnie małe. Chroniły od niego: noc, niewolniczy ubiór i złe oświetlenie więzień. Komuż zresztą mogło przyjść do głowy, by patrycjusz, wnuk i syn konsulów, mógł się znaleźć między czeladzią grabarską, narażoną na wyziewy więzień i Cuchnących Dołów, i jął się pracy, do której zmuszała ludzi tylko niewola lub ostatnia nędza.

Lecz on, gdy nadszedł upragniony wieczór, z radością przewiązał biodra i okręcił głowę szmatą napojoną terpentyną, i z bijącym sercem udał się wraz z gromadą innych na Eskwilin.

Straże pretoriańskie nie czyniły im trudności, wszyscy bowiem zaopatrzeni byli w odpowiednie tessery, które centurion oglądał przy świetle latarni. Po chwili wielkie żelazne drzwi otworzyły się przed nimi i weszli.

Winicjusz ujrzał przed sobą obszerną, sklepioną piwnicę, z której przechodziło się do szeregu innych. Mdłe kaganki oświecały wnętrza napełnione ludźmi. Niektórzy z nich leżeli pod ścianami, pogrążeni we śnie lub może umarli. Inni okrążali wielkie naczynie z wodą, stojące w pośrodku, z którego pili jak ludzie trawieni gorączką, inni siedzieli na ziemi z łokciami wspartymi o kolana i z głowami w dłoniach, gdzieś tam dzieci spały, poprzytulane do matek. Naokół słychać było to jęki i głośnie przyśpieszony oddech chorych, to płacz, to szepty modlitwy, to pieśni nucone półgłosem, to przekleństwa dozorców. W podziemiu panował trupi zaduch i tłok. W mrocznych głębiach roily się ciemne postacie, bliżej zaś, przy migotliwych płomykach widać było twarze wybladłe, przerażone, zapadnięte i głodne, z oczyma zgasłymi albo płonącymi gorączką, ze zsiniałymi ustami, ze strugami potu na czołach i pozlepianym włosiem. Po kątach majaczyli głośnie chorzy, inni wołali o wodę, inni, by ich wieść na śmierć. A było to jednak więzienie mniej straszne od starego Tullianum. Pod Winicjuszem nogi zachwiały się na ten widok i w piersi zabrakło mu oddechu. Na myśl, że Ligia znajduje się wśród tej nędzy i niedoli, włosy powstały mu na głowie, a w piersiach zamarł krzyk rozpacz. Amfiteatr, kły dzikich zwierząt, krzyże, wszystko było lepsze od tych straszliwych, pełnych trupiego zaduchu podziemi, w których błagalne głosy ludzkie powtarzały ze wszystkich kątów:

— Wiedźcie nas na śmierć!

Winicjusz wpił w dłonie paznokcie, czuł bowiem, że słabnie i że opuszcza go przytomność. Wszystko, przez co przeszedł dotychczas, cała miłość i boleść zmieniła się w nim w jedną żądzę śmierci.

Wtem tuż obok ozwał się głos dozorca Cuchnących Dołów:

— A ile macie dziś trupów?

— Będzie z tuzin — odpowiedział strażnik więzienny — ale do rana będzie więcej, bo tam już niektórzy rżęją pod ścianami.

I począł narzekać na kobiety, że ukrywają zmarłe dzieci dlatego, by dłużej je mieć przy sobie i nie oddawać, póki można, do Cuchnących Dołów. Trzeba trupy poznawać dopiero po zapachu, przez co powietrze, i tak straszne, psuje się jeszcze bardziej. „Wolałbym — mówił — być niewolnikiem w wiejskim ergastulum niż pilnować tych gnijących za życia psów.” Dozorca Dołów pocieszał go, twierdząc, że jego służba nie jest złejszą. Przez ten

Szlachciec

Więzienie, Więzień

Śmierć, Trup

Dziecko, Matka

czas Winicjuszowi wróciło poczucie rzeczywistości i począł rozglądać się w podziemiu, w którym jednak na próżno szukał oczyma Ligii, myśląc przy tym, że może jej wcale nie zobaczyć, dopóki będzie żywa. Piwnic było kilkanaście, połączonych ze sobą świeżymi przekopami, czeladź zaś grabarska wchodziła tylko do tych, z których trzeba było zabierać ciała zmarłych, zdjął go więc strach, że to, co kosztowało tyle trudów, może mu na nic nie posłużyć.

Na szczęście jego patron przyszedł mu z pomocą.

— Ciała trzeba zaraz wynosić — rzekł — bo zaraza najbardziej szerzy się przez trupy. Inaczej pomrzecie i wy, i więźniowie.

— Na wszystkie piwnice jest nas dziesięciu — odrzekł strażnik — i musimy przecie spać.

— To ja ci zostawię czterech moich ludzi, którzy w nocy będą chodzili po piwnicach i patrzyli, czy kto nie umarł.

— Wypijemy jutro, jeśli to uczynisz. Każdego trupa niech zaniosą do próby, bo przyszły rozkazy, by umarłym przekłuwać szyje, a potem zaraz z nimi do Dołów!

— Dobrze, ale wypijemy! — ozwał się dozorca.

Po czym wyznaczył czterech ludzi, a między nimi Winicjusza, z pozostałymi zaś zabrał się do wkładania trupów na nosze.

Winicjusz odetchnął. Był pewien przynajmniej tego, że teraz odnajdzie Ligię.

I naprzód począł przeglądać starannie pierwsze podziemie. Zajrzał do wszystkich ciemnych kątów, do których prawie nie dochodził blask kaganka, obejrzał postaci śpiące pod ścianami, pod przykryciem płacht, obejrzał najciężej chorych, których pozaciągano w kąt osobny, Ligii jednakże nie mógł nigdzie odnaleźć. W drugiej i trzeciej piwnicy poszukiwania jego pozostały również bez skutku.

Tymczasem godzina uczyniła się późna, ciała powynoszono. Strażnicy, ułożywszy się w korytarzach łączących piwnice, posnęli, dzieci, znużone płaczem, umilkły, w podziemiach słychać było tylko oddech strudzonych piersi i gdzieniegdzie jeszcze szept modlitw.

Winicjusz wszedł z kagankiem do czwartej z kolei piwnicy, znacznie mniejszej, i, podniósłszy światło w górę, począł się po niej rozglądać.

I nagle drgnął, zdawało mu się bowiem, że pod zakratowanym otworem w ścianie widzi olbrzymią postać Ursusa.

Więc zdmuchnąwszy w tej chwili kagankę, zbliżył się do niego i spytał:

— Ursus, czy to ty?

Olbrzym odwrócił głowę:

— Ktoś ty jest?

— Nie poznajesz mnie? — zapytał młody człowiek.

— Zgasileś kagankę, jakże mogę cię poznać?

Lecz Winicjusz dojrzał w tej chwili Ligię leżącą na płaszczu przy ścianie, więc nie mówiąc nic więcej, klęknął przy niej.

Ursus zaś poznał go i rzekł:

— Chwała Chrystusowi! Ale nie budź jej, panie.

Winicjusz klęcząc wpatrywał się w nią przez łyzy. Mimo mroku mógł odróżnić jej twarz, która wydała mu się bladą jak alabaster, i wychudzone ramiona. I na ten widok ogarnęła go miłość podobna do rozdzierającego bólu, wstrząsająca duszą do ostatnich głębin, a zarazem tak pełna litości, czci i uwielbienia, że padłszy na twarz począł przyciskać do ust brzeg płaszcza, na którym spoczywała ta droga mu nad wszystko głowa.

Ursus przez długi czas patrzył na niego w milczeniu, na koniec jednak pociągnął go za tunikę.

— Panie — spytał — jak się dostałeś i czy przychodzisz ją ocalić?

Winicjusz podniósł się i przez chwilę jeszcze walczył ze wzruszeniem.

— Wskaż mi sposób! — rzekł.

— Myślałem, że ty go znajdziesz, panie. Mnie jeden tylko przychodził do głowy...

Tu zwrócił oczy ku okratowanemu otworowi, po czym jakby odpowiadając sam sobie, ozwał się:

— Tak!... Ale tam są żołnierze...

— Setnia pretorianów — odpowiedział Winicjusz.

— Więc — nie przejdziemy!

Choroba, Trup

Łzy

Miłość

— Nie!

Lig potarł czoło ręką i zapytał powtórnie:

— Jak tu wszedłeś?

— Mam tessere od dozorczy Cuchnących Dołów...

I nagle urwał, jak gdyby jakaś myśl błysnęła mu w głowie.

— Na mękę Zbawiciela! — zaczął mówić prędkim głosem. — Ja tu zostanę, a ona niech weźmie moją tessere, niech owinie głowę szmatą, okryje ramiona płaszczem i wyjdzie. Wśród niewolników grabarskich jest kilku niedorosłych pacholków, więc pretorianie nie poznają jej, a gdy raz dostanie się do domu Petroniusza, ten ją ocali!

Lecz Lig opuścił głowę na piersi i odrzekł:

— Ona nie zgodziłaby się na to, albowiem miłuje cię, a przy tym jest chora i o własnej mocy stać nie może.

Po chwili zaś dodał:

— Jeśli ty, panie, i szlachetny Petroniusz nie mogliście jej z więzienia wydobyć, to któż zdoła ją ocalić?

— Jeden Chrystus!...

Po czym umilkli obaj. Lig w prostaczej swej głowie myślał sobie: „On by mógł przecie wszystkich ocalić, ale skoro tego nie czyni, to widać przyszedł czas mąk i śmierci.” I zgadzał się na nią dla siebie, ale żał mu było do głębi duszy tego dziecka, które wyrosło na jego ręku i które kochał nad życie.

Winicjusz klęknął znów przy Ligii. Przez zakratowany otwór wkradły się do podziemia promienie księżyca i oświeciły je lepiej od jedynego kaganka, który migotał jeszcze nad drzwiami.

Wtem Ligia otworzyła oczy i położywszy swe rozpalone dłonie na rękach Winicjusza, rzekła:

— Widzę cię — i wiedziałam, że przyjdziesz.

On zaś rzucił się do jej rąk i zaczął przykładać je do czoła i serca, potem uniósł ją nieco z posłania i wsparł o własne piersi.

— Przyszedłem, droga — rzekł. — Niech cię Chrystus strzeże i ocali, o Ligio umiłowana!...

I nie mógł mówić więcej, albowiem serce poczęło mu skowyczeć w piersiach z bólu i miłości, a z bólem nie chciał się przed nią zdradzić.

— Chora jestem, Marku — odrzekła Ligia — i czy na arenie, czy tu, w więzieniu, muszę umrzeć... Ale modliłam się, abym cię przedtem mogła zobaczyć, i przyszedłeś: Chrystus mnie wysłuchał!

A gdy jeszcze nie mógł zdobyć się na słowa i tylko przyciskał ją do piersi, mówiła dalej:

— Widywałam cię przez okno z Tullianum — i wiedziałam, żeś chciał przyjść. A teraz Zbawiciel dał mi chwilę przytomności, abyśmy się mogli pożegnać. Już ja idę do Niego, Marku, ale kocham cię i zawsze będę kochała.

Winicjusz przemógł się, zdusił w sobie ból i zaczął mówić głosem, który starał się uczynić spokojnym:

— Nie, droga. Ty nie umrzesz. Apostoł kazał wierzyć i przyrzekł modlić się za ciebie, a on Chrystusa znał, Chrystus go miłował i niczego mu nie odmówi... Gdybyś miała umrzeć, Piotr nie kazałby mi ufać, a on mi rzekł: „Ufaj!” — Nie, Ligio! Chrystus zmiłuje się nade mną... On nie chce twojej śmierci, On jej nie dopuści... Przysięgam ci na imię Zbawiciela, że Piotr modli się za ciebie!

Nastala cisza. Jedyny kaganek wiszący nad drzwiami zgasł, ale za to światło księżyca wchodziło całym otworem. W przeciwnym kącie piwnicy zakwiliło dziecko i ucichło. Z zewnątrz tylko dochodziły głosy pretorianów, którzy po odbytej kolei strażniczej grali pod murem w scriptae duodecim.

— O Marku — odrzekła Ligia — Chrystus sam wołał do ojca: „Oddal ode mnie ten kielich goryczy”, a jednak go spełnił. Chrystus sam umarł na krzyżu, a teraz giną za Niego tysiące, więc dlaczegoż mnie jedną miałby oszczędzać? Któż ja jestem, Marku? Słyszałam, jak Piotr mówił, że i on umrze umęczon, a któż ja jestem wobec niego? Gdy przyszli do nas pretorianie, bałam się śmierci i męki, ale teraz się już nie boję. Patrz, jakie to straszne więzienie, a ja idę do nieba. Pomyśl, że tu jest cesarz, a tam jest Zbawiciel,

Serce

Śmierć, Zaświaty

dobry i miłosierny. I nie ma śmierci. Ty mnie kochasz, więc pomyśl, jaka będę szczęśliwa. O Marku drogi, pomyśl, że ty tam przyjdiesz do mnie!

Tu umilkła, by nabrać tchu w swą chorą pierś, po czym podniosła do ust jego rękę:

— Marku!

— Co, droga?

— Nie płacz za mną i pamiętaj, że ty tam przyjdiesz do mnie. Krótko żyłam, ale Bóg dał mi duszę twoją. Więc chcę powiedzieć Chrystusowi, że choć umarłam i choć patrzyłeś na śmierć moją, i choć zostałeś w żalu, jednak nie bluźniłeś przeciw Jego woli i miłujesz Go zawsze. A ty Go będziesz miłował i zniesiesz cierpliwie śmierć moją?... Bo wówczas On nas połączy, a ja cię kocham i chcę być z tobą...

Tu znów zbrakło jej oddechu i ledwie dosłyszalnym głosem skończyła:

— Przrzecz mi to, Marku!...

Winicjusz objął ją drżącymi rękoma i odrzekł:

— Na twoją świętą głowę — przyrzekam!...

Wówczas w smutnym świetle księżyca rozjaśniła się jej twarz. Raz jeszcze podniosła do ust jego rękę i szepnęła:

— Jam żona twoja!...

Za murem pretorianie, grający w scriptae duodecim, podnieśli głośniejszą sprzeczkę, lecz oni zapomnieli o więzieniu, o strażach, o ziemi całej i czując wzajem w sobie dusze anielskie, poczęli się modlić.

Chrystus, Miłość

Anioł, Dusza, Modlitwa

ROZDZIAŁ SZEŚĆDZIESIĄTY PIERWSZY

Przez trzy dni, a raczej trzy noce nic nie mąciło im spokoju. Gdy zwykle zajęcia więzienne, polegające na oddzielaniu zmarłych od żywych i ciężko chorych od zdrowszych, zostały ukończone i gdy znużeni strażnicy pokładli się spać na korytarzach, Winicjusz wchodził do podziemia, w którym była Ligia, i pozostawał w nim dopóty, dopóki brzask nie zajął przez kraty okna. Ona składała mu głowę na piersiach i rozmawiali cichymi głosami o miłości i o śmierci. Oboje mimo woli, w myślach i rozmowach, nawet w pragnieniach i nadziejach, oddalali się coraz bardziej od życia i tracili jego poczucie. Oboje byli jak ludzie, którzy odpłynąwszy okrętem od lądu, nie widzą już brzegu i pogrążają się z wolna w nieskończoność. Oboje zmieniali się stopniowo w duchy smutne, rozmiłowane w sobie i w Chrystusie i gotowe odlecieć. Czasem tylko w jego sercu zrywał się jeszcze ból, jak wicher, czasem błysnęła, jak błyskawica, nadzieja, zrodzona z miłości i wiary w miłosierdzie Ukrzyżowanego Boga, lecz co dzień więcej i on odrywał się od ziemi, a oddawał się śmierci. Rankiem, gdy wychodził z więzienia, patrzył na świat, na miasto, na znajomych i na sprawy życiowe jak przez sen. Wszystko wydawało mu się obcym, odległym, czczym i znikomym. Przestała go przerażać nawet groza mąk, miał bowiem uczucie, że to jest rzecz, przez którą można przejść jakby w zamyśleniu, z oczyma utkwionymi w coś innego. Obojgu zdawało się, że poczyną ich już ogarniać wieczność. Rozmawiali o miłości, o tym, jak będą miłowali się i żyli razem, ale jedynie z tamtej strony grobu, i jeśli czasem myśl ich zwracała się jeszcze ku rzeczom ziemskim, to tylko jak myśl ludzi, którzy gotując się w wielką drogę, rozmawiają o przygotowaniach podróży. Zresztą otaczała ich cisza taka, jaka otacza dwie kolumny stojące gdzieś na pustkowiu i zapomniane. Chodziło im już tylko o to, by Chrystus ich nie rozdzielił; a gdy każda chwila wzmagala w nich tę pewność, rozkochali się w Nim jak w ogniwie, które ich miało połączyć, jak w nieskończonym szczęściu i w nieskończonym spokoju. Na ziemi jeszcze opadał z nich proch ziemi. Dusze stały się w nich czyste jak lzy. Pod grozą śmierci, wśród nędzy i cierpienia, na barłogu więziennym poczęło się dla nich niebo, albowiem ona brała go za rękę i prowadziła, jakby już zbawiona i święta, do wieczystego źródła życia.

A Petroniusz zdumiewał się widząc w twarzy Winicjusza coraz większy spokój i jakieś dziwne blaski, których nie widywał dawniej. Chwilami nawet rodziły się w jego umyśle przypuszczenia, że Winicjusz znalazł jakowąś drogę ratunku, i było mu przykro, że go w swe nadzieje nie wtajemnicza.

Wreszcie, nie mogąc wytrzymać, rzekł mu:

— Teraz ty wyglądasz inaczej, więc nie czyn przede mną tajemnicy, bo chcę i mogę ci być pomocnym: czy ułożyłeś co?

Praca, Więzienie

Miłość, Religia, Śmierć

Życie snem

Podróż, Zaświaty

— Ułożyłem — odpowiedział Winicjusz — ale ty nie możesz mi być już pomocny. Oto po jej śmierci wyznam, że jestem chrześcijaninem, i pójdę za nią.

— Więc nie masz nadziei?

— Owszem, mam. Chrystus mi ją odda i nie rozłączę się z nią już nigdy.

Petroniusz zaczął chodzić po atrium z wyrazem rozczarowania i zniecierpliwienia w twarzy, po czym rzekł:

— Na to nie potrzeba waszego Chrystusa, albowiem tę samą usługę może ci oddać nasz Tanatos⁴⁶³.

A Winicjusz uśmiechnął się smutno i rzekł:

— Nie, drogi, ale ty tego nie chcesz zrozumieć.

— Nie chcę i nie mogę — odpowiedział Petroniusz. — Nie czas na rozprawę, ale pamiętasz, coś mówił, gdy nam się nie udało wyrwać jej z Tullianum? Ja straciłem wszelką nadzieję, a tyś rzekł, gdyśmy wrócili do domu: „A ja wierzę, że Chrystus może mi ją wrócić.” Niechże ci ją wróci. Gdy rzucę kosztowną czarę w morze, nie potrafi oddać mi jej żaden z naszych bogów, ale jeśli i wasz nie lepszy, to nie wiem, dlaczego bym miał go czcić więcej od dawnych.

— On też mi ją odda — odrzekł Winicjusz.

Petroniusz wzruszył ramionami.

— Czy wiesz — zapytał — że chrześcijanami mają jutro oświecić ogrody cezara?

— Jutro? — powtórzył Winicjusz.

I wobec bliskiej strasznej rzeczywistości serce zadrgało w nim jednak bólem i przeżeniem. Pomyślał, że to może ostatnia noc, którą będzie mógł spędzić z Ligią, więc pożegnawszy Petroniusza udał się śpiesznie do dozorca puticulów po swoją tessere.

Lecz tu czekał go zawód, dozorca albowiem nie chciał mu dać znaku.

— Wybacz, panie — rzekł. — Uczyniłem dla ciebie, com mógł, ale nie mogę narażać życia. Dziś w nocy mają wyprowadzać chrześcijan do ogrodów cezara. W więzieniu pełno będzie żołnierzy i urzędników. Gdyby cię poznano, zginąłbym ja i moje dzieci.

Winicjusz zrozumiał, że próżno byłoby nalegać. Błysnęła mu jednak nadzieja, że żołnierze, którzy widywali go poprzednio, puszcza go może i bez znaku, więc za nadejściem nocy, przebrawszy się jak zwykle w zgrzebną tunikę i obwiązawszy szmatą głowę, udał się do bram więzienia.

Lecz dnia tego sprawdzano znaki z większą jeszcze ścisłością niż zwykle, a co większa, setnik Scewinus, srogi i oddany duszą i ciałem cesarzowi żołnierz, poznał Winicjusza.

Lecz widocznie w jego okutej w żelazo piersi tliły się jakieś iskry litości dla ludzkiej niedoli, albowiem zamiast uderzyć włócznią w tarczę na znak alarmu, odwiódł Winicjusza na bok i rzekł mu:

— Panie, wracaj do siebie. Poznałem cię, ale będę milczał nie chcąc cię gubić. Puścić cię nie mogę, ale wracaj i niech bogowie ześlą ci ukojenie.

— Puścić mnie nie możesz — rzekł Winicjusz — ale pozwól mi tu zostać i widzieć tych, których będą wyprowadzali.

— Mój rozkaz nie sprzeciwia się temu — odpowiedział Scewinus.

Winicjusz stanął przed bramą i czekał, póki nie poczną wyprowadzać skazańców. Wreszcie około północy rozwarły się szeroko bramy więzienia i ukazały się całe szeregi więźniów: mężczyzn, kobiet i dzieci, otoczone przez zbrojne oddziały pretorianów. Noc była jasna bardzo — i pełnia, tak że można było odróżnić nie tylko postaci, ale nawet i twarze nieszczęśnych. Szli parami, długim posępnym korowodem, i wśród ciszy, przerywanej tylko brzękiem żołnierskich zbroi. Prowadzono ich tyłu, że zdawało się, iż wszystkie piwnice pozostaną próżne.

Przy końcu orszaku Winicjusz dostrzegł wyraźnie Glauka lekarza, lecz ani Ligii, ani Ursusa nie było między skazanymi.

ROZDZIAŁ SZESZCZDZIESIĄTY DRUGI

Mrok jeszcze nie zapadł, gdy już pierwsze fale ludu poczęły napływać do ogrodów cezara. Tłumy, przybrane świątecznie, uwieńczone, ochocze i śpiewające, a w części pijane, szły

Niebezpieczeństwo

Więzień

Noc

Lud, Tłum, Zabawa

⁴⁶³Tanatos (mit. gr.) — geniusz śmierci.

patrzeć na nowe, wspaniałe widowisko. Okrzyki: „Semaxii! Sarmenticii!”, rozlegały się na Via Tecta, na moście Emiliusza i z drugiej strony Tybru, na drodze Tryumfalnej, koło cyrku Nerona i aż hen po wzgórze Watykańskie. Widywano już i poprzednio w Rzymie ludzi palonych na słupach, lecz nigdy dotąd nie widziano takiej ilości skazanych. Cezar i Tygellin, chcąc skończyć z chrześcijanami, a zarazem zapobiec zarazie, która z więzień rozchodziła się coraz bardziej po mieście, nakazali opróżnić wszystkie podziemia, tak że zostało w nich zaledwie kilkudziesięciu ludzi, przeznaczonych na koniec igrzysk. Toteż tłumy po przebyciu bram ogrodowych oniemiały ze zdziwienia. Wszystkie aleje główne i boczne, biegnące wśród gęstwiny drzew, wokół łąk, kęp, stawów, sadzawek i poletek obsianych kwieciami, nabite były smolnymi słupami, do których poprzywiązywano chrześcijan. Z wyższych miejsc, gdzie widoku nie zasłaniały drzewa, można było dostrzec całe szeregi palów i ciał, przybranych w kwiaty, w liście mirtowe i w bluszcz, ciągnące się w głąb, po wyniosłościach i nizinach, tak daleko, że gdy bliższe wydawały się jak maszty naw⁴⁶⁴, najdalsze przedstawiały się oczom jak kolorowe, pozatykane w ziemię tyrsy lub dzidy. Mnogość ich przeszła oczekiwania samego ludu. Można było pomyśleć, że cały jakiś naród poprzywiązywano do słupów dla uciechy Rzymu i cezara. Gromady widzów zatrzymywały się przed pojedynczymi masztami, w miarę jak zaciekawiały je postaci, wiek lub płeć ofiar, oglądały twarze, wieńce, girlandy bluszczu, po czym szły dalej i dalej, zadając sobie pełne zdumienia pytania: „Zali mogło być tylu winnych lub jak mogły podpalić Rzym dzieci, zaledwie zdolne chodzić o własnej mocy?” I zdumienie przechodziło z wolna w niepokój.

Tymczasem zapadł mrok i na niebie zabłysły pierwsze gwiazdy. Wówczas przy każdym skazanym stanął niewolnik z płonąca pochodnią w ręku, a gdy odgłos trąb rozległ się w różnych częściach ogrodów na znak rozpoczęcia widowiska, wszyscy przyłożyli płomień do spodu słupów.

Ukryta pod kwiatami i polana smołą słoma wnet zajęła się jasnym płomieniem, który wzmagając się z każdą chwilą, rozkręcał zwoje bluszczów, wzbijał się ku górze i obejmował nogi ofiar. Lud umilkł, ogrody zabrzmiały jednym ogromnym jękiem i krzykami bólesci. Niektóre ofiary jednak, wznosząc głowy ku gwieździstemu niebu, poczęły śpiewać na cześć Chrystusa. Lud słuchał. Lecz najtwardsze serca napełniły się przerażeniem, gdy z mniejszych masztów rozdzierające dziecinne głosy poczęły wołać: „Mamo! Mamo!”, i dreszcz przebiegł nawet pijanych widzów na widok owych główek i niewinnych twarzy, poprzekrzywianych bólem lub mdlejących w dymie, który począł dusić ofiary. A płomień szedł w górę i przepalał coraz nowe wieńce róż i bluszczów. Rozgorzały aleje główne i poboczne, rozgorzały kępy drzew i łąki, i kwieciste poletka, rozbłysła woda w sadzawkach i stawach, poróżnowiały drżące liście na drzewach i uczyniło się widno jak w dzień. Śwąd spalonych ciał napełnił ogrody, lecz w tej chwili niewolnicy poczęli sypać w przygotowane umyślnie między słupami kadzielnice mirrę i aloes. Między tłumem ozwały się tu i ówdzie okrzyki, nie wiadomo, czy współczucia, czy upojenia i radości, i wzmagaly się z każdą chwilą wraz z ogniem, który obejmował słupy, wspinał się ku piersiom ofiar, skręcał palącym tchnieniem włosy na ich głowach, rzucał zasłonę na ich poczerwiałe twarze i wreszcie strzelał jeszcze wyżej, jakby na zwycięstwo i tryumf tej sile, która kazała go rozniecić.

Lecz jeszcze na początku widowiska zjawił się wśród ludu cesarz na wspaniałej cyrkowej kwadrydze, zaprzężonej w cztery białe rumaki, przybrany w ubiór woźnicy i barwę stronnictwa Zielonych, do którego i on, i jego dwór należał. Szły za nim inne wozy, pełne dworzan w świetnych strojach, senatorów, kapłanów i nagich bachantek z wieńcami na głowach i dzbanami wina w ręku, w części spitych i wydających dzikie okrzyki. Obok nich muzycy, poprzebierani za faunów i satyrów, grali na cytrach, formingach, piszczalkach i rogach. Na innych wozach jechały matrony i dziewice rzymskie, również pijane i wpólnagie. Obok kwadryg skoczki potrzęsali przybrane we wstążki tyrsy; inni bili w bębenki, inni sypali kwiaty. Cały ów świetny orszak posuwał się wrzeszcząc: „Evoe!” najszerszą ogrodową drogą, wśród dymów i wśród ludzkich pochodni. Cezar, mając przy sobie Tygellina i Chilona, którego przerażeniem pragnął się zabawić, sam powodował⁴⁶⁵

Kara, Ogień , Więzień

Wino

Noc, Ogień

Cierpienie

Dziecko, Okrucieństwo

Tłum

Dwór

Pijaństwo, Wino

⁴⁶⁴nawa — tu: statek.

⁴⁶⁵powodować (daw.) — dziś: powozić.

końmi i jadąc noga za nogą, spoglądał na płonące ciała, a zarazem słuchał okrzyków ludu. Stojąc na wysokiej złotej kwadrydze, otoczony falą ludzką, która kłaniała mu się do stóp, w blaskach ognia, w złotym wieńcu cyrkowego zwycięzcy, przerastał głową dworzan, tłumy i wydawał się być olbrzymem. Potworne jego ramiona, wyciągnięte dla trzymania lejców, zdawały się błogosławić lud. W twarzy i przymrużonych oczach miał uśmiech i jaśniał nad ludźmi jak słońce albo jak bóstwo straszne, ale wspaniałe i potężne.

Potwór

Chwilami zatrzymywał się, by przypatrzeć się dokładniej czy to jakiej dziewczycy, której łono poczynąło skwierczeć w płomieniu, czy wykrzywionej przez konwulsje twarzy dziecka, i znów jechał dalej, wiodąc za sobą szalony i rozruchany orszak. Chwilami kłaniał się ludowi, to znów, przeginając się w tył, ściągał złote lejce i rozmawiał z Tygellinem. Na koniec dojechawszy do wielkiej fontanny, stojącej w pośrodku dwóch krzyżujących się ulic, wysiadł z kwadrygi i skinąwszy na towarzyszków zmieszał się z tłumem.

Okrucieństwo

Przywitano go krzykiem i oklaskami. Bachantki, nimfy, senatorowie, augustianie, kapłani, fauny, satyry i żołnierze otoczyli go wraz szalonym kołem, on zaś, mając po jednej stronie Tygellina, po drugiej Chilona, obchodził fontannę, naokół której płonęło kilkadziesiąt pochodni, zatrzymując się przed każdą, czyniąc uwagi nad ofiarami lub drwiąc ze starego Greka, w którego twarzy malowała się bezbrzeżna rozpacz.

Ogień

Na koniec stanęli przed wysokim masztem, przybranym w mirty i okręconym w powój. Czerwone języki ognia dochodziły tu już do kolan ofiary, ale twarzy jej nie można było zrazu rozpoznać, gdyż świeże, płonące gałązki przesłoniły ją dymem. Po chwili jednak lekki wiatr nocny zwał dymy i odkrył głowę starca z siwą spadającą na piersi brodą.

Wąż

Na ten widok Chilo zwinął się nagle w kłęb, jak raniony gad, z ust zaś wyszedł mu krzyk, raczej do krakania niż do ludzkiego głosu podobny:

Ptak

— Glaukos! Glaukos!...

Jakoż istotnie z płonącego słupa patrzył na niego Glaukos lekarz.

Zdrada

Zył jeszcze. Twarz miał zbolalą i pochyloną, jakby chciał po raz ostatni przypatrzeć się swemu katowi, który go zdradził, pozbawił go żony, dzieci, nasadził⁴⁶⁶ na niego zabójcę, a gdy to wszystko zostało mu w imię Chrystusa odpuszczone, raz jeszcze wydał go w ręce oprawców. Nigdy człowiek nie wyrządził człowiekowi straszniejszych i bardziej krwawych krzywd. I oto ofiara płonęła teraz na smolnym słupie, a kat stał u jej stóp. Czy Glauka nie odwracały się od twarzy Greka. Chwilami przesłaniał je dym, lecz gdy dmuchnął powiew, Chilo widział znów te utkwione w siebie źrenice. Podniósł się i chciał uciekać, lecz nie mógł. Nagle wydało mu się, że nogi jego są z ołowiu i że jakaś niewidzialna ręka zatrzymuje go z nadludzką siłą przed tym słupem. I skamieniał. Czuł tylko, że coś przepelnia się w nim, coś się zrywa, że dosyć ma mąk i krwi, że przychodzi koniec życia i że wszystko znika naokół: i cesarz, i dwór, i tłumy, a otacza go tylko jakaś bezdenna, straszna i czarna pustka, w niej zaś widać tylko te oczy męczennika, które wzywają go na sąd. A tamten, schylając coraz niżej głowę, patrzył ciągle. Obecni odgadli, że między tymi ludźmi coś się dzieje, lecz śmiech zamarł im na ustach, w twarzy bowiem Chilona było coś strasznego: wykrzywiła ją taka trwoga i taki ból, jak gdyby owe języki ognia paliły jego własne ciało. Nagle zachwiał się i wyciągnąwszy w górę ramiona zawołał okropnym, rozdzierającym głosem:

Ofiara

— Glauku! W imię Chrystusa! Przebacz!

Uciszyło się naokół: dreszcz przebiegł obecnych i wszystkie oczy mimo woli podniosły się w górę.

Strach

A głowa męczennika poruszyła się lekko, po czym usłyszano z wierzchołka masztu podobny do jęku głos:

Miłosierdzie

— Przebaczam!...

Chilo rzucił się na twarz wyjąc jak dziki zwierz i nabrawszy ziemi w obie garści, posypał sobie nią głowę. Tymczasem płomienie strzeliły w górę, objęły piersi i twarz Glauka, rozplotły mirtową koronę na jego głowie i zajęły wstęgi na wierzchu słupa, który zajaśniał cały wielkim, jaskrawym światłem.

Lecz Chilo podniósł się po chwili z twarzą tak zmienioną, iż augustianom wydało się, że widzą innego człowieka. Oczy płonęły mu niezwykłym blaskiem, ze zmarszczonego

Przemiana, Szaleństwo

⁴⁶⁶nasadzić — tu: nasłać.

czoła biło uniesienie; niedołączny przed chwilą Grek wyglądał teraz jak jakiś kapłan, który, nawiedzony przez bóstwo, chce odkryć prawdy nieznane.

— Co z nim jest? Oszalał! — ozwał się kilka głosów.

On zaś odwrócił się ku tłumom i wyciągnawszy w górę prawą rękę, począł wołać, a raczej krzyczeć tak donośnie, by nie tylko augustianie, ale i tłuszcza mogła głos jego dosłyszeć:

— Ludu rzymski! Na moją śmierć przysięgam, że oto giną niewinni, a podpalaczem jest — ten!...

I wskazał palcem na Nerona.

Nastała chwila ciszy. Dworzanie zdrętwieli. Chilo stał ciągle z wyciągniętym drżącym ramieniem i palcem zwróconym ku cesarzowi. Nagle uczyniło się zamieszanie. Lud na kształt fali, pchniętej nagłym wichrem, rzucił się ku starcowi, chcąc mu się lepiej przypatrzeć. Tu i ówdzie ozwały się krzyki: „Trzymaj!”, gdzie indziej: „Biada nam!” W tłumie rozległ się świst i wrzaski: „Ahenobarbus! Matkobójca! Podpalacz!” Bezląd wzrastał z każdą chwilą. Bachantki, wrzeszcząc wniebogłosy, poczęły się chronić na wozy. Nagle kilka przepalonych słupów przewróciło się, rozsypując wokół skry i powiększając zamęt. Ślepa, stłoczona fala ludu porwała Chilona i uniosła go w głąb ogrodu.

Wszędzie też słupy poczęły już przepalać się i padać w poprzek ulic, napęlniając aleje dymem, skrami, śwędem drzewa i śwędem ludzkiego tłuszczu. Gasły światła dalsze i bliższe. W ogrodach pociemniało. Tłumy zaniepokojone, posępne i trwożne cisnęły się do bram. Wieść o tym, co zaszło, przechodziła z ust do ust, zmieniona i powiększona. Jedni opowiadali, że cesarz zemdlął, drudzy, że sam wyznał, iż kazał podpalić Rzym, trzeci, że zachorował ciężko, inni wreszcie, że wywieziono go jak martwego na wozie. Tu i ówdzie odzywały się głosy współczucia dla chrześcijan: „Nie oni spalili Rzym, po co więc tyle krwi, mąk i niesprawiedliwości? Czy bogowie nie będą się mścili za niewinnych i jakież piacula zdołają ich znowu przebłagać?” Słowa: „innoxia corpora!”, powtarzały się coraz częściej. Kobiety litowały się głośno nad dziećmi, których tyle rzucono dzikim zwierzętom, poprzybijano na krzyże lub spalono w tych przeklętych ogrodach! I wreszcie politowanie zmieniło się w złorzeczenia cesarzowi i Tygellinowi. Lecz byli i tacy, którzy, zatrzymując się nagle, zadawali sobie lub innym pytanie: „Cóż to jest za bóstwo, które daje taką siłę wobec mąk i śmierci?” I powracali do domów w zamyśleniu...

Chilo błąkał się zaś jeszcze po ogrodach, nie wiedząc, dokąd iść i gdzie się obrócić. Teraz uczuł się znów bezsilnym, niedołącznym i chorym starcem. Chwilami potykał się o nie dopalone ciała, potraçał głownie, które wysyłały w ślad za nim roje iskier, chwilami siadał spoglądając naokół bezprzytomnym wzrokiem. Ogrody stały się już prawie całkiem ciemne; między drzewami poruszał się tylko blady księżyc, rozświecając niepewnym światłem aleje, szerniałe, leżące w poprzek słupy i zmienione w bezkształtne bryły niedogarki ofiar. Lecz staremu Grekowi wydało się, że w księżycu widzi twarz Glauka i że oczy jego patrzą nań jeszcze ciągle, i chował się przed światłem. Wreszcie jednak wyszedł z cienia i mimo woli, jakby party jakąś nieznaną siłą, począł kierować się ku fontannie, przy której oddał ducha Glaukos.

Wtem jakaś ręka dotknęła jego ramienia.

Starzec odwrócił się i widząc przed sobą nieznaną postać, zawołał z przerażeniem:

— Kto tam! Ktoś ty jest?

— Apostoł, Paweł z Tarsu.

— Jam przeklęty!... Czego chcesz?

A Apostoł odrzekł:

— Chcę cię zbawić.

Chilo oparł się o drzewo.

Nogi chwiały się pod nim i ramiona zwisły mu wzdłuż ciała.

— Dla mnie nie masz zbawienia! — rzekł głucho.

— Zali słyszałeś, że Bóg przebaczył żałującemu łotrowi na krzyżu? — zapytał Paweł.

— Zali wiesz, com ja uczynił?

— Widziałem boleść twoją i słyszałem, jakoś dał świadectwo prawdzie.

— O panie!...

Lud, Tłum

Ogień

Plotka

Bóg

Miłosierdzie, Zdrada

Przekleństwo

— I gdy sługa Chrystusów przebaczył ci w godzinie męki i śmierci, jakżeby ci Chrystus nie miał przebaczyć?

A Chilo chwycił rękoma głowę jak w obłąkaniu:

— Przebaczenie! Dla mnie przebaczenie!

— Bóg nasz to Bóg Miłosierdzia — odpowiedział Apostoł.

— Dla mnie? — powtórzył Chilo.

I począł jęczeć jak człowiek, któremu zbrakło sił, by mógł opanować ból i mękę. Paweł zaś rzekł:

— Oprzyj się na mnie i pójdz ze mną.

I wziąwszy go szedł z nim ku krzyżującym się ulicom, kierując się głosem fontanny, która zdawała się płakać wśród nocnej ciszy nad ciałami pomęczonych.

— Bóg nasz to Bóg Miłosierdzia — powtórzył Apostoł. — Gdybyś stanął nad morzem i rzucił w nie kamienie, czybyś mógł zarzucić nimi głębinę morską? A ja ci mówię, że miłosierdzie Chrystusa jest jako morze i że grzechy i winy ludzkie potoną w nim jako kamienie w otchłani. I mówię ci, że jest jako niebo, które pokrywa góry, lądy i morza, albowiem jest wszędzie i nie masz granicy ni końca. Tyś cierpiał u słupa Glauka i Chrystus widział twoje cierpienie. Tyś rzekł nie bacząc na to, coć jutro spotkać może: „Ten jest podpalaczem!”, i Chrystus spał słowa twoje. Bowiem minęła twoja złość i kłamstwo, a w sercu został się jeno żal nieprzebrany... Chodź ze mną i słuchaj, co ci powiadam: otom ja także nienawidził Go i prześladował Jego wybranych. Jam Go nie chciał i nie wierzył w Niego, póki mi się nie ukazał i nie powołał mnie. I odtąd On jest miłością moją. A teraz ciebie nawiedził zgryzotą, trwogą i boleścią, aby cię powołać ku sobie. Tyś Go nienawidził, a On kochał cię. Tyś wydawał na męki Jego wyznawców, a On chce ci przebaczyć i zbawić cię.

Piersią nędzarza poczęło wstrząsać łkanie ogromne, od którego rozdzierała się w nim dusza do dna, a Paweł ogarniał go, opanowywał i wiódł, jak żołnierz wiedzie jeńca.

I po chwili znów mówić począł:

— Pójdz za mną, a ja cię powiodę do Niego. Dla jakiejż innej przyczyny przychodziłbym do ciebie? Ale oto On rozkazał mi zbierać dusze ludzkie w imię miłości, więc spełniam służbę Jego. Ty mniemasz, żeś przeklęty, a ja ci mówię: uwierz w Niego, a czeka cię zbawienie. Ty myślisz, żeś znienawidzon, a ja ci powtarzam, że On miłuje cię. Patrz na mnie! Gdy mój nie miał, nic nie miałem krom złości, która mieszkała w sercu moim, a teraz Jego miłość starczy mi za ojca i matkę, za bogactwa i królowanie. W Nim jednym ucieczka, On jeden policzy twój żal, wejrzy na nędzę twoją, zdejmie z ciebie trwogę i podniesie cię do siebie.

Tak mówiąc przywiódł go do fontanny, której srebrny strumień połyskiwał z dala w miesięcznym świetle. Naokół była cisza i pustka, albowiem służba niewolnicza uprzątnęła już tu zwęglone słupy i ciała męczenników.

Chilo rzucił się z jękiem na kolana i ukrywszy twarz w dłoniach, pozostał bez ruchu, Paweł zaś podniósł twarz ku gwiazdom i począł się modlić:

— Panie, spojrzij na tego nędzarza, na żal jego, na łzy i mękę! Panie Miłosierdzia, których przelał krew za winy nasze, przez Twoją mękę, przez śmierć i zmartwychwstanie odpuść mu!

Po czym umilkł, lecz długo jeszcze patrzył w gwiazdy i modlił się.

A wtem spod jego stóp ozwało się podobne do jęku wołanie:

— Chryste!... Chryste!... Odpuść mi!...

Naówczas Paweł zbliżył się do fontanny i nabrawszy wody w dłonie wrócił do klęczącego nędzarza:

— Chilonie! Oto cię chrzczę w imię Ojca i Syna, i Ducha! Amen!

Chilo podniósł głowę, rozłożył ręce i pozostał tak bez ruchu. Księżyc oświecał pełnym światłem jego zbielełe włosy i równie białą, nieruchomą, jakby umarłą lub wykutą z kamienia twarz. Chwile płynęły jedna za drugą; z wielkich ptaszarni, umieszczonych w ogrodach Domicji, poczęło dochodzić pianie kogutów, a on klęczał jeszcze, podobny do nagrobnego posągu.

Wreszcie ocknął się, wstał i zwróciwszy się do Apostoła zapytał:

— Co mam czynić przed śmiercią, panie?

Łzy

Morze

Cierpienie

Przemiana

Modlitwa

Chrzest

Paweł również rozbudził się z zadumy nad tą niezmierną potęgą, której nie mogły oprzeć się nawet takie duchy, jak tego Greka, i odrzekł:

— Ufaj i daj świadectwo prawdzie!

Po czym wyszli razem. U bram ogrodu Apostoł pobłogosławił raz jeszcze starca i zostali się, albowiem wymagał tego sam Chilo przewidując, że po tym, co zaszło, cesarz i Tygellinus każą go ścigać.

Jakoż nie mylił się. Wróciwszy do siebie, zastał już dom otoczony przez pretorianów, którzy porwali go i pod wodzą Scewinusa zawiedli na Palatyn.

Cesarz udał się już był na spoczynek, lecz Tygellin czekał i ujrawszy nieszczęsnego Greka powitał go z twarzą spokojną, ale złowrogą...

— Popeliłeś zbrodnię obraży majestatu — rzekł mu — i kara cię nie minie. Lecz jeśli jutro oświadczysz w amfiteatrze, żeś był pijany i szalony i że sprawcami pożaru są chrześcijanie, kara twoja skończy się na chłóście i wygnaniu.

— Nie mogę, panie! — odpowiedział cicho Chilo.

A Tygellin zbliżył się do niego krokiem powolnym i głosem również przyciszonym, ale strasznym, zapytał:

— Jak to nie możesz, psie grecki? Zaliś nie był pijany i zali nie rozumiesz, co cię czeka? Spójrz tam!

I to rzekłszy wskazał na kąt atrium, w którym obok długiej drewnianej ławy stało w mroku czterech nieruchomych niewolników trackich z powrozami i obcęgami w ręku.

A Chilo odrzekł:

— Nie mogę, panie!

Tygellina poczęła ogarniać wściekłość, lecz pohamował się jeszcze.

— Widziałeś — zapytał — jak umierają chrześcijanie? Czy chcesz tak umrzeć?

Starzec wzniosł w górę wybladłą twarz; czas jakiś wargi jego poruszały się cicho, po czym odrzekł:

— I ja wierzę w Chrystusa!...

Tygellin spojrzał na niego ze zdumieniem:

— Psie, tyś oszalał naprawdę!

I nagle nagromadzona w jego piersi wściekłość zerwała tamę. Skoczywszy do Chilona chwycił go obiema rękami za brodę, zwałił na ziemię i począł deptać powtarzając z pianą na ustach:

— Odwołasz! Odwołasz!...

— Nie mogę! — odpowiedział mu z ziemi Chilo.

— Na męki z nim!

Usłyszawszy ów rozkaz Trakowie porwali starca i położyli go na ławę, po czym przytwierdziwszy go do niej za pomocą sznurów, poczęli cęgami ścisnąć jego wychudłe piszczele. Lecz on, w czasie gdy go przywiązywano, całował z pokorą ich ręce, następnie zaś przymknął oczy i wydawał się jak umarły.

Żył jednak, gdy bowiem Tygellin pochylił się nad nim i raz jeszcze zapytał: „Odwołasz?”, zbiele jego wargi poruszyły się lekko i wyszedł z nich zaledwie dosłyszalny szept:

— Nie... mogę!...

Tygellin kazał przerwać męki i jął chodzić po atrium z twarzą zmienioną przez gniew, lecz zarazem bezradną. Na koniec widocznie przyszła mu do głowy jakaś nowa myśl, albowiem zwrócił się do Traków i rzekł:

— Wyrwać mu język.

ROZDZIAŁ SZEŚĆDZIESIĄTY TRZECI

Dramat *Aureolus* dawano zwykle w teatrach lub amfiteatrach tak urządzonych, iż mogły otwierać się i tworzyć jakby dwie odrębne sceny. Lecz po widowisku w ogrodach cesarza zaniechano zwykłego sposobu, szło bowiem o to, by jak największa liczba ludzi mogła patrzeć na śmierć przybitego do krzyża niewolnika, którego w dramacie pożerał niedźwiedź. W teatrach rolę niedźwiedzia grywał obsyty w skórę aktor, tym razem jednak przedstawienie miało być „prawdziwe”. Był to nowy pomysł Tygellina. Cesarz początkowo zapowiedział, że nie przybędzie, lecz z namowy faworyta zmienił zdanie. Tygellinus

Odwaga

Cierpienie, Kara

Okrucieństwo

Teatr

wytłumaczył mu, że po tym, co zaszło w ogrodach, tym bardziej powinien pokazać się ludowi, i zarazem zaręczył, że ukrzyżowany niewolnik nie zelży go już, tak jak uczynił to Kryspus. Lud był już nieco przesycony i zmęczony przelewem krwi, zapowiedziano mu więc nowe rozdawnictwo biletów loteryjnych i podarków, a zarazem ucztę wieczorną, przedstawienie bowiem miało się odbywać wieczorem, w rzęsiście oświetlonym amfiteatrze.

Lud

Jakoż o zmroku cały budynek napelnił się szczelnie. Augustianie z Tygellinem na czele przybyli wszyscy, nie tyle dla samego widowiska, jak dla okazania po ostatnim zjściu cesarowi swej wierności i porozmawiania o Chilonie, o którym mówił cały Rzym.

Opowiadano więc sobie na ucho, że cesarz wróciwszy z ogrodów wpadł w wściekłość i nie mógł zasnąć, że opadały go strachy i dziwne widzenia, skutkiem których nazajutrz zapowiedział swój prędki wyjazd do Achai. Inni wszelako przeczyli temu, twierdząc, że teraz okaże się tym bardziej nieubłagany względem chrześcijan. Nie brakło jednak i tchórzów, którzy przewidywali, że oskarżenie, jakie Chilon rzucił w twarz cesarowi wobec tłumów, może mieć najgorsze następstwa. Byli wreszcie i tacy, którzy przez ludzkość prosili Tygellina, by zaniechał dalszych prześladowań.

— Patrzcie, dokąd idziecie — mówił Barkus Soranus. — Chcieliście zaspokoić zemstę ludu i wpoić w niego przekonanie, że kara spada na winnych, a skutek jest wprost przeciwny.

— Prawda! — dodał Antystiusz Werus — wszyscy szepczą sobie teraz, że oni niewinni. Jeśli to ma być zręczność, to Chilo miał słuszną rację mówiąc, że wasze mózgi nie napelniłyby żółędziowej miseczki.

Tygellin zaś zwrócił się do nich i rzekł:

— Ludzie szepczą sobie także, że twoja córka Serwilia, Barku Soranusie, i twoja żona, Antystiuszu, poukrywały swoich niewolników chrześcijan przed sprawiedliwością cesarza.

— To nieprawda! — zawołał z niepokojem Barkus.

— Żonę moją chcą zgubić wasze rozwódki, które zazdroszczą jej cnoty — rzekł z nie mniejszym niepokojem Antystiusz Werus.

Lecz inni rozmawiali o Chilonie.

— Co mu się stało? — mówił Eprius Marcellus. — Sam ich wydawał w ręce Tygellina; z nędzarza stał się bogaczem, mógł dożyć spokojnie swych dni, mieć piękny pogrzeb i nagrobek, tymczasem nie! Naraz wołał stracić wszystko i zgubić się. Doprawdy, chyba oszalał.

— Nie oszalał, ale został chrześcijaninem — rzekł Tygellin.

— Chyba nie może być — ozwał się Witeliusz.

— A czy ja nie mówiłem! — wtrącił Westynus. — Mordujcie sobie chrześcijan, ale wierzajcie mi, nie wojujcie z ich bóstwem. Tu nie ma żartów!... Patrzcie, co się dzieje! Ja tam nie paliłem Rzymu, ale gdyby mi cesarz pozwolił, zaraz bym dał hekatombę ich bóstwu. I wszyscy powinni to samo uczynić, bo powtarzam: z nim nie ma żartów! Pamiętajcie, żem wam to mówił.

— A ja mówiłem co innego — rzekł Petroniusz. — Tygellin śmiał się, gdym twierdził, że oni się bronią, a ja teraz powiem więcej: oni zdobywają!

— Jak to? Jak to? — spytało kilka głosów.

— Na Polluksa!... Bo jeśli taki Chilo im się nie oparł, któż im się oprze? Jeśli myślicie, że po każdym widowisku nie przybywa chrześcijan, tedy z waszą znajomością Rzymu zostańcie kotlarzami lub zacznijcie brody golić, wówczas bowiem będziecie lepiej wiedzieli, co lud myśli i co się w mieście dzieje.

— Mówi czystą prawdę, na święte peplum Diany! — zawołał Westynus.

Lecz Barkus zwrócił się do Petroniusza:

— Do czego prowadzisz?

— Kończę na tym, od czegoście zaczęli: dość już krwi!

A Tygellin spojrział na niego szydersko i rzekł:

— Ej! jeszcze trochę!

— Jeśli nie starczy ci głowy, masz drugą w galce od laski! — odparł Petroniusz.

Dalszą rozmowę przerwało przybycie cesarza, który zajął swoje miejsce w towarzystwie Pitagorasa. Zaraz potem zaczęło się przedstawienie *Aureolusa*, na które nie bardzo zważano, myśli bowiem zajęte były Chilonem. Lud, przywykły do mąk i krwi, nudził

Szantaż

Przemiana, Szaleństwo

Bóg, Religia

Lud, Nuda

się także, sykał, wydawał niepochlebne dla dworu okrzyki i wołał o przyspieszenie sceny z niedźwiedziem, której jedynie był ciekawy. Gdyby nie nadzieja ujrzenia skazanego starca i podarków, samo widowisko nie zdołałoby zatrzymać tłumów.

Ale wreszcie nadeszła oczekiwana chwila. Pachołkowie cyrkowi wnieśli naprzód drewniany krzyż, dość niski, by niedźwiedź wspiawszy się mógł dosięgnąć do piersi męczennika, a następnie dwóch ludzi wprowadziło, a raczej przywlokło Chilona, albowiem sam, mając pokruszone kości u nóg, iść nie mógł. Położono go i przybito do drzewa tak prędko, że zaciekawieni augustianie nie mogli mu się nawet dobrze przypatrzeć, i dopiero po umocowaniu krzyża w przygotowanym umyślnie dole wszystkie oczy zwróciły się ku niemu. Lecz mało kto mógł poznać w tym nagim starcu dawnego Chilona. Po męczarniach, które kazał mu zadać Tygellin, w twarzy nie zostało mu ani kropli krwi i tylko na białej brodzie widać było czerwony ślad, który zostawiła krew po wyrwaniu języka. Przez przezroczystą skórę nieledwie można było dojrzeć jego kości. Wydawał się też daleko starszym, niemal zgrzybiałym. Ale natomiast nigdy oczy jego rzucały wieczne pełne niepokoju i złości spojrzenia, czujne oblicze jego odbijało dawniej wieczną trwogę i niepewność, teraz zaś twarz miał bolesną, ale tak słodką i pogodną, jak miewają ludzie śpiący lub umarli. Może ufności dodawała mu pamięć o łotrze na krzyżu, któremu Chrystus przebaczył, a może też mówił w duchu miłosiernemu Bogu: „Panie, kasałem jak jadowity robak, ale oto byłem przez całe życie nędzarzem, przymierałem głodem, ludzie deptali po mnie, bili mnie i znęcali się nade mną. Byłem, Panie, biedny i bardzo nieszczęśliwy, a oto teraz jeszcze położono mnie na męki i przybito na krzyż, więc Ty, Miłosierny, nie odepchniesz mnie w godzinie śmierci!” I spokój zstąpił widocznie w jego skruszone serce. Nikt nie śmiał się, było bowiem w tym ukrzyżowanym coś tak cichego, wydawał się tak starym, bezbronnym, słabym, tak wołającym swą pokorą o litość, że mimo woli każdy zadawał sobie pytanie, jak można męczyć i przybijać na krzyż ludzi, którzy już i tak konają. Tłum milczał. Między augustianami Westynus, pochylając się na prawo i na lewo, szeptał przestraszonym głosem: „Patrzcie, jak oni umierają!” Inni czekali na niedźwiedzia, życząc sobie w duszy, by widowisko skończyło się jak najprędzej.

Niedźwiedź wtoczył się wreszcie na arenę i chwiejąc nisko schyloną głową na obie strony, spoglądał naokół spode łba, jakby się nad czymś namyślał lub czegoś szukał. Dostrzegłszy wreszcie krzyż, a na nim nagie ciało, zbliżył się ku niemu, podniósł się nawet, lecz po chwili opuścił się znów na przednie łapy i siadłszy pod krzyżem, począł mruczeć, jakby i w jego zwierzęcym sercu ożyła się litość nad tym szczątkiem człowieka.

Z ust służby cyrkowej ozwały się podniecające okrzyki, lecz lud milczał. Chilon tymczasem podniósł wolnym ruchem głowę i czas jakiś wodził oczyma po widowni. Na koniec wzrok jego zatrzymał się gdzieś na najwyższych rzędach amfiteatru, piersi poczęły mu grać żywiej i wówczas stało się coś, co wprawiło w podziw i zdumienie widzów. Oto twarz zajaśniała mu uśmiechem, czoło otoczyły mu jakby promienie, oczy podniosły się przed śmiercią ku górze, a po chwili dwie wielkie łzy, wezbrane pod powiekami, spłynęły mu z wolna po twarzy.

I umarł.

A wtem jakiś donośny męski głos zawołał w górze pod velarium:

— Pokój męczennikom!

W amfiteatrze panowało głucho milczenie.

ROZDZIAŁ SZESZCZDZIESIĄTY CZWARTY

Po widowisku w ogrodach cezariańskich więzienia opustoszały znacznie. Chwymano wprawdzie jeszcze i więziono ofiary, podejrzone o wyznawanie wschodniego zabobonu, ale oblawy dostarczały ich coraz mniej, zaledwie tyle, ile potrzeba było do zapelnienia następnych widowisk, które również miały się już ku końcowi. Lud, przesycony krwią, okazywał coraz większe znużenie i coraz większy niepokój z powodu niebywałego dotąd zachowywania się skazanych. Obawy przesądnego Westynusa ogarnęły tysiące dusz. W tłumach opowiadano coraz dziwniejsze rzeczy o mściwości chrześcijańskiego bóstwa. Tyfus więzienny, który rozszerzył się po mieście, powiększył powszechną bojaźń. Widziano częste pogrzeby i potwarzano sobie na ucho, że potrzebne są nowe piacula dla prześlągania nieznanego boga. W świątyniach składano ofiary Jowiszowi i Libitynie. Wreszcie, mimo wszelkich usiło-

Kara, Okrucieństwo

Krew

Łzy

Śmierć

Lud

wań Tygellina i jego popleczników, rozszerzało się coraz bardziej mniemanie, że miasto zostało spalone z rozkazu cezara i że chrześcijanie cierpią niewinnie.

Lecz właśnie dlatego i Nero, i Tygellinus nie ustawali w prześladowaniu. Dla uspokojenia ludu wydawano nowe rozporządzenia co do rozdawnictwa zboża, wina i oliwy; ogłoszono przepisy ułatwiające odbudowywanie domów, pełne ulg dla właścicieli, oraz inne dotyczące szerokości ulic i materiałów, z jakich należy budować, by na przyszłość uniknąć klęski ognia. Sam cesarz bywał na posiedzeniach senatu i obradował wraz z „ojcami” nad dobrem ludu i miasta, ale natomiast ani cień łaski nie padł na skazanych. Władcy świata chodziło przede wszystkim o to, by wszczepić w lud przekonanie, że tak nieubłagane kary mogą spotkać tylko winnych. W senacie żaden głos nie odzywał się również za chrześcijanami, gdyż nikt nie chciał narazić się cesarzowi, a prócz tego ludzie, sięgający wzrokiem dalej w przyszłość, twierdzili, że wobec nowej wiary fundamenta państwa rzymskiego nie mogłyby się ostać.

Oddawano tylko ludzi konających i zmarłych rodzinom, albowiem prawo rzymskie nie mściło się nad umarłymi. Dla Winicjusza stanowiła pewną ulgę myśl, że jeśli Ligia umrze, wówczas on pochowa ją w grobach rodzinnych i spocznie koło niej. Nie miał już żadnej nadziei ocalenia jej od śmierci i sam, oderwany na wpół od życia, zatopiony zupełnie w Chrystusie, nie marzył już o innym połączeniu, jak o wiecznym. Wiara jego stała się wprost niezgłębioną, tak że wobec niej owa wieczność wydawała mu się czymś nierównie rzeczywistym i prawdziwszym od przejściowego istnienia, jakim żył dotąd. Serce przepełniło mu się skupionym uniesieniem. Za życia zmieniał się w istotę niemal bezcielesną, która, tęskniąc za pełnym wyzwoleniem dla siebie, pragnęła go i dla drugiej kochanej duszy. Wyobrażał sobie, że wówczas oboje z Ligią wezmą się za ręce i odejdą do nieba, gdzie Chrystus ich pobłogosławi i pozwoli im zamieszkać w świetle tak spokojnym i ogromnym, jak blask zórz. Błagał tylko Chrystusa, by oszczędził Ligii mąk cyrkowych i pozwolił jej zasnąć spokojnie w więzieniu, czuł bowiem z pełną pewnością, że i sam umrze razem z nią. Mniemał, że wobec tego morza przelanej krwi nie wolno mu nawet spodziewać się, aby ona jedna została ocalona. Słyszał od Piotra i Pawła, że i oni także muszą umrzeć jak męczennicy. Widok Chilona na krzyżu przekonał go, że śmierć, nawet męczeńska, może być słodką, więc życzył już sobie, aby nadeszła dla nich obojga, jako upragniona zmiana złej, smutnej i ciężkiej doli na lepszą.

Chwilami miewał już przedsmak zagrobowego życia. Ów smutek, który unosił się nad obu ich duszami, tracił coraz bardziej dawną palącą gorycz i stopniowo zmieniał się w jakieś zaświatowe, spokojne oddanie się woli Bożej. Winicjusz płynął dawniej w trudzie przeciw prądowi, walczył i męczył się, teraz oddał się fali, wierząc, że niesie go ona w wieczną ciszę. Odgadywał też, że Ligia, równie jak on, gotuje się na śmierć, że mimo dzielących ich murów więzienia idą już razem, i uśmiechał się do tej myśli jak do szczęścia.

I rzeczywiście, szli tak zgodnie, jakby codziennie długo dzielili się myślami. W Ligii nie było także żadnych pragnień ni żadnej nadziei prócz nadziei pozagrobowego życia. Śmierć przedstawiała się jej nie tylko jak wyzwolenie ze strasznych murów więzienia, z rąk cezara, Tygellina, nie tylko jako zbawienie, ale jako czas ślubu z Winicjuszem. Wobec tej niezachwianej pewności wszystko inne traciło wagę. Po śmierci zaczynało się dla niej szczęście nawet i ziemskie, więc czekała jej jeszcze i tak, jak narzeczona czeka chwili weselnej.

A ów niezmierny prąd wiary, który odrywał od życia i niósł poza grób tysiące pierwszych wyznawców, porwał także i Ursusa. I on długo nie chciał się zgodzić w sercu na śmierć Ligii, lecz gdy codziennie przez mury więzienia przedzierały się wieści o tym, co dzieje się w amfiteatrach i ogrodach, gdy śmierć wydawała się wspólną, nieuniknioną dolą wszystkich chrześcijan, a zarazem ich dobrem, wyższym nad wszelkie śmiertelne pojęcie o szczęściu, nie śmiał w końcu i on modlić się do Chrystusa, aby pozbawił tego szczęścia Ligię lub opóźnił je dla niej na długie lata. W swej prostaczkiej duszy barbarzyńcy myślał przy tym, że córce wodza Ligów więcej się należy i więcej się dostanie tych niebieskich rozkoszy niż całemu tłumowi prostaków, do których i sam należał, i że w chwale wiekuiestej ona zasiądzie bliżej Baranka niż inni. Słyszał wprawdzie, że wobec Boga ludzie są równi, na dnie duszy tkwiło mu jednak przekonanie, że co córka wodza, i to jeszcze wodza wszystkich Ligów, to nie pierwsza lepsza niewolnica. Spodziewał się

Miasto

Dusza

Szczęście, Śmierć, Zaświaty

Panna młoda, Śmierć

Pozycja społeczna

Sluga

też, że Chrystus pozwoli mu jej służyć i dalej. Co do siebie, miał tylko jedno ukryte pragnienie, to jest, żeby mógł umrzeć tak jak Baranek, na krzyżu. Ale wydawało mu się to szczęściem tak wielkim, że choć wiedział, iż krzyżują w Rzymie nawet najgorszych zbrodniarzy, nie śmiał prawie modlić się o taką śmierć. Myślał, że pewno każą mu zginąć pod zębami dzikich zwierząt, i stanowiło to jego troskę wewnętrzną. Od dziecka chował się w nieprzebranych puszczech, wśród ciągłych łowów, z których dzięki swej nadludzkiej sile, jeszcze zanim wyrósł na męża, już zasłynął między Ligami. Stanowiły one jego tak umiłowane zajęcie, że później, gdy był w Rzymie i musiał się ich wyrzec, chodził do vivariów i do amfiteatrów, żeby choć popatrzeć na znane i nie znane sobie zwierzęta. Widok ich budził w nim nieprzepartą chęć walki i zabijania, teraz więc obawiał się w duszy, że gdy przyjdzie mu się spotkać z nimi w amfiteatrze, opadną go myśli mniej godne chrześcijanina, który powinien umierać pobożnie i cierpliwie. Ale polecał się i w tym Chrystusowi, mając na pociechę inne, słodsze myśli. Oto słysząc, że Baranek wypowiedział wojnę mocom piekielnym i złym duchom, do których wiara chrześcijańska zaliczała wszystkie bóstwa pogańskie, myślał, że w tej wojnie przyda się jednak Barankowi bardzo i potrafi mu się przysłużyć lepiej od innych, gdyż to także nie mogło mu się w głowie pomieścić, aby dusza jego nie miała być silniejszą od dusz innych męczenników. Zresztą modlił się po całych dniach, oddawał posługi więźniom, pomagał dozorcóm i pocieszał swą królową, która chwilami żałowała, że w swym krótkim życiu nie mogła spełnić tylu dobrych uczynków, ile spełniła ich słynna Thabita⁴⁶⁷, o której opowiadał jej swego czasu Piotr Apostoł. Stróż, których nawet w więzieniu przejmowała obawą straszliwa siła tego olbrzyma, nie było bowiem dla niej ani pęt, ani krat dostatecznych, polubili go w końcu za jego słodycz. Nieraz, zdumieni jego pogodą, wypytывali go o jej przyczynę, on zaś opowiadał im z taką niezachwianą pewnością, jakie życie czeka go po śmierci, że słuchali go ze zdziwieniem, widząc po raz pierwszy, że do podziemi, nieprzeniknionych dla słońca, może przeniknąć szczęście.

I gdy namawiał ich, by uwierzyli w Baranka, niejednemu przechodziło przez głowę, że służba jego jest służbą niewolnika, a życie życiem nędzarza, i niejeden zamyślał się nad swą niedolą, której kresem miała być dopiero śmierć.

Tylko że śmierć przejmowała nową obawą i nie obiecywali sobie po niej nic, tymczasem ów olbrzym ligijski i ta dziewczyna, podobna do kwiatu rzuconego na więzienną słomę, szli ku niej z radością, jak do wrót szczęścia.

ROZDZIAŁ SZESZCZDZIESIĄTY PIĄTY

Pewnego wieczoru odwiedził Petroniusza senator Scewinus i począł z nim długą rozmowę o ciężkich czasach, w których obaj żyli, i o cezarze. Mówił zaś tak otwarcie, że Petroniusz, lubo zaprzyjaźniony z nim, począł się mieć na ostrożności. Narzekał, iż świat idzie krzywo i szalenie i że wszystko razem wzięte musi się skończyć jakąś klęską straszniejszą jeszcze niż pożar Rzymu. Mówił, że nawet augustianie są zniechęceni, że Feniusz Rufus, drugi prefekt pretorianów, znosi z największym przymusem ohydne rządy Tygellina i że cały ród Seneki doprowadzony jest do ostateczności postępowaniem cezara tak ze starym mistrzem, jak i z Lukanem. W końcu począł nadmieniać o niezadowoleniu ludu, a nawet pretorianów, których znaczną część umiał sobie Feniusz Rufus pozyskać.

— Dlaczego to mówisz? — spytał go Petroniusz.

— Przez troskliwość o cezara — odpowiedział Scewinus. — Mam dalekiego krewnego w pretorianach, który zwie się Scewinus, tak jak i ja, i przez niego wiem, co dzieje się w obozie... Niechęć rośnie i tam... Kaligula, widzisz, był także szalony, i patrz, co się stało! Oto znalazł się Kasjusz Cherea... Straszny to był uczynek i zapewne nie masz między nami nikogo, kto by go pochwalił, a jednakże Cherea uwolnił świat od potwora.

— Czyli — odrzekł Petroniusz — mówisz tak: „Ja Cherei nie chwale, ale to był doskonały człowiek i oby bogowie dali nam takich jak najwięcej.”

Lecz Scewinus zmienił rozmowę i począł niespodzianie wychwalać Pizona. Sławił jego ród, jego szlachetność, jego przywiązanie do żony, a wreszcie rozum, spokój i dziwny dar jednania sobie ludzi.

Śmierć

Polowanie

Zwierzęta

Siła

Szczęście

Niewola, Sługa

Kobieta, Kwiaty

Państwo

Bunt , Potwór

⁴⁶⁷Thabita — postać z biblijnych Dziejów Apostolskich, którą wskrzesił z martwych św. Piotr.

— Cezar jest bezdietny — rzekł — i wszyscy widzą następcę w Pizonie. Niewątpliwie też każdy pomógłby mu z całej duszy do objęcia władzy. Kocha go Feniusz Rufus, ród Anneuszów jest mu całkiem oddany. Plaucjusz Lateranus i Tuliusz Senecjo skoczyliby za niego w ogień. A toż samo Natalis i Subriusz Flawiusz, i Sulpicjusz Asper, i Afraniusz Kwincjanus, i nawet Westynus.

— Z tego ostatniego niewiele Pizonowi przyjdzie — odrzekł Petroniusz. — Westynus boi się własnego cienia.

— Westynus boi się snów i duchów — odrzekł Scewinus — ale to człowiek dzielny, którego słusznie chcą zamianować konsulem. Że zaś w duszy przeciwny jest prześladowaniu chrześcijan, tego nie powinieneś mu brać za złe, albowiem i tobie zależy na tym, by te szaleństwa ustały.

— Nie mnie, ale Winicjuszowi — rzekł Petroniusz. — Ze względu na Winicjusza chciałbym ocalić jedną dziewczynę, ale nie mogę, bom wypadł z łask Ahenobarba.

— Jak to? Czy nie spostrzegasz, że cesarz znowu zbliża się do ciebie i poczyną z tobą rozmawiać? I powiem ci, dlaczego. Oto wybiera się znów do Achai, gdzie ma śpiewać pieśni greckie własnego układu. Pali się do tej podróży, ale zarazem drży na myśl o szyderczym usposobieniu Greków. Wyobraża sobie, że może go spotkać albo największy tryumf, albo największy upadek. Potrzebuje dobrej rady, a wie, że lepszej od ciebie nikt mu nie może udzielić. To powód, dla którego wracasz do łask.

— Lukan mógłby mnie zastąpić.

— Miedzianobrody nienawidzi go i zapisał mu śmierć w duszy. Szuka tylko pozoru, bo on zawsze szuka pozorów. Lukan rozumie, że trzeba się śpieszyć.

— Na Kastora! — rzekł Petroniusz. — Być może. Ale miałbym jeszcze jeden sposób prędkiego wrócenia do łask.

— Jaki?

— Oto powtórzyc Miedzianobrodemu to, coś przed chwilą do mnie mówił.

— Ja nic nie powiedziałem! — zawołał z niepokojem Scewinus.

Petroniusz zaś położył mu rękę na ramieniu:

— Nazwałś ceszara szaleńcem, przewidywałeś następstwo Pizona i powiedziałeś: „Lukan rozumie, że trzeba się śpieszyć.” Z czym to chcecie się śpieszyć, carissime?

Scewinus zbladł i przez chwilę patrzył sobie w oczy.

— Nie powtórzysz!

— Na biodra Kiprydy! Jak ty mnie znasz dobrze! Nie! Nie powtórzę. Nic nie słyszałem, ale też i nie chcę nic słyszeć... Rozumiesz! Życie jest za krótkie, by warto było coś przedsiębrać. Proszę cię tylko, byś odwiedził dziś Tygellina i rozmawiał z nim równie długo jak ze mną, o czym chcesz.

— Dlaczego?

— Dlatego, abym jeśli mi kiedyś Tygellin powie: „Scewinus był u ciebie”, mógł mu odpowiedzieć: „Tego samego dnia był także i u ciebie.”

Scewinus słysząc to złamał łaskę z kości słoniowej, którą miał w ręku, i odrzekł:

— Niech zły urok spadnie na tę łaskę. Będę dziś u Tygellina, a potem na uczcie u Nerwy. Wszakże będziesz i ty. W każdym razie do widzenia pojutrze w amfiteatrze, gdzie wystąpią ostatki chrześcijan!... Do widzenia!

— Pojutrze — powtórzył, zostawszy sam, Petroniusz. — Nie ma zatem czasu do stracenia. Ahenobarbus potrzebuje mnie istotnie w Achai, więc może będzie się liczył ze mną.

I postanowił spróbować ostatniego środka.

Jakoż na uczcie u Nerwy cesarz zażądał, by Petroniusz spoczął naprzeciw niego, chciał bowiem rozmawiać z nim o Achai i o miastach, w których mógłby z widokami największego powodzenia wystąpić. Chodziło mu najbardziej o Ateńczyków, których się bał. Inni augustianie słuchali tej rozmowy ze skupieniem, aby pochwytawszy okruszyny zdań Petroniusza podawać je później za swoje własne.

— Zdaje mi się, żeś dotąd nie żył — rzekł Nero — i że narodzię się dopiero w Grecji.

— Narodzisz się dla nowej sławy i nieśmiertelności — odrzekł Petroniusz.

— Ufam, że tak się stanie i że Apollo nie okaże się zazdrosnym. Jeśli wrócę z tryumfem, ofiaruję mu hekatombę, jakiej żaden bóg nie miał dotąd.

Scewinus począł powtarzać wiersz Horacjusza:

Sic te diva potens Cypri,
sic fratres Helenae, lucida sidera,
ventorumque regat pater...⁴⁶⁸

— Okręt stoi już w Neapolis — rzekł cesar. — Chciałbym wyjechać choćby jutro.
Na to Petroniusz podniósł się i patrząc wprost w oczy Nerona, rzekł:
— Pozwolisz, boski, że wpierv wyprawię ucztę weselną, na którą ciebie przed innymi zaproszę.

— Ucztę weselną? Jaką? — spytał Neron.

— Winicjusza z córką króla Ligów, a twoją zakładniczką. Ona wprawdzie jest obecnie w więzieniu, ale naprzód, jako zakładniczka, nie może być więziona, a po wtóre sam zezwoliłeś Winicjuszowi poślubić ją, że zaś wyroki twoje, jak wyroki Zeusa, są niecofnione, przeto każesz ją wypuścić z więzienia, a ja oddam ją oblubieńcowi.

Zimna krew i spokojna pewność siebie, z jaką mówił Petroniusz, stropiły Nerona, który tropił się zawsze, ilekroć ktoś mówił do niego w ten sposób.

— Wiem — odrzekł spuszczając oczy. — Myślałem o niej i o tym olbrzymie, który zadusił Krotona.

— W takim razie oboje są ocaleni — odpowiedział spokojnie Petroniusz.

Lecz Tygellinus przyszedł w pomoc swemu panu:

— Ona jest w więzieniu z woli cesara, sam zaś rzekłeś, Petroniuszu, że wyroki jego są niecofnione.

Wszyscy obecni, znając historię Winicjusza i Ligii, wiedzieli doskonale, o co chodzi, więc umilkli, zaciekawieni, jak skończy się rozmowa.

— Ona jest w więzieniu przez twoją pomyłkę i przez twoją nieznajomość prawa narodów, wbrew woli cesara — odrzekł z naciskiem Petroniusz. — Jesteś, Tygellinie, naiwnym człowiekiem, ale przecie i ty nie będziesz twierdził, że ona podpaliła Rzym, bo zresztą, gdybyś nawet tak twierdził, cesar by ci nie uwierzył.

Lecz Nero ochłonął już i począł przymrużać swe oczy krótkowidza z wyrazem nieopisanej złośliwości.

— Petroniusz ma słuszość — rzekł po chwili.

Tygellinus spojrzał na niego ze zdziwieniem.

— Petroniusz ma słuszość — powtórzył Nero. — Jutro otworzą jej bramy więzienia, a o ucztę weselną pomówimy pojutrze w amfiteatrze.

„Przegrałem znowu” — pomyślał Petroniusz.

I wróciwszy do domu był już tak pewien, że nadszedł kres życia Ligii, iż nazajutrz wysłał do amfiteatru zaufanego wyzwolenca, aby ułożył się z przełożonym spoliarium o wydanie jej ciała, chciał bowiem oddać je Winicjuszowi.

ROZDZIAŁ SZESZCZDZIESIĄTY SZÓSTY

Za czasów Nerona weszły w zwyczaj rzadkie dawniej i wyjątkowo tylko dawane przedstawienia wieczorne, tak w cyrku, jak i w amfiteatrach. Augustianie lubili je, często bowiem po nich następowały uczty i pijatyki trwające aż do rana. Jakkolwiek lud przesycony był już przelewem krwi, jednakże gdy rozeszła się wieść, że nadchodzi koniec igrzysk i że ostatni chrześcijanie mają umrzeć na wieczornym widowisku, nieprzeliczone tłumy ścigały do amfiteatru. Augustianie stawili się jak jeden człowiek, domyślali się bowiem, że nie będzie to zwykłe przedstawienie i że cesar postanowił wyprawić sobie tragedię z boleści Winicjusza. Tygellin zachował tajemnicę, jaki rodzaj męki przeznaczony był dla narzeczonej młodego trybuna, ale to podniecało tylko powszechną ciekawość. Ci, którzy widywali niegdyś Ligię u Plaucjuszów, opowiadali teraz cuda o jej piękności. Innych zajmowało przede wszystkim pytanie, czy istotnie ujrzą ją dziś na arenie, wielu bowiem spomiędzy tych, którzy słyszeli odpowiedź, jaką cesar dał Petroniuszowi u Nerwy, tłumaczyło ją sobie podwójnie. Niektórzy przypuszczali wprost, że Nero odda lub może już oddał dziewczę Winicjuszowi: przypomniano sobie, że była zakładniczką, której wolno

Teatr

Cierpienie, Lud

⁴⁶⁸Sic te (...) pater — Niech cię prowadzi potężna bogini Cypru i bracia Heleny, gwiazdy świetne, i ojciec wichrów — początek pieśni Horacego (ks. I, III).

było zatem czcić takie bóstwa, jakie jej się podobały, i której prawo narodów nie pozwalało karać.

Niepewność, oczekiwanie i zaciekawienie opanowały wszystkich widzów. Cezar przybył wcześniej niż zwykle i wraz z jego przybyciem poczęto znów sobie szeptać, że jednak nastąpi zapewne coś nadzwyczajnego, gdyż Neronowi prócz Tygellina i Watyniusza towarzyszył Kasjusz, centurion olbrzymiej postawy i olbrzymiej siły, którego cesarz brał z sobą tylko wówczas, gdy chciał mieć przy boku obrońcę, na przykład gdy przychodziła mu ochota do nocnych wypraw na Suburę, gdzie urządzał sobie zabawę zwaną sagatio, polegającą na podrzucaniu w górę na wojskowym płaszczu napotykanym po drodze dziewcząt. Spostrzeżono także, że w samym amfiteatrze zostały przedsięwzięte pewne środki ostrożności. Straże pretoriańskie powiększono, komendę zaś nad nimi miał nie centurion, ale trybun Subriusz Flawiusz znany dotychczas ze ślepego przywiązania do Nerona. Zrozumiano wówczas, że cesarz pragnie się na wszelki wypadek ubezpieczyć przed wybuchem rozpaczyny Winicjusza, i ciekawość wzrosła jeszcze bardziej.

Wszystkie spojrzenia zwracały się z natężonym zajęciem na miejsce, na którym siedział nieszczęsny oblubieniec. On zaś blady bardzo, z czołem pokrytym kroplami potu, niepewny był jak i inni widzowie, ale zaniepokojony do ostatnich głębin duszy. Petroniusz, sam nie wiedząc dokładnie, co nastąpi, nie powiedział mu nic, tylko zapytał go, wróciwszy od Nerwy, czy gotów jest na wszystko, a następnie, czy będzie na widowisku. Winicjusz odpowiedział na oba pytania: „Tak!”, ale przy tym mrowie przeszło mu przez całe ciało, domyślił się bowiem, że Petroniusz nie pyta bez przyczyn. Sam on żył już od niejakiego czasu jakby tylko półżyciem, sam pograżył się w śmierci i zgodził się na śmierć dla Ligii, miała ona bowiem być dla nich obojga zarazem wyzwoleniem i ślubem, ale teraz poznał, że inna rzecz jest myśleć z daleka o ostatniej chwili jak o spokojnym zaśnięciu, a inna pójść patrzeć na męczarnie istoty droższej nad życie. Wszystkie dawniej przebyte bóle odezwały się w nim na nowo. Uciszona rozpacz poczęła znów krzyczeć w duszy, ogarnęła go dawna chęć ratowania Ligii za wszelką cenę. Od rana chciał się dostać do cuniculów, by się przekonać, czy Ligia w nich się znajduje, ale straż pretoriańska pilnowała wszystkich wejść i rozkazy były tak surowe, że żołnierze, nawet znajomi, nie dali się zmiękczyć ni prośbą, ni złotem. Winicjuszowi wydawało się, że niepewność zabija go wprzód, nim ujrzy widowisko. Gdzieś na dnie serca kołatała mu się jeszcze nadzieja, że może Ligii nie ma w amfiteatrze i że wszystkie obawy są płonne. Chwilami czepiał się tej nadziei ze wszystkich sił. Mówił sobie, że Chrystus mógł ją przecie zabrać z więzienia, ale nie może pozwolić na jej mękę w cyrku. Dawniej zgodził się już był ze wszystkim na Jego wolę, teraz, gdy odepchnięty od drzwi cuniculów wrócił na swoje miejsce w amfiteatrze i gdy z zaciekawionych spojrzeń, jakie na niego zwracano, poznał, że najstraszniejsze przypuszczenia mogą być słuszne, począł Go błagać w duszy z namiętnością, podobną niemal do groźby, o ratunek. „Ty możesz!”, powtarzał zaciskając konwulsyjnie ręce. „Ty możesz!” Przedtem ani domyślał się, że ta chwila, gdy zmieni się w rzeczywistość, będzie tak straszna. Teraz, nie zdając sobie sprawy z tego, co się z nim dzieje, miał jednak poczucie, że jeśli ujrzy mękę Ligii, to jego miłość zmieni się w nienawiść, a jego wiara w rozpacz. I zarazem prerażał się tym poczuciem, bał się bowiem obrazić Chrystusa, którego błagał o zmiłowanie i cud. Już nie prosił o jej życie, chciał tylko, by umarła, nim ją wywiodą na arenę, i z niezgłębionej otchłani bólu powtarzał w duszy: „Choć tego mi nie odmów, a ja Cię umiłuję bardziej jeszcze, niż miłowałem Cię dotąd.” W końcu myśli jego rozpełtały się jak fale targane wichrem. Budziła się w nim żądza zemsty i krwi. Porywała go szalona chęć rzucić się na Nerona i zdusić go wobec wszystkich widzów, a jednocześnie czuł, że tą żądzą obraża znowu Chrystusa i łamie Jego przykazania. Chwilami przelatwały mu przez głowę błyskawice nadziei, że to wszystko, przed czym drżała jego dusza, odwróci jeszcze wszechmocna i miłosierna ręka, lecz gasły natychmiast, jakby w niezmiernym rozżaleniu, że Ów, który mógł jednym słowem zburzyć ten cyrk i ocalić Ligię, opuścił ją jednak, chociaż ufala Mu i umiłowała Go ze wszystkich sił swego czystego serca. I myślał dalej, że oto ona tam leży w ciemnym cuniculum, słaba, bezbronna, opuszczona, zdana na łaskę i nienadziejność zezwierzęconych stróżów, goniąca może ostatnim tchem, on zaś musi czekać bezradnie w tym strasznym amfiteatrze, nie wiedząc, jaką obmyślono dla niej mękę i co za chwilę zobaczy. Wreszcie, jak człowiek, który spadając w przepaść chwytą się

Cierpienie, Rozpacz

Modlitwa

Konflikt wewnętrzny

wszystkiego, co rośnie nad jej krawędzią, tak i on oburącz chwycił się myśli, że jednak tylko wiarą może ją ocalić. Wszak zostawał tylko ten jeden sposób! Wszak Piotr mówił, że wiarą ziemię można wzruszyć w posadach!

Więc skupił się, zgniótł w sobie zwątpienie, całą swą istotę zamknął w jedno słowo: „Wierzę!”, i czekał cudu.

Lecz równie jak zbyt natężona struna musi pęknąć, tak i jego złamało wysilenie. Trupia bledź pokryła mu twarz i ciało poczęło tężeć. Wówczas pomyślał, że błaganie jego zostało wysłuchane, bo oto umiera. Wydało mu się, że Ligia niezawodnie musiała już także umrzeć i że Chrystus bierze ich w ten sposób do siebie. Arena, białe togi nieprzeliczonych widzów, światło tysiącznych lamp i pochodni, wszystko razem znikło mu z oczu.

Ale owa niemoc nie trwała długo. Po chwili zbudził się, a raczej zbudziło go tupanie zniecierpliwionego ludu.

— Chory jesteś — rzekł mu Petroniusz. — Każ się odnieść do domu!

I nie zważając, co powie na to cesarz, wstał, by podeprzeć Winicjusza i wyjść z nim razem. Serce wezbrało mu litością, a przy tym drażniło go nie do wytrzymania to, że cesarz patrzył przez szmaragd na Winicjusza, studiując z zadowoleniem jego boleść, może dlatego, aby ją potem opisać w patetycznych strofach i zyskać poklask słuchaczy.

Winicjusz potrząsnął głową. Mógł umrzeć w tym amfiteatrze, ale nie mógł z niego wyjść. Wszakże przedstawienie miało się lada minuta rozpocząć.

Jakoż w tej samej prawie chwili prefekt miasta cisnął przed siebie czerwoną chustkę, a na ów znak zaskrzypiały wrzesciście naprzeciwko cesarskiego podium i z ciemnej czeluści wyszedł na jasno oświeconą arenę Ursus.

Olbrzym mrugał powiekami, widocznie olśniony światłem areny, po czym wysunął się na jej środek, rozglądając się wkoło, jakby chcąc rozpoznać, z czym mu przyjdzie się spotkać. Wszystkim augustianom i większości widzów wiadomo było, że to jest człowiek, który zadusił Krotona, więc na jego widok szmer rozległ się po wszystkich ławach. W Rzymie nie brakło gladiatorów ogromniejszych o wiele nad zwykłą miarę ludzką, ale podobnego nie widzieli jeszcze oczy Kwirytów. Kasjusz, stojący w podium za cesarzem, wydawał się przy tym Ligu nikłym człowiekiem. Senatorowie, westalki, cesarz, augustianie i lud patrzyli z zachwytem znawców i miłośników na jego potężne, grube jak konary uda, na piersi, podobne do dwóch połączonych tarcz, i na herkulesowe ramiona. Szmer wzrastał z każdą chwilą. Dla tych tłumów nie mogła wprost istnieć większa rozkosz, jak widzieć takie muskuły w grze, w napięciu i w walce. Szmer zmieniał się w okrzyki i gorączkowe pytania, gdzie mieszka szczep, który wydaje podobnych wielkoludów, ów zaś stał w środku amfiteatru, nagi, do kamiennego kolosu niż do człowieka podobniejszy, ze skupioną a zarazem smutną twarzą barbarzyńcy, i widząc pustą arenę spoglądał ze zdziwieniem swymi niebieskimi oczyma dziecka to na widzów, to na cesarza, to na kraty cuniculów, skąd oczekiwał katów.

W chwili gdy wychodził na arenę, prostacze serce jego zakolało po raz ostatni nadzieją, że może czeka go krzyż, lecz gdy nie ujrzał ni krzyża, ni gotowego dołu, pomyślał, że niegodny jest tej łaski i że przyjdzie mu umrzeć inaczej, i zapewne od zwierząt. Był bezbronny i postanowił zginąć, jak przystało na wyznawcę Baranka, spokojnie i cierpliwie. Tymczasem chciał pomodlić się jeszcze do Zbawiciela, więc klękawszy na arenie, złożył ręce i podniósł wzrok ku gwiazdom, migocącym przez górny otwór cyrku.

Postawa ta nie podobala się tłumom. Dosyć już miano tych chrześcijan umierających jak owce. Zrozumiano, że jeśli olbrzym nie zechce się bronić, widowisko chybi. Tu i ówdzie ozwały się sykania. Niektórzy poczęli wołać o mastygoforów, których zadaniem było chłostać szermierzy nie chcących walczyć. Po chwili ucichło jednak wszystko, nikt bowiem nie wiedział, co czeka olbrzymia i czy nie zechce walczyć, gdy spotka się oko w oko ze śmiercią.

Jakoż nie czekano już długo. Nagle ozwał się przeraźliwy głos mosiężnych trąb, a na ów znak otworzyła się krata naprzeciw cesarskiego podium i na arenę wypadł wśród wrzasków bestiariiów potworny tur germański, niosący na głowie nagie ciało kobiece.

— Ligio! Ligio! — krzyknął Winicjusz.

Okrucieństwo, Poeta,
Poezja

Ciało

Ciało, Kobieta, Potwór

Po czym chwycił rękoma włosy przy skroniach, zwinął się w lęk⁴⁶⁹ jak człowiek, który uczył w sobie ostrze włócznie, i chrapliwym, nieludzkim głosem począł powtarzać:

>— Wierzę! Wierzę!... Chryste! Cudu!

Cud

I nie czuł nawet, że w tej chwili Petroniusz zakrył mu głowę togą. Zdawało mu się, że to śmierć lub ból przesłania mu oczy. Nie patrzył, nie widział. Ogarnęło go uczucie jakiejś strasznej próżni. W głowie nie pozostała mu ani jedna myśl, usta tylko powtarzały jak w obłąkaniu:

— Wierzę! Wierzę! Wierzę!...

Wtem amfiteatr umilkł. Augustianie podnieśli się jak jeden człowiek z miejsc, gdyż na arenie stało się coś nadzwyczajnego. Oto pokorny i gotowy na śmierć Lig, ujrawszy swą królową na rogach dzikiej bestii, zerwał się jakby sparzony żywym ogniem i pochyliwszy grzbiet, począł biec pod kątem ku rozszalałemu zwierzęciu.

Walka, Zwierzęta

Ze wszystkich piersi wyrwał się krótki okrzyk zdumienia, po którym uczyniła się głucha cisza. Lig dopadł tymczasem w mgnieniu oka rozhukanego byka i chwycił go za rogi.

— Patrz! — zawołał Petroniusz zrywając togę z głowy Winicjusza.

Ów zaś podniósł się, przechylił w tył swą bladą jak płótno twarz i począł patrzeć na arenę szklistym, nieprzytomnym wzrokiem.

Wszystkie piersi przestały oddychać. W amfiteatrze można było usłyszeć przelatującą muchę. Ludzie nie chcieli wierzyć własnym oczom. Jak Rzym Rzymem, nie widziano nic podobnego.

Ciało, Siła

Lig trzymał dzikie zwierzę za rogi. Stopy jego zaryły się wyżej kostek w piasek, grzbiet wygiął mu się jak luk napięty, głowa schowała się między barki, na ramionach muskuły wystąpiły tak, iż skóra niemal pękała pod ich parciem, lecz osadził byka na miejscu. I człowiek, i zwierz trwali w takiej nieruchomości, iż patrzącym zdawało się, że widzą jakiś obraz przedstawiający czyny Herkulesa lub Tezeusza lub grupę wykutą z kamienia. Ale w tym pozornym spokoju znać było straszliwe natężenie dwóch zmagających się ze sobą sił. Tur zarył się również, jak człowiek, nogami w piasek, a ciemne, kosmate jego ciało skurczyło się tak, iż wydawał się do olbrzymiej kuli podobny. Kto pierwsi się wyczerpie, kto pierwszy padnie, oto było pytanie, które dla tych rozmiłowanych w walkach widzów miało w tej chwili więcej znaczenia niż ich los własny, niż cały Rzym i jego panowanie nad światem. Ów Lig był im teraz półbogiem godnym czci i posągów. Sam cesarz wstał także. Oni z Tygellinem, słysząc o sile człowieka, umyślnie urządzili takie widowisko i drwiąc mówili sobie: „Niechże ten Krotobójca pokona tura, którego mu wybierzem”, teraz zaś spoglądali w zdumieniu na obraz, jaki mieli przed sobą, jakby nie wierząc, żeby to być mogła rzeczywistość. W amfiteatrze można było widzieć ludzi, którzy podniósłszy ręce zostali w tej postawie. Innym pot oblać czoła, jakby sami zmagali się ze zwierzęciem. W cyrku słychać było tylko syczenie płomieni w lampach i szelest węgielków opadających z pochodni. Głosy zamarły widzom w ustach, serca natomiast biły w piersiach, jakby je chciały rozsadzić. Wszystkim wydało się, że walka trwa wieki.

A człowiek i zwierz stali ciągle w okropnym wysileniu, rzekłbyś, wkopani w ziemię.

Wtem głuchy, podobny do jęku ryk ozwał się z areny, po którym ze wszystkich piersi wyrwał się okrzyk i znów zapadła cisza. Ludzie mniemali, że śnią, oto potworna głowa byka poczęła się przekręcać w żelaznych rękach barbarzyńcy.

A twarz Liga, kark i ramiona poczerwieniały jak purpura, grzbiet wygiął się jeszcze silniej. Widać było, że zbiera resztę swych nadludzkich sił, ale że mu już ich nie na długo wystarczy

Coraz głuchszy, chrapliwszy i coraz boleśniejszy ryk tura pomieszał się ze świszczącym oddechem piersi olbrzyma. Głowa zwierzęcia przekręcała się coraz bardziej, a z paszczy wysunął się długi, spieniony język.

Chwila jeszcze i do uszu bliżej siedzących widzów doszedł jakby trzask łamanych kości, po czym zwierz zwał się na ziemię ze skreconym śmiertelnie karkiem.

Śmierć, Zwycięstwo

Wówczas olbrzym zsunął w mgnieniu oka powrozy z jego rogów i wzięwszy dziewczę na ręce, począł oddychać śpiesznie.

⁴⁶⁹ lęk — przednia część siodła, wygięta do góry.

Twarz mu pobladła, włosy polepiły się od potu, barki i ramiona zdawały się być złane wodą. Przez chwilę stał jakby na wpół przytomny, po czym jednakże podniósł oczy i począł patrzeć na widzów.

A amfiteatr oszalał.

Ściany budynku poczęły drżeć od wrzasku kilkudziesięciu tysięcy widzów. Od czasu rozpoczęcia widowisk nie pamiętano takiego uniesienia. Siedzący na wyższych rzędach poopuszczali je i poczęli zstępować na dół, tłocząc się w przejściach między ławkami, aby bliżej przypatrzeć się siłaczowi. Zewsząd ozwały się głosy o łaskę, namiętne, uparte, które wkrótce zmieniły się w jeden powszechny okrzyk. Ów olbrzym stał się teraz drogim dla tego rozmiłowanego w sile fizycznej ludu i pierwszą w Rzymie osobą.

On zaś zrozumiał, że tłum domaga się, by darowano mu życie i zwrócono wolność, lecz widocznie nie chodziło mu tylko o siebie. Przez chwilę rozglądał się dokoła, po czym zbliżył się do cesarskiego podium i kołysząc ciało dziewczyny na wyciągniętych ramionach, podniósł oczy z wyrazem błagalnej prośby, jakby chciał mówić:

— Nad nią się zmiłujcie! Ją ocalcie! Jam dla niej to uczynił!

Widzowie pojęli doskonale, czego żądał. Na widok zemdlonej dziewczyny, która przy ogromnym cieple Liga wydawała się małym dzieckiem, wzruszenie ogarnęło tłum, rycerzy i senatorów. Jej drobna postać, tak biała jakby wycięta z alabastru, jej zemdleń, okropne niebezpieczeństwo, z którego uwolnił ją olbrzym, a wreszcie jej piękność i jego przywiązanie wstrząsnęły serca. Niektórzy mniemali, że to ojciec żebrze o zmiłowanie nad dzieckiem. Litość buchnęła nagle jak płomień. Dość już miano krwi, dość śmierci, dość mąk. Zdlawione łzami głosy poczęły wołać o łaskę dla obojga.

Ursus tymczasem posuwał się wokół areny i kołysząc wciąż dziewczynę na ramionach, ruchem i oczyma błagał dla niej o życie. A wtem Winicjusz zerwał się z miejsca, przeskoczył ogrodzenie, dzielące pierwsze miejsca od areny, i przybiegłszy do Ligii nakrył togą jej nagie ciało.

Po czym rozdarł tunikę na piersiach, odkrył blizny, pozostałe po ranach otrzymanych w wojnie armeńskiej, i wyciągnął ręce do ludu.

Wówczas uniesienie tłumów przeszło wszelką widywaną w amfiteatrach miarę. Tłuszcza poczęła tupać i wyć. Głosy wołające o łaskę stały się wprost groźne. Lud ujmował się już nie tylko za atletą, ale stawał w obronie dziewicy, żołnierza i ich miłości. Tysiące widzów zwróciło się ku cesarowi z polyskami gniewu w oczach i z zaciśniętymi pięściami. Ów wszelako ociągał się i wahał. Do Winicjusza nie miał wprawdzie nienawiści i na śmierci Ligii nie zależało mu nic, lecz wołałby widzieć ciało dziewczyny poprute rogami byka lub podarte łkami zwierząt. Zarówno jego okrucieństwo, jak jego zwyrodniała wyobraźnia i zwyrodniałe żądze znajdowały jakąś rozkosz w podobnych widokach. A oto lud chciał go jej pozbawić. Na tę myśl gniew odbił się na jego roztyłej twarzy. Miłość własna nie pozwalała mu także poddać się woli tłumów, a jednocześnie nie śmiał się jej przez przyrodzone tchórzostwo sprzeciwić.

Więc począł patrzeć, czy przynajmniej między augustianami nie dostrzeże zwróconych ku dołowi palców na znak śmierci. Lecz Petroniusz trzymał wzniesioną do góry dłoń, patrząc przy tym niemal wyzywająco w jego twarz. Przesądny, ale skłonny do uniesień Westynus, który bał się duchów, ale nie bał się ludzi, dawał znak łaski. Toż samo czynił senator Scewinus, toż samo Nerwa, toż samo Tuliusz Senecjo, toż samo stary, słynny wódz Ostoriusz Skapula, toż samo Antystiusz, toż samo Pizo i Wetus, i Kryspinus, i Minucjusz Termus, i Poncjusz Telezynus, i najpoważniejszy, czczony przez lud Trazeasz. Na ten widok cesarz odjął szmaragd od oka z wyrazem pogardy i urazy, gdy wtem Tygellin, któremu chodziło o to, by na złość uczynić Petroniuszowi, pochylił się i rzekł:

— Nie ustępuj, boski, mamy pretorianów.

Wówczas Nero zwrócił się w stronę, gdzie komendę nad pretorianami trzymał srogi i oddany mu dotychczas całą duszą Subriusz Flawiusz, i ujrzał rzecz nadzwyczajną. Twarz starego trybuna była groźna, ale zalana łzami, i rękę trzymał wzniesioną w górę na znak łaski.

Tymczasem tłumy poczęła ogarniać wściekłość. Kurzawa wzbila się spod tupiących nóg i przesłoniła amfiteatr. Wśród okrzyków odzywały się głosy: „Ahenobarbus! Matkobójca! Podpalacz!”

Lud

Ciało, Kobieta

Krew

Łzy

Ciało, Mężczyzna

Lud, Tłum

Okrucieństwo

Władza

Tłum

Nero zląkł się. Lud był wszechwładnym panem w cyrku. Poprzedni cesarowie, a zwłaszcza Kaligula, pozwalali sobie czasem iść wbrew jego woli, co zresztą wywoływało zawsze rozruchy, dochodzące nawet do przelewu krwi. Lecz Nero w odmiennym był położeniu. Naprzód, jako komediant i śpiewak, potrzebował łaski ludu, po wtóre, chciał go mieć po swej stronie przeciw senatowi i patrycjuszom, a wreszcie po pożarze Rzymu usiłował wszelkimi sposobami przejednać go sobie i zwrócić jego gniew na chrześcijan. Zrozumiał wreszcie, że sprzeciwiać się dłużej było wprost niebezpiecznie. Rozruch, poczęty w cyrku, mógł ogarnąć całe miasto i mieć nieobliczalne następstwa.

Spojrzał więc raz jeszcze na Subriusza Flawiusza, na centuriona Scewina, krewnego senatora, na żołnierzy i widząc zmarszczone wszędzie brwi, wzruszone twarze i utkwione w siebie oczy, dał znak łaski.

Wówczas grzmot oklasków rozległ się od góry do dołu. Lud pewien już był życia skazanych, gdyż od tej chwili wchodzili oni pod jego opiekę i nawet cesarz nie ośmieliłby się ścigać ich dłużej swą zemstą.

ROZDZIAŁ SZESZĆDZIESIĄTY SIÓDMY

Czterech Bityńczyków niesło ostrożnie Ligię do domu Petroniusza, Winicjusz zaś i Ursus szli obok, śpiesząc się, by jak najprędzej oddać ją w ręce greckiego lekarza. Szli w milczeniu, gdyż po przejściach dnia tego nie mogli się zdobyć na rozmowę. Winicjusz był dotychczas jakby na wół przytomny. Powtarzał sobie, że Ligia jest ocalona, że nie grozi jej już ni więzienie, ni śmierć w cyrku, że nieszczęścia ich skończyły się raz na zawsze i że zabiera ją do domu, by nie rozłączyć się z nią więcej. I zdawało mu się, że to raczej początek jakiegoś innego życia niż rzeczywistość. Od czasu do czasu pochylał się nad otwartą lektyką, by patrzeć na tę kochaną twarz, która przy świetle księżyca wydawała się uśpioną, i powtarzał w myśli: „To ona! Chrystus ocalił ją!” Przypominał sobie także, że do spoliarium, dokąd obaj z Ursusem odnieśli Ligię, nadszedł jakiś nie znany mu lekarz i zapewnił go, że dziewczyna żyje i żyć będzie. Na myśl o tym radość rozpierała mu tak piersi, że chwilami słabł i wspierał się na ramieniu Ursusa, nie mogąc iść o własnej mocy. Ursus zaś patrzył w usiane gwiazdami niebo i modlił się.

Szli śpiesznie wśród ulic, na których świeżo wzniesione białe domy błyszcząły mocno w miesięcznym blasku. Miasto było puste. Gdziekolwiek tylko gromadki ludzi, uwięzionych bluszczem, śpiewały i tańczyły przed portykami przy odgłosie fletni, korzystając z cudnej nocy i świątecznej pory, która trwała od początku igrzysk. Dopiero gdy już byli niedaleko domu, Ursus przestał się modlić i zaczął mówić cicho, jakby się bał zbudzić Ligię:

— Panie, to Zbawiciel ocalił ją od śmierci. Gdym ujrzał ją na rogach tura, usłyszałem w duszy głos: „Broń jej!”, i to był niezawodnie głos Baranka. Więzienie wyzało mi siły, ale On mi je wrócił na tę chwilę i On natchnął ten srogi lud, że ujął się za nią. Bądź Jego wola!

A Winicjusz odrzekł:

— Uwielbione niech będzie imię Jego!...

Lecz nie mógł mówić więcej, gdyż nagle uczuł, że ogromny płacz wzbiera mu w piersi. Chwyciła go niepoohamowana chęć rzucić się na ziemię i dziękować Zbawicielowi za cud i miłosierdzie.

Tymczasem jednak doszli do domu. Służba, uprzedzona przez wysłanego umyślnie naprzód niewolnika, wyroiła się na ich spotkanie. Paweł z Tarsu nawrócił jeszcze w An-cjum większą część tych ludzi. Nieszczęścia Winicjusza znane im były doskonale, więc radość ich na widok ofiar, wyrwanych złości Nerona, była ogromna, a zwiększyła się jeszcze bardziej, gdy lekarz Teokles po obejrzeniu Ligii oświadczył, że nie poniosła żadnej ciężkiej obrazy i że po przejściu osłabienia, pozostałego po więziennej gorączce, wróci do zdrowia.

Przytomność wróciła jej jeszcze tejże nocy. Zbudziwszy się we wspaniałym cubicum, oświetlonym korynckimi lampami, wśród woni werweny, nie wiedziała, gdzie jest i co się z nią dzieje. Pozostała jej pamięć chwili, w której przywiązywano ją do rogów skrzepowanego łańcuchami byka, teraz zaś widząc nad sobą twarz Winicjusza, oświetloną łagodnym kolorowym światłem, sądziła, że chyba już nie są na ziemi. Myśli mąciły się

Miasto, Noc

Zabawa

Bóg

Siła

jeszcze w jej osłabionej głowie; wydało się jej rzeczą naturalną, że zatrzymali się gdzieś po drodze do nieba z powodu jej umęczenia i słabości. Nie czując jednak żadnego bólu uśmiechnęła się do Winicjusza i chciała go spytać, gdzie są, lecz z ust jej wyszedł tylko cichy szept, w którym Winicjusz mógł zaledwie odróżnić swoje imię.

Więc klęknął przy niej i położywszy lekko rękę na jej czole, rzekł:

— Chrystus cię ocalił i wrócił mi cię!

Jej usta poruszyły się znowu niezrozumiałym szeptem, po chwili jednak powieki jej przymknęły się, piersi podniosły się lekkim westchnieniem i zapadła w sen głęboki, którego oczekiwał lekarz Teokles i po którym przepowiadał powrót do zdrowia.

A Winicjusz pozostał przy niej klęczący i pogrążony w modlitwie. Dusza roztajała mu miłością tak ogromną, że zapamiętał się zupełnie. Teokles kilkakrotnie wchodził do cubiculum, kilka razy zza uchylonej zasłony ukazywała się złotowłosa głowa Eunice, wreszcie żurawie, hodowane po ogrodach, poczęły krzyzczeć zwiastując początek dnia, a on jeszcze obejmował w myśli stopy Chrystusa, nie widząc i nie słysząc, co się wokół niego dzieje, z sercem zmienionym w ofiarny, dziękczynny płomień, pogrążony w zachwyceniu, za życia jeszcze na wpół wniebowzięty.

Modlitwa

Ptak

ROZDZIAŁ SZEŚĆDZIESIĄTY ÓSMY

Petroniusz po uwolnieniu Ligii nie chcąc drażnić cezara udał się za nim wraz z innymi augustianami na Palatyn. Pragnął posłuchać, o czym tam będą mówili, a zwłaszcza przekonać się, czy Tygellin nie obmyśli czegoś nowego na zgubę dziewczyny. I ona, i Ursus wchodziłi wprawdzie niejako pod opiekę ludu i bez wzniecenia rozruchów nikt teraz nie mógł podnieść na nich ręki, jednak Petroniusz wiedząc o nienawiści, jaką płonął ku niemu wszechwładny prefekt pretorii, przypuszczał, że prawdopodobnie ów, nie mogąc go wprost dosięgnąć, będzie starał się jeszcze wyrzucić jakimkolwiek sposobem zemstę na jego siostrzeńcu.

Nero gniewny był i rozdrażniony, albowiem przedstawienie skończyło się zupełnie inaczej, niż sobie życzył. Na Petroniusza nie chciał z początku ani spojrzeć, lecz ten, nie tracąc zimnej krwi, zbliżył się do niego z całą swobodą arbitra elegancji i rzekł mu:

— Czy wiesz, boski, co mi przechodzi przez myśl? Napisz pieśń o dziewicy, którą rozkaz władcy świata uwalnia z rogów dzikiego tura i oddaje kochankowi. Grecy mają czule serca i jestem pewny, że oczaruje ich pieśń taka.

Neronowi mimo całego rozdrażnienia myśl taka przypadła do smaku, i przypadła podwójnie: naprzód, jako temat do pieśni, a po wtóre, że mógł wysławić w niej samego siebie jako wsapaniałomyślnego władcę świata. Więć popatrzył przez chwilę na Petroniusza, po czym rzekł:

— Tak jest! Może masz słuszość! Ale czy wypada mi śpiewać własną dobroć?

— Nie potrzebujesz się wymieniać. Każdy w Rzymie odgadnie i tak, o co chodzi, a z Rzymu wieści rozchodzą się na cały świat.

— I jesteś pewien, że się to spodoba w Achai?

— Na Polluksa! — zawołał Petroniusz.

I odszedł zadowolony, był już teraz bowiem pewien, że Nero, którego całe życie było stosowaniem rzeczywistości do pomysłów literackich, nie zechce sobie popsuć tematu, a tym samym zwiąże ręce Tygellinowi. Nie zmieniło to jednakże jego zamiaru wyprawienia z Rzymu Winicjusza, jak tylko zdrowie Ligii przestanie stanowić przeszkodę. Toteż ujrawszy go następnego dnia rzekł mu:

— Wywieź ją do Sycylii. Zaszło coś takiego, że ze strony cezara nic wam nie grozi, ale Tygellin gotów użyć nawet trucizny, jeśli nie z nienawiści ku wam, to ku mnie.

Winicjusz uśmiechnął się na to i odrzekł:

— Ona była na rogach dzikiego tura, a przecie Chrystus ją ocalił.

— To uczcij go stuwołem — odpowiedział z odcieniem zniecierpliwienia Petroniusz — ale nie każ mu ocalać jej po raz drugi... Czy pamiętasz, jak Eol⁴⁷⁰ przyjął Odyseusza, gdy wrócił prosić go powtórnie o pomyślny ładunek wiatrów? Bóstwa nie lubią się powtarzać.

— Gdy wróci jej zdrowie — odrzekł Winicjusz — odwiozę ją do Pomponii Grecyny.

— I uczynisz tym słuszniej, że Pomponia leży chora. Mówił mi o tym krewny Au-

Poeta

Bóg

Pamięć

⁴⁷⁰Eol (mit. gr.) — władca wiatrów.

lusów Antystiusz. Tu znajdą tymczasem takie rzeczy, że ludzie o was zapomną, a w dzisiejszych czasach najszczęśliwi ci, o których zapomniano. Niech Fortuna będzie wam słońcem w zimie, a cieniem w lecie!

To rzekłszy pozostawił Winicjusza jego szczęściu, sam zaś poszedł wybadać Teoklesa o zdrowie i życie Ligii.

Lecz jej nie groziło już niebezpieczeństwo. W podziemiach, przy wycieńczeniu pozostałym po więziennej gorączce, byłoby ją dobiło zgniłe powietrze i niewygody, lecz teraz otaczała ją najtkliwsza opieka i nie tylko dostatek, ale i przepych. Z rozkazu Teoklesa po upływie dwóch dni poczęto ją wynosić do ogrodów otaczających willę, w których pozostawała przez długie godziny. Winicjusz ubierał jej lektykę w anemony, a zwłaszcza w irysy, by jej przypomnieć atrium w domu Aulusów. Nieraz ukryci w cieniu rozrosłych drzew rozmawiali, trzymając się za ręce, o dawnych bólach i dawnych trwogach. Ligia mówiła mu, że Chrystus umyślnie przeprowadził go przez mękę, by zmienić duszę jego i podnieść ją ku sobie, on zaś czuł, że to prawda i że nie pozostało w nim nic z dawnego patrycjusza, który nie uznawał innego prawa nad własne żądze. Ale w tych rozpamiętywaniach nie było nic gorzkiego. Zdawało się obojgu, że całe lata przetoczyły się nad ich głowami i że ta straszna przeszłość leży już daleko za nimi. Tymczasem ogarniał ich spokój, jakiego nigdy nie doznawali dotychczas. Jakieś nowe życie ogromnie błogie szło ku nim i brało ich w siebie. W Rzymie mógł sobie szaleć cesarz i napełniać trwogą świat, oni, czując nad sobą opiekę stokroć potężniejszą, nie obawiali się już ni jego złości, ni jego szaleństw, tak jak gdyby przestał być panem ich życia lub śmierci. Raz, pod zachód słońca, usłyszeli dochodzące z odległych vivariów ryki lwów i innych dzikich zwierząt. Niegdyś te odgłosy przejęły trwogą Winicjusza, jako zła wróżba. Teraz spojrzeli tylko na siebie z uśmiechem, a potem wzniesli oboje oczy ku zorzom wieczora. Czasami Ligia, będąc jeszcze osłabioną bardzo i nie mogąc chodzić o własnej mocy, zasypiała wśród ciszy ogrodowej, on zaś czuwał nad nią i wpatrując się w jej uśpioną twarz myślał mimo woli, że to już nie ta Ligia, którą spotkał u Aulusów. Jakoż więzienie i choroba zgasiły w części jej urodę. Wówczas, gdy widywał ją u Aulusów, i później, gdy przyszedł porwać ją do domu Miriamy, była tak cudna jak posąg i zarazem kwiat; teraz twarz jej stała się niemal przezroczysta, ręce wychudły, ciało wyszczuplało przez chorobę, usta pobladły i oczy nawet zdawały się być mniej błękitne niż przedtem. Złotowłosa Eunice, która przynosiła jej kwiaty i drogocenne tkaniny dla przykrywania jej nóg, wyglądała przy niej jak bóstwo cypryjskie. Esteta Petroniusz na próżno siłił się, by wynaleźć w niej dawne ponęty, i wzruszając ramionami myślał w duszy, że ów cień z Pól Elizejskich nie był wart tych zachodów, tych bólów i mąk, które o mało nie wyssały życia Winicjuszowi. Lecz Winicjusz, który kochał teraz jej duszę, kochał ją tylko tym bardziej i gdy czuwał nad uśpioną, wydawało mu się, że czuwa nad światem całym.

ROZDZIAŁ SZESZCZDZIESIĄTY DZIEWIĄTY

Wieść o cudownym ocaleniu Ligii szybko rozniosła się wśród rozbitków chrześcijańskich, którzy ocaleli dotychczas z pogromu. Wyznawcy poczęli się schodzić, by oglądać tę, nad którą jawnie okazała się łaska Chrystusowa. Przyszedł naprzód młody Nazariusz z Miriamą, u których krył się dotychczas Piotr Apostoł, a za nimi ścigali i inni. Wszyscy razem, wraz z Winicjuszem, Ligią i chrześcijańskimi niewolnikami Petroniusza, słuchali ze skupieniem opowiadania Ursusa o głosie, który odezwał się w jego duszy i nakazał mu walczyć z dzikim zwierzęciem, i wszyscy odchodzili z otuchą i nadzieją, że Chrystus nie pozwoli jednak wypłenić na ziemi do reszty swych wyznawców, zanim sam przyjdzie na sąd straszliwy. I nadzieja ta podtrzymywała ich serca, albowiem prześladowanie nie ustawało dotąd. Kogo tylko głos publiczny wskazał jako chrześcijanina, tego wigilowie miejscy porywali natychmiast do więzienia. Ofiar wprawdzie było już mniej, bo ogół wyznawców schwytano i wymęczono, pozostali zaś albo wyszli z Rzymu, by w odległych prowincjach przeczekać burzę, albo kryli się najstaranniej, nie odważając się zbierać na wspólne modlitwy inaczej, jak w arenariach leżących poza miastem. Jednakże śledzono ich jeszcze i, pomimo iż właściwe igrzyska były już ukończone, zachowywano ich na następne lub sądzono doraźnie. Jakkolwiek lud rzymski nie wierzył już, by chrześcijanie

Los

Cierpienie, Dusza

Przemiana

Uroda

Ciało, Dusza

Chrystus

byli sprawcami pożaru miasta, jednakże ogłoszono ich za nieprzyjaciół ludzkości i państwa i edykt przeciw nim trwał ciągle w dawnej mocy.

Piotr Apostoł długo nie śmiał ukazać się w domu Petroniusza, wreszcie jednak pewnego wieczoru Nazariusz oznajmił jego przybycie. Ligia, która chodziła już o swej mocy, i Winicjusz wybiegli na jego spotkanie i poczęli obejmować jego nogi, on zaś witał ich ze wzruszeniem tym większym, że niewiele pozostało mu już owiec w tej trzodzie, nad którą rządy zdał mu Chrystus, a nad której losem płakało teraz jego wielkie serce. Toteż gdy Winicjusz rzekł mu: „Panie! Za twoją to przyczyną Zbawiciel powrócił mi ją”, on odrzekł: „Powrócił ci ją dla wiary twojej i dlatego, by nie zamilkły wszystkie usta, które wyznawały imię Jego.” I widocznie myślał wówczas o tych tysiącach dzieci swych, porożdzianych przez dzikie zwierzęta, o tych krzyżach, którymi nabite były areny, i o tych słupach ognistych w ogrodach „Bestii”, albowiem mówił to z żalnością wielką. Winicjusz i Ligia zauważyli też, że włosy jego pobielały zupełnie, cała postać pochyliła się, a w twarzy tyle miał smutku i cierpienia, jakby przeszedł przez wszystkie te bóle i męki, przez które przeszły ofiary wściekłości i szału Nerona. Lecz oboje rozumieli już, że gdy Chrystus sam poddał się męce i śmierci, nie może uchylić się od niej nikt. Jednakże krajało się w nich serce na widok Apostoła, przygniecione go brzemieniem lat, trudu i bólu. Więc Winicjusz, który za kilka już dni zamierzał odwiedzić Ligię do Neapolis, gdzie mieli spotkać Pomponię i udać się dalej do Sycylii, począł go błagać, by wraz z nimi opuścił Rzym.

Lecz Apostoł położył rękę na jego głowie i odpowiedział:

— Słyszę oto w duszy słowa Pana, który nad Jeziorem Tyberiadzkim rzekł mi: „Gdyś był młodszym, opasowałeś się i chodziłeś, kędyś chciał, lecz gdy się zestarzejesz, wyciągniesz ręce twe, a inny cię opasze i poprowadzi, gdzie ty nie chcesz.” Słuszna przeto, bym poszedł za trzodą moją.

A gdy umilkli, nie rozumiejąc, co mówi, dodał:

— Dobiega końca trud mój, ale gościnność i odpocznienie znajdę dopiero w domu Pana.

Po czym zwrócił się do nich, mówiąc:

— Pamiętajcie mnie, bom was umiłował, jako ojciec miłuje dzieci swoje, a co w życiu czynić będziecie, czyńcie na chwałę Pana.

Tak mówiąc podniósł nad nimi swe stare drżące dłonie i błogosławił ich, oni zaś tulili się do niego, czując, że to jest ostatnie może błogosławieństwo, jakie z jego rąk otrzymują.

Przeznaczonym im jednak było widzieć go raz jeszcze. W kilka dni później Petroniusz przyniósł groźne wieści z Palatynu. Odkryto tam, iż jeden z wyzwolenców cezara był chrześcijaninem, i znaleziono u niego listy Apostołów Piotra i Pawła z Tarsu oraz listy Jakuba, Judy i Jana. Przebywanie Piotra w Rzymie było już poprzednio wiadomym Tygellinowi, sądził jednak, że ów zginął wraz z tysiącami innych wyznawców. Teraz wydało się, że dwaj naczelnicy nowej wiary są dotychczas przy życiu i znajdują się w stolicy, postanowiono więc odnaleźć ich i chwycić za wszelką cenę, gdyż spodziewano się, iż dopiero wraz z ich śmiercią ostatnie korzenie nienawistnej sekty zostaną wyrwane. Petroniusz słyszał od Westynusa, iż sam cesarz wydał rozkaz, by w ciągu trzech dni i Piotr, i Paweł z Tarsu byli już w Mamertyńskim więzieniu, i że całe oddziały pretorianów wysłano dla przetrząśnięcia wszystkich domów na Zatybrzu.

Winicjusz, usłyszawszy o tym, postanowił pójść ostrzec Apostoła. Wieczorem obaj z Ursusem, przywdziawszy galijskie płaszcze osłaniające twarze, udali się do domu Miriam, u której Piotr przebywał, położonego na samym krańcu zatybrzańskiej części miasta, u stóp Janikulskiego wzgórza. Po drodze widzieli domy otoczone żołnierzami, których prowadzili jacyś nieznani ludzie. Dzielnica była zaniepokojona, a miejscami zbierały się gromady ciekawych. Tu i ówdzie centurionowie badali schwytanych więźniów, wypytując ich o Piotra Symeona i o Pawła z Tarsu.

Ursus i Winicjusz wyprzedziwszy żołnierzy doszli jednak szczęśliwie do mieszkania Miriam, w którym zastali Piotra otoczonego garstką wiernych. Tymoteusz, pomocnik Pawła z Tarsu, i Linus znajdowali się również przy boku Apostoła.

Na wieść o bliskim niebezpieczeństwie Nazariusz wyprowadził wszystkich ukrytym przejściem do furtki ogrodowej, a następnie do opuszczonych kamieniołomów, odległych o kilkaset kroków od bramy Janikulskiej. Ursus musiał przy tym nieść Linusa, którego kości, połamane przez tortury, nie zrosły się dotychczas. Raz jednak znalazłszy

Serce

Młodość, Starość

się w podziemi, uczyli się bezpieczni i przy świetle kaganka, który rozniecił Nazariusz, poczęli cichą naradę, jak ratować drogie im życie Apostoła.

— Panie — rzekł mu Winicjusz — niech jutro świtanie Nazariusz wyprowadzi cię z miasta ku Górcom Albańskim. Tam cię odnajdziem i zabierzemy cię do Ancjum, gdzie czeka statek, który ma przewieźć nas oboje do Neapolis i Sycylii. Szczęśliwy będzie dzień i godzina, w której wstąpisz w dom mój i pobłogosławisz moje ognisko.

Inni słuchali go z radością i nastawiali na Apostoła, mówiąc:

— Chroni się, pasterzu nasz, albowiem nie ostać ci się w Rzymie. Przechowaj żywą prawdę, aby nie zginęła wraz z nami i tobą. Wysłuchaj nas, którzy błagamy cię jak ojca.

— Uczyń to w imię Chrystusa! — wołali inni czepiając się szat jego.

On zaś odpowiedział:

— Dzieci moje! Któż wie, kiedy mu Pan kres żywota naznaczy.

Lecz nie mówił, że nie opuści Rzymu, i sam wahał się, co uczynić, gdyż już od dawna wkradła się w duszę jego niepewność, a nawet i trwoga. Oto trzoda jego była rozproszona, dzieło zburzone. Kościół, który przed pożarem miasta wybuchał jak drzewo wspaniałe, obróciła w proch moc „Bestii”. Nie zostało nic prócz łez, nic prócz wspomnień, mąk i śmierci. Siejba wydała plon obfity, ale szatan wdeptał go w ziemię. Zastępy aniołów nie przyszły na pomoc ginącym i oto Neron rozsiadał się w chwale nad światem, straszny, potężniejszy niż kiedykolwiek, pan wszystkich mórz i wszystkich lądów. Nieraz już Boży rybak wyciągał w samotności ręce ku niebu i pytał: „Panie! Co mam czynić? Jakoż mi się ostać? I jakoż, starzec bezsilny, mam walczyć z tą nieprzebraną siłą Złego, któremu pozwoliłeś władać i zwyciężać?”

I wołał tak z głębi niezmiernego bólu, powtarzając w duszy: „Nie masz już onych owiec, które mi paść kazałeś, nie masz Twego Kościoła, pustka i żaloba w Twej stolicy, więc co mi teraz rozkażesz? Mamli tu zostać czy też wyprowadzić resztę trzody, abyśmy gdzieś za morzami sławili w ukryciu imię Twoje?”

I wahał się. Wierzył, że prawda żywa nie zginie i musi przeważyć, ale chwilami myślał, że nie przyszedł jeszcze jej czas, który nadejdzie wówczas dopiero, gdy Pan zstąpi na ziemię w dzień sądu w chwale i potędze stokroć od Neronowej potężniejszej.

Często wydawało mu się, iż jeśli sam opuści Rzym, wierni pójdą za nim, a on zawiedzie ich wówczas aż hen, do cienistych gajów Galilei, nad cichą toń Tyberiadzkiego Morza, do pasterzy, spokojnych jak gołębie lub jako owce, które się tam pasą wśród cząbrów i nardu. I coraz większa chęć ciszy i wypoczynku, coraz większa tęsknota za jeziorem i Galileą ogarniała rybaczę serce, coraz częstsze łzy napływały do oczu starca.

Lecz gdy na chwilę uczynił już wybór, ogarniał go nagły strach i niepokój. Jakoż ma opuścić to miasto, w którym tyle krwi męczeńskiej wsiąkło w ziemię i gdzie tyle ust konających dawało świadectwo prawdzie? Ma-li⁴⁷¹ on jeden uchylić się od tego? I co odpowie Panu, gdy usłyszy słowa: „Oto oni pomarli za wiarę swoją, a ty uciekłeś?”

Noce i dni upływały mu w trosce i zmartwieniu. Inni, których rozdarły lwy, których poprzybijano na krzyże, których popalono w ogrodach cezara, posnęli po chwilach męki w Panu, on zaś spać nie mógł i czuł mękę większą od tych wszystkich, które obmyślali kaci dla ofiar. Świt często już bielił dachy domów, gdy on wołał jeszcze z głębi rozżalonego serca:

— Panie, przecz mi tu przyjąć kazałeś i w tym gnieździe Bestii założyć stolicę Twoją?

Przez trzydzieści cztery lata od śmierci Pana swego nie zaznał spoczynku. Z kosturem w rękę obiegał świat i opowiadał „dobrą nowinę”. Siły jego wyczerpały się w podróży i trudach, aż wreszcie gdy w tym grodzie, który był głową świata, utwierdził dzieło Miśtrza, jedno ogniste tchnienie Złości zżęgło⁴⁷² je, i widział, że walkę trzeba podjąć na nowo. I jaką walkę! Z jednej strony cesarz, senat, lud, legie obejmujące żelazną obręczą cały świat, nieprzeliczone grody, nieprzeliczone ziemie, potęga, jakiej oko ludzkie nie widziało, z drugiej strony on, tak zgięty wiekiem i pracą, że drżące jego ręce zaledwie już zdołały unieść kij podróżny.

Więc chwilami mówił sobie, że nie jemu mierzyć się z cezarem Romy i że dzieła tego może dokonać tylko sam Chrystus.

⁴⁷¹li — partykuła pytająca; czyż.

⁴⁷²zżęć (daw.) — spalić.

Nauczyciel

Religia, Zło

Żaloba

Konflikt wewnętrzny

Siła, Starość

Wszystkie te myśli przebiegały teraz przez jego stroskaną głowę, gdy słuchał próśb ostatniej garstki swych wiernych, oni zaś, otaczając go coraz ciaśniejszym kołem, powtarzali błagalnymi głosami:

— Chronić się, Rabbi, i nas wyprowadź spod mocy Bestii.

Wreszcie i Linus pochylił przed nim swą umęczoną głowę.

— Panie! — mówił — tobie Zbawiciel kazał paść owce swoje, ale nie ma już tu ich lub jutro ich nie będzie, więc idź tam, gdzie je odnaleźć jeszcze możesz. Oto żywie jeszcze słowo Boże i w Jeruzalem, i w Antiochii, i w Efezie, i w innych miastach. Co wskórasz zostawszy w Rzymie? Gdy legniesz, powiększysz tylko tryumf Bestii. Janowi Pan nie oznaczył kresu życia, Paweł jest obywatelem rzymskim i bez sądu karać go nie mogą, lecz jeśli nad tobą, Nauczycielu, rozstroży się moc piekielna, wówczas ci, w których upadło już serce, pytać będą: „Któż jest nad Nerona?” Tyś jest opoką, na której zbudowany jest Kościół Boży. Daj nam umrzeć, ale nie pozwól na zwycięstwo Antychrysta nad Namieśnikiem Bożym i nie wracaj tu, póki Pan nie skruszy tego, który wytoczył krew niewinną.

— Patrz na łzy nasze! — powtarzali wszyscy obecni.

Łzy spływały i po twarzy Piotra. Po chwili jednak podniósł się i wyciągając nad klęczącymi dłonie rzekł:

— Niech imię Pańskie będzie uwielbione i niech się stanie wola Jego!

ROZDZIAŁ SIEDEMDZIESIĄTY

O brzasku następnego dnia dwie ciemne postaci posuwały się drogą Appijską ku równinom Kampanii.

Jedną z nich był Nazariusz, drugą Piotr Apostoł, który opuszczał Rzym i męczonych w nim współwynawców. Niebo na wschodzie przybierało już leciuchny odcień zielony, który z wolna, coraz wyraźniej bramował się u dołu barwą szafranową. Drzewa o srebrnych liściach, białe marmury willi i łuki wodociągów, biegnące przez równinę ku miastu, wychylały się z cienia. Rozjaśniała się stopniowo zieloność nieba, nasycając się złotem. Za czym wschód zaczął różowieć i rozświecił Góry Albańskie, które ukazały się cudne, lilio-we, jakby z samych tylko blasków złożone.

Świt odbijał się w drżących na liściach drzew kroplach rosy. Mgła rzędła odkrywając coraz szerszy widok na równinę, na leżące na niej domy, cmentarze, miasteczka i kępy drzew, między którymi białą kolumny świątyń.

Droga była pusta. Wieśniacy, którzy zwozili jarzyny do miasta, nie zdążyli jeszcze widocznie pozaprzęgać do wózków. Od płyt kamiennych, którymi aż do gór wyłożony był gościniec, szedł w ciszy odgłos drewnianych postoi⁴⁷³, jakie podróżni mieli na nogach.

Potem słońce wychyliło się przez przełęcz gór, ale zarazem dziwny widok uderzył oczy Apostoła. Oto wydało mu się, iż złocisty krąg, zamiast wznosić się wyżej i wyżej na niebie, zsunął się ze wzgórz i toczy się po drodze.

Wówczas Piotr zatrzymał się i rzekł:

— Widzisz tę jasność, która zbliża się ku nam?

— Nie widzę nic — odpowiedział Nazariusz.

Lecz Piotr po chwili ozwał się przysłoniwszy oczy dłonią:

— Jakowaś postać idzie ku nam w blasku słonecznym.

Do uszu ich nie dochodził jednak najmniejszy odgłos kroków. Naokół było cicho zupełnie. Nazariusz widział tylko, że w dali drżą drzewa, jakby je ktoś potrząsał, a blask rozlewa się coraz szerzej na równinie.

I począł patrzeć ze zdziwieniem na Apostoła.

— Rabbi! Co ci jest? — zawołał z niepokojem.

A z rąk Piotra kostur podróżny wysunął się na ziemię, oczy patrzyły nieruchomie przed siebie, usta były otwarte, w twarzy malowało się zdumienie, radość, zachwyt.

Nagle rzucił się na kolana z wyciągniętymi przed się ramionami, a z ust jego wyrwał się okrzyk:

— Chryste! Chryste!...

⁴⁷³postoi — drewniane buty, chodaki.

I przypadł głową do ziemi, jakby całował czyjeś stopy.

Długo trwało milczenie, po czym w ciszy ozwały się przerywane łkaniem słowa starca:

— Quo vadis, Domine?⁴⁷⁴...

I nie słyszał odpowiedzi Nazariusz, lecz do uszu Piotrowych doszedł głos smutny i słodki, który rzekł:

— Gdy ty opuszczasz lud mój, do Rzymu idę, by mnie ukrzyżowano raz wtóry.

Apostoł leżał na ziemi, z twarzą w prochu, bez ruchu i słowa. Nazariuszowi wydało się już, że omdlał lub umarł, ale on powstał wreszcie, drżącymi rękoma podniósł kij pielgrzymi i nic nie mówiąc zawrócił ku siedmiu wzgórzom miasta.

Pacholę zaś, widząc to, powtórzyło jak echo:

— Quo vadis, Domine?...

— Do Rzymu — odrzekł cicho Apostoł.

I wrócił.

Paweł, Jan, Linus i wszyscy wierni przyjęli go ze zdumieniem i z trwogą tym większą, że właśnie o brzasku, zaraz po jego wyjściu, pretorianie otoczyli mieszkanie Miriam i szukali w nim Apostoła. Lecz on na wszystkie pytania odpowiadał im tylko z radością i spokojem:

— Panam widział!

I tegoż jeszcze wieczora udał się na cmentarz ostriański, aby nauczać i chrzczyć tych, którzy chcieli się kąpać w wodzie życia.

I odtąd przychodził tam codziennie, a za nim ciągnęły co dzień liczniejsze tłumy. Zdawało się, że z każdej łzy męczeńskiej rodzą się nowi wyznawcy i że każdy jęk na arenie odbija się echem w tysiącznych piersiach. Cezar płał się we krwi, Rzym i cały świat pogański szalał. Ale ci, którym dość było zbrodni i szalu, ci, których deptano, ci, których życie było życiem niedoli i ucisku, wszyscy pogiębieni, wszyscy smutni, wszyscy nieszczęśliwi przychodzili słuchać dziwnej powieści o Bogu, który z miłości dla ludzi dał się ukrzyżować, by odkupić ich winy.

Odnajdując zaś Boga, którego mogli kochać, odnajdowali to, czego nie mógł dać dotychczas nikomu świat ówczesny — szczęście z miłości.

A Piotr zrozumiał, że ni cesar, ni wszystkie jego legie nie zmożą prawdy żywej, że nie zaleją jej ni łzy, ni krew i że teraz dopiero zaczyna się jej zwycięstwo. Zrozumiał również, dlaczego Pan zawrócił go z drogi: oto to miasto pychy, zbrodni, rozpusty i potęgi poczynąło być jego miastem i podwójną stolicą, z której płynął na świat rząd ciał i dusz.

ROZDZIAŁ SIEDEMDZIESIĄTY PIERWSZY

Aż wreszcie spełnił się czas dla obu Apostołów. Ale jakby na zakończenie służby, danym było Bożemu rybakowi ułowić dwie dusze nawet i w więzieniu. Żołnierze Processus i Martynianus, którzy pilnowali go w więzieniu Mamertyńskim, przyjęli chrzest. Po czym nadeszła godzina męki. Nerona nie było wówczas w Rzymie. Wyrok wydali Helius i Politetes, dwaj wyzwolenicy, którym cesarz powierzył na czas swej niebytności rządy nad Rzymem. Wiekowego Apostoła poddano naprzód przepisanej przez prawo chłostce, a następnego dnia wywieziono za mury miasta, ku wzgórzom Watykańskim, gdzie miał ponieść przeznaczoną mu karę krzyża. Żołnierzy dziwił tłum, który zebrał się przed więzieniem, gdyż w pojęciu ich śmierć prostego człowieka i w dodatku cudzoziemca nie powinna była budzić tyle zajęcia, nie rozumieli zaś, że korowód ów nie składał się z ciekawych, ale z wyznawców, pragnących odprowadzić na miejsce kaźni Wielkiego Apostoła. Po południu otworzyły się wreszcie bramy więzienia i Piotr ukazał się wśród oddziału pretorianów. Słońce zniżyło się już nieco ku Ostii, dzień był cichy i pogodny. Piotrowi ze względu na jego sędziwe lata nie kazano nieść krzyża, sądzono bowiem, że go udźwignąć nie zdoła, ani też nie założono mu widel na szyję, by mu nie utrudniać pochodu. Szedł wolny i wierni mogli go widzieć doskonale. W chwili gdy wśród żelaznych hełmów żołnierskich ukazała się jego biała głowa, płacz rozległ się w tłumie, lecz natychmiast prawie ustał, albowiem twarz starca miała w sobie tyle pogody i taką jaśniała radością, iż wszyscy pojęli, że to nie ofiara idzie ku straceniu, ale zwycięzca odbywa pochód tryumfalny.

⁴⁷⁴ Quo vadis, Domine? (łac.) — Dokąd idziesz, Panie?

Cierpienie, Łzy

Władza

Kara

Tłum

Nauczyciel

Ofiara, Zwycięstwo

Jakoż tak było. Rybak, zwykle pokorny i pochylony, siedł teraz wyprostowany, wyższy wzrostem od żołnierzy, pełen powagi. Nigdy nie widziano w postawie jego tyle majestatu. Zdawać by się mogło, iż to monarcha posuwa się, otoczony przez lud i żołnierzy. Ze wszystkich stron podniosły się głosy: „Oto Piotr odchodzi do Pana.” Wszyscy jakby zapomnieli, że czeka go męka i śmierć. Szli w uroczystym skupieniu, ale w spokoju, czując, że od śmierci na Golgocie nie stało się dotychczas nic równie wielkiego i że jako tamta odkupiła świat cały, tak ta ma odkupić to miasto.

Miasto

Po drodze ludzie zatrzymywali się ze zdziwieniem na widok tego starca, wyznawcy zaś, kładąc im ręce na ramiona, mówili spokojnymi głosami: „Patrzcie, jako umiera sprawiedliwy, który znał Chrystusa i opowiadał miłość na świecie.” A owi wpadali w zadumę, po czym odchodzili mówiąc sobie: „Zaprawdę, ten nie mógł być niesprawiedliwy.”

Po drodze milkły wrzaski i wołania uliczne. Orszak posuwał się wśród domów świeżo wzniesionych, wśród białych kolumn świątyń, nad których naczółkami wisiało niebo głębokie, ukojone i błękitne. Szli w ciszy; czasem tylko zabrzączały zbroje żołnierzy lub podniósł się szmer modlitw. Piotr słuchał ich i twarz jaśniała mu coraz większą radością, albowiem wzrok jego zaledwie mógł ogarnąć owe tysiące wyznawców. Czuł, że dzieła dokonał, i wiedział już, że ta Prawda, którą całe życie opowiadał, zaleje wszystko jak fala i że nic już powstrzymać jej nie zdoła. A tak myśląc, podnosił oczy ku górze i mówił: „Panie, kazałeś mi podbić ten gród, który panuje światu, więcem go podbił⁴⁷⁵. Kazałeś mi założyć w nim stolicę swoją, więcem ją założył. To Twoje miasto teraz, Panie, a ja idę do Ciebie, bom się spracował bardzo.”

Miasto

Przechodząc więc koło świątyń mówił im: „Chrystusowymi świątyniami będziecie.” Patrząc na roje ludzi, przesuających się przed jego oczyma, mówił im: „Chrystusowymi będą wasze dzieci sługami.” I siedł w poczuciu spełnionego podboju, świadom swej zasługi, świadom mocy, ukojony, wielki. Żołnierze poprowadzili go przez most Tryumfalny⁴⁷⁶, jakby mimo woli dając jego tryumfowi świadectwo, i wiedli dalej ku Naumachii i cyrkowi. Wierni z Zatybrza przyłączyli się do pochodu i uczyniła się gęstwa ludu tak wielka, iż centurion, przywodzący pretorianom, domyśliwszy się wreszcie, iż prowadzi jakowegoś arcykapłana, którego otaczają wierni, zaniepokoił się zbyt małą liczbą żołnierzy. Lecz ani jeden okrzyk oburzenia lub wściekłości nie ozwał się w tłumie. Twarze były przejęte wielkością chwili, uroczyste i zarazem pełne oczekiwania, niektórzy bowiem wyznawcy przypominając sobie, iż przy śmierci Pana ziemia rozstępowała się z przerażenia, a umarli podnosili się z grobów, myśleli, że i teraz nastąpią może jakieś znaki widome, po których nie zatrze się przez wieki śmierć Apostoła. Inni mówili sobie nawet: „A nuż Pan wybierze godzinę Piotrową, aby zstąpić z nieba, jako był przyobiegał, i uczynić sąd nad światem.” W tej zaś myśli polecali się miłosierdziu Zbawiciela.

Cud, Śmierć

Ale naokół było spokojnie. Wzgórza zdawały się wygrzewać i odpoczywać w słońcu. Pochód zatrzymał się wreszcie między cyrkiem a wzgórzem Watykańskim. Żołnierze wzięli się teraz do kopania dołu, inni położyli na ziemi krzyż, młoty i gwoździe, czekając, póki przygotowania nie zostaną ukończone, tłum zaś, cichy zawsze i skupiony, klęknął naokół.

Apostoł, z głową w promieniach i złotych blaskach, zwrócił się po raz ostatni ku miastu. Z dała, nieco w dole, widać było Tyber świecący; po drugim brzegu pole Marsowe, wyżej mauzoleum Augusta, niżej olbrzymie termy, które Nero właśnie był wznosić począł, jeszcze niżej teatr Pompejusza, a za nimi miejscami widne, miejscami zakryte przez inne budowy Saepta Julia, mnóstwo portyków, świątyń, kolumn, spiętrzonych gmachów i wreszcie hen, w dali, wzgórza oblepione domami, olbrzymie rojowisko ludzkie, którego krańce niknęły w mgle błękitnej, gniazdo zbrodni, ale i siły, szaleństwa, ale i ładu, które stało się głową świata, jego ciemnicą, ale zarazem jego prawem i pokojem, wszechpotężne, nieprzemожone, wieczyste.

Miasto

Piotr zaś, otoczony żołnierzami, spoglądał na nie tak, jakby spoglądał władca i król na swe dziedzictwo. I mówił: „Odkupioneś jest i moje.” A nikt, nie tylko między żołnierstwem kopiącym dół, w który miano wstawić krzyż, ale nawet między wyznawcami, nie umiał odgadnąć, że istotnie stoi między nimi prawdziwy władca tego grodu i że mi-

Władza

⁴⁷⁵więcem go pobit — więc go pobitem.

⁴⁷⁶most Tryumfalny — Pons Triumphalis.

ną cesarowie, przepłyną fale barbarzyńców, miną wieki, a ów starzec będzie tu panował nieprzerwanie.

Słońce chyliło się jeszcze bardziej ku Ostii i stało się wielkie i czerwone. Cała zachodnia strona nieba poczęła płonąć blaskiem niezmiernym. Żołnierze zbliżyli się do Piotra, by go rozebrać.

Lecz on, modląc się, wyprostował się nagle i wyciągnął wysoko prawicę. Oprawcy zatrzymali się jakby onieśmieni jego postawą; wierni zatrzymali również oddech w piersiach, sądząc, że chce przemówić, i nastała cisza niezmacona.

On zaś, stojąc na wyniesieniu, począł wyciągniętą prawicą czynić znak krzyża, błogosławiąc w godzinie śmierci:

— *Urbi et orbi!*⁴⁷⁷

A w ten sam cudny wieczór inny oddział żołnierzy prowadził drogą Ostyjską Pawła z Tarsu ku miejscowości zwanej *Aquae Salvia*. I za nim również postępowała gromada wiernych, których nawrócił, a on poznawał bliższych znajomych, zatrzymywał się i rozmawiał z nimi, gdyż jako obywatelowi rzymskiemu, straż okazywała mu większe względy. Za bramą, zwaną *Tergemina*, spotkał *Plautyllę*, córkę prefekta *Flawiusza Sabinusa*, i widząc jej młodą twarz zalaną łzami, rzekł: „*Plautyllo*, córko Zbawienia wiecznego, odejdz w pokoju. Pożycz mi tylko zasłony, którą zawiążą mi oczy w chwili, gdy będę odchodził do Pana.” I wziąwszy zasłonę szedł dalej, z twarzą tak pełną radości, z jaką robotnik, który przepracował dobrze dzień cały, wraca do domu. Myśli jego, podobnie do Piotrowych, były spokojne i pogodne jak owo niebo wieczorne. Oczy patrzyły w zamyśleniu na równinę, która ciągnęła się przed nimi, i na Góry Albańskie, zanurzone w świetle. Rozpamiętywał o swoich podróżach, o trudach i pracy, o walkach, w których zwyciężał, i kościołach, które po wszystkich ziemiach i za wszystkimi morzami założył, i myślał, że dobrze zarobił na spoczynek. I on także dzieła dokonał. Czuł, że siejby jego nie rozwieje już wiatr złości. Odchodził z tą pewnością, że w walce, którą jego Prawda wypowiedziała światu, ona zwycięży, i niezmierna pogoda zstępowała mu do duszy.

Droga na miejsce stracenia była daleka i wieczór począł zapadać. Góry stały się purpurowe, a podnóża ich zapadały z wolna w cień. Trzody wracały do domów. Gdzieś szły gromadki niewolników z narzędziami pracy na ramionach. Przed domami na drodze bawiły się dzieci spoglądając z ciekawością na przechodzący oddział żołnierzy. W tym zaś wieczorze, w tym przezroczym złotym powietrzu był nie tylko spokój i ukojenie, ale jakowaś harmonia, która z ziemi zdawała się podnosić ku niebu. A Paweł słyszał ją i serce przepelniało mu się radością na myśl, że do owej muzyki świata dodał dźwięk jeden, którego nie było dotąd, a bez którego ziemia cała była „jako miedź brząkająca i jako cymbał brzęmiący”.

Muzyka

I przypominał sobie, jako uczył ludzi miłości, jako im mówił, iż choćby rozdali majątność na ubogich i choćby posiadli wszystkie języki i wszystkie tajemnice, i wszystkie nauki, niczym nie będą bez miłości, która jest łaskawa, cierpliwa, która złego nie wyrządza, nie pragnie czci, wszystko znosi, wszystkiemu wierzy, wszystkiego się nadziewa⁴⁷⁸, wszystko wytrwa.

Miłość

Oto mu wiek życia spłynął na nauczaniu ludzi takiej Prawdy. A teraz mówił sobie w duszy: „Jakaż siła jej sprostą i cóż ją zwycięży? Jakoż przytłumić ją zdoła cesarz, choćby dwakroć miał tyle legionów, dwakroć tyle miast i mórz, i ziem, i narodów?”

I szedł po zapłatę jako zwycięzca.

Zwycięstwo

Orszak porzucił wreszcie wielką drogę i skręcił na wschód wąską ścieżką ku *Salwijskim Wodom*. Na wrzosach leżało słońce czerwone. Przy źródle centurion zatrzymał żołnierzy, albowiem chwila nadeszła.

Lecz Paweł zarzuciwszy na ramię zasłonę *Plautylli*, aby zawiązać sobie nią oczy, wzniosł po raz ostatni źrenice, pełne niezmiernego spokoju, ku odwiecznym blaskom wieczornym i modlił się. Tak! Chwila nadeszła, ale on widział przed sobą wielki gościniec z zórz, wiodący ku niebu, i w duszy mówił sobie te same słowa, które poprzednio w poczuciu swej spełnionej służby i bliskiego końca napisał: „Potykaniem dobrym potykałem się, wiarę zachowałem, zawodum dokonałem, na ostatek przeznaczon mi jest wieniec sprawiedliwości.”

⁴⁷⁷*urbi et orbi!* (łac.) — miastu i światu (dziś formuła błogosławieństwa papieskiego).

⁴⁷⁸*nadziewać się* (daw.) — dziś: mieć nadzieję.

ROZDZIAŁ SIEDEMDZIESIĄTY DRUGI

Rzym szalał po dawnemu, tak iż zdawało się, że to miasto, które podbiło świat, poczyni się wreszcie z bruku przewodników rozdzierać samo w sobie. Jeszcze zanim dla Apostołów wybiła ostatnia godzina, przyszedł spisek Pizona, a po nim kośba tak nieubłagana najwyższych głów w Rzymie, że tym nawet, którzy widzieli bóstwo w Neronie, wydał się on w końcu bóstwem śmierci. Żałoba padła na miasto, strach rozsiadł się po domach i w sercach, ale portyki wieńczyły się bluszczem i kwiatami, nie wolno było okazywać żalu po zmarłych. Ludzie, którzy budzili się z rana, zadawali sobie pytanie, czyja dziś kolej nadejdzie. Orszak mar, ciągnących za cezarem, powiększał się z dniem każdym.

Pizo przypłacił głową spisek, a za nim poszli Seneka i Lukan, Feniusz Rufus i Plaucjusz Lateranus, i Flawiusz Scewinus, i Afraniusz Kwincjanus, i rozpustny towarzysz szaleństw cezara Tuliusz Senecjo, i Prokulus, i Ararykus, i Tugurynus, i Gratus, i Silanus, i Proksymus, i Subriusz Flawiusz, niegdyś oddany całą duszą Neronowi, i Sulpicjusz Asper. Jednych gubiła własna nikczemność, innych bojaźń, innych bogactwa, innych męstwo. Cezar, przerażony samą liczbą spiskowych, okrył żołnierstwem mury i trzymał miasto jakby w oblężeniu, wysyłając co dzień centurionów z wyrokami śmierci do podejrzanych domów. Skazani płaszczyli się jeszcze w listach, pełnych pochlebstw, dziękując cesarowi za wyrok i zapisując mu część mienia, aby resztę dla dzieci ocalić. Zdawało się w końcu, że Nero umyślnie przebiera wszelką miarę, by się przekonać, do jakiego stopnia znikczemnieli ludzie i jak długo zniosą krwawe rządy. Za spiskowymi wytracano ich krewnych, przyjaciół i prostych nawet znajomych. Mieszkańcy wspaniałych, wzniesionych po pożarze domów, wychodząc na ulicę, byli pewni, iż ujrzą całe szeregi pogrzebów. Pompejusz, Korneliusz Marcjalis, Flawiusz Nepos i Stacjusz Domicjusz zginęli, oskarżeni o brak miłości dla cezara; Nowiusz Pryskus, jako przyjaciel Seneki; Rufusza Kryspina pozbawiono prawa ognia i wody dlatego, że niegdyś był mężem Poppei. Wielkiego Trazeasa zgubiła cnota, wielu przypłaciło życiem szlachetne pochodzenie, nawet i Poppea padła ofiarą chwilowego uniesienia cezara.

A senat płaszczył się przed strasliwym władcą, wznosił na jego cześć świątynie, czynił wota za jego głos, wieńczył jego posągi i przeznaczał mu kapłanów, jak bóstwu. Senatorowie ze drżeniem w duszy szli na Palatyn, by wielbić śpiew „Periodonicesa” i szaleć z nim razem wśród orgii nagich ciał, wina i kwiatów.

A tymczasem z dołu, na roli przesiąkłej krwią i łzami, wzrastała cicho, ale coraz potężniej, siejba Piotrowa.

Miasto, Zbrodnia, Żałoba

Zdrada

Śmierć

ROZDZIAŁ SIEDEMDZIESIĄTY TRZECI

Winicjusz do Petroniusza:

„Wiemy i tu, carissime, co dzieje się w Rzymie, a czego nie wiemy, to nam dopowiadają listy twoje. Gdy rzucisz kamień w wodę, fale rozchodzą się coraz dalej i dalej naokół, więc taka fala szalu i złości doszła z Palatynu aż do nas. Po drodze do Grecji był tu wysłany przez cezara Karynas, który złupił miasta i świątynie, by próżny skarb zapęłnić. Za cenę potu i łez ludzkich buduje się w Rzymie Domus Aurea. Być może, że świat nie oglądał dotąd takiego domu, ale też nie oglądał i krzywd takich. Ty przecie znasz Karynasa. Podobnym do niego był Chilo, zanim śmiercią nie odkupił życia. Lecz do leżących w naszym pobliżu miasteczek nie dotarli jego ludzie, może dlatego, że nie masz w nich świątyń i skarbów. Pytasz, czyśmy bezpieczni? Odpowiem ci tylko, żeśmy zapomniani, i niech ci to wystarczy za odpowiedź. Oto w tej chwili z portyku, pod którym piszę, widzę naszą spokojną zatokę, a na niej Ursusa w łodzi, zapuszczającego sieć w jasne tonie. Żona moja przedzie czerwoną wełnę obok mnie, a w ogrodach pod cieniem drzew migdałowych śpiewają nasi niewolnicy. O, co za spokój, carissime, i jakie zapomnienie dawnych trwóg i boleści! Ale to nie Parki, jak piszesz, przędą tak słodko nić naszego żywota, to błogosławi nam Chrystus, umiłowany nasz Bóg i Zbawiciel. Żal i lzy znamy, bo nasza Prawda każe nam płakać nad cudzą niedolą, ale nawet i w owych łzach tkwi nie znana nam pociecha, że kiedyś, gdy spłynie czas życia naszego, odnajdziemy tych wszystkich drogich, którzy zginęli i za Boską naukę mają zginąć jeszcze. Dla nas Piotr i Paweł nie zmarli, lecz narodzili się w chwale. Dusze nasze ich widzą i gdy oczy płaczą, serca

weselą się ich weselem. O tak, drogi, jesteśmy szczęśliwi szczęściem, jakiego nic zburzyć nie zdoła, ponieważ śmierć, która dla was jest końcem wszystkiego, dla nas będzie tylko przejściem do większego jeszcze spokoju, większego kochania, większej radości.

I tak nam płyną tu dni i miesiące w pogodzie serc. Słudzy nasi i niewolnicy wierzą również, jak i my, w Chrystusa, a że On miłość nakazał, więc miłujemy się wszyscy. Nieraz, gdy słońce zachodzi lub gdy księżyc błyszczy już na wodzie, rozmawiamy z Ligią o dawnych czasach, które dziś snem nam się wydają, a gdy pomyślę, jak ta droga głowa, którą dziś co dzień kołyszę na piersiach, bliską była męki i zagłady, całą duszą wielbię mojego Pana, bo z tych rąk On jeden mógł ją wyrwać, ocalić z areny i wrócić mi na zawsze. O Petroniuszu, widziałeś przecie, ile ta nauka daje pociechy i wytrwania w niedoli, ile cierpliwości i odwagi wobec śmierci, więc przyjeżdż, zobacz, ile daje szczęścia w zwykłych, powszednich dniach życia. Ludzie, widzisz, nie znali dotąd Boga, którego by można miłować, przeto nie miłowali się i między sobą i stąd szła ich niedola, bo jako światło ze słońca, tak szczęście z miłości wypływa. Nie nauczyli ich tej prawdy ni prawodawcy, ni filozofowie, i nie było jej ni w Grecji, ni w Rzymie, a gdy mówię: ni w Rzymie, to znaczy na ziemi całej. Oschła i zimna nauka stoików, do której garną się ludzie cnotliwi, hartuje serca jak miecze, ale zubożętnia je raczej, zamiast je czynić lepszymi. Lecz po co ja mówię to tobie, któryś więcej się uczył i więcej rozumiesz ode mnie. Tyś przecie znał także Pawła z Tarsu i nieraz rozmawiałeś z nim długo, więc wiesz najlepiej, zali wobec prawdy, którą on opowiadał, wszystkie nauki waszych filozofów i retorów nie są czczymi bańkami i pustym brzękiem słów bez znaczenia? Pamiętasz pytanie, które on ci zadał: „A gdyby cesarz był chrześcijaninem, zaliabyście się nie czuli bezpieczniejsi, pewniejsi posiadania tego, co posiadacie, próżni trwóg i spokojni o wasze jutro?” Aleś ty mówił mi, że nasza prawda jest nieprzyjaciółką życia, a ja odpowiadam ci teraz, że gdybym od początku listu powtarzał tylko dwa wyrazy: „Jestem szczęśliwy!”, jeszcze bym szczęścia mego wyrazić ci nie zdołał. Powiesz mi na to, że szczęście moje to Ligia! Tak, drogi! Dlatego, że kocham jej duszę nieśmiertelną i że oboje miłujemy się w Chrystusie, a w takiej miłości nie masz ni rozłączeń, ni zdrad, ni zmian, ni starości, ni śmierci. Bo gdy minie młodość i uroda, gdy zwiędną ciała nasze i przyjdzie śmierć, miłość się ostoi, gdyż ostoją się dusze. Zanim oczy moje otworzyły się na światło, gotów byłem dla Ligii podpalić nawet dom własny, a teraz ci mówię: nie kochałem jej, bo kochać dopiero mnie Chrystus nauczył. W Nim jest źródło szczęścia i spokoju. Toć nie ja mówię, jeno oczywistość sama. Porównaj wasze podszyte trwogą rozkosze, wasze niepewne jutra upojenia, wasze orgie, podobne do styp pogrzebowych, z życiem chrześcijan, a znajdziesz gotową odpowiedź. Lecz abyś mógł lepiej porównać, przyjeżdż w nasze pachnące cząbrem góry, do naszych cienistych gajów oliwnych, nad nasze pokryte bluszczem brzegi. Czeką cię tu spokój, jakiegoś dawno nie zaznał, i serca, które cię kochają prawdziwie. Tyś, mając duszę szlachetną i dobrą, powinien być szczęśliwy. Twój bystry umysł potrafi prawdę rozpoznać, a gdy poznasz, to ją pokochasz, bo może można być jej wrogiem, jak cesarz i Tygellin, ale obojętnym dla niej nikt być nie potrafi. O mój Petroniuszu, oboje z Ligią cieszymy się nadzieją, że cię ujrzymy niezadługo. Bądź zdrow, szczęśliwy i przybyszaj.”

Petroniusz odebrał list Winicjusza w Cumae, dokąd był wyjechał wraz z innymi augustianami, dążącymi za cesarzem. Długoletnia jego walka z Tygellinem miała się ku końcowi. Petroniusz wiedział już, że musi w niej paść, i rozumiał tego powody. W miarę jak cesarz z każdym dniem spadał coraz niżej do roli komedianta, błazna i woźnicy, w miarę jak grzązał coraz bardziej w chorobliwej, plugawej i zarazem grubej rozpuszcie, wykwinny arbiter elegantiae stawał mu się tylko ciężarem. Gdy Petroniusz nawet milczał, Nero widział w jego milczeniu przyganę, nawet gdy pochwalał, widział szyderstwo. Świętny patrycjusz drażnił jego miłość własną i wzbudzał zazdrość. Jego bogactwa i wspaniałe dzieła sztuki stały się przedmiotem pożądliwości i władcy, i wszechwładnego ministra. Oszczędzono go dotąd ze względu na wyjazd do Achai, w której jego smak, jego znajomość rzeczy greckich mogły się przydać. Lecz z wolna Tygellin począł tłumaczyć cesarzowi, że Karynas przewyższa jeszcze smakiem i wiedzą Petroniusza i że lepiej od niego potrafi urządzać w Achai igrzyska, przyjęcia i tryumfy. Od tej chwili Petroniusz był zgubiony. Nie śmiano jednak przesłać mu wyroku w Rzymie. I cesarz, i Tygellin przypominali sobie, że ten niby zniewieściały esteta, „czyniący z nocy dzień”, zajęty tylko rozkoszą, sztuką i ucztami, gdy

Szczęście, Śmierć

Chrystus, Ciało, Dusza,
Miłość

Rozum

Upadek

Zazdrość

był prokonsulem w Bitynii, a potem konsulem w stolicy, okazał zadziwiającą pracowitość i energię. Uważano go za zdolnego do wszystkiego, a wiadano, że w Rzymie posiada miłość nie tylko ludu, lecz nawet pretorianów. Nikt z poufnych cezara nie umiał przewidzieć, jak w danym razie postąpi, zdawało się więc rzeczą roztropniejszą wywabić go z miasta i dosięgnąć dopiero na prowincji.

W tym celu otrzymał zaproszenie, by wraz z innymi augustianami przybył do Cumae, on zaś, chociaż domyślał się podstępu, wyjechał, może dlatego, by nie wystąpić z jawnym oporem, może, by pokazać raz jeszcze cesarowi i augustianom wesołą, próżną wszelkich trosk twarz i odnieść ostatnie, przedśmiertne nad Tygellinem zwycięstwo.

Tymczasem ów oskarżył go natychmiast o przyjaźń z senatorem Scewinusem, który był duszą spisku Pizona. Ludzi Petroniusza, pozostałych w Rzymie, uwięziono, dom obstawiono strażą pretoriańską. Lecz on dowiedziawszy się o tym nie okazał ni trwogi, ni nawet zakłopotania i z uśmiechem rzekł do augustianów, których podejmował we własnej wspaniałej willi w Cumae:

— Ahenobarbus nie lubi pytań wprost, więc zobaczycie, jak się zmiesza, gdy go zapytam, czy to on rozkazał uwięzić moją familię w stolicy.

Po czym zapowiedział im ucztę „przed dalszą podróżą” i właśnie czynił do niej przygotowania, gdy nadszedł list Winicjusza.

Petroniusz odebrawszy go zamyślił się nieco, po chwili jednak twarz zajaśniała mu zwykłą pogodą, i wieczorem tegoż samego dnia odpisał, co następuje:

„Cieszę się waszym szczęściem i podziwiam wasze serca, carissime, albowiem nie sądziłem, by dwoje zakochanych mogło o kimś trzecim i dalekim pamiętać. Wy zaś nie tylko nie zapomnieliście o mnie, ale chcecie mnie namówić do Sycylii, by podzielić się ze mną waszym chlebem i waszym Chrystusem, który, jak piszesz, tak hojnie wam szczęścia przysparza.

Jeśli tak jest, czcicie go. Ja myślę, drogi, że Ligię powrócił ci także trochę Ursus, a trochę lud rzymski. Gdyby cesarz był innym człowiekiem, myślałbym nawet, że zaniechano dalszych prześladowań ze względu na twoje z nim powinowactwo przez tę wnuczkę, którą Tyberiusz oddał swego czasu jednemu z Winicjuszów. Skoro jednak mniemasz, że to Chrystus, nie będę się sprzeczał z tobą. Tak! Nie żałujcie mu ofiar. Prometeusz również poświęcił się dla ludzi, ale eheu! Prometeusz podobno jest tylko wymysłem poetów, ludzie zaś wiarygodni mówili mi, że Chrystusa na własne oglądali oczy. Ja razem z wami myślę, że to najuczciwszy z bogów.

Pytanie Pawła z Tarsu pamiętam, i zgadzam się, że gdyby na przykład Ahenobarbus żył wedle nauki Chrystusa, to może bym miał czas pojechać do was, do Sycylii. Wówczas pod cieniem drzew, u źródeł, wiedlibyśmy rozmowy o wszystkich bogach i wszystkich prawdach, jak wiedli je niegdyś filozofowie greccy. Dziś krótką muszę ci dać odpowiedź.

Dwóch chcę znać tylko filozofów: jeden zowie się Pirron, drugi Anakreont. Resztę tanio ci sprzedać mogę wraz z całą szkołą greckich i naszych stoików. Prawda mieszka gdzieś tak wysoko, że sami bogowie nie mogą jej dojrzeć ze szczytu Olimpu. Tobie, carissime, wydaje się, że wasz Olimp wyższy jeszcze, i stojąc na nim wołasz na mnie: „Wejdz, a zobaczysz takie widoki, jakich nie widziałeś dotychczas!” Być może. Ale ja ci odpowiadam: „Przyjacielu, nóg nie mam!” I gdy doczytasz do końca ten list, sądzę, że przyznasz mi słusność.

Nie! szczęśliwy małżonku królewnej-jutrzenki! Wasza nauka nie dla mnie. Mamże miłować Bityńczyków, którzy noszą moją lektykę, Egipcjan, którzy palą w moich kąpielach, Ahenobarba i Tygellina? Na białe kolana Charytek przysięgam ci, że choćbym chciał, nie potrafię. W Rzymie jest najmniej sto tysięcy ludzi mających albo krzywe łopatki, albo grube kolana, albo wyschłe łydki, albo okrągłe oczy, albo za wielkie głowy. Czy każesz mi ich kochać także? Gdzie mam odnaleźć tę miłość, skoro jej w sercu nie czuję? A jeśli wasz Bóg chce, bym miłował ich wszystkich, czemu w swojej wszechmocy nie dał im kształtu na przykład Niobidów, których na Palatynie widziałeś? Kto kocha piękność, dla tego samego nie może kochać brzydoty. Inna rzecz nie wierzyć w naszych bogów, ale miłować ich można, jak miłowali ich Fidiasz i Praksyteles, i Miron, i Skopas, i Lizypp.

Gdybym nawet chciał iść tam, gdzie mnie prowadzisz, nie mogę. Że zaś nie chcę, a więc po dwakroć nie mogę. Ty wierzysz, jak Paweł z Tarsu, że kiedyś, z drugiej stro-

Chrystus

Prometeusz

Filozof

Sługa

Ciało, Miłość

ny Styksu, na jakichś Polach Elizejskich będziecie widzieli waszego Chrystusa. Dobrze! Niech ci sam wówczas powie, czy by mnie przyjął z moimi gemmami, z moją wazą mirreńską i z wydaniem od Sozjuszów, i z moją Złotowłosą. Na myśl o tym śmiać mi się chce, mój drogi, boć przecie nawet i Paweł z Tarsu mówił mi, że dla Chrystusa trzeba się wyrzec różanych wieńców, uczt i rozkoszy. Wprawdzie mi inne obiecywał szczęście, alem mu odrzekł, że na takie inne za stary i że różami zawsze będą się cieszyły oczy moje, a woń fiołków także mi zawsze miłszą będzie niż woń brudnego „bliźniego” z Subury.

To są przyczyny, dla których wasze szczęście nie dla mnie. Lecz jest prócz tego jeszcze jedna, którą ci schowałem na ostatek. Oto mnie woła Tanatos. Dla was poczyna się świt życia, a dla mnie słońce już zaszło i zmierzch ogarnia mi głowę. Innymi słowy, ja muszę umrzeć, carissime.

Nie warto o tym mówić długo. Tak musiało się skończyć. Ty, który znasz Ahenobarba, z łatwością to zrozumiesz. Tygellinus mnie zwyciężył, a raczej nie! To tylko moje zwycięstwa dobiegły końca. Żyłem, jak chciałem, i umrę, jak mi się podoba.

Nie bierzcie tego do serca. Żaden bóg nie obiecał mi nieśmiertelności, więc nie spotyka mnie rzecz niespodziana. Przy tym ty mylisz się, Winicjuszu, twierdząc, że tylko wasze bóstwo uczy umierać spokojnie. Nie. Świat nasz wiedział przed wami, że gdy ostatnia czara wychylona, czas odejść, spocząć, i umie to jeszcze czynić pogodnie. Plato powiada, że cnota jest muzyką, a życie mędrca harmonią. Jeśli tak jest, to umrę, jak żyłem, cnotliwie.

Chciałbym twą boską małżonkę pożegnać jeszcze słowy, którymi powitałem ją niegdyś w domu Aulusów: „Różnym ja się, przeróżnym napatrzył narodom, a równej tobie nie znam.”

Więc jeśli dusza jest czymś więcej, niż mniema Pirron, to moja zaleci do was po drodze na krańce Okeanosu⁴⁷⁹ i siedzie przy waszym domu w postaci motyla albo, jak wierzą Egipcjanie, krogulca.

Inaczej przybyć nie mogę.

A tymczasem niech wam Sycylia zmieni się w ogród Hesperyd, niech polne, leśne i źródlane boginki sypią wam kwiaty po drodze, a po wszystkich akantach w kolumnach waszego domu niech gnieźdzą się białe gołębie.”

ROZDZIAŁ SIEDEMDZIESIĄTY CZWARTY

Jakoż Petroniusz nie mylił się. W dwa dni później młody Nerwa, zawsze mu życzliwy i oddany, przysłał do Cumae swego wyzwolenca z wiadomościami o wszystkim, co działo się na dworze cezara. Zguba Petroniusza była już postanowiona. Nazajutrz wieczór zamierzano wysłać do niego centuriona z rozkazem, aby zatrzymał się w Cumae i czekał tam dalszych rozporządzeń. Następny posłaniec, wyprawiony w kilka dni później, miał przynieść mu wyrok śmierci.

Petroniusz wysłuchał wieści wyzwolenca z niezmaconą pogodą, po czym rzekł:

— Zaniesiesz swemu panu jedną z waz moich, którą ci wręcę przed drogą. Powiedz mu też ode mnie, że mu dziękuję z całej duszy, gdyż w ten sposób będę mógł uprzedzić wyrok.

I nagle począł się śmiać jak człowiek, który wpadłszy na doskonałą myśl cieszy się z góry jej wykonaniem.

A tegoż jeszcze wieczora jego niewolnicy rozbiegli się zapraszając wszystkich bawiących w Cumae augustianów i wszystkie augustianki na ucztę do wspaniałej willi arbitra elegancji.

On zaś sam pisał w godzinach popołudniowych w bibliotece, po czym wziął kąpiel, po której kazał się ubrać westyplikom, i świetny, strojny, podobny do bogów, zaszedł do triclinium, by rzucić okiem znawcy na przygotowania, a następnie do ogrodów, gdzie pacholęta i młode Greczynki z wysp wiły z róż wieńce do wieczery.

Na twarzy jego nie było widać najmniejszej troski. Służba poznała tylko z tego, że ucztą będzie czymś nadzwyczajnym, iż rozkazał dać niezwykle nagrody tym, z których był zadowolony, zaś lekką chłostę wszystkim, których robota nie przypadła mu do smaku lub którzy przedtem jeszcze zasłużyli na naganę i karę. Cytarzystom i śpiewakom polecił

Starość, Śmierć

Cnota, Nieśmiertelność

Dusza

Ogród

Uczta

Pan, Sługa

⁴⁷⁹Okeanos (mit. gr.) — jeden z tytanów, uosabiający strumień, który opływa ziemię.

z góry hojnie zapłacić, a w końcu siadłszy w ogrodzie pod bukiem, przez którego liście przedzierały się promienie słoneczne pstrząc ziemię jasnymi plamami, wezwał do siebie Eunice.

Przyszła, ubrana białą, z gałązką mirtu na włosach, cudna jak Charyta, on zaś posadził ją koło siebie i lekko dotknawszy palcami jej skroni począł patrzeć na nią z takim rozmiłowaniem, z jakim znawca patrzy na boski posąg, który wyszedł spod dłuta mistrza.

— Eunice — rzekł do niej — czy ty wiesz, że od dawna już nie jesteś niewolnicą?

A ona podniosła na niego swoje spokojne, błękitne jak niebo oczy i poczęła zaprzeczać ruchem głowy.

— Jestem, panie, zawsze — odrzekła.

— Lecz może tego nie wiesz — mówił dalej Petroniusz — że ta willa i ci niewolnicy, którzy tam wiją wieńce, i wszystko, co w niej jest, i pola, i stada należą od dziś do ciebie.

Eunice usłyszawszy to odsunęła się nagle od niego i głosem, w którym zabrzmiał nagły niepokój, zapytała:

— Czemu mi to mówisz, panie?

Następnie zbliżyła się znów i poczęła patrzeć na niego, mrugając z przerażenia oczyma. Po chwili twarz jej stała się biała jak płótno, on zaś uśmiechał się ciągle i wreszcie rzekł jedno tylko słowo:

— Tak!

Nastąpiła chwila milczenia, tylko lekki powiew poruszał liśćmi buku.

Petroniusz mógł istotnie sądzić, że ma przed sobą posąg wykuty z białego marmuru.

— Eunice! — rzekł — Chcę umrzeć pogodnie.

A dziewczyna, spojrzawszy nań z rozdzierającym uśmiechem, wyszeptwała:

— Słucham cię, panie.

Wieczorem goście, którzy bywali już nieraz na ucztach Petroniusza i wiedzieli, że w porównaniu z nimi nawet ucztę cezara wydają się nudne i barbarzyńskie, poczęli się schodzić tłumnie, nikomu zaś ani przez myśl nie przeszło, by to miał być „symposion”⁴⁸⁰ ostatni. Wielu wiedziało wprawdzie, że nad wykwinutym arbitrem zawisły chmury niechęci cezara, ale zdarzało się już to tyle razy i tyle razy Petroniusz umiał je rozproszyć jakimś jednym zręcznym postępkim lub jednym śmiałym słowem, że naprawdę nikt nie przypuszczał, by miało mu grozić poważne niebezpieczeństwo. Jego wesoła twarz i zwykły niedbały uśmiech utwierdziły do reszty wszystkich w tym mniemaniu. Śliczna Eunice, której powiedział, że chce umrzeć pogodnie, a dla której każde jego słowo było jakby słowem wyroczni, miała w boskich rysach spokój zupełny i jakieś dziwne światła w źrenicach, które można było za radość poczytać. We drzwiach triclinium pacholeta z włosami w złotych siatkach kładły wieńce z róż na głowy przybyłych, ostrzegając ich zarazem wedle zwyczaju, by przestępowali próg prawą nogą. W sali rozchodził się lekki zapach fiołków; światła płonęły w różnokolorowych szklach aleksandryjskich. Przy ławach stały greckie dziewczątka, mające zwilżać woniami stopy gości. Pod ścianami cytryńscy i śpiewacy ateńscy czekali znaku swego chorowoda⁴⁸¹.

Nakrycie stołu jaśniało przepychem, lecz przepych ów nie raził, nie ciążył nikomu i zdawał się sam przez się wykwić. Wesołość i swoboda rozlewały się wraz z wonią fiołków po sali. Goście, wchodząc tu, czuli, że nie zawiśnie nad nimi ni przymus, ni groźba, jak to bywało u cezara, gdzie nie dość górne lub nawet nie dość trafne pochwały śpiewu lub wierszy można było życiem przypłacić. Wraz też, na widok światła, bluszczowych kruż, win lodowaciejących w śniegowej pościeli i wyszukanych potraw, rozochociły się serca biesiadników. Rozmowy poczęły brzęczeć raźnie, jak brzęczy rój pszczoł nad okrytą kwiatami jabłonią. Czasem tylko przerywał je wybuch wesołego śmiechu, czasem szmer pochwał, czasem zbyt głośny pocałunek, złożony na białym ramieniu.

Goście, pijąc wino, stracali z czas po kilka kropel bogom nieśmiertelnym, by zjednać ich opiekę i przychylność dla gospodarza. Nic to, że wielu nie wierzyło w bogów. Tak kazał obyczaj i przesąd. Petroniusz, leżąc obok Eunice, rozmawiał o nowinach rzymskich, o najnowszych rozwodach, o miłości, miłostkach, o wyścigach, o Spikulusie, który w ostatnich czasach wślawił się na arenie, i o najnowszych książkach, jakie ukazały się

Niewola

Uczta

Obyczaje

Obyczaje, Religia

⁴⁸⁰*symposion* (gr.) — uczta, biesiada.

⁴⁸¹*chorowód* — dyrygent.

u Atraktusa i Sozjusów. Strząsając wino mówił, że strząsa tylko na cześć Pani Cypryjskiej, która jest starszą i większą od wszystkich bogów, jedynie nieśmiertelną, trwałą, władnącą.

Rozmowa jego była jak promień słońca, który coraz to inny przedmiot oświeca, lub jak letni powiew, który porusza kwiaty w ogrodzie. Wreszcie skinął na chorowoda i na ten znak zabrzękły lekko cytry, młode zaś głosy ozwały się im do wtóru. Potem tancerki z Kos, rodaczki Eunice, poczęły migotać spod przezroczystych osłon różowymi ciałami. W końcu egipski wróżbita począł przepowiadać gościom przyszłość z ruchu tęczowych dorad⁴⁸², zamkniętych w kryształowym naczyniu.

Lecz gdy już tych zabaw mieli do syta, Petroniusz uniósł się nieco na swym syryjskim wezglowiu i rzekł z niechcenia:

— Przyjaciele! Wybaczcie mi, że na uczcie z prośbą do was wystąpię: oto niech każdy przyjmie ode mnie w darze tę czarę, z której najpierwej strząsnął na cześć bogów i na pomyślność moją.

Czary Petroniusza lśniły od złota, klejnotów i rzeźb mistrzowskich, więc jakkolwiek rozdawanie podarków było rzeczą zwykłą w Rzymie, radość zalała serca biesiadników. Jedni poczęli mu dziękować i sławić go głośno; drudzy mówili, że nawet sam Jowisz nie uczcił nigdy bogów w Olimpie darem podobnym; byli na koniec i tacy, którzy wahali się z przyjęciem, tak rzecz przechodziła miarę powszednią.

On zaś podniósł w górę krużę mirreńską, do tęczy z blasku podobną i wprost bezcenną, po czym rzekł:

— A oto jest ta, z której ulałem na cześć Pani Cypryjskiej. Niechaj jej odtąd niczyje usta nie dotkną i niechaj żadne ręce na cześć innej bogini z niej nie uleją.

I rzucił kosztowne naczynie na posypaną liliowymi kwiatami szafranu posadzkę, a gdy rozbiło się w drobne szczątki, rzekł widząc naokół zdumione spojrzenia:

— Drodzy, weselcie się, zamiast zdumiewać. Starość, bezsilność smutni to towarzysze ostatnich lat życia. Ale ja wam dam dobry przykład i dobrą radę: można, widzicie, na nich nie czekać i nim nadejdą, odejść dobrowolnie, jak ja odchodzę.

— Co chcesz uczynić? — spytało z niepokojem kilka głosów.

— Chcę się weselić, pić wino, słuchać muzyki, patrzeć na te oto boskie kształty, które obok mnie widzicie, a potem zasnąć z uwieńczoną głową. Już pożegnałem się z cezarem i czy chcecie posłuchać, com mu na pożegnanie napisał?

To rzekłszy wydobyl spod purpurowego wezglowia list i począł czytać, co następuje:

„Wiem, o cesarzu, że wyglądasz z niecierpliwością mego przybycia i że twoje wierne serce przyjaciela tęskni dniami i nocami za mną. Wiem, że obsypałeś mnie darami, powierzył mi prefekturę pretorii, a Tygellinowi kazał być tym, do czego stworzyli go bogowie: dozorcą mułów w tych twoich ziemiach, któreś po otruciu Domicji odziedziczył. Wybacz mi jednak, bo oto przysięgam ci na Hades, a w nim na cienie twej matki, żony, brata i Seneki, że przybyć do ciebie nie mogę. Życie jest wielkim skarbem, mój drogi, jam zaś z owego skarbu umiał najcenniejsze wybierać klejnoty. Lecz w życiu są także rzeczy, których już dłużej znieść nie potrafię. Och, nie myśl, proszę, że mnie zraziło to, iżś zabił matkę i żonę, i brata, iżś spalił Rzym i wysłał do Erebu wszystkich uczciwych ludzi w twym państwie. Nie, mój prawnuku Kronosa. Śmierć jest udziałem ludzkiego pogłowia, po tobie zaś innych postępków nie było się można spodziewać. Ale kaleczyć sobie uszy jeszcze przez lata całe twoim śpiewem, widzieć twe domicjuszowskie cienie nogi, miotane tańcem pirrejskim, słuchać twej gry, twej deklamacji i twoich poematów, biedny poeto z przedmieścia, oto co przewyższyło moje siły i wzbudziło do śmierci ochotę. Rzym zatyka uszy słuchając ciebie, świat cię wyśmiewa, ja zaś dłużej już za ciebie płonąć się nie chcę, nie mogę. Wycie Cerbera, mój miły, choćby do twego śpiewu podobne, mniej będzie dla mnie dotkliwie, bom nie był mu nigdy przyjacielem i za głos jego wstydić się nie mam obowiązku. Bądź zdrow, lecz nie śpiewaj, zabijaj, lecz nie pisz wierszy, truj, lecz nie tańcz, podpalaj, lecz nie graj na cytrze, tego ci życzy i tę ostatnią przyjacielską radę posyła ci Arbiter elegantiae.”

Biesiadnicy struchleli, wiedzieli bowiem, że gdyby Nero państwo utracił, cios byłby dla niego mniej okrutnym. Zrozumieli też, że człowiek, który taki list napisał, musi

Słowo

Gospodarz

Starość, Śmierć

List

Sztuka, Uroda

List

⁴⁸²dorada — gat. ryby.

umrzeć, a przy tym ich samych obleciał strach błdy, że takiego listu słuchali.

Lecz Petroniusz rozśmiał się tak szczerym i wesołym śmiechem, jakby o najniewinniejszy żart chodziło, po czym powiódł oczyma po obecnych i ozwał się:

— Weselcie się i odpędźcie daleko trwogę. Nikt nie potrzebuje się chwalić, że tego listu wysłuchał, ja zaś pochwałę się nim chyba Charonowi w chwili przeprawy.

Po czym skinął na Greka lekarza i wyciągnął doń ramię. Biegły Grek w mgnieniu oka przewiązał je złotą przepaską i otworzył żyłę na zgięciu ręki. Krew trysnęła na wezglowie i oblała Eunice, która podparwszy głowę Petroniusza pochyliła się nad nim i rzekła:

— Panie, czyś ty myślał, że ja cię opuszczę? Gdyby bogowie chcieli mi dać nieśmiertelność, a cesarz władzę nad światem, poszłabym jeszcze za tobą.

Petroniusz uśmiechnął się, podniósł się nieco, dotknął ustami jej ust i odpowiedział:

— Pójdź ze mną.

Potem zaś dodał:

— Tyś mnie naprawdę kochała, boska moja!...

A ona wyciągnęła ku lekarzowi swe różane ramię i po chwili krew jej poczęła się zlewać i łączyć z jego krwią.

Lecz on dał znak chorowodowi i znów ozwały się cytry i głosy, śpiewano naprzód Harmodiosa, a potem zabrzmiła pieśń Anakreonta, w której poeta skarży się, że znalazł raz pod drzwiami zziębłe i zapłakane dziecko Afrodyty: zabrał je, ogrzał, wysuszył skrzydełka, a ono, niewdzięczne, przeszło mu za nagrodę serce swym grottem i odtąd opuściła go spokojność...

Oni zaś wsparci o siebie, piękni jak dwa bóstwa, słuchali uśmiechając się i błędąc. Petroniusz po skończonej pieśni polecił roznosić dalej wino i potrawy, potem zaczął rozmawiać z siedzącymi w pobliżu biesiadnikami o rzeczach błahych, ale miłych, o jakich zwykle rozmawiano przy ucztach. Wreszcie przywołał Greka, by mu podwiązał na chwilę żyły, albowiem mówił, że morzy go sen i chciałby jeszcze oddać się Hypnosowi, zanim Tanatos uśpi go na zawsze.

Jakoż usnął. Gdy się rozbudził, głowa dziewczyny leżała już, podobna do białego kwiatu, na jego piersiach. Wówczas oparł ją na wezglowiu, by się jej raz jeszcze przypatrzeć. Za czym znowu rozwiązano mu żyły.

Śpiewacy na jego skinienie zanucili nową pieśń Anakreonta, a cytry towarzyszyły im cicho, tak aby słów nie zagłuszać. Petroniusz bladł coraz bardziej, gdy jednak ostatnie dźwięki umilkły, zwrócił się raz jeszcze do biesiadników i rzekł:

— Przyjaciele, przynajmniej, że razem z nami ginie...

Lecz nie mógł dokończyć; ramię jego objęło ostatnim ruchem Eunice, po czym głowa opadła mu na wezglowie — i umarł.

Biesiadnicy jednak patrząc na te dwa białe ciała, podobne do cudnych posągów, zrozumiećli dobrze, że z nimi razem ginie to, co jedynie jeszcze pozostało ich światu, to jest jego poezja i piękność.

EPILOG

Początkowo bunt legii galijskich pod wodzą Windeksa nie zdawał się być zbyt groźnym. Cezar miał dopiero trzydziesty pierwszy rok życia i nikt nie śmiał się spodziewać, by świat wnet już miał być wolny od duszącej go zmory. Wspomniano, że wśród legii nieraz już, jeszcze za dawniejszych panowań, przychodziło do rozruchów, które jednak mijały nie pociągając za sobą zmiany panowań. Tak za Tyberiusza Drusus uśmierzył bunt legii panońskich, a Germanikus nadreńskich. „Któż by zresztą — mówili ludzie — mógł objąć po Neronie panowanie, gdy wszyscy niemal potomkowie boskiego Augusta wyginęli za jego rządów?” Inni, patrząc na kolosy wyobrażające go jako Herkulesa, mimo woli wyobrażali sobie, że żadna siła takiej potęgi nie złamie. Byli i tacy, którzy od czasu jak wyjechał do Achai, tęsknili po nim, albowiem Helius i Politetes, którym zostawił rządy Rzymu i Italii, zarządzili jeszcze krwawiej od niego.

Nikt nie był pewny życia i mienia. Prawo przestało bronić. Zagasła godność ludzka i cnota, rozluźniły się węzły rodzinne, a znikczemniałe serca nie śmiały dopuścić nawet nadziei. Z Grecji dochodziły echa o niesłychanych tryumfach cezara, o tysiącach koron, które zdobył, i tysiącach współzawodników, których pokonał. Świat wydawał się jedną

Śmierć

Miłość

Krew

Sen

Śmierć

Ciało, Poezja

Bunt, Władza

Państwo

orgią, krwawą i błazeńską, lecz zarazem wszczepiło się mniemanie, że przyszedł kres cnocie i rzeczom poważnym, że nadszedł czas tańca, muzyki, rozpusty, krwi i że odtąd tak płynąć już musi życie. Sam cesarz, któremu bunt otwierał drogę do nowych łupiestw, niewiele się troszczył o zbuntowane legie i Windeksa, a nawet często radość swoją z tego powodu wypowiadał. Z Achai nie chciał też wyjeżdżać i dopiero gdy Helius doniósł mu, że dalsza zwłoka może go o utratę państwa przyprowadzić, wyruszył do Neapolu.

Tam znów grał i śpiewał, puszczając mimo uszu wieści o coraz groźniejszym przebiegu zdarzeń. Próżno Tygellinus tłumaczył mu, że dawne bunty legionów nie miały wodza, teraz zaś stoi na czele mąż z dawnych królów akwitańskich pochodzący, a przy tym wojownik sławny i doświadczony. „Tu — odpowiadał Neron — słuchają mnie Grecy, którzy sami jedni słuchać umieją i sami jedni godni są mego śpiewu.” Mówił, że pierwszym jego obowiązkiem jest sztuka i sława. Lecz gdy wreszcie doszła go wieść, że Windeks ogłosił go lichym artystą, zerwał się i wyjechał do Rzymu. Rany zadane mu przez Petroniusza, które zagoił pobyt w Grecji, otwarły się w jego sercu na nowo i chciał u senatu szukać sprawiedliwości za krzywdę tak niesłychaną.

Po drodze ujrawszy grupę, odlaną z brązu, przedstawiającą wojownika Gala obalonego przez rzymskiego rycerza, poczytał to za dobrą wróżbę i odtąd, jeśli wspominał zbuntowane legie i Windeksa, to jedynie dlatego, by się z nich naśmiewać. Wjazd jego do miasta zgasił wszystko, co dotąd widziano. Wjechał na tym samym wozie, na którym niegdyś August odbywał triumf. Zburzono jeden łuk cyrku, by otworzyć wejście pochodowi. Senat, rycerze i nieprzejrzane tłumy wyległy na jego spotkanie. Mury drżały od okrzyków: „Witaj, Auguście, witaj, Herkulesie! Witaj, boski, jedyny, olimpijski, pytyjski, nieśmiertelny!” Za nim niesiono zdobyte wieńce, nazwy miast, w których tryumfował i wypisane na tablicach imiona mistrzów, których pokonał. Nero sam był upojony i pytał ze wzruszeniem otaczających go augustianów, czym był tryumf Cezara przy jego tryumfie? Myśl, by ktokolwiek ze śmiertelnych śmiało podnieść rękę na takiego mistrza-półboga, nie chciała mu się w głowie pomieścić. Czuł się istotnie olimpijskim i przez to samo bezpiecznym. Zapal i szaleństwo tłumów podniecały szal jego własny. Jakoż mogło się wydawać w dniu tego tryumfu, że nie tylko cesarz i miasto, ale świat cały stracił zmysły.

Pod kwiatami i stosami wieńców nie umiał nikt dojrzeć przepaści. Tegoż jednak jeszcze wieczora kolumny i mury świątyń pokryły się napisami, w których wytykano zbrodnie cesarza, grożono mu bliską pomstą i wyśmiewano go jako artystę. Z ust do ust przechodziło zdanie: „Póty śpiewał, dopóki kogutów (gallos) nie zbudził.” Trwóżne wieści poczęły obiegać miasto i rosły do potwornych rozmiarów. Niepokój ogarnął augustianów. Ludzie w niepewności, co przyszłość pokaże, nie śmieli wypowiadać życzeń nadziei, nie śmieli niemal czuć i myśleć!

On zaś żył dalej tylko teatrem i muzyką. Zajmowały go nowo wynalezione instrumenty muzyczne i nowy organ wodny, z którym czyniono próby na Palatynie. W zdziwieniu i niezdolnym do jednej rady lub czynu umyśle wyobrażał sobie, iż daleko sięgające w przyszłość zamiary przedstawień i widowisk odwrócą tym samym niebezpieczeństwo. Najbliżsi widząc, że zamiast starać się o środki i wojsko, stara się jedynie o wyrażenia trafnie malujące grozę, poczęli tracić głowy. Inni atoli mniemali, że tylko zagłusza siebie i drugich cytatami, mając w duszy trwogę i niepokój. Jakoż postęпки jego stały się gorączkowe. Co dzień tysiące innych zamiarów przelatywało mu przez głowę. Chwilami zrywał się, by przeciw niebezpieczeństwu wybieść, kazał pakować na wozy cytry i lutnie, zbierać młode niewolnice jako amazonki, a zarazem ściągać legie ze Wschodu. Czasem znów myślał, że nie wojną, ale śpiewem skończy bunt galijskich legii. I uśmiechała mu się dusza do tego widowiska, które miało nastąpić po przejednaniu pieśnią żołnierzy: Oto legionieci otoczą go ze łzami w oczach, on zaś zanuci im *epinicum*⁴⁸³, po którym złota epoka pocnie się dla niego i Rzymu. Czasem znów wołał o krew; czasem oświadczał, że poprzestanie na wielkorządziwie w Egipcie; wspominał wróżbitów, którzy przepowiadali mu panowanie w Jeruzalem, albo rozczulał się myślą, że jako wędrowny śpiewak będzie zarabiał na chleb powszedni, a miasta i kraje uczczą w nim już nie cesarza, pana ziemskiego okręgu, ale pieśniarza, jakiego nie wydała dotąd ludzkość.

⁴⁸³*epinicum* (łac.) — pieśń pochwalna ku czci zwycięzcy.

Sława, Sztuka, Władza

Pycha

Artysta, Szaleństwo

I tak rzucał się, szalał, grał, śpiewał, zmieniał zamiary, zmieniał cytaty, zmieniał życie swoje i świata w jakiś sen niedorzeczny, fantastyczny i straszny zarazem, we wrzaskliwą hecę, złożoną z nadętych wyrażań, lichych wierszy, jęków, łez i krwi, a tymczasem chmura na Zachodzie rosła i potęgniała z dniem każdym. Miara była przebrana, błazeńska komedia miała się widocznie ku końcowi.

Gdy wieści o Galbie i przyłączeniu się Hiszpanii do buntu doszły do jego uszu, wpadł w wściekłość i szal. Podrzucał czary, przewrócił stół przy uczcie i wydał rozkazy, których ni Helius, ni sam Tygellin nie śmieli wykonać. Wymordować Galów zamieszkałych w Rzymie, potem podpalić jeszcze raz miasto, wypuścić zwierzęta z arenariów, a stolicę przenieść do Aleksandrii wydało mu się dziełem wielkim, zdumiewającym i łatwym. Ale już dni wszechmocy jego minęły i nawet współnicy dawnych zbrodni poczęli nań patrzeć jak na szaleńca.

Śmierć Windeksa i niezgoda zbuntowanych legii zdawały się jednak znów przechylać szalę na jego stronę. Już nowe uczty, nowe tryumfy i nowe wyroki zapowiedziane były w Rzymie, gdy pewnej nocy z obozu pretorianów przybył na spienionym koniu goniec donosząc, że w samym mieście żołnierze podnieśli chorągiew buntu i okrzyknęli Galbę cezarem.

Cezar spał w chwili przybycia gońca, lecz zbudziwszy się, próżno wołał na strażę przyboczne, czuwające nocami u drzwi komnat. W pałacu była już pustka. Niewolnicy tylko rabowali w odleglejszych zakątkach, co się naprędce zrabować dało. Lecz jego widok zstraszył ich, on zaś błakał się samotny po domu, napelniając go okrzykami trwogi i rozpacz.

Wreszcie jednak wyzwolenicy: Faon, Spiritus i Epafrodyt, przybyli mu na ratunek. Chcieli, by uciekał, mówiąc, że nie ma chwili do stracenia, lecz on łudził się jeszcze. A gdyby, ubrany w żałobę, przemówił do senatu, czyż senat oparłby się jego łzom i wymowie? Gdyby użył całej sztuki krasomówczej, całej wymowy i zdolności aktorskiej, czy ktokolwiek w świecie zdołałby się mu oprzeć? Czyżby mu nie dano choć prefektury Egiptu?

A oni, przywykli do pochlebstw, nie śmieli jeszcze wprost zaprzeczyć, ostrzegali go tylko, że zanim zdoła dojść do Forum, lud rozerwie go na szczątki, i zagrozili, że jeśli natychmiast na koń nie siądzie, i oni opuszczą go także.

Faon ofiarował mu schronienie w swej willi, leżącej za bramą Nomentańską. Po chwili siedli na koń i okrywszy głowy płaszczami pomknęli ku krańcom miasta. Noc bladła. Na ulicach panował już jednak ruch zwiastujący nadzwyczajność chwili. Żołnierze to pojedynczo, to małymi oddziałami rozsypali się po mieście. Niedaleko już obozu koń cezara uskokzył nagle w bok na widok trupa. Wówczas płaszcz zsunął się z głowy jeźdźcy i żołnierz, który w tej samej chwili przesunął się obok niego, poznał władcę, lecz zmieszany niespodzianym spotkaniem, oddał mu pokłon wojskowy. Przejeżdżając koło obozu pretorianów usłyszeli grzmiące okrzyki na cześć Galby. Nero zrozumiał na koniec, że zbliża się godzina śmierci. Opanował go przestach i wyrzuty sumienia. Mówił, że widzi przed sobą ciemność w kształcie czarnej chmury, z chmury zaś owej wychylają się ku niemu twarze, w których poznaje matkę, żonę i brata. Zęby jego kłapały z przerażenia, a jednak komediancka jego dusza znajdowała jakby jakiś urok w grozie chwili. Być wszechwładnym panem ziemi i stracić wszystko wydawało mu się szczytem tragedii. I wierny sobie grał pierwszą w niej rolę do końca. Opanowała go gorączka cytów i namiętne chęć, by obecni zapamiętali je dla potomności. Chwilami mówił, że chce umrzeć, i wołał o Spikulusa, który zabijał najzręczniejsze ze wszystkich gladiatorów. Chwilami deklamował. „Matka, małżonka, ojciec na śmierć mnie wzywają!” Błyski nadziei budziły się w nim jednak od czasu do czasu, czcze i dziecinne. Wiedział, że idzie śmierć, i nie wierzył w nią zarazem.

Bramę Nomentańską zastali otwartą. Jadąc dalej, przesunęli się koło Ostrianum, gdzie nauczał i chrzczył Piotr. O świcie byli w willi Faona.

Tam wyzwolenicy nie ukrywali mu już dłużej, że czas umrzeć, więc kazał kopać dla siebie dół i leżał na ziemi, by mogli wziąć miarę dokładną. Lecz na widok wyrzucanej ziemi ogarnął go strach. Tłusta twarz jego pobladła, a na czole osiadły mu na kształt kropel rannej rosy, krople potu. Począł zwłóczyć. Głosem zarazem drżącym i aktorskim

Bunt , Szaleństwo

Bunt

Dwór

Artysta, Słowo

Pochlebstwo

Trup

Strach , Śmierć, Wyrzuty sumienia

Teatr

Grób

oświadczył, że chwila jeszcze nie nadeszła, po czym znów ją cytować. W końcu prosił, by go spalono. „Jakiż artysta ginie!” — powtarzał jakby ze zdumieniem.

Tymczasem przybył goniec Faona z doniesieniem, że senat wydał już wyrok i że par-
ricida⁴⁸⁴ ma być ukarany wedle dawnego zwyczaju. Sąd

— Jakiż to zwyczaj? — spytał zbielełymi ustami Nero.

— Szyję ci chwycą w widły i zasmagają cię na śmierć, a ciało wrzucą w Tyber! —
odrzekł szorstko Epafrodyt.

On zaś roztworzył płaszcz na piersiach.

— A więc czas! — rzekł spojrzawszy w niebo.

I jeszcze raz powtórzył:

— Jakiż artysta ginie!

W tej chwili rozległ się tętent koni. To centurion na czele żołnierzy przybywał po
głowę Ahenobarba.

— Śpiesz się! — zawołali wyzwolenicy.

Nero przyłożył nóż do szyi, lecz kłuł się tylko dłonią bojaźliwą i widać było, że nigdy
nie ośmielił się zagłębić ostrza. Wówczas niespodzianie Epafrodyt popchnął mu rękę i nóż
wszedł aż po głównię, a jemu oczy wyszły na wierzch, straszne, ogromne, przerażone.

— Przynoszę ci życie! — zawołał wchodząc centurion.

— Za późno — odrzekł chrapliwym głosem Nero.

Po czym dodał:

— Oto jest wierność!

W mgnieniu oka śmierć poczęła obejmować mu głowę. Krew z grubego karku blu-
zgała czarnym strumieniem na ogrodowe kwiaty. Nogi jego poczęły kopać ziemię —
i skonał. Krew, Śmierć

Wierna Akte obwinęła go nazajutrz w kosztowne tkaniny i spaliła na przepelnionym
wonnościami stosie. Pogrzeb

I tak minął Nero, jak mija wichry, burza, pożar, wojna lub mór, a bazylika Piotra
panuje dotąd z wyżyn watykańskich miastu i świata. Władza, Żywioty

Wedle zaś dawnej bramy Kapeńskiej wznosi się dzisiaj maleńka kapliczka z zatartym
niewiele napisem: „Quo vadis, Domine?”

⁴⁸⁴*parricida* (łac.) — morderca, zbrodniarz.

Ten utwór nie jest objęty majątkowym prawem autorskim i znajduje się w domenie publicznej, co oznacza że
możesz go swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać. Jeśli utwór opatrzony jest dodatkowymi
materiałami (przypisy, motywy literackie etc.), które podlegają prawu autorskiemu, to te dodatkowe materiały
udostępnione są na licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa – Na Tych Samych Warunkach 3.0 PL.

Źródło: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/quo-vadis>

Tekst opracowany na podstawie: Henryk Sienkiewicz, Quo vadis, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa
1976

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa
wykonana przez Bibliotekę Narodową z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów BN.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Katarzyna Kwiatkowska, Marta Niedziałkowska, Olga
Sutkowska.

Okladka na podstawie: Lawrence Alma-Tadema, domena publiczna

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Nowoczesna Polska – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz
wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy
je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przeznacz 1% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Nowoczesna Polska, KRS 0000070056.

Pomóż uwolnić konkretną książkę, wspierając zbiórkę na stronie wolnelektury.pl.

Przeznacz darowiznę na konto: szczegóły na stronie Fundacji.